KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

WYDZIAŁ TEOLOGII

INSTYTUT NAUK TEOLOGICZNYCH

SEKCJA LITURGIKI I HOMILETYKI

Ks. mgr lic. Łukasz Golec

Nr albumu: 152950

Sakramenty i sakramentalia w agendach liturgicznych diecezji polskich (1963–2021) a posoborowa reforma liturgiczna

Rozprawa doktorska napisana

pod kierunkiem ks. dr hab. Piotra Kulbackiego

LUBLIN 2025

Streszczenie

Tytuł rozprawy doktorskiej

Sakramenty i sakramentalia w agendach liturgicznych diecezji polskich (1963─2021) a posoborowa reforma liturgiczna

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Posoborowa reforma liturgiczna bezpośrednio wpłynęła na treść wydawanych pomocy do rożnych celebracji, trafiających do użytku duszpasterzy – a co za tym idzie – mających wpływ na kształt pobożności chrześcijańskiej. Z tego względu ważnym jest zagadnienie wpływu reformy soborowej na wydawane po Soborze Watykańskim II podręczniki do nabożeństw.

W tradycji Kościoła w Polsce istnieje pojęcie „agendy liturgicznej". Wiąże się ono z bogatą historią ksiąg obrzędowych, szczególnie uwzględniającą kontekst polski i kontekst relacji zachodzących między krajowymi publikacjami a rzymskimi *editio typica*. Przeprowadzone badania dotyczyły treści agend i obejmowały teksty związane z sakramentami oraz sakramentaliami, a także pogrzebem.

Uzasadnieniem potrzeby podjęcia opisanych badań stają się przede wszystkim obserwacje zastosowania zasady *lex orandi lex credendi*, zgodnie z którą wybór treści i form celebracji wywiera wpływ na rozumienie prawd teologicznych przez jej uczestników. Treść rozprawy jest próbą odpowiedzi na pytanie: jaki wpływ wywarła teologia *Vaticanum II* na treść polskich agend liturgicznych? Przy zachowaniu niektórych dawnych form, np. błogosławieństw, zaszły zmiany w ich teologicznym postrzeganiu. Powstają także nowe teksty, które spełniają oczekiwania obecnych czasów. Problem zgodności z teologią *Vaticanum II* jest ciągle aktualny, ponieważ dziś stanowi ona pewnego rodzaju wyznacznik, zarówno dla Kościoła Powszechnego, jak i wspólnot lokalnych.

Celem pracy jest pogłębienie historyczno-liturgiczne, a także ocena treści agend, wykorzystywanych podczas celebracji. Chodzi przede wszystkim o porównanie ich z obecnie obowiązującymi w diecezjach Polski księgami liturgicznymi i z dokumentami Kościoła oraz opracowaniami wpisującymi się w kontekst posoborowej odnowy liturgicznej. Problem badawczy stanowi pytanie: w jakim stopniu treści polskich agend

liturgicznych, dotyczące sakramentów i sakramentaliów, są zgodne z duchem liturgii *Vaticanum II*? Jednocześnie praca wskazuje na pewne niedoskonałości badanych tekstów, związane z jeszcze niedostatecznym dostosowaniem ich do soborowej teologii. Przeprowadzone badania mogłyby posłużyć przyszłym autorom podręczników służby Bożej do lepszego rozumienia ducha odnowionej liturgii Soboru Watykańskiego II i przełożenia myśli soborowej na praktyczny wymiar duszpasterski.

Praca zawiera materiał uzyskany w wyniku przeprowadzonych badań, uporządkowany według klucza, jakim jest układ treści *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Rozdział I to zagadnienia introdukcyjne dotyczące samego rozumienia pojęć sakramentów i sakramentaliów oraz ich rozwoju w teologii ze szczególnym uwzględnieniem prądów czasu *Vaticanum II*. Wskazano również na główne źródła posoborowej teologii i prawa sakramentów. Szczegółową analizę materiału w każdym rozdziale poprzedza geneza terminów, którymi posługuje się *Katechizm,* grupując sakramenty: wtajemniczenia chrześcijańskiego (rozdział II), uzdrowienia (rozdział III), w służbie komunii (rozdział IV), a także inne celebracje liturgiczne: błogosławieństwa (rozdział V) oraz pogrzeb chrześcijański (rozdział VI). Bibliografia zawiera uporządkowane źródła. Dokumenty Stolicy Apostolskiej i Konferencji Episkopatu podano w porządku chronologicznym; księgi liturgiczne ze względu na mnogość wydań uszeregowano alfabetycznie; podobnie uporządkowano główne źródło badań – agendy liturgiczne oraz opracowania i literaturę pomocniczą.

Agendy liturgiczne stanowią dla celebransa i posługujących pomoc w przygotowaniu oraz sprawowaniu czynności liturgicznych i nabożeństw. Nie będąc księgami liturgicznymi w sensie ścisłym, zawierają czasem także teksty liturgii i przepisy liturgiczne. Jednak ich celem nie jest zastąpienie ksiąg liturgicznych. Badania ujawniły, że w niektórych podręcznikach znajdują się też komentarze i dopowiedzenia autorów, mające objaśniać przygotowanie danej celebracji, dzięki czemu dostarczają cennych wskazań praktycznych. Jako celebracje związane z liturgią sakramentów badane agendy podają m.in. nabożeństwa znajdujące się w programie przygotowania do Pierwszej Komunii świętej lub bierzmowania, a także celebracje rocznic sakramentów, m.in. jubileuszy małżeńskich czy kapłańskich. Badania wykazały, że większość z nich jest albo przedrukiem, albo modyfikacją tekstów z ksiąg liturgicznych, które są zgodne z teologią *Vaticanum II*. Znajdują się tam również całkiem nowe kompozycje.

Odwołując się do przedstawionych w pracy badań trzeba jednak wskazać na ciągłe problemy w przygotowaniu omawianych w agendach celebracji, jakimi są

np. umieszczanie życzeń w przebiegu Mszy świętej, niezrozumienie sensu procesji z darami (niesienie tzw. symboli), powierzanie pewnych funkcji liturgicznych dzieciom czy umieszczanie w prezbiterium przedmiotów, które nie powinny się tam znajdować podczas liturgii. Problemem spotykanym w agendach jest też błędne używanie nazwy „nabożeństwo pokutne" w kontekście *Obrzędu pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem*. W niektórych miejscach pojawia się problem kwalifikacji danego obrzędu jako liturgii lub nabożeństwa, np. procesja „za zmarłych" na cmentarzu czy zasadność używania elementów liturgii, np. hymnu brewiarzowego w czasie „wypominek" z Koronką do Miłosierdzia Bożego. Są to zagadnienia do dyskusji, które otwierają pole do dalszych badań. Głównym wnioskiem płynącym z przeprowadzonych analiz jest fakt stopniowego dostosowywania diecezjalnych podręczników służby Bożej do treści zawartych w księgach liturgicznych oraz rozumienia liturgii zgodnie z duchem *Vaticanum II*. Świadczą o tym kolejne poprawione wydania niektórych z podręczników (choć niektóre z agend nie posiadały więcej niż jednego wydania). Dzięki przeprowadzonym badaniom udało się odpowiedzieć na pytania postawione przy podejmowaniu pracy badawczej oraz sformułować postulaty dotyczące lepszego dostosowywania agend do reformy soborowej. Uzyskane wyniki stanowią zachętę do dalszych prac naukowych w obszarze pomocy duszpasterskich dotyczących m.in. mariologii i homiletyki. Mogą też stanowić podstawę do rewizji wydanych do tej pory agend.

Słowa kluczowe: agendy liturgiczne, sakramenty, sakramentalia, Sobór Watykański II, reforma liturgiczna.

Spis treści

Streszczenie 1
Spis treści 4
Wykaz skrótów 7
Wstęp 11
ROZDZIAŁ I 29
Kształtowanie się teologii sakramentów i sakramentaliów 29
1. Figury sakramentów w Starym Testamencie 29
2. Pojęcie *mysterion* w Nowym Testamencie 30
3. Sakramenty w pierwotnym Kościele 31
4. Rozwój teologii sakramentów i sakramentaliów do Soboru Trydenckiego 33
5. Potrydenckie ujęcie teologii sakramentów i sakramentaliów 34
6. Sakramenty i sakramentalia w posoborowej odnowie liturgicznej 36
7. Formowanie się ksiąg zawierających obrzędy sakramentów i sakramentaliów 43
ROZDZIAŁ II 48
Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej 48
1. Chrzest 49
1.1. Nabożeństwo z błogosławieństwem matki przed lub po porodzie 52
1.2. Liturgia sakramentu chrztu świętego 57
1.3. Odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych 58
1.4. Błogosławieństwo rocznego dziecka 60
2. Bierzmowanie 61
2.1. Nabożeństwo posłania animatorów 66
2.2. Nabożeństwo Słowa Bożego z udziałem kandydatów 68
2.3. Liturgia sakramentu bierzmowania 70
3. Eucharystia 77
3.1. Kształtowanie się kultu eucharystycznego 77
3.2. Pierwsza Komunia święta 92
3.3. Biały Tydzień 110
3.4. Rocznica Pierwszej Komunii świętej 115
3.5. Kult eucharystyczny poza Mszą świętą 117
3.6. Procesje eucharystyczne 124
ROZDZIAŁ III 131
Sakramenty uzdrowienia 131

1. Sakrament pokuty i pojednania ... 131
1.1. Obrzęd pojednania jednego penitenta ... 137
1.2. Obrzęd pojednania wielu penitentów ... 137
1.3. Nabożeństwo pokutne ... 137
2. Namaszczenie chorych ... 148
2.1. Liturgia sakramentu namaszczenia chorych ... 155
2.2. Dzień Chorego w parafii ... 156
2.3. Błogosławieństwo chorych ... 160
2.4. Celebracja pokutna dla chorych ... 161
ROZDZIAŁ IV ... 163
Sakramenty w służbie komunii ... 163
1. Sakrament święceń ... 163
1.1. Msza święta prymicyjna ... 167
1.2. Jubileusz kapłaństwa ... 176
1.3. Tydzień modlitw o powołania kapłańskie ... 179
2. Sakrament małżeństwa ... 186
2.1. Liturgia sakramentu małżeństwa ... 197
2.2. Błogosławieństwo narzeczonych ... 198
2.3. Jubileusz małżeństwa ... 201
ROZDZIAŁ V ... 212
Błogosławieństwa ... 212
1. Błogosławieństwo dotyczące osób ... 224
1.1. Doroczne błogosławieństwo rodzin ... 224
1.2. Błogosławieństwo dzieci ... 229
1.3. Błogosławieństwo starców ... 233
1.4. Błogosławieństwo katechetów ... 236
1.5. Błogosławieństwo pielgrzymów ... 238
1.6 Błogosławieństwo przed rozpoczęciem podróży ... 243
1.7. Błogosławieństwo świec i wiernych we wspomnienie św. Błażeja ... 244
1.8. Błogosławieństwo pojazdów i kierowców we wspomnienie św. Krzysztofa 246
1.9. Błogosławieństwo dzieci rozpoczynających nowy rok szkolny i katechetyczny ... 249
1.10. Błogosławieństwo ministrantów i scholi ... 253
1.11. Błogosławieństwo lektorów ... 271
1.12. Wyznaczenie (błogosławieństwo) nadzwyczajnych szafarzy Komunii św. 277
2. Inne błogosławieństwa ... 281
2.1. Błogosławieństwo figury Matki Bożej Fatimskiej ... 281

2.2. Błogosławieństwo pomnika Papieża Jana Pawła II 282
2.3 Błogosławieństwo wieży kościoła 284
2.4 Błogosławieństwo dachu kościoła 284
2.5 Błogosławieństwo okrętu (statku) 285
2.6. Błogosławieństwo wieńca na morzu 286
2.7. Błogosławieństwo orzechów i miodu 286
2.8. Błogosławieństwo okna życia 287
ROZDZIAŁ VI 289
Pogrzeb i modlitwy za zmarłych 289
1. Obrzędy pogrzebu dzieci zmarłych przed urodzeniem 297
2. Błogosławieństwa i inne celebracje związane ze śmiercią 300
2.1. Błogosławieństwo rodziców cierpiących z powodu śmierci dziecka 300
2.2. Błogosławieństwo dziecka cierpiącego z powodu śmierci rodziców 302
2.3. Błogosławieństwo małżonka cierpiącego z powodu śmierci współmałżonka 303
2.4. Błogosławieństwo członka rodziny cierpiącego z powodu dokonanej aborcji 304
2.5. Błogosławieństwo pomnika lub krzyża nagrobnego 305
2.6. Błogosławieństwo kaplicy przedpogrzebowej 306
2.7. Nabożeństwo „wypominkowe” 307
2.8. Procesja żałobna 313
Zakończenie 329
Bibliografia 332

Wykaz skrótów

AAS – *Acta Apostolicae Sedis*, Città del Vaticano 1909.

AgCz – *Agenda liturgiczna. Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie*, K. Bełkot (opr.), wyd. Niedziela, Częstochowa 2010.

AgEł – *Nabożeństwa, modlitwy, błogosławieństwa. Agenda parafialna* [Ełk], M. Maciejewski(opr.), wyd. Apostolicum, Ząbki 2002.

AgKat – *Agenda liturgiczna,* Katowice 2011.

AgKosz – *Agenda liturgiczna* [Koszalin–Kołobrzeg], Pallottinum, Poznań 2021.

AgOp – *Agenda liturgiczna diecezji opolskiej. Nabożeństwa, poświecenia i błogosławieństwa*, Opole 2017 (wyd. VI).

AgTar – *Agenda liturgiczna*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2013.

AgWł – *Agenda liturgiczna diecezji włocławskiej*, Włocławek 2011.

BF – *Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, I. Bieda, S. Głowa (opr.), Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1989.

Can. – kanon (Codex Iuris Canonici 1917).

CIC – *Codex Iuris Canonici* (1917/1918), Typis Polyglottis Vaticanis 1921.

CLPB – *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów,* Katowice 2013.

CR – *Collectio Rituum continens excerpta e Rituali Romano ecclesiis Poloniae adaptatio*, Katowice 1963.

DA – *Dekret o apostolstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”,* w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje,* Poznań 2008, s. 580–629.

DE – *Dekret o ekumenizmie “Unitatis redintegratio”,* w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 302–333.

DK – *Dekret o posłudze i życiu kapłanów „Presbyterorum ordinis”,* w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 750–805.

DM – *Dekret o misyjnej działalności Kościoła „Ad gentes”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 674–743.

DB – *De Benedictionibus,* Typis Polyglottis Vaticanis 1985.

DMŚD – *Dyrektorium o Mszach Świętych z udziałem dzieci*, w: *To czyńcie na moją pamiątkę*, J. Miazek (opr.), Kielce 1987.

DOK – Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2020.

DWCH – *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum educationis”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje,* Poznań 2008, s. 488–509.

DPLiL – Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów*, Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania,* Poznań 2003.

ID – Kongregacja Kultu Bożego i Sakramentów, *Instrukcja Inaestimabile donum w sprawie niektórych norm dotyczących Tajemnicy Eucharystyczne*j, w: *To czyńcie na moją pamiątkę*, J. Miazek (opr.), Kielce 1987, s. 268–277.

IO – Kongregacja Kultu Bożego, *Instrukcja o należytym wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej „Inter Oecumenici”* (26.09.1964), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kkultu/instrukcja_inter–oecumenici_26091964.html [dostęp: 13.11.2024].

KKK – *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallotinum, Poznań 2012.

KDK – *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et Spes”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 824–981.

KK – *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen Gentium”:* w *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 144–263.

KL – *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 48–107.

KN – *Księga Nabożeństw*, Legnica 2002.

KPK – *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Pallottinum, Poznań 1983.

LM – *Lekcjonarz Mszalny*. (I–VII), Poznań 1972–1977.

MQ – *List Apostolski motu proprio „Ministeria quaedam”* w: *Obrzędy ustanowienia lektorów i akolitów oraz przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2014.

MR 1962 – *Missale Romanum,* Mediolani 1962.

MR 1986 – *Mszał Rzymski*, Pallottinum, Poznań 2013.

NKP – *Nabożeństwa Kościoła Poznańskiego*, Święty Wojciech Dom Medialny sp. z.o.o, Poznań 2020.

OBł – *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2013.

OBpol – *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich,* Katowice 2005.

OBierz2 – *Obrzędy bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. II. poprawione, Katowice 1994.

OBierz3 – *Obrzędy bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. III. poprawione, Katowice 2019.

OBSL – *Obrzędy błogosławieństw służby liturgicznej*, Wydawnictwo Światło–Życie, Kraków 2012.

OE – *Ordo Exsequiarum*, editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1969.

OEpol – *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich,* Księgarnia Świętego Jacka 1990 (wydanie drugie).

OP – *Ordo paenitantiae*, editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis, 1973.

OPpol – *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich,* Księgarnia św. Jacka, Katowice 1981 (wydanie pierwsze), 1996 (wydanie drugie).

OSM3 - *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2009 (wydanie trzecie według drugiego wydania wzorcowego).

OULiA – *Obrzędy ustanowienia lektorów i akolitów oraz przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2014.

OWMR – *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* w: *Mszał Rzymski dla Diecezji Polskich*. Wydanie drugie, poszerzone i uzupełnione, Pallottinum, Poznań 2013, s. [15]-[74].

OWLM – *Ogólne Wprowadzenie do Drugiego Wydania Lekcjonarza Mszalnego*, Pallottinum, Poznań 2011.

PDV – Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Pastores dabo vobis" o formacji kapłanów we współczesnym świecie*, Wydawnictwo TUM, Wrocław 1995.

PNDS – *Porządek nabożeństw w diecezji siedleckiej*, Siedlce 2000.

PR – *Pontificale Romanum editio typica 1961–1962*, Libreria Editrice Vaticana, 2008.

PSB – *Podręcznik Służby Bożej Archidiecezji Krakowskiej*, Wydawnictwo św. Stanisława BM, Kraków 2003.

RDP – *Rytuał diecezjalny. Liturgia i nabożeństwa Kościoła Pelplińskiego,* Pelplin 2006.

RR 1927 – *Rituale Romanum Ecclesiis Poloniae accommodatum*, Katowice 1927.

RR 1952 – *Rituale Romanum,* Wyd. Nova et Vetera, 2010.

RRDSC – *De sacra communione et de cultu mysterii eucharistici extra missam*, editio typica, Vaticanis 1973.

RS – Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Instrukcja Redemptionis Sacramentum,* Pallottinum, Poznań 2004.

SBAW – *Służba Boża w archidiecezji warszawskiej. Pomoce dla duszpasterstwa liturgicznego*, wyd. Wydział Duszpasterstwa Kurii Metropolitalnej Warszawskiej, Warszawa 1975.

SBL –*Służba Boża*, W. Głowa (opr.), Lubaczów 1986.

SBŁ – *Służba Boża diecezji łomżyńskiej*, J. Sołowianiuk (opr.), Łomża 2013.

SBwDD – *Służba Boża w Diecezji Drohiczyńskiej*, Drohiczyńskie Wydawnictwo Diecezjalne, Drohiczyn 1996.

SC – Benedykt XVI, *Posynodalna Adhortacja Apostolska Sacramentum Caritatis*, Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Sch – *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo.* Wydanie trzecie zmienione i poprawione, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2021.

VLK – *Vademecum liturgiczne kapelana*, Biblos, Tarnów 2007.

Wstęp

Posoborowa reforma liturgiczna bezpośrednio wpłynęła na treść materiałów wydawanych jako pomoce do różnych celebracji, które trafiały do użytku duszpasterzy, a tym samym kształtowały pobożność chrześcijańską. Z tego względu warto przyjrzeć się wpływowi, jaki miała reforma soborowa na wydawane po Soborze Watykańskim II podręczniki stosowane do nabożeństw.

W tradycji Kościoła w Polsce istnieje pojęcie „agendy liturgicznej", które wiąże się z bogatą historią ksiąg obrzędowych. Szczególnie uwzględnia ona kontekst polski i kontekst relacji zachodzących między krajowymi publikacjami a rzymskimi *editio typica*. Przeprowadzone na potrzeby tej rozprawy badania dotyczyły treści wspomnianych ksiąg i obejmowały teksty związane z sakramentami oraz sakramentaliami, a także pogrzebem.

Weryfikatorem treści badanych podręczników „służby Bożej" jest „posoborowa reforma liturgiczna". Używania tego pojęcia nie da się zamknąć w określonym przedziale czasowym ani również wskazać jego głównych prekursorów bądź wiodące dokumenty bez uszczerbku dla wyczerpania zagadnienia albo niedocenienia czyjegoś wkładu. Na potrzeby pracy naukowej trzeba było jednak dokonać pewnej selekcji materiałów, mając na uwadze ich objętość oraz złożoność samego zagadnienia odnowy liturgicznej *Vaticanum II*. Można w nim bowiem wyróżnić trzy poziomy: 1. Czas ruchu liturgicznego (ze szczególnym uwzględnieniem encykliki Piusa XII *Mediator Dei*) do *Vaticanum II*, 2. Promulgacja *Konstytucji o liturgii*, innych dokumentów soborowych oraz instrukcji wykonawczych do *Sacrosanctum Concilium*, 3. Edycja odnowionych ksiąg liturgicznych i publikacja innych dokumentów inspirowanych teologią soborową (przede wszystkim edycja *Kodeksu Prawa Kanonicznego* i *Katechizmu Kościoła Katolickiego*). Szczegółowe kwestie dotyczące określonych obrzędów liturgicznych zawarte są w rozdziałach pracy opisujących związane z nimi celebracje. W niniejszym wstępie zostanie podany ogólny zarys odnowy teologii i praktyki obrzędów.

Pojęcie agendy liturgicznej. Wacław Schenk nazwę *agenda* wyprowadza od łacińskiego czasownika *ago*, *agere* – działać. To pojęcie według ks. Schenka może obejmować wszelkie czynności kościelne, porządek sprawowania sakramentów, a nawet Msze święte i brewiarz. W pracy wyżej wymienionego liturgisty wyraz *agenda* bierze

swój początek od księgi liturgicznej, pojawiającej się od X wieku[1]. Jak zauważa W. Urban, określenia *agenda* używano w Polsce do roku 1631, kiedy to wydano *Rytuał Piotrkowski*[2]. W dzisiejszym ujęciu liturgii tradycyjny termin „agenda liturgiczna" nie jest do końca precyzyjny, ponieważ dzisiejsze „agendy" zawierają prócz tekstów liturgii i pomocy do ich sprawowania także modlitwy i nabożeństwa zaliczane do pobożności ludowej (*pia exercitia*). W różny sposób próbowano rozwiązać problem terminologiczny, tytułując publikacje np. *Służba Boża* (Warszawa, Lubaczów, Drohiczyn, Łomża), *Rytuał Diecezjalny* (Pelplin), *Księga Nabożeństw* (Legnica), *Porządek nabożeństw* (Siedlce).

Materiał badawczy. Zakres badań zawężony został do sakramentów i sakramentaliów w agendach liturgicznych. Chodzi tu zarówno o teksty celebracji, będących przygotowaniem do przyjęcia sakramentów, jak i teksty liturgiczne samych sakramentów i błogosławieństw. Inną grupą badanych tekstów są modlitwy, nabożeństwa związane z tematyką sakramentów np. nabożeństwo w rocznicę chrztu dziecka, obrzędy jubileuszu kapłaństwa.

Wzajemną relację sakramentów i sakramentaliów określają punkty 1667–1678 *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, będącego także odbiciem soborowego ujęcia liturgii. Sakramentalia cechuje bycie „świętymi znakami oraz pewne podobieństwo do sakramentów"[3]. Mają podwójny cel – przygotowanie do przyjęcia głównych skutków sakramentów a także uświęcanie różnych okoliczności życia. Wynika z tego relacja służebna sakramentaliów wobec sakramentów. Podobną rolę spełniają nabożeństwa ludu chrześcijańskiego (*pia exercitia*) wobec celebracji liturgicznych.

Obrzędy sakramentów świętych, sakramentaliów a także pogrzebu podczas sprawowania wymagają posługiwania się zatwierdzonymi przez kompetentną władzę kościelną księgami liturgicznymi. W agendach liturgicznych znajdują się najczęściej inne celebracje, które przygotowują do „przyjęcia głównych skutków" sakramentów, a także teksty stanowiące pomoc przy wprowadzaniu przez celebransa dopuszczanych i zalecanych w pewnym wypadkach akomodacji w liturgii sakramentów[4]. Znajdują się

[1] W. Schenk, *Agenda*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t.1, Lublin 1974, kol. 172.
[2] W. Urban, *Agendy Katolickie Polskie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t.1, Lublin 1974, kol. 173.
[3] KKK 1667.
[4] Istnieje tu problem terminologiczny (różnica między adaptacją a akomodacją, niekonsekwencja w stosowaniu określeń), na który zwracali uwagę m.in. Cz. Krakowiak i M. Kołodziej. W tym przypadku chodzi o accommodatio przysługujące przewodniczącemu liturgii: chodzi tu o wybór tekstów z zatwierdzonych ksiąg a także o tzw. twórczość liturgiczną – w miejscach i zakresie ograniczonym przez kompetentną władzę kościelną. Por. Cz. Krakowiak, *Adaptacja, akomodacja i inkulturacja Mszy św.*, „Anamnesis" 41 (2005), z.11, s. 109–122; M. Kołodziej*, Adaptacje i akomodacje w liturgii. Komentarz do kan. 838 Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Wydawnictwo Scriptum, Kraków 2023.

tam również teksty rozmaitych błogosławieństw, także tych, których nie zawiera polska adaptacja *De Benedictionibus*[5].

Tło soborowej reformy liturgicznej. Pojęcie „posoborowej reformy liturgicznej" stanowi swego rodzaju weryfikator dla badanego materiału. Z tego względu należy pokrótce scharakteryzować zarówno źródła, jak i główne postulaty odnowy liturgicznej *Vaticanum II*. Szersze zaprezentowanie ewolucji teologii liturgii na przestrzeni wieków ma ustrzec przed powzięciem wniosków właściwych dla koncepcji „rewolucji liturgicznej Soboru Watykańskiego II", a także – choć w ograniczonym już zakresie – ukazać związek reformy *Vaticanum II* z rozwojem innych dyscyplin teologii.

Jednym z ważniejszych źródeł soborowej reformy liturgicznej jest działalność ruchu liturgicznego, zdefiniowana przez O. Rosseau jako rozbudzona gorliwość kleru i wiernych o liturgię[6]. Precyzując to krótkie sformułowanie – jest to „forma działalności, skupiającej się na określonej dziedzinie życia Ludu Bożego, w której istnieje potrzeba zmian"[7]. W tym przypadku zdaniem J. Kopcia przedmiotem zmian była próba redefinicji liturgii, pojmowanej jurydycznie – jako zespół ceremonii i rubryk. Chodzi tu o przede wszystkim o pierwotną funkcję liturgii w życiu Kościoła: jako szkoły formacji chrześcijanina oraz punktu odniesienia dla aktywności wspólnot[8]. Przeszkodą, a także powodem dla wprowadzenia tych postulatów, był stan liturgii rzymskiej po Soborze Trydenckim (1545–1563) m.in. we Francji. Jednym z celów odnowy liturgicznej *Tridentinum* była unifikacja liturgii rzymskiej. Mimo oficjalnego przyjęcia jednolitych ksiąg liturgicznych niektóre środowiska we Francji (m.in. parlament, niektóre kapituły oraz uczeni związani z Sorboną) sprzeciwiały się stosowaniu rzymskich zwyczajów. W użyciu pozostawały ciągle drukowane księgi liturgiczne neogallikańskie, nieposiadające aprobaty Stolicy Apostolskiej. Charakteryzowały się one m.in. zwiększoną liczbą sekwencji, prefacji, większym znaczeniem niedziel zwykłych a także dodatkowymi zwyczajami, np. niesione w procesji krzyż i świece umieszczano na ołtarzu dopiero na początku liturgii (wcześniej był pusty); modlitwy u stopni ołtarza odmawiał kapłan razem z ludem[9]. Niektóre z tych teologicznie poprawnych zwyczajów przeniknęły

[5] *Obrzędy Błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2008.
[6] A.G. Martimort (i in.), *Handbuch der Liturgiewissenschaft. I. Allgemeine Einleitung. Die Grundelemente der Liturgie. Die Theologie der liturgischen Feier,* St. Benno – Verlag – Leipzig 1967, s. 55.
[7] Tamże.
[8] J.J. Kopeć, *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 37 (1984), z. 4–5, s. 266.
[9] W. Pałęcki, *Ruch liturgiczny przygotowaniem do odnowy liturgii Mszy świętej*, w: *Jedna wiara, jedna Msza: od Mszału Piusa V do Mszału Pawła VI*, Cz. Krakowiak, B. Migut (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin

później do obecnej praktyki Kościoła np. zmiana nazwy obchodu z *Annuntiatio Beatae Mariae Virginae* na *Anuntiatione Domini*. Zdarzały się we francuskich księgach liturgicznych wpływy jansenizmu np. twierdzenie w Rytuale bpa Pavillona z Alet, że Eucharystia stanowi nagrodę za doskonałą pobożność.

Dla „ojca ruchu liturgicznego" opata Prospera Guérangera OSB (1805–1875) bardzo ważny był kontekst apologii liturgii rzymskiej. Według Guérangera istnieją cztery warunki autentyczności liturgii: starożytność, powszechność, namaszczenie i autorytet. Celem napisania *L'Annee Liturgique* – jednego z największych dzieł opata z Solesmes (ważnego ośrodka badań nad liturgią) – było odrodzenie pobożności liturgicznej, ponieważ jego zdaniem religijność odeszła wówczas od modlitwy Kościoła[10]. Niektórzy jednak za rzeczywistego pioniera ruchu liturgicznego uważają belgijskiego benedyktyna Dom Lamberta Beauduina (1873–1960) z opactwa Mont Cesar. Symbolicznym początkiem prądu odrodzeniowego było jego wystąpienie w roku 1909 na Kongresie Stowarzyszeń Katolickich w Melchen w Belgii. Beauduin podjął wówczas problem znaczenia czynnego i pełnego uczestnictwa wiernych w liturgii. Niektóre jego postulaty – znacznie wyprzedzające epokę – spotkały wówczas się ze zdziwieniem, a nawet ze zgorszeniem. Były to m.in. koncepcja ustawienia ołtarza z możliwością celebracji *versus populum*, a także przywrócenie koncelebry dla lepszego ukazania jedności Kościoła i kapłaństwa hierarchicznego[11]. Ujęcie eklezjologii przez Beauduina ukazywało Kościół jako Misterium Ciała Chrystusa, co później zostało rozwinięte w encyklice Piusa XII *Mistici Corporis*.

Wiodącym ośrodkiem ruchu liturgicznego stało się niemieckie opactwo benedyktyńskie Maria Laach w czasie, gdy jego opatem był Ildefons Herwegen (1913–1946). Dostrzegał on w liturgii Kościoła „stare źródło nowej mocy", zauważając zależność między przeżywaniem liturgii a doświadczeniem Kościoła – rozumianego jako mistyczna wspólnota z Chrystusem. Sprzeciwiał się tym samym redukcjonizmowi w eklezjologii sprowadzającemu pojmowanie Kościoła tylko w kategoriach socjologicznych, prawnych czy historycznych[12].

Kontynuatorem myśli liturgicznej Maria Laach stał się Odo Casel OSB (1886–

2009, s, 39–40.

[10] S. Koperek, *Teologia roku liturgicznego według Prospera Guérangera OSB*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1984, s. 20–25.

[11] W. Bartocha, *Główne kierunki soborowej odnowy liturgicznej w świetle Konstytucji o liturgii świętej z perspektywy 60. lat jej realizacji,* „Teologiczne Studia Siedleckie" 20 (2023), s. 57.

[12] M. Worbs, *Cele i rozwój ruchu liturgicznego,* w: *Misterium Christi. T. 2. Historia liturgii*, W. Świerzawski (red.), Zawichost–Kraków–Sandomierz 2012, s. 156–157.

1948), który określił liturgię jako „obecnie stające się dzieło zbawienia". Według niego misterium objawia zbawczy plan Boga, który urzeczywistnia się w tajemnicach życia Jezusa Chrystusa, uobecnianych przez Kościół i dla Kościoła w liturgii (*Kultmysterium*, *Mysteriентheologie)*[13].

Ruch liturgiczny prócz zgłębiania myśli teologicznej wyrażał się w konkretnych inicjatywach, opartych na pogłębionym apostolacie liturgiczno-biblijnym. Były to m.in. kursy wprowadzające w zasady liturgii prowadzone przez Piusa Parscha (1884–1954), a także sprawowane przez niego *Volksliturgische Messe*. Parsch był autorem ośmiopunktowego programu odnowy liturgicznej (wydanego w latach 30. XX w.): 1. Msza święta w dwóch aspektach – wspólnotowa ofiara i zarazem uczta ofiarna; 2. Należy ponownie odkryć sakramenty; 3. Kazanie powinno być związane z liturgią i w jej duchu; 4. Nowy kształt nabożeństw popołudniowych i wieczornych; 5. Parafia żywą rodziną; 6. Podkreślenie znaczenia domu Bożego; 7. Pielęgnowanie ludowych pieśni kościelnych; 8. Chrześcijańska pobożność powinna wypływać z ducha liturgii[14]. Parsch podsumował również swoje poszukiwania zdaniem, że uczynił w życiu trzy odkrycia: odkrył Biblię, liturgię i ich wzajemne powiązanie[15]. Występował również z postulatami reformy brewiarza, np. uproszczenia rubryk czy przywrócenia właściwego znaczenia niedzieli, a także docenienia odmawiania wspólnego[16].

Pionierem liturgicznego duszpasterstwa młodzieży stał się Romano Guardini (1885–1954), inicjator ruchu *Quickborn*. Przykładał on dużą wagę do przestrzegania norm liturgicznych, określając ruch liturgiczny w relacji do nich jako przejaw „twórczego posłuszeństwa"[17]. Reprezentantem ruchu liturgicznego, mającym swoje zasługi szczególnie w kwestii badań nad historią liturgii, był Josef Andreas Jungmann SJ (1889–1975). Wśród jego prac, głównie poświęconych Eucharystii, wymienić należy dzieło *Missarum Solemnia*, w którym wyczerpująco omawia genezę obrzędów Mszy świętej[18]. Według niego gruntowna wiedza o przeszłości połączona z praktyką warunkują rozwój ruchu liturgicznego[19]. W 1956 roku, podczas Międzynarodowego Kongresu w Asyżu,

---

[13] W. Świerzawski, *Odo Casel – mystagog i teolog (1886–1948)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 31 (1978), z. 6, s. 312.
[14] A. Jakóbczak, *O. Pius Parsch – prekursor odnowy liturgicznej*, w: *Misterium Christi. T. 2. Historia liturgii*, W. Świerzawski (red.), Zawichost –Kraków–Sandomierz 2012, s. 217–218.
[15] P. Parsch, *Volksliturgie*, Klosterneuburg–Wien 1952, s. 345–346.
[16] R. Rak, *Pius Parsch (1884–1954)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 19 (1966), z. 3, s. 196.
[17] J.J. Kopeć, *Ruch liturgiczny...*, art. cyt., s. 271–272. Wyrazem zaangażowania Guardiniego w katechezę mistagogiczną były jego publikacje m.in. *Znaki Święte*.
[18] W. Pałęcki, *Ruch liturgiczny...*, art. cyt., s. 63–63.
[19] A. Krzystek, *Przedsoborowe „drogi" do generalnej reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II*, „Colloquia Theologica Ottoniana" 1 (2015), s. 12.

Jungmann zwrócił uwagę na konieczność spojrzenia duszpasterskiego na liturgię, a także na rolę słowa Bożego w celebracjach[20]. To wówczas Pius XII w swoim przemówieniu na zakończenie kongresu określił obecny czas ruchu liturgicznego jako „przejście Ducha Świętego w Jego Kościele"[21].

Ruch liturgiczny spotkał się również z krytyką. Jego reprezentantom zarzucano niedocenianie modlitwy indywidualnej oraz ludowych nabożeństw (różaniec, droga krzyżowa). Choć zdarzały się wśród zwolenników ruchu liturgicznego wymienione powyżej postawy, takie opinie stanowią krzywdzące uogólnienia i nie mogą być podstawą deprecjonującą zasługi dla Kościoła ludzi propagujących te idee[22].

Niewątpliwie wyrazem dużej afirmacji kierunków odnowy w duchu idei ruchu liturgicznego była wydana 20.11.1947 r. przez papieża Piusa XII encyklika *Mediator Dei*. Według niektórych teologów (m.in. samego Odo Casela czy Louisa Bouyera) zawiera ona m.in. uznanie w pewnym stopniu nauki o misteryjnym charakterze liturgii, choć inni uważają, że brak bezpośredniego jej potwierdzenia jest przesłanką o zdystansowaniu się papieża od niej. Kolejnym sygnałem dezaprobaty dla tej teorii miałoby być (m.in. według G. Engelhardta) podejmowane zagadnienie nieprecyzyjności *Mysterienlehre* odnośnie do roku liturgicznego[23]. L. Beauduin podaje trzy kryteria interpretacji tej encykliki: 1. powszechność (wolność od regionalizmów przy odczytywaniu), 2. znajomość tła historycznego (chodzi tu przede wszystkim, zdaniem Beauduina, o niemiecki kontekst ruchu liturgicznego – zarzuty stawiane przez miejscowy episkopat), 3. funkcja dokumentu – nie jest celem papieża stworzenie szczegółowych norm dla ruchu liturgicznego, lecz regulacja, nacechowana troską o jedność Kościoła[24]. Encyklika ta została określona jednak „rehabilitacją liturgii" jako „narzędzia życiowego". Dokument stara się odzwierciedlić ówczesną sytuację życia liturgicznego: braki i wypaczające

[20] A. Dudek, *Teologiczne założenia odnowy i reformy liturgicznej II Soboru Watykańskiego*, „Tarnowskie Studia Teologiczne" 36 (2017), z. 2, s. 93.
[21] A. Bugnini, *La riforma liturgica (1948–1975). Nuova edizione riveduta e arricchita di note e di supplementi per una lettura analitica* (Bibliotheca Ephemerides Liturgicae. Subsidia, 30), Roma 1997, s. 28.
[22] M. Worbs, *Cele i rozwój*..., art. cyt., s. 163.
[23] W. Pałęcki, *Encyklika papieża Piusa XII Mediator Dei a teologia misteriów*, „Roczniki Teologiczne" 55 (2008), z.8, s.188–191. Można by tu wskazać fragment encykliki dotyczący roku liturgicznego jako dowód na przychylność wobec *Mysterienlehre*: „...Rok liturgiczny, którego żywi i któremu towarzyszy pobożność Kościoła, nie jest zimnym i bezwładnym przedstawieniem spraw, należących do minionych czasów, ani też zwyczajnym i czczym przypomnieniem wypadków z dawnych wieków. Jest to raczej sam Chrystus, który trwa w Kościele swoim (...) A tajemnice te zaiste bez przerwy trwają swą obecnością i działają". Por. Pius XII, *Mediator Dei* et hominem, *https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pius_xii/encykliki/mediator_dei_20111947 [dostęp: 08.11. 2024]*, cz. III, rozdz. II.
[24] J. Wierusz–Kowalski, *Echa encykliki Mediator Dei*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 1 (1948), z. 4, s. 263–264.

prądy[25].

Z punktu widzenia nauczania Kościoła, encyklika określała istotę liturgii: Chrystus jako jedyny Pośrednik między Bogiem a ludźmi spełnia swoje kapłańskie posłannictwo przez widzialną posługę Kościoła. Liturgia jest więc kultem publicznym, składanym przez Chrystusa Ojcu – Zbawiciel jest Głową Kościoła, a społeczność zostaje przez Niego włączona w liturgię jako czyn całego Mistycznego Ciała (Głowy i członków)[26]. Stanowi „publiczne świadectwo o wierze Kościoła", jednak nie może być potwierdzeniem błędnych nauk, choćby nawet przyczyniały się – za jej pomocą – do wzrostu pobożności, co uzasadnia zasada *lex orandi, lex credendi*[27]. *Mediator Dei* dostrzegła również napięcie między liturgią a pobożnością prywatną (tzw. paraliturgią), przestrzegając przed przeciwstawianiem sobie pobożności obiektywnej (liturgii) i subiektywnej (osobistej)[28]. Podkreślając prymat liturgii, papież zaleca dowartościowanie nabożeństw i praktyk niebędących liturgicznymi, ponieważ mają one swoje miejsce w pogłębianiu duchowości. Papież wymienia tu przede wszystkim ćwiczenia duchowne[29]. Zagrożeniem, które dostrzega dokument, jest zaniedbanie Mszy świętej i sakramentów na rzecz aktów pobożności osobistej. Celem praktyk prywatnej pobożności jest: ofiarowanie Bogu codziennych obowiązków, pobudzenie do pokuty i Bożej bojaźni, prowadzenie przez przeciwności ku świętości. Wspomniane cele mogą być realizowane za pomocą odsłaniania niebezpieczeństw zagrażających życiu duchowemu, zachęt do zdobywania cnót czy pobudzania do gorliwości powierzania siebie Chrystusowi[30]. Prywatne praktyki mają przysposabiać również wiernych do uczestnictwa w Eucharystii i innych sakramentach tak, aby owoce pozostawały w nich również po zakończeniu celebracji obrzędów[31]. Pius XII podkreśla jednak wyraźnie prymat liturgii – jako „nabożeństwa publicznego świętej Oblubienicy Jezusa Chrystusa" nad modlitwami prywatnymi oraz ich wzajemną relację: ożywia je jeden i ten sam duch, obydwie się zlewają i zbiegają, zmierzając do jednego celu: Chrystusa i Jego ukształtowania w modlących się[32].

---

[25] A. Wronka, *25 lat od wydania encykliki Piusa XII Mediator Dei*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 25 (1972), z. 6, s. 301–302.
[26] „Liturgia (...) obejmuje całkowity kult publiczny Ciała Mistycznego Jezusa Chrystusa, a więc Jego Głowy i członków". Pius XII, *Mediator...*, dz. cyt., cz. I, rozdz. I.
[27] Tamże.
[28] Tamże, cz. I, rozdz. II.
[29] Tamże.
[30] Tamże, cz. I, rozdz. III.
[31] Tamże.
[32] Tamże, cz. I, rodz. II.

Encyklika dotyka także problemu uzasadnienia zmian dokonywanych w liturgii. Kościół ma takie prawo, jednak z zastrzeżeniem nienaruszalności istoty Mszy świętej i sakramentów; podane są tu trzy ogólne przyczyny tego typu zmian: uznanie dotychczasowego stanu za nieodpowiedni, większa chwała Boża, pouczenie i zachęta dla ludu[33]. Szczegółowymi przesłankami dla reformy są m.in. lepsze zrozumienie tajemnic wiary, ewolucja dyscypliny Kościoła, rozwój sztuki kościelnej[34]. Badania nad historią liturgii według papieża nie mogą prowadzić za wszelką cenę do powrotu do zwyczajów i praktyk, uzasadnianych tylko i wyłącznie ich starożytnością[35]. W *Mediator Dei* znajduje się także uzasadnienie teologiczne potrzeby adoracji Najświętszego Sakramentu, rozwijającej się od początku Kościoła[36]. W kontekście nabożeństw ludowych pochwala się zwyczaj, by kończyć je błogosławieństwem Najświętszym Sakramentem[37]. Zaleca się także praktykę niedzielnych nieszporów dla uświęcenia dnia Pańskiego, połączonych z błogosławieństwem eucharystycznym[38]. Wśród „ćwiczeń pobożnych" papież wymienia jako ważniejsze: rozmyślanie, rachunek sumienia, prywatne nawiedzenie Najświętszego Sakramentu, nabożeństwa ku czci Najświętszej Maryi Panny (w sposób szczególny – różaniec). Ich celem ma być nawrócenie do Boga, oczyszczenie z grzechów i pobudzenie do zdobywania cnoty oraz umiłowanie szczerej pobożności[39]. Warte polecenia według dokumentu są także: nabożeństwa majowe ku czci Bogurodzicy, czerwcowe – ku czci Najświętszego Serca Pana Jezusa, droga krzyżowa, nowenny i triduua. Przez zachętę do gorliwego uczestnictwa w sakramentach (szczególnie pokuty i Eucharystii) „przyczyniają się do naszego udziału w kulcie liturgicznym"[40]. Nie jest to jednak równoznaczne z reformą tych praktyk przy użyciu „metod i form wyłącznie liturgicznych", ale stanie na straży ich zgodności z prawdami wiary tak, aby były one zgodne z duchem liturgii[41].

Rok po opublikowaniu *Mediator Dei,* w 1948 roku Pius XII powołał Papieską Komisję Liturgiczną (zwaną – od jego imienia – *Commisione Piana*). Przez dwa poprzedzające to lata sekcja historyczna Kongregacji Rytów przygotowywała podstawy planu generalnej reformy liturgii. Początkowo dyskusje Komisji koncentrowały się wokół

[33] Tamże, cz. I, rozdz. IV.
[34] Tamże.
[35] Tamże, cz. I, rozdz. V.
[36] Tamże, cz. II, rozdz. IV.
[37] Tamże.
[38] Tamże.
[39] Tamże, cz. IV, rozdz. I.
[40] Tamże.
[41] Tamże.

reformy kalendarza i brewiarza, potem jednak zdecydowano się wypracować ogólne zasady przyszłej odnowy liturgii, a także wprowadzono podział na podkomisje. Przez dwanaście lat (1948–1960) działania Komisji odbyto 82 spotkania robocze. Uczestniczyli w niej m.in. A. Bugnini (jako sekretarz), F. Antonelli (odpowiedzialny za podkomisję historyczną), C. Braga, E. Dante, J.A. Jungmann, A. Bea. Trzy główne efekty prac tego gremium to reformy: obrzędów Wigilii Paschalnej (1951), całego Wielkiego Tygodnia (1955), a także kodeksu rubryk (1960)[42].

Konstytucja o liturgii świętej. Centralnym punktem reformy liturgicznej *Vaticanum II* stała się *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*. W kontekście podejmowanych badań nad zawartością polskich posoborowych podręczników służby Bożej należy zwrócić uwagę przede wszystkim na kwestię wizji liturgii *Vaticanum II* i nakreślenia zasad jej odnowy[43]. Wstęp do dokumentu umiejscawia temat liturgii w szerszym kontekście życia Kościoła Powszechnego; troska o jej rozwój przyczynia się do pogłębienia życia chrześcijańskiego i jedności wierzących w Chrystusa. Przez sprawowanie liturgii Kościół ukazuje swoją bosko–ludzką naturę; celebracja staje się przez to narzędziem wprowadzania wiernych w Misterium Chrystusa oraz upodobniania się do Niego[44].

Pierwszy rozdział *Konstytucji*, zatytułowany *Ogólne zasady odnowy i rozwoju liturgii*, rozpoczyna się od nakreślenia natury liturgii. Punktem wyjścia jest tu wewnętrzna dynamika Trójcy Świętej, dzieło odkupienia, a także narodziny Kościoła – Ojciec posyła Syna dla zbawienia świata, następnie dzieło to trwa przez Ducha Świętego udzielonego apostołom, głoszącym Dobrą Nowinę oraz sprawującym w liturgii Misterium Zbawiciela[45]. Przedstawienie stopniowej aktualizacji historii zbawienia nadaje soborowemu ujęciu liturgii rys historiozbawczy, włącznie z określeniem celebracji

[42] A. Krzystek, *Przedsoborowe „drogi”...*, art. cyt., s. 13–16.
[43] Chodzi tu przede wszystkim o charakterystykę pierwszego rozdziału *Konstytucji o liturgii świętej*, ponieważ szczegółowe kwestie odnowy, odnoszące się do konkretnych form kultu zostaną nakreślone w rozdziałach poświęconych zawartościom konkretnych agend.
[44] *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum Concilium”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2012, pkt. 1–4.
[45] KL 5–8; zob. W. Bartocha, *Główne kierunki soborowej odnowy liturgicznej w świetle Konstytucji o liturgii świętej z perspektywy 60. lat jej realizacji,* „Teologiczne Studia Siedleckie” 20 (2023). s. 61–62. E. Mateja, podaje, iż ta myśl jest na nowo określona przez J.A. Jungmanna przedkonstantynową zasadą służby Bożej, por. E. Mateja, *Rola ruchu liturgicznego w przygotowaniu soborowej odnowy ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu śląskiego*, w: *Blaski i cienie reformy liturgicznej. 50 lat soborowej Konstytucji o liturgii świętej Sacrosacntum concilium*, S. Araszczuk (red.), Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 14.

liturgicznej jako kontynuacji tego procesu[46]. Wagę czynności liturgicznych podkreśla również stwierdzenie rozszerzające o obecności Chrystusa w czynnościach liturgicznych, w osobie celebrującego, w postaciach eucharystycznych, w sakramentach, w proklamowanym słowie Bożym, a także modlitwie Kościoła (Liturgii Godzin)[47]. Tak ujmowana liturgia jest aktualizacją kapłaństwa Chrystusa[48]. W działalności Kościoła liturgia musi być poprzedzana przez wiarę i nawrócenie. „Źródło i szczyt" (*fons et culmen*) to zawarte w *Konstytucji* określenie w obrazowy sposób oddaje miejsce liturgii w życiu Kościoła; staje się ona jednocześnie celem i początkiem działania, ma pobudzać wiernych do „gorącej miłości Chrystusa", a także – ze względu na swoją skuteczność zbawczą – staje się środkiem uwielbienia Boga i uświęcenia człowieka[49]. Pełna skuteczność uczestnictwa w liturgii zależy od dwóch czynników, wpływających na duchowe przygotowanie: zgodności słów z myślą oraz współpracy z łaską. Po raz kolejny dokument poszerza tu znacznie rozumienie liturgii, stawiając obok kontekstu jurydycznego (ważność i godziwość) wymiar duchowy celebracji – potrzebę uczestnictwa świadomego, czynnego i owocnego[50].

Częścią procesu duchowego usposobienia jest także modlitwa prywatna chrześcijanina, niebędąca liturgią[51]. Obok niej jako pozaliturgiczne formy modlitwy występują „nabożeństwa chrześcijańskiego ludu" (*pia populi christiani exercitia*), które powinny zostać podporządkowane liturgii – stać się środkiem do niej prowadzącym i z niej wypływającym. Nabożeństwa dzielą się na wprowadzone z mandatu Stolicy Apostolskiej oraz miejscowego ordynariusza. Ich celebrowanie powinno być osadzone w kontekście roku liturgicznego[52]. *Sacrosacntum Concilium* wymienia naukę liturgii jako jeden z koniecznych i ważnych przedmiotów studium teologii. Podczas jej wykładu powinno uwzględniać się aspekty – teologiczny, historyczny, duchowy, duszpasterski oraz prawny, a także wiązać inne przedmioty teologiczne z misterium celebrowanym w liturgii[53]. Jako środki formacji życia duchowego w seminariach i domach zakonnych dokument podaje wprowadzenie do rozumienia liturgii, jej celebrację, ale również

[46] B. Migut, *Teologia liturgii Konstytucji o liturgii Sacrosacntum Concilium w perspektywie hermeneutyki ciągłości*, w: *Źródło i szczyt. Konstytucja o liturgii świętej Sacrosacntum Concilium dzisiaj*, K. Porosło (red.), Kraków 2011, s. 130.
[47] KL 7.
[48] W. Bartocha, *Główne kierunki...*, art. cyt., s. 64.
[49] KL 10.
[50] KL 11.
[51] KL 12.
[52] KL 13.
[53] KL 16.

uczestnictwo w „innych nabożeństwach przepojonych duchem świętej liturgii”[54].

Odnowa liturgiczna w sensie ścisłym jest rozpatrywana w trzecim punkcie pierwszego rozdziału[55]. Rozpatruje się tu liturgię złożoną z dwóch części: niezmiennej („z ustanowienia Bożego”) oraz podlegającej zmianom, których zasadność podyktowana jest koniecznością korygowania elementów „niezupełnie odpowiadających wewnętrznej naturze liturgii”, a także wynikających z utraty tej odpowiedniości. Odnowione teksty i obrzędy jako znaki muszą jaśniej wyrażać święte misteria oraz być łatwe do zrozumienia, aby umożliwić pełne, czynne i wspólnotowe uczestnictwo[56]. Dokument wprowadza podział zasad odnowy na cztery grupy. Pierwsza z nich – zasady ogólne[57] – na początku ustala hierarchię prawodawczej władzy nad sprawami liturgii w następującym porządku: Stolica Apostolska, biskup oraz konferencja biskupów („w ustalonych granicach”). *Konstytucja* przestrzega także przed własną twórczością (dodawanie, ujmowanie, zmiana) przeciwną prawu. Wzorcowym podejściem reprezentowanym przez *Sacrosanctum Concilium*, które powinny brać pod uwagę także opracowujący diecezjalne podręczniki służby Bożej, jest stanowisko, iż przygotowania do reformy obrzędów powinny być poprzedzone analizą naukową pod kątem teologii i historii, a także pastoralnych uwarunkowań i znajomości kontekstów lokalnych. Zasadą ogólną stało się podkreślenie roli Pisma Świętego w liturgii jako zarówno jej części (czytania, psalmy), jak i źródła sensu czynności oraz znaków.

Jako drugą grupę zasad odnowy dokument wymienia te, które wynikają „z hierarchicznego i wspólnotowego charakteru liturgii”[58]. Podkreśla się tu eklezjalność aktów liturgicznych i w tym kontekście definiuje Kościół jako „sakrament jedności: lud święty, zjednoczony i zorganizowany pod zwierzchnictwem biskupa”. Liturgia stanowi więc urzeczywistnienie Kościoła jako Ciała, stąd celebracja wspólnotowa ma wyższą rangę niż prywatna. Dotyczy to przede wszystkim Mszy świętej i sakramentów. Mowa jest tu także o posługujących: jeszcze bez rozróżnienia funkcji od posługi (*munus*) – *Konstytucja* wymienia: ministrantów, lektorów, komentatorów i członków chóru. Ważna jest także ich formacja „w duchu liturgii” i w zgodzie z jej przepisami. Udział zgromadzenia liturgicznego ma przejawiać się w wykonywaniu aklamacji, odpowiedzi,

[54] KL 17.
[55] KL 21–40.
[56] KL 21.
[57] KL 22–25.
[58] KL 26–32.

psalmów, antyfon, pieśni, czynności, gestów, a także postaw ciała i milczenia.

W trzeciej grupie zasad odnowy liturgicznej zwrócono uwagę na dydaktyczny i duszpasterski charakter liturgii[59]. Liturgia stanowi źródło treści (w postaci słów, znaków, śpiewów) dla formacji wiary i rozumu. By ten cel osiągnąć, obrzędy powinny być „krótkie i jasne, wolne od niepotrzebnych powtórzeń i dostosowane do pojętności wiernych, aby na ogół nie wymagały wielu objaśnień". Podkreślony został również związek obrzędu ze słowem, czemu ma służyć urozmaicenie i lepszy dobór czytań Pisma Świętego oraz dowartościowanie roli kazania w liturgii, definiowanego jako „przepowiadanie przedziwnych dzieł Bożych w historii zbawienia, czyli misterium Chrystusa, która jest w nas obecna i działa". Krótkie pouczenia mogą dopomóc w zrozumieniu danego obrzędu podczas celebracji. W tej grupie wskazówek odnowy liturgicznej dokument rozwija również zagadnienie użycia języków narodowych w celebracji, przyznając kompetencje decyzji w tym zakresie miejscowym konferencjom biskupów[60].

Kwestie dostosowania liturgii do charakteru i tradycji narodów podejmuje czwarta część zasad odnowy[61]. Ocena obyczajów odbywać ma się pod kątem ich związania „z zabobonami i błędami", a przyjęcie do liturgii warunkuje się wiernością zasadom „prawdziwego i autentycznego ducha liturgicznego". Pojawią się tutaj również konieczność zachowania „istotnej jedności obrządku rzymskiego". Przystosowania, należące do lokalnej władzy kościelnej, są ograniczone przez wskazania zawarte we wzorcowych wydaniach ksiąg liturgicznych „zwłaszcza gdy chodzi o sprawowanie sakramentów, o sakramentalia, procesje...". Priorytet stanowią tu „podstawowe zasady" zawarte w *Konstytucji*. W tej części podkreśla się również rolę biskupa i kościoła katedralnego jako stanowiącego centrum życia liturgicznego diecezji, ale także wspólnot parafialnych. Sobór postanowił o konieczności tworzenia lokalnych Komisji Liturgicznych oraz Instytutów Duszpasterstwa Liturgicznego[62].

Genetycznie związane z powyższą *Konstytucją* są instrukcje wykonawcze do niej. Pierwsza z nich zatytułowana *Inter Oecumenici* (26.09.1964) zawiera przede wszystkim uszczegółowienie zakresu kompetencji konferencji biskupów i biskupa diecezjalnego. Dokument wskazuje na wcześniejsze postanowienia, możliwe do wprowadzania w życie

[59] KL 33–36.
[60] Tamże.
[61] KL 37–40.
[62] KL 41–46.

jeszcze przed ukazaniem się odnowionych ksiąg liturgicznych, których zatwierdzanie należy do Stolicy Apostolskiej. Zmiany w liturgii według tej instrukcji nie mogą polegać jedynie na zastępowaniu dawnych form i tekstów liturgicznych nowymi, lecz mają wzbudzać świadomość, iż liturgia jest źródłem i szczytem życia eklezjalnego. Aby osiągnąć ten cel należy czynności duszpasterskie (katecheza, nauczanie religii, kazania) wiązać z liturgią. Dalsza część dokumentu odpowiada rozdziałom *Konstytucji o liturgii świętej*, w których podano szczegółowe wskazania odnowy[63].

Trzy lata później (5.05.1967) wydano Instrukcję Kongregacji Obrzędów *Tres abhinc annos*, dotyczącą w większej części zmian w *Ordo Missae* (teksty i gesty), wyboru formularzy i szat liturgicznych, a także korekty brewiarza[64].

W trzeciej instrukcji *Liturgicae instaurationes* (5.09.1970) zawarto reakcje na nadużycia, pojawiające się zarówno po stronie stosujących własne rozwiązania z dość luźnym podejściem do nowych ksiąg liturgicznych, jak i po stronie grup skupionych wokół kapłanów kontestujących nowe *Ordo Missae*[65]. Według A. Bugniniego, ten dokument został przyjęty niezbyt przychylnie, ponieważ hamował przeprowadzane na własną rękę eksperymenty liturgiczne[66].

Następnym istotnym dokumentem była czwarta z kolei instrukcja *Varietates legitimae* (25.01.1994)[67]. Stanowiła ona rozwinięcie punktów 37–40 KL, dotyczących konieczności dostosowania liturgii do charakteru i tradycji narodów. Ta instrukcja różni się od pozostałych, ponieważ odwołuje się do wydanych już odnowionych ksiąg liturgicznych i nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego*[68]. Podaje granice i warunki inkulturacji dokonywanych w liturgii. Dokument dostrzega w liturgii nośnik natury

---

[63] Kongregacja Kultu Bożego, Instrukcja Kongregacji Kultu Bożego o należytym wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej (26.09.1964), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kkultu/instrukcja_inter–oecumenici_26091964.html [dostęp: 13.11.2024]; Cz. Krakowiak, Odnowa liturgii w świetle Instrukcji wykonawczych do Sacrosanctum Concilium, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2021, s. 56–60.

[64] Kongregacja Obrzędów, *Druga Instrukcja o należytym wykonywaniu Konstytucji o św. Liturgii Tres abhinc annos*, w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego,* E. Szczot (op. zb.), Lublin 2019, s. 69–74.

[65] Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Liturgicae instaurationes. Instrukcja o należytym wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej*, https://liturgista.pl/?page=liturgy_norms&content=document&label=1970–09–05–C–KKB–LI [dostęp:13.11.2024]; por. Cz. Krakowiak, *Odnowa liturgii...*, dz. cyt. s. 64.

[66] A. Bugnini, *La reforma...*, dz. cyt., s. 814.

[67] Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Varietates legitimae. Instrukcja o należytym wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej* (*4: "De Liturgia Romana et Inculturatione"*) (25.01.1994), w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego,* E. Szczot (op. zb.), Lublin 2019, s. 87–111.

[68] Cz. Krakowiak, *Odnowa liturgii...*, dz. cyt., s. 70.

Kościoła. W przypadku sakramentów i sakramentaliów księgi liturgiczne podają możliwe adaptacje, które mogą być wprowadzane przez konferencje biskupów (w szczególnych wypadkach także przez biskupów). Mogą one dotyczyć: tekstów, gestów, a czasem także samego układu obrzędów[69]. Tematowi tłumaczenia obrzędów liturgicznych w całości została poświęcona instrukcja zatytułowana *Liturgiam authenticam*[70].

Relacja liturgii do pobożności ludowej. W przypadku wspomnianego wcześniej nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego* należy zwrócić uwagę przede wszystkim na definicję samej liturgii. Biorąc pod uwagę kan. 834 par. 2 można określić czynność liturgiczną jako spełnianą w imieniu Kościoła, przez wyznaczone prawnie do tego osoby, posługujące się tekstami zatwierdzonymi przez kompetentną władzę kościelną[71]. Nie ma tutaj jednak zdefiniowanych *pia exercitia*, o których wspomina *Konstytucja o liturgii*.

Próbą uporządkowania kwestii nabożeństw i innych form pobożności ludowej w Polsce po Soborze Watykańskim II były wydane w 1972 roku przez Episkopat *Wskazania duszpasterskie o nabożeństwach dodatkowych*[72]. Dokumentem, który definiuje i omawia niektóre przejawy pobożności ludowej jest, wydane przez Kongregację Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*[73]. Określa ono pobożność ludową jako „różne manifestacje kultyczne o charakterze prywatnym lub wspólnotowym, które w ramach wiary chrześcijańskiej są przeważnie wyrażanie nie na sposób liturgii, lecz w formach wywodzących się z ducha poszczególnych narodów lub grup społecznych i ich kultury”[74]. W przeciwieństwie do czynności sakramentalnych, „które są niezbędne, by żyć w Chrystusie”, formy pobożności ludowej mają wymiar fakultatywny. Pierwszeństwo liturgii nie może być jednak powodem wykluczania czy marginalizacji nabożeństw ludowych[75]. Ich ocena podlega określonym kryteriom, z których najważniejsza jest Ewangelia. Ważne jest także ukierunkowanie tych praktyk na misterium chrześcijańskie. Ponadto dokument wymienia

[69] Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Varietates Legitimae,* dz. cyt., pkt. 55, s. 95.
[70] Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Stosowanie języków narodowych przy wydawaniu ksiąg rzymskiej liturgii. Piąta instrukcja "dla poprawnego wprowadzania Konstytucji Soboru Watykańskiego Drugiego o liturgii świętej"* “Anamnesis” 29 (2002), z. 2, s. 11–46.
[71] M. Augustyn, *Geneza i rozwój soborowej idei liturgii*, Kraków 2007, s. 138.
[72] *Wskazania duszpasterskie Episkopatu Polski o nabożeństwach dodatkowych* (30 X 1972), w: *Dokumenty duszpastersko–liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993*, L. Adamowicz, Cz. Krakowiak (opr.), Lubelskie Wydawnictwo Archidiecezjalne, Lublin 1994, s. 365–379.
[73] Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów*, Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania,* Poznań 2003.
[74] Tamże, pkt. 9, s. 18.
[75] Tamże, pkt. 11, s. 19–20.

cztery aspekty, które powinny być brane pod uwagę przy ocenie i odnowie nabożeństw oraz innych form pobożności: biblijny, liturgiczny, ekumeniczny i antropologiczny. W biblijnym wymiarze chodzi o „bezpośrednie lub pośrednie odniesienie do Pisma Świętego", liturgicznym – o to, aby pobożność ludowa stawała się „echem i przedłużeniem celebracji liturgicznych". Ekumeniczny wymiar oceny ma dostrzegać różne tradycje chrześcijańskie i nie łączyć z nimi „niewłaściwych zakazów". „Duch antropologiczny" wyraża się w stosowaniu zrozumiałych symboli i form, właściwych dla danego narodu przy wykorzystaniu zmysłu pedagogicznego[76]. Dyrektorium ponadto postuluje podkreślanie różnicy między liturgią a formami pobożności ludowej. Pobożność ludowa posiada odmienny język, rytm, przebieg oraz teologiczne akcenty, które cechuje własny styl i prostota, dlatego nie powinno się upodabniać nabożeństw do celebracji liturgicznych. Także w kształtowaniu ducha nabożeństw dodatkowych pierwszeństwo należy się niedzielom oraz obchodom roku liturgicznego[77].

Problem badawczy. Uzasadnienie potrzeby podejmowania opisanych badań stanowią przede wszystkim obserwacje zastosowania zasady *lex orandi lex credendi*, gdyż wybór treści celebracji wywiera wpływ na rozumienie prawd teologicznych przez uczestników. Treść rozprawy jest próbą odpowiedzi na pytanie: jaki wpływ wywarła teologia *Vaticanum II* na treść polskich agend liturgicznych? Przy zachowaniu niektórych dawnych form, np. błogosławieństw, zaszły zmiany w ich teologicznym postrzeganiu. Powstają także nowe teksty, które spełniają oczekiwania obecnych czasów. Problem zgodności z teologią *Vaticanum II* jest ciągle aktualny, ponieważ jest ona dziś pewnego rodzaju ukierunkowaniem, zarówno dla Kościoła Powszechnego, jak i wspólnot lokalnych.

Celem pracy jest pogłębienie historyczno-liturgiczne i ocena treści agend wykorzystywanych podczas celebracji. Chodzi przede wszystkim o porównanie ich z obecnie obowiązującymi w diecezjach Polski księgami liturgicznymi, a także z dokumentami Kościoła oraz opracowaniami wpisującymi się w kontekst posoborowej odnowy liturgicznej. Za problem badawczy przyjęto więc pytanie: w jakim stopniu treści polskich agend liturgicznych, dotyczące sakramentów, sakramentaliów i liturgii pogrzebu są zgodne z duchem *Vaticanum II*? Jednocześnie praca ma wskazać niedoskonałości badanych tekstów, związane z niedostatecznym dostosowaniem ich do soborowej

[76] Tamże, pkt. 12, s. 20–21.
[77] Tamże, pkt. 13, s. 21.

teologii. Przeprowadzone badania mogłyby posłużyć przyszłym autorom podręczników służby Bożej do głębszej refleksji nad duchem odnowionej liturgii Soboru Watykańskiego II i przełożenia tej myśli na praktyczny wymiar duszpasterski.

Stan badań. Do tej pory pod kątem historii i teologii liturgii opisywano agendy liturgiczne oraz podręczniki służby Bożej powstałe w Polsce do roku 1963. Wymienić tu należy między innymi prace ks. prof. W. Nowaka[78] i ks. prof. W. Pałęckiego MSF[79]. Proces odnowy liturgicznej w Polsce dokumentują prace jej aktywnego uczestnika o. F. Małaczyńskiego OSB[80], a także artykuły z lat po Soborze Watykańskim II zamieszczane w *Ruchu Biblijnym i Liturgicznym* oraz *Biuletynie Odnowy Liturgii*, będącym częścią kwartalnika *Collectanea Theologica*. Całościowym spojrzeniem na soborową reformę liturgiczną zajmowali się m.in.: F. Blachnicki[81], J.J. Kopeć[82], Cz. Krakowiak[83], S. Cichy[84].

Metoda. Bazą stanowiącą materiał do badań były podręczniki służby Bożej, wydane przez diecezje. Trudność stanowiło zdobycie kompletu egzemplarzy agend do badań, ponieważ niektóre z nich były wydawane tylko do użytku wewnętrznego, czasem na prawach rękopisu. Z tego względu niewykluczone jest pominięcie jakiegoś źródła, wydanego w małym nakładzie.

W badaniach zastosowano założenie związane z przedziałem czasowym powstania źródeł. Jego początkiem jest rok 1963, a ściśle rzecz biorąc 7 grudnia 1963 r., kiedy to promulgowano *Konstytucję o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*. Uszczegółowienie tegoż dnia jest potrzebne, by porównać z liniami posoborowej reformy liturgicznej tylko te polskie podręczniki służby Bożej, które rzeczywiście zostały opublikowane po *Sacrosanctum Concilium*. W zakres badań nie wchodzi więc w sensie ścisłym *Collectio Rituum*, wydane w 1963 roku, choć przywoływane nieraz może dać

[78] *Agendy i rytuały diecezji warmińskiej (1574–1939),* W. Nowak (red.), Olsztyn 1999.
[79] W. Pałęcki, *Benedictiones reservatae et propriae w potrydenckich rytuałach na ziemiach polskich (1631–1963)*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Lublin 2021; tenże, *Misterium Eucharystii w świetle katechez z agendy ks. Hieronima Powodowskiego a echa Soboru Trydenckiego, „*Roczniki Teologiczne" 55 (2019), z. 8, s. 91–110.
[80] F. Małaczyński, *Realizacja odnowy liturgicznej w Polsce*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 43 (1990), z. 1–2, s. 60–68; tenże, *Nowy rytuał...*, art., cyt.
[81] F. Blachnicki, *Pedagogia ministrancka. Pisma katechetyczne. Tom III*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2011; Tenże, *Jaka odnowa liturgii?,* Wydawnictwo Światło–Życie, Krościenko 2011. Ks. Blachnicki był także redaktorem wspomnianego wyżej *Biuletynu Odnowy Liturgii*.
[82] J.J. Kopeć, *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 37 (1984), z. 4–5, 1984, s. 265–285.
[83] Cz. Krakowiak, *Adaptacja, akomodacja i inkulturacja Mszy św.,* „Anamnesis" 41 (2005), z. 11, s. 109–122; tenże, *Odnowa liturgii...,* art. cyt.
[84] S. Cichy, *Odnowa liturgiczna Soboru Watykańskiego II. Rzeczy dokonane – idee przewodnie – perspektywy*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 39 (1986), z. 1, s. 4–15.

światło na pewne intuicje oraz procesy odnowy liturgicznej, znane jeszcze przed *Vaticanum II*.

Jeżeli chodzi o szczegółowy sposób analizy tekstów modlitw, tam, gdzie było to możliwe, zastosowano podział na części zaczerpnięte z metodologii analizy kolekt mszalnych: anakleza – czyli wezwanie skierowane do Boga, niekiedy z wymienieniem Jego przymiotów (predykatów); anamneza – przywołanie wydarzeń historii zbawienia, uwypuklające szczególne działanie Boga; prośba – następująca generalnie po anamnezie i posiadająca z nią wewnętrzny związek, przedstawiająca nieraz także motywację błagania; konkluzja – czyli zakończenie modlitwy zgodne z inwokacją anaklezy; odpowiedź *Amen*[85]. W badaniach posłużono się hermeneutyką tekstów i analizą historyczno-krytyczną oraz przede wszystkim – analizą zgodności z teologią i normami odnowionej liturgii.

Podanie szerszego kontekstu rozwoju teologii liturgii w niniejszej pracy potrzebne było do ukazania charakteru ewolucyjnego myśli związanej z Soborem Watykańskim II. Perspektywa historyczna pomaga uchwycić właściwy charakter tekstów zawartych w agendach, jak również dostrzec te, które na przestrzeni wieków wymagały i nadal wymagają właściwego ukierunkowania. Szczegółowe zagadnienia przywołane w rozprawie znajdują tutaj zastosowanie przy ocenie poszczególnych treści agend liturgicznych.

*Struktura pracy***.** Praca prezentuje materiał uzyskany w wyniku przeprowadzonych badań, uporządkowany według klucza, jakim jest układ treści *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Bibliografia zawiera uporządkowane źródła: dokumenty Stolicy Apostolskiej i Konferencji Episkopatu podano w porządku chronologicznym; księgi liturgiczne ze względu na mnogość wydań uszeregowano alfabetycznie; podobnie uporządkowano główne źródła – agendy liturgiczne, a także opracowania i literaturę pomocniczą. Na rozdział I składają się zagadnienia introdukcyjne dotyczące samego rozumienia pojęcia sakramentów i sakramentaliów oraz ich rozwoju w teologii ze szczególnym uwzględnieniem prądów czasu *Vaticanum II*. Wskazano również główne źródła posoborowej teologii i prawa sakramentów oraz sakramentaliów. W pracy podzielono analizowany materiał według następującego klucza: sakramenty *wtajemniczenia chrześcijańskiego* (rozdział II), *uzdrowienia* (rozdział III), *w służbie komunii* (rozdział IV), a także inne celebracje liturgiczne: *błogosławieństwa* (rozdział V)

[85] A. Żądło, *Eklezjologiczny wymiar kolekt Adwentu w Mszale Rzymskim Pawła VI. Studium lingwistyczno-teologicz*ne, Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy, Kraków 2002, s. 25–32.

oraz *pogrzeb chrześcijański* (rozdział VI). Szczegółowe omówienie materiału w każdym rozdziale poprzedza geneza terminów, którymi posługuje się *Katechizm*. Dla uproszczenia opisy badanych celebracji zostały podane sumarycznie, zaś szczegółowe źródła są każdorazowo podawane w przypisach dolnych.

ROZDZIAŁ I

Kształtowanie się teologii sakramentów i sakramentaliów

1. Figury sakramentów w Starym Testamencie

Agendy liturgiczne opisują możliwości praktyczne sprawowania sakramentów i sakramentaliów. Aby jednak ukazać relacje sakramentów i sakramentaliów we współczesnej teologii, należy przyjrzeć się kształtowaniu się teologii sakramentów, z uwzględnieniem zarówno Starego Testamentu, jak i innych źródeł przedchrześcijańskich.

Pojęcie sakramentu można rozpatrywać w różnych płaszczyznach. Aby dojść do chrześcijańskiego kształtowania się sakramentów w obecnej formie, trzeba odwołać się do doświadczenia ludzkiego. J. Ratzinger postuluje posłużenie się relacją symbolu i wydarzenia. Według niego sakrament jest chrześcijańskim wyrazem symbolu jako formy porozumiewania się. Odsłania ukrytą rzeczywistość oraz tworzy wspólnotę między ludźmi. Ratzinger dostrzega także konieczny związek symbolu z wydarzeniem. Pojedynczy człowiek nie jest w stanie sam dojść do tego wydarzenia, przestrzenią ożywiającą i przekazującą symbol jest wydarzenie w formie święta[86].

Z początkiem rozwoju pojęcia sakramentu wiąże się w sposób dwojaki wyraz grecki *mysterion*. Z jednej strony, co podkreśla O. Casel, pogańskie misteria stanowią pewnego rodzaju ramy (słowa i formy) dla chrześcijańskiego pojęcia sakramentu, nieznajdujące odzwierciedlenia w Starym Testamencie[87]. Z drugie zaś, B. Testa wprawdzie podkreśla obecność tego pojęcia w religijnym wymiarze kultów innych religii, lecz wyprowadza jego chrześcijańskie znaczenie bezpośrednio ze Starego Testamentu. Teolog ten wskazuje na obecność wyrazu *mysterion* w Septuagincie, starotestamentalnej literaturze apokaliptycznej oraz judaizmie rabinistycznym[88].

[86] J. Ratzinger, *Sakrament i misterium. Teologia liturgii*, Fundacja Dominikański Ośrodek Liturgiczny – Wydawnictwo AA, Kraków 2011, s. 45 i nn.

[87] O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultyczne*, Signum, Oleśnica 1992, s. 51. Badając zagadnienie związków misteriów pogańskich z kultem chrześcijańskim, Casel definiuje misterium jako świętą czynność kultyczną „w której pewien fakt staje się rzeczywistością, w dokonywanym rycie – wspólnota kultyczna dokonując tego rytu bierze tym samym udział w fakcie zbawczym i przez to uzyskuje zbawienie". Por. tamże, s. 82.

[88] B. Testa, *Sakramenty Kościoła. Tom 9. Podręczniki teologii katolickiej*, Pallottinum, Poznań 1998, s. 15.

W Starym Testamencie trzeba zwrócić szczególną uwagę na dwie księgi: *Księgi Mądrości* oraz *Księgi Daniela*. W pierwszej z nich tajemnice są odsłaniane przez mądrość – stają się przez nią poznawalne i dostępne (Mdr 6,22). Początkiem mądrości jest wiedza Boga, nieporównywalna z niczym ludzkim. W Księdze Daniela *mysterion* jest określeniem zamierzonego przez Boga przyszłego wydarzenia, którego nikt nie jest w stanie przewidzieć (Dn 2, 27–30). Innym terminem, który może być istotny dla zrozumienia chrześcijańskiego sakramentu jest *typoi* – figury. Nie chodzi tutaj tylko o sens językowy tego sformułowania, lecz bardziej o przykłady występowania w Starym Testamencie ukazujące jego wymiar teologiczny. B. Testa wymienia tutaj dla zobrazowania wydarzenia: paschę żydowską, obrzezanie, błogosławieństwo, wodę tryskającą ze skały. Stanowią one zapowiedzi właściwych misteriów zrealizowanych w Jezusie Chrystusie, np. ocalenie Noego przed wodami potopu jest zapowiedzią ocalenia ochrzczonych w Chrystusie[89]. Samo pojęcie 'sakrament' nie występuje w Starym Testamencie. Pochodzenie tego terminu wywodzi się z tradycji rzymskiej. *Sacramentum* był to gest uświęcający wydarzenie, miejsce lub stan życia, np. przy okazji przysięgi wojskowej[90].

2. Pojęcie *mysterion* w Nowym Testamencie

Nowotestamentalne odniesienie do *mysterion* polega na oddaniu tego wyrazu jako *sacramentum* w pierwszych przekładach Pisma świętego na język łaciński. Słowo to występuje tylko w ewangeliach synoptycznych[91]. Jezus w Mk 4,11 mówi o „tajemnicy królestwa" – która dana jest Apostołom, innym zaś – w przypowieściach. Ową „tajemnicą" jest sam Jezus Chrystus jako Mesjasz[92]. W pismach Pawłowych *mysterion* występuje 21 razy. Zdaniem J. Ratzingera użycie przez Pawła tego wyrazu wynika z zaczerpnięcia go od słuchaczy, z którymi dialogował[93]. W porównaniu do Ewangelii widoczna jest ewolucja tego pojęcia – Paweł podkreśla, że poznał *mysterion* Boga, którym jest Jezus Chrystus – inaczej niż w Ewangelii, gdzie poza apostołami *mysterion* był dostępny tylko przez przypowieści. Teologia Pawłowa wskazuje głoszenie mądrości krzyża jako przepowiadanie tajemnicy Boga, zrealizowanej w Chrystusie przez Jego

[89] Por. tamże, s. 17.
[90] M. Uniżycki, *Historia sakramentologii* w: *Znaki Tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła*, K. Porosło, R.J. Woźniak (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2018, s. 24.
[91] Por. tamże.
[92] B. Testa, dz. cyt., s. 16.
[93] J. Ratzinger, *Opera omnia*, t. 11, Lublin 2012, s. 207.

mękę (por. 1 Kor 1, 23; 2,1.7)[94]. W listach Pawłowych można zauważyć powiązanie wspomnianych wcześniej figur (*typoi*) starotestamentalnych z ich wypełnieniem w Chrystusie Jezusie. Przykładem interpretacji typologicznej św. Pawła jest 1 Kor 10, 1–11, gdzie znajduje się odniesienie do wydarzeń: przejścia przez Morze Czerwone, wędrówki przez pustynię, sprzeniewierzenia się ludu Izraela, doświadczenia picia wody ze skały czy spożywania manny z nieba. Paweł podaje te momenty, aby ukazać je jako zapowiedź chrztu i Eucharystii. Także inne teksty Nowego Testamentu reprezentują podobne intuicje: np. 1 P 3, 20–22 wspomina o arce Noego jako zapowiedzi chrztu[95]. Jeżeli chodzi o Apokalipsę św. Jana, słowo *mysterion* pojawia się w dwóch znaczeniach: jest tajemnicą symboli, którą jest w stanie wyjaśnić anioł albo ten, kto potrafi (Ap 1,20; 17,7). W innych dwóch miejscach oznacza „tajemnicę" nieprawości Babilonu (Ap 17,5), która zostanie unicestwiona w dniu ostatecznym, przez „tajemnicę" Boga (Ap 20–21)[96]. Należy więc stwierdzić, że choć w Nowym Testamencie *mysterion* nie jest powiązany z aktami celebratywnymi (sakramentami), to w jego treści odnajdujemy wolę Jezusa, co do ich ustanowienia. Wspomniane teksty są również świadectwem praktyki i świadomości pierwotnego Kościoła[97]. Nowy Testament zawiera także wspomnienie „szafarza tajemnic", który został powołany do przewodniczenia kultowi oraz głoszenia Chrystusa (2 Kor 5, 18–20; Rz 15,16.27). Szafarz jest tutaj pełnomocnikiem Boga, którego mocą działa (1 P 5, 1–5)[98].

3. Sakramenty w pierwotnym Kościele

Dyscyplinę sakramentalną Kościoła pierwotnego odnajdujemy w zachowanych tekstach tamtego okresu. Dotyczą one głównie Eucharystii. Najstarszym z dokumentów jest *Nauka Dwunastu Apostołów*. Nadal toczy się dyskusja, czy tekst ten zawiera pierwszą modlitwę eucharystyczną chrześcijan czy też jest przedstawieniem dziękczynienia wypowiadanego podczas agapy[99]. Tak czy inaczej znajduje się w nim odniesienie do chleba i kielicha w kontekście eschatologicznym, co stanowi możliwość rozumienia celebracji Eucharystii jako anamnezy przyjścia Pana[100]. Opis Eucharystii już bez

[94] B. Testa, dz. cyt., s.17.
[95] Tamże, s. 19.
[96] *Słownik teologii biblijnej*, X.L Dufour (red.), Poznań 1985, s. 982.
[97] M. Uniżycki, dz. cyt., s. 24.
[98] B. Testa, dz. cyt., s. 22 i nn.
[99] D. Brzeziński, *Chrystus wczoraj i dziś, i na wieki. Anamnetyczny wymiar roku liturgicznego*, Toruń 2010, s. 148.
[100] Por. tamże, s. 149.

wątpliwości można znaleźć w dziele *Apologia* św. Justyna, który wyjaśnia ją jako pamiątkę spełnienia Wcielenia Chrystusa[101]. Źródłem mówiącym o starożytnym rozumieniu Eucharystii jest także Księga VII *Konstytucji apostolskich*. Według współczesnych badań tekst skompilowany prawdopodobnie w IV w. przedstawia końcową fazę ewolucji modlitw eucharystycznych – dobrze ukazuje przejście od modlitw synagogalnych do chrześcijańskiej liturgii[102]. Wszystko to jednak głównie dotyczyło sposobu sprawowania sakramentu, w mniejszym stopniu starano się wypracować systematyczną teologię, nieobecną w przypadku sakramentów aż do V wieku[103]. Wcześniej, u Tertuliana wyraz *sacramentum* nabiera wprawdzie wymiaru teologicznego, lecz nie można tu mówić jeszcze o teorii sakramentu. Raczej stanowi to obrzędowy, a nawet anamnetyczny wymiar użycia tego pojęcia[104]. Wśród Ojców łacińskich jako pisarzy używających pojęcia *sacramentum* należy wymienić również: św. Cypriana z Kartaginy, Laktancjusza, Hilarego z Poiters, św. Augustyna oraz św. Leona Wielkiego. Hilary rozpowszechnił utożsamienie *sacramentum* z konkretnym rytem liturgicznym[105]. Augustyn natomiast związał wydarzenie historyczne (*semel*) z jego liturgiczną celebracją (*quotiescumque*). Wynika z tego fakt, iż jednorazowość wydarzeń zbawczych nie stoi w sprzeczności z ich powtarzalnością w celebracji, ponieważ zachodzi urzeczywistnianie tych faktów, które prowadzi uczestniczących do niewidzialnej już rzeczywistości[106].

Początek rozwoju systematycznej teologii sakramentów stanowią spory z heretykami – porządkowanie twierdzeń następowało jako swoista apologia nauki chrześcijańskiej. Zanim jednak do nich doszło, rozwijał się kierunek mistagogiczny – jako sposób konstruowania teologii sakramentów. Przedstawicielem tego nurtu na Zachodzie był św. Ambroży z Mediolanu. Głównie w dwóch swoich dziełach: *De Mysteriis* i *De Sacramentis* wyjaśnia on sakramenty na płaszczyźnie ich znaczenia, typologii oraz teologii. Wiąże Stary z Nowym Testamentem, a cały Kanon Ksiąg – z czynnościami liturgicznymi Kościoła. Dla Ambrożego znak jest narzędziem i miejscem interwencji zbawczej Boga. *Mysterium* stanowi sens Pisma, plan Boży oraz odniesienie do Chrystusa, natomiast *sacramentum* jest obrzędem, czymś zewnętrznym. Obie te

[101] Por. tamże, s. 150.
[102] L. Boyer, *Eucharystia. Teologia i duchowość modlitwy eucharystycznej*, Wydawnictwo Kerygma, Lublin 2015, s. 113.
[103] M. Uniżycki, art. cyt., s. 29.
[104] B. Testa, dz. cyt., s. 24.
[105] M. Uniżycki, art. cyt., s. 28.
[106] D. Brzeziński, dz. cyt., s. 170 i nn.

rzeczywistości łączy więź – obecność Chrystusa[107].

Odpowiedzi na mnożące się herezje udzielali różni Ojcowie Zachodu i Wschodu. Św. Jan Chryzostom – podobnie jak Opat z Milewy oraz św. Augustyn – uważał, że źródłem sprawczości sakramentu jest Bóg, nie zaś szafarz sprawujący. Geneza sporu o sprawczość leży w poglądach donatystów o uzależnieniu ważności sakramentu od świętości (moralnej dyspozycji) osobistej szafarza. Problem stanowiła także prawidłowa intencja. Co do zasady według Ojców Wschodnich sakrament udzielany przez heretyków i schizmatyków jest nieważny. Św. Atanazy argumentował to tym, że błąd wiary zmieniał znaczenie wypowiadanych przez nich słów. Na Zachodzie w tej kwestii powstał spór między św. Cyprianem z Kartaginy a papieżem Stefanem I. Papież wypowiedział się za uznaniem ważności chrztu udzielanego przez będących poza jednością z Kościołem[108]. Owocem sporów była między innymi definicja sakramentu, ułożona przez św. Izydora z Sewilli, który jako sakramenty wymienia: „chrzest i charyzmę, ciało i krew". Noszą one to miano, ponieważ przez nie „pod zasłoną rzeczy cielesnych moc Boża w tajemniczy sposób daje zbawienie"[109].

4. Rozwój teologii sakramentów i sakramentaliów do Soboru Trydenckiego

Praktykę sakramentów poprzedzało ukształtowanie od XII w. ścisłego ich katalogu. Pierwszym etapem zamknięcia tego zbioru był podział na *sacramenta maiora* (principalia): chrzest, bierzmowanie, Eucharystia, pokuta, namaszczenie olejem świętym, małżeństwo, święcenia oraz *sacramenta minora* (sakramentalia)[110]. Hugo od św. Wiktora (zm. 1141 r.) podaje trzy rodzaje sakramentów: 1) od których zależy zbawienie (chrzest, Eucharystia); 2) niekonieczne do zbawienia, lecz pomocne do uświęcenia (pokropienie wodą święconą, przyjęcie popiołu); 3) przygotowujące do wykonywania sakramentów[111]. Wykaz siedmiu sakramentów znajduje się już później w wyznaniu wiary Michała VIII Paleologa, które zostało odczytane w czasie Soboru Lyońskiego II (1274 r.). Sobory i synody tamtego czasu poruszały sprawy sakramentów, zwłaszcza jeśli chodzi o kwestie prawne z nimi związane. Najbardziej kompletny i całościowy wykład, opierający się w dużym stopniu na myśli św. Tomasza z Akwinu, zawarty został w *Dekrecie unii*

[107] B. Testa, dz. cyt., s. 27.
[108] M. Uniżycki, art. cyt., s. 29–31.
[109] W. Granat, *Dogmatyka katolicka. Sakramenty święte*, t. 7., cz. I., Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1961, s. 20.
[110] B. Nadolski, *Liturgika. Tom III. Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa*, Poznań 2012, s. 13 i nn.
[111] W. Granat, *Dogmatyka katolicka. Sakramenty święte*, t.7…, dz. cyt., s. 21.

z Ormianami, wydanym przez Sobór Florencki (1439–1442). Opisuje on strukturę znaku sakramentalnego, na który składają się: materia (rzecz), forma (słowo) oraz osoba szafarza wraz z jego intencją (tego, co czyni Kościół). Brak jednego z tych składników powoduje nieważność sakramentu. W dokumencie pojawia się także pojęcie niepowtarzalnych sakramentów: chrztu, bierzmowania i święceń. Dekret zawiera również omówienie poszczególnych sakramentów[112]. Rozszerzeniem tego schematu rozumienia sakramentologii jest Sobór Trydencki, którego wykład nauki o sakramentach powstaje w odpowiedzi na poglądy ówczesnych reformatorów: M. Lutra i J. Kalwina. Odrzuca on ich tezy o niezbędności wiary do ważności sakramentu. Ojcowie Soboru Trydenckiego podkreślają także konieczność sakramentów do zbawienia[113]. W *Dekrecie o sakramentach* Sobór Trydencki przywołuje klasyczną definicję sakramentu jako „znak rzeczy świętej i widzialna forma niewidzialnej łaski"[114]. Sakramenty przekazują łaskę – czynią więcej niż tylko ożywiają wiarę – jak twierdzą ówcześni reformatorzy. Poglądy reformatorów prowadzą do negacji obiektywizmu działania i znaku sakramentalnego[115]. Sobór mocno podkreśla pochodzenie wszystkich siedmiu sakramentów z ustanowienia Chrystusa, nie podając jednak ich fundamentu biblijnego. W dokumentach soborowych widoczny jest także nacisk na rolę Kościoła, w którym to ma miejsce uświęcające działanie Boga przez sakramenty[116]. Niewiele miejsca ojcowie soborowi poświęcili kwestii współzależności sakramentów. Odnotowano jedynie uprzywilejowane miejsce Eucharystii, nie został zaś wyrażony np. związek między chrztem a Eucharystią[117]. Samo zagadnienie Eucharystii nie zostało też ujęte w sposób systematyczny, lecz skoncentrowano się wokół trzech aspektów: sakramentu, ofiary i komunii[118].

5. Potrydenckie ujęcie teologii sakramentów i sakramentaliów

Trydencka myśl teologii sakramentów przez lata nie podlegała istotnemu rozwojowi. Wypowiedzi Magisterium w dalszym ciągu były reakcją na pojawiające się błędy teologiczne. W XIX w. prądem przysparzającym najwięcej zamieszania w teologii

[112] M. Uniżycki, art. cyt. s, 35–37.
[113] B. Testa, dz. cyt., s. 40.
[114]M. Uniżycki, art. cyt., s. 50.
[115] *Historia teologii. Epoka nowożytna*, G. Angelini, G. Colombo, M. Vergottini(red.), Wydawnictwo M, s. 49.
[116] *Historia dogmatów. Tom III. Znaki Zbawienia*, B. Sesboue(red.), Wydawnictwo M, Kraków 2001, s. 134 i nn.
[117] Por. tamże, s. 136 i nn.
[118] *Historia teologii…*, dz. cyt. s. 53.

był modernizm. Z jego przedstawicieli można wymienić Alfreda Loisy'ego i George'a Tyrrela. Niektóre z ich twierdzeń potępił dekret Świętego Oficjum *Lamentabili* z 1907 r. Moderniści ograniczali rozumienie sakramentów do symboli i znaków (potępiła to encyklika św. Piusa X*, Pascendi Dominici Gregis*)[119]. Ortodoksyjną naukę o sakramentach tamtego czasu podaje *Katechizm katolicki* autorstwa kardynała P. Gasparriego. Powtarza on wspomnianą wcześniej definicję sakramentu oraz trzy jego części (materie, formę i szafarza)[120]. W *Katechizmie* zawarte są także podziały sakramentów na te, które „zmierzają do własnego duchowego udoskonalenia się każdego człowieka z osobna" (chrzest, bierzmowanie, Eucharystia, pokuta, namaszczenie chorych) oraz zmierzające do rządzenia Kościołem i rozmnożenia wiernych (kapłaństwo, małżeństwo)[121]. W dalszych punktach *Katechizm* dzieli sakramenty na umarłych (chrzest i pokuta) i żywych (bierzmowanie, Eucharystia, namaszczenie chorych, kapłaństwo, małżeństwo). Sakramenty umarłych zostały ustanowione dla tych, którzy z powodu grzechu nie mają w sobie łaski uświęcającej[122]. Przypomnieniem o pochodzeniu sakramentów od Chrystusa stała się *Konstytucja apostolska Piusa XII Sacramentum Ordinis* z 1947 r. o sakramencie kapłaństwa (zmodyfikowany wtedy został pogląd pochodzący z *Dekretu dla Ormian* o tym jakoby materię sakramentalną stanowiło podanie przedmiotów np. kielicha z winem czy ewangeliarza – odtąd za materię uważa się w przypadku święceń nałożenie rąk, co jest powrotem do tradycyjnego rytu)[123].

Powyższa zmiana wynikała z działań ówczesnego ruchu odnowy, postulującego powrót do źródeł patrystycznych. Równocześnie zyskiwały na znaczeniu grupy księży i świeckich, zaangażowanych w propagowanie badań biblijnych oraz odnowę liturgiczną. Te trzy kierunki odnowy stały się głównymi, jeśli chodzi o teologię *Vaticanum II*. Dokumentami, które wywarły dość duży wpływ na dyskurs teologiczny w latach poprzedzających Sobór Watykański II były dwie encykliki Piusa XII: *Mystici Corporis* (1943) i *Mediator Dei* (1947). Pierwsza z nich ukierunkowuje myśl teologiczną na aspekt eklezjologiczny, choć nie pada tam jeszcze rozwinięcie pojęcia Kościoła jako sakramentu i zawiera niewiele bezpośrednich odniesień do sakramentów[124]. Encyklika *Mediator Dei* zaś przez definicje liturgii podkreśla obecność Chrystusa w Eucharystii i innych

[119] M. Uniżycki, art. cyt., s. 53 i nn.
[120] P. Gasparri, *Katechizm katolicki*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1932, s. 118.
[121] Por. tamże, s. 119.
[122] Por. tamże, s. 120.
[123] *Historia dogmatów…*, dz. cyt., s. 219.
[124] Por. tamże, s. 217.

sakramentach. Wymieniając sakramenty, Pius XII podaje także ich skutki[125]. Papież pisze o obiektywnej mocy sakramentów, która polega na uczestnictwie przyjmujących w „Bożym życiu Jezusa Chrystusa"[126]. Warto wspomnieć, że Pius XII podejmuje też temat zależności sakramentów i pobożności ludowej: podkreśla pierwszeństwo Eucharystii i innych sakramentów[127]. Główne echa tych dwóch encyklik: eklezjologia i pierwszeństwo liturgii znajdują odzwierciedlenie oraz pogłębienie w myśli teologicznej. W. Granat w podręczniku dogmatyki, zredagowanym w 1961 r., podaje definicję sakramentu na podstawie ówczesnych prac teologicznych: „Sakramenty Nowego Testamentu są liturgicznymi, kościelnymi znakami działającego Chrystusa, który przez te sprawcze narzędzia łaski, posługując się upoważnionymi szafarzami jednoczy usposobionych dobrze ludzi ze sobą i Kościołem"[128]. Cz. Bartnik uważał natomiast, że Sobór Watykański II zajął się nie tyle stroną dogmatyczną sakramentów (jak np. Sobór Trydencki), lecz prakseologiczną, funkcjonalną i pastoralną. W wielu miejscach bowiem rozwijane są tylko obecne już wcześniej sformułowania i myśli.

6. Sakramenty i sakramentalia w posoborowej odnowie liturgicznej

Pierwszym uchwalonym dokumentem Soboru Watykańskiego II była *Konstytucja o liturgii świętej*[129]. Już we wstępie ojcowie soborowi podkreślają, że spośród wszystkich sakramentów szczególna troska należy się Eucharystii, ponieważ w niej dokonuje się dzieło naszego odkupienia (KL 2). Według tego dokumentu waga Eucharystii opiera się przede wszystkim na jej dwóch funkcjach: wyrażaniu oraz ujawnianiu innym Misterium Chrystusa, a także urzeczywistnianiu prawdziwej natury Kościoła (por. tamże)[130]. Punkt 7. wspomnianej *Konstytucji* podkreśla obecność Chrystusa w czynnościach liturgicznych Kościoła, idąc za myślą wyrażoną wcześniej przez m.in. Sobór Trydencki[131]. Dokument

[125] „Obdarzonych życiem ziemskim wzbogaca on życiem nadprzyrodzonym i niejako rodzi ich ponownie. Umacnia ich mocą Ducha Świętego w walce z nieubłaganym wrogiem; zwołuje wiernych do ołtarzy i nieustannymi radami i wezwaniami zachęca do godnego uczestnictwa i sprawowania Eucharystycznej Ofiary; żywi ich anielskim pokarmem, aby coraz mocniejszymi się stawali…" Pius XII, *Mediator Dei et hominum*, dz. cyt., cz. I, rozdz. I.
[126] Por. tamże, cz. I, rozdz. II.
[127] „Jeżeliby prywatna i wewnętrzna pobożność jednostek zaniedbała świętą Ofiarę Ołtarza i sakramenty i odsunęła się od zbawczej mocny, spływającej z Głowy w członki, to taką pobożność należy bez wątpienia potępić i ona bezpłodna będzie" cyt. tamże, cz. I., rozdz. II.
[128] W. Granat, *Dogmatyka katolicka. Sakramenty święte*, t. 7…, dz. cyt., s. 30.
[129] *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum concilium,* w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 48–78.
[130] KL 2.
[131] Por. tamże.

wyszczególnia aspekty obecności Chrystusa w liturgii: 1) w osobie celebransa; 2) pod postaciami eucharystycznymi; 3) w sakramentach; 4) w czytanym Słowie Bożym; 5) w modlitwie Liturgią Godzin[132]. Obecność w sakramentach związana jest ściśle z działaniem w nich osoby Jezusa Chrystusa. We wstępie do ogólnych zasadach odnowy liturgii ojcowie soborowi dzielą liturgię na dwie części: niezmienną (która pochodzi z Bożego ustanowienia) i zmienną (KL 21). Głównym założeniem odnowy było zrewidowanie układu tekstów i obrzędów, aby lepiej spełniały funkcję bycia znakami świętych misteriów oraz dawały możliwość „pełnego, czynnego i wspólnotowego" uczestnictwa wiernych[133].

Punkt „Zasady ogólne" jako władze prawodawstwa liturgicznego wymienia Stolicę Apostolską oraz biskupa, a także – w ustalonych granicach – konferencję biskupów. Z wymienionych w *Konstytucji* priorytetów odnowy liturgicznej, a dotyczących sakramentów, należy wymienić również rozpoczęcie reformy od pogłębionych studiów teologicznych, liturgicznych oraz duszpasterskich (KL 23). Ojcowie soborowi podkreślają także doniosłe znaczenie Pisma świętego, zarówno jako proklamowanego w liturgii, jak i źródła rozumienia czynności i znaków liturgicznych (KL 24, 34–35). Szczególnego podkreślenia domaga się według *Konstytucji* pierwszeństwo wspólnotowego sprawowania sakramentów (KL 27,31), z pełnionymi funkcjami liturgicznymi przez osoby odpowiednio do tego przygotowane (KL 28–29). Niewłaściwe jest jednak (KL 32) stosowanie wyróżnień (z wyjątkiem urzędu liturgicznego lub święceń). Obrzędy sakramentów mogą podlegać dostosowaniu do charakteru i tradycji narodów, zachowując przy tym jedność rytu rzymskiego i posługując się możliwościami podanymi przez wydania typiczne ksiąg liturgicznych (KL 37–40).

„Inne sakramenty i sakramentalia" – tak zatytułowano III rozdział *Konstytucji o liturgii*, dotyczy wszystkich sakramentów poza Eucharystią (omawianą w rozdziale II) oraz sakramentaliów. Punkt 59 stanowi syntetyczne wprowadzenie do teologii sakramentów, choć tekst skupia się bardziej na ich ujęciu pastoralno-liturgicznymi aniżeli dogmatyczno-prawnym. Ważną częścią tego rozdziału jest podanie przez Sobór trzech celów sakramentów: 1) uświęcenie człowieka; 2) budowanie mistycznego Ciała Chrystusa [Kościoła]; 3) oddawanie czci Bogu. Funkcje sakramentów są zaś następujące: 1) bycie znakami (pouczanie); 2) dawanie wzrostu wiary; 3) wyrażanie wiary. Aby jednak się one dokonały, potrzebna jest wiara – sakramenty ją zakładają. W obu biegunach

[132] Por. tamże.
[133] Por. tamże.

sakramenty służą także łasce: udzielają jej, ale i usposabiają do owocnego jej przyjęcia. Dowodem owocnego przyjmowania sakramentów jest oddawanie czci Bogu oraz czyny miłości.

Konstytucja o liturgii prócz aktualizacji dzieła odkupienia podkreśla jej związek z Kościołem. Wymiar eklezjalny wyrażony jest przez nawiązanie do intuicji św. Augustyna, nazywającego Kościół „przedziwnym sakramentem" (*mirabile sacramentum*)[134]. Jeszcze bardziej myśl tę rozwija *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, która już w punkcie 1 podaje, że „Kościół jest w Chrystusie jakby sakramentem, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego". Skutki, ale też i zobowiązania sakramentów rozwija też punkt 11 *Konstytucji:* sakramenty są obok cnót sposobem aktualizowania natury Kościoła jako kapłańskiej społeczności, dlatego też nazwane są również „środkami zbawienia"[135]. Ponadto w tym dokumencie określa się Kościół jako „powszechny sakrament zbawienia", co wiąże się z faktem, że Kościół jest Ciałem Chrystusa, ustanowionym przez Niego[136].

Efektem zasad podanych w *Konstytucji o liturgii* była stopniowa rewizja poszczególnych części Rytuału Rzymskiego. Do tej pory stanowił on jedną, spójnie wydaną księgę liturgiczną. Ostatnie przedsoborowe wydanie *Rituale Romanum* z 1952 roku, będące w większości niezmienionym *Rituale* Pawła V z 1614 r., składało się z dwunastu rozdziałów: 1) Normy generalne; 2) Sakrament chrztu; 3) Sakrament bierzmowania; 4) Sakrament pokuty; 5) Sakrament Eucharystii; 6) Sakrament Ostatniego Namaszczenia; 7) Pogrzeb; 8) Sakrament małżeństwa; 9) Błogosławieństwa; 10) Procesje; 11) Litanie zatwierdzone; 12) Egzorcyzmy[137]. Niewiele było różnic w sprawowaniu sakramentów w poszczególnych krajach[138]. Komisja *Concilium*, odpowiedzialna za wdrażanie reformy liturgii zauważyła potrzebę przyznania większej odpowiedzialności za liturgię lokalnym konferencjom biskupów, co wyraża wydana

---

[134] J. Janicki, *Cele sakramentów świętych według Konstytucji o liturgii świętej (1963)*, w: *Sakramenty w misterium Kościoła*, B. Migut i in. (red.), Lublin 2014, s. 186.
[135] *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 144-263.
[136] Tamże, pkt. 48.
[137] *Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi iussu editum aliorumque pontificum cura recognitum atque ad normam codicis iuris canonici accommodatum SSMI D.N. PII Papae XII auctoritate ordinatum et auctum, editio prima iuxta typicam*, wyd. Nova et Vetera, 2010.
[138] Poszczególne kraje, a nawet diecezje posiadały własne adaptacje *Rituale Romanum* po 1614. Dostosowania były jednak bardzo niewielkie, polegające na szczątkowej możliwości użycia języka narodowego oraz dodatkowych tekstów błogosławieństw. Przykładem mogą być tutaj (dla Polski): *Rituale Romanum Ecclesiis Poloniae accommodatum*, Katowice 1927; *Collectio Rituum continens excerpta e Rituali Romano ecclesiis Poloniae adaptatio,* Katowice 1963.

w 1964 r. instrukcja liturgiczna *Inter Oecumenici*. Główną zmianą za nią idącą jest możliwość wprowadzenia języków narodowych oraz uproszczeń celebracyjnych[139]. Zwrotem we wprowadzaniu w życie reformy liturgicznej był rok 1969, gdy ukonstytuowała się Kongregacja dla Spraw Kultu Bożego, która dopracowała i wydała zreformowane księgi liturgiczne[140]. Wcześniej ukazały się drukiem typiczne wydania ksiąg, przygotowanych przez komisję *Concilium* (później wchłoniętą przez wspomnianą Kongregację)*: Obrzędy święceń diakona, kapłana i nadanie sakry biskupiej* (1968), *Obrzędy sakramentu małżeństwa* (1969). Należy zauważyć, że po *Vaticanum II* wydawano voluminy dotyczące oddzielnych obrzędów poszczególnych sakramentów, które składały się na odnowione *Rituale Romanum*. Nie wydano jednego tomu, w którym zawarte byłyby jak w przedsoborowym *Rituale Romanum* wszystkie sakramenty, sakramentalia i błogosławieństwa. Spowodowane było to zawarciem w tych księgach rozszerzonych wprowadzeń pastoralno-liturgicznych oraz szerokimi kompetencjami poszczególnych episkopatów do uwzględniania w księgach potrzeb lokalnych Kościołów.

Prawo dyscyplinarne, dotyczące przyjmowania i sprawowania sakramentów zawiera *Kodeks Prawa Kanonicznego*, promulgowany przez Jana Pawła II w 1983 r. Nie ma tam jednak opisu celebracji obrzędów, z wyjątkiem norm istotnie dyscyplinujących. Dokumentami prawodawstwa liturgicznego pozostają przede wszystkim księgi liturgiczne (wraz z wprowadzeniami) oraz różne instrukcje[141]. Normy kodeksowe należy oceniać, biorąc pod uwagę pojęcie sakramentu jako znaku obecności Chrystusa i podstawowego narzędzia urzeczywistniania się Kościoła. L. Gerosa zauważa, że nowy *Kodeks* porzuca cywilistyczny podział, obecny w *Codex Iurus Canonici* z 1917 r., gdzie sakramenty były umieszczone w rozdziale „O rzeczach" *(De rebus)* – kan.731–1153[142]. O przejęciu przez *Kodeks* z 1983 soborowej teologii sakramentów świadczy umieszczenie ich w księdze czwartej zatytułowanej „Uświęcające zadanie Kościoła" (*De Ecclesiae munere santificandi*)[143]. We wcześniejszych kanonach także można spotkać odniesienie do sakramentów, np. kan. 213. gdzie zaznaczono, że wierni mają prawo

[139] J. Stefański*, Liturgia w odnowie*, wyd. Gaudentinum, Gniezno 2000, s. 99.
[140] Por. tamże, s. 105.
[141] J. Nowak, *Prawo w służbie wydarzeń zbawczych. Zarys prawodawstwa liturgicznego*, Poznań 2004, s. 66.
[142] L. Gerosa*, Prawo Kościoła*, Pallottinum, Poznań 1999, s. 151; *Codex Iuris Canonici PII X Pontificis Maximi iussu digestus Debedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1921, s. IX.
[143] Por. L. Gerosa, dz. cyt., s. 150 i nn.

„otrzymywać pomoce od swoich pasterzy z duchowych dóbr Kościoła, zwłaszcza zaś słowa Bożego i sakramentów". Bardziej szczegółowo normy sakramentalne opisuje jednak wspomniana wcześniej księga czwarta, której część pierwszą stanowią właśnie sakramenty (kan. 840–1165)[144]. Według kanonu 840 sakramenty są równocześnie czynnościami „Chrystusa i Kościoła", „znakami oraz środkami, poprzez które wyraża się i wzmacnia wiara", a także służą uświęceniu człowieka i kościelnej komunii[145]. Wspólnotowy wymiar sprawowania sakramentów podkreśla wcześniej kan. 837, powtarzając punkt 26 *Konstytucji o liturgii*, który mówi o liturgii jako kulcie Kościoła, a nie prywatnej czynności, co ma podkreślać w celebracji jej publiczne sprawowanie. Zdaniem B. Zuberta prawo do środków uświęcania wiąże się z otrzymywaniem sakramentów i jest prawem publicznym. Taki punkt widzenia rozwija też wcześniej kan. 204., wskazując na udział przez chrzest w misji kapłańskiej, prorockiej i królewskiej Chrystusa[146]. Mając na uwadze pastoralny aspekt sakramentów, prawodawca podkreśla trzy główne warunki ich przyjmowania: prośba, odpowiednie przygotowanie oraz wolność od przeszkody prawnej do ich przyjęcia (kan. 843). Warunkiem wstępnym do przyjęcia pozostałych sakramentów jest chrzest (kan. 842). Kodeks z roku 1983 w kanonie 844 zawiera także normy o wymiarze ekumenicznym dotyczące sakramentów (w pewnych wypadkach i warunkach katolicy mogą przyjąć sakramenty pokuty, Eucharystii oraz namaszczenia chorych od szafarza niekatolickiego – na takich samych warunkach mogą to uczynić w Kościele katolickim wierni chrześcijanie odłączeni). Kanony 845 i 846 podają nakaz stosowania przy udzielaniu sakramentów zatwierdzonych ksiąg liturgicznych a tam, gdzie to konieczne – olejów świętych, odpowiednio przygotowanych i konsekrowanych (poświęconych)[147]. Dalej, w kanonach 849–1165, w poszczególnych tytułach zawarte są normy odnoszące się do poszczególnych sakramentów[148]. Nadużycie stanowią więc stosowane w duszpasterstwie praktyki, które by w sposób prawnie nieuzasadniony odwlekały przyjmowanie sakramentów lub były niezgodne z prawem liturgicznym[149].

Kolejnym ważnym dokumentem, który stanowi rozwinięcie teologii sakramentalnej *Vaticanum II*, jest wydany w 1992 roku *Katechizm Kościoła Katolickiego*.

[144] *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Pallottinum, Poznań 1983, s. 685.
[145] Por. tamże, Kan. 840.
[146] B. Zubert, *Prawo wiernego do własnej drogi życia duchowego*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne" 34 (2001), s. 149.
[147] J. Nowak, *Prawo w służbie…*, dz. cyt., s. 72.
[148] KPK, s. 685–686.
[149] M. Kołodziej, *Prawo liturgiczne Kościoła łacińskiego*, Wrocław 2019, s. 122.

Nauka o sakramentach jest tam umieszczona głównie w części drugiej zatytułowanej „Celebracja Misterium chrześcijańskiego" (szczególnie w dziale pierwszym „Ekonomia sakramentalna" – KKK 1076–1209 i drugim „Siedem Sakramentów Kościoła" – KKK 1210–1666). Ekonomia sakramentalna jest to według KKK 1076 „działanie, które polega na udzieleniu (czy „rozdzielaniu") owoców Misterium Paschalnego Chrystusa w celebracji liturgii »sakramentalnej« Kościoła"[150]. Cały rozdział I zatytułowany „Misterium Paschalne w czasie Kościoła" prezentuje teologiczne podstawy udzielania sakramentalnego, w artykule pierwszym przedstawiając liturgię jako dzieło Trójcy Świętej (1077–1112). Dalej znajduje się uzasadnienie koncentracji Kościoła wokół Eucharystii i pozostałych sakramentów (1113–1134), które stanowią udział w Misterium Paschalnym Chrystusa. Artykuł drugi jest omówieniem doktryny wspólnej wszystkim sakramentom. Podkreśla chrystologiczny (1114–1116) i eklezjologiczny (1117–1121) wymiar wszystkich sakramentów. Punkty 1122–1126 wskazują na wzajemną zależność wiary i sakramentów. Skuteczność zbawcza sakramentów zostaje rozwinięta przez *Katechizm* w punktach 1127–1129. Powtarza się tu nauczanie Soboru Trydenckiego o skuteczności *ex opere operato*, niezależnej od osobistej świętości szafarza, a jednocześnie zależnej od dyspozycji przyjmującego (1128). Sakramenty mają funkcję przypominającą (anamnetyczną) Misteria, ale i profetyczną w wymiarze eschatologicznym (1130). W dziale drugim (1210) Katechizm proponuje następujący podział sakramentów: 1) Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego (1212–1419); 2) Sakramenty uzdrowienia (1420–1532); 3) Sakramenty w służbie komunii (1533–1666). Podział ten ustanawia porządek omawiania badanych treści agend, mających związek z sakramentami.

Aby przedstawić obraz odwołań do sakramentów w agendach liturgicznych, należy ukazać rolę pobożności ludowej w działalności sakramentalnej Kościoła. Dokumentem obrazującym tę relację jest *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*[151]. Już we *Wprowadzeniu* znajduje się warunek wstępny praktykowania form pobożności ludowej: nie mogą one zastępować ani być mieszane z liturgią (a więc także z celebracją sakramentów)[152]. Różnicę między obiema formami kultu stanowi przede wszystkim przewaga liturgii nad innymi formami: „czynności

[150] KKK 1076.
[151] Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, Poznań 2003.
[152] DPLiL nr 2, s. 14.

sakramentalne są niezbędne, by żyć w Chrystusie (…) formy pobożności ludowej stanowią sferę fakultatywną[153]. Należy wykluczyć także wszelkie sytuacje konkurencji nabożeństw pobożności ludowej z liturgią, a także ich upodabnianie się do niej[154]. *Dyrektorium* powtarza myśl z punktu 13 *Konstytucji o liturgii* – o wzajemnej relacji nabożeństw pobożności ludowej i liturgii: nabożeństwa mają być zgodne z liturgią, z niej wypływać i do niej prowadzić, co oznacza, że to celebracje liturgiczne stanowią punkt odniesienia[155]. W punkcie „Niebezpieczeństwa zagrażające pobożności ludowej" *Dyrektorium* wymienia między innymi „brak korzystania ze świętych sakramentów Kościoła"[156]. Jako podmiot modlitwy w pobożności ludowej wskazuje się rodzinę – jednym z celów modlitwy rodzinnej jest przygotowanie do sakramentów[157]. Pobożność ludowa pełni szczególnie pomocną rolę w przygotowaniu do przyjęcia sakramentów – dzieje się to za sprawą wspominania w niej osoby Ducha Świętego, obecnego i działającego w każdym z sakramentów[158]. Aspekt sprawowania sakramentów wybrzmiewa również mocno w punkcie mówiącym o sanktuariach jako miejscach sprawowania liturgii. Szczególne dotyczy to sakramentu pokuty, Eucharystii oraz namaszczenia chorych[159]. Wiele z myśli powyższego *Dyrektorium* znalazło swoje odzwierciedlenie w tekstach diecezjalnych podręczników służby Bożej, powstałych zarówno po jego publikacji, jak i w wyniku intuicji związanej z wcześniej rozpoczętą posoborową odnową liturgiczną.

Dalsze rozdziały pracy mają wskazać oraz opisać treści obecne w polskich agendach liturgicznych związane zarówno z przyjęciem sakramentów świętych, jak i sakramentaliami nawiązującymi lub przygotowującymi do nich. Są to celebracje liturgiczne i te należące do skarbca pobożności ludowej. Jak już wspomniano, kryterium podziału treści stanowi tu systematyka sakramentów obecna w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*. Wprowadzeniem do omawiania celebracji związanych z poszczególnymi sakramentami będzie przypomnienie teologii soborowej. Stanowić je będzie syntetyczne przedstawienie nauczania *Konstytucji o liturgii*, wskazań znajdujących się we wprowadzeniu pastoralno-liturgicznym danej księgi, norm dyscyplinarnych *Kodeksu Prawa Kanonicznego* i nauczania *Katechizmu Kościoła Katolickiego* oraz innych,

[153] DPLiL nr 11, s. 19 i nn.
[154] Por. tamże nr 13, s. 21.
[155] Por. tamże nr 58, s. 51.
[156] Por. tamże nr 65, s. 56.
[157] Por. tamże nr 68, s. 57.
[158] Por. tamże nr 79, s. 66.
[159] Por. tamże nr 267–270, s. 188–191.

wybranych dokumentów np. nauczania papieży – co jednocześnie będzie służyło za bazę do weryfikacji opisywanych treści.

7. Formowanie się ksiąg zawierających obrzędy sakramentów i sakramentaliów

Dzisiejsze posoborowe agendy liturgiczne są w pewien sposób zakorzenione w tradycji Kościoła, sięgającej starożytności. W periodyzacji powstawania ksiąg liturgicznych pierwsze trzy wieki chrześcijaństwa nazywa się okresem improwizacji charyzmatycznej. Jak zauważa B. Nadolski, w tym czasie jedyną księgą liturgiczną była Biblia, choć istniał pewien porządek liturgiczny znany m.in. z pism św. Justyna[160]. Najbardziej znane źródła liturgiczne tego okresu to m.in. *Traditio Apostolica*, dzieło przypisywane Hipolitowi Rzymskiemu. Dzieło zawiera wprawdzie tekst modlitwy eucharystycznej a także ryt święceń, ale nie były one obowiązujące w dzisiejszym znaczeniu tego słowa, stanowiły jedynie wzór dla innych[161]. Rozwój ksiąg liturgicznych rozpoczyna się z końcem IV wieku niemal równocześnie z wyparciem języka greckiego na rzecz łaciny. Pierwsze księgi tzw. *libelii missarum* zawierały części zmienne Mszy (jeden lub kilka formularzy). Dość szybko zdano sobie jednak sprawę z braków teologicznych niektórych z tekstów, czemu miały zaradzić m.in. schematy stosowane przy ich kompozycji (IV Synod w Kartaginie, 397 r.) czy konieczność zatwierdzania tekstów liturgicznych przez synod (Milve, 416 r.)[162]. Na temat rozwoju rytu rzymskiego najwięcej informacji można znaleźć w księgach przeważnie z VII–VIII w. Najstarszą księgą z grupy rytu rzymskiego jest *Sakramentarz Leoniański*, pochodzący z VII wieku (egzemplarz rękopisu z Werony), którego zawartość sięga jednak jeszcze papieża Leona I (zm. 461). Jako drugi z sakramentarzy wymienia się gelazjański (najwcześniejsze rękopisy z VIII/IX w. tzw. *Gelasianum vetus*), zawierający ryt rzymski z elementami galijskimi. Najbardziej rozpowszechnionym i tym, który wywarł największy wpływ na liturgię tamtego okresu, był *Sakramentarz Gregoriański*, który (z poprawkami Alkuina) Karolingowie przyjęli jako obowiązujący na terenach im podległych[163].

---

[160] B. Nadolski, *Liturgika. Tom IV. Eucharystia*, Pallottinum, Poznań 2011, s. 31–32.

[161] B. Botte w podręczniku liturgiki A. Martimorta podaje jako przykład różnic formułę chrztu: w rycie syryjskim: *N. jest chrzczony* (strona bierna), natomiast aleksandryjski: *Ja ciebie chrzczę* (strona czynna), por. B. Botte, w: A.G. Martimort (i in.), *Handbuch der Liturgiewissenschaft. I. Allgemeine Einleitung. Die Grundelemente der Liturgie. Die Theologie der liturgischen Feier,* St. Benno – Verlag – Leipzig 1967, s. 37.

[162] J.W. Boguniowski, *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*, Wydawnictwo UNUM, Kraków 2001, s. 55–56.

[163] M. Zahajkiewicz, *Zarys historii liturgii*, w: *Liturgika ogólna. Skrypt dla studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, F. Blachnicki (i in.), Zakład Małej Poligrafii KUL, Lublin 1973, s. 294.

Pierwsze księgi liturgiczne pojawiły się na ziemiach polskich zapewne za sprawą misji chrystianizacyjnych zza granicy. W kształtowaniu się liturgii w Polsce w początkach chrześcijaństwa na tych ziemiach większe znaczenie odgrywało środowisko katedry poznańskiej: niektórzy wysuwają tezę o elementach galijskich obrzędów przyniesionych tu za sprawą biskupa Jordana. W późniejszym czasie podobną rolę spełniała stolica biskupia w Krakowie[164]. Najstarszą zachowaną księgą liturgiczną w Polsce jest *Sakramentarz Tyniecki,* pisany minuskułą karolińską. Jego zawartość wskazuje na XI wiek i powstanie poza Polską (nie zawiera żadnego obchodu świętego związanego z kultem w Polsce). Obecność w *sanctorale* obchodów m.in. Trzech Króli czy św. Maurycego świadczy o związku księgi z Kolonią. Trafiła ona początkowo do Krakowa za sprawą biskupa Aarona, benedyktyna wyświęconego w Kolonii[165].

Z czasem wyodrębniały się nowe rodzaje ksiąg używanych w liturgii: benedykcjonały, księgi czytań mszalnych: epistolarze, ewangeliarze, ewangelistarze, lekcjonarze, księgi śpiewów: cantatoria, antyfonarze (graduały), kyriały, powstałe w średniowieczu: troparze, sekwencjarze i procesjonały. Od VII w. przebieg obrzędów: najpierw liturgii papieskiej (*Ordines romani*), a następnie – od XI w. – także i kościołów lokalnych i zakonnych zaczęto zamieszczać w księdze niebędącej liturgiczną w sensie ścisłym: *Ordo*, *Liber ordinarius*, *Manuale*, *Rituale*, która miała pomóc klerowi w korzystaniu z ksiąg liturgicznych[166]. W późniejszym okresie z pozycji, które odegrały większą rolę w Kościele zachodnim, wymienić należy pontyfikał Innocentego III oraz jego dzieło *De sacro altaris misterio* (1215) traktujące o potrzebie ujednolicenia obrzędów. Duże zasługi w ujednoliceniu ceremoniału papieskiego, co wpłynęło także na liturgię na innych terenach, miał Wilhelm Durandt (zm. 1332). W Polsce zachowały się rękopisy i liczne druki jego *Rationale divinorum officiorum*, co świadczy o wpływie dzieła na polską liturgię[167]. W Italii i Francji na unifikację liturgii w XVI w. miał wpływ rytuał opracowany przez Alberta Castelaniego, zawierający m.in. prócz tekstów obrzędowych także wprowadzenia kanoniczne i pastoralne[168].

Zawężając zagadnienie ksiąg liturgicznych do mających podobieństwa z omawianymi współczesnymi agendami, należy również wspomnieć o rytuałach

[164] Tamże, s. 297; P. Sczaniecki, *Służba Boża w dawnej Polsce. Studia o Mszy świętej*, Wydawnictwo Benedyktynów Tyniec, Kraków 2020, s. 299.
[165] J.W. Boguniowski, *Rozwój historyczny...,* dz. cyt., s. 80–81.
[166] Tamże, s. 144–145.
[167] M. Zahajkiewicz, *Zarys historii*, art. cyt., s. 300.
[168] K. Litawa, *Rytuał Piotrkowski z 1631 roku i jego znaczenie na tle historii Rytuału Rzymskiego*, „Perspektywy Kultury", 33 (2021), z. 2, s. 49.

(sakramentarzach rytualnych)[169]. Były to przeznaczone dla duszpasterzy parafialnych lub poszczególnych klasztorów księgi, w których akcent kładziono na zamieszczanie tekstów rytualnych: z reguły rozpoczynały się obrzędem chrztu, ale zawierały też formularze mszy z modlitwą eucharystyczną lub bez niej oraz błogosławieństwa.

Biskup Anzelm (1256–1277) jako pierwszy wprowadził jednolity rytuał dla całej diecezji warmińskiej – rytuał dominikański[170]. Potem zaczęły powstawać rytuały diecezjalne i parafialne, np. rytuał biskupa Henryka z Wierzbna (1302–1319) dla diecezji wrocławskiej (*Liber Agendarum Ecclesiae Wratislav. in membrana scriptus tempore Episcopi Henrici*)[171]. Lokalne rytuały rozpowszechniały się nieraz poza granice danej diecezji czy metropolii, np. w Gnieźnie korzystano również z ksiąg wrocławskich[172]. Przy opracowywaniu nowych agend opierano się na wcześniejszych lokalnych publikacji, ale także na pozycjach z innych diecezji, czego przykładem może być *Agenda Biskupa Marcina Kromera*, wydana w dwóch częściach: 1574 r. (część sakramentalna), 1578 r. (część ceremonialna). Księga ta została przyjęta m.in. w diecezji krakowskiej oraz posłużyła do opracowania *Agendy Karnkowskiego*, będącej w użyciu w prowincji gnieźnieńskiej. Ta z kolei – po wyczerpaniu nakładu – stała się podstawą do opracowania Agendy przez Hieronima Powodowskiego (1591)[173]. *Agenda Powodowskiego* miała kilka wydań i wiele zawartych w niej obrzędów dostosowano do zwyczajów rzymskich[174].

Uchwały Soboru Trydenckiego przyjęto już w 1564 roku w Parczewie, natomiast kwestie liturgiczne podjęto dopiero na synodzie w Piotrkowie w 1621 r., co zaowocowało powołaniem do opracowania nowego rytuału: Jana Foxa, Franciszka Zajerskiego oraz Marcina Kłocińskiego. Nową księgę wydano drukiem w 1631 roku. *Rytuał Piotrkowski* zakazywał używania wcześniej wydanych polskich agend oraz uwzględniał polskie zwyczaje. Pomiędzy pierwszą edycją *Rituale Romanum* (1614) a jego polską adaptacją z 1631 r. zaistniało trzydzieści pięć różnic dotyczących chrztu i małżeństwa, ale jak podaje W. Pałęcki – po dokładniej analizie można wskazać na więcej odrębności i dodatków dotyczących choćby liczby i rodzaju opisanych błogosławieństw[175].

[169] Nazwa ta pochodzi z prac K. Gambera, za: J.W. Boguniowski, *Rozwój historyczny...,* dz. cyt., s. 219.
[170] J.W. Boguniowski, *Rozwój historyczny...,* dz. cyt., s. 225. Zdaniem F. Hiplera, podawanego w pracy ks. W. Nowaka bp. Anzelm mógł wprowadzić do diecezji liturgię krzyżacką wzorowaną na rycie dominikańskim, por. W. Nowak, *Geneza agendy biskupa Marcina Kromera*, w: *Agendy i rytuały diecezji warmińskiej (1574–1939),* W. Nowak (red.), Olsztyn 1999, s. 11.
[171] Tytuł pochodzi z XVIII w. Por. J.W. Boguniowski, *Rozwój historyczny...*, dz. cyt., s. 226.
[172] W. Nowak, *Geneza agendy...*, art. cyt., s. 12.
[173] Tamże, s. 112–114.
[174] W. Pałęcki, *Benedictiones reservatae et propriae w potrydenckich rytuałach na ziemiach polskich (1631–1963)*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Lublin 2021, s. 95.
[175] Tamże, s. 96–98.

Odrębności te zostały zatwierdzone przez papieża Grzegorza XV (1621–1623)[176].

Późniejsze polskie rytuały również w różnym stopniu stanowią adaptacje *Rytuału Piotrkowskiego*. Jako przykłady można podać tu warmińskie rytuały: bpa Szembeka z 1733 roku czy Karola Hohenzolerna z 1800[177], rytuał wrocławski[178] czy krakowski[179]. Na kolejne wydania polskich rytuałów wpływały nowe edycje *Rituale Romanum*: 1752 (Benedykt XIV), 1872 (Pius IX), 1884 (Leon XIII). Poważniejszą reformą *Rituale Romanum* było w 1925 roku dostosowanie rubryk do wydanego w 1917 *Codex Iuris Canonici*[180]. Adaptacją tegoż wydania jest wydane w 1927 roku w Katowicach *Rituale Romanum*[181], które kształtowało życie liturgiczne wielu diecezji w Polsce aż do wprowadzenia *Collectio Rituum*.

Collectio Rituum zostało opracowane w latach 1953–1956. Układ oparto na *Rituale Romanum* z niewielkimi zmianami kolejności: *De Exequiis* przeniesiono na koniec, a wszystkie błogosławieństwa zawarto w tytule *De benedictionibus*. Niewątpliwie walorem tego opracowania było wykorzystanie podczas przygotowania sugestii naniesionych przez literatów i językoznawców m.in. Jana Parandowskiego, Stanisława Pigonia czy Kazimiery Iłłakowiczówny, co niejako wyprzedzało soborową sugestię, aby podczas tworzenia ksiąg liturgicznych korzystano z konsultacji m.in. językowych. W *Collectio…* można zauważyć również wprowadzanie w rubrykach postulatów Ruchu Liturgicznego, np. częste zwracanie uwagi na potrzebę objaśniania wiernym sprawowanych obrzędów[182]. Należy także wspomnieć o diecezjalnych powojennych publikacjach zawierających teksty nabożeństw (niektóre w języku polskim) m.in. archidiecezji wrocławskiej[183], krakowskiej[184] diecezji stalinogrodzkiej

[176] K. Litawa, *Rytuał Piotrkowski...*, art. cyt., s. 53.
[177] W. Nowak, *Agendy i rytuały...*, dz. cyt., s. 175 i 221.
[178] *Rituale wratislaviense ad normam romani iussu et auctioriatate illustrissimi et reverendissimi Dominini Georgii Dei et Apostolicae Sedis gratia principis Episcopi Wratislaviensis editum*, Ratisbonae 1891.
[179] *Rituale Sacramentorum ac aliarum Ecclesiae caeremoniarum ex decreto synodi provin. Petriconviensis ad uniformem ecclesiarum Regni Poloniae*, Cracoviae 1884.
[180] K. Litawa, *Rytuał Piotrkowski...*, art. cyt., s. 53.
[181] *Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi iussu editum aliorumque pontificum cura recognitum atque SSmi D. N. Pii Papae XI ad normam Codicis Iuris Canonici accommodatum Ecclesiae Poloniae adaptatum et eodem SSmo D. N. Pii Papae aprobatam, Editio typica,* Katoviciis 1927. Spośród innych rytuałów używanych w granicach dzisiejszej Polski można również wskazać wydany dla diecezji warmińskiej (od 1930 wchodzącej w skład metropolii wrocławskiej): *Collectio rituum in usum cleri Dioecesis Warmiensis ad instar appendicis Ritualis Romani cum approbatione Sacrae Rituum Congregationis. Jussu et auctoritate illustrissimi ac reverendissimi Domini Maximiliani Kaller, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopi warmiensis edita,* Typis Friderici Pustet, Ratisbonae 1939.
[182] F. Małaczyński, *Nowy rytuał dla Polski*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 16 (1963), z. 4, s. 214–215.
[183] *Podręcznik do nabożeństw Archidiecezji Wrocławskiej,* PAX, Warszawa 1956.
[184] *Manuale dla kościołów parafialnych archidiecezji krakowskiej*, Nakładem Książęco-Metropolitalnej Kurii, Kraków 1949.

(katowickiej)[185]. Posoborowa reforma liturgiczna zaowocowała nowymi edycjami ksiąg diecezjalnych.

[185] *Podręcznik do nabożeństw diecezji stalinogrodzkiej,* Wydawnictwo Pax 1956.

ROZDZIAŁ II

Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej

Słowo „inicjacja" było pierwotnie terminem technicznym, używanym w religiach pogańskich, kultach helleńskich i greckich na oznaczenie obrzędu, w momencie którego następowało włączenie dorosłego już członka do społeczności, szczególnie przejście ze świata niepoświęconego do świętego[186]. Kojarzy się ono z wejściem do wnętrza (*in – eo*), zapoczątkowaniem nowego życia (*initium*). W rozumieniu chrześcijańskim ujmuje się inicjację jako wprowadzenie do misterium – tajemnicy Boga[187]. Apologeci chrześcijańscy (Tertulian, Justyn) zastosowali termin „inicjacja" do chrześcijańskich obrzędów, wykazując przy tym jednak prócz analogii także różnice w stosunku do rozumienia pojęcia w innych kultach. W czasach późniejszych termin ten stosowali również Jan Chryzostom oraz Ambroży z Mediolanu. W odniesieniu do katechumenów „inicjacja" pojawia się w modlitwie powszechnej papieża Gelazego I. Określenie zanika w średniowieczu od czasów karolińskich do XV. Używa go w odniesieniu do chrztu kardynał Santori w *Rituale sacramentorum Romanum*, wydanym w 1584 r. na polecenie papieża Grzegorza XIII[188]. Ryt zakładał wówczas ceremonie zaczerpnięte z katechumenalnego przygotowania. M. Kunzler nazywa więc obrzęd chrztu dzieci z roku 1614 „szeregiem zdjęć błyskawicznych ze starochrześcijańskich ceremonii inicjacyjnych", który przetrwał do reformy obrzędów po *Vaticanum II*[189]. Sobór Watykański II, wymieniając szczegółowe założenia odnowy obrzędów sakramentów, rozpoczyna od chrztu i bierzmowania (nr 64–71) (wyjąwszy Eucharystię – opisaną najpierw w rozdziale II). Nakaz wprowadzenia stopniowego katechumenatu dla dorosłych (KL 64) i przygotowania *Obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych* (KL 66) były dużym krokiem w kwestii rozumienia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Realne zmiany zostały wprowadzone za sprawą wydania nowych części Rytuału rzymskiego. Wyjaśnienie pojęcia inicjacji pojawia się potem w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*. Inicjacja postrzegana jest tu dwuaspektowo. Po pierwsze jako

[186] E. Bulanda, *Wtajemniczenie chrześcijańskie*, „Ateneum Kapłańskie" 57 (1965), s. 129–137.
[187] *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego*, J. Kudasiewicz (red.), Warszawa 1981, s. 9.
[188] B. Nadolski B., *Liturgika. Tom III*…, s. 24.
[189] M. Kunzler, dz. cyt., s. 417.

sakramenty inicjacji chrześcijańskiej (wtajemniczenia chrześcijańskiego) *Katechizm* (KKK 1212) wymienia chrzest, bierzmowanie i Eucharystię, czyli „fundamenty całego życia chrześcijańskiego". Z drugiej strony, w *Katechizmie* (KKK 1525), nawiązując przez analogię do sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, wymienia się pokutę, namaszczenie chorych i wiatyk jako te „które przygotowują do Ojczyzny", można je więc nazwać sakramentami inicjacji eschatologicznej.

1. Chrzest

Treści agend liturgicznych, nie tylko te dotyczące wprost sakramentów, odnoszą się w jakiś sposób do teologii chrztu. Synteza teologiczna pierwszego z sakramentów inicjacji pozwoli również spojrzeć przez pryzmat teologii chrzcielnej na wszystkie omawiane treści podręczników służby Bożej, ze szczególnym uwzględnieniem bierzmowania i Eucharystii.

Konstytucja o liturgii (KL 66–70) zawiera wskazania co do odnowy obrzędów chrztu. Chrzest dorosłych ma przewidywać dwie formy: uroczystą i zwykłą, uwzględniając przy tym przywrócone stopnie katechumenatu (KL 66). Ten sam punkt zawiera zalecenie ułożenia formularza mszalnego „Przy udzielaniu chrztu". Problemem przedsoborowego obrzędu chrztu dzieci było fikcyjne przemówienie do niemowlęcia oraz niedostateczne uwydatnienie roli rodziców dziecka oraz chrzestnych, co podkreślono w następnym punkcie (KL 67)[190]. Mimo istnienia w Rytuale Rzymskim *Ordo Baptismi plurium parvulorum*, *Konstytucja o liturgii* (KL 68) wspomina o zmianach w obrzędzie chrztu wielu dzieci, które mógłby wprowadzić ordynariusz danego miejsca. O pierwszeństwie takiej celebracji, ze względu na jej wymiar wspólnotowy, mówi *Konstytucja* (KL 27). Ojcowie soborowi widzą również konieczność ułożenia uproszczonego obrzędu chrztu dla celów misyjnych oraz w niebezpieczeństwie bliskiej śmierci, przy braku kapłana lub diakona. Punkt 69 porusza problem celebracji zwanej „uzupełnieniem obrzędu chrztu dziecka". W nowym obrzędzie należy uwypuklić fakt, że dziecko zostało już ochrzczone. Do tej pory obrzęd poza opuszczeniem samego aktu

[190] Stanowiło to rozdwojenie, celebrans kierował pytania i pouczenia do dziecka, a odpowiadali na nie rodzice i chrzestni. Później, prócz niektórych modlitw było tu możliwe użycie języka narodowego, por. *Collectio Rituum continens excerpta e Rituali Romano ecclesiis Poloniae adaptatio*, Katowice 1963, s. 21–54. Jak już podkreślono wcześniej, obrzęd sprzed reformy traktował dziecko jak małego dorosłego, poprzez symboliczne przejście porządku obrzędów właściwych w przeszłych czasach dla dorosłych katechumenów. Zdaniem M. Kunzlera niektóre z elementów tych ceremonii nie były już zrozumiałe dla współczesnego człowieka, np. podawanie soli czy egzorcyzmujące dmuchnięcie (*Exulfflatio*). Por. M. Kunzler, *Liturgia...*, dz. cyt., s. 418.

chrztu oraz nieznacznej zmianie w formułach modlitw nie różnił się zasadniczo od obrzędów chrztu[191]. W punkcie 70 mowa jest o możliwości błogosławieństwa wody chrzcielnej poza Okresem Wielkanocnym w czasie samego obrzędu chrztu, przy użyciu skróconej formuły.

Nowe *Ordo Baptismi parvulorum* zostało promulgowane 15.05.1969 r., a jego używanie nakazano od 8 września tego samego roku (pierwsze polskie wydanie opublikowano w 1972 r.; drugie obecnie używane – w 1987 r.). Drugie wydanie typiczne (1986) i polskie z 1987 r. uwzględniają zmiany wynikające z publikacji w 1983 r. *Kodeksu Prawa Kanonicznego*. Obrzędy składają się z dwóch wprowadzeń: ogólnego (do wtajemniczenia chrześcijańskiego) oraz wprowadzenia teologiczno-pastoralnego do chrztu dzieci, a także siedmiu rozdziałów. *Wprowadzenie ogólne* rozpoczyna się od ukazania wzajemnego związku sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, zanurzających przyjmującego w Misterium Chrystusa i Kościoła, doprowadzając go do dojrzałości[192]. Godność chrztu rozwija punkt pierwszy *Wprowadzenia*. Chrzest stanowi „bramę do życia i Królestwa Bożego" (pkt. 3), „wejście do wspólnoty Kościoła" (pkt. 4), „oczyszcza ludzi od wszelkiej zmazy grzechu pierworodnego i osobistego (pkt. 5) oraz „w nim obchodzi się i odprawia misterium paschalne" (pkt. 6)[193]. W dalszej części *Wprowadzenie* zajmuje się obowiązkami i czynnościami przy udzielaniu chrztu. Prócz zadań rodziców i chrzestnych wymieniona jest rola miejscowej wspólnoty Kościoła: „Wszyscy niech biorą czynny udział, by okazała się wspólna wiara i wyraziła wspólna radość, z jaką nowo ochrzczonych przyjmuje się do Kościoła" (pkt. 7)[194]. Do samego obrzędu chrztu dzieci przeznaczone jest osobne *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, rozpoczynające się od omówienia znaczenia chrztu dzieci. Chrzest stanowi podstawę ich późniejszego wychowania chrześcijańskiego we wspólnocie Kościoła, przez stopniowe potwierdzanie przez nich wiary, w której zostały ochrzczone[195]. W punkcie zatytułowanym *Obowiązki i czynności przy udzielaniu chrztu* prócz funkcji podejmowanych podczas samego obrzędu mowa jest o przygotowaniu do świadomego w nim udziału „kierując się własną znajomością wiary, albo przy pomocy przyjaciół

[191] Przykładem pierwszej zmiany może być polecenie opuszczenia egzorcyzmów w obrzędzie „uzupełnienia", wydane w 1964 r. jeszcze przed publikacją nowej księgi obrzędów chrztu por. Święta Kongregacja Obrzędów, Pierwsza instrukcja o należytym wykonywaniu *Konstytucji o Świętej Liturgii Inter Oecumenici*, w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego*, E. Szczot (op. zb.), Lublin 2019, s. 63.
[192] *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2005, s. 9.
[193] Por. tamże, s. 10 i nn.
[194] Por. tamże, s. 12.
[195] Por. tamże, s. 19.

i innych członków wspólnoty, posługując się odpowiednimi środkami, którymi są książki, listy i katechizmy przeznaczone dla rodzin”[196]. Podkreśla się też rolę proboszcza i jego współpracowników w przygotowaniu poprzez pouczenie i modlitwę wraz z rodzinami, a także pomoc w doprowadzeniu dziecka do poznania Boga po chrzcie[197]. Struktura obrzędu, która została opisana w punkcie IV, nie uwzględnia jednak udzielania sakramentu podczas Mszy świętej (zostało to opisane osobno w punkcie VI, numerach 29–30 *Wprowadzenia* oraz w rozdziale III). W rytuale umieszczono dwie wersje obrzędu: a) chrzest udzielony przez szafarza zwyczajnego oraz b) skrócony obrzęd chrztu (dla katechistów na misjach; w niebezpieczeństwie śmierci). W warunkach normalnych stałymi elementami obrzędu chrztu są: przyjęcie (dialog, znak krzyża celebransa i rodziców), liturgia słowa Bożego (czytania, homilia, modlitwa powszechna zakończona modlitwą w formie egzorcyzmu), modlitwa nad wodą lub jej poświęcenie (przypomnienie planu zbawienia), wyrzeczenie się szatana, wyznanie wiary, obmycie wodą (w formie zanurzenia lub polania) przez wezwanie Trójcy Przenajświętszej, namaszczenie krzyżmem (oznacza włączenie ochrzczonego w królewskie kapłaństwo), włożenie białej szaty, wręczenie zapalonej świecy, przemówienie celebransa, modlitwa Ojcze nasz, błogosławieństwo końcowe (zastępujące dawny tzw. wywód)[198].

Kodeks Prawa Kanonicznego normom odnoszącym się do sakramentu chrztu poświęca kanony 849–878 (tytuł I). Ważność sakramentu jest uzależniona od obmycia prawdziwą wodą z zastosowaniem koniecznej formy słownej (kan. 849). *Kodeks* odsyła do ksiąg liturgicznych w zakresie sprawowania obrzędu, nadmieniając jednak o przypadku „naglącej konieczności”, kiedy to wymaga się jedynie tego, co jest niezbędne do ważności sakramentu (kan. 850). Rozdział I (kan. 850–860) opisuje okoliczności sprawowania tego sakramentu, czyli jego przygotowanie, materia, sposób (zanurzenie lub polanie), miejsce (kościół parafialny, posiadanie chrzcielnicy, przypadki szczególne – chrzest w domu, szpitalu). Szafarz chrztu opisany jest w *Kodeksie* w kanonach 861–863 (zwyczajny, nadzwyczajny, troska o znajomość formuły). Rozdział III (kan. 864–871) przedstawia warunki przyjęcia chrztu przez kandydata dorosłego oraz dziecko (zgoda rodziców). Mowa jest tam także o sytuacjach wątpliwych, gdy brakuje pewności co do faktu lub ważności chrztu. Temat roli, zadań i cech rodziców chrzestnych podejmuje rozdział IV (kan. 872–874). Troska o stwierdzenie udzielonego chrztu jest

[196] Por. tamże, s. 20.
[197] Por. tamże, s. 20 i nn.
[198] Por. tamże, s. 24 i nn.

tematem rozdziału V (kan. 875–878).

Teologia chrztu została w sposób syntetyczny wyłożona w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* w punktach 1213–1284. Nazwa sakramentu – od *chrzcić* (gr. *baptizein*) odnosi się do pogrzebania nowoochrzczonego w śmierci Chrystusa, aby powstał wraz z Nim przez Jego zmartwychwstanie[199]. *Katechizm* rozwija zagadnienie chrztu w kontekście całej ekonomii zbawienia, począwszy od Starego Testamentu (KKK 1217–1222), wydarzenia chrztu Chrystusa (KKK 1223–1225) oraz chrztu w Kościele (1226–1228). Dalej w punkcie zatytułowanym „Jak celebruje się sakrament chrztu?" wymienione są główne elementy drogi wtajemniczenia chrześcijańskiego: głoszenie słowa, przyjęcie Ewangelii, nawrócenie, wyznanie wiary, chrzest, wylanie Ducha Świętego, Eucharystia[200]. Ważnym wymaganiem, postawionym przez *Katechizm* w kontekście chrztu dzieci, jest potrzeba katechumenatu pochrzcielnego, który ma na celu „rozwój łaski chrztu w miarę dorastania osoby"[201]. Punkty 1234–1245 stanowią mistagogiczne wyjaśnienie poszczególnych elementów i symboli celebracji chrztu. Różnica między chrztem dorosłego a dziecka pojawia się w czasie, ale i w sposobie przygotowania. W obu przypadkach po przyjęciu tego sakramentu powinien następować wzrost wiary[202], przy pomocy i z udziałem rodziców chrzestnych oraz całej wspólnoty Kościoła[203]. Zagadnienie konieczności chrztu do zbawienia, a także owoców „chrztu krwi" i „chrztu pragnienia" poruszają punkty 1257–1261. Dalej *Katechizm* podaje skutki chrztu: dwa najważniejsze to oczyszczenie z grzechów i nowe narodzenie w Duchu Świętym.[204] Ważnym skutkiem chrztu jest także włączenie w Kościół, który stanowi Ciało Chrystusa[205] oraz otrzymanie przez ochrzczonego niezatartego, duchowego znamienia, oznaczającego przynależność do Chrystusa[206].

Agendy liturgiczne zawierają pewną liczbę nabożeństw związanych z sakramentem chrztu świętego. Na propozycje zawarte w agendach należy spojrzeć przez pryzmat przedstawionej wyżej analizy.

1.1. Nabożeństwo z błogosławieństwem matki przed lub po porodzie

Kunzler zauważa, że błogosławieństwo matki po porodzie ma dość

[199] KKK 1214.
[200] KKK 1229.
[201] KKK 1231.
[202] KKK 1254.
[203] KKK 1255.
[204] KKK 1262.
[205] KKK 1267–1270.
[206] KKK 1271–1274.

problematyczną historię. Na jego rozwój wpłynęło przeniknięte z chrześcijańskiego Wschodu żydowskie pojęcie czystości, według którego matkę po porodzie uważano za nieczystą. Taka kobieta miała zakaz wstępowania do kościoła przez 40 lub 80 dni po urodzeniu dziecka. W *Rytuale* z 1614 r. przesunięto akcent na motyw dziękczynienia, choć dalej zachowano oczyszczający charakter (oczekiwanie matki u drzwi kościoła)[207]. Na ziemiach polskich błogosławieństwo niewiasty po urodzeniu dziecka obecne było m.in. w Pontyfikałach: abpa Jana Rzeszowskiego (powstały we Włoszech w XIII w.) i Erazma Ciołka (1515), a także w Rytuale Henryka I z Wierzbna[208]. Przedsoborowy *Rituale Romanum* zawierał *Ordo benedictio mulieris praegnantis* a także *Benedictio post partum*[209]. *Editio typica* z 1957 r. zawiera w przypadku pierwszego błogosławieństwa sformułowanie *in periculis partus*, czego nie odnotowuje już polskie wydanie *Collectio Rituum* z 1963 r.[210]. Obrzęd rozpoczynał się dialogiem, w którym proszono o to, aby Pan był wieżą obronną (*turris fortitudinis*) dla kobiety przeciwko zakusom nieprzyjaciela (*a facie inimici*). Potem mają miejsce dwie oracje. Pierwsza z nich jako motywacje przywołuje wyznawanie wiary prawdziwej i poznanie chwały Trójcy, a także uwielbienie jedności w potędze majestatu. Wiara ta ma być obroną dla kobiety od wszelkiej przeciwności (*ab omnibus semper muniatur adversis*). W drugiej modlitwie bardzo rozbudowana jest anamneza, przywołująca wyzwolenie Izraela, poczęcie Najświętszej Maryi Panny i Jana Chrzciciela. Prośba dotyczy zachowania poczętego dziecka i dojścia do łaski odrodzenia, a także służenia Bogu oraz życia wiecznego. Po pokropieniu wodą święconą odmawia się psalm 66, po którym następuje dialog przywołujący opiekę Aniołów Bożych. Następna oracja prosi również o obecność Boga w domu kobiety, prosząc kolejny raz o przebywanie w nim Aniołów, mających chronić matkę i dziecko. Całość kończy się błogosławieństwem kapłana[211]. Błogosławieństwo po porodzie w *editio typica* ma jednolitą formę i jest krótsze niż w *Collectio Rituum*. Rozpoczyna się od wezwania *Aditutorium…*, antyfony *Haec accopiet benedictionem a Domino* wraz z psalmem 23, po czym następuje wprowadzenie kobiety do kościoła (*Ingredere in…)* i odmawia się *Pater noster* wraz z dialogiem. W oracji prosi się za dziękującą w świątyni matką, aby po życiu ziemskim wraz z dzieckiem osiągnęła szczęście wieczne. Bóg

[207] M. Kunzler, dz. cyt., s. 504.
[208] W. Pałęcki, *Benedictiones reservatae…*, dz. cyt., s. 42–47.
[209] RR 1927 zawiera *De benedictione mulieris post partum* w rozdziale VII poświęconym małżeństwu – por. tamże, s. 365, natomiast *Benedictio mulieris praegnantis in periculis partus* znajduje się w Appendixie – s. 814.
[210] Także RR 1927 zawiera sformułowanie *in periculis partus*, por. tamże, s. 814.
[211] RR 1957, s. 261–263; CR, s. 182–188.

występuje tu jako ten, który przez narodzenie Syna z Maryi boleści wierzących matek zamienił w radość. Następnie kapłan kropi matkę wodą błogosławioną i odmawia słowa błogosławieństwa[212]. *Collectio Rituum* różnicuje warianty błogosławieństwa na *post partum infante vivo* oraz *post partum infante mortuo*. Pierwszy model różni się od *editio typica* dodatkowymi elementami, jakimi są m.in. wręczenie świecy ze słowami: *Pan niech będzie z tobą i niech ci wynagrodzi wszystkie trudy macierzyństwa. Niechaj cię Bóg oświeci, abyś poznała swe macierzyńskie obowiązki i niech zapali serce twoje miłością, abyś je godnie mogła wypełnić*, a także odmówienie wspólnie modlitwy *Pod Twoją obronę*. Zamiast psalmu odmawia się Kantyk Maryi – *Magnificat*. W tym wariancie znajduje się również dodatkowa modlitwa za dziecko, której motywacją jest bycie dzieckiem przez Chrystusa i miłowanie niewinności, natomiast prośbą jest to, aby „złość nie odmieniła jego umysłu", co ma prowadzić podobania się Jezusowi[213]. W błogosławieństwie kobiety po urodzeniu martwego dziecka następuje zmiana formuły przy pokropieniu wodą i wręczeniu świecy, która brzmi: *Pan niech będzie z tobą i niech ci wynagrodzi bóle macierzyństwa. Niech ci Bóg przymnoży światła wiary, byś mężnie zniosła swe cierpienie*. Zamiast *Pod Twoją obronę* odmawia się *Witaj Królowo, Matko miłosierdzia...* oraz psalm 122, modlitwę Pańską i dialog z modlitwą. W oracji wspomina się o powołaniu dziecka do królestwa niebieskiego i prosi o pocieszenie oraz przezwyciężenie bólu, by kobieta, podejmując mężnie swoje obowiązki, pozostawała w nadzieją, że spotka się ze swoim dzieckiem w królestwie Bożym. Całość kończy kapłańskie błogosławieństwo[214].

De benedictionibus (1984) zawiera rozdział *Ordines ad benedicendam mulierem ante vel post partum*[215]*,* który wpłynął na ukształtowanie obrzędu zawartego w Agendzie koszalińskiej oraz włocławskiej. Każde z tych błogosławieństw zawiera także wariant skrócony (B). Tak samo w polskim wydaniu *Obrzędów Błogosławieństw* – ryt rozpoczyna się od obrzędów wstępnych (znak krzyża, pozdrowienie – uwypuklające motyw misterium Wcielenia; przemówienie szafarza, które – nawiązując do roli stwórczej mocy Boga, szczególnie w sakramencie chrztu – zapowiada prośbę o wiarę i nadzieję dla matki w oczekiwaniu na narodziny dziecka)[216]. Potem ma miejsce czytanie słowa Bożego (do

[212] RR 1957, s. 264–265.
[213] CR, s.188–194.
[214] CR, s.194–198.
[215] *De Benedictionibus: Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli II promulgatum*, Typis Polyglottis Vaticanis 1985, pkt. 215–257, s. 85–99.
[216] *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich,* Katowice 2010, t. I, pkt. 219–

wyboru są trzy fragmenty z Łk: 1, 39–45; 1, 26–38 albo 2, 1–14). Odpowiedzią może być psalm responsoryjny (Ps 33: *Pełna jest ziemia łaskawości Pana*) lub pieśń. Fakultatywne jest przemówienie szafarza, które ma wyjaśnić czytania biblijne i znaczenie obrzędu w świetle wiary[217]. Obrzędy proponują dalej prośby (pięć wezwań), skierowane do Chrystusa, wspominając tajemnice Jego Wcielenia, Śmierci, a także powołanie matek w Kościele[218]. Centralnym punktem obrzędu jest modlitwa błogosławieństwa. Przyzywa ona Boga Stwórcę i wspomina tajemnice narodzenia Chrystusa oraz skutek tego aktu: zgładzenie grzechu pierworodnego i odkupienie. Prośba dotyczy pomyślności dla dziecka, szczęśliwych jego narodzin i „wejścia do wspólnoty wiernych", a także świętości jego życia[219]. Po modlitwie zebrani odmawiają antyfonę *Pod Twoją obronę* albo śpiewają inną pieśń[220]. Zakończeniem obrzędu jest potrójne błogosławieństwo (jeśli szafarzem jest kapłan lub diakon), które przedstawia Boga jako „Źródło i Dawcę wszelkiego życia", prosząc o ochronę, umocnienie wiary, utwierdzenie nadziei, rozpalenie miłości, a także szczególne łaski na czas rozwiązania. Jeśli szafarzem jest osoba świecka, wypowiada krótkie słowa wezwania błogosławieństwa[221]. W obrzędzie krótszym po wezwaniu *Wspomożenie nasze…*, czyta się krótki tekst Pisma Świętego, np. Iz 44,3 albo Łk 1, 41–42[222]. Kapłan lub diakon mogą wybrać między modlitwą błogosławieństwa z dłuższego wariantu a krótką formułą. Motywacją prośby jest uweselenie świata przez narodzenie z Maryi Syna Bożego. Prośba dotyczy tu napełnienia serca świętą radością, a także zachowania zdrowia matki i dziecka[223]. Omawiany obrzęd charakteryzuje się nasileniem akcentów maryjnych, które występują w czytaniach Pisma św., głównej euchologii i antyfonach. Kościół, sprawując to błogosławieństwo, podkreśla godność kobiety i wartość życia, w kontekście oczekiwania narodzin dziecka[224].

Odnowiony obrzęd błogosławieństwa matki po urodzeniu dziecka nie naśladuje dawnego obrzędu „wywodu", nie nawiązuje już do „oczyszczenia"[225]. Wcześniej matka nie zawsze mogła być obecna podczas chrztu dziecka, na którego zakończenie otrzymuje w odnowionej liturgii dedykowane błogosławieństwo[226]. Obrzęd sprawowany poza Mszą

222, s. 99–100; AgWł, s. 381.
[217] OBł I, pkt. 223–226, s. 101–103.
[218] OBł I, pkt. 227, s. 104; AgWł, s. 381–382.
[219] OBł I, pkt. 228, s. 104n; AgKosz, s. 125; AgWł, s. 382.
[220] OBł I, pkt. 229, s. 105; AgWł, s. 382.
[221] OBł I, pkt. 230–231, s. 105–106; AgWł, s. 382–383.
[222] OBł I, pkt. 232–233, s. 106–107; AgKosz, s. 124–125; AgWł, s. 383.
[223] OBł I, pkt. 235, s. 107–108; AgKosz, s. 125; AgWł, s. 383–384.
[224] A. Sierzchuła, *Błogosławieństwa w rodzinie*, Wydawnictwo Ikona, Szydłówek – Toruń 2015, s. 82.
[225] P. Kulbacki, *Liturgia błogosławieństw w służbie rodziny*, „Roczniki Teologiczne" 59 (2014), z. 4, s. 69.
[226] OBpol, pkt. 105, s. 75-79.

św. posiada formę dłuższą i krótszą. Na pierwszą z nich składają się najpierw obrzędy wstępne: znak krzyża, dwie formy pozdrowienia (ukazujące narodzenie się Jezusa z Maryi dla naszego zbawienia), przemówienie szafarza (podkreślające przyjęcie dziecka podczas chrztu do wspólnoty chrześcijan oraz cel sprawowania obrzędu: złączenie się z matką w dziękczynieniu oraz prośba o Boże błogosławieństwo dla niej)[227]. Potem ma miejsce czytanie słowa Bożego – wybranego spośród zaproponowanych perykop: 1 Sm, 20–28; 1 Sm 2, 1–10; Łk 1, 67–69, a także śpiew psalmu responsoryjnego (Ps 128) lub innej, odpowiedniej pieśni[228]. Szafarz może krótko wyjaśnić tekst Pisma Św., a także ukazać zebranym główny cel sprawowania obrzędu: dziękczynienie za dar dziecka, co jest jednocześnie wprowadzeniem do wspólnego dziękczynienia, posługując się proponowanymi wezwaniami oraz odmawiając *Magnificat* albo inny hymn[229]. Obrzęd zawiera dwie propozycje modlitw błogosławieństwa. Pierwsza z nich podkreśla, że to Bóg daje i podtrzymuje ludzkie życie, czego wyrazem jest radość macierzyństwa. Prośba dotyczy zachowania matki od wszelkiego zła, prowadzenia w życiu, jak również przyjęcia kiedyś do radości domu Boga. W drugim wariancie Bóg jest źródłem wszelkiego błogosławieństwa i adresatem modlitwy. Przedmiotem prośby jest składanie należnego dziękczynienia przez matkę oraz radość wraz dzieckiem z Bożej opieki[230]. Zakończeniem obrzędu jest błogosławieństwo: kapłan lub diakon może posłużyć się ciągłą formułą albo potrójnym tekstem z wyciągnięciem rąk. Osoba świecka posługuje się tu wezwaniem trynitarnym, przyzywając miłosierdzia Boga Ojca, pokoju Syna oraz łaski i pociechy Ducha, prosząc o strzeżenie życia, postęp w wierze i osiągnięcie obiecanych dóbr[231]. W krótszym obrzędzie, po wezwaniu *Niech imię Pańskie będzie błogosławione* czyta się werset Pisma św. (1 Sm, 27; Łk 1, 68–69; 1 Tes 5, 18), po którym następuje modlitwa błogosławieństwa (drugi wariant). Kapłan lub diakon może zastosować skróconą modlitwę błogosławieństwa, wspominającą „doczesne narodzenie" Chrystusa, które przywróciło światu radość. Prośba dotyczy radości w Panu z potomstwa[232].

W porównaniu z obrzędem przedsoborowym obecnie stosowane teksty zawierają uproszczenie celebracji, co postulowała soborowa *Konstytucja o liturgii*. Należy jednak

[227] OBł I, pkt. 236–241, s. 108–109.
[228] OBł I, pkt. 242–245, s. 109–113.
[229] OBł I, pkt. 246–247, s. 113–114.
[230] OBł I, pkt. 248–249, s. 114.
[231] OBł I, pkt. 250–252, s. 115–116.
[232] OBł I, pkt. 254–257, s. 116–117; AgKosz, s. 126–127.

podkreślić obecność tekstów biblijnych także w starszym porządku błogosławieństwa, które jednak na nowo dobrano i skrócono. O spadku zainteresowania błogosławieństwem przed lub po porodzie świadczy niewielka liczba agend zawierających te teksty. Obrzęd sprawowany przed porodem mógłby być okazją do ukojenia lęku przed bólem czy komplikacjami szczególnie dla matki rodzącej po raz pierwszy. To także okazja do podkreślenia wagi i piękna roli kobiety w dziele Stworzenia. Afirmacja powołania kobiety do macierzyństwa przez sprawowanie tego błogosławieństwa może pomóc w łagodzeniu rozdźwięków, które powstają w rodzinach na skutek dostrzeganego przez ojców soboru, m.in. nowego układu stosunków społecznych między kobietami a mężczyznami[233].

Agenda Katowicka zawiera również inne modlitwy za dzieci nienarodzone. Wykorzystuje się je przede wszystkim w trzecią niedzielę Wielkiego Postu. Teksty mają głównie charakter błagalny, ale także ekspiacyjny za grzechy aborcji i dzieciobójstwa[234]. Celebracje przypominają przez to wiernym, że aborcja jest godzeniem w życie, a co za tym idzie – „bardzo sprzeciwia się czci Stwórcy"[235] i jest „haniebnym przestępstwem"[236].

1.2. Liturgia sakramentu chrztu świętego

Vademecum liturgiczne kapelana zawiera obrzęd chrztu świętego: dziecka i dorosłego, stanowiący fragment właściwych ksiąg liturgicznych[237]. Wydana w Lubaczowie w 1986 roku *Służba Boża* podaje parafrazę wyjątków z wprowadzenia do pierwszego polskiego wydania *Obrzędów chrztu* dzieci z 1972 roku. Znajdują się tam zalecenia odnośnie do imienia, czasu i miejsca, a także rzeczy potrzebnych do udzielania tego sakramentu[238]. Podręcznik opisuje też obowiązki ludu Bożego, duszpasterza oraz rodziców i chrzestnych[239]. Podaje również strukturę obrzędów, zaznaczając, że zostały one zredagowane tak, iż nie wymagają komentatora, którego funkcję spełniają zachęty celebransa[240], co wpisuje się w zalecenie Soboru (KL 34), aby obrzędy nie wymagały zbyt wielu objaśnień. Rolę katechezy liturgicznej spełnia rozdział opisujący wymowę znaków obrzędu chrztu: znaku krzyża na czole, nałożenia ręki, polania (zanurzenia)

[233] KDK 8.
[234] AgKat, s. 546–552.
[235] KDK 27.
[236] KDK 51.
[237] VLK, s. 181–192.
[238] SBL, s. 157–159.
[239] Tamże, s. 159–161.
[240] Tamże, s. 161–166.

wodą, namaszczenia krzyżmem świętym, włożenia białej szaty oraz wręczenia świecy[241]. Może on pomóc w przygotowaniu katechezy dla rodziców i chrzestnych.

1.3. Odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych

Podręczniki wskazują, że gdy odnowienie odbywa się podczas Mszy świętej, następuje po homilii[242]. Według *Agendy Opolskiej i Częstochowskiej* forma może ulec zmianie lub zostać zastąpiona przez odpowiednią pieśń, wyrażającą wiarę wspólnoty[243]. Celem tego obrzędu jest ożywienie świadomości przynależności do Chrystusa i przypomnienie obowiązków płynących z przyjętego chrztu. Zaleca się odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych szczególnie w momentach związanych z przyjęciem innych sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego: bierzmowania, Eucharystii (pierwszej i ostatniej – wiatyk), rocznic chrztu i bierzmowania. Słowo wstępne nawiązuje do zjednoczenia z Chrystusem w tajemnicy chrztu i wspomina wyznanie wiary złożone przez rodziców i chrzestnych w jego dniu. Zobowiązanie to ma polegać przede wszystkim na nauce miłości Boga i bliźniego jak siebie samego[244]. W formule pierwszej trzy pytania o wyrzeczenie się odpowiednio: grzechu, zła i szatana generalnie nie różnią się od formuły podanej w *Obrzędach chrztu*[245]. Podobnie jest z pytaniami o wiarę. Dodatek stanowią formuły przyrzeczenia zachowania przykazań Bożych i kościelnych oraz pogłębiania wiary i uczęszczania na lekcje religii. Konkluzja jest identyczna jak w liturgii sakramentu chrztu[246]. Większość z formuł dostosowana jest do użytku podczas Mszy św. z udzieleniem pierwszej Komunii świętej lub w toku przygotowania do jej przyjęcia. Niektóre z agend modyfikują pytania: skracając pytania o wyrzeczenie się i o wiarę oraz rozszerzając przyrzeczenia i postanowienia[247]. Proponuje się także inny rodzaj zakończenia – w formie powtarzanej przez dzieci za kapłanem. Tekst odwołuje się do składania wspomnianych obietnic w obecności Boga, Matki Bożej oraz świętych i Aniołów Stróżów, a także zgromadzonych wiernych. Kończy się prośbą o łaskę

[241] Tamże, s. 166–170.
[242] *Agenda liturgiczna diecezji opolskiej. Nabożeństwa, poświecenia i błogosławieństwa*, Opole 2017 (wyd. VI), s. 472; *Agenda liturgiczna. Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie,* K. Bełkot, (opr.), wyd. Niedziela, Częstochowa 2010, s. 721.
[243]AgOp, s. 474; AgCz, s. 722.
[244] *Rytuał diecezjalny. Liturgia i nabożeństwa Kościoła Pelplińskiego*, A. Rutkowski (opr.), Pelplin 2006, s. 146.
[245]AgOp, s. 472n, AgCz, s. 721; OBpol, pkt. 56-59, s. 44–46.
[246]AgOp, s. 473; AgCz, s. 722; OBł, s. 46.
[247] *Służba Boża diecezji łomżyńskiej*, J. Sołowianiuk (opr.), Łomża 2013, s. 314 i nn. Przyrzeczenia dotyczą odpowiednio: wyznawania i zachowania wiary, zachowania przykazań Boskich i kościelnych oraz nie picia alkoholu i niepalenia tytoniu. Przedmiotem postanowień są natomiast: życie w łasce uświęcającej, uczęszczanie na Mszę świętą i przystępowanie do sakramentów, pogłębianie wiary oraz uczęszczanie na lekcje religii, por. tamże, s. 315.

dotrzymania słów i o dojście do wiecznej radości[248]. Inna propozycja zawiera konkluzje kapłana i odpowiedź dzieci. Celebrans odwołuje się wtedy do symboliki szaty chrzcielnej (zachowanie łaski Bożej) oraz świecy (przypomnienie wiary, nadziei i miłości, które nie powinny wygasnąć). Dzieci, trzymając w dłoniach zapalone świece chrzcielne, odpowiadają w formie rymowanej i proszą Jezusa o podtrzymywanie w dokonanych postanowieniach, wspominając przy tym przykład Jego postępowania[249]. Druga formuła odnowienia przyrzeczeń poprzedzona jest wprowadzeniem nawiązującym do chrztu jako drogi do stania się świątynią Boga. Odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych ma wedle tego wstępu być podziękowaniem za otrzymane dobrodziejstwa. Tekst jest ułożony w formie ciągłej, z zaznaczonymi odstępami nadaje się do powtarzania lub wspólnej recytacji z przygotowanych wcześniej kopii. Początek stanowi przywołanie poszczególnych osób Trójcy Świętej, określonych za pomocą ich działania: Ojciec – stworzenie, Syn – odkupienie, Duch – uświęcenie. Formuła podkreśla również obecność Najświętszej Maryi Panny, Aniołów Stróżów, świętych Patronów oraz wszystkich świętych, a także zgromadzonych. Głównym przedmiotem przyrzeczenia jest odnowa Przymierza zawartego przy chrzcie świętym. Potem wymienia się szczegóły przysięgi: życie i śmierć w wierze katolickiej oraz wierność Chrystusowi i Ewangelii. Końcowa prośba do Ojca o pomoc złączona jest z konkluzją, tworząc formę trynitarną[250].

Teologia powyższych tekstów dobrze oddaje zjednoczenie ochrzczonego z Chrystusem[251], a także skutek odrodzenia jako dziecka Bożego[252]. Nieco jednak za mało podkreśla się włączenie w Lud Boży[253] oraz sam chrzest jako węzeł jedności między członkami Kościoła[254], choć może to wypełniać pośrednio pytanie dotyczące gotowości przestrzegania przykazań kościelnych. Poprawne teologicznie teksty nie znoszą jednak faktu, iż posoborowa liturgia przewiduje odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych: w roku liturgicznym podczas Mszy Wigilii Paschalnej, a także podczas obrzędów sakramentów chrztu i bierzmowania. Zgodnie z nauczaniem Soboru (KL 22) – „nikomu […] nie wolno na własną rękę niczego dodawać, ujmować lub zmieniać w liturgii". Lepszym rozwiązaniem, nie wpływającym na strukturę liturgii, jest umieszczenie odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych jako osobnego nabożeństwa, np. w dzień przed I Komunią

[248] Przyrzeczenia chrzcielne nazywa się również „ślubami", por. SBŁ, s. 315.
[249] RDP, s. 147.
[250] AgOp, s. 474; AgCz, s. 722.
[251] KK 15.
[252] KK 11, 40.
[253] KL 69; DP 5.
[254] DE 22.

Świętą.

1.4. Błogosławieństwo rocznego dziecka

W agendach we wprowadzeniu do obrzędu podkreśla się, że „jest to obchód nie tylko pierwszej rocznicy urodzin, ale również pierwszej rocznicy chrztu św.”. Zasadniczo błogosławieństwo sprawuje się podczas Mszy świętej w intencji rocznych dzieci i ich rodziców. Słowo wstępne zakłada powitanie rodziców dzieci, chrzestnych i członków rodzin oraz przypomnienie o obowiązku wychowania dzieci w wierze katolickiej, który wynika z przyrzeczenia złożonego podczas chrztu św. W modlitwie wiernych dołącza się wezwanie za roczne dzieci i ich rodziców. Błogosławieństwo odbywa się po modlitwie po Komunii. Celebrans zaprasza rodziców i chrzestnych wraz z dziećmi przed ołtarz. Na znak wspomnienia chrztu można zapalić paschał, a ojciec dziecka może trzymać zapaloną świecę chrzcielną[255]. Po słowach przygotowujących kapłan wypowiada modlitwę błogosławieństwa – podane są dwie jej formy. Pierwsza z nich wspomina wielką miłość Chrystusa do dzieci oraz przyjęcie Chrystusa wynikające z przyjęcia dziecka. Potem następuje wspomnienie łaski chrztu świętego, prośba o opiekę oraz odwagę wyznawania wiary w dorosłości, o gorącą miłość, a także dążenie z nadzieją do królestwa Chrystusa[256].

W drugiej formule modlitwy błogosławieństwa wspomina się Wcielenie się Syna Bożego, szczególne upodobanie w niewinności dzieci oraz troskę Chrystusa o nie. Prośba dotyczy ochrony dziecka przed odmienieniem umysłu przez złość[257] oraz podobania się Bogu przez wzrost w latach, mądrości i łasce[258]. Po modlitwie kapłan może pokropić wodą pobłogosławioną dzieci, rodziców i chrzestnych. Obrzęd przewiduje również uroczyste błogosławieństwo. Zachowuje ono strukturę potrójnego wezwania, które dotyczy odpowiednio: dziecka, rodziców, krewnych i przyjaciół, a także zgromadzonych. W przypadku dziecka prośba dotyczy celu wyznaczonego przez Boga, rodziców – aby przykład ich postępowania doprowadził dziecko do dojrzałego życia chrześcijańskiego. W trzecim wezwaniu kapłan prosi o ustrzeżenie od złego i dar pokoju[259]. Całość kończy

[255] AgCz, s. 696.
[256] AgOp, s. 624.
[257] Nawiązanie do Mdr 4, 11: „Zabrany został, by złość nie odmieniła jego myśli albo ułuda nie uwiodła duszy”.
[258] *Nabożeństwa Kościoła Poznańskiego,* Wydawnictwo św. Wojciecha, Poznań 2020, s. 106 (zawiera tylko drugą formułę). Nawiązanie do Łk 2, 52: „Jezus wzrastał w latach, mądrości i łasce”.
[259] AgOp, s. 625, AgCz, s. 697 zawiera drugą formułę, z AgOp, która rozszerzona o wezwanie za rodziców i chrzestnych stanowi wraz z ogólnym błogosławieństwem formę uroczystego błogosławieństwa. Poprzedzona jest dialogiem: C. Wspomożenie nasze w imieniu Pana. W. Który stworzył niebo i ziemię. C. Miłosierny nasz Bóg. W. Strzeże małych dzieci. C. Panie, wysłuchaj modlitwę naszą. W. A wołanie nasze niech do Ciebie przyjdzie. C. Pan z wami. W. I z duchem Twoim. Por, tamże, s. 696 i nn. NKP pomija pierwsze wezwanie i dialog przed błogosławieństwem, rozpoczynając zaraz po „Amen” modlitwy

się zwykłą formułą błogosławieństwa mszalnego i rozesłaniem[260].

O małej popularności tego błogosławieństwa świadczy niewielka liczba agend zamieszczająca jego tekst. Jego sprawowanie mogłoby zwrócić uwagę na chrzest święty jako początek inicjacji chrześcijańskiej (jako wspomnienie jego rocznicy). Potrzeba obrzędowości wynikająca z obecności nowego członka rodziny związana jest ze znakami pozbawionymi chrześcijańskiego sensu, a nawet zawierającymi magiczne podłoże, np. umieszczanie czerwonej wstążeczki przy wózku. Celebracja błogosławieństwa rocznych dzieci mogłaby stać się szansą na zwrócenie uwagi na chrzest jako podstawę godności dziecka Bożego[261], co dowartościowywałoby soborowy zwrot ku duchowości chrzcielnej.

2. Bierzmowanie

W *Konstytucji o liturgii świętej* sakramentowi bierzmowania poświęcony jest jedynie jeden punkt: „Obrzęd bierzmowania należy tak poprawić, aby w sposób bardziej jasny ukazał ścisły związek tego sakramentu z całym wtajemniczeniem chrześcijańskim. Dlatego jest rzeczą stosowną, aby przyjęcie tego sakramentu było poprzedzone odnowieniem przyrzeczeń złożonych na chrzcie. W pewnych okolicznościach bierzmowania można udzielać podczas Mszy świętej. Dla obrzędu poza Mszą świętą należy przygotować formułę wprowadzającą" (KL 71)[262]. Związek bierzmowania z chrztem podkreśla odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych, natomiast jego związek z Eucharystią jest mniej widoczny przez zastosowanie w *Konstytucji* formuły *pro opportunitate* (w pewnych okolicznościach). To Eucharystia ukazuje dynamikę celebracji chrztu i bierzmowania, które znajdują w niej swoje źródło i szczyt[263]. W innym dokumencie soborowym, *Konstytucji dogmatycznej o Kościele Lumen gentium* trzy razy wspomina się o bierzmowaniu. Według pkt. 11 bierzmowanie służy jeszcze doskonalszemu związaniu wiernych z Kościołem i obdarza ich szczególną mocą Ducha Świętego, tak aby wypełniali obowiązek świadectwa o Chrystusie poprzez szerzenie wiary, słowem, uczynkiem oraz jej obronę[264]. Rozdział III – *O hierarchicznym ustroju*

błogosławieństwa od „Pan Bóg wszechmogący, dawca życia..." (wezwanie za rodziców dziecka).
[260] AgOp, s. 626.
[261] KK 11; DWCH 2; KL 6.
[262] Do tej pory bierzmowania udzielano poza Mszą świętą. Nie było tam również miejsca na liturgię Słowa. Por. *Pontificale Romanum* editio typica 1961–1962, Libreria Editrice Vaticana 2008, s. 9–11.
[263] Cz. Krakowiak, *Sakrament bierzmowania w reformie liturgii II Soboru Watykańskiego*, Lublin 2013, s. 96.
[264] KK 11.

Kościoła, a w szczególności o episkopacie, w punkcie 26 wśród zadań biskupa wymienia bycie właściwym szafarzem bierzmowania na jego terenie[265]. W rozdziale IV, zatytułowanym *Katolicy świeccy*, w punkcie 33. chrzest i bierzmowanie są środkami, przez które Pan przeznacza wiernych do apostolstwa, a tym samym do uczestnictwa w zbawczym posłannictwie Kościoła[266]. *Dekret o misyjnej działalności Kościoła „Ad gentes"* określa chrzest, bierzmowanie i Eucharystię jako drogę ukształtowania chrześcijan – członków Ciała – Kościoła na podobieństwo Chrystusa. Stąd wynika obowiązek dążenia do powiększania tego Ciała poprzez rozszerzanie współpracy, aby doprowadzić Kościół Chrystusa do Jego pełni[267].

Nowy obrzęd bierzmowania, będący częścią *Pontyfikału rzymskiego* promulgowano 15.08.1971 r. Zawiera on wstęp w postaci dwóch dokumentów: *Konstytucji Apostolskiej o sakramencie bierzmowania „Divinae consortium naturae"* Pawła VI oraz *Wprowadzenie teologiczno-pastoralne*. Paweł VI podkreśla na początku związek sakramentów chrześcijańskiego wtajemniczenia, stosując analogie do narodzin, rozwoju i podtrzymywania[268]. Gest i słowa, którymi udziela się sakramentu bierzmowania, mają wyrażać jaśniej tajemnicę, której są znakami. Papież zaznacza tu związek Ducha Świętego z misją Chrystusa oraz Jego Apostołów, przede wszystkim w perspektywie po zmartwychwstaniu[269]. Od czasu Pięćdziesiątnicy Apostołowie udzielają daru Ducha Świętego przez włożenie rąk, co tradycja przyjmuje jako początek sakramentu bierzmowania. Paweł VI podkreśla również, że sakrament bierzmowania jest momentem obdarzenia Darem Ducha Świętego, którego zadaniem jest umacnianie chrześcijan, związanych odtąd w sposób doskonalszy z Kościołem.

Z tego sakramentu wynikają także obowiązki bierzmowanych wobec tegoż Kościoła: bycie świadkami Chrystusa, obrona wiary przez słowa i czyny. *Konstytucja* przypomina również historię udzielania tego sakramentu, różnice w podejściu do jego

[265] Por. tamże, pkt. 26.
[266] Por. tamże, pkt. 33. Taką samą myśl rozwija *Dekret o apostolstwie świeckich Apostolicam actuositatem* w pkt. 3: „Obowiązek i prawo do apostolstwa otrzymują świeccy na mocy samego zjednoczenia swojego z Chrystusem – Głową. Wszczepieni bowiem przez chrzest w Ciało Mistyczne Chrystusa, utwierdzeni mocą Ducha Świętego przez bierzmowanie, są oni przeznaczeni przez samego Pana do apostolstwa. Dostępują poświęcenia na królewskie kapłaństwo i święty naród (por. 1 P 2, 4–10), by przez wszelkie uczynki składać duchowe ofiary i po całej ziemi dawać świadectwo Chrystusowi. Sakramenty natomiast, zwłaszcza Eucharystia, udzielają i wzmagają ową miłość, która jest jakby duszą całego apostolstwa" DK 3.
[267] DM 36.
[268] *Obrzędy bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. II. poprawione, Katowice 1994, s. 9.
[269] Tamże, s. 10.

sprawowania w tradycji wschodniej i zachodniej[270]. Jeśli chodzi o istotne elementy bierzmowania, papież przywołuje włożenie rąk i namaszczenie krzyżmem świętym, różnie rozumiane na przestrzeni wieków. Rozwiązuje tym samym problem, który stanowiło pytanie: Czy wystarczy samo namaszczenie krzyżmem bez osobnego włożenia rąk? Paweł VI wskazuje, że „namaszczenie krzyżmem w sposób odpowiedni oznacza duchowe namaszczenie przez Ducha Świętego, którego udziela się wiernym"[271]. Włożenia rąk dokonuje się wraz z przepisaną modlitwą przed namaszczeniem: gest ten jednak nie stanowi o istocie obrzędu[272]. Co do słów formuły, przywrócono tu starożytną formułę, znaną z tradycji bizantyjskiej: „Przyjmij znamię Daru Ducha Świętego"[273].

Dalej polska księga *Obrzędów bierzmowania* zawiera wprowadzenie teologiczne i pastoralne. Rozpoczyna się ono od ukazania godności sakramentu bierzmowania: dalszego etapu chrześcijańskiego wtajemniczenia, doskonalsze upodobnienie wiernych do Chrystusa, umocnienie do składania świadectwa, budowanie Kościoła przez wiarę i miłość. Wspomina także o niepowtarzalności bierzmowania[274]. W drugim rozdziale „Obowiązki i czynności przy sprawowaniu bierzmowania" mowa jest o przygotowaniu do przyjęcia bierzmowania, ukazując rolę Ludu Bożego oraz troskę duszpasterzy. Obowiązkiem rodziców jest formacja dzieci w duchu wiary i umacnianie go. Katechizacja instytucjonalna stanowi dla nich jedynie pomoc. Rodzice powinni brać także czynny udział w obrzędach sakramentalnych. Bierzmowanym zwykle towarzyszy świadek, którym w miarę możliwości powinien być chrzestny, co ukazuje związek chrztu i bierzmowania.

Dokument wskazuje na biskupa jako zwyczajnego szafarza, co podkreśla związek z wydarzeniem Pięćdziesiątnicy i Apostołami wkładającymi ręce w celu przekazania Daru Ducha Świętego. Sprawowanie sakramentu przez biskupa wyraźniej podkreśla związek bierzmowanych z Kościołem i wynikający z niego obowiązek świadectwa o Chrystusie[275]. Szczegóły sprawowania obrzędu podaje rozdział zatytułowany „Udzielenie sakramentu". Wyjaśniono w nim także znaczenie obrzędu: włożenie rąk to wezwanie daru Ducha Świętego, natomiast namaszczenie i słowa formuły wyrażają

[270] Tamże, s. 12.
[271] Tamże, s. 15.
[272] Tamże, s. 16.
[273] Przed reformą liturgiczną formuła brzmiała: „Signo te signo Crucis: Et confirmo te chrismate salutis: In nomine Patris et Filii, et Spiritus Sancti. Amen". *Pontificale Romanum editio typica 1961–1962*, Libreria Editrice Vaticana, 2008, s.10.
[274] OBierz, s. 17.
[275] OBierz, s. 19. Taką władzę mają także zrównani w prawie z biskupem diecezjalnym. Biskup może również udzielić uprawnień do sprawowania bierzmowania wyznaczonym prezbiterom.

skutki tego daru. Namaszczenie olejem wyraża ponadto otrzymanie niezniszczalnego charakteru – „znamienia Pańskiego", upodabniającego do Chrystusa oraz uzdalniającego do składania świadectwa[276]. W tym rozdziale mowa jest również o przygotowaniu do przyjęcia sakramentu. Powinno ono zawierać element zachęty do pełnego posłuszeństwa Chrystusowi i naukę dawania świadectwa o Nim. Kandydat powinien być w stanie łaski uświęcającej oraz przygotowany do odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych. Pomocny może być udział kandydatów w życiu społeczności chrześcijańskiej i apostolatu[277]. *Wprowadzenie* za zwykłą sytuację udzielania sakramentu bierzmowania uważa obrzęd podczas Mszy świętej, co ukazuje związek tych sakramentów. Wariant poza Mszą świętą jest przewidziany między innymi dla dzieci, które jeszcze nie przyjęły Pierwszej Komunii Świętej, a nie uczynią tego w najbliższym czasie[278]. Rytuał dużą wagę przykłada do sprawowania wówczas liturgii słowa Bożego, które jest źródłem działania Ducha Świętego w Kościele i życiu każdego ochrzczonego[279] W części zawierającej możliwe adaptacje, *Wprowadzenie* wymienia: formuły przyrzeczeń chrzcielnych oraz wyznania wiary, a także sposób udzielania pokoju przez szafarza[280].

W *Kodeksie Prawa Kanonicznego* o sakramencie bierzmowania traktują kanony 879–896. Kodeks powtarza najważniejsze myśli, podane wcześniej przez *Obrzędy Bierzmowania*: obdarza ono ochrzczonych darem Ducha Świętego, doskonalej łączy z Kościołem oraz zobowiązuje do świadectwa wiary[281]. Podkreśla także sposób udzielania sakramentu: „przez namaszczenie krzyżmem na czole, którego dokonuje się przez nałożenie ręki i wypowiedzenie słów przepisanych w zatwierdzonych księgach liturgicznych"[282]. Także tutaj podkreślone są zwyczajne miejsce oraz sposób udzielania sakramentu: w kościele i podczas Mszy świętej[283]. W rozdziałach II–V Kodeks podaje normy prawne dotyczące odpowiednio: szafarza, przyjmującego, świadków, obowiązku stwierdzenia i zapisu bierzmowania[284].

We wstępie do omawiania sakramentu bierzmowania *Katechizm Kościoła Katolickiego* stawia wymóg „wyjaśnienia wiernym, że przyjęcie tego sakramentu jest

[276] Tamże, s. 21.
[277] Tamże, s. 22 i nn.
[278] Tamże, s. 23.
[279] Tamże, s. 24,
[280] Tamże, s. 25.
[281] KPK 879.
[282] KPK 880.
[283] KPK 881.
[284] KPK 882–896.

konieczne jako dopełnienie łaski chrztu”[285]. Powtarza także myśl zwartą w *Lumen gentium* (KK 11) o bierzmowaniu jako przyczynie doskonalszego związania ochrzczonego z Kościołem oraz obowiązku świadectwa[286]. *Katechizm* (KKK 1286–1289) ukazuje bierzmowanie w kontekście ekonomii zbawienia, syntetycznie opisując wypełnienie się w Jezusie Chrystusie starotestamentalnej obietnicy zstąpienia Ducha. To wypełnienie stało się udziałem całego ludu chrześcijańskiego, przez posługę Apostołów[287]. Katechizm wyjaśnia także dodanie do gestu włożenia rąk namaszczenia oliwą: lepiej wyraża to dar Ducha Świętego, ponieważ „chrześcijanin” oznacza „namaszczony”[288]. Przechodząc przez rozwój sakramentu na Wschodzie i Zachodzie, *Katechizm* wykłada mistagogię znaków bierzmowania[289]. Chodzi przede wszystkim o źródła symboliki namaszczenia – oznacza ono duchową pieczęć, a także jest znakiem obfitości, radości oraz oczyszczenia i uzdrowienia[290]. Wymowa pieczęci jest związana z symbolem osoby (znak autorytetu)[291]. To w tym przypadku pieczęć pochodząca od Boga- Duch Święty, który jest znakiem doskonalszej przynależności bierzmowanego do Chrystusa, a także obietnicy Bożej opieki[292].

Katechizm opisuje również sposób celebracji bierzmowania, począwszy od pochodzenia wykorzystywanego w trakcie krzyżma (konsekracja)[293], przez odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych[294], wyciągnięcie rąk biskupa wraz z jego modlitwą[295] po „istotny obrzęd sakramentu”, czyli namaszczenie krzyżmem czoła wraz z nałożeniem ręki oraz wypowiedzeniem formuły[296]. Obrzęd kończy pocałunek pokoju[297]. W punkcie „Skutki bierzmowania” *Katechizm* w zasadzie powtarza wnioski zawarte wcześniej w *Praenotanda* oraz *Kodeksie Prawa Kanonicznego*[298]. Celem przygotowania do bierzmowania jest według *Katechizmu* „doprowadzenie chrześcijanina do głębszego zjednoczenia z Chrystusem, do większej zażyłości z Duchem Świętym, Jego działaniem, darami i natchnieniami, aby mógł lepiej podjąć apostolską odpowiedzialność życia

[285] KKK 1285.
[286] Tamże.
[287] KKK 1287–188.
[288] KKK 1289.
[289] KKK 1290–1292.
[290] KKK 1293.
[291] KKK 1295.
[292] KKK 1296.
[293] KKK 1297.
[294] KKK 1298.
[295] KKK 1299.
[296] KKK 1300.
[297] KKK 1301.
[298] KKK 1302–1305.

chrześcijańskiego", a także obudzenie w nim zmysłu przynależności do Kościoła[299].

Materiał zawarty w polskich agendach liturgicznych dotyczący bierzmowania zasadniczo można podzielić na nabożeństwa związane z przygotowaniem do przyjęcia sakramentu oraz wskazówki dotyczące samej celebracji. Niektóre z podręczników proponują teksty tzw. nowenny przed uroczystością Zesłania Ducha Świętego jako materiał na nabożeństwo przed bierzmowaniem. Jednak z racji ich pierwotnego przeznaczenia (w roku liturgicznym) nie będą one tu omawiane[300].

2.1. Nabożeństwo posłania animatorów

W *Agendzie liturgicznej* archidiecezji katowickiej znajduje się obrzęd prezentacji animatorów. Prezentacja animatorów – katechistów, którzy będą prowadzili grupy przygotowania może odbyć się w czasie Mszy św. lub poza nią (jako nabożeństwo słowa Bożego). Ważna jest obecność wspólnoty parafialnej, ponieważ na niej spoczywa odpowiedzialność za ewangelizację. *Agenda liturgiczna* proponuje temat nabożeństwa: „Idźcie i głoście Ewangelię"[301]. W widocznym miejscu ustawia się paschał. W procesji wejścia biorą udział także animatorzy, „poprzedzeni krzyżem i księgą Pisma Świętego". W proponowanym komentarzu przed wejściem jest mowa o tym, że animatorzy to ludzie młodzi, których zadaniem jest towarzyszenie kandydatom w procesie katechizacji. Ich pomoc ma prowadzić do wzrostu wiary. Celebracja Eucharystii ma stać się dziękczynieniem za podjęcie posługi i prośbą o prowadzenie Ducha Świętego w procesie ewangelizacji. Podobną treść wyraża proponowane wprowadzenie celebransa. Jeżeli obrzęd odbywa się poza Mszą świętą, po wprowadzeniu odmawia się modlitwę z prośbą o zdolności do działania, mądrość do nauczania, stałość w modlitwie i świadectwie oraz wytrwałość w posłudze misyjnej. Słowo Boże, według komentarza przed liturgią Słowa, ma pomóc w zrozumieniu wołania Boga, na które odpowiedzieli animatorzy.

Propozycja czytań pochodzi z lekcjonarza mszalnego: I) Iz 6, 6–8 (powołanie proroka Izajasza)[302]; II) Ps 40 („Przychodzę, Boże, pełnić Twoją wolę")[303]; III) Ef 4, 11–16 (Budowanie Ciała mistycznego Chrystusa)[304]; IV) Mt 28, 16–20 („Idźcie i nauczajcie

[299] KKK 1309.
[300] Np. RDP, s. 87.
[301] AgKat, s. 406–410.
[302] *Lekcjonarz Mszalny. Tom VII. Czytania we Mszach obrzędowych, okolicznościowych, wotywnych,* (LM VII), Pallottinum, Poznań – Warszawa 1977, s. 230. Omawiana agenda podaje odnośnik do pierwszego wydania lekcjonarza mszalnego.
[303] Tamże.
[304] LM VII, s. 216.

wszystkie narody")[305]. Nie ma tu natomiast wzmianki o homilii, która jest przewidziana dopiero po zaprezentowaniu animatorów.

Po Liturgii słowa następuje prezentacja animatorów. Rozpoczyna ją odczytanie ich imion, odpowiedź każdego „jestem" i zakończenie – wezwanie jednego z animatorów, który prosi o modlitwę i wyraża Bogu dziękczynienie. Bezpośrednio po homilii celebrans wprowadza do modlitwy wiernych. Proponuje się tu trzy wezwania skierowane do Boga, zawierając wołanie także do Syna i Ducha Świętego. Konkluzją jest modlitwa prośby o wierność Kościoła swemu posłannictwu.

Obrzęd przewiduje również procesję z darami (także wtedy, gdy nie jest sprawowany podczas Eucharystii). Animatorzy przynoszą dary, natomiast komentator wyjaśnia ich znaczenie. W każdym z komentarzy (prócz tego dotyczącego chleba i wina – występującego, jeśli sprawuje się Msze św.) pada określenie symbolu: świeca – symbol płomienia wiary; Biblia – symbol woli bycia wiernymi przekazicielami Słowa; katechizmy mają symbolizować codzienny wysiłek katechetyczny. Takie rozumienie procesji z darami nie jest do końca zgodne z opisem z *Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*, które w punkcie 140 wymienia dwie grupy darów: chleb i wino (do sprawowania Eucharystii) oraz inne dary na potrzeby Kościoła i ubogich[306]. Mają więc one mieć konkretny użytek (otrzymają je animatorzy), a nie tylko symbolizować jakąś rzeczywistość (co wynika z treści komentarza).

Po przyjęciu darów przez celebransa proponuje się pieśń *Błogosław, Panie nas*. Jeżeli nie sprawuje się Mszy świętej, odmawiana jest modlitwa *Ojcze nasz* wraz z oracją celebransa. Modlitwa prośby ma za przedmiot przyjęcie modlitw i ofiar, a także prośbę o obfite owoce pracy podejmowanej przez animatorów dla rozwoju Kościoła. Po modlitwie po Komunii (jeśli jest to Eucharystia, jeśli nie – bezpośrednio po modlitwie zwieńczającej *Ojcze nasz*) celebrans wręcza animatorom katechizm i świece. Komentarz wprowadzający wyjaśnia misję animatorów, polegającą na formacji duchowej oraz intelektualnej kandydatów. Świadectwo i praca animatorów mają przyczynić się do budowania wspólnoty Kościoła. Celebrans wręcza każdemu animatorowi świecę, wypowiadając słowa: *Bądź światłem w naszej wspólnocie*. Po wręczeniu świec kapłan odmawia modlitwę nad animatorami, na wzór modlitwy nad ludem z Mszału Rzymskiego. Prośba modlitwy dotyczy wzmocnienia ojcowskim błogosławieństwem Boga decyzji animatorów oraz radości służby, wynikającej z przekazywania Słowa

[305] LM VII, s. 275.
[306] OWMR, pkt. 140, s. [39].

i nauki Kościoła. Po konkluzji modlitwy następuje ogólne błogosławieństwo i pieśń końcowa[307].

Motu proprio papieża Franciszka *Antiquum ministerium* wprowadziło posługę (*ministerium*) katechisty[308]. Po opublikowaniu polskich tekstów udzielania tej posługi może pojawić się problem z używaniem powyższych, zawartych w agendach, tekstów, ponieważ będzie trzeba jasno odróżnić funkcję (podejmowaną czasowo) od posługi (udzielanej na stałe), tak jak to się ma w przypadku ministranta Słowa Bożego i posługi lektoratu. Powyższe teksty mogłyby stać się podstawą do opracowania błogosławieństwa do pełnienia funkcji. Opisywany obrzęd ukazuje konieczność włączenia się przez świeckich w ewangelizację, co w wielu miejscach podkreślają dokumenty *Vaticanum II*[309].

2.2. Nabożeństwo Słowa Bożego z udziałem kandydatów

Nabożeństwo słowa Bożego stanowi jeden z elementów procesu przygotowań do sakramentu bierzmowania. Może stanowić jego zwieńczenie, np. w tygodniu poprzedzającym udzielenie sakramentu[310]. Rozpoczyna się od uroczystego wejścia przy śpiewie odpowiedniej pieśni[311] lub mszalnego wyznania wiary[312] oraz okadzenia księgi Pisma świętego[313]. Po śpiewie celebrans wygłasza wprowadzenie. Proponowany tekst odwołując się do Dz 1,8, wymienia skutki otrzymania daru Ducha Świętego: umocnienie i silniejsza wieź z Kościołem oraz zobowiązanie do świadectwa o Chrystusie przez słowa i życie. Słuchanie Słowa Bożego ma pomóc w dokładniejszym zrozumieniu znaczenia świadczenia o Chrystusie. Wszyscy śpiewają po wprowadzeniu celebransa dwie zwrotki hymnu *O Stworzycielu, Duchu, przyjdź*, po czym następuje Liturgia słowa[314]. Proponuje się dwa czytania: Iz 61, 1–6a oraz J 15, 26–27;16, 7–15, pomiędzy nimi można śpiewać pieśń *Ojcze z niebios, Boże Panie*[315]. *Agenda Katowicka* ponadto proponuje krótkie komentarze przed czytaniami i pieśnią oraz komentarz po Ewangelii (w miejsce homilii).

[307] AgKat., s. 410.
[308] Franciszek, *List Apostolski w formie motu proprio „Antiquum ministerium" w którym ustanawia posługę katechisty*, dostęp [21.05.2024]: https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa–francesco–motu–proprio–20210510_antiquum–ministerium.html.
[309] DA 2, 6, 20; DK 5; DM 15, 35–36,39.
[310] *Służba Boża w Diecezji Drohiczyńskiej* Drohiczyńskie Wydawnictwo Diecezjalne, Drohiczyn 1996, s. 323; AgKat, s. 412.
[311] SBwDD, s. 325.
[312] AgKat, s. 412.
[313] SBwDD, s. 325; AgKat, s. 412.
[314] Tamże.
[315] SBwDD, s. 325, AgKat, s. 413.

Komentarze przed czytaniami aktualizują proklamowane słowo jako skierowane do wszystkich – adresatów obietnicy Jezusa mówiącej o zesłaniu Ducha Pocieszyciela[316]. Komentarz w miejsce homilii przedstawia chrzest i bierzmowanie jako jednorazowe akty, ale potrzebujące kontynuacji przez całe życie chrześcijanina[317]. Po homilii lub komentarzu śpiewa się pieśń *Com przyrzekł Bogu*[318]. Może teraz nastąpić modlitwa z wezwaniem Ducha Świętego. *Służba Boża w Diecezji Drohiczyńskiej* proponuje modlitwę z wersetem „Przyjdź, Duchu Święty, napełnij serca Twoich wiernych i zapal w nich ogień Twojej miłości (Alleluja)", potem zaś sekwencję *Przybądź, Duchu Święty* oraz wezwania na wzór modlitwy wiernych ze wstępem i oracją końcową[319]. Większy wybór wezwań zawiera *Agenda Katowicka*. Znajdują się tam dwa warianty wezwań, a także propozycja *Modlitwy o dary Ducha Świętego* oraz odnowienie zobowiązań dla rodziców, wychowawców i kandydatów do bierzmowania. Pierwsza propozycja wezwań jest klasycznym układem modlitwy powszechnej: ze wstępem skierowanym do Ojca przez Syna w Duchu Świętym. Wezwania dotyczą: 1) Kościoła; 2) przystępujących do bierzmowania; 3) rodziców i świadków; 4) całej ludzkości. Kończy je modlitwa celebransa, mająca w swojej anamnezie zesłanie Ducha Świętego na Apostołów i wolę Boga do przekazania Ducha ich następcom. Prośba modlitwy dotyczy działania Ducha w sercach wiernych, podobnie jak we wspominanych wydarzeniach[320].

Drugi wariant modlitwy we wprowadzeniu kierowany jest do Boga Ojca, lecz w wezwaniu powtarza się „Ześlij, o Chryste, Twojego Ducha nam". Wezwania opierają się na siedmiu darach Ducha Świętego, oracja końcowa zaś, wspominając pouczenie „światłem Ducha Świętego", wyraża prośbę o poznanie „tego, co jest prawe" i radość z Jego pociechy[321]. Kolejną propozycją jest *Modlitwa o dary Ducha Świętego*, która charakteryzuje Trzecią Osobę Trójcy jako: uświęcającego, wspomagającego w pracy nad sobą pocieszyciela w słabości i bezradności. Prośby dotyczą kolejno siedmiu darów i sformułowane są w liczbie pojedynczej. Rozwinięcie każdej z próśb dotyczy praktycznego zastosowania kolejnych darów[322]. *Agenda Katowicka* po tej modlitwie proponuje śpiew *Przybądź Duchu Święty*, błogosławieństwo księgą Pisma Świętego i rozesłanie.

[316] AgKat, s. 413.
[317] Tamże.
[318] SBdDD, s. 325; AgKat, s. 413.
[319] SBdDD, s. 326 i nn.
[320] AgKat, s. 414.
[321] Tamże.
[322] Tamże, s. 415.

Zamiast wezwań czy modlitwy podana jest również formuła odnowienia zobowiązań kandydatów do bierzmowania, rodziców i wychowawców. Pytanie, dotyczące wszystkich zgromadzonych, dotyczy gotowości do kierowania się Ewangelią w życiu osobistym i społecznym. Następne pytanie skierowane jest do rodziców, którzy przez odpowiedź „jesteśmy gotowi" odnawiają obietnicę oparcia życia rodzinnego na Ewangelii. W trzecim pytaniu rodzice i wychowawcy zobowiązują się przez swoje świadectwo wierności Chrystusowi wychowywać młode pokolenie. Ostatnie pytanie dotyczy gotowości kandydatów do bierzmowania do przyznawania się do Chrystusa i wyznawania go wobec innych. Odnowienie wieńczy wezwanie kapłana do oddania się wstawiennictwu Maryi, Oblubienicy Ducha Świętego i modlitwa *Pod Twoją obronę*.

Formuła błogosławieństwa ma budowę trynitarną: każde z wezwań zwraca się w swojej anaklezie do jednej z Osób Trójcy Świętej. Anamnezy wezwań przywołują odpowiednio: odrodzenie z wody i Ducha świętego, czyniąc przybranymi dziećmi (Ojciec), dokonanie dzieła odkupienia (Syn) oraz rozpalenie ognia miłości w sercach uczniów (Duch Święty). Prośby dotyczą: błogosławieństwa oraz trwania w wyznawaniu prawdziwej wiary, pozostania w sercach jako jedyna droga, prawda i życie oraz umocnienia do wyznawania przed światem Chrystusa i pełnienia Jego przykazań[323]. Można także przypomnieć zebranym o konieczności właściwego przygotowania w domu, który przez wspólnotę modlitwy staje się *domowym Kościołem*, a także o roli rodziny kandydata w stworzeniu odpowiedniej atmosfery do właściwego przeżywania tego sakramentu[324].

Celebracja poza Mszą świętą jest w tym przypadku dobrą okazją do przemyślanego, zgodnego z liturgią przygotowania nabożeństwa, dbając przy tym o poprawność teologiczną tekstów. Teologia tekstów zawartych w podręcznikach dobrze oddaje istotę sakramentu bierzmowania, koncentrując się wokół powiązania z chrztem i Eucharystią, a także powołania bierzmowanych do świadectwa wiary, co podkreślają dokumenty Soboru Watykańskiego II[325].

2.3. Liturgia sakramentu bierzmowania

Niektóre z podręczników służby Bożej zawierają wskazówki pomocne

[323] Tamże, s. 416; SBwDD, s. 327.
[324] AgKat, s. 416.
[325] DA 3 (prawo i obowiązek apostolstwa); DK 5 (związek z Eucharystią); DM 11(przez umocnienie Duchem Świętym ukazywanie nowego człowieka); KK 11 (ściślejsza więź z Kościołem i zobowiązanie do świadectwa, szerzenia obrony wiary).

w przygotowaniu celebracji sakramentu bierzmowania[326]. Przygotowanie do celebracji obejmuje przede wszystkim wymiar katechetyczny oraz liturgiczny. Katechezą powinna zostać objęta cała wspólnota parafialna, szczególnie za pomocą przedstawiania jej przez kilka poprzedzających niedziel bierzmowania jako „wydarzenia wspólnoty wiary Kościoła"[327]. Przez pewien czas powinno się w modlitwie powszechnej dodawać wezwania za biskupów i kandydatów do bierzmowania. *Rytuał Diecezji Pelplińskiej* odwołuje się także do możliwości posłużenia się w przygotowaniu zaadapotowanymi modlitwami z egzorcyzmem, po odpowiedniej katechezie[328]. W uwagach dla przygotowujących celebrację zawarto również przypomnienie o przygotowaniu kandydatów do odpowiedzi *Amen* oraz *I z duchem twoim* w czasie udzielania sakramentu, a także o zwróceniu uwagi kandydatom na odświętny strój. Funkcje liturgiczne powinny być spełniane przez osoby, które już przyjęły sakrament bierzmowania (rodzice kandydatów)[329], natomiast modlitwę powszechną może odczytać już przedstawiciel nowobierzmowanych[330]. Nie powinno się wyznaczać do funkcji liturgicznych ministrantów, którzy są bierzmowani w czasie tej Mszy świętej[331]. Co do przygotowania potrzebnych paramentów wymienia się szczegółowo to, czego używa bierzmujący do oczyszczenia po udzielaniu sakramentu: kawałki chleba, cytryny, sól, watę, wodę w większym naczyniu, a także ręczniczek[332]. W przypadku, gdy szafarz bierzmuje,

[326] *Służba Boża* w opr. ks. W. Głowy z Lubaczowa (1986) przedrukowuje obszerne wyjątki z wprowadzenia do pierwszego polskiego wydania *Obrzędów Bierzmowania* z 1975 roku.
[327] RDP, s.87.
[328] *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich,* s. 57–60 (nr 109–118; s. 172–174 (nr 373); por. RDP, s. 87. Wolno tu jednak stosować jedynie celebracje zwane *traditiones* (czego RDP nie dopowiada): znaczenie krzyżem na czole, przekazanie Symbolu wiary, Modlitwy Pańskie i Ewangelia. Nie jest właściwe stosowanie obrzędów zarezerwowanych dla katechumenów: *electio* (wybranie), namaszczenie olejem katechumentów. Także wspomniane przez RDP egzorcyzmy zdaniem ks. Krakowiaka powinny zostać zastąpione przez celebracje pokutne, por. Cz. Krakowiak, *Die Katechumenatsmethode in der Vorberaitung auf das Sakrament der Firmung (Katechumenat in engeren und weiteren sinne nach dem II. Vatikanischen Konzil)*, „Roczniki Liturgiczno-Homiletyczne" 59 (2012), z. 3, s. 30.
[329] RDP, s. 87–88 nazywa „posługami", spełniane *ad actum* funkcje liturgiczne – proklamację czytań i psalmu responsoryjnego. „Święcenia nazywane dotychczas niższymi należy nazywać odtąd *posługam*i. (…) Dwie są posługi obowiązujące w całym Kościele łacińskim (…) a mianowicie lektorat i akolitat". Por. *List Apostolski motu proprio „Ministeria Quaedam" zawierający odnowę kościelnej dyscypliny dotyczącej tonsury, święceń niższych i subdiakonatu w Kościele Łacińskim*, w: *Obrzędy ustanowienia lektorów i akolitów oraz przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2014, s. 10.
[330] RDP, s. 92.
[331] Tamże, s. 86. Także tu RDP mylnie używa tu pojęcia „posługa" w kontekście ministrantów (pełniących funkcje). Można by tu jednak doprecyzować, iż ministranci, którzy byliby bierzmowani podczas tej Eucharystii mogliby wykonywać niektóre z funkcji, np. czytanie, śpiew psalmu. Problematyczne jednak mogłoby się wydawać wyznaczanie bierzmowanych ministrantów do np. obsługi trybularza czy jako odpowiedzialnych za trzymanie insygniów biskupich.
[332] Tamże.

siedząc, należy przygotować krzesło fotelowe (nie fotel)[333].

Należy także przygotować odpowiednie śpiewy, angażując w miarę możliwości scholę lub zespół młodzieżowy[334]. Na wejście biskupa do kościoła wymienia się: *Boże mocny, Boże cudów*; *Głoś Pana, Króla wszechmocy i chwały*; *Ludu kapłański, ludu królewski* oraz poza Wielkim Postem: *Niechaj z nami będzie Pan*; *Duch Pański napełnił okrąg ziemi*[335]. W przypadku, gdy odbywa się także wizytacja kanoniczna parafii, proboszcz może nieść krzyż lub pacyfikał oraz śpiewa się *Oto jest Kapłan*, z kolei po pokropieniu wiernych i adoracji Najświętszego Sakramentu przez biskupa następuje modlitwa proboszcza[336]. Po krótkiej adoracji (lub modlitwie proboszcza) przedstawiciele kandydatów do bierzmowania i/lub parafian mogą skierować słowa pozdrowienia do biskupa[337]. Przed Mszą świętą z udzieleniem sakramentu bierzmowania biskup może wygłosić krótką katechezę[338].

Po powitaniu lub katechezie biskup ubiera się w szaty mszalne[339]. Rozpoczyna się wtedy śpiew na wejście, lecz tak, aby trwał do zakończenia okadzania ołtarza przez celebransa[340]. Według *Rytuału Diecezji Pelplińskiego* nie mogą to być: *Przybądź Stwórco, Duchu Boży*; *O Stworzycielu Duchu*; *Przybądź Stwórco*[341]. Obrzędy wstępne odbywają się jak zwykle[342]. Pozdrowienie biskupa przez proboszcza parafii jest jednocześnie wprowadzeniem w liturgię Mszy świętej. Wybiera się formularz mszalny *Przy udzielaniu bierzmowania*[343] z odpowiednimi czytaniami[344]. Ewangelię proklamuje jeden z koncelebransów[345]. Po Ewangelii wszyscy prócz kandydatów siadają, kandydaci zaś

[333] Tamże.
[334] Tamże.
[335] Tamże, s. 89.
[336] Tamże.
[337] Tamże.
[338] Tamże.
[339] Tamże.
[340] Tamże, s. 90. Według OWMR nr 47, s. [24]: „Śpiew ten rozpoczyna celebrację, umacnia jedność zgromadzonych, wprowadza ich umysły w przeżywanie misterium okresu liturgicznego lub święta oraz towarzyszy procesji kapłana i usługujących".
[341] RDP, s. 90 odwołuje się tu do *Obrzędów bierzmowania*, Katowice 2001, s. 106. (wyd. I z 1975, s. 100). Chodzi tutaj o umieszczenie śpiewów *O Stworzycielu Duchu, przyjdź* oraz *Przybądź, Duchu Święty* w *Dodatku* zatytułowanym *Śpiewy w czasie namaszczenia*. (także w wydaniu trzecim por. *Obrzędy bierzmowania dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. III. poprawione, Katowice 2019, s. 92.).
[342] *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów odnowiony zgodnie z postanowieniami Świętego Soboru Watykańskiego II wydany z upoważnienia papieża Jana Pawła II dostosowany do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2013, pkt. 128–136, s. 54–56.
[343] MR s. 70.
[344] LM VII, s. 75–102; por. RDP, s. 90. *Vademecum liturgiczne kapelana*, Biblos, Tarnów 2007, s. 194–196 podaje propozycje czytań: I) Ez 36, 24–28; Ps 23 (22), 1–2a,2b–3–6; II) Ga 5,16–17.22–23a.24–25; Ew) J 14, 23–26.
[345] RDP, s. 90. Czyni to jednak tylko w przypadku braku diakona, por. OWMR nr 212, s. [47]; CLPB nr 22, s. 23.

pozostają w postawie stojącej i następuje prośba o udzielenie sakramentu bierzmowania. W diecezji pelplińskiej czyni to proboszcz parafii[346], natomiast *Służba Boża* wydana w Lubaczowie podaje, iż może to czynić inny kapłan lub katecheta[347]. Po przedstawieniu kandydatów biskup wygłasza homilię[348] i następuje odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych[349], modlitwa z włożeniem rąk[350] oraz namaszczenie[351]. Modlitwa towarzysząca włożeniu rąk ma swoje źródło w *Tradycji Apostolskiej* św. Hipolita; formę z wyliczeniem siedmiu darów Ducha Świętego przybiera w *Sakramentarzu Gelazjańskim*. Tam też jest wzmianka o namaszczeniu czoła krzyżmem wraz z formułą[352]. Modlitwa ma charakter epiklezy o strukturze trynitarnej. Anamnezą jest tu odrodzenie przez Boga Jego dzieci z wody i Ducha; uwolnienie od grzechu. Prośba do Boga dotyczy zesłania przez Syna Ducha Świętego z siedmiorakimi darami. Pełnia darów Ducha ma doskonalej upodobnić bierzmowanego do Chrystusa Mesjasza[353]. Namaszczenie bierzmowanych wymaga wcześniejszej organizacji – może odbywać się np. według *Rytuału Diecezji Pelplińskiej* dwójkami (za kandydatami stoją świadkowie, trzymając prawą rękę na prawym ramieniu bierzmowanego)[354]. Różne jest stanowisko co do wykonywania śpiewów podczas namaszczenia. Wspomniany *Rytuał Diecezji Pelplińskiej* zakazuje stosowania śpiewów, „aby wierni słyszeli formułę sakramentu"[355]. Podjęcie śpiewu zaleca dopiero po namaszczeniu[356], przeplatany może być czytaniem dokumentów Kościoła[357]. Polska edycja *Obrzędów Bierzmowania* (drugie i trzecie

[346]„Czyni to z odpowiedniego miejsca, lecz poza amboną" por. RDP, s. 91. CLPB wymienia dokładnie, co należy czynić z ambony: proklamacja czytań (CLPB 137,139), psalmu (138) i Ewangelii (74,140,141), podawanie intencji modlitwy powszechnej (144,320), ogłoszenie świąt ruchomych w uroczystość Objawienia Pańskiego (240), orędzie paschalne (352), nominacje Stolicy Apostolskiej (święcenia biskupa lub jego przyjęcie – 510, 1159, w czasie nałożenia paliusza – 1168). Jeśli chodzi o osobę wygłaszającą prośbę, *Obrzędy bierzmowania* (wyd. III), s. 22 wskazują tu prócz proboszcza parafii „inną upoważnioną osobę".

[347] SBL, s. 177.

[348] SBL, s. 177. VLK nie wspomina nic o homilii. Zawiera za to dialog proboszcza z biskupem (obecny w I i II wyd. polskim *Obrzędów bierzmowania*, pominięty za to w wyd. III z 2019).

[349] RDP, s. 91; VLK, s. 197; SBL, s. 177.

[350] Tamże. RDP, s. 91 podaje tu ważne zastrzeżenie, iż wyciągają ręce tylko ci prezbiterzy, którzy rzeczywiście udzielają razem z biskupem bierzmowania, co usankcjonowała odpowiedź Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów por. „Anamnesis" 38 (2004), z. 10, s. 27–28.

[351] RDP, s. 91; VLK, s. 196–198; SBL, s. 178–179.

[352] Cz. Krakowiak, *Sakrament bierzmowania…*, dz. cyt., s. 279.

[353] Tamże, s. 283.

[354] RDP, s. 91. *Obrzędy Bierzmowania*, wyd. III podają nieco inną organizację: „Kandydaci do bierzmowania podchodzą pojedynczo do biskupa albo jeśli przemawiają za tym okoliczności, biskup podochodzi do każdego kandydata. Świadek bierzmowania kładzie prawą rękę na ramię kandydata…", por. tamże, s. 26.

[355] RDP, s. 91.

[356] Mogą to być np. *O Stworzycielu, Duchu, przyjdź*; *Przybądź, Stwórco, Duchu Boży*; *Przybądź, Duchu Święty*; *Przyjdź, Duchu Światłości*; *Duchu ogniu, Duchu Żarze*.

[357] RDP, s. 91 podaje przykładowe fragmenty: KKK 1285–1289, 1294–1296, 1302–1305, 1315–1317;

wydanie) wyraźnie mówi o tym w nr 29: „w czasie namaszczenia można śpiewać odpowiednią pieśń", a także umieszcza dwa śpiewy w dodatku zatytułowanym *Śpiewy podczas namaszczania*[358]. Śpiew prócz towarzyszenia obrzędowi nadaje uroczystego charakteru, jak również ma wyrażać treść sprawowanego sakramentu[359]. Po namaszczeniu następuje oczyszczenie palców udzielającego sakramentu – należy do tego przygotować: na głębszej tacy kawałki chleba, cytryny, sól, watę, wodę w większym naczyniu oraz ręczniczek[360]. Dodatkiem, znajdującym się tylko w opracowaniu ks. Głowy *Służba Boża* jest obecna po namaszczeniu formuła *Odnowienia przyrzeczeń wstrzemięźliwości od napojów alkoholowych i palenia papierosów*. Według podręcznika należy przygotować młodzież do tego odnowienia podczas katechezy dotyczącej wartości abstynencji od alkoholu i papierosów w kształtowaniu silnego charakteru. Młodzież ma otrzymać wcześniej tekst przyrzeczenia i podpisane przynieść do kościoła. Po modlitwie powszechnej przedstawiciel młodzieży zbiera teksty i składa się je w procesji z darami. Tekst przyrzeczenia nawiązuje do misji głoszenia Chrystusa przez świadectwo życia, czego formą ma być odnowienie przyrzeczeń z I Komunii Świętej. Bierzmowany zobowiązuje się do abstynencji od alkoholu do osiemnastego roku życia. Modlitwa skierowana jest do Jezusa, który „wspiera mocą Ducha Świętego", a także przywołuje wstawiennictwa Najświętszej Maryi Panny, Królowej Polski[361]. Jeżeli chodzi o następującą potem modlitwę powszechną podaje się sześć koniecznych grup wezwań: 1) za papieża i Kościół; 2) za biskupa diecezjalnego i jego współpracowników; 3) za organizacje młodzieżowe; 4) Za młodzież borykającą się z problemami i nałogami; 5) za nowobierzmowanych, ich rodziców, chrzestnych i świadków; 6) za zgromadzonych i całą parafię[362]. Pokrywają się one w zasadzie z wezwaniami podanymi w trzech różnych propozycjach modlitwy powszechnej z *Obrzędów bierzmowania* (wyd. 3), aczkolwiek księga liturgiczna stosuje różną ich kolejność[363].

Encyklika Jana Pawła II „Dominum et Vivicantem". O Duchu Świętym w życiu Kościoła i świata – nry: 3, 10, 25, 42, 58, 59; *Posynodalna adhortacja apostolska „Christifideles laici". O powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie* – nry: 3, 13, 16, 23–24, 28, 34, 46, 57. Znajduje się tam też adnotacja, iż komentator odczytywać je ma z „odpowiedniego miejsca" – innego niż ambona.

[358] OBierz2, s. 106–108; OBierz3, s. 92–94. Wydanie wzorcowe nie posada takiego dodatku.

[359] Cz. Krakowiak, *Sakrament Bierzmowania*, dz. cyt., s. 285.

[360] RDP, s. 88.

[361] SBL, s. 179.

[362] RDP, s. 92. Podaje tylko sześć koniecznych grup wezwań, nie podając całej modlitwy powszechnej. VLK, s. 198 i nn. oraz SBL, s. 180 podają całą modlitwę powszechną, ze wstępem i modlitwą końcową. Jej wezwania są zbieżne z powyższymi grupami wezwań z RDP.

[363] OBierz3, s. 28–32. Zmiana kolejności wezwań uprawniona jest zgodnie z OWMR pkt. 70, s. [28]: „W celebracjach odbywających się w szczególnych okolicznościach jak bierzmowanie, (…) porządek intencji może bardziej uwzględniać określoną okoliczność".

W procesji z darami wskazany jest udział nowobierzmowanych[364]. Podczas przygotowania darów wykonuje się śpiew[365]. Prefacja zależy od wybranego formularza mszalnego – przy wyborze mszy *przy udzielaniu bierzmowania*, stosuje się prefację o Duchu Świętym[366]. W modlitwach eucharystycznych I–III odmawia się modlitwę wstawienniczą za bierzmowanych[367]. Można udzielić Komunii świętej pod postacią chleba i wina bierzmowanym, świadkom, rodzicom oraz katechetom – *Służba Boża* zastrzega, że chodzi tu o bierzmowanych „dorosłych"[368]. Również na śpiew podczas Komunii i uwielbienia *Rytuał Pelpliński* podaje propozycje pieśni[369]. Po modlitwie po Komunii świętej proboszcz może podać ogłoszenia[370]. Nie ma tu jednak miejsca na podziękowania, które mogą odbyć się po zdjęciu przez biskupa szat mszalnych[371]. Błogosławieństwo może odbyć się w formie właściwej dla biskupa[372] lub uroczystej bądź modlitwy nad ludem, podanej w *Obrzędach bierzmowania*[373]. Wyjście może odbyć się w formie procesji.

Dodatkiem, obecnym tylko w *Służbie Bożej* wydanej w Lubaczowie, są cztery modlitwy: przed bierzmowaniem, po bierzmowaniu, w rocznicę bierzmowania oraz o siedem darów Ducha Świętego. Pierwsza z nich, wzywając Ducha Świętego, wspomina uczynienie przez Niego dzieckiem Bożym w sakramencie chrztu. Prośba dotyczy zstąpienia Ducha Świętego, takiego, jakie dokonało się w czasie Pięćdziesiątnicy na Apostołów oraz otrzymania Jego darów, które mają uzdolnić do świadczenia

---

[364] RDP, s. 93; OBierz3, s. 32: „Niektórzy z bierzmowanych mogą się przyłączyć do niosących dary". RDP wymienia tu: „chleb i wino oraz pozostałe dary ofiarne", SBL, s. 180 – przyrzeczenia abstynenckie. W świetle założeń OWMR staje się wątpliwy sens umieszczenia w procesji z darami podczas Eucharystii przyrzeczeń abstynenckich, ponieważ „jest wskazane, aby udział wiernych uwidocznił się przez złożenie czy to chleba i wina do sprawowania Eucharystii, czy też innych darów na potrzeby Kościoła i ubogich" , OWMR pkt. 140, s. [39]; por. CLPB nr 125b, s. 53.

[365] RDP, s. 93 proponuje tu następujące pieśni: *Bóg jest miłością*; *Młodzież wierna Chrystusowi*; *Bóg wyprowadza z niewol*i; *O Panie, szukasz dzieci Twych*.

[366] OBierz3, s. 50–55; MR nr 53 i 54; RDP, s. 93 przy wyborze mszy obrzędowej *przy udzielaniu bierzmowania* wskazuje na wybór II prefacji o Duchu Świętym (nr 54).

[367] OBierz3, s. 51–52; RDP, s. 93.

[368] SBL, s.180. OBierz3, s. 32 nie dodaje sformułowania „dorośli".

[369] Komunia: *Com przyrzekł Bogu*; *Jeden chleb*; *Kochajmy Pana*; *Przykazanie nowe*; *Skosztujcie i zobaczcie*; *Jezu, zostań w nas*; *Jesteś, Panie winnym krzewem*; *Kiedy razem się schodzimy*; *Tyś w wieczerniku Chlebem się stał*; *Lud Twój, Panie, lud pielgrzymi*. Jako śpiewy na uwielbienie *Rytuał…* wskazuje następujące pieśni: *Dziękujemy Ci, Ojcze nasz*; *O przedwieczny nasz Panie i Boże*; *Godzien jesteś, godzien jesteś*; oraz poza Wielkim Postem: *Panie mój, cóż Ci oddać mogę*; *Najwyższemu Panu chwała*; *Radośnie Panu hymn śpiewajmy*.

[370] RDP, s. 94.

[371] Tamże.

[372] CLPB nr 488, s. 164 daje także możliwość dwóch form błogosławieństwa właściwego biskupom – por. CLPB, nry 1136–1137, s. 331.

[373] CLPB nr 488, s. 164. OBierz3, s.33–34. *Obrzędy Bierzmowania,* wyd. III w pkt.33, s. 33 mówią, iż „Zamiast zwykłego błogosławieństwa na końcu Mszy udziela się błogosławieństwa w formie podanej niżej albo odmawia się modlitwę nad ludem".

o Chrystusie. *Modlitwa po Bierzmowaniu* wskazuje na siłę, potrzebną do świadczenia o Królestwie Chrystusa, a otrzymaną w tym sakramencie. Opisuje życie chrześcijańskie jako walkę, która zawiera upadki i zwycięstwa. W prośbie o pomoc modlitwa cytuje słowa z Pierwszego Listu św. Piotra (1 P 2, 9), wskazujące na konsekrację chrześcijańską dokonaną przez chrzest, skutkującą nabyciem „królewskiego kapłaństwa", które wzywa do głoszenia dzieł Bożych. Dłuższa jest *Modlitwa w rocznicę Bierzmowania*. Zawiera dziękczynienie za łaskę chrztu, która wszczepia w Kościół, określony tutaj Mistycznym Ciałem Chrystusa, którego Głową jest Chrystus. Chrzest daje według tej modlitwy udział w kapłaństwie i apostolstwie, bierzmowanie natomiast jest ściślejszym zjednoczeniem z Chrystusem. Daje ono ochrzczonemu „szczególną moc" do składania świadectwa wierze przez słowa i uczynki. Swoim życiem ma on przedstawiać innym obraz „nowego człowieka", który pociąga do oddania chwały Ojcu i zrozumienia sensu życia. Bierzmowanie jest tu nazwane „pasowaniem na rycerza – apostoła Chrystusowego". Modlitwa zawiera dziękczynienie za otrzymane dary oraz przeproszenie za niedociągnięcia. Prośba, zanoszona za wstawiennictwem Najświętszej Maryi Panny, Królowej Apostołów, jest błaganiem o godne wypełnienie zobowiązań podjętych w sakramencie bierzmowania. Zawiera również wołanie o zjednoczenie z Chrystusem po zakończeniu ziemskiej wędrówki. Motywacją jest tu Chrystus jako źródło królewskiego kapłaństwa i apostolstwa. Dodatek stanowi także *Modlitwa o siedem Darów Ducha Świętego*. Zwraca się do „Ducha, Przenajświętszego Pocieszyciela", który uświęca dusze, wymieniając po kolei każdy z osobna dar, rozwijając go o konkretną, związaną z nim prośbę. W modlitwie dodano – prócz znanych siedmiu darów Ducha – dar pokuty, mający skutkować opłakiwaniem grzechów i zadośćuczynieniem poprzez umartwienia[374].

Agendy stanowią próbę uzupełnienia księgi liturgicznej, formułując podstawę przygotowania celebracji, na ogół zgodnie z posoborową liturgią, lecz niektóre ich elementy, np. struktura procesji z darami, wymagają korekty. Wiele uwag, choć pozornie dotyczących drobnych spraw, np. użycia ambony, jest cennych, biorąc pod uwagę rozbudowany charakter liturgii bierzmowania w większości parafii. Podane teksty mogą stanowić pomoc dla zespołów liturgicznych w wypracowaniu własnych dostosowań w porozumieniu z celebransem.

[374] SBŁ, s. 184 i nn.

3. Eucharystia

Aby przyjrzeć się propozycjom zawartym w agendach liturgicznych dotyczących Eucharystii, należy najpierw prześledzić kształtowanie się kultu eucharystycznego poza Mszą świętą, ze szczególnym uwzględnieniem dokumentów soborowych i zarządzeń polskich biskupów.

3.1. Kształtowanie się kultu eucharystycznego

M. Kunzler dzieli obecność Chrystusa w Najświętszym Sakramencie na „dynamiczną" i „statyczną"[375]. Agendy liturgiczne zawierają przede wszystkim pomoce związane ze „statyczną" obecnością – z kultem Eucharystii poza Mszą świętą. Wyjątkami są tu wskazówki i propozycje przebiegu Mszy świętej z udzieleniem Pierwszej Komunii Świętej.

Nie można znaleźć w Starym Testamencie zapowiedzi czy analogii do późniejszej praktyki przechowywania Najświętszego Sakramentu. Wskazuje się nawet na antytypy tego zjawiska, przywołując Wj 16, 19–29, gdzie Bóg nakazuje Izraelitom codzienne zbieranie manny, zakazując jednocześnie jej przechowywania. Wyjątkiem była arka, gdzie umieszczono na polecenie Boga nieco manny – nie była ona jednak przeznaczona do późniejszego spożycia. Wcześniej o niepozostawianiu niczego z baranka jest mowa w Wj 12,10. Te starotestamentalne zakazy miały również wpływ na stanowisko wobec przechowywania Najświętszych Postaci niektórych starożytnych pisarzy chrześcijańskich. Na wyżej wspomniany zakaz przechowywania baranka paschalnego powoływał się Orygenes, dodając od siebie, iż jest to również realizacja polecenia samego Chrystusa „bierzcie i jedzcie". Źródłem dopuszczającym przechowywanie Eucharystii tylko i wyłącznie do udzielania wiatyku są *Kanony* (ok. 300–500 r.) przypisywane św. Atanazemu. Według nich chleb używany do konsekracji musi być świeży (nie pochodzić z dnia poprzedniego). Dbano również, aby nie konsekrować zbyt dużo Najświętszych Postaci[376].

Wiele opracowań wskazuje na pierwszym miejscu na udzielanie Komunii Świętej chorym (wiatyk) jako główną przyczynę ukształtowania się w świadomości Kościoła starożytnego praktyki przechowywania Najświętszych Postaci. Sobór Nicejski (325) zalecał, aby nie odmawiać wiatyku nikomu, kto o niego prosi. Wcześniejszym świadectwem udzielenia wiatyku jest list Dionizego z Aleksandrii (zm. 246), opisujący

[375] M. Kunzler, dz. cyt., s. 436.
[376] B. Nadolski, *Liturgika. Tom IV. Eucharystia*, Pallottinum, Poznań 2011, s. 380.

kapłana wysyłanego z Komunią świętą do umierającego chłopca. Brak tam wspomnienia o sprawowaniu liturgii, co może być dowodem na praktykę przechowywania Najświętszego Sakramentu. Wiek wcześniej, Św. Justyn Męczennik (zm. 165) podaje w swojej *Apologii*, iż po zakończeniu celebracji Eucharystii jest ona zanoszona nieobecnym przez diakonów[377]. W przypisywanej św. Hipolitowi *Traditio Apostolica* (ok. 215) znajduje się zalecenie do codziennego komunikowania w domu, a także instrukcje co do sposobu przechowywania Eucharystii. O potrzebie przyjmowania Komunii świętej w Wielki Piątek w domu chrześcijan pisze Tertulian w traktacie *O modlitwie*[378]. Komunia Święta przyjmowana poza liturgią (prócz wiatyku) jest więc drugą z głównych przyczyn kształtowania się zwyczaju przechowywania Najświętszego Sakramentu. Zwyczaj przyjmowania Eucharystii codziennie przez chrześcijan datuje się na połowę II w. Rozwój pozamszalnego przyjmowania Komunii wzmogły ówczesne prześladowania, bowiem usprawiedliwiona była nieobecność na zgromadzeniu liturgicznym przebywających w więzieniach, którzy pragnęli jednak przyjąć Eucharystię. Świadectwem okoliczności rozwoju tej praktyki są akta męczenników Perpetui i Felicyty (203) oraz Montana i Lucjusza (259)[379]. Zanik Komunii domowej nastąpił ok. V–VI w.[380]

Trudność stanowi ustalenie formy przechowywania Najświętszego Sakramentu w starożytności. Udzielano wówczas zwyczajnie Komunii świętej pod dwiema postaciami. Istnieją różne zdania, co do formy udzielania wiatyku, ponieważ trudnością byłoby przechowywanie Eucharystii pod postacią wina. Nie było to z pewnością powszechnym zwyczajem, choć mowa jest o przechowywaniu obydwóch postaci dla wiernych, którzy pościli do zachodu słońca i otrzymywali Komunię po skończonej Eucharystii[381]. Za jedną postacią przemawiają natomiast patrystyczne teksty greckie, gdzie w przypadku wiatyku używano określenia *meris*, co wskazywałoby na postać chleba[382]. Najprawdopodobniej w późniejszych wiekach rozwinęła się praktyka udzielania wiatyku pod postaciami chleba i wina. Nie miała ona prawdopodobnie jednak związku z przechowywaniem konsekrowanego wina, lecz polegała na przyniesieniu chorego do kościoła, co potwierdza opis śmierci św. Benedykta (i co wskazywałoby na

[377] W. Bomba, *Kult Eucharystii poza Mszą świętą*, w: *Misterium Christi. T. 3. Msza święta*, W. Świerzawski (red.), Zawichost–Kraków – Sandomierz 2012, s. 393.
[378] M. Gagliardi *Wprowadzenie do tajemnicy Eucharystii. Doktryna. Liturgia. Pobożność*, Wejdźmy na Szczyt, Kraków 2017, s. 133.
[379] W. Bomba, art. cyt., s. 397.
[380] M. Kunzler, dz. cyt., s. 437.
[381] B. Nadolski, *Liturgika. Tom IV…*, dz. cyt., s. 382–383.
[382] W. Bomba, art. cyt., s. 395.

zwyczaj zakonny). Nie zawsze jednak przyniesienie chorego do kościoła było możliwe. Sakramentarz Ratolda z Corbie (zm. 986) zawiera formularz mszalny *Missa pro infirmo in domo*[383]. Znany był także sposób przechowywania Eucharystii *per intinctionem* (przez zamaczanie). Nie ma jednak dowodów na stosowanie tej praktyki w domach prywatnych. Świadectwa o stosowaniu tego sposobu pochodzą głównie spoza Rzymu, który pozostał przy przechowywaniu samej postaci chleba[384]. Zwyczaj Komunii świętej przyjmowanej w kościele poza Mszą świętą pojawił się w średniowieczu na skutek coraz rzadszego jej przyjmowania jako wynik swego rodzaju udogodnienia. Na mocy decyzji Soboru Laterańskiego IV (1215) każdy chrześcijanin został zobowiązany przynajmniej raz w roku w czasie trwania okresu wielkanocnego przyjąć Komunię świętą. Spowodowało to napływ wiernych w tym okresie, co znacznie przedłużało sprawowanie Mszy świętej. Zaczęto więc konsekrować więcej Najświętszych Postaci, aniżeli potrzeba do udzielania Komunii chorym i umierającym[385].

Przez pierwsze tysiąclecie chrześcijaństwa to ołtarz był znakiem Chrystusa i Jego obecności. Szacunek dla ołtarza wiązał się również z czcią wobec męczenników, których relikwie umieszczane były pod mensą[386]. Od IX w. (zachód) i od X/XI w. (wschód) znana jest praktyka umieszczania Eucharystii na mensie ołtarzowej w małych naczyniach m.in. z drewna lub kości słoniowej[387]. Kult Eucharystii poza Mszą świętą zrodził się między innymi także na skutek odpowiedzi na błędne teorie Berengariusza oraz albigensów, które zaprzeczały rzeczywistej a przede wszystkim trwałej obecności Chrystusa w Eucharystii. Pojawiają się wówczas wyrazy czci wobec Eucharystii przechowywanej w kościele[388]. Jedną z odpowiedzi na nauczanie Berengariusza z Tours o czystym symbolizmie miało być wprowadzenie ukazywania konsekrowanych postaci po Przeistoczeniu. B. Nadolski uważa jednak, że przecenia się dziś wpływ tych błędnych teorii na rozwój kultu Eucharystii. Podaje on – za Nussbaumem – bardziej złożony powód wzrostu kultu eucharystycznego poza Mszą świętą. Pobożność eucharystyczna ówczesnego czasu ukształtowana była przez pozbawienie kontaktu z Eucharystią w liturgii ,m.in. przez zanik procesji z darami i modlitwy powszechnej, brak uczestnictwa ludu w śpiewie scholii, a także brak widoczności dla wiernych akcji liturgicznej na ołtarzu[389]. Na rozwój

[383] Tamże.
[384] B. Nadolski, *Liturgika. Tom IV…*, dz. cyt., s. 383.
[385] M. Kunzler, dz. cyt., s. 437.
[386] W. Bomba, art. cyt., s. 399.
[387] B. Nadolski, *Liturgika. Tom IV…*, dz. cyt., s. 391.
[388] W. Bomba, art. cyt., s. 399.
[389] B. Nadolski, *Liturgika. Tom IV…*, dz. cyt., s. 408–409.

tych form wpływ miały również zakony, np. w XI w. w klasztorach Bec i Cluny znana była praktyka przyklękania przed Najświętszym Sakramentem i stosowania wobec niego kadzidła. W Polsce o rozwoju pozamszalnego kultu Najświętszego Sakramentu w średniowieczu świadczy wprowadzenie zwyczaju wiecznej lampki w miejscu przechowywania Eucharystii przez biskupa krakowskiego Wincentego Kadłubka w 1208 roku[390].

Innymi formami kultu Eucharystii są procesje teoforyczne i wystawienie Najświętszego Sakramentu wraz z błogosławieństwem. Jako początek rozszerzenia się zwyczaju procesji z Najświętszym Sakramentem można wskazać ustanowienie przez Urbana IV uroczystości Ciała i Krwi Chrystusa w 1264 r.[391]. Pierwsza procesja z Najświętszym Sakramentem została udokumentowana w latach 1265–1275 w Kolonii. Była to procesja przed sumą, połączona z aspersją. Nawiązywała do zwyczaju zabierania Najświętszego Sakramentu w podróż, co miało bronić przed niebezpieczeństwami[392]. Z czasem procesje przyjęły się w całym Kościele – w takiej formi jednak już wcześniej także uroczyście zanoszono wiatyk[393]. Kodyfikacja norm liturgicznych odnoszących się do procesji eucharystycznych, a przede wszystkim wystawienia Najświętszego Sakramentu, wynika z reform potrydenckich. Sobór Trydencki podał teologiczny fundament kultu Eucharystii poza Mszą świętą, jakim jest prawda o realnej obecności Chrystusa. Podczas sesji 13 (1551) ojcowie soborowi zajęli się kluczowymi problemami, jakim między innymi było zagadnienie obecności Chrystusa w Eucharystii: „(…) w Boskim sakramencie Eucharystii po konsekracji chleba i wina Pan nasz Jezus Chrystus, prawdziwy Bóg i prawdziwy człowiek, znajduje się prawdziwie, rzeczywiście i substancjalnie”[394]. Wcześniej, w średniowieczu funkcjonowało określenie, iż Chrystus jest „zawarty” w Najświętszym Sakramencie (taką terminologię stosował m.in. IV Sobór Laterański)[395]. *Dekret o Najświętszym Sakramencie* Soboru Trydenckiego wskazuje

[390] W. Bomba, art. cyt., s. 399.
[391] M. Kunzler, dz. cyt., s. 442.
[392] Z. Zalewski, *Boże Ciało*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, Lublin 1995, kol. 861–862. W. Bomba twierdzi, iż do XII wieku nie ma źródeł wskazujących na odbywanie procesji z Najświętszym Sakramentem. Wspomina jednak, za M. Rigettim o lokalnym zwyczaju z Canterbury, polegającym na niesieniu Eucharystii podczas procesji w Niedzielę Palmową; por. W. Bomba, dz. cyt., s. 401.
[393] W. Wójcik, *Wiatyk*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 6 (1953), s. 124.
[394] BF VII/289. Jak zauważa M. Lisak „znajduje się” może mieć zabarwienie bardziej fizyczne, dlatego właściwszymi polskimi terminami, oddającymi istotę łacińskiego *contineri* (strona bierna czasownika *contineo*) byłyby dla obecności osobowej i sakramentalnej: przebywać, być obecnym, zawierać, posiadać treść, istotę rzeczy, por. M. Lisak, *Hermeneutyka trydenckiej doktryny na temat mszy świętej w perspektywie katolickiego tradycjonalizmu*, „Studia Religiologica” 48 (2015), z. 2, s. 175.
[395] Por. BF II/11. Zdaniem B. Sesboue było to wyrażenie zbyt „przestrzenne” por. *Historia dogmatów. Tom III. Znaki Zbawienia*, B. Sesboue (red.), dz. cyt., s. 142.

przede wszystkim na obecność Chrystusa „całego i całkowitego", który znajduje się zarówno pod postacią chleba, jak i wina, a także – w ich cząstkach[396]. Kultowi Eucharystii wprost zostaje poświęcony rozdział piąty wspomnianego dekretu. Zostaje on sklasyfikowany jako „najwyższy kult adoracji (*latria*), który należy się przedziwnemu Bogu". Legitymizację kultu Eucharystii poza Mszą Świętą może stanowić stwierdzenie, iż „nie zmniejsza obowiązku uwielbiania to, że Chrystus ustanowił ten Sakrament dla spożywania". Dalej Sobór wyraża pochwałę ustanowienia „dnia świątecznego" szczególnej czci Eucharystii, w którym to organizowane są procesje. Motywuje to potrzebą wyrażania wdzięczności Chrystusowi za sakrament będący przedstawieniem „triumfu i zwycięstwa Jego śmierci"[397].

Rozdział szósty stanowi o potrzebie przechowywania Eucharystii ze względu na Komunię świętą zanoszoną chorym. Konsekwencją dogmatycznych orzeczeń soboru stała się reforma ksiąg liturgicznych, a przede wszystkim ich uporządkowanie. Mimo prób zebrania najbardziej istotnych nadużyć w celebracjach przez powołaną w 1562 r. komisję, nie przyjęto żadnego osobnego dokumentu poświęconego liturgii[398]. Ojcowie soborowi powierzyli papieżowi sprawę odnowy ksiąg liturgicznych. Jeżeli chodzi o kult Eucharystii poza Mszą świętą, najbardziej istotne wydają się tutaj *Ceremoniał Biskupów* i *Rytuał*. Wydane w 1600 r. przez Klemensa VIII *Ceremoniale Episcoporum* zaaprobowało praktykę błogosławieństwa Najświętszym Sakramentem[399]. Księgą liturgiczną, która zawierała konkretne przepisy dotyczące kultu Eucharystii poza Mszą Świętą było wydane w 1614 r. *Rituale Romanum* – ostatnia z odnowionych ksiąg wydanych po Soborze Trydenckim. Jej pierwotną wersją było przepracowane w 1575 r. przez kard. Juliusza Antoniusza Sanctoriusa *Rituale Sacramentorum Romanum*. Potrydencki *Rytuał* składał się z trzech części: 1. Sakramenty; 2. Błogosławieństwa; 3. Procesje. Księga ta miała kilka edycji, rozszerzanych przede wszystkim o nowe błogosławieństwa, a rewizja została przeprowadzona przez Benedykta XIV (1740–1758). Następna edycja została wydana w Regensburgu jako typiczna przez Leona XIII w 1884 roku[400]. *Rituale Romanum* zostało znacznie uporządkowane na nowo po promulgacji w 1917 r. *Codex Iuris Canonici*. Kodeks nakazywał wierne zachowywanie wszystkich

[396] Por. BF VII/291.
[397] Por. BF VII/293.
[398] J. Miazek, *Dzieje liturgii rzymskiej*, w: *Misterium Christi. T. 2. Historia liturgii*, W. Świerzawski (red.), Zawichost–Kraków–Sandomierz 2012, s. 49.
[399] B. Nadolski, *Liturgika. Tom IV…*, dz. cyt., s. 414.
[400] W. Pałęcki, *Benedictiones*…, dz.cyt., s. 71–72.

przepisów liturgicznych, znajdujących się w księgach zaaprobowanych przez Kościół. Władzą uprawnioną do wprowadzania w nich zmian jest Stolica Apostolska – na podstawie can. 1257[401] – jej zadania polegają na określaniu (*ordinare*) i zatwierdzaniu (*approbare*) ksiąg liturgicznych[402].

Rytuały dostosowane do zwyczajów narodowych czy nawet diecezjalnych lub zakonnych powstawały na podstawie typicznego wydania rzymskiego z 1925 r. Ich struktura była podobna, nawiązująca do wydania typicznego[403]. W Polsce na przykład taki Rytuał wydano w Katowicach w 1927 r[404]. Rozdział IV tegoż zatytułowany *De Sanctissimo Eucharistiae Sacramento* zawiera rubryki i porządek udzielania Komunii świętej poza Mszą świętą, przepisy dotyczące komunii wielkanocnej, a także Komunii chorych[405]. Ryt wystawienia i schowania Najświętszego Sakramentu[406] oraz obrzędy związane z procesją w Święto Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa[407] znajdują się tu w rozdziale IX *De processionibus*. Komunia święta poza Mszą świętą udzielana była zwyczajowo przed południem (z pewnymi wyjątkami)[408]. Kapłan miał obowiązek przed obrzędem umyć dłonie w zakrystii, ubrać na sutannę, komżę oraz stułę koloru białego lub oficjum dnia. Jeśli przed obrzędem lub bezpośrednio po nim sprawował Mszę mógł uczynić to ubrany w szaty mszalne[409].

---

[401] „Unius Apostolicae Sedis est tum sacram ordinare liturgiam, tum liturgicos approbare libros", *Codex Iuris Canonici PII X…,* dz. cyt., can. 1257, s. 341.
[402] Cz. Krakowiak, *Rytuał Rzymski Pawła VI., Sakramenty Święte*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Lublin 2017, s. 14.
[403] M. Sodi, J.J.F Arcas., *Introduzione*, w: *Rituale Romanum. Editio Princeps (1614). Edizione anastatica, Indroduzione e Appedice*, Citta del Vaticano 2004, s. LVIII – LXI.
[404] *Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi iussu editum aliorumque pontificum cura recognitum atque SSmi D. N. Pii Papae XI ad normam Codicis Iuris Canonici accommodatum Ecclesiae Poloniae adaptatum et eodem SSmo D. N. Pii Papae aprobatom. Editio typica*, Katoviciis 1927.
[405] Tamże, s. 155 – 168.
[406] Tamże, s.509–513.
[407] Tamże, s. 514–529.
[408] Kodeks z 1917 ustalał ramy godzinowe rozpoczynania Mszy: od godziny przed poranną jutrzenką do pierwszej po południu por. can. 821 §1. „Missae celebrandae initium ne fiat citius quam una hora ante auroram vel serius quam una hora post meridiem". Komunii Świętej wolno było udzielać także w wyżej wymienionych porach, z uwzględnieniem jednak szczególnych okoliczności, np. pobożności proszącego, por. can, 867 §4: „Sacra communio iis tantum horis distribuatur, quibus Missae sacrificium offerri potest, nisi aliud rationabilis causa suadeat". Czas udzielania Komunii Świętej determinowany był przede wszystkim ówczesnymi warunkami postu eucharystycznego, obowiązującego od północy, por. can 858 §1. Znane były już wówczas indulty, np. dla terenów ZSRR – zgoda na pozwalanie przez miejscową władzę kościelną na Msze popołudniowe i wieczorne pod warunkiem zachowania czterogodzinnego postu eucharystycznego. Dopiero w 1953 r. Pius XII *Konstytucją apostolską Christus Dominus* i Kongregacja Św. Oficjum przez instrukcje *Constitutio Apostolica* dawały prawo ordynariuszom zezwalania na Msze wieczorne w niektóre dni roku. W obecnie obowiązującym KPK 1983 wg kan. 931 sprawowanie Eucharystii i udzielanie Komunii świętej mogą być dokonywane każdego dnia i o jakiejkolwiek godzinie, z wyjątkami przewidzianymi przepisami liturgicznymi. Por. M. Pastuszko, *Czas i miejsce sprawowania Eucharystii*, „Prawo kanoniczne. Kwartalnik prawno-historyczny" 35 (1992), z. 1–2, s. 140–150.
[409] A. J. Nowowiejski, *Ceremonjał parafialny. Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa pasterstwem dusz zajętego*, wyd. VII, „B–cia Detrychowie", Płock 1931, s. 354 i nn.

W ostatnim wydaniu *Rituale Romanum* przed *Vaticanum II*[410] struktura obrzędu przedstawiała się następująco: kapłan lub diakon (jako szafarz nadzwyczajny) przychodził do ołtarza, rozkładał korporał, wyciągając go najpierw z bursy. Potem szafarz wyciągał cyborium z tabernakulum, stawiając je na korporale. Ministrant, klęcząc po stronie epistoły, odmawiał *Confiteor…*, na co szafarz konkludował *Misereatur…* oraz *Indulgentiam…* ze znakiem krzyża nad komunikującymi. Potem szafarz zwrócony do ołtarza, przyklękał i otwierał lewą ręką cyborium, brał prawą jeden komunikant, trzymając go nad cyborium, i zwrócony do ludu mówił*: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi…*, na co komunikujący trzy razy odpowiadali: *Domine non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur anima mea*. Rozdzielanie Komunii szafarz rozpoczynał od strony lekcji, udzielając jej najpierw duchowieństwu według hierarchii. Udzielał jej, czyniąc najpierw znak krzyża komunikantem nad cyborium, za każdym razem wypowiadając słowa: *Corpus Domini nostri Iesu Christi custodiat animam tuam in vitam aeternam*. Po zakończeniu rozdzielania stawiał cyborium na korporale i przyklękał, recytując antyfonę *O sacrum convivum*, w okresie wielkanocnym i oktawie Bożego Ciała dodawał też *Alleluja*. W tych okresach *Alleluja* dołącza się również do następujących potem pozdrowienia i odpowiedzi ministranta: V. *Panem de caelo praestitisti eia*. R. *Omne delectamentum in se habentem*. Kontynuacją celebracji jest dialog V. *Domine exaudi orationem meam*. R. *Et clamor meus ad te veniat*. V. *Dominus vobiscum*. R. *Et cum spiritu tuo*. Szafarz odmawiał następnie jedną z dwóch oracji: *Deus, qui nobis, sub Sacramento mirabili…* lub w okresie wielkanocnym*: Spiritum nobis, Domine, tue caritatis infunde…* Po puryfikacji i ablucji chowa cyborium do tabernakulum, przyklęka i zamyka. Następnie ma miejsce błogosławieństwo: *Benedictio Dei omnipotens…*[411].

Ostatnie *editio typica Rituale Romanum* z 1957 roku umiejscawia w rozdziale V obrzęd wystawienia i repozycji Najświętszego Sakramentu jako istotny element przebiegu nabożeństwa czterdziestogodzinnego. Istniał wówczas podział na wystawienie prywatne (w puszce okrytej welonem, bez wyjmowania z tabernakulum) oraz publiczne,

[410] *Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi iussu editum aliorumque pontificum cura recognitum atque ad normam codicis iuris canonici accommodatum SSMI D.N. PII Papae XII auctoritate ordinatum et auctum, editio prima iuxta typicam*, wyd. Nova et Vetera, 2010. Wydanie to pochodzi z 1957 roku i jest ostatnią typiczną wersją przedsoborowego Rytuału Rzymskiego. *Ordo administrandi sacram comunionem* znajduje się tu w rozdziale V, składającym się także z wprowadzenia, przepisów dotyczących komunii wielkanocnej oraz obrzędu komunii chorych, jak również z reguł odnoszących się do celebrowania Mszy św. binowanych, trinowanych oraz wotyw o NMP i za zmarłych.
[411] Tamże, s. 100–102.

w monstrancji[412].

Polskie *Collectio Rituum z* 1963 r., podtrzymując jednak powyższy podział, umieszcza jako osobny podrozdział *Ritus benedictionis Eucharisticae*[413]. W przypadku solennego wystawienia w monstrancji należało zapalić sześć świec ołtarzowych, używano obowiązkowo także kapy koloru białego oraz stosowano okadzenia. Wystawienie prywatne mogło odbywać się przy dwóch świecach, użycie kapy nie było konieczne (wystarczyła komża nałożona na sutannę i biała stuła). W obu wypadkach należało przy tabernakulum umieścić bursę z korporałem, który kapłan rozkładał przed otwarciem tabernakulum. Do błogosławieństwa potrzebny był także welon naramienny koloru białego (*velum humerale albi coloris*). Księga ta podaje jako pieśń na początek wystawienia *O zbawcza hostio*, zaś przed błogosławieństwem należy śpiewać *Przed tak wielkim Sakramentem* (*Tantum ergo Sacramentum*) – ostatnie dwie zwrotki hymnu *Pange lingua*[414]. Następnie przed oracją był dialog: V. *Dałeś im chleb z nieba (Panem de cealo* (T.P. *Alleluja*). R. *Wszelką rozkosz mający w sobie* (T.P. *Alleluja*). W *Collectio Rituum* znajduje się tylko jedna modlitwa przed błogosławieństwem: *Deus qui nobis sub Sacramento mirabili passionis…* (*Boże, który w przedziwnym Sakramencie…*)[415].

Jednym z najistotniejszych dokumentów Kościoła traktujących o Eucharystii była *Konstytucja o liturgii świętej*, promulgowana w tym samym roku co wydane w Polsce, wyżej wspomniane *Collectio Rituum* (1963). Już w punkcie 7., wymieniając sposoby obecności Chrystusa w czynnościach liturgicznych, *Konstytucja* podaje, iż jest On obecny „zwłaszcza pod postaciami eucharystycznymi". Eucharystii został poświęcony cały rozdział II *Sacrosanctum Concilium.* Odnowa porządku celebracji Mszy świętej zakładała przede wszystkim ukazanie w zreformowanych jej obrzędach znaczenia i powiązania szczególnie liturgii słowa i liturgii eucharystycznej (KL 49.56). W pkt. 51 powtarza się potrzeba reformy czytań biblijnych, aby dowartościować je jako integralną część liturgii. Dalej ojcowie soborowi podają definicję homilii mszalnej jako wykład „na podstawie tekstów świętych tajemnic wiary i życia chrześcijańskiego" (por. KL 52). W *Konstytucji* pojawia się także zarządzenie o przywróceniu modlitwy powszechnej oraz zostają podane cztery grupy intencji: 1) za Kościół; 2) za rządzących; 3) za potrzebujących; 4) za wszystkich ludzi i zbawienie świata. Języki narodowe,

[412] K. Karłowski, E. Nowicki, *Vademecum proboszcza i spowiednika. Praktyczny przewodnik w zakresie przepisów prawa kościelnego*, Pallottinum, Poznań 1957, s. 146 i nn.
[413] CR, s. 80.
[414] Tamże, s. 80 i nn.
[415] Tamże, s. 84.

dopuszczone do użytku podczas Mszy świętej, należy stosować „zwłaszcza w czytaniach i modlitwie powszechnej", a także w częściach należących do wiernych (por. KL 54). *Konstytucja* wspomina również o zaleceniu spożywania Ciała Pańskiego z hostii konsekrowanej podczas tej samej Mszy oraz możliwości (po odpowiednich regulacjach co do konkretnych przypadków) przyjmowania Komunii świętej pod obiema postaciami (por. KL 55). Sobór (KL 57) rozszerza możliwość koncelebry oraz zapowiada ułożenie nowego jej obrzędu. *Konstytucja* nie wypowiada się jednak bezpośrednio na temat kultu eucharystycznego poza sprawowaniem Mszy Świętej.

Dokumentem kontynuującym myśl eucharystyczną *Sacrosanctum Concilium* jest encyklika św. Pawła VI *Mysterium fidei*, ogłoszona 3.09.1965 r. Papież wspomina tu o życzeniu, aby soborowa reforma liturgiczna wydała owoce w postaci rozwoju eucharystycznej pobożności wiernych[416]. Potępia także pogląd, który wówczas głosili niektórzy teolodzy, iż po zakończeniu celebracji Mszy św. Chrystus już nie jest obecny w pozostałych hostiach[417]. Paweł VI uwrażliwia w tej encyklice na odpowiednie ujęcie w studiach teologicznych tajemnicy Eucharystii, jak również na stosowanie wobec niej odpowiedniej terminologii (*regula loquendi*), czerpiąc w tym zakresie z Tradycji Kościoła[418]. Obecność Chrystusa w postaciach Eucharystycznych stanowi najwyższy jej stopień ze względu na sposób substancjonalny, czym Paweł VI potwierdza naukę Soboru Trydenckiego[419].

Dwa lata po tej encyklice Kongregacja ds. Obrzędów wydała Instrukcję *Eucharisticum Misterium* (25.05.1967 r.). Zawiera ona przypomnienie, że treść doktrynalna ma znaleźć swoje odzwierciedlenie w reformie liturgii, która jest nośnikiem teologii. Chodzi tu przede wszystkim o związanie dwóch aspektów Eucharystii: jako ofiary i uczty[420]. Dokument obficie przywołuje teksty *Vaticanum II*, podkreślając relacje między liturgią słowa i liturgią eucharystyczną jako jednym aktem kultu. Pada tu również rozwinięcie sformułowania *participatio actuosa*: polega ono na spojrzeniu wiernych na Eucharystię w kontekście wydarzeń zbawczych, co ma odzwierciedlać się w składanym przez nich dziękczynieniu, dołączonym do ofiary celebransa[421]. Skutkiem tego aktu ma

[416] Paweł VI, *Encyklika „Mysterium fidei", w sprawie nauki o Najświętszej Eucharystii i jej kultu.* (3.09.1965), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/encykliki/mysterium_fidei_03091965 [dostęp:14.11.2024].
[417] Tamże.
[418] Tamże.
[419] M. Gagliardi, dz. cyt., s. 299.
[420] Tamże, s. 301.
[421] Tamże, s. 303.

być rozwój ich wspólnoty z Bogiem i innymi członkami Kościoła. Eucharystia ma wymiar misteryjny w tym sensie, że nie może być rozumiana jako wyraz kreatywności danej wspólnoty, a także wymiar sakramentalny – szczytem uczestnictwa jest Komunia. Sprawowanie Eucharystii – przede wszystkim przez wierność i rozumienie reguł liturgii – przez wyświęconych szafarzy ma prowadzić wiernych do poczucia *sacrum* w czynnościach liturgicznych[422]. Jednym z owoców, a jednocześnie przygotowaniem do owocnego sprawowania Eucharystii, ma być adoracja Najświętszego Sakramentu. Dokument wymienia ją jako trzeci – obok udzielania Wiatyku oraz Komunii poza Mszą Świętą cel przechowywania Świętych Postaci w tabernakulum, które dzięki pozostawieniu otwartych świątyń, ma być dostępne dla modlitwy[423].

Odpowiedzią Episkopatu Polski – szczególnie na część trzecią dokumentu, dotyczącą kultu Eucharystii jako Sakramentu trwałego – jest wydane 11 września1967 r. zarządzenie polskich biskupów[424]. Dokument nazywa Najświętszy Sakrament „ośrodkiem całego życia Kościoła"[425]. Celem wspomnianej wcześniej instrukcji jest według biskupów dostosowanie form kultu Eucharystii do „ogólnego kierunku soborowego odnowienia Liturgii świętej". Jednym z pierwszych zastrzeżeń jest tu zakaz kumulacji dwóch czynności liturgicznych w jednym czasie[426]. Episkopat Polski wówczas nie polecał wprowadzania Komunii św. w pozycji stojącej (poza wypadkami niemożności klękania lub małych dzieci). Przechowywanie Najświętszego Sakramentu może odbywać się tylko na jednym ołtarzu kościoła, w odpowiednio trwałym tabernakulum. Normalnym miejscem umieszczenia tabernakulum jest według tego zarządzenia środek ołtarza głównego lub bocznego – na inne miejsce w kościele potrzeba zgody ordynariusza[427]. Nie wolno sprawować Mszy, gdy w tej samej nawie trwa wystawienie Najświętszego Sakramentu. W pobliżu tabernakulum powinna stale świecić się czerwona lampka. Konopeum można nie używać tylko wtedy, gdy na tabernakulum znajdują się symbole eucharystyczne. Polscy Biskupi podkreślają znaczenie procesji eucharystycznych (szczególnie Bożego Ciała), które są publicznym wyznaniem wiary chrześcijańskiego

[422] Tamże, s. 305.
[423] Tamże, s. 306.
[424] *Zarządzenie Księży Biskupów, wydane w związku z Instrukcją Świętej Kongregacji Obrzędów o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej Eucharisticum Mysterium,* w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993*, L. Adamowicz, Cz. Krakowiak (opr.), Lubelskie Wydawnictwo Archidiecezjalne, Lublin 1994, s. 85–89.
[425] Tamże.
[426] Tamże, s. 86.
[427] Tamże, s. 87.

ludu i jego pobożności[428]. Należy także podtrzymać urządzanie procesji eucharystycznej po Mszy odpustowej, podczas której konsekruje się hostię do wystawienia. Zarządzenie podaje także sposób repozycji Najświętszego Sakramentu: śpiew *Tantum ergo* (może być w języku polskim bądź zastąpiony inną pieśnią eucharystyczną lub *Te Deum*), werset i modlitwa. Biskupi wspominają także o praktyce pierwszych piątków miesiąca w następującym porządku: Msza św. o Najświętszym Sercu Pana Jezusa, a po niej wystawienie Najświętszego Sakramentu wraz z litanią[429].

Omawiając najważniejsze dokumenty o Eucharystii, należy także wspomnieć polskie wydania Mszału Rzymskiego po *Vaticanum II*. Choć agendy liturgiczne nie służą do sprawowania Mszy świętej, warto odnotować te publikacje, ponieważ tłumaczenie tekstów mszalnych miało wpływ choćby na formułę udzielania Komunii Świętej poza Mszą świętą. Ostatnie wydanie sprzed rozpoczęcia w sensie ścisłym reformy soborowej to *Missale Romanum*, promulgowane przez św. Jana XXIII w 1962 roku. W Polsce bardzo popularne było dwujęzyczne wydanie Mszału Rzymskiego, przeznaczone dla wiernych, wydane przez Benedyktynów Tynieckich w roku 1963[430]. W treści znajdują się również obrzędy i wyjaśnienia pozostałych sakramentów oraz teksty nabożeństw. Tzw. Mszał ołtarzowy polsko-łaciński został wydany w 1968 r.[431]; po wydaniu w 1970 r. z polecenia Pawła VI *Missale Romanum editio prima* dołączono do niego odnowione *Ordo Missae*. Mszał w całości w języku polskim (nazwany „studyjnym") wydano na prawach rękopisu w 1979 r. w Warszawie[432]. W przypadku obrzędów Komunii Świętej, np. Mszał Rzymski z 1968 r. znał tylko jedno wprowadzenie do *Ojcze nasz*[433] oraz (także jak Mszał „studyjny") tłumaczył w embolizmie słowo *perturbatione* jako „nieszczęście", co od Mszału z 1986 r. tłumaczy się jako „zamęt"[434]. Podręczniki służby Bożej zamieszczały porządek udzielania Komunii świętej poza Mszą św., gdyż do wydania polskiej adaptacji *Rytuału* (1985) istniała potrzeba tekstów w języku narodowym.

Praktyki związane z kultem eucharystycznym poza Mszą świętą usankcjonowało po *Vaticanum II* wydanie w 1973 r. części *Rytuału Rzymskiego* zatytułowanej *Komunia*

[428] Tamże, s. 88.
[429] Tamże, s. 89.
[430] *Mszał Rzymski*, wyd. Pallottinum, Poznań 1963.
[431] *Mszał Rzymski Łacińsko – Polski*, Editionis du dialogue societe d'ediotions internationales, Paris 1968.
[432] *Mszał Rzymski. Wydanie Studyjne,* Kuria Metropolitalna Warszawska, 1979.
[433] MR 1968, s. 117.
[434] Por. MR 1986, s. 370. MR 1968: „Wybaw nas, prosimy Cię, Panie od zła wszelkiego i udziel nam łaskawie pokoju za dni naszych. Niech nas wspomaga Twoje miłosierdzie, abyśmy zawsze byli wolni od grzechu i bezpieczni od wszelkiego nieszczęścia, oczekując obiecanej nagrody i przyjścia Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa".

Święta i kult Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą świętą[435] (jako dostosowane do zwyczajów diecezji polskich ukazało się w 1985 r.[436]). Księga składa się z wprowadzenia teologiczno-pastoralnego oraz czterech rozdziałów. *Wprowadzenie* otwiera podrozdział dotyczący związków między kultem Eucharystii poza Mszą świętą a sprawowaniem ofiary eucharystycznej. Podkreśla się tam rzeczywistą obecność Chrystusa także po Eucharystii, obecnego sakramentalnie w tabernakulum[437]. Drugi podrozdział *Wprowadzenia* wymienia cele przechowywania Eucharystii, wskazując cel pierwszorzędny: udzielanie Wiatyku oraz cele drugorzędne: rozdawanie Komunii świętej i adoracja[438]. Podstawą adoracji jest fakt, że stanowi ona publiczne uwidocznienie wiary w rzeczywistą obecność, jest obecnością „najwyższego stopnia". Dokument zawiera także zalecenie, aby dla prawdziwości znaku (obecność jako owoc konsekracji), postaci eucharystycznych nie było już od początku celebracji na ołtarzu sprawowania Najświętszej Ofiary. Należy również przechowywać odpowiednią liczbę konsekrowanych Hostii, aby udzielać Komunii chorym i innym wiernym poza Mszą świętą[439]. W trzecim podrozdziale *Wprowadzenia* mowa jest o miejscu przechowywania Eucharystii. Ma ono charakteryzować się szczególnym wyróżnieniem, dostojeństwem oraz sprzyjać prywatnej adoracji. Dokument proponuje tu jako rozwiązanie umieszczenie Najświętszego Sakramentu w kaplicy bocznej, oddzielonej od nawy głównej[440]. W ten sposób adoracja może trwać dłużej, nie kolidując z celebracjami sprawowanymi w prezbiterium nawy głównej ani nie będąc zakłócana przez turystów. Księga liturgiczna określa również właściwości tabernakulum: ma być jedno, nieruchome, mocne i oraz właściwie zabezpieczone – także przez strzeżenie klucza. Przez nieustanne światło lampki oraz konopeum (lub inny sposób: w Polsce mogą to być symbole eucharystyczne

[435] *Rituale Romanum ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatom. De sacra communione et de cultu mysterii eucharistici extra missam*, editio typica, Vaticanis 1973.
[436] *Komunia Święta i kult Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą świętą dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Księgarnia św. Jacka, Katowice, 1985. Pierwsze wydanie polskie uwzględnia już zmiany wprowadzone przez promulgowany w 1983 r. Kodeksu Prawa Kanonicznego: w stosunku do *editio typica prima* było w przypadku tej części Rytuału 15 zmian, por. Kongregacja dla Sakramentów i Kultu Bożego *Variationes in novas editiones librorum liturgicorum ad normam codicis iuris canonici nuper promulgati introducendae* z 13 września 1984 r., Notitiae 1983/19, s. 540–555.
[437] Tamże, s. 10.
[438] Tamże, s. 11.
[439] Tamże, s. 12.
[440] Benedykt XVI proponuje, aby w kościołach, gdzie nie ma bocznej kaplicy, a zachował się ołtarz główny z tabernakulum, zachować to rozwiązanie, nie zastępując miejsca przechowywania Eucharystii miejscem przewodniczenia; natomiast w nowych kościołach przechowywać Najświętszy Sakrament w pobliżu prezbiterium, w miejscu dobrze widocznym, por. Benedykt XVI, *Posynodalna Adhortacja Apostolska Sacramentum Caritatis*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, pkt. 68, s. 78.

na drzwiach tabernakulum i źródło elektryczne wiecznej lampki) zaznacza się obecność Chrystusa Eucharystycznego[441]. Modyfikacji ze względu na charakter języka i kultury mogą podlegać teksty związane z kultem Eucharystii poza Mszą świętą[442]. Pierwszy rozdział polskiej księgi liturgicznej dotyczy Komunii świętej poza Mszą. Sytuacje, dopuszczające taki sposób udzielania Komunii, nazywane są „słusznymi przyczynami". *Rytuał* wymienia tu wiernych, którzy z powodu przeszkody nie mogą brać udziału we Mszy świętej, w tym szczególnie chorych i starszych, o których należy zatroszczyć się, aby mogli często przyjmować Komunię świętą. Czas udzielania Komunii świętej jest dowolny, lecz należy położyć nacisk na możliwość uroczystego sprawowania obrzędu w możliwie największej wspólnocie. Ograniczenia czasowe dotyczą tylko Triduum Paschalnego: w Wielki Czwartek i Piątek wolno jej udzielać w czasie dnia poza celebracją tylko chorym, natomiast w Wielką Sobotę tylko jako Wiatyk[443]. Szafarzem zwyczajnym udzielania Komunii Świętej jest kapłan i diakon. Okolicznościami dopuszczającymi do tej funkcji szafarza nadzwyczajnego są: podeszły wiek lub choroba szafarza zwyczajnego, nieobecność spowodowana duszpasterskimi obowiązkami, duża liczba wiernych przystępujących do Komunii. Szafarzem nadzwyczajnym[444] jest na mocy posługi ustanowiony obrzędem akolita[445] a także inny wierny, któremu pozwolenia udzielił ordynariusz miejsca[446]. Miejscami udzielania Komunii są kościoły, kaplice oraz inne miejsca (w wypadkach niemożliwości wychodzenia komunikujących bez niebezpieczeństwa czy innych trudności). W miejscach zwyczajnie do tego przeznaczonych (kościoły i kaplice) należy przygotować ołtarz nakryty obrusem a na nim rozłożyć korporał i zapalić dwie świece. Używanie pateny komunijnej jest obowiązkowe. W innych pomieszczeniach wystarczy odpowiedni stół nakryty obrusem i w miarę

[441] Tamże, s. 13; por. *Zarządzenie Księży Biskupów, wydane w związku z Instrukcją Świętej Kongregacji Obrzędów o Kulcie Tajemnicy Eucharystycznej Eucharisticum Mysterium* w: *Dokumenty…*, dz. cyt., s. 88. Powtarza to punkt IV *Wprowadzenia* zatytułowany „Uprawnienia Konferencji Biskupów", w: *Komunia Święta i kult…,* dz. cyt., s. 14.

[442] Tamże, s. 14.

[443] *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, dz. cyt., s. 126, 133, 148.

[444] Funkcja nadzwyczajnego szafarza Komunii Świętej, którym jest świecki pomocnik (nie w ramach ustanowionej posługi akolitatu) została określona w instrukcji *Immensae caritatis*; por. Święta Kongregacja ds. Dyscypliny Sakramentów, Instrukcja *Immensae caritatis* (29 I 1973), 1 I i II, w: E. Sztafrowski (red.), *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, t. VI, z. 2, ATK, Warszawa 1973, s. 116–118.

[445] Paweł VI, List apostolski *Ministeria quaedam*, nr 6., w: *Obrzędy ustanowienia lektorów i akolitów oraz przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2014, s. 10–11.

[446] W diecezjach polskich obowiązujące normy dotyczące szafarzy nadzwyczajnych Komunii Świętej zawierają postanowienia Konferencji Episkopatu: *Wskazania Konferencji Episkopatu Polski odnośnie do nadzwyczajnego szafarza Komunii Świętej*, [09.03.2006] w: „Akta Konferencji Episkopatu Polski" 13 (2007), s. 101, oraz *Modyfikacja instrukcji w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii Świętej z dn. 22 VI 1991 r.* [18.10. 2006], w: tamże, s. 102–104.

możliwości – świece. Strojem kapłana lub diakona jest sutanna i komża lub alba, na które nakłada się stułę. *Rytuał Rzymski* pozostawia strój szafarzy nadzwyczajnych Konferencjom Biskupów. W przypadku akolity czy innego szafarza nadzwyczajnego w przestrzeni kościoła czy kaplicy na terenie Polski jest to alba, w miarę potrzeby przepasana *cingulum*, natomiast poza – odświętne ubranie cywilne[447]. Co do sposobów zanoszenia Komunii poza przestrzeń kościoła polska adaptacja Rytuału dzieli je na publiczny i prywatny[448].

Ponadto *Wprowadzenie* do tej części *Rytuału* wspomina o sposobie przyjmowania Komunii Świętej (na język) z dopuszczeniem podawania jej na dłoń wiernego, zgodnie z decyzją kompetentnej władzy. Znajduje się tu także zastrzeżenie, iż podawanie Komunii na rękę nie może powodować u wiernych braku czci „lub powstania fałszywych opinii o Najświętszej Eucharystii"[449]. Do właściwego usposobienia ma przygotować wiernych odpowiednie pouczenie, w sposób szczególny akcentujące, że „Jezus Chrystus jest Panem i Zbawcą" oraz wskazujące na boski wymiar kultu oddawanego Mu w Najświętszym Sakramencie[450]. Z tego wynika także nałożona na szafarzy troska o właściwe postępowanie z pozostałymi cząsteczkami Ciała i kropli Krwi Pańskiej[451]. Jako pierwszą zasadę przygotowania do przyjęcia Komunii Świętej *Rytuał* wymienia odpowiednie usposobienie duszy i brak świadomości grzechu śmiertelnego. Spowiedź może odłożyć tylko brak okazji do niej, tymczasowo zastępując ją aktem żalu doskonałego z postanowieniem jak najszybszego możliwego przystąpienia do sakramentu pokuty i pojednania. Eucharystia nazwana jest tu środkiem zaradczym, uwalniającym od grzechów powszednich i zabezpieczającym przed ciężkimi[452]. Przypomniana zostaje także kwestia postu eucharystycznego, obowiązującego przynajmniej przez godzinę, którego nie przerywa woda i lekarstwa. Pozwala się przyjmować Najświętszy Sakrament starszym, chorym oraz ich opiekunom bez spełnienia tego warunku[453].

---

[447] Tamże.
[448] *Komunia Święta i kult Tajemnicy…*, dz. cyt., pkt. 20, s. 18.
[449] Tamże, pkt. 21, s. 19.
[450] Tamże, pkt. 21, s. 19.
[451] Rytuał podaje, iż cząsteczki „należy zebrać do puszki lub naczynia z wodą", a w wypadku Krwi – kielich lub naczynie obmyć wodą, którą się spożywa albo wylewa „w odpowiednie miejsce". Nazywa także oczyszczenie cząstek Ciała puryfikacją, zaś obmycie kielicha – ablucją. W OWMR w pkt. 280 jest mowa o dokonywaniu puryfikacji (nazwa odnoszona jest tu zarówno do Ciała, jak i Krwi) wodą lub wodą i winem oraz w pkt. 280 o „kościelnej studzience" w wypadku obmycia miejsca, gdzie wylała się Najświętsza Krew, por. OWMR, pkt. 279–280, s. [53].
[452] *Komunia Święta i kult Tajemnicy…*, dz. cyt., pkt. 23, s. 20.
[453] Tamże, pkt. 24, s. 20 i nn.

Przed promulgacją nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego* Jan Paweł II w 1980 roku wydał list apostolski o tajemnicy i kulcie Eucharystii – *Dominicae Cenae*[454]. Zawiera on teologiczne zasady kultu Eucharystii poza Mszą świętą. Kult ten jest ukierunkowany na Boga przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym. Źródło adoracji stanowi misterium paschalne Chrystusa: Jego męki, śmierci i zmartwychwstania. Św. Jan Paweł II pisze również o adoracji jako naszym wynagrodzeniu za Miłość ukrzyżowaną. Papież podkreśla potrzebę nieustannego trwania kultu Eucharystii jako ustanowionej z miłości[455]. W kontekście liturgicznej odnowy soborowej pada tu ważne stwierdzenie, iż „ożywienie i pogłębienie kultu eucharystycznego" jest jej sprawdzianem i „poniekąd punktem kulminacyjnym"[456]. Chrystocentryzm adoracji jest więc jednym podstawowych weryfikatorów dla pomocy duszpasterskich, zawierających teksty rozważań i modlitw.

Jak wspomniano wcześniej, już pierwsze polskie wydanie *Komunii Świętej i Kultu Tajemnicy…* [1985] zawiera zmiany wprowadzone przez *Kodeks Prawa Kanonicznego* Jana Pawła II. Prócz kodeksu należy wspomnieć także o innych dokumentach Kościoła dotyczących tajemnicy eucharystycznej: po wydaniu Mszału ołtarzowego w Polsce (1986) została wydana Instrukcja Episkopatu dotycząca kultu Eucharystii poza Mszą św. (11 XII 1987)[457]. Celem instrukcji jest przypomnienie i dostosowanie do polskich tradycji zasad podanych we wprowadzeniu do *Rytuału* oraz pogłębienie kultu Eucharystii z racji odbywającego się w 1987 r. kongresu eucharystycznego. Pierwszy rozdział zatytułowany *Formy liturgicznego kultu Eucharystii poza Mszą świętą* wymienia i opisuje: adoracje eucharystyczne, nieszpory z wystawieniem oraz procesje. Według biskupów związek między kultem Eucharystii a Mszą świętą jest najbardziej uwydatniony, gdy adoracja następuje bezpośrednio po Mszy św. Struktura adoracji została ukształtowana przez poprzednie czasy, jednak jej istotą jest nie tyle forma, co treść. Biskupi, dostrzegając tradycje diecezjalne, wymieniają za normami *Rytuału* elementy adoracji, które jednak powinny być dostosowane do duchowego poziomu wiernych: czytanie Pisma św., homilia, modlitwy, śpiew (odpowiedź na Słowo), święte milczenie. Podkreślona zostaje również konieczność zachowania wyraźnie chrystocentrycznego charakteru adoracji, co ma ukierunkowywać wiernych na udział w tajemnicy paschalnej Chrystusa

[454] Jan Paweł II, *List do wszystkich biskupów Kościoła o Tajemnicy i Kulcie Eucharystii*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, Wrocław 1999.
[455] Tamże, s. 7–9; A. Megger, *Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej w parafii*, Lublin 2019, s. 257.
[456] Jan Paweł II, *List do wszystkich biskupów*, dz. cyt., s. 10.
[457] *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o kulcie Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą Świętą,* w: *Dokumenty duszpastersko–liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993*, L. Adamowicz, Cz. Krakowiak (opr.), Lubelskie Wydawnictwo Archidiecezjalne, Lublin 1994, s. 91–99.

i wdzięczności Jemu. Treść modlitwy ma być uwielbieniem oraz błaganiem w aktualnych potrzebach wiernych i całego świata. Zwrócono uwagę także na konieczność powiązania treści z poszczególnymi okresami liturgicznymi. Charakter wybranych tekstów ma wprowadzać wiernych w głębsze rozumienie Eucharystii i bardziej mieć formę rozważania niż pouczenia. Duże znaczenie ma też milczenie, do którego należy stopniowo wychowywać wiernych. Zgodnie z propozycją zawartą w nr 72 *Wprowadzenia* do *Rytuału* biskupi zalecają sprawowanie Nieszporów z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Dokument wymienia przede wszystkim: większe święta, odpusty parafialne oraz niedziele adoracyjne. Poruszony zostaje również temat nabożeństw: różańcowego i majowego, które pod warunkiem ukazywania ich chrystologicznego charakteru mogą być sprawowane przed Najświętszym Sakramentem[458]. Ten temat rozwija także Instrukcja *Redemptionis Sacramentum* – polecając, aby odmawiając różaniec w obecności Najświętszego Sakramentu, koniecznie ukazywać naturę tej modlitwy – przy pomocy Pisma Świętego – jako „kontemplacje tajemnic życia Chrystusa Odkupiciela i zbawczego planu Ojca"[459].

Trzeba podkreślić tutaj zanik zamieszczania tekstów – propozycji nieszporów eucharystycznych w podręcznikach diecezjalnych. Jako związane z kultem eucharystycznym poza Mszą św. są zawarte tam przede wszystkim propozycje tekstów adoracji, np. na niedzielę adoracyjną czy innych – tematycznych, np. o powołania. Z reguły teksty przeznaczone na niedzielę są przygotowane z uwzględnieniem charakteru danego okresu liturgicznego.

3.2. Pierwsza Komunia święta

Najbardziej bogatym i wypełniającym pewną lukę materiałem badawczym, ale także wymagającym oceny teologicznej materiałem w agendach związanym z Eucharystią, są teksty dotyczące Mszy świętej, podczas której udziela się pierwszej Komunii świętej. Najpierw warto przyjrzeć się zarówno historii, jak i rozwojowi tej praktyki, aby następnie w sumarycznych opisach przejść do obecnych priorytetów i nadużyć.

Katechizm Kościoła Katolickiego wymienia Eucharystię jako jeden z trzech sakramentów inicjacji chrześcijańskiej[460]. Stanowi ona sakrament permanentnej inicjacji

[458] Tamże, s. 97.
[459] RS, pkt. 137, s. 75.
[460] „Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego: chrzest, bierzmowanie i Eucharystia są fundamentem

(w sensie szerszym), co dokonuje się przede wszystkim przez uczestnictwo w niedzielnym zgromadzeniu eucharystycznym. W ten sposób chrześcijanin kształtuje swoją tożsamość: rozpoczyna się proces coraz doskonalszego upodobnienia do Chrystusa. W sensie wąskim, który nie wyczerpuje rozumienia Eucharystii jako sakramentu inicjacji chrześcijańskiej, chodzi tu o przyjęcie po raz pierwszy Komunii świętej, czyli pierwsze sakramentalne uczestnictwo w Eucharystii. Teologia bardzo mocno akcentuje konieczność ukazywania jedności sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Papież Benedykt XVI wspomina w *Sacramentum Caritatis* różne porządki udzielania tych sakramentów, zależnie od tradycji liturgicznej Wschodu i Zachodu, i zaleca Kościołom lokalnym ponowną rewizję ich kolejności. Chodzi o to, aby „w rzeczywistości lepiej dopomóc postawić sakrament Eucharystii w centrum jako rzeczywistość, do której cała inicjacja chrześcijańska zmierza”[461]. Głęboka relacja, jaka zachodzi między Komunią sakramentalną, chrztem i bierzmowaniem skłania niektórych do nazwania ich łącznie „eucharystią chrzcielną”; „wielkim sakramentem inicjacji chrześcijańskiej” (A. Franquesa)[462]. Nawiązuje to wprost do *Traditio Apostolica*, gdzie znajduje się opis Eucharystii, podczas której bezpośredni związek z inicjacją ukazywał znak podawania neofitom mleka z miodem[463].

Do XII w. pierwszy raz Komunię św. podawano małym dzieciom, a nawet niemowlętom w dniu chrztu: niemowlętom pod postacią wina, a starszym dzieciom pod obiema postaciami[464]. Początki oddzielenia chrztu, bierzmowania i Eucharystii to okres od Soboru Laterańskiego IV (1215), kiedy to Pierwszej Komunii zaczęto udzielać w wieku „rozeznania” (ok. 7 roku), a od chrztu – m.in. ze względu na częstą niedostępność biskupa – oddzielono bierzmowanie (odwrócenie kolejności bierzmowania i Eucharystii miało miejsce dopiero na synodzie w Tuluzie we Francji w 1748 roku ze względów katechetycznych – możliwość lepszego przygotowania)[465] .

całego życia chrześcijańskiego” KKK 1212.

[461] SC nr 18, s. 25.

[462] F.M. Arocena Solano, *Eucharystia – pełnia inicjacji chrześcijańskiej*, w: *Żyć w Chrystusie. Teologia Sakramentów Wtajemniczenia chrześcijańskiego*, K. Porosło (red.), Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec 2014, s. 153.

[463] *Traditio Apostolica. Text und Ubersetzung*, w: *Fontes Chistiani. Didache. Traditio Apostolica*, Herder, Freiburg – Basel – Wien – Barcelona – Rom – New York 1991, s. 189–190.

[464] J. Grygotowicz, *Uroczystość I Komunii świętej w Polsce jako problem pastoralny*, w: *Eucharystia w duszpasterstwie*, A.L. Szafrański (red.), Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1977, s. 262.

[465] Prawdopodobnie pierwszą księgą liturgiczną, w której ustala się, że przed przyjęciem bierzmowania powinno przyjąć się Komunię świętą, jest *Rytuał z Tulon* z 1748 r. Por. P. Muroni, *Kolejność udzielania sakramentów inicjacji chrześcijańskiej*, w: *Żyć w Chrystusie. Teologia Sakramentów Wtajemniczenia chrześcijańskiego*, K. Porosło (red.), Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec 2014, s. 305.

Początkowo nie zyskało to akceptacji Stolicy Apostolskiej[466]. Były także głosy twierdzące, że inny wiek jest potrzebny do przystąpienia do sakramentu pokuty (rozróżnienie między dobrem a złem), a inny do sakramentu Eucharystii (pełniejsza znajomość wiary). Francuskie praktyki, mające wpływy jansenistyczne opóźniały także wiek przyjęcia I Komunii świętej. Janseniści postrzegali Komunię jako nagrodę a nie lekarstwo mające uwolnić od grzechów powszednich i zachować od śmiertelnych[467].

Dopiero w dekrecie Św. Kongregacji Sakramentów *Quam Singulari* (10.08.1910) przypomniano o wieku „rozeznania"[468] oraz pozwolono, aby udzielać I Komunii Świętej także młodszym dzieciom, nawet bez pełnej znajomości prawd wiary[469]. Dziecko ma w normalnym porządku znać tajemnice wiary, które są koniecznie potrzebne do zbawienia. Ważnie przyjmują Komunię nawet niemowlęta, lecz do godziwości potrzeba jednak według CIC 1917 zachowania warunku wieku[470] i przygotowania, nad którym pieczę sprawuje proboszcz[471]. Choć dolną granicą jest 7 rok życia, Polski Synod Plenarny z 1936 r. uznaje za uzasadnione udzielanie Komunii dzieciom młodszym (poza niebezpieczeństwem śmierci) pod warunkiem szczególnego uzdolnienia i nadzwyczaj korzystnych warunków rodzinnych[472].

Obecnie, w zwykłym przypadku, aby udzielić Pierwszej Komunii przyjmujący musi spełnić dwa warunki: mieć dostateczną wiedzę (rozeznanie) oraz otrzymać przygotowanie do przyjęcia z wiarą i pobożnością Ciała Chrystusa. W sytuacji niebezpieczeństwa śmierci wystarczy odróżnienie Ciała Chrystusa od zwykłego

---

[466] H. Sobeczko., *Eucharystia sakramentem permanentnej inicjacji chrześcijańskiej*, w: *Misterium Eucharystii. Teologia – liturgia – ekumenizm. Encyklika Jana Pawła II „Ecclesia de Eucharistia"*, W. Nowak (red.), Olsztyn 2004, s. 58 i nn.

[467] SK, *W 25–tą rocznicę „Quam singulari" 1910–1935*, „Mysterium Christi. Czasopismo liturgiczne" 6 (1934–35), z. 7–8, s. 163.

[468] W dekrecie precyzyjnie określono *aetas dicretionis* na siedem lat: „hoc est circa septimum Annom, sive Supra, sive etami infra". Por. P. Muroni, dz, cyt., s. 312.

[469] M. Pastuszko, *Najświętsza Eucharystia według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*, Kielce 1997, s. 143–147. W Polsce przed 1910 r. dzieci przystępowały do I Komunii w różnym wieku, np. w Warszawie: 9–12 rok życia, Lwów – 8–9 r.ż. W Niemczech przed 1910 powszechny był piąty rok nauki – ok. 11 roku życia, por. M. Kordel, *Komunia św. dzieci w duchu Kościoła*, „Mysterium Christi. Czasopismo liturgiczne" 4 (1932–33), z. 2, s. 48.

[470] CIC 1917, kan. 854 § 1., s. 242: „Pueris, qui propter aetatis imbecilitatem nondum huius Sacramento cognitionem et gustum habent, Eucharistia ne ministretur". Nie należy dopuszczać do Stołu Pańskiego dzieci nawet starszych, jeśliby nie wykazywały osobistego pragnienia Eucharystii. Nie może ono wynikać jedynie z chęci przypodobania się dorosłym lub ich naśladowania, por. K Karłowski, E. Nowicki, *Vademecum proboszcza*, dz. cyt., s. 127.

[471] CIC 1917, kan. kan. 854 § 5: „Parocho autem est officium advigilandi etiam per examen, si opportunum prudenter iudicaverit, ne pueri ad sacram Synaxim accedant ante adeptum usum rationis vel sine sufficienti dispositione; itemque curandi ut usum rationis assecuti et sufficienter dispositi quamprimum hoc divino cibo reficiantur".

[472] K. Karłowski, E. Nowicki, *Vademecum proboszcza*, dz. cyt., s. 127.

pożywienia i umiejętność przyjęcia Komunii z szacunkiem[473]. Co do osób cierpiących na braki psychiczne uważa się, iż można od nich wymagać powyższego minimum[474]. Kodeks wymienia zadania proboszcza w kontekście Pierwszej Komunii Świętej: jest to weryfikacja czy dzieci potrafią używać rozumu oraz czy są dostatecznie przygotowane[475]. *Wprowadzenie* do *Obrzędów chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych* nazywa I Komunię neofitów pierwszym sakramentalnym uczestnictwem, które dopełnia wtajemniczenie. W tej Eucharystii mogą oni już uczestniczyć czynnie w modlitwie wiernych oraz obrzędzie składania darów[476]. Nie pada tam określenie „pełne uczestnictwo", ponieważ sformułowanie to można odnieść do całego procesu wtajemniczenia, którego celem jest coraz lepsze urzeczywistnianie misterium paschalnego w praktyce życia[477]. Życie w Duchu jest procesem stawania się na podobnym Chrystusowi. Za św. Ambrożym można tu na kształt inicjacji chrześcijańskiej wyodrębnić inicjację eschatologiczną: pojednanie, namaszczenie, wiatyk – w obu modelach to Eucharystia stanowi szczyt i dopełnienie[478].

Nie ma przepisów normujących dzień udzielania I Komunii świętej. Nie powstał także oddzielny ryt w księgach liturgicznych, ponieważ byłaby to całkowita nowość w porównaniu do wszystkich rodzin liturgicznych: jaką stało się udzielanie pierwszej Komunii w oderwaniu od chrztu i bierzmowania[479]. Zadość tej luce próbują czynić w pewien sposób lokalne agendy liturgiczne. Aby jednak zachować związek z chrztem i bierzmowaniem, można by udzielać pierwszej Komunii w Wigilię Paschalną lub Niedzielę Wielkanocną. Sprawowanie tej celebracji w okresie wielkanocnym może ułatwić wypełnienie zalecenia biskupów polskich, aby dzieci, które przyjęły w danym roku I Komunię Świętą uczestniczyły w procesjach (Boże Ciało, dawna oktawa, uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa w „zorganizowanej grupie")[480].

Analizując zagadnienie ceremonii Pierwszej Komunii Świętej, należy także wspomnieć o *Dyrektorium o Mszach z udziałem dzieci* z 1973 roku oraz o tekstach

---

[473] KPK, kan. 912–913.
[474] D. Cenalmor, J. Miras, *Prawo Kanoniczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 367.
[475] KPK, kan. 914. Zakłada się, że według kan. 97 w wieku siedmiu lat dziecko posiada używanie rozumu.
[476] *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2008, nr 36, s. 30.
[477] H. Sobeczko, *Niedzielna Eucharystia sakramentem permanentnego wtajemniczenia chrześcijańskiego*, w: *Ineffabile Eucharistiae donum*, T. Dola (red.), Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1977, s. 397.
[478] F.M. Arocena Solano, dz. cyt., s. 158.
[479] Tamże, s. 156.
[480] *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o kulcie Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą Świętą*, art. cyt., s. 96.

Modlitw eucharystycznych przeznaczonych na Msze z udziałem dzieci. Wspomniane dyrektorium pierwszy rozdział poświęca zaleceniom, mającym być pomocą we wprowadzeniu dzieci w liturgię Mszy świętej. Formacja liturgiczna dzieci ma mieć podstawę w „pełnym wychowaniu humanistycznym i chrześcijańskim"[481]. Fundamentem katechezy eucharystycznej już od najmłodszych lat stają się wartości ogólnoludzkie, które są zawarte w sprawowaniu Eucharystii, np. działanie we wspólnocie, powitanie, słuchanie[482]. Kluczową rolę w tym procesie odgrywają rodzice, którzy uczą dzieci modlitwy i modlą się wraz z nimi w domu oraz uczestniczą w nabożeństwach[483]. Czynności zewnętrzne, choćby najbardziej wyuczone i poprawne rubrycystycznie, muszą jednak wypływać z wewnętrznego aktu, co można nazwać duchowym uczestnictwem[484]. Przyjęcie Komunii świętej prowadzi do tego, iż uczestnictwo może być pełne i sakramentalne[485].

Dyrektorium zawiera zalecenia dotyczące dwóch sytuacji sprawowania Eucharystii: dla dorosłych z udziałem dzieci oraz dla dzieci z udziałem nielicznych dorosłych. W przypadku Mszy z udzieleniem Pierwszej Komunii świętej trudno wybrać jednoznacznie jeden z nich. Za pierwszym modelem przeważa liczba zgromadzonych dorosłych, których jest zawsze więcej niż dzieci oraz dodatkowo – gdy Eucharystia odbywa się w niedzielę – argument zadbania o świadome, czynne i pełne uczestnictwo całego zgromadzenia liturgicznego. Nie jest także możliwe, aby w liturgii wszystkie elementy były dla dzieci zrozumiałe. Uczestnictwo świadome nie jest bowiem tym samym, co doskonałe rozumienie, ponieważ człowiek nie jest w stanie ogarnąć do końca swoim umysłem wielkiej Tajemnicy wiary, jaką jest Eucharystia[486]. Zgodnie ze wspomnianym dokumentem i w tym modelu, dla umożliwienia jak najlepszego duchowego udziału dzieci, można dokonywać pewnych adaptacji przewidzianych dla Mszy dla dzieci, jak choćby dostosowanie czytań biblijnych[487], skierowana do nich

[481] *Dyrektorium o Mszach Świętych z udziałem dzieci*, w: *To czyńcie na moją pamiątkę*, Kielce 1987, J. Miazek (opr.), pkt. 10, s. 222.
[482] Cz. Krakowiak, *Msze święte z udziałem dzieci*, Edycja Św. Pawła, Częstochowa 2013, s. 85.
[483] DMŚD, pkt. 10, s. 222; Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2020, pkt. 124, s. 74.
[484] Pius XII, *Encyklika Mediator Dei*; Należy tu przypomnieć trzy elementy „drogi mistagogicznej" (DOK pkt. 97, s. 61), którą wskazał Benedykt XVI: 1) Objaśnienie obrzędów w świetle wydarzeń zbawczych (także w związku ze Starym Testamentem); 2) Wprowadzenie w znaczenie języka znaków liturgicznych – całego obrzędu składającego się ze znaków, gestów i słów; 3) Związanie znaczenia obrzędu z życiem chrześcijańskim; por. SC, pkt. 64, s. 72–75.
[485] Cz. Krakowiak, *Msze święte z udziałem*, dz. cyt., s. 86.
[486] Cz. Krakowiak Cz., *Liturgia Mszy św. z udziałem dzieci*, w: *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*, B. Nadolski (red.), Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1986, s. 441.
[487] DMŚD, pkt. 41, 42, s. 232. Chodzi o dostosowanie długości i przystępności tekstów, uwzględniając przy

dialogowana homilia czy powierzanie dzieciom niektórych funkcji liturgicznych[488]. Pouczenia powinny uwzględniać poziom rozwoju uczestników, lecz nie być nacechowane infantylnie, aby przez prostotę, dostojeństwo oraz piękno gestów i słów tworzyć atmosferę „uroczystą, braterską i refleksyjną”[489]. Dobrze jest także włączyć dzieci w przygotowanie do Mszy św., m.in. przyozdabianie miejsca, przygotowanie kielicha[490]. Ważną rolę we Mszach z udziałem dzieci odgrywa śpiew, ponieważ są one szczególnie wrażliwe na bodźce słuchowe[491]. Należy uważać, aby muzyka nie przytłaczała śpiewu i nie była powodem rozproszenia, ale prowadziła do skupienia, modlitwy myślnej oraz wyrażała świąteczny nastrój[492]. Dozwolone jest używanie przekładów śpiewów *Chwała*, *Wierzę*, *Święty* i *Baranku Boży* – ale tylko tych zatwierdzonych przez kompetentną władzę[493]. Wolno opuścić któryś z elementów obrzędów wstępnych (musi być przynajmniej jeden zakończony kolektą)[494]. Zastosowanie znajdą tu Modlitwy Eucharystyczne na Msze św. z udziałem dzieci. Szczególnie pierwsza z nich, zatytułowana „Bóg naszym Ojcem” przeznaczona jest na Eucharystię, gdy uczestnikami są dzieci przedszkolne i klas najmłodszych szkoły podstawowej (I–IV). Skupia się ona na doprowadzeniu dziecka do podziwu dla dzieła Boga, które najpełniej objawia się w darze Jego Syna[495]. Piękno natury i dary łaski splatają się tutaj, aby osiągnąć szczyt w Jezusie Chrystusie[496].

Do XVII w. przystępowano do pierwszej Komunii św. w sposób prywatny, nie organizując osobnej uroczystości. Wprowadzenie tej praktyki przypisuje się św. Wincentemu a’Paulo albo Jezuitom. W Polsce pierwsze wzmianki o zbiorowej i uroczystej I Komunii świętej pochodzą z 1843 r., natomiast już w roku 1877 był ten zwyczaj w Polsce szeroko rozpowszechniony, ponieważ zagadnienie to podejmowały synody poszczególnych diecezji[497].

Przed soborową reformą liturgiczną również próbowano znaleźć sposób na lepsze uczestnictwo dzieci w Eucharystii. Czerpano wówczas głównie z alegorycznego

tym misteria poszczególnych okresów liturgicznych, unikając parafraz tekstów, zachowując ich ducha.
[488] Tamże, pkt. 18–19, s. 225.
[489] Tamże, pkt. 22–23, s. 226.
[490] Tamże, pkt. 29, s. 228.
[491] Tamże, pkt. 30, s. 228.
[492] Tamże, pkt. 32, s. 229.
[493] Tamże, pkt. 31, s. 228–229.
[494] Tamże, pkt. 40, s. 231.
[495] Cz. Krakowiak, *Msze święte…*, dz. cyt., s. 60.
[496] A. Durak, *Nowe modlitwy eucharystyczne*, w: *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*, B. Nadolski (red.), Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1986, s. 113.
[497] J. Grygotowicz, dz. cyt., s. 264–265.

tłumaczenia obrzędów, np. kapłan wstępuje po stopniach ołtarza – Chrystus wchodzi na Kalwarię, choć próbowano także oddać sens odmawianych modlitw i znaków[498]. J. Minichthaler uważał, że należy już od najmłodszych lat pokazywać dziecku Msze św. jako ośrodek życia religijnego. Ma się to opierać na oddziaływaniu na jego zmysły, ukazywaniu *tremendum misterium* ołtarza przez obserwację oraz a na budzeniu chęci naśladowania czynności księdza[499]. Stawiano również nacisk na właściwe miejsce dzieci w kościele – tak, aby dobrze widziały czynności liturgiczne i udział pomocników, którzy nauczą dzieci korzystania z jednolitych mszalików. Zalecano także kazanie, w którym duszpasterz „zwróci się specjalnie do dzieci"[500].

Niektórzy uważają, iż dzisiejsze wzorce sprawowania nabożeństw i liturgii związanych z I Komunią świętą znajdują wiele podobieństw z ceremoniałem znanym przed soborową reformą liturgiczną[501]. Spotyka się przygotowanie bezpośrednie w formie krótkich rekolekcji, np. triduum eucharystycznego[502]. Warto tu wspomnieć opis z dzieła ks. abpa A. Nowowiejskiego. Według niego w dniu I Komunii, który jest jednym z najbardziej uroczystych dni w roku, należy możliwie jak najpiękniej przyozdobić ołtarz. W przebiegu ceremonii można wyróżnić trzy etapy: 1) Obrzędy w przedsionku kościoła (bocznej kaplicy); 2) Msza Święta; 3) Nabożeństwo popołudniowe[503]. Takie podobieństwo do tekstów zamieszczonych w Agendzie Opolskiej zauważa ks. H. Łysy[504].

W zaleceniach, zawartych w podręcznikach służby Bożej, a dotyczących przygotowań, jako dzień I Komunii proponuje się niedziele okresu wielkanocnego z uroczystością Trójcy Świętej włącznie[505]. Przygotowanie liturgii ma objąć „oprawę

---

[498] W. Kelly, *Msza dla dzieci*, Wydawnictwo 3DOM, Częstochowa 2021, s. 7. Polskie wydanie przygotowano na podstawie wydanego przez Benzinger Brothers w 1925 roku.
[499] J. Minichthaler, *Stopniowe wprowadzanie dzieci do pobożnego udziału we Mszy św.*, „Mysterium Christi. Czasopismo liturgiczne" 6 (1934–35) z. 1, s. 15–18.
[500] J. Roskwitalski, *Opieka duszpasterska nad dziećmi*, w: *Nauka pasterzowania.* Tom. II, Z. Pilch (red.), Wydawnictwo Przeglądu Homiletycznego, Kielce 1947, s. 55–57.
[501] H. Łysy, *Tradycyjna uroczystość Pierwszej Komunii Świętej w nowej formie. Teoria i praktyka. Tom I*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2018, s. 20.
[502] J. Roskwitalski, art. cyt., s. 64.
[503] A. Nowowiejski, dz. cyt., s. 132–137. Dzieci mają w dłoniach świece i ustawione są parami – najpierw chłopcy a potem dziewczynki. Po odśpiewaniu *Veni Creator* ma miejsce Msza św. recytowana, bezpośrednim przygotowaniem do komunii św. jest odczytanie aktów [Synod wileński z 1931 r. wymienia tu akt wiary, nadziei i miłości] przez jednego z chłopców. Odnowienie przyrzeczeń ma miejsce podczas nabożeństwa popołudniowego, po nieszporach o Matce Bożej. Por. tamże; J. Grygotowicz, dz. cyt., s. 260.
[504] H. Łysy, dz. cyt., s. 20–21.
[505] AgOp, s. 474; AgWł, s. 351. „Zazwyczaj niedziela" por. *Służba Boża w archidiecezji warszawskiej. Pomoce dla duszpasterstwa liturgicznego*, wyd. Wydział Duszpasterstwa Kurii Metropolitalnej Warszawskiej, Warszawa 1975, s. 262. Agenda Katowicka podaje, iż „w samo święto (sic!) Zesłania Ducha Świętego nie należy urządzać uroczystości I Komunii świętej", por. tamże, s. 419. „Sprawuje się zawsze w niedzielę w okresie wiosennym", por. AgCz, s. 637 i RDP, s. 144.

muzyczną", a także przestrzeń kościoła – uwaga ma być skoncentrowana na ołtarzu[506]. Związek z pierwszym sakramentem inicjacji ma podkreślić przyozdobiona chrzcielnica[507]. Utrwalanie ceremonii za pomocą fotografii nie może być powodem rozproszeń (zaleca się jednego fotografa, odpowiednio przygotowanego przez kurs liturgiczny)[508].

Idąc za tradycyjnym, proponowanym wyżej (trójelementowym) podziałem tej celebracji należy wyróżnić najpierw stację przed kościołem (w jego pobliżu). Kapłan ubrany jak do Mszy[509] wychodzi przed kościół, gdzie oczekują go odpowiednio ustawione dzieci. Pozdrowieniem kapłana są słowa *Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus*[510]. Teraz może nastąpić błogosławieństwo dzieci przez rodziców[511]. Proponuje się również, aby rodzice dokonali błogosławieństwa przed wyjściem z domu[512]. Teksty proponowane w „liturgii domowej" zawierają: modlitwę dziękczynną rodziców[513], prośbę dzieci i przede wszystkim formułę błogosławieństwa[514]. Po pozdrowieniu (i błogosławieństwie rodziców) następuje wprowadzenie celebransa[515]. W momencie stacji poza kościołem dotyczy ono przede wszystkim pokropienia wodą pobłogosławioną[516], co ma być przypomnieniem przyjęcia chrztu świętego[517]. Podkreśla się wówczas fakt stania się dziećmi Bożymi oraz wezwanie do zjednoczenia z Jezusem,

---

[506] *Agenda liturgiczna*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2013, s. 366; AgOp, s. 475; AgKat, s. 419; AgWł, s. 352 ponadto zabrania używania sztucznych kwiatów a także styropianu.
[507] AgOP, s. 474; AgWł, s. 352.
[508] AgOP, s. 475; AgKat, s. 419; AgWł, s. 352; SBAW, s. 262 podaje również zakaz fotografowania pojedynczych dzieci w chwili przyjmowania Komunii św.
[509]AgOp, s. 475; AgKat, s. 420; SBAW, s. 263; SBL, s. 251; AgTar, s. 366; SBwDD, s. 317; M. Maciejewski (opr.) *Nabożeństwa, modlitwy, błogosławieństwa. Agenda parafialna*, wyd. Apostolicum, Ząbki 2002, s. 302; *Porządek nabożeństw w diecezji siedleckiej*, Siedlce 2000, s. 339; *Księga Nabożeństw*, Legnica 2002, s. 486; AgCz, s. 636 i RDP, s. 141 („ubrany w szaty liturgiczne"). Nie jest to czynność liturgiczna (co podkreśla także użyte pozdrowienie) dlatego właściwiej by było, gdyby był w kapie, którą potem zmieni na ornat. AgWł, s. 352 podaje, iż kapłan rozpoczyna znakiem krzyża i pozdrowieniem *Pan z wami*.
[510] AgKat, s. 420; SBAW, s. 263; AgEł, s. 302; PNSD, s. 339; SBwDD, s. 317; AgCz, 635; RDP, s.141; KN, s. 486. Agenda opolska wspomina, że „kapłan pozdrawia dzieci i rodziców, wyrażając radość z możliwości doprowadzenia dzieci do Stołu Pańskiego", por. tamże, s. 475.
[511] AgOp, s. 475, RDP, s. 143; AgWł, s. 353; AgTar, s.367; AgCz, s.636; RDP, s. 143 proponują rymowane teksty próśb dzieci o błogosławieństwo rodziców: „Błogosław, ojcze, błogosław matko, dłońmi swoimi, gdy dziś Chrystusa mam przyjąć wspólnie z innymi"; „Na świętą chwilę, w radości czy w udręce, niech błogosławią nam rodziców ręce".
[512] AgKat, s. 420; AgEł, s.301; SBŁ, s. 312; SBwDD, s. 316; KN, s. 485 (ważne by wyjaśnić sens i podać formułę tego błogosławieństwa); RDP, s. 143 (jeśli jest dużo dzieci).
[513] Wyrażają dziękczynienie za powołanie do małżeństwa i udziału w stwórczym akcie Boga – przekazywania życia a także zobowiązanie do dbania o rozwój życia religijnego i oddanie Bogu dziecka. Także dziecko zwraca się przed błogosławieństwem do rodziców, dziękując za ich „trud, dobroć i miłość" i prosząc o pomoc w kochaniu Boga jeszcze bardziej. SBŁ, s. 312; SBwDD, s. 316–317.
[514] SBŁ, s. 312; SBwDD, s. 317.
[515] Bywa także, iż jest ono jednocześnie wprowadzeniem do błogosławieństwa rodziców – nawiązanie do liturgii chrztu i naznaczenia wówczas znakiem krzyża świętego, por. AgTar, s. 367.
[516] Poprawnej nazwy używają tu tylko AgKat, s. 420; PNDS, s. 340.
[517] AgWł, s. 352; AgTar, s. 367; SBwDD, s. 317.

dokonującego się najpełniej przez przyjęcie Komunii świętej[518]. Pełne pierwsze uczestnictwo również wybrzmiewa w proponowanych tekście, podobnie jak dziękczynienie za chrzest będący „bramą do Eucharystii”[519]. Wspomina się także fakt Wcielenia się Boga w postać dziecka[520]. Podczas pokropienia można śpiewać *Przez chrztu świętego wielki dar*[521] albo *Chwalcie, o dziatki Najwyższego Pana*[522]. Po pokropieniu spotyka się również okadzenie dzieci, argumentując to we wprowadzeniu, iż, jako że za chwilę zamieszka w nich Chrystus „jak w tabernakulum”, stają się czymś drogocennym jak ołtarz[523].

Po wprowadzeniu celebrans wygłasza lub śpiewa modlitwę. Jej motywacja wychodzi ze słów Jezusa: „Pozwólcie dzieciom przychodzić do mnie”, prośba dotyczy godnego serca dla dzieci przyjmujących po raz pierwszy Komunię świętą, a także cnót wiary, nadziei i miłości dla nich. Treścią tej prośby jest również zgromadzenie dzieci i rodziców przy jednym ołtarzu Chrystusa[524]. Inny wariant tej modlitwy zawiera prośbę o godne i owocne uczestnictwo dzieci w Eucharystii, wspominając przy tym, iż jest ona „Ofiarą za nasze zbawienie” oraz ucztą, na której Chrystus karmi nas swoim Ciałem i Krwią[525]. Niektóre z agend łączą modlitwę z błogosławieństwem celebransa (gdy jest dużo dzieci, a błogosławieństwo rodziców ma miejsce w domu). W tekście prośby dzieci proszą go o to jako *Ojca*, po czym celebrans odmawia oracje, wspominając w niej troskę Jezusa o dzieci, ich „niewinność i czystość serc”, a także „pobożność rodziców, chrzestnych i rodzeństwa”. Prośba tej modlitwy dotyczy lepszego poznania Chrystusa przez dzieci, wypełnianie przez nich przykazań i osiągnięcie wiecznej szczęśliwości[526]. Po modlitwie niektóre z podręczników wskazują na możliwość błogosławieństwa książeczek do nabożeństwa i różańców (jeśli nie uczyniono tego wcześniej)[527]. Procesji

[518] AgKat, s. 420; PNDS, s. 339–340; AgEł, s. 302; SBŁ, s. 313; SBwDD, s. 317–318.
[519] SBL, s. 251; PNDS, s. 340–341.
[520] AgWł, s. 352.
[521] PNDS, s. 340.
[522] AgEł, s. 302; AgKat, s. 420; SBŁ, s. 313; SBwDD, s. 318.
[523] SBL, s. 251.
[524] AgEł, s. 302; AgKat, s. 420; SBŁ, s. 313; SBwDD, s. 318; KN, s. 486.
[525] PNDS, s. 340.
[526] RDP, s. 142; AgCz, s. 635–636.
[527] SBŁ, s. 313; SBwDD, s. 318’ KN, s. 486 (odsyła do OBł., t. II, s. 165 i nn.).

do kościoła towarzyszy śpiew[528] oraz bicie dzwonów[529]. Gdy dzieci zajmą przygotowane miejsca – „Msza św. rozpoczyna się jak zwykle" i ma miejsce wprowadzenie celebransa po pozdrowieniu. Wspomina się również, iż liturgii powinien przewodniczyć proboszcz parafii[530]. Tekst proponowany przez agendy podkreśla wyjątkowość tego dnia dla Kościoła, szczególnie wspólnoty parafialnej, a przede wszystkim dla samych dzieci. Podkreśla się fakt przygotowania ich przez katechizację do przyjęcia Ciała i Krwi Chrystusa oraz do dalszego pełnego uczestnictwa, jak też prawa dzieci Bożych do pokarmu, który daje życie wieczne[531]. Oprócz tego wspomina się wcześniejsze, jeszcze niepełne uczestnictwo w Eucharystii, co od tej chwili ulega zmianie na rzecz „pełnego i doskonałego" – przez przyjęcie Komunii świętej. Poza tym znajduje się tam zachęta do wyrażania przez dzieci wdzięczności za ten dar w postaci deklaracji miłości do Jezusa całym życiem[532] oraz do obudzenia wiary w obecność Jezusa w tym konkretnym zgromadzeniu liturgicznym i przyjęcia Słowa Bożego[533]. We wprowadzeniu pojawia się również motyw stołu przygotowanego przez Chrystusa – którego nowymi uczestnikami będą dzieci pierwszokomunijne[534]. Niektóre z agend proponują bardziej złożone sformułowania, np. „Msza św., która jest bezkrwawym uobecnieniem krzyżowej ofiary Jezusa Chrystusa"[535]. W podręcznikach służby Bożej niektórych diecezji jest mowa o prośbie rodziców [536] lub też podano propozycję tekstu zalecanego już po pozdrowieniu[537].

---

[528] *Pod Twą obronę* (AgEł, s. 302; SBL, s. 251; AgOP, s. 476; AgKat., s. 421; SBŁ, s. 313; AgTar, s. 367; SBwDD, s. 318; KN, s. 486), *Przyjdźcie do mnie wszyscy* (AgOp, s. 476; SBL, s. 251); *Kiedyś o Jezu* (AgEł, s. 302), *Przybądź Duchu Stworzycielu* (AgOp, s. 476), *Jezu Jezu do mnie przyjdź* (AgKat, s. 421), *Maryjo, ja Twe dziecię* (RDP, s. 142; AgCz, s. 637). *Porządek Nabożeństw* z Siedlec wskazuje, iż na procesję wejścia „śpiewa się odpowiednią pieśń, uwzględniającą charakter roku liturgicznego". Por. tamże, s. 340. AgWł, s. 352, ponadto zaleca zminimalizowanie gry na gitarach i innych instrumentach na rzecz organów.
[529] SBŁ, s. 313; SBwDD, s. 318; KN, s. 486.
[530] SBwDD, s. 317.
[531] AgOp, s. 476; AgEł, s. 303; AgKat, s. 421; AgTar, s. 368; SBŁ, s. 314; SBwDD, s. 318; KN, s. 486.
[532] AgKat, s. 421.
[533] PNDS, s. 340.
[534] SBAW, s. 264.
[535] PNDS, s. 340
[536] PNDS, s. 340: „Po zajęciu przez dzieci wyznaczonych miejsc, rodzice w krótkich słowach mogą poprosić duszpasterza o odprawienie Mszy świętej w intencji dzieci i uczestników pierwszokomunijnej uroczystości".
[537] AgCz, s. 637; RDP, s. 144; AgWł, s. 353–354. Po pozdrowieniu dialog rozpoczynają rodzice, deklarując przygotowanie dzieci przez wychowanie religijne w domu. Zawiera on także prośbę, skierowaną do proboszcza o udzielenie dzieciom I Komunii świętej. Celebrans wyraża swoje szczęście z „dzielenia Boga z innymi", pytając o to, czy dzieci są „dobrze przygotowane do godnego przyjęcia Chrystusa w Eucharystii". Przedstawiciele rodziców odpowiadają, zapewniając, że ich dzieci „są dobrze przygotowane, a my swoim życiem i modlitwą pomożemy im wytrwać w dobrym". Nie jest to wprowadzenie do liturgii ani jej część, jak np. dialog przed zawarciem sakramentu małżeństwa czy przed święceniami, więc nie powinno mieć miejsca podczas liturgii, lecz jeśli już to – przed jej rozpoczęciem – ucałowaniem ołtarza i pozdrowieniem.

W większości przypadków już wprowadzenie zawiera zachętę do uznania win. Agendy uwzględniają także propozycje tropów trzeciej formy aktu pokuty[538]. Wspomina się tam o zapomnieniu o byciu Bożym dzieckiem[539] oraz o wdzięczności za dary[540], egoizm, niewystarczającą miłość do Boga i drugiego człowieka[541]. Motywacją jest bycie przez Boga dawcą dobra, Jego dostępność, przebaczenie grzechów[542] oraz miłość dzieci i obietnice Królestwa dla tych, którzy potrafią kochać jak dzieci[543]. W niektórych pozycjach znajdują się także zalecenia, aby ze względu na pokropienie wodą pobłogosławioną opuścić akty pokuty[544]. Używa się hymnu *Chwała na wysokości*[545]. Co do formularza mszalnego agendy proponują użycie modlitw z dnia (niedzieli)[546]. Dobór czytań w agendach sugeruje teksty z dnia[547] albo z formularza wotywnego o Najświętszej Eucharystii[548] czy Mszy przy udzielaniu sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego[549]. Homilia ma być skierowana zarówno do dzieci, jak i rodziców oraz nawiązując do czytań, odnosić się do „znaczenia Najświętszego Sakramentu w życiu chrześcijanina”[550].

W większości podręczniki służby Bożej po homilii proponują odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych. Przewidują również uczynienie tego w innym czasie[551].

---

[538] AgWł, s. 354 – „Następuje akt pokuty, który można dostosować do potrzeb uroczystości”.
[539] SBL, s. 252.
[540] AgOp, s. 477.
[541] AgOp, s. 477; SBL, s. 252.
[542] AgOp, s. 477.
[543] SBL, s. 252; AgTar, s. 368.
[544] PNDS, s. 340; AgEł, s. 303 – „Akt pokuty można opuścić, gdy jest pokropienie”. Nie jest to jednak pokropienie w myśl OWMR 51, ponieważ tu celebrans nie błogosławi wody i kropi nią dzieci faktycznie poza liturgią – „W dniu Pańskim, zwłaszcza w Okresie Wielkanocnym, zamiast zwykłego aktu pokuty może się odbyć błogosławieństwo wody i pokropienie nią wiernych na pamiątkę chrztu”. W niedzielę można by posłużyć się normalną formułą błogosławieństwa wody i pokropienia z Mszału Por. OWMR pkt. 51, s. [25]; por. także *Dodatek* do MR, s. (2) – „Obrzęd ten zastępuje akt pokuty przewidziany na początku Mszy” i ma miejsce „po pozdrowieniu wiernych”. Błogosławieństwo wody i pokropienie w myśl MR zawiera *Księga Nabożeństw* [Legnica], s. 487 wraz z wprowadzeniem, nawiązującym do faktu chrztu i bycia dziećmi Boga, z którym zjednoczenie dokona się najpełniej w Komunii świętej.
[545] W niedziele poza Adwentem i Wielkim Postem nakazuje się jego używanie, natomiast można go także użyć, gdy I Komunia odbywa się poza niedzielą jako „szczególnie uroczysta celebracja”. Por. OWMR pkt. 53, s. [25].
[546] ApOp, s. 477; AgKat, s. 421; AgEł, s. 303; SBAW, s. 264; AgCz, s.636; RDP, s. 145; KN, s. 486. Użycie formularza wotywnego byłoby możliwe zasadniczo tylko w dzień powszedni wolny od wspomnień obowiązkowych w okresie zwykłym zgodnie z Tabelą pierwszeństwa. Można je jednak wyjątkowo stosować według OWMR 376 w dni wspomnień obowiązkowych, dzień powszedni Adwentu do 16 grudnia, Okresu Narodzenia Pańskiego od 2 stycznia oraz w Okresie Wielkanocnym po oktawie, jeśli „prawdziwa potrzeba lub dobro wiernych tego wymaga”. Por tamże, s. [69].
[547] AgOp, s. 477; SBL, s. 252; AgKat, s. 421; AgTar, s. 368.
[548] AgOP, s. 477 oraz AgWł, s. 354 („przynajmniej jedno”); SBL, s. 252; AgKat, s. 421; AgEł, s. 303 (jedno czytanie); SBAW, s. 264; AgTar, s. 368; SBŁ, s. 314; SBwDD, s. 319; KN, s. 487.
[549] SBL, s. 252; AgTar, s. 368; KN, s. 487.
[550] AgWł, s. 354.
[551] SBAW, s. 263 – np. w przeddzień I Komunii lub przed pierwszą spowiedzią; RDP, s. 147 „w przeddzień

Celebrans dokonuje wprowadzenia do tej czynności. Przypomina fakt chrztu w wieku niemowlęcym oraz prośbę o chrzest wyrażoną wówczas przez rodziców i chrzestnych, którzy zobowiązali się do wychowania dziecka w wierze. Wprowadzenie podkreśla osobistą (świadomą) wolę dziecka, aby wyznać wiarę i wyrzec się zła. Widzialnym znakiem związku z sakramentem chrztu jest zapalona świeca paschalna i świece dzieci[552]. Przed wprowadzeniem celebransa niektóre podręczniki służby Bożej podają rymowany tekst, recytowany przez dzieci, wspominający chrzcielne wyznanie wiary przez rodziców i chrzestnych, a w tym momencie odnawiane[553]. Formuła (odnowienia) przyrzeczeń chrzcielnych, zarówno ta zawarta w *Obrzędach chrztu*, jak i *Mszale Rzymskim* (Wigilia Paschalna) zawiera sześć pytań[554]. Trzy z nich dotyczą wyrzeczenia się: grzechu, wszystkiego, co prowadzi do niego oraz Szatana. Pytania o wiarę dotyczą kolejnych osób Trójcy Świętej[555]. W niektórych podręcznikach formuła ta brzmi identycznie (wraz z konkluzją *Taka jest nasza wiara…*[556] albo inną[557]) jak tekst z *Obrzędów chrztu*[558]. Inne agendy zawierają dodatkowe pytania. W pierwszej grupie dotyczącej przyrzeczeń (odpowiedź: *przyrzekamy*) znajduje się wyznawanie i zachowywanie wiary[559], przykazań Bożych i kościelnych[560], pogłębianie wiary i uczestniczenie regularne w lekcjach religii[561], a także do końca nauki w szkole podstawowej[562] lub do osiemnastego roku życia[563] abstynencji od alkoholu i palenia papierosów. Postanowienia stanowią drugą grupę i dotyczą: życia w łasce uświęcającej, regularnego uczęszczania na Mszę świętą oraz comiesięcznego przystępowania do sakramentów[564]. Formę dialogowaną odnowienia przyrzeczeń w niektórych agendach może zastąpić tekst powtarzany za

lub w niedzielę poprzedzającą uroczystość"; AgEł, s. 303 – po homilii „o ile nie było takiego nabożeństwa wcześniej". AgTar, s. 369 pozwala na użycie chrzcielnego wyznania wiary nawet gdy odnowienie przyrzeczeń miało już miejsce wcześniej.

[552] AgOp, s. 477; AgKat, s. 421–422; AgEł, s. 303; SBL, s. 253; RDP, s. 145; AgCz, s.638; SBŁ, s. 314; SBwDD, s. 319; KN, s. 487–488; AgWł, s. 354 – gdy jest mała liczba dzieci, to każde może kolejno zapalać od paschału swoją świecę (nie należy dopuścić do zapalania od innych źródeł ognia). AgTar, s. 368 wspomina, iż „w czasie śpiewu przed Ewangelią dzieci zapalają świece od paschału".

[553] AgCz, s. 638; RDP, s. 145.

[554] OBpol, pkt. 57–58, s. 50; pkt. 94–95, s. 74–75; MR, s. 178–179.

[555] Por. tamże.

[556] Także AgOp, s. 478 i KN, s. 489 używa tej konkluzji.

[557] RDP, s. 147. Kapłan wspomina w niej o zachowaniu „białej szaty łaski przez całe życie" i płonącej świecy jako przypomnienia wiary, nadziei i miłości.

[558] SBL, s. 253; SBAW, s. 265–266; AgCz, s. 638–639; RDP, s. 146–147; AgTar, s. 369–370; AgWł, s. 355 (po odnowieniu dzieci oddają świece rodzicom, aby „nie absorbowały ich w czasie Mszy świętej").

[559] AgKat, s. 422; SBŁ, s. 315; SBwDD, s. 319.

[560] AgOp, s. 478; AgKat, s. 422; AgEł, s. 304; SBŁ, s. 315; SBwDD, s. 320; KN, s. 489.

[561] AgKat, s. 423; AgEł, s. 304 (przyrzeczenie); SBŁ, s. 315; SBwDD, s. 320; KN, s. 489.

[562] AgKat, s. 423.

[563] AgEł, s. 304; SBŁ, s. 315; SBwDD, s. 320; KN, s. 489.

[564] AgKat, s. 422; AgEł, s. 303 (przyrzeczenie); SBŁ, s. 315 (przyrzeczenie); SBwDD, s. 320; KN, s. 489.

kapłanem. Bierze on na świadków Boga, Matkę Bożą, Świętych i Aniołów Stróżów. Przyrzeczenia i postanowienia są tutaj ujęte ogólnie. Tekst zawiera również prośbę do Boga o pomoc w dotrzymaniu tej deklaracji w drodze do radości wiecznej[565]. Dopełnieniem przyrzeczeń jest czasem tekst – modlitwa recytowana przez dzieci, która stanowi prośbę o pomoc w wypełnieniu przyrzeczeń, przywołując za przykład Jezusa jako przewodnika[566].

Po odnowieniu przyrzeczeń ma miejsce modlitwa powszechna. Agendy często wskazują, iż poszczególne intencje mogą[567] lub powinny[568] podawać różne osoby. Treść wezwań dotyczy:

- dzieci pierwszokomunijnych: „aby wzrastały w wierze i łasce u Boga i ludzi”[569], aby Komunia była dla nich źródłem prawdziwej pobożności i czynnej miłości[570], by byli świadkami Chrystusa wobec innych[571], kochały Go całym sercem przez całe życie[572] i nie zeszły z drogi zbawienia[573],
- rodzin, wychowawców i duszpasterzy: o zgodną współpracę owocującą chrześcijańskim wychowaniem dzieci[574]; aby przykładem pociągali dzieci do częstej Komunii[575]; aby widząc dobre uczynki dzieci, doświadczali przez to radości z pracy katechetycznej[576], o opiekę Bożą dla nich[577],
- rodziców i chrzestnych: o zdrowie i opiekę Bożą[578], aby ich dobroć Bóg wynagrodził swoim błogosławieństwem[579], aby dawali dzieciom chrześcijański przykład życia[580],
- wszystkich dzieci: aby mogły należeć do Chrystusa[581], szczególnie za chore i kalekie, nękane wojną i głodem, aby Chrystus mógł narodzić się w ich

[565] AgKat, s. 423; AgEł, s. 305; SBŁ, s.315; SBwDD, s. 320.
[566] AgCz, s. 639; RDP, s. 147.
[567] AgOp, s. 479 (rodzice lub chrzestni).
[568] AgKat, s. 423 (dzieci, rodzice, chrzestni); AgEł, s 305 (dzieci, rodzice, chrzestni); PNDS, s. 341 (dzieci); SBŁ, s. 315; SBwDD, s. 320 (dzieci, rodzice i chrzestni); KN, s. 489 (dzieci, rodzice i chrzestni).
[569] AgOp, s. 479; AgKat, s. 423; AgEł, s. 305; SBŁ, s. 315; SBwDD, s. 321; KN, s. 490.
[570] SBL, s. 253.
[571] PNDS, s. 341.
[572] AgCz, s. 640; RDP, s. 148.
[573] AgTar, s. 370.
[574] AgOp, s. 479; AgKat, s. 423; AgEł, s. 305; SBŁ, s. 315; SBwDD, s. 321.
[575] SBL, s. 254.
[576] PNDS, s. 341; AgTar, s. 370.
[577] AgCz, s. 640; RDP, s. 148; SBŁ, s. 316; SBwDD, s. 321.
[578] AgOp, s. 479; AgKat, s. 423; AgEł, s. 305; KN, s. 490.
[579] PNDS, s. 341.
[580] SBL, s. 253–254.
[581] AgOp, s.479; AgKat, s. 423; AgEł, s. 305; SBŁ, s. 316; SBwDD, s. 320; KN, s. 490.

duszach[582].

Tylko niektóre z agend ujmują potrzeby ogólne:

- Kościół: o coraz lepsze rozumienie wartości Mszy św. przez jego członków[583]; aby mógł bez przeszkód głosić Słowo Boże i rozdawać Eucharystię[584], aby przez spożywanie Chleba życia „uświęcał cały świat"[585];
- papieża: aby dzieci wspierały modlitwą jego posługę[586];
- zmarłych: dzieci i rodziców – aby zostały przyjęte przez Boga do Jego chwały[587].

Oracje końcowe w swej prośbie zawierają: wysłuchanie modlitw[588], udzielenie stałości w wierze, wzrostu w miłości i łasce[589]; wytrwania w wierze, nadziei i miłości[590] oraz udzielenia łaski doczesnej i chwały w przyszłości[591]; aby radość dnia pierwszej Komunii trwała i przyczyniała się do pogłębienia przyjaźni z Chrystusem[592]. Niektóre z agend odsyłają do możliwości skorzystania z tekstów zawartych w „Modlitwie wiernych" opracowanej przez o. F. Małaczyńskiego OSB[593].

Przygotowanie darów rozpoczyna procesja, w której są niesione przez dzieci[594]: chleb[595], wino i woda[596], kwiaty[597], świeca (na ozdobnym lichtarzu, jako wezwanie do bezinteresownej miłości)[598]. Wspomina się również o darach na rzecz Kościoła i ubogich[599]. Ponadto zaleca się, aby hostie do Komunii dzieci i reszty wiernych były

[582] AgTar, s. 370.
[583] PNDS, s. 341.
[584] SBL, s. 253.
[585] KN, s. 489.
[586] PNDS, s. 341.
[587] SBL, s. 254.
[588] AgOP, s. 479; AgKat, s.423; AgEł, s. 305; AgTar, s. 370; SBŁ, s. 316; SBwDD, s. 321; KN, s. 490.
[589] Tamże.
[590] AgCz, s. 640; RDP, s. 148.
[591] SBL, s. 254.
[592] PNDS, s. 341.
[593] SBL, s. 340; SBAW, s. 266; AgTar, s. 370; *Modlitwa wiernych*, Katowice 1970, s. 138.
[594] AgCz, s. 640; RDP, s. 149: AgTar, s. 371; KN, s. 490.
[595] AgOP, s. 480; AgKat, s. 424; SBL, s. 254; SBAW, s. 266; AgTar, s. 371; SBŁ, s. 316; SBwDD, s. 321; KN, s. 490; AgEł, s. 356 (dary eucharystyczne na końcu, celebrans całuje jedynie chleb, nie wolno kłaść darów – poza chlebem do konsekracji – na ołtarzu. Zaleca się „komentarz wyjaśniający znaczenie i symbolikę niesionych darów".). Taki przykład znajdujemy w *Agendzie Tarnowskiej*, s. 371: świeca – symbol Chrystusa; kwiaty – czystości serc; chleb – nauki dzieci i pracy rodziców; wino i woda – symbol człowieczeństwa. Nie jest to jednak właściwe rozumienie procesji z darami – por. niżej przyp. 594.
[596] Tamże.
[597] Tamże.
[598] SBL, s. 254 (wyjaśnienie świecy); SBAW, s. 266. Według OWMR pkt. 73, s. [29] są to chleb, wino i woda oraz dary przeznaczone na potrzeby ubogich lub kościoła (składa się je obok ołtarza). Nie ma tutaj mowy o żadnych „symbolach" wartości duchowych czy moralnych. Obrzęd przyniesienia darów ma swoją jasną wymowę i duchowe znaczenie. Mają one mieć konkretne zastosowanie w liturgii lub być darem dla kościoła lub ubogich, por. także CLPB, nr 145, s. 58.
[599] Tamże.

konsekrowane podczas tej Ofiary[600]. Po modlitwie nad darami kapłan może skierować słowa zachęty[601]. Proponuje się tekst, który ma skoncentrować uwagę zgromadzenia liturgicznego na dziękczynieniu Bogu za chrzest i Eucharystię[602]. *Służba Boża Archidiecezji Warszawskiej* zaleca użycie II modlitwy eucharystycznej[603], *Rytuał Diecezji Pelplińskiej* – ME we Mszach z udziałem dzieci (I–III)[604]. Wprowadzenie do Modlitwy Pańskiej również ulega w agendach adaptacjom[605]. Przypomina się tam o zbliżającym się momencie przyjęcia Chrystusa w Eucharystii – Pokarmu na życie wieczne[606] oraz o byciu dzieckiem Boga, które z zaufaniem może powierzyć się Ojcu[607]. Modlitwa Pańska jest też ukazana jako najlepsze przygotowanie na przyjęcie Komunii Świętej[608]. Jedno z wprowadzeń zaznacza, że zakończyła się „modlitwa dziękczynienia", podczas której zgromadzeni złożyli Bogu Ojcu w Ofierze Ciało i Krew Chrystusa, który pragnie zjednoczyć się z nami[609]. Spotyka się także zwyczaj, gdy po śpiewie *Baranku Boży* dwoje dzieci „w krótkich słowach wyraża chęć przyjęcia Chrystusa Eucharystycznego"[610]. Najlepiej by było, gdyby Komunię św. dzieci przyjęły od głównego celebransa[611], w pozycji klęczącej, pod dwiema postaciami[612]. Potem następuje dziękczynienie, które

[600] SBAW, s. 266.
[601] OWMR, pkt. 31, s. [21].
[602] SBL, s. 254.
[603] SBAW, s. 266. Należy domniemać, iż powodem wyboru II ME jest jej długość – była najkrótsza. W 1975 roku, gdy wydano wspomniany podręcznik służby Bożej używano w Polsce jedynie czterech modlitw eucharystycznych (nie było jeszcze polskich tłumaczeń opublikowanych w 1974 r. w j. łacińskim *Modlitw eucharystycznych na Msze z udziałem dzieci*, które pojawiły się dopiero w 1986 r.), por. Cz. Krakowiak, *Msze święte z udziałem dzieci*, dz. cyt., s. 49 i nn.
[604] RDP, s. 149.
[605] „Należy jednak również docenić te zachęty (...) przed modlitwą Pańską. Natura wspomnianych wezwań nie domaga się, by były wypowiedziane w dosłownej formie zaproponowanej w Mszale". Możliwe jest przystosowanie wstępu do sytuacji danej wspólnoty, lecz powinien być zachowany „specyficzny charakter", ma być krótki i nie może zamienić się w kazanie lub homilię. Por. Kongregacja Kultu Bożego, *Okólnik na temat modlitw eucharystycznych*, w: *To czyńcie na moją pamiątkę*, J. Miazek, opr. Kielce 1987, s. 210.
[606] AgOp, s. 480; AgKat, s. 424; AgEł, s. 306; SBL, s. 254; SBAW, s. 266; AgTar, s. 371; KN, s. 490.
[607] SBL, s. 254; AgTar, s. 371.
[608] AgOp, s. 480; AgKat, s. 424; AgEł, s. 306; AgWł, s. 356; AgTar, s. 371; SBŁ, s. 316; SBwDD, s. 321.
[609] SBAW, s. 266.
[610] AgWł, s. 356. Autor agendy zwraca uwagę na konieczność właściwej wymowy teologiczno-literackiej. Jednak ani *Mszał Rzymski*, ani przepisy dotyczące Mszy z udziałem dzieci nie przewidują w tym miejscu żadnych dodatkowych tekstów.
[611] SBAW, s. 266.
[612] Udzielanie Komunii św. pod obiema postaciami w pozycji klęczącej jest kwestią problematyczną. O ile, jeśli udziela się jej przez bezpośrednie picie z kielicha przepis OWMR 286 mówi wyraźnie o pozycji stojącej, nie jest jednak to wprost powiedziane o udzielaniu hostii zanurzonej w Krwi Pańskiej. Biorąc pod uwagę wcześniejsze przepisy wprowadzające po Soborze tę praktykę, zawarte w *Ritus servandus in concelebratione Missae et Ritus Communionis sub utraque specie*, s. 55, które wyraźne wskazuje na to: „Singuli communicandi accedunt, genuflectant et stant coram celebrante tenentes patinam sub ore", a także instrukcje Episkopatu Polski z 11 III 1987: „Jeżeli udziela się Komunii pod dwiema postaciami, przyjmujący ją stoją", należałoby przyjąć postawę stojącą; por. *Ritus servandus in concelebratione*…, dz. cyt., s. 55; Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja Episkopatu Polski w związku z wydaniem nowego*

nie może pominąć świętego milczenia, zakończonego modlitwą lub śpiewem[613].

Niektóre agendy od razu po modlitwie po Komunii proponują krótkie podziękowania dzieci, z zaleceniem, aby nie przysłoniły one istoty Tajemnicy Eucharystii[614]. Przed błogosławieństwem należy podać konieczne ogłoszenia, m.in. dotyczące tzw. Białego Tygodnia[615]. Niektóre z agend proponują jeszcze krótkie podsumowanie, zachęcające do zapamiętania tego dnia oraz częstego i godnego przyjmowania Komunii, która wzmacnia nas w miłości do Boga i bliźnich[616].

Następną celebracją, związaną z przyjęciem Pierwszej Komunii św. jest nabożeństwo, które odbywa się po południu tego dnia. Różne są modele tych spotkań. Co do zasady skierowane są ku czci Najświętszego Sakramentu[617] i Najświętszej Maryi Panny lub też łączą oba kierunki[618] – połączenie odbywa się przez zwrócenie się najpierw o wstawiennictwo Matki Bożej. Celebracja rozpoczyna się pieśnią na wejście, zależną od charakteru początku nabożeństwa[619]. Gdy dzieci zwracają się do Matki Bożej, we wprowadzeniu kapłan powinien wyjaśnić dzieciom sens ofiarowania się Jej. Tekst ofiarowania dzieci powtarzają za kapłanem w liczbie pojedynczej. Tytułują Najświętszą Maryję Pannę „Panią i „Matką", ofiarując: serce, myśli, oczy i usta, prosząc o przyjęcie jako dziecka. Pojawia się także propozycja błogosławieństwa dewocjonaliów i nałożenia medalików przy śpiewie pieśni maryjnej, a następnie wezwań do Matki Bożej[620].

Mszału ołtarzowego (11 III 1987), pkt. 27, w: *Dokumenty…*, dz. cyt., s. 66. Cz. Krakowiak, *Komunia święta wiernych świeckich pod obiema postaciami od konstytucji Sacrosanctum Concilium do instrukcji Redemptionis Sacramentum*, „Roczniki Liturgiczno-Homiletyczne" 57 (2010), z. 1, s. 122.

[613] AgOp, s. 480; AgKat, s. 424; AgEł, s. 306; AgWł, s. 356; RDP, s. 149; AgTar, s. 372; SBŁ, s. 316; SBwDD, s. 322; KN, s. 490. Propozycje śpiewów: *Dziękujemy Ci, Ojcze nasz* (SBL), *Ciebie, Boże wielbimy* (AgOp); *Radośnie Panu hymn śpiewajmy*, *Cóż Ci Jezu damy (*SBAW), *Już gościsz, Jezu, w sercu mym* (AgCz, s. 640).

[614] PNDS, s. 341; AgCz, s. 640; RDP, s. 149. Powitanie Jezusa przez przedstawiciela dzieci, zapowiedziane przez kapłana i wspólne dziękczynienie zawiera AgTar, s. 372 i SBL, s. 254 proponując np. okolicznościowy wiersz o konieczności częstego przyjmowania Komunii świętej. Według SBL można włączyć w to podziękowanie rodzicom, chrzestnym i katechetom. Niektóre z podręczników nazywają podziękowania „nieodłącznym elementem Pierwszej Komunii Świętej" jako ukazanie dzieciom trudu pracy osób zaangażowanych w przebieg liturgii, unikając przy tym infantylizacji i dbając o poprawność językową i teologiczną (AgWł, s. 356).

[615] AgOp, s. 480; AgKat, s. 424; AgEł, s. 306; AgWł, s. 357; KN, s. 491.

[616] AgKat, s. 424; AgEł, s. 306 SBŁ, s. 316; SBwDD, s. 322; KN, s. 491. Rolę zachęty przed błogosławieństwem w takich przypadkach zgromadzenia liturgicznego podkreśla *Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci*, ponieważ „dzieci przed rozesłaniem potrzebują pewnego powtórzenia i zastosowania tego, co już słyszały. (…). Zwłaszcza w tym momencie wypada ukazać związek między liturgią a życiem", cyt. tamże, s. 234.

[617] SBL, s. 255; RDP, s. 150; AgCz, s. 641.

[618] AgOp, s. 480; AgKat, s. 424.

[619] Gdy jest to charakter maryjny mogą to być: *Dzisiaj pozdrawiamy, Maryjo, Ciebie*; *Idźmy tulmy się jak dziatki*; por. AgOp, s. 480. Jeśli jest to od razu nabożeństwo eucharystyczne – śpiew na wystawienie, np. *O zbawcza Hostio* (AgCz, s. 641.) albo dziękczynno-eucharystyczne: *Pod Twą obronę, Ojcze* (AgKat, s. 425).

[620] AgOp, s. 481, propozycje pieśni: *Cześć Maryi*, *Matko nasza, dzieci Twoje*; *Maryjo, ja Twe dziecię*.

W niektórych opracowaniach próbuje się włączyć element maryjny, np. litanię do NMP i *Pod Twoją obronę* w modlitwy przed wystawionym już Najświętszym Sakramentem[621] albo bezpośrednio przed nim[622].

Swoje miejsce w nabożeństwie popołudniowym mają czasem podziękowania, będące nieraz problematycznym elementem Mszy św. przedpołudniowej, tu stanowiące rozwiązanie niezaburzające struktury Eucharystii. Mogą one przyjmować formę krótkiego, ogólnego tekstu, zawierającego podziękowanie Bogu, duszpasterzowi i rodzicom[623], a także stanowić myśl przewodnią odrębnej części nabożeństwa[624]. Teksty, użyte podczas celebracji, recytowane przed komentatora i dzieci, ukazują potrzebę wdzięczności kolejno: za odkupienie, za łaskę chrztu świętego, za Eucharystię, za katechizację, dzieci – rodzicom, rodzice – Bogu i są przeplatane dobranymi pieśniami[625]. Rozpoczynając nabożeństwo, w oracji wstępnej celebrans prosi dla dzieci o „ducha modlitwy paschalnej, aby za wszystko potrafiły Cię chwalić i Ci dziękować". Wdzięczność za odkupienie ma ponadto symbolizować krzyż niesiony w procesji wejścia[626].

Element lub całość nabożeństwa popołudniowego w dniu przyjęcia Pierwszej Komunii świętej może stanowić adoracja Najświętszego Sakramentu. Na jej przebieg składa się śpiew na wystawienie[627] i modlitwa dziękczynna. Jej treść koncentruje się na poszczególnych misteriach życia Chrystusa oraz ich skutkach w życiu chrześcijanina, np. Wcielenie, śmierć i zmartwychwstanie, odpuszczenie grzechów, ustanowienie sakramentów świętych[628]. Przygotowaniem do tego dziękczynienia bywa błogosławieństwo trynitarne, przywołujące działanie każdej z Osób Trójcy w planie odkupienia[629]. Aktem, mającym również miejsce podczas tego nabożeństwa, jest ofiarowanie siebie Bogu. Dzieci recytują tekst wspólnie (lub robi to ich przedstawiciel). Akt skierowany jest do Boga Ojca, który dał nam swojego Syna, przyjmowanego

[621] SBL, s. 256; RDP, s. 153; AgCz, s. 643.
[622] Akcent maryjny jest tu także obecny jako przejście od dziękczynienia matek i śpiew *Magnificat* do adoracji, co zaleca się wyjaśnić dzieciom jako analogię między przyjęciem Słowa przez Maryję a dzieckiem przyjmującym Pierwszą Komunię św., por. AgKat, s. 428.
[623] AgOp, s. 482.
[624] AgKat, s. 424–428.
[625] Śpiew na wejście: *Pod Twą obronę, Ojcze*; wdzięczność za Odkupienie: *Za Twe łaski dziękujemy*; *Bóg jest miłością*; za łaskę chrztu: *Przez chrztu świętego*; za Eucharystię: *Wszystko Tobie oddać pragnę*; za katechizację: *Kapłanów swoich*; za rodziców: *Bóg jest miłością*; wdzięczność rodziców Bogu: *Boga Rodzico, przeczysta panno*.
[626] Tamże, s. 425.
[627] AgOp, s. 482: *Bądźże pozdrowiona, Hostyjo żywa*; AgCz, s. 641: *O zbawcza Hostio*.
[628] AgOp, s. 482; AgKat, s. 428; AgCz, s. 641–642; RDP, s. 150–151; SBL, 255–256.
[629] AgCz, s. 641; RDP, s. 150.

w Komunii świętej. Prośba dotyczy przyjęcia daru: ofiarowują się jak dzieci Ojcu, który im pomaga. Zakończeniem formuły może być rymowany tekst uwzględniający najważniejsze ofiarowywane sfery życia: „myśli, słowa, sprawy moje" i „serce", a także zwrot o pomoc i obecność do Matki Bożej i Jezusa[630].

Nabożeństwo popołudniowe staje się również okazją do złożenia przyrzeczenia trzeźwości w obecności Najświętszego Sakramentu[631] lub przed adoracją[632]. Mogą mieć formę formuły powtarzanej za kapłanem lub dialogu. Słowa przyrzeczeń powtarzane za kapłanem wspominają na dzień, w którym Chrystus „okazał bezmiar swojej miłości"[633], a picie alkoholu (i zażywanie narkotyków) utożsamiają z poniżaniem ludzkiej godności, podniesionej przecież do godności dziecka Bożego[634]. Przedmiotem przyrzeczenia jest wystrzeganie się do osiemnastego roku życia wszelkich napojów alkoholowych[635], narkotyków[636], a także palenia papierosów[637]. Błogosławieństwo Najświętszym Sakramentem poprzedzone jest pieśnią[638], śpiew następuje również po błogosławieństwie[639], a także wymienia się pieśń na zakończenie[640]. Zakończeniem może być też błogosławieństwo i rozdanie pamiątek Pierwszej Komunii świętej[641].

Prócz tekstów będących pomocą w samym dniu I Komunii w diecezjalnych podręcznikach służby Bożej proponuje się również elementy rocznego przygotowania[642]. Rozpoczyna się ono od błogosławieństwa modlitewnika (wrzesień) i potem odpowiednio: różańca (październik), krzyża (listopad), medalika (grudzień), odnowienie przyrzeczeń chrztu (styczeń/luty), wielkopostne rekolekcje szkolne, pierwsza spowiedź (miesiąc przed I Komunią) a także „chrzcielne skrutynium białej szaty"[643].

Teologia liturgii czerpie swoje podstawy z dokumentów Kościoła, wśród których jest m.in. *Dyrektorium o Mszach z udziałem dzieci*, stanowiące ramy adaptacji liturgii ze szczególnym uwzględnieniem uczestnictwa najmłodszych. Przede wszystkim jednak należy podkreślić konieczność stosowania tu zasady niedodawania niczego, co nie

[630] SBL, s. 256; AgCz, s. 642, RDP, s. 151.
[631] SBL, s. 256–257; AgKat, s. 428.
[632] AgOp, s. 482.
[633] AgOp, s. 482; AgKat, s. 429.
[634] AgOp, s. 482; AgKat, s. 429.
[635] AgOp, s. 482; AgKat, s. 429; SBL, s. 257.
[636] AgOp, s. 482; SBL, s. 257.
[637] SBL, s. 257.
[638] AgOp, s. 483: *O milcząca Hostio biała*.
[639] AgOp, s. 483: *Niech żyje Jezus*; AgKat, s. 429: *Niechaj będzie pochwalony* lub *Niech będzie chwała.*
[640] AgOp, s. 483: *Raduj się, nieba Królowo*; SBL, s. 257: *Wszystko Tobie oddać pragnę*.
[641] AgKat, s. 429.
[642] Tamże, s. 416–419.
[643] Tamże.

wchodzi w porządek liturgii. Niektóre z agend stosują schematy, powielane w różnych częściach Polski, charakteryzujące się dodawaniem do Mszy świętej z udzieleniem I Komunii rozmaitych tekstów i gestów niewystępujących w przepisach liturgicznych, np. dodatkowe modlitwy czy włączanie do celebracji eucharystycznej odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych. Problemem jest tutaj także przeakcentowywanie procesji z darami – zmieniające jej ofiarniczą wymowę na symboliczną (np. zeszyt – symbol pracowitości). Dyskusje może wzbudzać również zakres udziału dzieci w pełnieniu funkcji liturgicznych. Badane teksty ukazują dość dobrze konieczność nauki obowiązków chrześcijańskich dzieci, aby już od wczesnych lat poznawały i czciły Boga oraz miłowały bliźnich[644].

3.3. Biały Tydzień

Tydzień po przyjęciu Pierwszej Komunii świętej nazywany jest „białym". Może być to nawiązanie do czasu, w którym nowoochrzczeni przychodzili na Eucharystię odziani w białe szaty chrzcielne. Podręczniki służby Bożej zawierają wskazówki dotyczące organizacji tych celebracji. Ten czas agendy nazywają „przeżywaniem i dzieleniem się radością pełnego udziału we Mszy św."[645]. Składa się na niego udział w liturgii i nabożeństwach („spotkaniach pozaliturgicznych"). Poza tym „Biały tydzień" może być okazją do zrobienia wspólnego zdjęcia, rozdania pamiątek oraz wspólnej agapy czy wyjazdu do sanktuarium maryjnego[646].

Agenda katowicka podaje ogólny zarys dla organizacji każdego dnia, od poniedziałku do soboty włącznie. Poniedziałek jest dniem „miłości braterskiej i misji", dzieci są wówczas zachęcane do złożenia darów materialnych dla biednych i na potrzebę misji, ale przede wszystkim należy wówczas uwrażliwić ich na odpowiedzialność uczniów Chrystusa za głoszenie Ewangelii. Podobny charakter ma wtorek, zatytułowany „Dzielmy się wiarą jak chlebem", gdzie również składa się dary, np. dla dzieci biednych, a po Mszy św. ma miejsce agapa. W środę proponuje się udanie na pielgrzymkę do wybranego sanktuarium. Na czwartek zaplanowano przygotowaną i prowadzoną przez dzieci adorację Najświętszego Sakramentu. W czasie Mszy św. tego dnia homilię należy poświęcić Eucharystii. Piątek jest przeznaczony na wprowadzenie dzieci w praktykę dziewięciu pierwszych piątków miesiąca, wraz z wyjaśnieniem sensu obietnic danych przez Pana Jezusa św. Małgorzacie Marii Alaqoue. Można wówczas wręczyć im

[644] DWCH 3.
[645] AgKat, s. 429.
[646] Tamże.

książeczki i obrazki nawiązujące do tej praktyki. Maryjny wymiar wyrażać ma przeżycie soboty, kiedy podczas nabożeństwa majowego przy ołtarzu Matki Bożej dzieci dokonują osobistego zawierzenia swego życia. Agenda podaje plan takiego „nabożeństwa zawierzenia", składającego się z pieśni, wprowadzenia, modlitwy *Pod Twoją obronę*, fragmentu Ewangelii według Św. Jana (19,25–27), homilii oraz modlitwy zawierzenia. Tekst modlitwy wyraża prośbę o przyjęcie do grona dzieci oraz strzeżenie przez Maryję „jako swoją własność". Deklaracja wyraża pozwolenie na posługiwanie się przez Najświętszą Maryję Pannę wszystkimi władzami dziecka pragnącego służyć zbawieniu ludzi, zgodnie z wolą Chrystusa, którego królestwo pragnie urzeczywistniać w rodzinie, parafii i całej Ojczyźnie[647].

W porównaniu z np. *Agendą Katowicką*, *Podręcznik nabożeństw diecezji siedleckiej* oraz *Agenda Diecezji Tarnowskiej* dają już szczegółowe pomoce do wykorzystania w liturgii dni „Białego tygodnia". Prócz innych tekstów i wskazówek na każdy dzień zaproponowany jest w obu agendach tekst modlitwy powszechnej. Poniedziałek jest zatytułowany w podręczniku z Siedlec „Dziękczynienie za pełny udział we Mszy św.". Wprowadzenie po pozdrowieniu wygłasza troje dzieci, zaś modlitwę wiernych – sześcioro. Wezwania rozpoczynają się od dziękczynienia albo aktu miłości i uwielbienia. Po Komunii w ramach dziękczynienia także troje dzieci wygłasza wobec Chrystusa w Eucharystii akty wiary, miłości i dziękczynienia[648]. Wtorek to dzień odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych. We wprowadzeniu do obrzędu celebrans wspomina o wielokrotności ich ponawiania, ze względu na potrzebę coraz bardziej świadomego przeżywania chrztu oraz przypomina dwa zobowiązania z niego wynikające: odrzucanie zła i pogłębianie wiary. Prócz wyrzeczenia się zła i wyznania wiary dzieci wyrażają przez odpowiedź *chcę* wolę pogłębiania wiary na katechezie, przez czytanie Pisma świętego i życie sakramentalne, a także zachowywanie przykazań Bożych i życie w stanie łaski uświęcającej. W środę poprzez modlitwę i materialne wsparcie dzieci biorą udział w dniu misyjnym. Akt pokuty przypomina o potrzebie miłości i jedności w kontekście zaniedbań ich dotyczących. Podczas przygotowania darów proponuje się, by dzieci złożyły w ramach składki ze swoich oszczędności dary na potrzeby misji. Po Komunii dzieci odmawiają modlitwę w intencji misji, szczególnie akcentując potrzeby misjonarzy i nowych powołań misyjnych[649]. Przyrzeczenia

[647] AgKat, s. 430–431.
[648] PNDS, s. 342–343.
[649] Po modlitwie po Komunii nie przewiduje się żadnych dodatkowych modlitw. Wydaje się, że cel

abstynenckie są tematem podejmowanym w czwartek. Homilia ma ukazać potrzebę abstynencji, a po niej przewidziane są przyrzeczenia. Zniewolenia są we wprowadzeniu porównanie do skrępowanych nóg i rąk. Celebrans przedstawia tam krótko następstwa popadnięcia w nałogi oraz konieczność proszenia Chrystusa o ustrzeżenie od nich. Przyrzeczenie dotyczy niepalenia papierosów i niespożywania alkoholu do 21 roku życia oraz całkowitego wyrzeczenia się używania narkotyków. Motywacją tego zobowiązania ma być miłość Chrystusa. Konkluzja zawiera podziękowanie celebransa skierowane do dzieci i prośbę do Boga o przyjęcie zobowiązań oraz wsparcie dzieci w ich wypełnianiu. Wokół tematu zniewolenia przez nałogi koncentruje się tu także tekst modlitwy powszechnej. Piątek w *Podręczniku nabożeństw…* zatytułowany jest „Dziecko świadkiem Chrystusa". W tym dniu błogosławi się pamiątki komunijne. Zaleca się, aby przy tej okazji zaakcentować, że dzieci są wezwane do świadectwa o miłości Chrystusa, czego wyrazem są m.in. zawieszenie pamiątki komunijnej, noszenie medalika, mądre używanie rzeczy materialnych jako znaków miłości Bożej. Modlitwa wiernych tego dnia podkreśla rolę świadectwa w życiu chrześcijanina jako wypełnienia nakazu samego Chrystusa, życie według Jego wzoru oraz konieczność adoracji i uczestnictwa w Eucharystii. Tekst modlitwy błogosławieństwa pamiątek pierwszokomunijnych rozpoczyna się uznania dobra w każdej rzeczy stworzonej przez Boga. Prośba dotyczy tego, aby każda rzecz stworzona służyła uświęceniu i chwale Boga. Pamiątki mają stać się „znakiem radosnego spotkania z Jezusem Chrystusem w Komunii świętej". Posługiwanie się nimi ma zapewnić wzrost w wierze, pomoc Chrystusa i służbę bliźnimi. W sobotę zaplanowany jest akt ofiarowania się dzieci Matce Najświętszej. W homilii zaleca się wyjaśnić rolę Matki Bożej w chrześcijańskim życiu dzieci. Akt ma miejsce po Komunii, przed udekorowanym obrazem Matki Bożej. Proponowany tekst podzielony jest na pięć części: dwie pierwsze to przygotowanie, zawierające wspomnienie związku Tajemnicy Wcielenia i ustanowienia Eucharystii oraz troskę Matki Bożej o wypełnianie Słów Jej Syna. Trzecia część to sam akt ofiarowania, którą może czytać jedno dziecko albo wspólnie wszystkie dzieci. Dziecko ofiaruje Najświętszej Maryi Pannie „ciało i duszę" zawierza „modlitwy i prace, radości i cierpienia", poświęca wszystko, czym jest i co posiada. Po akcie osobistym następuje włączenie w to zawierzenia rodziców, nauczycieli i wychowawców, a także prośba o wspomożenie w pełnieniu woli Chrystusa w życiu[650].

założony w odmówieniu tej modlitwy spełnia już modlitwa powszechna.
[650] PNDS, s. 343–354.

W *Agendzie Tarnowskiej* wezwaniu do trzeźwości jest poświęcony poniedziałek. Zalecenia odnośnie do aktu pokuty obejmują ukierunkowanie zgromadzonych na grzechy związane z troską o zdrowie. Homilia ma ukazać związek potrzeby dbania o ascezę ze stworzeniem człowieka, na obraz i podobieństwo Boga, i wypełnieniem własnych planów życiowych. Po homilii przewiduje się tu przyrzeczenie trzeźwości i nieużywania papierosów do 18 roku życia, a także narkotyków – przez całe życie. Temat grzechu pijaństwa i dotrzymania postanowień jest obecny również w proponowanej modlitwie wiernych. Wprowadzenie do błogosławieństwa obrazków pierwszokomunijnych wiąże to również z dniem podjęcia abstynencji (modlitwa o wytrwanie przed obrazem). Agenda odsyła do tekstu błogosławieństwa z *Obrzędów błogosławieństw*[651], ale też proponuje drugi wariant, który wskazuje na Chrystusa jako obraz Ojca – odblask chwały i odbicie istoty, prosząc o to, aby wpatrywanie się w Jego wizerunek łączyło się z Jego naśladowaniem i nadzieją spotkania w chwale nieba. Temat wdzięczności rodzicom i wychowawcom to myśl przewodnia liturgii wtorkowej. Akt pokuty ma zwrócić uwagę na grzechy przeciwko IV przykazaniu, a homilia – przypomnieć o obowiązku wdzięczności i ukazać formy jej okazywania wobec rodziców, dziadków i nauczycieli. Podobnie modlitwa wiernych dotyka problemów rodziny. Przed rozesłaniem przedstawiciel dzieci może podziękować rodzicom „zwłaszcza wtedy, gdy nie było takiego podziękowania w dniu I Komunii św.”. Potrzeba świadectwa i misji zaakcentowana jest tematem środowym „Jezus daje nam siebie samego, byśmy zanieśli Go innym ludziom”. Ukształtowanie aktu pokuty powinno objąć „zaniedbania w poznawaniu Boga i braku wrażliwości na potrzeby bliźnich”. W homilii celebrans powinien ukazać konsekwencje przyjaźni z Jezusem i przyjęcia Go w Komunii świętej jako wypełnienie nakazu misyjnego. Ponadto należy wspomnieć o konkretnej pomocy misjom, o ofiarach duchowych i materialnych. Można przy tej okazji założyć grupę Papieskiego Dzieła Misyjnego Dzieci. W wezwaniach modlitwy powszechnej zawiera się uniwersalizm Dobrej Nowiny oraz potrzeba odpowiedzialności za jej głoszenie przez wszystkich chrześcijan. Widzialnym znakiem troski o misje mogą być dary zbierane przez jedno z dzieci w ramach składki w czasie przygotowania darów. Czwartek to dzień mający zwrócić uwagę na rolę powołań kapłańskich, szczególnie w zapewnieniu sprawowania Eucharystii. Wprowadzenie do dnia podaje tu analogię do Józefa Egipskiego, który zapewnił chleb dla Izraela. Także modlitwa wiernych akcentuje

[651] OBł, t. II, nr. 999–1000, s. 89–90.

pochodzenie kapłaństwa hierarchicznego od Chrystusa oraz jego niezbędność w sprawowaniu sakramentów, a szczególnie Eucharystii. Po Komunii świętej proponuje się odczytanie modlitwy za kapłanów[652] i podziękowanie tym spośród nich, którzy byli zaangażowani w przygotowania dzieci (jeśli nie uczyniono tego w dzień I Komunii). Poświęcenie się Najświętszemu Sercu Jezusa jest tematem piątkowego spotkania. Homilia ma ukazać potrzebę comiesięcznej spowiedzi i Komunii świętej w pierwsze piątki miesiąca. Podstawą praktyk ma być walka z wadami, wynagradzanie za grzechy świata oraz obietnice dane św. Małgorzacie Marii Alaqoque. Należy zachęcić rodziców do dawania dobrego przykładu dzieciom. W modlitwie wiernych szczególnie wybrzmiewa motyw miłości płynącej z Najświętszego Serca Jezusa, które jest przykładem do przemiany społeczeństw, zachętą do pokuty i realizacji przykazania miłości bliźniego. Zakończenie „Białego Tygodnia" ma miejsce w sobotę, kiedy to proponuje się pielgrzymkę do jednego z diecezjalnych sanktuariów maryjnych, gdzie dzieci dokonają aktu oddania. Homilia powinna uwzględniać fakt opieki Maryi nad małym Jezusem, a także zawierzenie Matki słowom Syna, który chwali Ją za to. Motyw dziecięctwa Bożego zawiera modlitwa wiernych, kierowana za wstawiennictwem Najświętszej Maryi Panny. Akt oddania ma miejsce przed rozesłaniem. Proponowany tekst podzielony jest na trzy części (troje dzieci). Wyraża on szczęście dzieci z przyjęcia I Komunii świętej, wdzięczność Jej za bycie Matką Zbawiciela. Dzieci w akcie proszą Matkę Nieustającej Pomocy o obronę przed złem i przyjęcie pod swoją opiekę jako Jej dzieci. Trzecia część to prośba za rodziców, wychowawców i katechetów, koleżanki i kolegów oraz parafię[653].

Wnioski z badań materiału dotyczącego „Białego tygodnia" są podobne, co te wypływające z analizy celebracji Mszy z udzieleniem pierwszej Komunii świętej. Należy korzystać z norm z *Dyrektorium o Mszy św. z udziałem dzieci*, jak również nie wprowadzać niezgodnych z nim oraz porządkiem liturgii tekstów i gestów, co czasem ma miejsce. Należy też dbać o teologiczną poprawność przekazu, nie zapominając o dorosłych uczestnikach celebracji. Ponadto włączenie w „Biały Tydzień" wprowadzenia w przeżywanie pierwszych piątków miesiąca może pomóc w formacji sumienia. Nauka regularnej spowiedzi pobudza do „oceny wartości moralnych według prawego sumienia" oraz do „zdobywania stopniowo coraz doskonalszego poczucia

[652] Zawiera się ona w modlitwie powszechnej – nie ma potrzeby dublowania tym bardziej w miejscu, gdzie nie przewiduje się dodatkowych modlitw.
[653] AgTar, s. 372–381.

odpowiedzialności za właściwe kształtowanie własnego życia”[654]. Element pobożności maryjnej w przeżyciu tego czasu może pomóc we właściwym kształtowaniu w świadomości dzieci roli Najświętszej Maryi Panny w dziele zbawienia, uwidaczniając Jej łączność z Synem oraz posłuszeństwo woli Ojca[655].

3.4. Rocznica Pierwszej Komunii świętej

Niektóre z agend liturgicznych proponują przygotowanie duchowe do obchodu pierwszej rocznicy przyjęcia Komunii świętej. Może mieć ono formę dnia skupienia, połączonego ze spowiedzią[656] albo kilku spotkań[657]. Liturgię rozpoczyna procesja wejścia z miejsca poza kościołem (salka), w której biorą udział dzieci, ubrane w stroje pierwszokomunijne, ze świecami[658]. We wprowadzeniu celebrans podkreśla szczególny motyw dziękczynienia: chrzest i Eucharystię, która jest Ucztą, na którą zaprasza Pan Jezus[659], szczególnie w niedzielę[660]. Proponuje się wezwania trzeciej formy aktu pokuty. Motywacją do przeproszenia Boga ma być zło popełnione w ostatnim roku[661], a także lekceważenie nauki Pana Jezusa[662] i opuszczone Msze św. niedzielne[663]. Jezus jest przedstawiony w tropach jako Ten, który najbardziej kocha dzieci[664], uczynił nas swoimi dziećmi (sic!)[665], a także pozwala od roku dzieciom spotykać się ze Sobą w Komunii Świętej[666] i zasiadać wspólnie do Świętej Uczty[667]. Wymieniane są także konkretne grzechy: brak miłości, niepobożny udział we Mszy św.[668]. Tylko w jednym przypadku tropy zbudowane są na podstawie wydarzenia z Misterium Chrystusa, który przyszedł, „aby nas zbawić”; został posłany, „aby nas przyprowadzić do niebieskiego Ojca” oraz który dał „swoje Ciało i Krew za grzechy”[669]. Wezwania wygłaszają odpowiednio

[654] DWCH 1.
[655] KK 57–59.
[656] SBwDD, s. 322; SBŁ, s. 316
[657] AgKat, s. 432; AgEł, s. 306; AgTar, s. 382; KN, s. 491; por. PNDS, s. 354. Przeważnie co najmniej trzy dni, obejmujące: 1) Adorację Najświętszego Sakramentu z nauką; 2) Nabożeństwo pokutne ze spowiedzią; 3) Mszę św. z homilią.
[658] AgOp, s. 483; AgKat, s. 432; AgEł, s. 306; SBwDD, s. 322; SBŁ, s. 316; AgTar, s. 382; KN, s. 492; AgWł, s. 357.
[659] AgOp, s. 483; AgKat, s. 432; AgEł, s. 307; SBwDD, s. 322; SBŁ, s. 317; AgTar, s. 382; KN, s. 492.
[660] AgWł, s. 357.
[661] AgOp, s. 483; AgKat, s. 432; AgEł, s. 307; SBwDD, s. 322; SBŁ, s. 316; AgTar, s. 382; AgWł, s. 357; PNDS, s. 354.
[662] KN, s. 492.
[663] AgWł, s. 357; PNDS, s. 355.
[664] AgOp, s. 484; AgKat, s. 432; AgEł, s. 307; SBwDD, s. 323; SBŁ, s. 317; AgTar, s. 382; AgWł, s. 357;
[665]AgOp, s. 484; SBwDD, s. 323; SBŁ, s. 317; AgWł, s. 358. Zdecydowanie bardziej to sformułowanie pasowałoby do Boga Ojca – w Chrystusie jesteśmy dziećmi Ojca.
[666] SBwDD, s. 323.
[667] AgOp, s. 484; AgKat, s. 432; AgEł, s. 307; SBŁ, s. 317; AgTar, s. 382; AgWł, s. 358.
[668] AgOp, s. 484; AgKat, s. 432; AgEł, s. 307; SBwDD, s. 323; SBŁ, s. 317; AgTar, s. 382; AgWł, s. 358.
[669] KN, s. 493. Anamnetyczny charakter tropów trzeciego aktu pokuty został wskazany przez ich wzory,

przygotowane dzieci[670]. Celem homilii ma być doprowadzenie dzieci do sensu odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych jako fundamentu życia chrześcijańskiego. Wprowadzenie do tego obrzędu ukazuje chrzest jako bramę do sakramentów, a zobowiązania z niego wynikające – jako treść całego życia[671]. Celebrans zaprasza do chrzcielnicy przedstawicieli dzieci[672] albo wszystkie dzieci wokół świecy paschalnej (od której odpalają świece)[673]. Treść przyrzeczeń bierze się z dnia I Komunii. Po odnowieniu śpiewa się pieśń *Com przyrzekł Bogu*[674]. Modlitwa powszechna czytana jest przez dzieci. Wprowadzenie celebransa ukazuje jedną wiarę i jeden chrzest jako motywacje modlitwy. Wezwania mają charakter troski o Kościół powszechny, ewangelizację ludów oraz przyszłe wychowanie dzieci rocznicowych, w którym biorą udział rodzice, chrzestni, nauczyciele, duszpasterze i katecheci. Wspomina się także o zmarłych i aktualnym zgromadzeniu liturgicznym. Podobnie, jak w czasie Mszy z udzieleniem Pierwszej Komunii św., dary przynoszą dzieci. Po Komunii ma miejsce dziękczynienie dzieci, które wypowiadają wezwania, a zgromadzeni powtarzają *Dziękujemy Ci, Panie Jezu*. Przedmiotem dziękczynienia jest bycie przez chrzest dzieckiem Bożym, przyjęte Komunie święte, sakrament pokuty, a także wychowanie przez rodziców i formacja przez katechezę[675], bycie częścią Kościoła[676]. Na koniec dziękczynienia proponuje się śpiew hymnu *Uwielbiaj duszo moja…*[677], *Ciebie, Boże wielbimy*[678] albo *Dzięki, o Panie*[679].

Podobnie, jak w przypadku I Komunii świętej, problemem w zamieszczonych tu pomocach, jest dodawanie tekstów i gestów niewchodzących w porządek liturgii. Zdecydowanym walorem, odpowiadającym na postulaty reformy liturgicznej, jest ukazanie w zamieszczonych w agendach liturgicznych pouczeniach i tekstach modlitwy powszechnej związku tajemnicy Eucharystycznej z sakramentem chrztu świętego oraz potrzebą ciągłego rozwoju duchowego. Bardzo potrzebnym akcentem jest podkreślanie

zamieszczone w *Missale Romanum* 2008, s. 508 (tylko jedna propozycja) i w polskim MR 1986, s. 6*–10* (11 wzorów). W MR 1986 rubryki brzmią: „Następuje krótkie milczenie. Potem kapłan lub odpowiednio przygotowany ministrant wygłasza następujące lub podobne wezwanie skierowane do Chrystusa, kończące się słowami: zmiłuj się nad nami", cyt. tamże, s. 6*.

[670] AgOp, s. 484; AgKat, s. 432; AgEł, s. 307; SBwDD, s. 323; SBŁ, s. 317; AgTar, s. 382; AgWł, s. 358.

[671] PNDS, s. 355.

[672] Tamże.

[673] AgOp, s. 484; AgKat, s. 433; AgEł, s. 307; SBwDD, s. 323; SBŁ, s. 317; AgTar, s. 383; AgWł, s. 358; KN, s. 493.

[674] AgOp, s. 484; AgKat, s. 433;

[675] AgOp, s. 483–486; AgTar, s. 382–384; AgKat, s. 432–434; AgWł, s. 357–359; AgEł, s. 308; SBwDD, s. 322–325; SBŁ, s. 316–318; PNDS, s. 354–357.

[676] PNDS, s. 357.

[677] AgTar, s. 384.

[678] AgOp, s. 486; AgKat, s. 434; *Ciebie, Boga wysławiamy…*: AgWł, s. 359; SBwDD, s. 325; SBŁ, s. 318;

[679] PNDS, s. 357.

konieczności uczestnictwa we Mszy św. niedzielnej dla rodzin[680].

3.5. Kult eucharystyczny poza Mszą świętą

Biorąc pod uwagę zawartość polskich posoborowych podręczników służby Bożej, chodzi tu przede wszystkim o Komunię świętą udzielaną poza Mszą, a także wystawienie, adorację oraz repozycję Najświętszego Sakramentu. Sposobem udzielania Komunii Świętej jest ukazanie i wypowiedzenie słów *Ciało Chrystusa*/*Krew Chrystusa* (w wypadku Komunii przez zanurzenie: *Ciało i Krew Chrystusa*), na które przyjmujący odpowiada *Amen*[681]. Na obrzęd Komunii poza Mszą świętą z dłuższą liturgią Słowa składają się: obrzędy wstępne (pozdrowienie, akt pokuty), liturgia Słowa Bożego z modlitwą powszechną, przyniesienie puszki z tabernakulum, Modlitwa Pańska, znak pokoju, ukazanie Hostii, rozdzielenie Komunii świętej, puryfikacja, odniesienie i zamknięcie tabernakulum, końcowa modlitwa, obrzędy zakończenia[682]. Krótszy obrzęd zawiera jedynie krótkie czytanie z Pisma świętego, opuszcza się w nim znak pokoju[683]. Rytuał podaje w tym wariancie wybór sześciu modlitw końcowych (w tym trzech szczególnie zalecanych w okresie wielkanocnym)[684].

Agendy liturgiczne podają w większości obrzęd zawarty w *Rytuale Rzymskim*, stosując nieraz wybór pozdrowień i czytań[685], a także inne adaptacje lub pominięcia[686]. Żadna z agend nie opisuje udzielania Wiatyku.

Za początek nurtu związanego z pobożnością eucharystyczną można przyjąć wiek XI, kiedy to miały miejsce spory teologiczne dotyczące rzeczywistej obecności. Spory te oddziaływały również na wiernych, którzy domagali się ukazywania konsekrowanej Hostii w czasie Mszy św., co weszło do praktyki celebracji pod koniec XII w. Problemem stało się zatracenie całościowego spojrzenia na Eucharystię: jako ofiarę i ucztę na rzecz czynności, która ma sprowadzić Chrystusa do adoracji[687]. Dlatego ważne jest podkreślanie związku form pozamszalnego kultu eucharystycznego ze sprawowaniem

---

[680] KL 102, 106.
[681] Sacram Rituum Congregatio, *Ritus servandus in concelebratione missae et ritus communionis sub utraque specie, editio typica*, Vaticanus 1965, s. 53–57; por. MR 1968
[682] *Komunia Święta i kult Tajemnicy…*, dz. cyt., pkt. 26–41, s. 22–27.
[683] Tamże, pkt. 41–54, s. 28–37.
[684] Tamże, pkt. 51–51, s. 35–36.
[685] AgOp, s. 14–21; AgTar, s. 111–120; AgCz, s. 19–32; SBwDD, s. 38–44; PNDS, s. 78–84; SBL, s. 185–200; *Agenda liturgiczna*, Pallottinum, Poznań 2021, s. 9–22.
[686] SBŁ, s. 11–13 uwzględnia tylko szafarzy zwyczajnych: kapłana i diakona.
[687] Z. Zalewski, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631),* w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, M. Rechowicz, W. Schenk (red.) Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1973, s. 101–102.

Eucharystii: szczególnie we wspólnotach pozbawionych prezbitera[688], ale i jako pobudzenie do Komunii duchowej i sakramentalnej[689]. Wprowadzenie do II rozdziału *Komunii Świętej i Kultu Tajemnicy…* proponuje syntetyczne wyjaśnienie racji kultu Najświętszej Eucharystii poza Mszą świętą. Dzieli te nabożeństwa na publiczne i prywatne[690]. Wymienia i opisuje trzy główne formy tego kultu i podaje na pierwszym miejscu *Wystawienie Najświętszej Eucharystii*. Powtarza się tu postulat, aby nabożeństwa były zgodne z liturgią – z niej wypływały i do niej prowadziły[691]. W adoracji ważna jest świadomość jej źródła, którym jest Ofiara, zmierzająca do Komunii sakramentalnej i duchowej. Podstawową pobudką do adoracji jest pobożność wiernych. Konsekwencją pobożności ma być: prowadzenie do pełnego udziału w tajemnicy paschalnej oraz dziękczynna odpowiedź wiernych za dar życiodajnej obecności Chrystusa. Adoracja jest także przestrzenią do wypowiadania potrzeb swoich i świata, modlitwy o pokój. Wierni, adorując Chrystusa, mają okazję wraz Nim ofiarować Bogu w Duchu Świętym swoje życie. To zjednoczenie powoduje wzrost w cnotach wierze, nadziei i miłości, co jest podtrzymywaniem dyspozycji do częstego przyjmowania Komunii Świętej, której przedłużeniem jest adoracja. Zadaniem pasterzy jest zachęcać do adoracji słowem i przykładem[692].

Wystawienia pod postacią chleba dokonuje się w puszce (*cyborium*)[693] lub w monstrancji (*ostensorium*): „(…) mogą dokonać wystawienia przez otwarcie tabernakulum, a także, jeśli okoliczności tego wymagają, mogą postawić puszkę na ołtarzu lub umieścić Hostię w monstrancji”[694]. Nie można natomiast wprowadzać praktyki adoracji Krwi Pańskiej[695]. Wypada również, gdy wystawienie odbywa się

---

[688] M. Falk, *Kult Eucharystii poza Mszą świętą w świetle encykliki Jana Pawła II „Ecclesia de Eucharistia”,* w: *Misterium Eucharystii. Teologia – liturgia – ekumenizm. Encyklika Jana Pawła II „Ecclesia de Eucharistia”*, W. Nowak (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2004, s. 169.
[689] Tamże, s. 171.
[690] *Komunia Święta i kult Tajemnicy…*, dz. cyt., pkt. 55, s. 38.
[691] Por. KL 12–13.
[692] *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o kulcie Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą Świętą,* art. cyt., s. 93–95.
[693] Hostie powinny być przechowywane w puszce wykonanej z trwałego i odpowiedniego materiału. Puszka ma być zamknięta i osłonięta sukienką. Nie można składać konsekrowanych hostii do puszek ze szkła lub kryształu albo na samym tylko korporale por. E. Przekop, *Przewodnik duszpasterski według kodeksu Jana Pawła II*, Wydział duszpasterski, Olsztyn 1990, s. 78.
[694] *Komunia Święta i kult Tajemnicy…*, dz. cyt., pkt. 67, s. 41.
[695] Pośrednio stwierdza to KPK kan. 939: „Hostie konsekrowane, w ilości odpowiedniej do potrzeb wiernych, winny być przechowywane w puszce lub naczyniu, i często po spożyciu starych odnawiane”. Wyraźnie stwierdza to wcześniej Instrukcja *Inaestimabile donum, w: To czyńcie…*, dz. cyt., s. 273. Jedynym wyjątkiem jest udzielanie Wiatyku pod postacią wina bez sprawowania Mszy św. w domu chorego – można wówczas przez krótki czas wstawić Krew Pańską w kielichu nakrytym palką do tabernakulum. Por. Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum., *Responsa ad dubia proposta (2007)*, „Notitiae”

w monstrancji i jest poprzedzone sprawowaniem Mszy świętej, by to podczas niej była konsekrowana hostia do wystawienia[696].

Rytuał stosuje zasadę dwóch stopni wystawienia: w monstrancji, kiedy należy zapalić cztery lub sześć świec i użyć kadzidła oraz w puszce, kiedy konieczne są przynajmniej dwie świece, a użycie kadzidła jest fakultatywne[697]. Do błogosławieństwa z użyciem monstrancji na końcu adoracji konieczna jest prócz welonu białego koloru także kapa [698]. Welonu oraz towarzyszących świec używa się również przy początku adoracji, gdy miejsce przechowywania znajduje się poza ołtarzem wystawienia[699]. Po wystawieniu ma miejsce okadzenie. Co do treści adoracji *Rytuał* poleca, aby „modlitwy, śpiewy i czytania ułożyć tak, by adorujący wierni skupiali swoją uwagę na Chrystusie Panu" oraz „pomagały wiernym coraz głębiej cenić tajemnicę eucharystyczną"[700]. Koniec adoracji wiąże się z błogosławieństwem, przed którym śpiewa się hymn *Sław języku* (albo tylko dwie ostatnie zwrotki: *Przed tak wielkim Sakramentem*) bądź inną zatwierdzoną do użytku w liturgii pieśń eucharystyczną[701]. Po śpiewie celebrans wstaje i odmawia jedną z siedmiu zaproponowanych w *Rytuale* modlitw, oznaczonych literami A–G (jedna z nich jest szczególnie przeznaczona na Okres Narodzenia Pańskiego, a inna na Okres Wielkanocny). Teologia tych modlitw skupia się na różnych aspektach związku Eucharystii z wydarzeniami z Misterium Chrystusa: jako pamiątka Jego męki (A ,B, C), narodzenia (B), paschalnego misterium (G). Prośby dotyczą owoców czci Najświętszego Sakramentu (A), życia w Chrystusie (D), łaski wiecznego zbawienia (B, C), jego owoców (G) i zmartwychwstania (D), ognia miłości prowadzącego do uwielbienia Chrystusa „w duchu i prawdzie" (E), a także napełnienia serc słodyczą miłości Chrystusa (F). W motywacjach próśb podkreślony jest motyw odkupienia (G), Eucharystii jako

43 (2007), z. 3–4, s. 182. Kongregacja w tej samej odpowiedzi wyraźnie zakazała wystawiania Krwi Pańskiej do adoracji, argumentując to niebezpieczeństwem szybkiego zepsucia tej postaci oraz trudnością w przenoszeniu. Por. także: J. Adamczyk, *Postacie konsekrowane a wystawienie eucharystyczne. Aspekt prawno-liturgiczny*, „Liturgia Sacra" 29 (2022), nr 1, s. 113–114.

[696] Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Instrukcja Redemptionis Sacramentum. O zachowaniu i unikaniu pewnych rzeczy dotyczących Najświętszej Eucharystii*, Pallottinum, Poznań 2004, pkt. 140, s. 76. *Komunia Święta i kult Tajemnicy…*, dz. cyt., pkt. 70, s. 42. mówi, iż „Hostię przeznaczoną do dłuższego i uroczystego wystawienia należy konsekrować podczas Mszy świętej odprawianej bezpośrednio przed adoracją i po Komunii umieścić ją w monstrancji na ołtarzu", por. także RRDSC, pkt. 94, s. 41: „Si expositio est sollemnior et protracta, hostia adorationi exhibenda in Missa, qure immediate prrecedit, consecretur et in ostensorio super altare ponatur post communionem". Uroczystsze wystawienie można rozumieć tu jako dokonywane w monstrancji.

[697] *Komunia Święta i kult Tajemnicy…*, dz. cyt., pkt. 60, s. 39; por. także SBAW, s. 16 (powstała przed polskim wydaniem *Komunii Świętej i kultu…*).

[698] *Komunia Święta i kult Tajemnicy…*, pkt... 68, s. 41.

[699] Tamże, pkt. 69, s. 42.

[700] Tamże, pkt. 71, s. 42–43.

[701] Tamże, pkt. 73, s. 43.

pokarmu z nieba (D), odnowienia przez Eucharystię (F)[702]. Większość agend zawiera wyciąg z rubryk *Rytuału* lub ich parafrazę oraz pełen obrzęd wystawienia i schowania *Sanctissimum*[703], nieraz poszerzony o łacińską wersję modlitwy *Boże, który w Najświętszym Sakramencie…*[704]. *Służba Boża Archidiecezji Warszawskiej* zawiera również w przypisie adnotacje, iż już nie używa się wersetu „Dałeś nam Chleb z nieba…" z odpowiedzią, stosując w ten sposób normy *editio typica Rituale Romanum* z 1973 r. (polska adaptacja tej księgi pojawiła się dopiero w 1985 r.)[705].

Rytuał zaleca, aby w kościołach, gdzie stale jest przechowywany Najświętszy Sakrament, odbywało się doroczne, uroczyste wystawienie[706]. Do tej kategorii można zaliczyć tzw. Czterdziestogodzinne nabożeństwo (*Rytuał* nie używa już tego określenia, lecz pozostało ono w agendach liturgicznych). Liczba godzin nawiązuje do 40 godzin, które Chrystus spędził w grobie[707]. Nabożeństwo to zostało wprowadzone w 1527 r. przez założyciela barnabitów, św. Antoniego Marię Zaccaria, a rozpowszechnione przez Jezuitów, którzy nadali mu formę ekspiacji za grzechy popełnione w czasie karnawału[708]. Sposób sprawowania określił w 1705 r. papież Klemens XI[709]. Również Benedykt XVI wspomina o tym nabożeństwie jako jednej z form pobożności eucharystycznej[710]. Dziś ten zwyczaj kultywowany jest w różnym czasie. W niektórych diecezjach nabożeństwo czterdziestogodzinne jest zaplanowane w poszczególnych parafiach na okres całego roku[711] lub organizuje się je przed środą popielcową, nawiązując do pierwotnej tradycji[712]. Celem jest „uświadomienie sobie obecności Chrystusa Pana w Najświętszym Sakramencie", a także wynagrodzenie za zniewagi, modlitwy w intencji ludzkości, o pokój, za Kościół, rodziny, grzeszników i w intencjach osobistych[713], trwanie przy

[702] Tamże, pkt. 74, s. 44–46.
[703] AgOp, s. 22–28; AgKat, s. 7–10; AgTar, s. 97–101; AgCz, s. 32–36; SBwDD, s. 15–19; SBŁ, s. 14–17, SBL, s. 201–205; AgWł, s. 204–208; KN, s. 19–23; PNDS, s. 76–78; AgEł, s. 237–241.; AgKosz, s. 23–27; NKP, 5–7. SBAW wydana w 1975 zawiera tylko tłumaczenie jednej oracji: „Boże, który w przedziwnym Sakramencie…". Por tamże, s. 21.
[704] AgOp, s. 27 z zaznaczeniem, że odmawia się ją po śpiewie *Tantum ergo*…
[705] SBAW, s. 19; por. RRDSC, pkt. 98, s. 42.
[706] *Komunia Święta i Kult Tajemnicy…*, nr 62, s. 41.
[707] AgOp, s. 31.
[708] AgOp, s. 31; AgKat, s. 44.
[709] W. Schenk, *Liturgia sakramentów świętych. Część 1. Initiatio Christiana. Chrzest, Bierzmowanie, Eucharystia*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1962, s. 110.
[710] SC. pkt. 68, s. 78.
[711] W. Bomba, *Kult…*, dz. cyt., s. 404; KN, s. 35.
[712] Może to być niedziela albo poniedziałek i wtorek przed Środą Popielcową, ale także (szczególnie gdy kapłan ma do obsługi więcej kościołów) – dowolny dzień w pierwszym tygodniu Wielkiego Postu, por. AgOp, s. 31; AgKat, s. 44.
[713] AgEł, s. 249; SBŁ, s. 33; KN, s. 35.

Jezusie, który pozostał z nami pod postacią chleba[714]. Hostie do wystawienia konsekruje się we Mszy św. poprzedzającej adorację, którą można odprawić w porze rannej[715]. Adoracja może odbywać się również pomiędzy Mszami, gdy istnieje przerwa dłuższa niż pół godziny i jest dostateczna liczba adorujących. Przerywa się ją na czas trwania Mszy św.[716], można to uczynić jednak tylko dwa razy w ciągu dnia[717]. Po śpiewie na wystawienie i okadzeniu należy poprowadzić krótką adorację wprowadzającą[718], może być to wspólne odśpiewanie pieśni eucharystycznej lub do Serca Pana Jezusa[719]. Zaleca się wypełnić czas adoracji czytaniami z Pisma Świętego (LM VII, s. 439–460)[720], jak również zapewnić czas modlitwy w milczeniu[721]. Można odprawić nieszpory o Najświętszym Sakramencie[722]. Zakończeniem adoracji powinno być sprawowanie Mszy św. z Komunią sakramentalną uczestników adoracji[723]. Pełen udział we Mszy św. ma być celem adoracji, której najwyższą formą jest Eucharystia – Boga przez Chrystusa w Duchu Świętym[724]. Przed Mszą ponownie powinna nastąpić wspólna adoracja (można wtedy modlić się Litaniami: *do Najświętszego Imienia Jezus*, *do Serca Pana Jezusa*, *Najświętszego Sakramentu Ołtarza*[725]), zakończona błogosławieństwem eucharystycznym [726]. Msza święta kończąca adorację sprawowana jest z formularza wotywnego *o Najświętszej Eucharystii*, z homilią[727] i śpiewem *Ciebie, Boże wielbimy* po Komunii[728]. Zakończeniem adoracji może być również według miejscowego zwyczaju i warunków procesja teoforyczna[729].

Niektóre z agend zamieszczają teksty, które mogą być pomocą do wspólnej adoracji. Schemat adoracji opiera się na trzech częściach – aktach: uwielbienia, dziękczynienia oraz przebłagania, czasem poprzedzonych aktem wiary. Każdy z nich

[714] AgCz, s. 50.
[715] AgOp, s. 32; AgKat, s. 44; AgEł, s. 249; SBwDD, s. 27; SBŁ, s. 33–34; KN, s. 35.
[716] AgOp, s. 32; AgKat, s. 45; AgEł, s. 249; AgCz, s. 51; SBwDD, s. 27; SBŁ, s. 34; KN, s. 35.
[717] AgCz, s. 51.
[718] AgKat, s. 44; AgEł, s. 249; SBwDD, s. 27; SBŁ, s. 34.
[719] Ag Cz, s. 51.
[720] AgOp, s. 32.
[721] AgKat, s. 45; AgEł, s. 250; SBwDD, s. 28; SBŁ, s. 34; KN, s. 35.
[722] AgCz, s. 51.
[723] AgOp, s. 32; AgEł, s. 250; SBwDD, s. 28; SBŁ, s. 34; KN, s. 35.
[724] KN, s. 35.
[725] AgOp, s. 32.
[726] AgOp, s. 32.
[727] AgCz, s. 51. Ag Eł, s. 250, SBwDD, s. 28, SBŁ, s. 34; KN, s. 35 i AgKat, s. 45 zaleca zaproszenie z homilią obcego kaznodzieję.
[728] AgOp, s. 32; AgEł, s. 250.
[729] AgOp, s. 32; AgEł, s. 250; SBwDD, s. 28 i SBŁ, s. 34 a także KN, s. 36 i AgCz, s. 51 (*Ciebie Boga wysławiamy* śpiewa się po powrocie do ołtarza).

zawiera wezwania, wypowiadane przez prowadzącego i odpowiedź wszystkich[730] lub też przybiera formę monologu, na który odpowiedzią jest pieśń[731]. Część uwielbieniowa („Wielbimy Cię Jezu") jest podkreśleniem świętości Chrystusa, przez Jego dzieła i Boską naturę, a także Tego, który ma udział w stworzeniu[732] przez poszczególne tajemnice z misterium Jego życia[733], które osiągnęło szczyt w ofierze Krzyża, uobecnianej we Mszy św.[734]. Dziękczynienie dotyczy przede wszystkim obecności Zbawiciela w Eucharystii, za którą składa dzięki całe stworzenie. Wezwania stanowią wersety pochodzące z pieśni z Księgi Daniela (3, 57–88. 56). Do dziękczynienia jako dołączenie do stworzenia Najświętszej Maryi Panny proponuje się śpiew *Magnificat*. Psalm 51 jest podstawą wezwań części przebłagalnej[735]. Wśród schematów adoracji obecne są także akty ofiarowania i prośby, które pomagają koncertować wszystkie praktyki pobożności ku Chrystusowi Eucharystycznemu oraz służbie bliźnim w modlitwie i czynach miłości[736]. Podręczniki służby Bożej zawierają również adoracje tematyczne, które można wykorzystać w ramach tego nabożeństwa: w intencji Kościoła[737], Ojca Świętego[738], a także tekst przystosowany dla dzieci[739].

Niektórzy do „dorocznych uroczystych wystawień" zaliczają również Godzinę Świętą[740]. Nabożeństwo odprawia się w czwartek przed pierwszym piątkiem miesiąca[741], choć z racji duszpasterskich można je przesunąć na pierwszą niedzielę[742]. Jest to realizacja życzenia Zbawiciela, objawionego św. Marii Małgorzacie, o wynagrodzeniu w łączności z konającym Jezusem[743]. Celebracja ma być odpowiedzią na wezwanie Chrystusa do czuwania i modlitwy, skierowane w Ewangelii św. Mateusza (Mt 26, 38–41) do Apostołów w Ogrodzie Oliwnym[744] przez rozważanie i uwielbienie miłości Chrystusa w tajemnicy Jego męki i śmierci[745]. Taki wydźwięk ma proponowana modlitwa

[730] AgEł, s. 250, SBwDD, s. 28; SBŁ, s. 34.
[731] KN, s. 36–39.
[732] AgEł, s. 250; SBŁ, s. 34–35; KN, s. 38.
[733] SBwDD, s. 28.
[734] KN, s. 38.
[735] AgEł, s. 250–253; SBwDD, s. 28–31; SBŁ, s. 34–37; KN, s. 39–41.
[736] KN, s. 38–39.
[737] SBŁ, s. 37–40.
[738] SBŁ, s. 41–45.
[739] SBŁ, s. 45–48.
[740] AgOp, s. 31.
[741] AgOp, s. 31; AgKat, s. 38; AgWł, s. 209; AgTar, s. 60; AgCz, s. 84; AgEł, s. 245; SBŁ, s. 51; SBwDD, s.31; PNDS, s. 33; KN, s. 23.
[742] AgOp, s. 33.
[743] AgCz, s. 84; PNDS, s. 33; KN, s. 29.
[744] AgOp, s. 33; AgKat, s. 38; AgWł, s. 209; AgTar, s. 60; AgEł, s. 245; SBŁ, s. 51; SBwDD, s. 31; PNDS, s. 33; KN, s. 23.
[745] AgKat, s. 38; AgWł, s. 209; AgEł, s. 245; SBŁ, s. 51; SBwDD, s. 31; KN, s. 23–28.

wprowadzająca: wyznanie wiary i miłości, dziękczynienie za obecność, przeproszenie za słabą wiarę i miłość[746], a także dialog ze Zbawicielem, co podkreśla czytanie Słowa[747]. Po tej modlitwie jest czas na czytanie Słowa Bożego, dobranego odpowiednio do okresu liturgicznego, zakończony krótką homilią bądź modlitwą w milczeniu[748]. Następne części modlitwy, przeplatane pieśniami noszą nazwy „Wiara w obecność Chrystusa"; „Trwajcie w miłości mojej i „Chleb życia"[749]. Obecność Chrystusa jest podkreślona przede wszystkim w Najświętszym Sakramencie, jak również w słowie Pisma Świętego[750] i – zgodnie z KL 7 – w zgromadzeniu wiernych[751]. Dziękczynienie za Najświętszy Sakrament ma pobudzać adorujących do wzajemnej miłości i jedności[752]. W akcie przebłagania pojawiają się konkretne zaniedbania dotyczące Najświętszego Sakramentu: opuszczanie Mszy św. w niedziele i święta, spóźnianie się, rzadkie przyjmowanie Komunii Św., świętokradztwa[753]. Ostatnią częścią adoracji jest modlitwa błagalna, ułożona na wzór modlitwy powszechnej[754]. Całe nabożeństwo może być również skoncentrowane na misteriach z życia Chrystusa, głoszących tajemnicę Boga w historii zbawienia, będącego darem miłości Trójcy Świętej do człowieka[755]. Niektóre z agend zawierają propozycje adoracji na poszczególne okresy roku liturgicznego[756]. W nabożeństwo można także włączyć litanię do Najświętszego Imienia Jezus[757]. Czasem spotyka się nawiązanie do modlitwy za kapłanów i o nowe powołania kapłańskie jako jedna z głównych intencji Godziny świętej[758].

Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii wspomina o dwóch zasadach formowania pobożności eucharystycznej. Pierwszą jest zasada pierwszeństwa Misterium Paschalnego w odniesieniu do kultu Eucharystii, która jest celebracją męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Ścisłe odniesienie do Ofiary Mszy świętej każdej formy pobożności eucharystycznej jest treścią drugiej zasady. Chodzi tu o dwojaką zależność:

[746] AgOp, s. 34; AgEł, s. 246; SBŁ, s. 52; SBwDD, s. 32; KN, s. 23.
[747] AgKat, s. 39; AgWł, s. 210; AgEł, s. 246; SBŁ, s. 52; SBwDD, s. 32.
[748] AgOp, s. 34; SBŁ, s. 52 i AgEł, s. 246 oraz SBwDD, s. 32 proponują więcej czytań, także pomiędzy modlitwami.
[749] AgOp, s. 34–37; AgKat, s. 39–41 (forma responsoryjna); AgWł, s. 209–213 (mieszana).
[750] AgEł, s. 246; SBŁ, s. 52; SBwDD, s. 33; KN, s. 24.
[751] KN, s. 24.
[752] AgEł, s. 246; SBŁ, s. 52; SBwDD, s. 34; KN, s. 25.
[753] KN, s. 26.
[754] AgOp, s. 37–38; AgKat, s. 41–42; AgWł, s. 212–213; AgEł, s. 248–249; SBŁ, s. 53–54; SBwDD, s. 34–35.
[755] AgCz, s. 84–92 (forma mieszana).
[756] AgTar, s. 61–79; PNDS, s. 33–49.
[757] AgKat, s. 42; AgEł, s. 249; SBŁ, s. 54; SBwDD, s. 36.
[758] PNDS, s. 33; KN, s. 27.

usposobienie do celebracji eucharystycznej oraz jej przedłużenie[759]. Benedykt XVI zaznaczył, że w momencie rozpoczęcia soborowej odnowy liturgicznej problemem było niezbyt jasne dostrzeganie wewnętrznego związku między celebracją Mszy świętej a adoracją eucharystyczną. Prowadziło to do głosów pomniejszających znaczenie adoracji jako – według niektórych – przeciwnej istocie Eucharystii przeznaczonej do spożywania. Papież nazywa adorację eucharystyczną „największym aktem adoracji Kościoła", rozwinięciem celebracji Mszy świętej. Korzyścią, płynącą z adoracji jest osobowe spotkanie z Chrystusem, prowadzące także do odkrycia społecznego wymiaru Eucharystii jako jednoczącej jej uczestników[760]. Ważnym elementem formacji wiernych jest katecheza, która wyjaśni im znaczenie aktu adoracji eucharystycznej. Należy według Benedykta XVI wprowadzać do niej już od Pierwszej Komunii Świętej – jako dotrzymywanie towarzystwa Jezusowi i nauka zdumienia Jego obecnością[761].

Zawartość agend stanowi pomoc w przygotowaniu i prowadzeniu adoracji Najświętszego Sakramentu. Pozwala na szersze zastosowanie tekstów Pisma Świętego oraz modlitw dialogowanych, rozbudzających w sposób świadomy i czynny w uczestnikach adoracji pobożność eucharystyczną.

3.6. Procesje eucharystyczne

Zdaniem niektórych historyków religii procesję można zakwalifikować jako formę tańca, mającą swoje kultyczne pochodzenie z czasów starożytnych. Procesja jest fazą początkową tańca, który poprzez ruch wyraża uczucia (w procesji wyrażają je modlitwy). W Babilonii procesje ku czci boga Marduka przypominały jego poniżenie i późniejsze wywyższenie, natomiast w Egipcie poprzez drogę złożoną z bram i stopni ukazywano ideę wstępowania. Znano również rozumienie procesji jako wynoszenie bożka poza miejsce święte: jako spotkanie *sacrum* z *profanum*, a także jako błaganie w niebezpieczeństwie czy o dobre urodzaje[762]. W Grecji procesje określano terminem *pompa*, który mógł oznaczać wsparcie, bezpieczeństwo, ale także pochód towarzyszący cesarzowi, nowożeńcom czy zmarłym – miał on wymiar sakralny, a nie jak w Rzymie czysto świecki, niezwiązany ze sferą kultu[763]. W Starym Testamencie można wskazać

[759] DPLiL, pkt. 161, s. 116–117.
[760] SC. pkt.66, s. 75–77.
[761] Tamże, pkt. 67, s. 77.
[762] J. Miazek, *Procesje. Historia – teologia – duszpasterstwo*, „Collectanea Theologica" 64 (1994), z. 1, s. 97–98.
[763] *Leksykon liturgii*, B. Nadolski (red.), Poznań 2006, s. 1221–1224.

przykłady procesji – ludu wybranego przekraczającego morze, z arką przymierza, wokół Jerycha, z okazji błogosławieństwa muru Jerozolimy. Procesje opisują także psalmy: 24, 68, 118[764]. Nowy Testament w Mk 11, 1–11 podaje opis procesji palmowej, natomiast Jan Apostoł na końcu Apokalipsy przekazuje wizję procesji do niebieskiego Jeruzalem, w którym świątynią jest sam Chrystus. Procesje jako forma kultu chrześcijańskiego rozwija się po reskrypcie Konstantyna z 313 r. Można wyróżnić kilka typów procesji. Pierwszy z nich to wspomnienie misteriów Chrystusa, np. procesja ze świecami w Wigilię Paschalną. Były one szczególnie kultywowane w Jerozolimie, skąd rozpowszechniły się na cały Kościół, podobnie jak drugi typ – procesje chrzcielne w oktawie Wielkiej Nocy. Tradycja rzymska przekazuje wiadomości o procesjach do kościołów stacyjnych. Na wschodzie rozwinęły się krótsze procesje w ramach sprawowania Eucharystii, np. „małe wejście" na początku z Ewangelią z zakrystii oraz dłuższe[765]. Średniowiecze przyniosło rozwój procesji w kierunku ich dramatyzacji, szczególnie w czasie Wielkiego Tygodnia. Po Soborze Trydenckim zrezygnowano w większym stopniu z udramatyzowanych sposobów kultu[766]. Potrydencki *Rituale Romanum*, określa procesje, umieszczając je w osobnym rozdziale, jako będące w stałym zwyczaju Kościoła, począwszy od ich starożytnego ustanowienia przez świętych Ojców. Ich celem jest: pobudzenie pobożności wiernych, przypomnienie Bożych dobrodziejstw oraz dziękczynienie i uproszenie pomocy Bożej[767].

Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii dzieli procesje na trzy grupy:

1. przypominające zbawcze wydarzenia z życia Jezusa Chrystusa, np. 2 lutego – Ofiarowanie Jezusa w świątyni;
2. wotywne – można wśród nich wymienić: eucharystyczne, upraszające i pokutne, np. Dni Krzyżowe, mające na celu przypomnienie wszystkich wiernych zmarłych (2 listopada);
3. uzupełnienie niektórych obrzędów, np. procesje związane ze sprawowaniem Eucharystii w kościołach stacyjnych; procesje w czasie sprawowania Eucharystii, w czasie pogrzebu[768].

[764] B. Nadolski, *Leksykon symboli liturgicznych. Per visibilia ad invisibilia*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2012, s. 245.
[765] B. Nadolski, *Liturgika. Tom III…*, dz. cyt., s. 368–369.
[766] *Liturgiczne łacińskie dramatyzacje Wielkiego Tygodnia XI–XVI w.*, J. Lewański (opr.), Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1999, s. 25.
[767] „Publicae, sacraeque Processiones, seu Suplicationes, quibus ex antiquissimo Sanctorum Patrum institutio catholica Ecclesia vel excitandam fidelium pi etatem, vel ad commemoranda Dei beneficia, eique gratias agendas vel ad divinum auxilium implorandum" RR 1927, s. 441.
[768] DPLiL, nr 245, s. 172. B. Nadolski uważa, iż wejście celebransa na początku Eucharystii, procesja

Dokument podkreśla konieczność właściwego i pełnego ukazywania natury procesji, aby mogły one pełnić swój główny cel: manifestować wiarę. Procesja to „znak stanu Kościoła jako ludu Bożego w drodze (…) do niebieskiego Jeruzalem", a także znak misyjności Kościoła (aspekt teologiczny). Liturgiczny aspekt procesji ma opierać się drodze społeczności do nieba i właściwym przewodnictwie Kościoła, objawiającym się przez modlitwę, głoszenie słowa Bożego, odpowiedni doboru śpiewów z pierwszeństwem psalmów, niesienie światła, przystanki oraz doksologijną modlitwę końcową z błogosławieństwem. Procesja jako „droga przebyta razem", czas jedności we wspólnej modlitwie, oddaje właściwy aspekt antropologiczny tego wydarzenia[769].

Geneza procesji eucharystycznej związana jest wprost z powstaniem Uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa w 1264 r. Bezpośrednią pobudką do jego ustanowienia były objawienia bł. Julianny z Cornilion. Widziała ona jasną tarczę z widoczną ciemną plamą, co interpretowano jako brak w roku liturgicznym święta szczególnej czci Najświętszego Sakramentu. Ustanawiając ten obchód, papież Urban IV wymienił: zadośćuczynienie za znieważanie Najświętszego Sakramentu, błędy heretyków oraz radosne uczczenie pamiątki ustanowienia Eucharystii (Wielki Czwartek ma już bardziej pasyjny charakter)[770]. W momencie ustanowienia święta nie była znana procesja, która rozwinęła się dopiero w XV stuleciu. Rozwoju procesji eucharystycznej należy dopatrywać się w średniowiecznej obronie nauki o realnej obecności Chrystusa w Eucharystii. *Rituale Romanum* potrydenckie przewiduje wprawdzie procesję, ale w *editio typica* podaje tylko śpiewy jej towarzyszące, co świadczy o niejednolitości tego zwyczaju[771]. W niektórych diecezjach (w tym polskich) podczas kolejnych stacji śpiewano perykopy początków czterech Ewangelii, przy czterech ołtarzach, ustawionych w kierunku czterech stron świata. Nie skupiano się wówczas na treści tekstów Ewangelii – ich początek miał „zastępować" całość, co symbolizowało panowanie Chrystusa nad całym światem[772]. Reformy obrzędów procesji dokonali Biskupi Polscy w 1967 r., wprowadzając nowe modlitwy w każdym ołtarzu i fragmenty Ewangelii związane tematycznie z Eucharystią[773]. Weszły one w skład polskiego wydania (1985) *Komunii*

komunijna, procesja z olejami świętymi, procesja neofitów od chrzcielnicy do ołtarza to „procesje w sensie niewłaściwym", por. Tenże, *Leksykon symboli...* dz. cyt., s. 245.
[769] DPLiL, nr 247, s. 174.
[770] Z. Zalewski, *Boże Ciało*, art. cyt., kol. 861.
[771] RR 1952, s. 544–551.
[772] P. Parsch, *Rok liturgiczny. Okres po Zesłaniu Ducha świętego. Tom III.*, Pallottinum, Poznań 1956, s. 21. Por. RR 1927, s. 514–529.
[773] Konferencja Episkopatu Polski, *Tekst procesji „Bożego Ciała" zatwierdzony dnia 15 lutego 1967 roku*, Warszawa 1967.

Świętej i Kultu Eucharystii poza Mszą świętą[774]. *Rytuał* podaje wskazania dotyczące przygotowań: szat i paramentów liturgicznych oraz sposobu dekoracji ołtarzy (stacji). Procesja rozpoczyna się po Mszy świętej, którą kończy modlitwa po Komunii[775]. Mogą mieć miejsce ogłoszenia porządkowe (porządek procesji, śpiewów). W tym czasie następuje nałożenie kadzidła do dwóch kadzielnic i okadzenie Najświętszego Sakramentu, po czym celebrans bierze monstrancję przez welon naramienny i procesja wyrusza ze śpiewem *Twoja cześć, chwała*. Każda z czterech stacji ma określony porządek:

1. Śpiew hymnu, responsorium albo pieśni oraz umieszczenie na tronie Najświętszego Sakramentu z okadzeniem.
2. Śpiew przed Ewangelią.
3. Proklamacja Ewangelii z opcjonalną krótką homilią.
4. Wspólna modlitwa: zachęta, śpiew części Suplikacji, okadzenie, oracja celebransa.
5. Błogosławieństwo (jeśli jest taki zwyczaj).

Tytuły stacji to odpowiednio: 1. Eucharystia jest ofiarą. 2. Eucharystia jest pokarmem duszy. 3. Eucharystia jest zadatkiem życia wiecznego. 4. Eucharystia jest sakramentem jedności Kościoła. Pierwsza perykopa ewangeliczna jest relacją o przygotowaniu i przebiegu Wieczerzy Pańskiej (Mt 26, 17–19.26–29). S. Fausti dzieli ten fragment na przygotowania do Paschy (w. 17–19) oraz ucztę paschalną (w. 26–30), która znajduje się w centrum opowiadania, ponieważ to w niej wyraża się pełny sens Ofiary Jego życia za nas, uobecniony w Eucharystii[776]. Podczas drugiej stacji czyta się relację św. Marka (Mk 8, 1–9) o drugim rozmnożeniu chleba. Jezus celowo po raz drugi czyni ten cud, aby ukazać konieczność powtarzania ze względu na naszą głuchotę i ślepotę – na które Eucharystia jest lekarstwem[777]. Zadatek życia wiecznego, jakim jest Eucharystia, szczególnie podkreśla trzeci fragment Ewangelii (Łk 24, 13–16.28–35), który opisuje drogę uczniów przez Słowo i łamanie chleba do odkrycia Zmartwychwstałego Pana. Tylko Chrystus „rozpoznany" w Eucharystii jako żywy i działający pozwoli zrozumieć Jego krzyż i zwycięstwo nad śmiercią[778]. Ostatnią perykopą proklamowaną przy

[774] *Komunia Święta i kult Tajemnicy…*, dz. cyt., pkt. 89–131., s. 50–62.
[775] OWMR, pkt. 170, s. [42].
[776] S. Fausti, *Wspólnota czyta Ewangelię według św. Mateusza*, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2007, s. 559.
[777] S. Fausti, *Rozważaj i głoś Ewangelię. Katecheza narracyjna Ewangelii według św. Marka*, Wydawnictwo Bratni Zew, Kraków 2017, s. 253.
[778] S. Fausti, *Wspólnota czyta Ewangelię według św. Łukasza*, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2006, s. 838.

czwartym ołtarzu jest fragment Ewangelii według św. Jana (J 17, 20–26). Modlitwa dziękczynna Jezusa rozciąga się na cały 17 rozdział. Fausti nazywa ją „kosmiczną eucharystią", która dokonuje się przez cały czas aż dotrze do „wszystkich"[779]. Wiarygodność przesłania Chrystusa zostaje powierzona świadectwu chrześcijan o byciu „jednym", co ma wypływać ze zjednoczenia z Panem[780]. Każda stacja ma również swoją zachętę do modlitwy, śpiew części *Suplikacji* oraz oracje celebransa. Prośba pierwszej stacji koncentruje się wokół godnego sprawowania Najświętszej Ofiary (zachęta), a także stałego doznawania wzrostu łaski Bożej (oracja), która jest owocem Misterium Paschalnego uobecnianego w sakramentalnych znakach. Motyw pokarmu dla ciała i duszy oraz obrony przed klęskami jest tematem zachęty i oracji przy drugim ołtarzu. Chrystus – pokarm na życie wieczne, często przyjmowany, daje zjednoczenie ze sobą (oracja). Trzecia stacja koncentruje się wokół Najświętszego Sakramentu jako pokarmu na drogę do wieczności – prosi się, abyśmy „zasłużyli na przyjęcie Go w chwili śmierci" (oracja). Jedność Kościoła, która wynika z sakramentu Eucharystii, jest tematem tekstów przy ostatnim ołtarzu. Można tu dostrzec dwa poziomy jedności: wewnątrz katolików („wszystkich, którzy przyjmują ten sam chleb eucharystyczny" – zachęta celebransa) oraz wszystkich chrześcijan (oracja). Zakłada się, że procesja kończy się w kościele (lub przy jego ścianie: wtedy po modlitwie z czwartej stacji intonuje się *Te Deum*, a po błogosławieństwie odnosi się Najświętszy Sakrament do kościoła): monstrancję stawia się na ołtarzu, okadza, celebrans intonuje *Ciebie Boga, wysławiamy* – pod koniec nakłada się kadzidło i znów okadza. Celebrans na koniec odmawia modlitwę, błogosławi Najświętszym Sakramentem i chowa Go do tabernakulum[781]. Podręczniki służby Bożej w większości zawierają teksty z *Komunii Świętej i kultu…*[782]. W dodatku Agendy katowickiej zamieszczono teksty dialogowanych wezwań, tematycznie związanych z tytułem każdej ze stacji, a także Ewangelie do wyboru[783]. W agendach opolskiej

[779] S. Fausti, *Rozważaj i głoś Ewangelię. Wspólnota czyta Ewangelię według św. Jana*, Wydawnictwo Bratni Zew, Kraków 2015, s. 467.
[780] Tamże, s. 475.
[781] *Komunia Święta i kult Tajemnicy…*, dz. cyt., pkt. 89–131, s. 50–62.
[782] AgOp, s. 256–267; AgWł, s. 127–135; AgTar, s. 101–111; AgEł, s. 192–200; SBŁ, s. 72–80; PNDS, s. 84–92; AgKosz, s. 421–432.
[783] AgKat, s. 200 wspomina o tym, że „Obrzędy procesji Bożego Ciała odprawia się według rytuału Procesja Bożego Ciała (zatwierdzony przez KEP 15.11.1967 i uzupełniony dodatkami obowiązującymi na terenie archidiecezji katowickiej)". Podręcznik jednak nie zamieszcza ani tekstu obrzędów ani wspomnianych „dodatków". Zostały one wydane w osobnym woluminie: *Agenda Liturgiczna. Procesja na uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa. Nabożeństwa eucharystyczne*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007. Zamieszczono tam perykopy z *Rytuału*, ale także i inne (do wyboru): I – Mt 11, 25–30 (*Przyjdźcie do mnie wszyscy*); Mt 7, 7–11 (*Eucharystia darem Ojca*); II – Mk 12, 28b–34 (*Miłować z całego serca*); Mk 14, 12–16.22–26 (*Eucharystia Nową Paschą*); III – Łk 22, 14–20 (*To czyńcie na moją pamiątkę*); Łk 14, 16–24

i tarnowskiej znajduje się tekst, którym może posłużyć się kapłan przy błogosławieństwie Najświętszym Sakramentem przy poszczególnych ołtarzach[784]. Wątpliwość budzi zastosowanie takich słów, ponieważ księgi liturgiczne tego nie przewidują.

W punkcie poświęconym procesjom eucharystycznym *Instrukcja Episkopatu Polski* z 1987 r. jako jej wzór stawia procesje ku czci Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa. Biskupi zwracają uwagę potrzebę społecznego i czynnego udziału w nich wiernych, aby procesja mogła ukazać się jako znak „ludu pielgrzymującego do wiecznej Ojczyzny". Podaje się tu również zalecenie zachowania procesji przez 8 dni po uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa oraz w uroczystość Serca Pana Jezusa[785]. Jedna z agend – archidiecezji częstochowskiej – podaje teksty procesji na tę uroczystość. Rozpoczyna się ona od wystawienia i odmówienia litanii do Serca Jezusa oraz aktu wynagrodzenia. Procesja ma cztery stacje, podczas których proklamuje się fragmenty z Ewangelii. Pierwszy fragment to urywek z Ewangelisty Marka (14, 12–16.22–26), opisujący przygotowania i przebieg Paschy Jezusa Chrystusa przed Jego męką. Wspólną modlitwą jest śpiew antyfony *„Do Serca Twojego uciekamy się, Jezu Boski Zbawicielu!"*. Po śpiewie przy każdym z ołtarzy odmawia się wezwania do Serca Jezusa, na które wszyscy odpowiadają „Najgłębszą cześć Ci oddajemy", następne celebrans odmawia modlitwę i błogosławi Najświętszym Sakramentem. Przy drugim ołtarzu czyta się fragment z Łk 22, 39–44 o modlitwie Jezusa w Ogrójcu i śpiewa zwrotkę *Serce to nam otworzone*. Scena ubrania Jezusa w purpurowy płaszcz i wieniec z ciernia jest proklamowana w Ewangelii św. Marka (15, 16–20) przy trzeciej stacji, na co odpowiedzią jest pierwsza zwrotka pieśni *Twemu sercu cześć składamy*. W roku A i C przy ołtarzu czwartym czyta się fragment z J 19. 31–37 o przebitym boku Jezusa, z którego wypłynęła krew i woda, natomiast w roku B z Mt 27, 33–50 relację o śmierci Jezusa na Golgocie. Śpiewa się potem *Ono przepaścią miłości*. Zakończenie procesji ma miejsce w kościele: śpiewa się hymn *Ciebie Boga wysławiamy* i celebrans odmawia oracje „Boże nasz Ojcze oświeć nasze serca..." i błogosławi Najświętszym

(*Eucharystia najcenniejszym darem*); IV – J 15, 5–11 (*Trwajcie w mojej miłości*); J 6, 27–35 (*Eucharystia chlebem życia*).

[784] „Błogosławieństwo Boga wszechmogącego niech zstąpi na was, niech (zachowa wasze pola i) strzeże waszych domów i miejsc pracy, w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego", AgOp, s. 259; AgTar, s. 104, a także „Błogosławieństwo Boga wszechmogącego niech strzeże i zachowa to miejsce, jego mieszkańców i warsztaty pracy, a także role i urodzaje ziemskie: w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego". Por. AgOp, s. 684; *Agenda liturgiczna. Procesja…*, s. 13 i nn.

[785] *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o kulcie Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą Świętą,* art. cyt., s. 95 i nn.

Sakramentem[786].

O odpowiedzialności ordynariuszy miejsca za organizację i przebieg procesji przypomina Kongregacja Kultu Bożego. Zachęca do szukania nowych sposobów organizacji (w obrębie sanktuariów, na terenach kościelnych albo cywilnych)[787]. Wzorcowość procesji Bożego Ciała dla innych eucharystycznych podkreśla również *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*[788]. Powtarza ono dwoistość genezy tego obchodu (ówczesne błędy heretyckie oraz rozwój ruchu pobożności eucharystycznej). Pobożność ludowa była więc jedną z pobudek do utworzenia tej uroczystości, jak i sama czerpie z niej impuls do rozwoju w postaci rodzenia się nowych form pobożności eucharystycznej[789]. Wymiar eklezjotwórczy tych form podkreśla Benedykt XVI, wymieniając przede wszystkim procesje, wspólnotowe adoracje i kongresy eucharystyczne[790].

W podręcznikach służby Bożej znajdują się przeważnie przedruki obrzędów procesji z *Rytuału*, uzupełnione czasem o uwagi porządkowe dotyczące np. przygotowań. W *Agendzie Katowickiej*, wydanej jako osobny wolumin, znajdują się także teksty perykop ewangelii i modlitw inne niż w *Rytuale*, czytane tradycyjnie w archidiecezji katowickiej[791]. Pozostaje otwartym pytanie o przyczyny używania tych tekstów poza archidiecezją katowicką, gdyż agenda ta jest również używana w innych diecezjach.

[786] AgCz, s. 523–529.
[787] RS pkt. 144, s. 77–78.
[788] DPLiL, pkt. 162, s. 117.
[789] Tamże, pkt. 160, s. 116.
[790] SC, pkt. 68, s. 78.
[791] *Agenda Liturgiczna. Procesja na uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa. Nabożeństwa eucharystyczne*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007.

ROZDZIAŁ III

Sakramenty uzdrowienia

Określenia „sakramenty uzdrowienia" używa *Katechizm Kościoła Katolickiego* odnośnie do sakramentu pokuty i pojednania oraz sakramentu namaszczenia chorych. Nawiązuje w ten sposób do uzdrowienia oraz odpuszczenia grzechów przez Chrystusa paralitykowi. Kościół kontynuuje przez sakramenty misję Jezusa, mającą podwójny wymiar: uzdrawiania i zbawiania[792]. Trzeba zauważyć, że samo imię Jezus oznaczające „JHWH zbawia" pochodzi od czasownika *jasza* (zbawiać, wybawiać, ratować), czego greckim odpowiednikiem jest *sodzein* – także o znaczeniu „uzdrawiać"[793]. W teologii znana jest również metafora Boskiego Lekarza, używana w kontekście Jezusa Chrystusa; rozwija ją m.in. św. Tomasz z Akwinu[794]. Takie postrzeganie Chrystusa jest znacznie szersze niż to, że leczy On tylko choroby cielesne, psychiczne i duchowe, co ma poprawić doczesny byt człowieka. Lekarstwo dane przez Chrystusa należy rozumieć w wymiarze soteriologicznym łączy dwa aspekty: odkupienie i przebóstwienie człowieka[795].

Wprowadzenia do poszczególnych sakramentów prezentują syntezę nauczania Kościoła, pokazując ewolucję rozumienia zarówno sakramentu pokuty, jak i namaszczenia chorych. Właściwie uporządkowana teologia sakramentów uzdrowienia ma stanowić treść celebracji, które przygotowują do ich przyjęcia. Propozycje celebracji są zawarte w badanych podręcznikach służby Bożej.

1. Sakrament pokuty i pojednania

Nowotestamentalna nauka o tym sakramencie domaga się wyjaśnienia dwóch zasadniczych pojęć: pokuta i nawrócenie. Określa się je greckimi terminami *epistrephein* i *metanoein*. Tłumaczenie tych słów jako *nawrócić się – nawrócenie* pomaga zrozumieć istotę aktu pokuty, polegającą na zmianie myślenia, jaka dokonuje się w sercu i umyśle

[792] KKK 1421.
[793] K. Porosło, *Modele klasyfikacji sakramentów i ich znaczenie teologiczne*, w: *Znaki Tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła*, K. Porosło, J.R. Woźniak (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2018, s. 228–229.
[794] M. Przanowski, *Święty Tomasz z Akwinu o sakramencie pokuty jako lekarstwie na grzech*, w: *W Jego ranach nasze zdrowie. Teologia sakramentów uzdrowienia*, K. Porosło (red.), Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec 2015, s. 62.
[795] K. Porosło, *Modele…*, dz. cyt., s. 230.

człowieka. Stary Testament opisuje akty pokuty, zarówno za indywidualne upadki, jak i za grzechy narodu. W nawoływaniu do pokuty szczególną rolę pełnili przywódcy narodu, a zwłaszcza prorocy (Izajasz, Jeremiasz, Ezechiel, Ozeasz, Joel, Amos i Jonasz). Szczególnie w czasie po niewoli babilońskiej Izraelici byli skruszeni i nastawieni na pokutę, czego przykładem są liturgie pokutne, na które składają się: wspólna modlitwa (Jl 2, 16), posty (Iz 58,3), zdejmowanie (Iz 32, 11) albo rozdzieranie szat (Jl 2, 13), ubieranie się w wory pokutne (Jr 4, 8), strzyżenie włosów (Iz 15, 2), a także płacz (Jl 1, 13). Przykładem starotestamentalnej pokuty indywidualnej jest historia króla Dawida, opisana w Psalmie 51[796].

Na kanwie sporów o pokutę w III w. wypracowano teorię opartą na trzech klasycznych tekstach Ewangelii, mówiących o ustanowieniu przez Chrystusa sakramentu pokuty: dwa z Ewangelii św. Mateusza (16,19 i 18,18) o „wiązaniu i rozwiązywaniu", a także z Ewangelii św. Jana 20,21–23 o „odpuszczaniu i zatrzymywaniu". Relacja janowa bez metafor ukazuje fakt nadania apostołom władzy odpuszczania grzechów przez Chrystusa Zmartwychwstałego[797].

Wyróżnia się cztery fazy rozwoju sakramentu pokuty. Sama potrzeba dyscypliny pokutnej wyrosła z faktu popełniania grzechów (przede wszystkim ciężkich) po chrzcie, który jest zasadniczym sakramentem odpuszczenia grzechów. Pierwszy okres (do ok. III w.) to brak zorganizowanych form pokuty i pojednania[798]. W *Didache* jest mowa o wyznawaniu grzechów, tak aby nie modlić się z obciążonym sumieniem[799]. Zdaniem M. Zachary nie jest to forma „spowiedzi publicznej"[800]. Nawrócenie i pokuta to warunki odpuszczenia grzechów według *Pasterza* Hermasa (ok. 150 r.)[801], który – podobnie jak Tertulian w traktacie *O pokucie* – podkreśla możliwość jednorazowej absolucji po chrzcie. Niektórzy wówczas uważali (montaniści), że pewne grzechy nie podlegają odpuszczeniu: apostazja, cudzołóstwo, zabójstwo[802]. Wiek III to początek krystalizowania się sformalizowanej dyscypliny pokutnej przez synody („pokuta kanoniczna"), cechującej się podkreśleniem roli nawrócenia i eklezjalnego wymiaru

[796] K. Romaniuk, *Sakramentologia biblijna. Zarys teologii sakramentów dla teologów, katechetów, duszpasterzy*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1994, s. 69.
[797] A. Marcol, *Pokuta i sakrament pokuty*, Wydawnictwo Św. Krzyża, Opole 1992, s. 23 i nn.
[798] M. Zachara, *Grzech i pojednanie – prywatny problem poszczególnych wiernych czy sprawa wspólnoty Kościoła?* w: *W Jego ranach nasze zdrowie. Teologia sakramentów uzdrowienia*, K. Porosło (red.), Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec 2015, s. 66.
[799] *Didache* 4, 12, w: *Pierwsi świadkowie. Wybór najstarszych pism chrześcijańskich*, M. Starowieyski (opr.), Kraków 1988, s. 43.
[800] M. Zachara, *Grzech…* art. cyt., s. 66.
[801] *Pasterz* XXIX, 8 w: *Pierwsi świadkowie…*, s. 270.
[802] B. Nadolski, *Liturgika, tom III…*, dz. cyt., s. 89–90.

grzechu oraz pokuty. Miejscowy Kościół w osobie biskupa nakładał na grzesznika pewnego rodzaju okresową ekskomunikę (jej czas zależał od przewinienia). W rycie rzymskim pojednanie pokutników następowało w Wielki Czwartek rano, jak opisuje *Sakramentarz Gelazjański*[803]. W przypadku ponownego grzechu ciężkiego pokutnik pozostawał ekskomunikowany dożywotnio. Wobec tego wielu odkładało pokutę aż do momentu śmierci, co doprowadziło do kryzysu takiej formy pokuty. Została ona wyparta (nie bez początkowych oporów m.in. ze strony biskupów) przez tzw. pokutę taryfikowaną. Swoje źródło ma ona w środowisku zakonnym Wysp Brytyjskich, gdzie prawdopodobnie nigdy nie przyjęła się pokuta kanoniczna. Według założeń pokuty taryfikowanej grzesznik zgłaszał się do kapłana i wyznawał grzechy, za które otrzymywał stosowną pokutę. Kapłani przy wyznaczaniu pokuty posługiwali się tzw. penitencjałami. Po odbyciu pokuty następowało obwieszczenie pojednania. Później przyjął się zwyczaj pokuty odbywanej publicznie za grzechy czynione publicznie; natomiast za przewinienia czynione w ukryciu praktykowano pokutę indywidualną na wzór taryfikowanej.

Spowiedź indywidualna zaczęła być praktykowana szerzej w Kościele od ok. XII w.[804]. Sobór Laterański IV w 1215 r. zobowiązał każdego wiernego, który doszedł do używania rozumu, do odbycia raz w roku spowiedzi. Nie było wówczas stałej formy rozgrzeszenia: istotą był akt pojednania z Kościołem jako takim. W *Dekrecie dla Ormian* Soboru Florenckiego (1439) pojawia się wskazująca (indykatywna) formuła rozgrzeszenia: *Ego te absolvo…*[805]. Obowiązek dorocznej spowiedzi i zwyczaj czynienia tego w Wielkim Poście spowodował skrócenie liturgii sakramentu pokuty, stąd ugruntowało się wśród wiernych przekonanie, że istotą tego sakramentu jest kapłańskie rozgrzeszenie[806]. Sobór Trydencki najmocniej wyeksponował jurydyczny aspekt sakramentu pokuty, m.in. konieczność wyznania wszystkich grzechów ciężkich wraz z ich okolicznościami (jeśli zmieniają rodzaj grzechu). Spowodowane to było krytyką przez środowiska reformacji formalizmu sakramentalnego, a nawet konieczności wyznawania grzechów w sakramencie pokuty. Na postrzeganie sakramentu pokuty miał także wpływ ówczesny stosunek do Eucharystii. Spowiedź zaczęto traktować niemal jako ryt oczyszczający, zapewniający wiernemu minimum godności do przyjęcia Komunii[807].

[803] M. Zachara, *Grzech…* art. cyt., s. 69.
[804] Tamże, s. 70–72.
[805] M. Kunzler, *Liturgia…*, s. 450.
[806] B. Kostecki, *Wyznanie grzechów w praktyce pokuty Kościoła na zachodzie*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 39 (1976), z. 2–3, s. 76 i nn.
[807] Z. Sareło, *Leczniczy charakter sakramentu pokuty: z historii zagadnienia,* „Studia Theologica Varsaviensia" 21 (1983), z. 2, s. 32.

Obrzęd pokuty znajdował się w *Rituale Romanum* w rozdziale IV, poprzedzony obszernym wprowadzeniem prawno-kanonicznym[808] – zawierał formuły: absolucji[809], zdjęcia ekskomuniki poza sakramentem spowiedzi, a także w godzinę śmierci oraz ryt zdjęcia suspensy albo interdyktu czy innych nieprawidłowości poza spowiedzią. Rozdział także opisuje formułę *absolutio generalis* (niemającego charakteru sakramentalnego) dla członków trzeciego zakonu. Należy zwrócić uwagę na teologię formuły rozgrzeszenia. Wstępem były wówczas słowa celebransa wypowiadane w liczbie pojedynczej *Misereatur tui omnipotens…*, wraz z *Indulgentiam, absolutionem…*, znane z liturgii mszalnej[810]. W razie ważnej przyczyny można było je opuścić[811]. Zawierały prośbę o odpuszczenie grzechów i w konsekwencji – życie wieczne, używając trzech pojęć: *indulgeo*, *absolutio* oraz *remissio* (przebaczać, odpuszczać, darować). Bardziej istotną częścią formuły (możliwą do opuszczenia w niebezpieczeństwie śmierci) jest kwestia rozpoczynająca się od *Dominus noster…* Podkreśla ona władzę rozgrzeszania pochodzącą od Chrystusa oraz wyszczególnia prócz grzechów: ekskomunikę, interdykt a dla duchownych: suspensę. Najbardziej istotną częścią, konieczną do ważności sakramentu są słowa: *Ego te absolvo ab omnibus censuris, et peccatis, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Amen*[812].

Nauczanie Soboru Watykańskiego II odnośnie do sakramentu pokuty i pojednania znajduje się w kilku dokumentach. *Konstytucja o liturgii* postuluje przejrzenie obrzędów, „aby jaśniej wyrażały naturę i skutek sakramentu”[813]. Eklezjalny aspekt odpuszczenia grzechów przypomina *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, wymieniając jako skutek – prócz przebaczenia zniewagi wyrządzonej Bogu – pojednanie z Kościołem[814].

Odnowiony obrzęd sakramentu pokuty został opublikowany 2 grudnia 1973 r. mocą dekretu Kongregacji Kultu Bożego *Reconciliationem inter Deum et homines* jako ostatni z dokumentów promulgujących odnowione części *Rytuału Rzymskiego*[815]. Zreformowane

[808] RR 1952, s. 82–86.
[809] Tamże, s. 86 i nn. Nie ma tam początkowego błogosławieństwa penitenta, obecnego w tradycji polskiej (*Dominus sit in corde tuo, et in labiis tuis, ut rite confiteraris omnia peccata tua. In nomine patris, et Filii et in Spiritus Sancti. Amen.*), por. CR, s. 62. Nie ma jednak tej formuły w RR 1927, s. 148.
[810] RR 1952, s. 86; por. *Missale Romanum,* Mediolani 1962, s. 313.
[811] RR 1952, s. 86; CR, s. 63.
[812] Tamże.
[813] Por. KL 72.
[814] KK 11.
[815] *Rituale Romanum ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatom. Ordo paenitantiae*, editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis, 1973, s. 5–7; *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich,* Księgarnia św. Jacka, Katowice 1996, s.7–9. Pierwsze polskie wydanie zostało opublikowane w 1981 r. – wymagało ono rewizji z powodu opublikowania w 1983 roku nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego*.

Ordo paenitantiae, wzorem reszty ksiąg rozpoczyna się od wprowadzenia biblijno-duszpasterskiego. Składa się ono z sześciu krótkich rozdziałów: 1) Tajemnica pojednania w dziejach zbawienia; 2) Pojednanie pokutujących w życiu Kościoła; 3) Obowiązki i posługi w pojednaniu pokutujących; 4) Sprawowanie sakramentu pokuty; 5) Nabożeństwa pokutne; 6) Przystosowanie obrzędu do potrzeb różnych regionów i okoliczności[816].

Na istotę *Ordo…* składają się trzy rozdziały, stanowiące jednocześnie formy sprawowania sakramentu. Pierwszym z nich jest „Obrzęd pojednania pojedynczych penitentów" (*Ordo ad reconciliandos singulos paenitentes*)[817]. Należy zwrócić tu uwagę na nową formułę rozgrzeszenia. Wskazuje ona na źródło pojednania, jakim jest miłosierdzie Ojca oraz na związek między pojednaniem grzesznika a misterium paschalnym. Formuła ma także charakter pneumatyczny: zaznacza rolę Ducha Świętego i podkreśla aspekt eklezjalny pojednania[818]. Kapłan staje się dla penitenta pomocą, świadkiem i uczestnikiem włączenia go w śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa, bardziej akcentując współtowarzyszenie w drodze do Ojca niż rolę sędziego i ojca[819]. W drugim rozdziale *Ordo…* zawiera się „Obrzęd pojednania wielu penitentów połączony ze spowiedzią i z rozgrzeszeniem indywidualnym" *(Ordo ad reconciliandos plurę̨s Paenitentes cum confessione et absolutione singularis*)[820]. Rozdział III podaje ryt pojednania wielu penitentów z ogólną spowiedzią i rozgrzeszeniem generalnym[821]. W rozdziale IV znajdują się różne wersje tekstów do użycia w liturgii pojednania: zachęty, perykopy Pisma św., modlitwy penitenta, modlitwy nad ludem, śpiewy, formuły modlitwy powszechnej, dziękczynienia oraz modlitwy końcowe[822]. Do tej części rytuału dołączono również dwa dodatki (*appendix*). Pierwszy z nich zawiera formuły uwolnienia od cenzur (*de absolutione de censuris*) i dyspensy od innych nieprawidłowości (*de dispensatione ab irregularitate*)[823], drugi – wzory nabożeństw pokutnych. Polskie wydanie zawiera także wzór rachunku sumienia[824]. Myśli przewodnie odnowionych *Obrzędów pokuty* koncentrują się wokół ukazania pojednania i pokuty w kontekście

[816] OP, s. 9–25; OPpol 1996, s. 11–36.
[817] OP, s. 26–28; OPpol 1996, s. 37–41; VLK, s. 209.
[818] OPpol 1996, pkt. 19, s. 24.
[819] *Pokuta i sakrament pojednania we współczesnym Kościele*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1985, s. 32–33.
[820] OP, s. 29–39; OPpol 1996, s. 42–60.
[821] OP, s. 40–42; OPpol 1996, s. 61–64; VLK, s. 210.
[822] OP, s. 43–75; OPpol 1996, s. 65–194.
[823] OP, s.75; OPpol 1996, s. 195–196.
[824] OPpol 1996, s. 231–236.

dziejów zbawienia, ze szczególnym naciskiem na misterium paschalne, ponieważ to Chrystus jest pośrednikiem naszego pojednania z Ojcem, daru udzielonego mocą Ducha Świętego. Przez treść tej księgi liturgicznej przewija się także myśl o społecznym wymiarze pokuty, podkreślając rolę Kościoła w dziele pojednania jako narzędzia nawrócenia i pojednania[825].

Także kolejne publikacje: *Kodeks Prawa Kanonicznego* (1983; z późniejszymi modyfikacjami)[826] oraz *Katechizm Kościoła Katolickiego* (1992) zawierają kościelne ujęcie pokuty. „Indywidualną i integralną spowiedź z rozgrzeszeniem" określa *Kodeks* jedynym zwyczajnym sposobem pojednania wiernego, świadomego grzechu ciężkiego z Bogiem i Kościołem. Od tej formy zwalnia tylko niemożliwość fizyczna lub moralna[827]. Poza kościołem lub kaplicą wolno spowiadać tylko, gdy zaistnieje „słuszna przyczyna"[828]. Katechizm natomiast podaje pięć określeń tego sakramentu, nazywając go odpowiednio sakramentem: nawrócenia, pokuty, spowiedzi, przebaczenia oraz pojednania[829]. Nawrócenie jest dla chrześcijanina próbą walki z grzechem z pomocą łaski Chrystusa, podejmowanej odpowiednio przez chrzest i pokutę[830]. Na pierwszym miejscu jest tu motywacja wewnętrzna do podejmowania czynów pokutnych, zakładająca przede wszystkim przemianę życia, zerwanie z grzechem, a także ufność w miłosierdzie Boga i zwrócenie się do Jego łaski[831]. W *Katechizmie* wymieniono najważniejsze zewnętrzne wyrazy pokuty, koncentrujące się w trzech formach: modlitwie, poście i jałmużnie, które mają odniesienie zarówno do Boga, jak i bliźniego. Znajduje się tu także określenie „okresy i dni pokuty", którymi są Wielki Post i każdy piątek – czyli uprzywilejowany czas praktyk pokutnych, m.in. celebracji liturgii pokutnej[832]. Wspólnotowe sprawowanie tego sakramentu polega na przygotowaniu do niego (przez słuchanie słowa Bożego i rachunek sumienia), indywidualnej spowiedzi i dziękczynieniu za otrzymane przebaczenie. Każda z form sprawowania sakramentu pokuty jest czynnością liturgiczną, mającą wymiar eklezjalny i publiczny[833].

---

[825] S. Cichy, M. Kaszowski, *Odnowione obrzędy sakramentu pokuty. Wprowadzenie*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1982, s. 10–11.
[826] KPK, kan. 959–997.
[827] Tamże, kan. 960.
[828] Tamże, kan. 964.
[829] KKK 1423–1424.
[830] Tamże 1425–1429.
[831] Tamże 1430–1433.
[832] Tamże 1434–1438.
[833] Tamże1482.

1.1. Obrzęd pojednania jednego penitenta

Agendy nie powielają tekstów obrzędów pojednania jednego penitenta, jedynie *Vademecum liturgiczne kapelana* podaje jego skrótową formę: Pozdrowienie *Niech będzie pochwalony…*, znak krzyża i błogosławieństwo kapłana (*Bóg niech będzie w twoim sercu…* – „A"), informacje o wyznaniu grzechów i przyjęciu zadośćuczynienia, formułę rozgrzeszenia i odesłania penitenta[834]. Publikacja nie zawiera informacji o modlitwie penitenta przed rozgrzeszeniem – okazanie żalu[835].

1.2. Obrzęd pojednania wielu penitentów

Spośród podręczników służby Bożej tylko publikacja opracowana przez Ordynariat Polowy zawiera „Obrzęd pojednania wielu penitentów z ogólną spowiedzią i rozgrzeszeniem"[836]. Rozpoczyna się on od wezwania celebransa, diakona lub posługującego: „Ci którzy teraz pragną otrzymać rozgrzeszenie sakramentalne, niech uklękną i odmówią spowiedź powszechną", a po spowiedzi powszechnej podaje tekst formuły rozgrzeszenia „Bóg Ojciec miłosierdzia…"[837]. *Vademecum* wspomina również o możliwości jej skrócenia do słów: „I ja odpuszczam…" w wypadku niebezpieczeństwa śmierci[838].

1.3. Nabożeństwo pokutne

W drugim dodatku *Obrzędów pokuty*, który ma charakter nieoficjalny[839], znajdują się wzory celebracji pokutnych[840]. Celem tych nabożeństw ma być „rozwijanie ducha i cnoty pokuty oraz przygotowanie do owocniejszego przyjęcia sakramentu pokuty"[841], a także kształtowanie postawy pokutnej[842]. Nabożeństwa te nie mogą sprawiać wrażenia sakramentalnej spowiedzi i rozgrzeszenia. Podczas nich można sprawować sakrament pokuty (po czytaniach i homilii), zachowując wszystkie normy *Rytuału* i *Prawa*

[834] VLK, s. 209; OP, pkt. 41–47, s. 26–28; OPpol 1996, pkt. 41–47, s. 37–41.
[835] O modlitwie penitenta wyrażającej żal (*oratio paenitentis*) mowa w pkt. 45, gdzie podaje się także jej przykłady.
[836] VLK, s. 210.
[837] OP, s. 64, s. 42; OPpol 1996, pkt. 66, s. 63; VLK, s. 210. Jest to niepełny obrzęd krótszy (*ritus brevior*), ponieważ *Vademecum* nie wspomina o krótkim czytaniu z Pisma św., pouczeniu oraz nałożeniu zadośćuczynienia przez kapłana.
[838] VLK, s. 210, por. OP, pkt. 65, s. 42; OPpol 1996, pkt. 67, s. 64.
[839] S. Czerwik, *Odnowiona liturgia sakramentu pokuty w świetle nowego „Ordo paenitantiae"*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 29 (1976), z. 2–3, s. 135.
[840] OP Appendix II, s. 82–115; OPpol 1996 Dodatek II, s. 197–230.
[841] OPpol 1996, s. 197.
[842] AgKat, s. 434.

Kanonicznego[843]. Praktyka nabożeństw pokutnych znana była przed Soborem Watykańskim II. Pomijając opisane wcześniej wspólnotowe formy pokuty w Starym i Nowym Testamencie, znane jest w XX wieku organizowanie celebracji pokutnych m.in. we Francji[844] czy Włoszech[845]. Są one realizacją *Konstytucji o liturgii*, która w numerze 27 mówi o pierwszeństwie celebracji z obecnością i czynnym uczestnictwem wiernych przed indywidualnym ich sprawowaniem. Pobudzają także spojrzenie eklezjalne na rzeczywistość sakramentalną; szczególnie zwracając uwagę na grzechy popełnione wobec wspólnoty oraz wymiar społeczny każdego z grzechów[846]. Przyjmują formę zgromadzenia ludu Bożego na słuchanie Słowa, przez co otrzymuje on wezwanie do nawrócenia i odnowy życia oraz orędzie o wyzwolenie z grzechu przez Misterium Paschalne. W doborze czytań można wykorzystać również fragmenty pism Ojców lub pisarzy kościelnych[847].

Agendy liturgiczne dzielą nabożeństwa pokutne głównie na okresy liturgiczne ich sprawowania: Adwent i Wielki Post, ale także na wiek uczestników czy konkretny temat, np. trzeźwość oraz inne nabożeństwa tematyczne. Nie zawsze są one połączone z indywidualną spowiedzią, mogą być wówczas sprawowane bezpośrednio przed czasem indywidualnych spowiedzi[848]. Sugeruje się taką celebrację w Adwencie z okazji rekolekcji, choć nie jest to czas pokutny tak jak okres Wielkiego Postu[849]. Celebrans ubrany jest w albę lub komżę oraz kapę fioletową, można zapalić świecę „roratnią"[850]. Celebracja rozpoczyna się od pieśni, znaku krzyża i pozdrowienia[851]. Słowo wstępne ukazuje celebrację pokutną jako „odpowiedź na wezwanie adwentowych proroków Izajasza i św. Jana Chrzciciela" do przygotowania drogi na przyjście Pana[852] a także jako przygotowanie zarówno do obchodu tajemnicy pierwszego przyjścia Pana, jak

[843] OP, s. 82; OPpol 1996, s. 197; AgKat, s. 434. Polskie *Obrzędy pokuty* błędnie podają zakres numerów, odsyłając do śpiewu na wejście *Obrzędu pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem* – do pkt. 49, zamiast pkt. 55. W *editio typica* poprawnie dodatek odsyła do *ritus reconciliationis* (pkt. 54).
[844] F. Heggen, *Nabożeństwa pokutne. Opis i ocena niektórych wzorów,* „Concilium" 1971, nr 1–10, s. 64.
[845] F. Sottocornola, L. della Torre, *La celebrazione della penitenza nella communita cristiana*, Brescia 1966.
[846] P. Greger, *Percepcja obrzędów pokuty w Polsce po Soborze Watykańskim II. Studium liturgiczno-duszpasterskie*, Instytut Teologiczny im. Św. Jana Kantego, Bielsko – Biała 2000, s. 329; AgKat, s. 434.
[847] SBL, s. 310.
[848] AgOP, s. 64; SBAW, s. 275.
[849] AgKat, s. 87; s. 434 (także przed świętami patronalnymi kościołów parafialnych); AgEł, s. 21; AgWł, s. 20; KN, s. 108; AgCz, s. 394; PSBK, s. 149 (w grupach formacyjnych); por. KKK 1438.
[850] KN, s. 108; s. 113.
[851] AgOP, s. 64; AgKat, s. 87; AgEł, s. 21 oraz AgCz, s. 394 (proponują również intronizację Pisma Świętego); AgWł, s. 20; KN, s. 109.
[852] AgOP, s. 65; AgKat, s. 87; SBwDD, s. 123; SBŁ, s. 172; AgEł, s. 21; KN, s. 109; AgCz, s. 394.

i powtórnego, na końcu czasów[853]. Słowo Boże ma być drogowskazem („pochodnią i światłem") w przygotowaniu do spowiedzi[854] i obchodu tajemnicy przyjścia Pana[855]. Adwent jest określany tam jako okres pobożnego i radosnego oczekiwania, a także czas, w którym Chrystus przez Słowo Boże i sakramenty umacnia w nas czujność na grzech[856]. Po chwili milczenia celebrans odmawia modlitwę na wzór kolekty z prośbą, aby nowe narodzenie Chrystusa wyzwoliło nas z przygniatającego jarzma grzechów[857], rozproszyło jego ciemności[858] lub przyzywając przykładu Najświętszej Maryi Panny – o pokorne wypełnianie woli Boga[859] i o gorliwe przygotowanie na przyjście Chrystusa, aby zastał nas czuwających[860]. Proponuje się czytania: I – Iz 40, 1–5.9–11; II – Rz 13, 11–14[861] lub I – Mi 3, 1–7a; II Ap 21, 1–12[862]; III – Mt 3, 1–12[863]; a także inne – z *Lekcjonarza* na okres Adwentu i Bożego Narodzenia (tom I)[864]. Może wystąpić także śpiew przed Ewangelią – responsorium z refrenem *Przyjdź Panie Jezu!*, aklamacja Alleluja z wersetem[865]lub inna pieśń[866]. Treścią homilii ma być wyjaśnienie czytań oraz treści nabożeństwa; można ją również połączyć z krótkim rachunkiem sumienia[867]. Po homilii powinno się zachować chwilę milczenia („medytacji i cichej modlitwy")[868]. Modlitwa próśb koncentruje się wokół przygotowania na przyjście Pana poprzez nawrócenie, pokutę, dobre postanowienia, zjednoczenie z Bogiem i braćmi[869]. Może mieć także formę penitencjarną („zmiłuj się nad nami!"), opartą na ukazaniu potrzeby nawrócenia, wyzwolenia z uporu, zatwardziałości serca, z „uczynków ciemności"[870]. Przed modlitwą Pańską zamiast próśb może odbyć się akt pokutny, np. *Spowiadam się*, błagania

[853] AgWł, s. 20–21.
[854] AgOP, s. 65; AgKat, s. 87; SBwDD, s. 123; SBŁ, s. 172; AgEł, s. 21; KN, s. 109; AgCz, s. 394.
[855] AgEł, s. 21.
[856] KN, s. 114.
[857] AgEł, s. 22; AgWł, s. 21; KN, s. 109; AgCz, s. 394.
[858] KN, s. 114.
[859] AgWł, s. 21.
[860] KN, s. 114.
[861] AgOp, s. 65–66; AgOp, s. 87. Można je przeplatać śpiewami adwentowymi, por. tamże; SBwDD, s. 123; SBŁ, s. 172; AgEł, s. 22; KN, s. 115; AgCz, s. 395–396 – lub psalmami z LM t. I.
[862] AgWł, s. 21–22; KN, s. 109–110.
[863] AgKat, s. 88; SBwDD, s. 123; AgEł, s. 22; KN, s. 110; AgCz, s. 396.
[864] AgOp, s. 65–67; SBwDD, s. 123; SBŁ, s. 172; KN, s. 115 (zawiera także komentarze po czytaniach).
[865] KN, s. 110.
[866] AgWł, s. 22; AgCz, s. 396.
[867] AgOp, s. 67; AgKat, s. 88; SBwDD, s. 123; SBŁ, s. 172; AgEł, s. 23; KN, s. 116–118 podaje jego przykład, oparty na Dekalogu; AgCz, s. 396.
[868] AgOp, s. 67; AgKat, s. 88; SBwDD, s. 123; AgWł, s. 22; KN, s. 111; s. 116.
[869] AgOp, s. 68; AgKat, s. 88; SBwDD, s. 124; SBŁ, s. 173; AgEł, s. 23–24; KN, s. 111; AgCz, s. 396–397.
[870] KN, s. 118–119.

litanijne[871] albo jedno i drugie[872]. Po *Ojcze nasz* oracja wspomina cel Wcielenia: oświecenie blaskiem chwały i wyzwolenie z ciemności grzechu, które jest także przedmiotem prośby o radosne przygotowanie na przyjście Pana[873] i przyśpieszenie Jego zbawiania[874] lub wspominając stworzenie świata, prosi się o uwolnienie ludu od grzechów, aby przez dobre uczynki mógł wyjść na spotkanie Chrystusa[875], ze „światłem wiary i miłości w duszach"[876]. Jeśli ma miejsce indywidualna spowiedź, opuszcza się błogosławieństwo[877]. Na zakończenie można zaśpiewać pieśń adwentową[878].

Czas Wielkiego Postu należy do uprzywilejowanego okresu pokuty[879]. Wewnętrzna oraz indywidualna odnowa musi znaleźć swoje zewnętrzne i zbiorowe odzwierciedlenie, szczególnie w okresie Wielkiego Postu. Pokuta polega przede wszystkim na uznaniu grzechu i zwróceniu się do Boga, nabożeństwa pokutne mają być w tym pomocą. Nie są one jednak substytutem samego sakramentu[880]. Celebracje mają pomóc w pogłębieniu świadomości potrzeby ciągłego nawrócenia, odnowy życia, zadośćuczynienia za grzechy, ale też i za zaniedbane dobro[881]. Szczególny charakter pokutny podkreślają Kwartalne Dni Modlitw o ducha pokuty (od środy popielcowej do pierwszej niedzieli Wielkiego Postu), w których należy uwzględnić ten wymiar w wezwaniach modlitwy powszechnej i nabożeństwach dodatkowych, np. drogi krzyżowej[882], a także w dziękczynieniu po Mszy świętej[883]. Wielki Post to także czas

[871] AgWł, s. 23.
[872] KN, s. 111; s. 118–119.
[873] AgOp, s. 68; AgKat, s. 88; SBwDD, s. 124; SBŁ, s. 173; AgEł, s. 24; AgWł, s. 23; KN, s. 112; AgCz, s. 397.
[874] KN, s. 119.
[875] AgWł, s. 23.
[876] KN, s. 119.
[877] AgOp, s. 68; AgKat, s. 88; SBwDD, 124; SBŁ, s. 173; AgEł, s. 24 i AgCz, s. 397 (błogosławieństwo księgą Pisma Świętego); AgWł, s. 23; KN, s. 112; s. 120 (modlitwa nad ludem i podwójne wezwanie, wspominają Wcielenie i powtórne przyjście Chrystusa; prosząc o stałość w wierze, radość w nadziei i gorliwość w miłości). Według *Obrzędów Pokuty*, jeśli podczas nabożeństw sprawuje się sakrament pokuty, ma to miejsce po czytaniach i homilii – następują wtedy „Obrzędy pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem" (nry 49–60), s. 42–60.
[878] AgKat, s. 88; SBŁ, s. 173; AgEł, s. 24; AgCz, s. 397: *Oto Pan Bóg przyjdzie*; *Przybądź Panie, bo czekamy*; KN, s. 120: *Niebiosa rosę…*
[879] Por. KKK 1438.
[880] AgOp, s. 124; AgKat, s. 140; SBL, s. 311.
[881] AgEł, s. 72.
[882] IEP 18b, s. 63.
[883] PSBK, s. 137 podaje dwie modlitwy – jedną z nich można odmawiać po Mszy świętej. Pierwsza z nich „Modlitwa do Chrystusa o ducha pokuty" zawiera dziękczynienie za udział w Eucharystii i dar Ducha Świętego, który „przekonuje świat o grzechu i prowadzi wierzących (…) do prawdziwej pokuty". Prośba dotyczy podjęcia nawrócenia i czynów pokutnych, modlitwy, postu i jałmużny, a także o skruchę dla tych, którzy są zatwardziałymi grzesznikami. Druga modlitwa, zanoszona przez wstawiennictwo Maryi, Niepokalanej Matki Kościoła, dziękuje Jej za obecność i pomoc na drodze nawrócenia i pokuty. W prośbie wymienia się łaskę skruchy, żalu za grzechy i zadośćuczynienia, które prowadzą do odnowy łaski chrztu świętego.

przygotowania do obchodu pamiątki misterium Męki, Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa, do którego należymy przez chrzest i wiarę oraz uczynki miłości i uczestnictwo we Mszy świętej[884]. Wzorami, które można dostosowywać, są celebracje zawarte w *Obrzędach pokuty*[885], można także stosować teksty z *Lekcjonarza Mszalnego* i *Mszału Rzymskiego*[886]. Układ nabożeństwa jest podobny do sprawowanego w Adwencie. Jeśli nie ma w centrum prezbiterium dużego krzyża umieszczonego na stałe, można wnieść go w procesji (intronizacja) wraz ze świecami, poprzedzając kadzielnicą, którą po dojściu do ołtarza okadza się krzyż. Powinno się zadbać również o odpowiednie oświetlenie krzyża[887]. Słowa wprowadzenia definiują grzech jako „świadomy czyn ludzki, sprzeczny z wolą Bożą"[888]. Podkreśla się także potrójny wymiar jego skutków: dla Kościoła, bliźniego i grzesznika[889]. Wprowadzenie ukazuje cel nabożeństwa pokutnego: modlitwę o światło Ducha Świętego, dzięki któremu możemy poznać i ocenić nasze postępowanie i podjąć nawrócenie[890], głębsze poznanie wnętrza i bardziej owocne przeżycie sakramentu pokuty w okresie Wielkiego Postu[891]. Można tu także nawiązać do krzyża Chrystusa, który stał się narzędziem pojednania świata z Bogiem oraz ukazać Słowo Boże jako wezwanie do nawrócenia i wiary[892]. Modlitwa w swej prośbie także podkreśla trojaką funkcję Trzeciej Osoby Trójcy: oświecenie, oczyszczenie i umocnienie[893], a także Boże przebaczenie [894] oraz udział w zmartwychwstaniu Chrystusa[895]. Po wprowadzeniu można odmówić modlitwę (dostosowaną do tematu nabożeństwa, np. pokuta jako odnowienie lub umocnienie łaski chrztu), poprzedzoną krótką zachętą i chwilą ciszy[896]. Proponowane czytania to Iz 53, 1–7. 10–32[897]; Iz 55, 1–11[898]; Am 5, 14–15, 21–24; Dz 3, 13–15. 17–19[899]; 1 Kor 10, 1–13[900]; 5, 17–6,3[901] albo inne z LM t. II, można po

[884] AgOp, s. 130.
[885] OPpol 1996, s. 198–205; AgKat, s. 140; AgEł, s. 72.
[886] AgWł, s. 81.
[887] SBAW, s. 275: w czasie procesji wejścia można śpiewać *Jezu Chryste, Panie miły.*
[888] AgOp, s. 125.
[889] AgOp, s. 125.
[890] AgOp, s. 125.
[891] AgOp, s. 130.
[892] SBAW, s. 276.
[893] AgOp, s. 125.
[894] AgOp, s. 131.
[895] SBAW, s. 276.
[896] AgCz, s. 449; AgWł, s. 82; 84 (temat: „Pokuta jako przygotowanie do uczestnictwa w tajemnicy paschalnej Chrystusa dla zbawienia świata").
[897] AgWł, s. 85.
[898] AgOp, s. 126.
[899] AgOp, s. 131.
[900] AgCz, s. 450; AgWł, s. 82.
[901] SBAW, s. 276.

nich zachować milczenie albo śpiewać psalm responsoryjny lub pieśń (np. *Pokładam w Panu ufność mą*)[902]. Fragment proklamowanej Ewangelii to Mk 1, 12–15[903] albo J 15, 1–8[904]; Ł 15, 4–7[905]; 15, 11–32[906] lub inne (także LM t. II), a po niej ma miejsce homilia, rachunek sumienia[907].

W niektórych podręcznikach po rachunku sumienia znajduje się akt pokuty, zakończony pokropieniem wodą pobłogosławioną wraz z modlitwą, wspominającą tajemnicę odkupienia i zawierającą rozbudowaną prośbę o przebaczenie win i umocnienie odrodzonej przez pokutę łaski chrztu[908] lub formułą *Spowiadam się Bogu*[909]. Zamiast aktu pokutnego (lub po jego odmówieniu) obecna w tym miejscu modlitwa powszechna dotyka tematyki nawrócenia, pokuty i pojednania oraz społecznych skutków grzechu (w rodzinach)[910]; jest także wspomnieniem wezwania do pokuty i aktu Bożego przebaczenia przez przymierze w Chrystusie[911]. Niekiedy przybiera formę tropów trzeciej formy aktu pokuty[912]. Potem zebrani odmawiają modlitwę Pańską[913]. Konkluzją modlitwy Pańskiej jest oracja, która wspomina stałe okazywanie miłosierdzia przez Boga oraz prosi o oczyszczenie sumienia i pomoc w doprowadzeniu do pojednania bliźnich[914], a także radość z uczestniczenia w zmartwychwstaniu Chrystusa[915]. Modlitwa jednej z agend prosi o wybawienie od zła i udział w zmartwychwstaniu, z powodu złączenia z Chrystusem przez pokutę[916]. Wykorzystuje się tu również nieco zmienioną modlitwę z *Obrzędów pokuty*[917], z rozbudowaną anamnezą stworzenia i odkupienia (jako nowego stworzenia), misterium paschalnego jako źródła pojednania, roli Ducha Świętego w procesie uczynienia dziećmi Bożymi oraz funkcji sakramentów w wybawieniu

[902] AgOp, s. 126–127.
[903] AgOp, s. 127.
[904] AgOp, s. 132.
[905] AgCz, s. 451; AgWł, s. 82.
[906] AgWł, s. 82; SBAW, s. 276; VLK, s. 216.
[907] AgOp, s. 127; 133; AgWł, s. 83: homilia dotyka tematu nabożeństwa, np. konieczności umocnienia łaski chrztu przez wierność Chrystusowej Ewangelii. AgCz, s. 452 zamieszcza tekst homilii o poszukiwaniu człowieka przez Boga i nawróceniu jako odnalezieniu łaski chrztu, a także pytania do rachunku sumienia.
[908] AgWł, s. 83: śpiew podczas pokropienia: *Pokrop mnie, Panie hizopem…*; AgCz, s. 454: *Bądź mi litościw, Boże nieskończony*.
[909] SBAW, s. 277; AgWł, s. 86. Po odmówieniu aktu pokuty podręcznik proponuje zachętę do podjęcia uczynku miłosierdzia jako znaku nawrócenia.
[910] AgOp, s. 128.
[911] AgOp, s. 133–134.
[912] SBAW, s. 277.
[913] AgOp, s. 129; AgWł, s. 87; SBAW, s. 277.
[914] AgOp, s. 129.
[915] AgWł, s. 87. Po akcie pokutnym proponuje się odprawienie nabożeństwa adoracji krzyża lub drogi krzyżowej. Błogosławieństwo ma miejsce po pieśni na zakończenie.
[916] SBAW, s. 278.
[917] OPpol 1996, pkt. 58, s. 59.

z niewoli grzechów i upodabnianiu do obrazu Boga w Chrystusie[918]. Potrójne błogosławieństwo jest życzeniem pokoju, wolności od nieszczęścia, umocnienia w miłości, radości bycia światłem dla innych, a także przejścia przez życie, czyniąc dobro w drodze do wiecznej szczęśliwości[919]. Tekst może nawiązywać także do misterium męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa[920].

Do tematycznych nabożeństw pokutnych zaliczyć należy przede wszystkim celebracje związane z grzechami braku trzeźwości. Organizuje je się zwłaszcza w Tygodniu Modlitw o Trzeźwość, wprowadzonym w Polsce od 1968 roku. Zazwyczaj wypada on na początku okresu Wielkiego Postu[921]. Według *Agendy Opolskiej* nabożeństwo rozpoczyna się od intronizacji Pisma Świętego, połączonej ze śpiewem[922]. Po pozdrowieniu celebrans wprowadza wiernych w istotę celebracji, podkreślając przeżywany okres liturgiczny (Wielki Post), a także wymiar refleksyjny oraz ekspiacyjny nabożeństwa. Wspomniany zostaje fakt Ślubów Jasnogórskich, w których przyrzekano walkę z alkoholizmem i jego skutkami. Wprowadzenie zawiera również diagnozę bieżącej sytuacji, związanej z nadużywaniem przez polskie społeczeństwo alkoholu i nawiązuje do odpowiedzialności wszystkich, czego wyrazem ma być właśnie przebłaganie Boga w czasie tej celebracji[923]. Oracja, zwrócona do Boga, przywołuje fakt podtrzymywania człowieka w istnieniu i zawiera prośbę o „prawość w myśleniu i odwagę w działaniu", co ma prowadzić do życia zgodnego z wolą Bożą[924]. Proponuje się tu czytania: Iz 5, 8–13; Rz 8, 1–13; Łk 13, 1–5. 23–28[925]. Pomiędzy czytaniami śpiewa się pieśni: *O Boże mój, o Zbawicielu mój*, a przed Ewangelią aklamację *Chwała Tobie, Słowo Boże*. Celebrans może wygłosić homilię, po czym ma miejsce śpiew pieśni eucharystycznej i wystawienie Najświętszego Sakramentu. Teksty do wykorzystania podczas adoracji pogrupowane są w sekcjach „Prośby" i „Przebłagania". Można ich używać zamiennie. Teksty próśb nawiązują do potrzeby umartwienia i panowania nad sobą oraz wpływu nadużycia alkoholu na całe rodziny: szczególnie dzieci. W wezwaniach ekspiacyjnych widoczne są też społeczne skutki alkoholizmu: rozbicie rodzin, deprawacja młodzieży oraz grzechy zaniedbania wobec problemu nadużycia

[918] AgOp, s. 134.
[919] AgOp, s. 129, 135.
[920] AgCz, s. 455.
[921] AgOp, s. 136.
[922] AgOp, s. 136.
[923] AgOp, s. 136–137.
[924] AgOp, s. 137.
[925] AgOp, s. 137–140.

alkoholu, obojętność, brak miłości[926]. Teksty wskazują również inne grzechy, popełniane pod wpływem alkoholu: grzechy języka, zdrady małżeńskie, marnowanie pieniędzy, kradzieże, zgorszenie[927]. Oracja końcowa prosi o nawrócenie ludu i spełnienie jego próśb[928]. Modlitwa wskazuje również na zniewolenie i zagubienie nadużywających alkoholu oraz na zniszczenia, które on powoduje: poniżenie ich godności i odebranie szczęścia. W prośbie przewodniczący zanosi błaganie o opamiętanie, zwycięstwo, wytrwanie w trzeźwości, podtrzymanie słabych, ale też o wsparcie dla rodzin alkoholików[929]. Po błogosławieństwie Najświętszym Sakramentem może mieć miejsce przyrzeczenie abstynenckie na wybrany okres. Według wprowadzenia celebransa ma ono stanowić wynagrodzenie za grzechy i dar postu w intencji uzależnionych. Motywacją jest tu miłość do Boga i Matki Bożej oraz odpowiedzialność za trzeźwość narodu[930].

W podręcznikach znajdujemy również „Modlitwy za różne grupy osób", które można odmawiać w połączeniu z cząstką Różańca: „Za uzależnionych od alkoholu i ich rodziny"; „Za alkoholików walczących ze swoim nałogiem"; „Za cierpiących z powodu alkoholizmu innych"; „Aby młodzież dążyła do ideałów i pokonywała zagrożenia"; „Aby dzieci zostały uchronione przed zgorszeniem i demoralizacją"[931].

Ponadto podręczniki służby Bożej zawierają nabożeństwa pokutne dostosowane do młodzieży i dzieci oraz dla chorych. Tematem nabożeństwa dla młodzieży jest „Odnowa życia zgodnie z powołaniem chrześcijańskim"[932]. Wprowadzenie do celebracji ukazuje pokutę jako akt zwrócony ku przyszłości: otwarcie na nowe życie i pełnię wolności dziecka Bożego[933]. Po wprowadzeniu śpiewa się pieśń, która rozwija myśl o nowym życiu, np. *Być bliżej Ciebie chcę* czy *Wszystko Tobie oddać pragnę*[934] albo Ps 40, 1–9[935]. Wezwanie do przejścia z ciemności do światła Bożego jest wspomniane w oracji jako droga z kłamstwa do prawdy oraz ze śmierci do życia. Prośba dotyczy zesłania Ducha Świętego, który otwiera uszy na Słowo i umacnia serca w zrozumieniu powołania i powrocie do życia w pełni chrześcijańskiego[936]. Czytania w tym module to

[926] AgOp, s. 140–143; PSBK, s. 413–414.
[927] PSBK, s. 414.
[928] AgOp, s. 140–143.
[929] PSBK, s. 415. „Otrzyj łzy matek, dzieci i młodzieży, niewinnych ofiar alkoholizmu" sugeruje, że uzależnionymi są tylko mężczyźni i ojcowie.
[930] AgOp, s. 144.
[931] PSBK, s. 415–417.
[932] SBAW, s. 278; SBL, s. 324; OPpol 1981, s. 223; OPpol 1996, s. 223.
[933] SBAW, s. 278; SBL, s. 324; OPpol 1981, s. 223; OPpol 1996, s. 223.
[934] SBAW, s. 279.
[935] OPpol 1981, s. 223; OPpol 1996, s. 223, SBL, s. 325.
[936] SBAW, s. 279; SBL, s. 325; OPpol 1981, s. 223-224; OPpol 1996, s. 223–224.

Rz 7, 18–23 i Mt 13, 44–46[937] ze śpiewaną pomiędzy nimi pieśnią *Bądź mi litościw*. W homilii proponuje się nawiązać do prawa grzechu, który toczy w człowieku walkę przeciwko Bogu, oraz do konieczności porzucenia drogi grzechu[938], podejmując jednak ten temat w kontekście miłości Boga do człowieka[939]. Po homilii ma miejsce rachunek sumienia i akt pokuty. W zachęcie do *Spowiadam się…* celebrans wzywa do wzbudzenia żalu i postanowienia poprawy[940]. Po akcie żalu konkluzja zawiera deklarację poprawy w służeniu Bogu i bliźnim, która przechodzi w wezwania błagalne o ducha pokuty, umocnienie postanowień, odpuszczenie grzechów, odwagę i ufność w wypełnianiu woli Bożej, a także o wierność w byciu uczniami Chrystusa i żywymi członkami Jego Kościoła[941]. We wprowadzeniu do *Ojcze nasz* zawiera się prośbę o przyjęcie skruchy i okazanie miłosierdzia[942]. Przed błogosławieństwem śpiewa się pieśń dziękczynną, np. *Dziękujemy Ci, Ojcze nasz* lub *Dzięki, o Panie*. Opuszcza się błogosławieństwo, gdy następuje spowiedź[943].

Podobną strukturę ma nabożeństwo dla dzieci, zatytułowane „Bóg, który nas szuka"[944]. Teksty można wykorzystać podczas nabożeństwa przed pierwszą spowiedzią dzieci[945]. Odbywa się ono w kościele lub „kaplicy katechetycznej"[946]. Rozpoczyna się od znaku krzyża i wyjaśnienia przez celebransa sensu oraz przebiegu nabożeństwa[947]. Pieśń śpiewa się po powitaniu, np. *Przygotuję Ci serce, o Chryste*[948]. Przewiduje się również wprowadzenie kapłana do liturgii słowa. Proponowany tekst podkreśla fakt chrztu i wynikający z niego dar miłości Boga, który trzeba w sobie rozwijać. Grzech według wprowadzenia jest skutkiem braku słuchania Boga i odwróceniem się od Niego (grzech ciężki to całkowite odwrócenie)[949]. Czyta się potem fragment z Ewangelii według św. Łukasza (Łk 15, 1–7) z wyjaśnieniem w homilii (szczególnie uwzględniając aspekt

[937] SBAW, s. 279; SBL, s. 325; OPpol 1981, s. 224; OPpol 1996, s. 224 (pieśń lub chwila milczenia między czytaniami).
[938] SBL, s. 326; SBAW, s. 279; OPpol 1981, s. 224; OPpol 1996, s. 224.
[939] SBAW, s. 279; OPpol 1981, s. 224; OPpol 1996, s. 224.
[940] SBAW, w. 279; SBL, s. 326; OPpol 1981, s. 224-225; OPpol 1996, s. 224–225. Służba Boża Archidiecezji Warszawskiej używa tu sformułowania „wzbudzenia żalu doskonałego".
[941] SBAW, s. 279–280. W OPpol 1981, s. 225 i OPpol 1996, s. 225 oraz SBL, s. 326 zamiast „słabości" używa się słowa „zaniedbania", a „wypełnianie Twojej woli" nazywa „wielkodusznością", por. tamże.
[942] SBAW, s. 280; SBL, s. 326.
[943] SBAW, s. 280.
[944] SBAW, s. 280; w OPpol 1981, s. 219 i OPpol 1996, s. 219 oraz SBL, s. 322: „Bóg jest Ojcem, który nas poszukuje".
[945] SBAW, s. 280; wzór ten w OPpol 1981 i OPpol 1996 został opracowany dla dzieci młodszych (5–9 lat), także dla tych, które nie przystąpiły jeszcze do sakramentu pokuty, por. tamże, s. 219; SBL, s. 322.
[946] SBAW, s. 280; OPpol 1996 – „innym dogodnym miejscu", por. tamże, s. 220; SBL, s. 322.
[947] SBAW, s. 280–281; OPpol 1981, s. 220; OPpol 1996, s. 220.
[948] SBAW, s. 281.
[949] SBAW, s. 281; SBL, s. 323; OPpol 1981, s. 220; OPpol 1996, s. 220.

miłości Boga względem nas). Jednocześnie homilia stanowi wprowadzenie do rachunku sumienia[950], mającego formę dialogu z powtarzaniem inwokacji „(Ale) Ty nas kochasz i poszukujesz”[951]. Rachunek sumienia koncentruje się na relacjach z rodzicami, nauczycielami, rówieśnikami, podejmowaniu obowiązków domowych oraz szkolnych, mówieniu prawdy, zaniedbaniu dobra[952]. Kończy się modlitwą Pańską i aktem żalu oraz konkluzją celebransa, podkreślającą inicjatywę Boga w szukaniu grzesznika i zawierającą prośbę o zmiłowanie oraz odpuszczenie grzechów[953]. Akt skruchy może być także okazany konkretnym znakiem, np. zapaleniem świecy przez dziecko, które wypowiada swoje postanowienie[954]. Przed błogosławieństwem śpiewa się pieśń[955], np. *Kochajmy Pana* lub *Pobłogosław, Jezu drogi*[956].

Do innych nabożeństw pokutnych, mających konkretny temat przewodni, należą przedruki z *Obrzędów pokuty*, które zawierają trzy schematy: „Grzech i nawrócenie”[957]; „Marnotrawny syn wraca do Ojca”[958]; „Błogosławieństwa ewangeliczne”[959]. Na uwagę zasługują jednak inne kompozycje, powstałe w okresie początkowym reformy liturgicznej *Vaticanum II*. Dobrym przykładem jest zawarte w Lubaczowskiej *Służbie Bożej* „nabożeństwo pokuty i przebaczenia”. Po pieśni *Panie przebacz nam* w pozdrowieniu Bóg Ojciec określony jest jako Ten, „który dał ludziom moc, aby sobie wzajemnie pomagali w dobrem i doskonalili się, wzajemnie rozgrzeszali i sobie wybaczali mocą Jezusa Chrystusa”. Wprowadzenie do celebracji przedstawia jej cele: uczczenie Chrystusa obecnego w sakramencie pokuty, usłyszenie zapowiedzi przebaczenia, uświadomienie sobie winy. Tekst przechodzi w pytania rachunku sumienia, oparte na ewangelicznych błogosławieństwach. Następną lekturą jest fragment Ewangelii św. Jana – J 8, 1–12 (*kobieta cudzołożna*) – między Ewangelią a homilią śpiewa się pieśń (pieśni): *Ciągle zaczynam od nowa*; *Panie, przebacz nam…*. Proponowany tekst homilii zwraca uwagę na konieczność uznania grzechu wobec siebie, bliźniego i Boga, a także przestrzega przed potępianiem innych grzeszników wobec doświadczenia miłosierdzia darowanego nam przez Chrystusa. Po homilii podręcznik podaje tekst „wyznania win”,

[950] SBAW, s. 281; SBL, s. 323; OPpol 1981, s. 220; OPpol 1996, s. 220.
[951] SBAW, s. 281–282; SBL, s. 323–324; OPpol 1981, s. 221-222; OPpol 1996, s. 221–222.
[952] SBAW, s. 281–282.
[953] SBAW, s. 282.
[954] SBL, s. 324; OPpol 1981, s. 222; OPpol 1996, s. 222.
[955] SBL, s. 324; OPpol 1981, s. 222; OPpol 1996, s. 222 (pieśń ma wyrażać dziękczynienie).
[956] SBAW, s. 282.
[957] OPpol 1981, s. 209-212; OPpol 1996, s. 209–212; SBL, s. 311–313.
[958] OPpol 1981, s. 213-215; OPpol 1996, s. 213–215; SBL, s. 313–315.
[959] OPpol 1981, s. 216-219; OPpol 1996, s. 216–219; SBL, s. 315–318.

który zawiera uznanie grzechu i prośbę o przebaczenie do Boga i bliźnich. W modlitwie celebrans prosi Boga o okazanie miłości wobec przytłaczającego doświadczenia grzechu, podkreślając szczególną bliskość przez Chrystusa, głoszącego przebaczenie i pokój. Owocem modlitwy ma stawać się wzajemne przebaczenie i służba bliźnim. „Ogłoszenie prawdy o Bożym miłosierdziu" jest następnym tekstem, który kieruje celebrans do uczestników. Podstawą potęgi miłosierdzia Bożego jest jego wielkość w porównaniu do ludzkiego serca, a także dar Ojca, którym jest posłany Syn: umarły i zmartwychwstały. To Chrystus dokonuje rozgrzeszenia, abyśmy – także przebaczając – stawali się nowymi ludźmi. Po tym pouczeniu następuje błogosławieństwo, podczas którego celebrans trzyma wyciągnięte nad wiernymi ręce. Podczas procesji zejścia, podążając za krzyżem i świecami, przewodniczący może dokonać pokropienia zebranych wodą święconą[960]. Prócz tematycznych propozycji nabożeństw pokutnych warto również zwrócić uwagę na ogólny, uproszczony schemat. Zawiera on teksty wprowadzenia (z modlitwą), propozycje czytań, rachunek sumienia, akt pokutny (w formie wezwań) i modlitwę końcową. Wprowadzenie (zwrócone do Boga, w formie modlitewnej) nawiązuje do celu stworzenia człowieka: wspólnoty z Bogiem, która została przerwana przez grzech, a może zostać przywrócona przez nawrócenie człowieka i przebaczenie Boga. W wezwaniach, po których powtarza się „Nie jesteśmy godni nazywać się dziećmi Twoimi", zawierają się główne sfery grzechów: zapominanie o miłości Boga, zabieganie o przyjemności a lekceważenie bliźnich, brak przebaczenia. Po modlitwie *Ojcze nasz* następuje oracja, wspominająca fakt przybrania ludzi za dzieci Boga i powołanie do szczególnej z Nim zażyłości, co odnawia się przez miłość i życie w Kościele[961].

Problemem, który wymaga uporządkowania, jest nazwanie przedstawionych celebracji przez polskie *Obrzędy pokuty* „nabożeństwami", a co za tym idzie – widziane w praktyce diecezji polskich wiązanie ich z liturgią: sprawowaniem sakramentu pokuty czy wystawieniem Najświętszego Sakramentu[962].

Opracowania zawierają również inne pomoce, przydatne w przygotowaniu do sakramentu pokuty oraz dziękczynienia. Są to teksty biblijne[963], modlitwy o dobrą

[960] SBL, s. 326–330.
[961] VLK, s. 215–217.
[962] *Ordo Paenitentiae* używa tu pojęcia *Celebrationes Paenitentiales*, por. tamże, s. 81.
[963] PSBK, s. 404–405.

spowiedź[964], za spowiedników[965], modlitwy po spowiedzi[966].

Analizując treści agend dotyczące sakramentu pokuty, można stwierdzić, że generalnie przedstawiają one w sposób prawidłowy najważniejsze aspekty posoborowego nauczania Kościoła. Przedstawiają grzech w perspektywie historiozbawczej – zarówno jako rzeczywistość indywidualną, jak i społeczną w kontekście wspólnoty Kościoła (o czym wspomina m.in. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*)[967], ale także nie pomijają perspektywy eschatologicznej jako wyniku podjęcia szczerego nawrócenia i pokuty. Należy również zwrócić uwagę na dostosowanie języka, używanego podczas nabożeństw oraz specyfiki grzechów do danej grupy wiekowej, co również uwzględniają omawiane podręczniki.

2. Namaszczenie chorych

Choroba nie była elementem zamierzonego przez Boga planu stwórczego. Pojawia się ona z winy człowieka jako skutek grzechu pierworodnego. Cierpienie człowieka jest jedną z postaci zła, choć nie zawsze jest ono skutkiem osobistej winy chorego czy narzędziem kary Bożej. Stary Testament widzi chorobę w szerszym kontekście: funkcji w realizacji Bożych zamiarów oraz osobistej relacji chorego z Bogiem (np. dla Hioba i Tobiasza cierpienie jest oczyszczeniem i potwierdzeniem wiary). W Nowym Testamencie choroba jest znakiem zła, które jest możliwe do pokonania, na co wskazują uzdrowienia dokonywane przez Chrystusa wraz z odpuszczeniem grzechów. Te znaki są zapowiedzią nadejścia królestwa Bożego (Łk 7, 16 – „Bóg łaskawie nawiedził lud swój")[968]. Na 32 cuda dokonane przez Jezusa 25 to uzdrowienia. Chrystus uzdrawiał chorych mocą, która od Niego pochodziła oraz skutecznością swojego słowa[969]. Biblia nigdy nie ujmuje człowieka dualistycznie: nie tworzy wyraźnych granic między zdrowiem duchowym, fizycznym i duchowo-psychicznym[970]. Dlatego Jezus, gdy uzdrawiał mówił o odpuszczeniu grzechów (por. Mt 8, 1–4; Mk 2, 1–12)[971]. Kulminacją

[964] SBL, s. 266–267; PSBK, s. 409–412. W intencji różnych grup: za dzieci, które przygotowują się do pierwszej spowiedzi; za tych, którzy nie spowiadają się od lat; za tych, którzy nie mogą otrzymać rozgrzeszenia.
[965] PSBK, s. 412–413.
[966] SBL, s. 309–310.
[967] KK 8 (Kościół święty i zarazem potrzebujący ciągłego oczyszczenia), 11, 28.
[968] Cz. Krakowiak, *Sakramenty uzdrowienia. Zagadnienia wybrane*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2016, s. 115–117.
[969] D. Kwiatkowski, *Namaszczenie chorych – spotkanie osoby chorej z Chrystusem uzdrawiającym*, w: *W Jego ranach nasze zdrowie. Teologia sakramentów uzdrowienia*, K. Porosło (red.), Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec 2015, s. 130.
[970] G.L. Muller, *Dogmatyka katolicka*, Wydawnictwo WAM 2015, s. 748.
[971] D. Kwiatkowski, *Namaszczenie…*, art. cyt., s. 131.

nowotestamentalnego starcia z chorobą jest Misterium Paschalne Chrystusa, w którym On „wziął na siebie nasze słabości i nosił nasze choroby" (Mt 8, 17)[972].

Teologię namaszczenia chorych podaje List św. Jakuba (Jk 5, 14–15). Zawiera on konkretną obietnicę zbawczego działania Chrystusa, ponieważ opisywana czynność, jest dokonywana „w imię Pana", jako działanie przełożonych Kościoła. Składają się na nią dwa widzialne znaki: włożenie rąk i namaszczenie olejem[973]. Olej w judaizmie był traktowany jako środek leczniczy, przyrównywany do wody życia albo owocu z rajskiego drzewa, chroniący przed śmiercią i zapowiadający radość czasów mesjańskich[974].

Teologicznej interpretacji tego znaku (jak i samego sakramentu) dostarczają starożytne teksty modlitw poświęcenia oliwy. Najstarszy z nich pochodzi z *Tradycji Apostolskiej* św. Hipolita (III w.). Modlitwa ta zawiera prośbę o uświęcenie oleju oraz o zdrowie dla chorych, którzy będą nim namaszczani, a także umocnienie i pokrzepienie w chorobie. Prócz choroby olej ma służyć jako lekarstwo na działanie demona – według modlitwy pochodzącej z *Euchologionu Seraphiona* (IV w., Egipt)[975]. Tradycja rzymska zna również tekst obecny m.in. w *Sakramentarzu Gelazjańskim*. Nie ma jednak (do czasów karolińskich, VIII–IX w.) zachowanych formuł udzielania sakramentu namaszczenia chorych. Poświęcony olej był wówczas przechowywany u osób prywatnych i stosowany według potrzeby również bez obecności kapłana, co nie oznaczało sakramentu w dzisiejszym rozumieniu. Wskutek reform Alkuina (doradcy Karola Wielkiego) namaszczenie chorych zostaje zarezerwowane kapłanowi.

Zanik udzielania tego sakramentu od IX w. był spowodowany obniżeniem kultury religijnej (wędrówki ludów, najazd plemion barbarzyńskich), a także rozpowszechnianiem przekonania ludu o namaszczeniu chorych jako „balsamowaniu do życia wiecznego". Utrwaliło to pogląd, iż po namaszczeniu nie wolno już człowiekowi np. korzystać z praw małżeńskich czy spożywać mięsa[976]. Rozumienie tego sakramentu jako jednego z ostatnich namaszczeń w życiu człowieka przejęła teologia scholastyczna: trzem sakramentom inicjacji (wtajemniczenia): chrzest, Eucharystia, bierzmowanie przyporządkowała trzy, udzielane pod koniec życia: spowiedź, Eucharystia (jako Wiatyk)

[972] Cz. Krakowiak, *Sakramenty…*, dz. cyt., s. 116 i nn.
[973] G.L. Muller, *Dogmatyka...,* s. 749.
[974] S. Czerwik, *Odnowiona liturgia sakramentu namaszczenia chorych*, w: *Ludzie chorzy i starsi w Kościele*, Akademia Teologii Katolickiej, J. Charytański (red.), Warszawa 1981, s. 107.
[975] D. Kwiatkowski, *Namaszczanie chorych...,* art. cyt., s. 136–137.
[976] J. Stefański, *Sakrament chorych w dziejach i życiu Kościoła*, Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum, Gniezno 2000, s. 38–40.

oraz namaszczenie chorych jako *sacramentum exeuntium*[977]. To ujęcie podtrzymał *Dekret dla Ormian* (1439), który polecał przyjęcie tezy, iż sakramentu chorych należy udzielać tylko chorym w niebezpieczeństwie śmierci. Tam także wyszczególniono miejsca namaszczeń: oczy, uszy, nos, usta, ręce, nogi, nerki oraz formę (słowa wypowiadane przy każdym z namaszczeń). Miały one wymiar pokutny, nawiązywały do odpuszczenia grzechów związanych z tymi miejscami ciała[978].

Nauczanie Soboru Trydenckiego o sakramencie chorych związane było z jego negacją przez ruch protestancki. W XIV sesji podkreślono, że kapłan jest wyłącznym szafarzem sakramentu, potwierdzono ustanowienie z woli Chrystusa, a także wymieniono skutki namaszczenia, którymi są: udzielenie specjalnej łaski, odpuszczenie grzechów, duchowe i fizyczne podźwignięcie chorego[979]. Uzdrowienie ciała chorego miało się dokonać, jeśli byłoby to pożyteczne dla jego zbawienia[980].

Sposób udzielania sakramentu określało opublikowane w 1614 r. *Rituale Romanum*. Tytuł V „O sakramencie ostatniego namaszczenia" poprzedza wstęp zawierający streszczenie myśli Soboru Trydenckiego odnośnie do teologii, formy i materii tego sakramentu[981]. Drugi rozdział zawiera porządek udzielenia sakramentu. Wejście i pokropienie wodą pobłogosławioną dokonywało się jak przy zanoszeniu Komunii św. chorym (lub jako Wiatyk) opisanym wcześniej w tytule o Eucharystii[982]. Tutaj także znajdują się wskazówki dotyczące przygotowania kapłana i pomieszczenia, w którym znajdował się chory (stół nakryty obrusem, krzyż, świece, wata, woda święcona, kropidło, sól i chleb do wycierania palców i wodę do ablucji)[983]. Przyjęcie sakramentu miało być dla chorego kojące, zarówno jeśli chodzi o spokój duszy, jak i ciała, wymagało jednak przygotowania ze strony kapłana i chorego, które mogło przybrać formę wcześniejszych odwiedzin[984]. Spowiedź i Komunia (może być w formie Wiatyku) odbywały się przed udzieleniem namaszczenia. Na właściwy ryt sakramentu według *Rytuału* składają się trzy modlitwy przygotowawcze: *Introeat...*, *Oremus, et deprecemur...* oraz *Exaudi nos, Domine....* Wyrażają one prośbę o błogosławieństwo dla domu chorego

[977] M. Kunzler, dz. cyt., s. 460 i nn.
[978] BF 288, s. 166.
[979] J. Stefański, *Sakrament chorych...*, dz. cyt., s. 45. Sobór Trydencki traktował więc nieco łagodniej niebezpieczeństwo śmierci jako warunek udzielania tego sakramentu – jako okoliczność właściwą, ale nie bezwzględnie konieczną, por. B. Zubert, *Sakrament namaszczenia chorych. Próba wykładni obowiązujących przepisów kodeksowych*, „Roczniki Nauk Prawnych" 5 (1995), s. 18.
[980] H. Wagner, *Dogmatyka,* Wydawnictwo WAM, Kraków 2007, s. 319.
[981] RR 1927, s. 169–171.
[982] RR 1927, s. 162–168.
[983] J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, Wydawnictwo PAX, Warszawa 1956, s. 373; por. CR, s. 88.
[984] A. Zwettler, *Liturgik,* Tyrolia–Verlag–Innsbruck–Wien 1952, s. 175.

i odparcie złych duchów, a także o obecność aniołów[985]. Następnie odmawiało się spowiedź powszechną[986] zakończoną *Misereatur...* oraz *Indulgentiam...*[987]. Potem kapłan wyciągał prawą rękę nad chorym (jego głową), odmawiając modlitwę z egzorcyzmem[988]. Samo namaszczanie odbywało się w następującym porządku: dokonywał go kapłan prawym kciukiem, kreśląc znak krzyża, zaczynając od: oczu (powiek), uszu, nozdrzy, ust (zamkniętych), dłoni i nóg[989]. Miało to nawiązywać do naznaczenia zmysłów znakiem krzyża podczas chrztu, co wiązało się z ich uświęceniem na służbę Bogu i ludziom. W namaszczaniu chorych dokonywało się ich uleczenie duchowe, ponieważ w życiu stawały się narzędziem grzechu wbrew ich przeznaczeniu z chrztu[990]. Po namaszczeniu kapłan wycierał palce w sól oraz mył je wodą, wycierając w jednorazowy ręcznik (watę)[991].

Modlitwy, które następują bezpośrednio po namaszczeniu pochodziły z liturgii gallikańskiej (IX/X w.)[992]. Stanowiły one dialog po cichym odmówieniu *Pater noster.* Wezwania i odpowiedzi były prośbą o zachowanie chorego i obronę przed zakusami nieprzyjaciela oraz szkodliwością grzechów, przez wzgląd na nadzieję pokładaną w Bogu. Całość kończyły trzy oracje celebransa: *Domine, Deus, qui*...; *Respice, quaesumu*s i *Domine, sancte Pater...* Koncentrowały się wokół skutków tego sakramentu, którymi są: uzdrowienie ciała i odpuszczenie grzechów. W trzeciej modlitwie prośba dotyczyła także „przywrócenia Kościołowi chorego – w pełni sił" (*atque Ecclesiae tuae sanctae, cum omni desiderata prosperitate restituas*)[993]. Przedsoborowe *Rituale Romanum* zawierało w rozdziale 3 „Siedem psalmów pokutnych z antyfonami oraz tekst Litanii do Wszystkich Świętych, które odmawiało się w obecności chorego[994]. Dalej

[985] RR 1927, s. 173; (Można je opuścić ze słusznej przyczyny: *si tempus non patiatur, ex parte, vel in totam poterunt omitti*; CR, s. 89–90, tu po pierwszej modlitwie jest rubryka *vel alio modo*).
[986] Przez cały czas stosowano język narodowy w spowiedzi powszechnej od XIX w., por. Z. Wit, *Troska liturgiczna o człowieka chorego w świetle polskich rytuałów potrydenckich (1631–1963)*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1995, s. 98.
[987] RR 1927, s. 173n nie mówi tutaj nic o spowiedzi chorego, ponieważ słucha się jej przed Komunią; natomiast CR, s. 91 wspomina *si infirmos velit confiteri, reliqui ex cubiculo exeunt, et sacerdos eum audiat et absolvat.*
[988] RR 1927, s. 174; W CR, s. 93n poprzedzona jest modlitwą litanijną za chorego.
[989] RR 1927, s. 174–175; CR, s. 94–96. U kapłanów namaszcza się wierzch dłoni, bo wewnątrz były one już namaszczone podczas święceń; z rozumnej przyczyny można opuścić namaszczenie nóg; por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, dz. cyt., s. 374. *Collectio Rituum* podaje również formułę skróconą: „Per istam sanctam uncionem indulgeat tibi dominus quidquid deliquisti. Amen" – jedno namaszczenie na czole (tylko w bliskim niebezpieczeństwie śmierci), por. tamże, s. 96. W Polsce znane było również namaszczenie nerek – lędźwi, np. w rytuale piotrkowskim, por. Z. Wit, *Troska…*, dz. cyt., s. 89.
[990] J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, dz. cyt., s. 374.
[991] A. Zwettler, dz. cyt., s. 179. RR 1927, s. 175 i CR, s. 96 wspominają o wycieraniu palców w chleb.
[992] J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, dz. cyt., s. 374.
[993] RR 1927, s. 176–177; CR, s. 98–99 (zawiera jeszcze krótką oracje na wypadek skróconego obrzędu).
[994] RR 1927, s. 177–202.

Rytuał podawał obrzęd wizyty u chorego (z zestawem psalmów i czytań) – rozdział 4, a także teksty na bezpośrednie przygotowanie do śmierci (rozdział 5) oraz formułę błogosławieństwa apostolskiego z nadaniem odpustu zupełnego na godzinę śmierci (rozdział 6)[995]. W rozdziale 7 zamieszczono modlitwy przy konającym wraz z tekstami przewidzianymi w momencie samej śmierci (rozdział 8)[996].

Codex Iuris Canonici z 1917 r. używał tu nazwy *„sacramentum extremae untcionis"*[997]. Polskie rytuały zachowały w tytule słowa *„extrema unctio"* do wydania *Collectio Rituum* (1963), które także nie zmieniło jeszcze nazwy na *„unctio infirmorum"*[998]. W połowie XX w. kierunek refleksji teologicznej zmierzał ku zmianie nazwy na „namaszczenie chorych". Tę intuicję potwierdziła *Konstytucja o liturgii* Soboru Watykańskiego II, używając sformułowań „także i lepiej" (*etiam et melius*) w kontekście używania nazwy „namaszczenie chorych"[999]. Sakrament ten pozostał przeznaczony dla tych, którym zagraża śmierć (z powodu choroby lub starości), lecz nie tylko dla tych, którzy znajdują się w agonii[1000]. Dokument Soboru zalecił ułożenie obrzędu udzielania sakramentów chorym w kolejności: spowiedź, namaszczenie, Wiatyk[1001]. *Konstytucja* poleciła także, aby zmniejszyć liczbę namaszczeń i ułożyć modlitwy dostosowane do stanu zdrowia chorego[1002]. Teologia sakramentu – nazwanego już tylko „namaszczeniem chorych" – zawarta jest także w drugim dokumencie *Vaticanum II*, jakim jest *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*. Przez namaszczanie chorych „cały Kościół poleca chorych cierpiącemu i uwielbionemu Panu, aby ich podźwignął i zbawił". Sakrament ten jest również zachętą dla chorego, aby dobrowolnie złączył swoje cierpienie z męką Chrystusa dla dobra całego Kościoła[1003].

Następnym krokiem w rozwoju teologii i obrzędów sakramentu chorych było

---

[995] RR 1927, s. 202–220.
[996] RR 1927, s. 220–242.
[997] CIC, kan. 937.
[998] Z. Wit, *Troska liturgiczna...,* dz. cyt., , s. 88. Autor podaje iż, CR zmieniło już nazwę. Stało się to jednak dopiero w 1964 r. w wydanym wówczas *De cura infirmorum secundum Rituale Romanum Ecclesiis Poloniae adaptatum*, Wydawnictwo Kurii Diecezjalnej, Katowice 1964, gdzie funkcjonuje już nazwa *Sacramentum Unctionis Infirmorum*.
[999] KL 73. Zdaniem I. Różyckiego sobór zachował nazwę *Extrema Unctio*, ponieważ wyraża ona kolejność sakramentów z użyciem namaszczeń w życiu wiernego, a nie porę życia udzielania tegoż sakramentu (jako „ostatniego"), por. I. Różycki, *Teologiczne następstwa soborowej Konstytucji o liturgii*, „Studia Theologica Varsaviensia" 3 (1965), s. 21–22.
[1000] Kl. 73, 81. Ks. Schenk uważał, iż „sakrament ten nie ma bezpośredniego stosunku do śmierci", por. W. Schenk, *Sakramenty święte*, w. *Wprowadzenie do liturgii*, F. Blachnicki, W. Schenk, R. Zielasko (red.), Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań – Warszawa – Lublin 1967, s. 388.
[1001] KL 74; por. W. Schenk, *Sakramenty...*, dz. cyt., s. 388.
[1002] KL 75.
[1003] KK 11.

wydanie przez Pawła VI *Konstytucji apostolskiej Sacram unctionem infirmorum* w 1972 r.[1004]. Dokument zawierający trzy części rozpoczyna się od biblijnych źródeł tego sakramentu oraz jego miejsca i sposobu udzielania w Tradycji Kościoła. Druga część dokumentu dotyczy motywów przyjęcia i zasad odnowy sakramentu chorych. Zaleca się go przyjmować, „gdy zaczyna zagrażać śmierć z powodu choroby lub starości". Struktura i elementy obrzędu stają się odtąd lepiej dostosowane do naszych czasów[1005]. Materią sakramentu jest olej z oliwek (lub gdy jego brak – inny olej roślinny), którym namaszcza się czoło i dłonie chorego (w przypadku naglącym – czoło lub inną część ciała)[1006].

Najbardziej istotną zmianą było wprowadzenie nowej formuły sakramentalnej: „Przez to święte namaszczenie niech Pan w swoim nieskończonym miłosierdziu wspomoże Ciebie łaską Ducha Świętego. Pan, który odpuszcza Ci grzechy, niech Cię wybawi i łaskawie podźwignie"[1007], w którą włączono słowa z Listu św. Jakuba, tak, aby jaśniej wyrażała skutki sakramentu chorych[1008]. Tekst nowej formuły można podzielić na cztery części:

1. Z formuły potrydenckiej pozostały: „przez to święte namaszczenie" i „w swoim nieskończonym miłosierdziu";
2. Nawiązaniem do starożytnej formuły inwokacyjnej *Emitte…* są słowa „niech Pan... wspomoże ciebie łaską Ducha Świętego", które ukazują skutek sakramentu jako pomoc człowiekowi w całej jego egzystencji.
3. „Pan, który odpuszcza ci grzechy" – pokutny wymiar namaszczenia pojawia się w formule ze względu na słowa Apostoła Jakuba, jednak bez rozstrzygnięcia, czy chory w tym momencie potrzebuje tego odpuszczenia, czy też dokonało się ono u niego wcześniej poprzez nawrócenie i sakrament pokuty.
4. Najważniejszy skutek sakramentu chorych, nawiązujący wprost do Jk 5, 15 – „niech cię wybawi i łaskawie podźwignie". Słowa *sodzei* i *egerei* (łac. *salvare* i *allevare*) oznaczają zbawienie całego człowieka, czyli podniesienie i podźwignięcie w wymiarze soteryjnym i paschalnym[1009].

[1004] Paweł VI, *Konstytucja apostolska O Sakramencie Namaszczania Chorych*, w: *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo,* Wydanie III zmienione i poprawione, Księgarnia Świętego Jacka, Katowice 2021, s. 12–16.
[1005] Tamże, s. 14.
[1006] Tamże, s. 15.
[1007] Tamże; KKK 1513.
[1008] Cz. Krakowiak, *Sakramenty uzdrowienia...*, dz. cyt., s. 67. Głównym celem sakramentu chorych nie jest gładzenie grzechów (na co wskazywała dawna formuła wraz z namaszczeniami poszczególnych narządów zmysłów), lecz duchowa pomoc w czasie choroby, por. tamże, s. 69.
[1009] B. Mokrzycki, *Kościół w oczyszczeniu,* Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa, 1986, s. 240.

Zgodnie z KL 24 i 35, ukazujących rolę Pisma św. w liturgii, w odnowionych obrzędach przywrócono uprzywilejowane miejsce słowu Bożemu, którego celem jest budzenie, ożywianie i umacnianie wiary chorego oraz wszystkich uczestniczących w obrzędzie[1010].

Na ryt sakramentu udzielanego jednej osobie składają się obrzędy wstępne: pozdrowienie, pokropienie wodą święconą, przemówienie celebransa (lub modlitwa), spowiedź lub akt pokuty. Potem następuje czytanie Słowa Bożego, prośby w intencji chorego, włożenie rąk, modlitwa dziękczynna nad olejem (lub jego poświęcenie) samo namaszczenie, modlitwa końcowa, ewentualnie udzielenie Komunii świętej i błogosławieństwo[1011]. Nowe wydanie tej księgi liturgicznej przewiduje również wspólnotową celebrację sakramentu namaszczania chorych (także podczas Mszy św. – w kościele lub domu chorego), co zadość czyni punktowi 27 KL, podkreślającemu wyższość celebracji wspólnotowej nad indywidualną[1012].

Nowy *Kodeks Prawa Kanonicznego* promulgowany przez Jana Pawła II określa namaszczenie chorych jako powierzenie wiernych „Chrystusowi cierpiącemu i uwielbionemu, aby ich podtrzymał i zbawił", powtarzając KK 11[1013]. Określa materię[1014] oraz sposób sprawowania sakramentu[1015] oraz szafarza, którym jest jedynie kapłan[1016]. Podmiotem namaszczenia chorych jest wierny posiadający zdolność używania rozumu[1017], który znajduje się w niebezpieczeństwie (przez chorobę lub starość)[1018] z wyłączeniem trwających „z uporem w jawnym grzechu ciężkim"[1019].

*Katechizm Kościoła Katolickieg*o opis sakramentu chorych rozpoczyna od

---

[1010] *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo,* Wydanie III zmienione i poprawione, Księgarnia Świętego Jacka, Katowice 2021, s. 143–236. Pierwsze polskie wydanie tej posoborowej księgi liturgicznej miało miejsce w 1978 r., drugie (już po uwzględnieniu norm nowego KPK) – w 1993.

[1011] Sch, nry 86 –103 s. 62–76. VLK, s. 218–222 również zawiera obrzęd sakramentu namaszczenia chorych – brakuje w nim jednak modlitwy dziękczynnej nad olejem oraz wzmianki o włożeniu rąk.

[1012] Sch, s. 80 (podczas Mszy św.), s. 82 (wielu chorych).

[1013] Por. KPK, kan. 998; KK 11; KKK 1499; por. Cz. Krakowiak, *Rytuał Rzymski...*, dz. cyt., s. 94.

[1014] Według CIC 1917 – can. 735 i 946 proboszcz powinien był przechowywać olej chorych w kościele (nie w mieszkaniu – chyba że z konieczności lub dla innej rozumnej przyczyny za zgodą ordynariusza). Istniało również zalecenie, aby przechowywać olej w naczyniu srebrnym (wewnątrz złoconym) lub cynowym, włożonym w bawełnę lub inny materiał por. K. Karłowski, E. Nowicki, *Vademecum...,* dz. cyt., s. 183. KPK 1983 w kan. 1003 § 3: „Każdy kapłan może nosić ze sobą olej poświęcony, ażeby w razie konieczności mógł udzielić sakramentu namaszczenia chorych".

[1015] KPK, kan. 999–1002; KKK 1513.

[1016] KPK, kan. 1003. Potwierdziła to też później Kongregacja Nauki Wiary: jako doktrynę *definitive tenenda*: *Nota dotycząca szafarza sakramentu Namaszczenia Chorych*, 11.02. 2005: „Anamnesis" 42 (2005), z. 3, s. 19–22.

[1017] KPK, kan. 1004. Pojawia się wątpliwość, co do możliwości udzielania sakramentu chorych dzieciom (poniżej kodeksowego wieku używania rozumu – 7 lat) – zdaniem Cz. Krakowiaka należy go udzielać, jeśli rodzice o niego proszą (podobnie jak o chrzest), choć istnieje potrzeba opracowania oddzielnego obrzędu na taką okoliczność, por. Cz. Krakowiak, *Sakramenty uzdrowienia...*, dz. cyt. s. 81–82.

[1018] KPK, kan. 1004–1006.

[1019] KPK, kan. 1007.

umiejscowienia go w ekonomii zbawienia, w której to człowiek cierpiący przeżywa chorobę w obliczu Boga, będącego dawcą uzdrowienia, a przede wszystkim – zbawienia, co potwierdzają cuda Jezusa, a zwłaszcza Jego zbawcza męka[1020]. Sakrament namaszczenia chorych według *Katechizmu* jest pochodzenia apostolskiego, a uzdrowienia ciała dokonywane przez obdarzonych charyzmatami ukazują moc łaski Zmartwychwstałego[1021]. W kwestii podmiotu i szafarza *Katechizm* powtarza wcześniejsze normy zawarte w KPK, zalecając duszpasterzom i wspólnocie troskę o pogłębienie rozumienia u wiernych tego sakramentu. Jest on celebracją liturgiczną, a więc i wspólnotową, zaleca się sprawowanie go w łączności z Eucharystią i sakramentem pokuty oraz troskę o głoszenie Słowa[1022]. Katechizm wymienia także cztery skutki przyjęcia sakramentu chorych: 1) szczególny dar Ducha Świętego; 2) zjednoczenie z męką Chrystusa, 3) łaska eklezjalna i 4) przygotowanie do ostatniego przejścia[1023].

Temat sakramentu namaszczenia chorych poruszany jest także w innych dokumentach Kościoła. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* mówi o nim w kontekście pielgrzymek ludzi chorych do sanktuariów, gdzie należy promować wspólnotowe udzielanie tego sakramentu, odpowiadające naturze tych miejsc, w których „prośba o miłosierdzie jest szczególnie intensywna". Przez troskę o chorych realizuje się tam „macierzyńska troska Kościoła"[1024]. Wnioski ze stanu duszpasterstwa chorych w Polsce ukazuje II Polski Synod Plenarny, twierdząc, że rozwinęła się posługa sakramentalna wobec chorych za sprawą możliwości działania kapelanów szpitalnych i obecności nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej. Niestety istnieje wśród wiernych pogląd o przeznaczeniu sakramentu chorych dla umierających, stąd częsta opieszałość i zwlekanie w wezwaniu kapłana, często w momencie, gdy chory już stracił świadomość. Należy więcej miejsca przeznaczyć na katechezy uświadamiające wiernych co do prawdy teologicznej dotyczącej tego sakramentu, włączając w ten proces współpracy również personel medyczny[1025].

2.1. Liturgia sakramentu namaszczenia chorych

[1020] KKK 1500–1507.
[1021] KKK 1508–1510.
[1022] KKK 1517–1519.
[1023] KKK 1520–1523.
[1024] DPLiL, nr 269, s. 190.
[1025] K. Matwiejuk, *Sakramenty uzdrowienia w dokumentach II Polskiego Synodu Plenarnego*, w: *Liturgia w dokumentach II Polskiego Synodu Plenarnego*, K. Matwiejuk (red.), Wydawnictwo Diecezji Radomskiej Ave, Radom 2003, s. 50–51.

Służba Boża wydana w Lubaczowie zawiera skrót najważniejszych wiadomości o sakramencie namaszczenia chorych, zarówno celebrowanym indywidualnie, jak i wspólnotowo. Obowiązkiem chrześcijańskim jest troska o chorych, także w wymiarze sakramentalnym: przygotowaniem do przyjęcia sakramentu chorych może być pouczenie, iż nie jest on zaopatrzeniem na śmierć[1026]. Uczynkiem miłości jest także samo wezwanie kapłana do chorego, a gdy nie ma takiej możliwości, a chory jest w ciężkim stanie: podsuwanie myśli o Bogu i odmawianie krótkich modlitw[1027]. Troską o chorych jest również pomoc w przygotowaniu mieszkania na przybycie kapłana: stół nakryty białym obrusem, krzyż, świece, woda święcona, szklanka czystej wody oraz kawałek waty, trochę soli i chleba, a przede wszystkim – jeśli to możliwe – wspólna modlitwa podczas obrzędu, szczególnie rodziny, znajomych i sąsiadów[1028].

Sam skrócony obrzęd namaszczenia chorych podaje jedynie podręcznik opracowany przez Ordynariat Polowy Wojska Polskiego. Rozpoczyna się od obrzędów wstępnych, na które składają się: pozdrowienie, pokropienie wodą święconą, wprowadzenie, po czym odbywa się spowiedź chorego lub akt pokuty, czytanie fragmentu Ewangelii (Mt 8, 5–13 – *Uzdrowienie sługi setnika*), prośby w intencji chorego, namaszczenie, modlitwa po namaszczeniu (dwie do wyboru, w tym jedna *za wiernego w agonii*), *Ojcze nasz*, Komunia święta chorego, błogosławieństwo[1029].

2.2. Dzień Chorego w parafii

Agendy liturgiczne podają różne terminy organizowania celebracji dla chorych. Są to przede wszystkim wspomnienie NMP: z Lourdes (11 lutego)[1030] albo Uzdrowienia Chorych (6 czerwca)[1031], Tydzień Miłosierdzia[1032], misje lub rekolekcje[1033] oraz uroczystości Patrona miejscowości, kościoła czy parafii[1034]. Czynnikiem wspomagającym liczniejsze uczestnictwo może być według podręczników także ciepła pogoda[1035]. Celem organizacji takiej celebracji jest ukazanie konkretnej formy jedności

[1026] SBL, s. 341.
[1027] Tamże.
[1028] Tamże.
[1029] VLK, s. 218–221.
[1030] AgOp, s. 516; AgCz, s. 587 (wrzesień i październik – dekanalne pielgrzymki chorych); SBwDD, s. 284, PNDS, s. 358; RDP, s. 171. AgTar, s. 183 podaje krótkie wprowadzenie informujące o pochodzeniu tego wspomnienia (od objawienia się Bernadetcie 11 lutego 1858 r.), a także tekst kolekty (w prośbie zawiera ona zwrot do Boga o pomoc w naszych słabościach i powstanie z grzechów do nowego życia za wstawiennictwem NMP).
[1031] AgOp, s. 516; AgKat, s. 435.
[1032] AgOp, s. 516; AgKat, s. 435; AgTar, s. 391; SBL, s. 771.
[1033] AgOp, s. 516; SBL, s. 771; AgTar, s. 391 („w okresie Adwentu i Wielkiego Postu"); RDP, s. 171.
[1034] RDP, s. 171.
[1035] AgOp, s. 516; RDP, s. 171.

i miłości wspólnoty parafialnej z jej chorymi członkami[1036] oraz włączenie ich w dzieło apostolskie Kościoła[1037]. Wspomniane przez agendy cele najpełniej objawiają się w Eucharystii, która powinna być centrum tego dnia[1038], co też wpisuje się w soborowe określenie liturgii jako „źródła i szczytu". Ponadto należy umożliwić chorym i starszym skorzystanie z sakramentu pokuty[1039]. Formularz mszalny wybiera się zgodnie ze wskazaniami kalendarza liturgicznego: gdy to możliwe używa się Mszy za chorych (MR 164") z własnymi czytaniami i modlitwą wiernych[1040], względnie o NMP z Lourdes[1041]. Niektóre podręczniki proponują tropy trzeciej formy aktu pokuty. Nawiązują one do cierpienia jako drogi do odnowienia w chorym dzieła męki Chrystusa, dając przez to możliwość uczestnictwa w ofierze paschalnej[1042], a także do czynów Chrystusa: uzdrawiania oraz polecenia, aby Apostołowie wkładali ręce na chorych[1043]. Gdy podczas Mszy udziela się sakramentu chorych, stosuje się normy zawarte w rozdziale IV księgi liturgicznej, według której po homilii można odmówić litanię za chorych, a potem następuje: nałożenie rąk, modlitwa dziękczynna nad olejem (lub poświęcenie) oraz samo namaszczenie[1044]. W homilii powinno się wyjaśnić biblijny i wczesnochrześcijański sens tego sakramentu oraz wskazać sytuacje życiowe, w których powinno się go przyjmować[1045]. Należy również wyjaśnić sens cierpienia jako środka uświęcania Kościoła i jego ewangelizacji[1046]. Powinno się uwzględnić też temat Orędzia papieskiego z okazji Światowego Dnia Chorego na dany rok[1047]. Na początku udzielania sakramentu warto zachować milczenie, aby zgromadzenie mogło usłyszeć słowa formuły sakramentalnej[1048]. W niektórych treściach spotyka się uwagę o wykluczeniu nieuporządkowanej zbiorowości i spontaniczności w udzielaniu sakramentu chorych poprzez wcześniejsze zgłoszenie pragnących przyjąć ten sakrament (w zakrystii lub

[1036] AgOp, s. 516; AgKat, s. 435; AgCz, s. 589; KN, s. 495; SbwDD, s. 284; SBL, s. 771.
[1037] AgTar, s. 392; AgCz, s. 589; KN, s. 495.
[1038] AgKat, s. 435; SbwDD, s. 284; RDP, s. 172.
[1039] KN, s. 495; PNDS, s. 358; RDP, s. 171 (należy także zadbać o odwiedziny chorych w domach).
[1040] AgOp, s. 516; AgKat, s. 435; AgTar, s. 392; AgCz, s. 589; KN, s. 495; SbwDD, s. 284; SBL, s. 771; RDP, s. 172, por. Sch, nr 105, s. 80, a także formularze s. 237.
[1041] SBwDD, s. 284; RDP, s. 172 (także Mszę wotywną o NMP pod wezwaniem Uzdrowienia Chorych).
[1042] AgOp, s. 517.
[1043] SBwDD, s. 285.
[1044] AgTar, s. 392; AgCz, s. 589.; SbwDD, s. 285; RDP, s. 172–173; KN, s. 496–499 oraz PNDS, s. 358–360 (podaje teksty i rubryki namaszczenia chorych); dokładnie: Sch, nr 96–99, s. 72–76; nr 104–106, s. 80–81; nr 116, s. 84.
[1045] AgKat, s. 435; AgTar, s. 392; AgCz, s. 589; PNDS, s. 358.
[1046] KN, s. 495.
[1047] RDP, s. 171.
[1048] PNDS, s. 358; RDP, s. 173 (można śpiewać pieśni: *O Stworzycieli, Duchu przyjdź; Ojcze z niebios; Pan jest mocą swojego ludu*, na przemian z rozważaniami z KKK, listu apostolskiego Jana Pawła II o chrześcijańskim sensie cierpienia *Salvifici doloris*).

kancelarii)[1049].

Agendy liturgiczne przedstawiają trzy formy zakończenia Mszy św. za chorych: błogosławieństwo uroczyste (potrójne), błogosławieństwo z nałożeniem rąk i błogosławieństwo Najświętszym Sakramentem[1050]. W pierwszym przypadku stosuje się porządek opisany w rubrykach mszału[1051]. Gdy stosuje się drugi wariant, należy po modlitwie pokomunijnej wyjaśnić sens nałożenia rąk w świetle Biblii, a szczególnie czynów Chrystusa[1052] oraz zachęcić do wzbudzenia aktu wiary w to, że w osobie kapłana błogosławi sam Chrystus[1053]. Można go używać, jeśli nie udzielano sakramentu namaszczenia[1054]. Po wezwaniu *Pochylcie głowy wasze na błogosławieństwo* kapłan odmawia modlitwę z wyciągniętymi rękami[1055]. Tekst oracji zawiera prośbę o obfitość błogosławieństwa, zdrowie duszy i ciała, pełnię braterskiej miłości i oddanie Bogu[1056]. Po tej modlitwie celebrans oraz inni kapłani nakładają dłonie na głowy chorych, mówiąc: *Niech Bóg okaże Ci łaskę i miłosierdzie*[1057]. Całość celebracji kończy zwykłe błogosławieństwo lub uroczyste (potrójne), które podkreśla prośbę o umocnienie „w dźwiganiu krzyża choroby ku chwale zmartwychwstania”[1058]. Po Mszy świętej można jako dziękczynienie odmówić modlitwę, w której stosuje się analogię: uzdrowienia dokonywane przez Jezusa – Eucharystia i znaki liturgiczne oraz wzywa się wstawiennictwa Najświętszej Maryi Panny stojącej pod krzyżem[1059].

Drugim wariantem zakończenia celebracji jest błogosławieństwo Najświętszym Sakramentem na sposób lourdzki. Po modlitwie pokomunijnej wystawia się Najświętszy Sakrament w monstrancji. Następuje krótka adoracja (jej czas zależy od stanu zdrowia chorych)[1060]. Może mieć formę wprowadzenia w indywidualne błogosławieństwo jako wyraz troski Chrystusa o każdą cierpiącą osobę i Jego towarzyszenie na drodze krzyża

[1049] RDP, s. 171.
[1050] SBL, s. 771 (tylko wzmianka o nałożeniu rąk i adoracji Najświętszego Sakramentu w intencji chorych). Według RDP, s. 175, 180 nie należy łączyć zarówno adoracji, jak i błogosławieństwa z włożeniem rąk z udzieleniem sakramentu namaszczenia chorych ze względu na ramy czasowe i stan chorych oraz symbolikę (włożenie rąk).
[1051] PNDS, s. 360–361; por. MR 381*.
[1052] AgOp, s. 517; AgCz, s. 590; KN, s. 499.
[1053] Ag Tar, s. 393; KN, s. 499.
[1054] AgTar, s. 392; AgCz, s. 589.
[1055] AgOp, s. 518; KN, s. 499.
[1056] AgOp, s. 518; AgTar, s. 393–394 i AgCz, s. 590 a także KN, s. 499–500(trzy warianty, podobne do wyboru).
[1057] AgOp, s. 518; AgTar, s. 394; AgCz, s. 590; KN, s. 500; RDP, s. 180–181.
[1058] AgOp, s. 518; AgTar, s. 392;394; KN, s. 500; także PNDS, s. 360–361.
[1059] AgCz, s. 587–588.
[1060] AgOp, s. 519; SBwDD, s. 286.

choroby[1061]. Zawiera przede wszystkim akt wiary w obecność Chrystusa w Eucharystii, nadziei na udział w zwycięstwie Chrystusa, prośbę o moc, siłę w znoszeniu cierpienia[1062], a także czas na modlitwę osobistą w ciszy[1063]. Tekst modlitwy może być pomocą w ofiarowaniu cierpienia w konkretnych intencjach: Kościoła, kapłanów, Ojczyzny rodzin, grzeszników, cierpiących, zmarłych, jak również może być wołaniem o zrozumienie cierpienia w świetle krzyża Chrystusa[1064]. Samo błogosławieństwo chorych ma następujący przebieg: celebrans, poprzedzony przez dwóch posługujących ze świecami, przyjmuje welon naramienny i bierze Najświętszy Sakrament, a następnie udziela błogosławieństwa, pochodząc do każdego chorego[1065] albo idąc przez środek kościoła[1066]. W tym czasie śpiewa się pieśni[1067] albo odmawia wezwania czy litanię do Imienia Jezus[1068] w formie powtarzania całych wezwań[1069], można także zachować święte milczenie[1070]. Do medytacji podane są również wezwania, koncentrujące się na wydarzeniach z życia ziemskiego Chrystusa, podczas których uzdrawiał chorych – przypomina się je w kontekście Jego działania dziś: uwalniania od grzechu i przywracania nadziei zbawienia[1071]. Modlitwy o uzdrowienie, do odmawiania podczas tego nabożeństwa, są dziękczynieniem za miłość Chrystusa oraz prośbą o miłość i wdzięczność w sercach ludzi, a także o nadzieję dla chorych i cierpiących[1072]. Podręczniki zawierają też modlitwy, będące ofiarowaniem Bogu siebie w cierpieniach jako podjęcie formy apostolstwa w Kościele, by przybliżać innych do Królestwa Bożego oraz zjednoczyć się z cierpieniem Chrystusa[1073]. Opracowania zawierają również modlitwy do użytku podczas celebracji dostosowane do konkretnych stanów choroby: chore dzieci[1074], niepełnosprawni i chorzy psychicznie[1075], dotknięci niespodziewaną

[1061] AgKat, s. 436; PNDS, s. 361–362; RDP, s. 179–180; AgTar, s. 395 i AgCz, s. 591 zaleca posłużenie się podobnym tekstem po modlitwie przed błogosławieństwem eucharystycznym.
[1062] PSBK, s. 430–431; PNDS, s. 362.
[1063] PSBK, s. 430–431.
[1064] RDP, s. 175–179.
[1065] AgOp, s. 519; AgKat, s. 436; PSBK, s. 431; AgTar, s. 395; SBwDD, s. 286; PNDS, s. 362 (przechodząc wśród chorych); RDP, s. 180 (chorzy podchodzą jak do Komunii – kapłan podchodzi do chorych na wózkach i noszach).
[1066] SBwDD, s. 338.
[1067] Z wyjątkiem pieśni maryjnych, por. RDP, s. 180.
[1068] AgOp, s. 519; AgKat, s. 436; SBwDD, s. 338; PNDS, s. 362–363.
[1069] AgKat, s. 436.
[1070] AgTar, s. 395.
[1071] AgOp, s. 519–520; AgKat, s. 437; PSBK, s. 434 (jako „litania w intencji chorych"); SBL, s. 333 („Wezwania do Chrystusa").
[1072] AgOp, s. 520–521.
[1073] AgKat, s. 437–438; SBwDD, s. 285–286; SBL, s. 331 i nn.
[1074] PSBK, s. 431– 432; AgCz, s. 592.
[1075] PSBK, s. 432; AgCz, s. 593.

chorobą[1076], starsi[1077], obłożnie lub nieuleczalnie chorzy[1078], umierający[1079]. W proponowanych tekstach uwzględniono ponadto wezwania skierowane do Matki Bożej o wstawiennictwo, jako tej która jest „obecna przy łóżkach wszystkich chorych świata", a także tej, która nosi tytuł Matki Bożej Bolesnej ze względu na udział w cierpieniu Syna Bożego[1080] – co podkreśla również szczególne powołanie, jakim jest oddawanie cierpień za Kościół[1081]. Można również modlić się Różańcem[1082] oraz wzywać wstawiennictwa świętych, którzy przez cierpienie w swoim życiu uwielbili Boga[1083].

Według podręczników niektórych diecezji należy także zadbać o organizację spotkania – agapy po części liturgicznej: posiłku i programu artystycznego[1084].

2.3. Błogosławieństwo chorych

Księga liturgiczna *Obrzędy błogosławieństw* zawiera w tomie I *Obrzęd błogosławieństwa chorych* w dwóch formach: dłuższej i krótszej[1085]. Agendy podają różne ich wersje, nieraz wzbogacone o wskazówki przygotowania celebracji, podają również propozycje pieśni.

W niektórych podręcznikach znajduje się wzmianka o pieśni na początek celebracji, np. *Z Tej biednej ziemi*[1086]. Obrzęd krótszy rozpoczyna wezwanie *Wspomożenie nasze w imieniu Pana*, po czym odczytuje się tekst Pisma Świętego, np. 2 Kor 1, 3–4 lub Mt 11, 28–29[1087] albo znak krzyża i pozdrowienie *Pokój Pański niech zawsze będzie z wami*[1088]. Celebrans może wprowadzić w obrzęd, wskazując na czyny troski o chorych Jezusa i Jego Apostołów, a także podając intencje modlitwy: cierpliwość w znoszeniu dolegliwości ciała i ducha oraz świadomość zjednoczenia z męką

[1076] PSBK, s. 432–433; AgCz, s. 593.
[1077] SBL, s. 333.
[1078] PSBK, s. 433.
[1079] PSBK, s. 433–434; SBL, s. 334–336 (Modlitwy chorego w obliczu śmierci: Akt przyjęcia śmierci, o uproszenie nie łaski szczęśliwej śmierci; do św. Józefa; do Pana Jezusa Cierpiącego).
[1080] AgKat, s. 439–440; KN, s. 503; SBL, s. 334.
[1081] AgCz, s. 588; KN, s. 502; SBwDD, s. 286; SBL, s. 334.
[1082] PSBK, s. 431.
[1083] PSBK, s. 435–436; AgCz, s. 596.
[1084] AgTar, s. 391; AgCz, s. 589; KN, s. 496; RDP, s. 171.
[1085] OBł, s. 133–146. Obrzęd wyróżnia także wariant błogosławieństwa chorych dzieci – z własnymi prośbami i modlitwą błogosławieństwa, por. tamże. s. 143–144.
[1086] SBwDD, s. 336; SBŁ, s. 287.
[1087] OBł, s. 145; AgOp, s. 628 (odsyła do tekstów na Dzień Chorych, księgi Sakramenty Chorych, a także Obrzędów Błogosławieństw, t. I); KN, s. 504; SBwDD, s. 338, SBŁ, s. 287–288; AgWł, s. 385 (nie zawiera sigli ani tekstów tylko odsyła do Sch).
[1088] AgWł, s. 384.

Chrystusa[1089]. Niektóre agendy wskazują, iż po homilii można odmówić litanię za chorych i udzielić im sakramentu namaszczenia[1090]. W przypadku samego błogosławieństwa kapłan lub diakon może włożyć ręce na chorego (jeśli szafarzem jest osoba świecka – kreśli znak krzyża na czole chorego)[1091]. Przed właściwą modlitwą można recytować prośby, zwrócone do Chrystusa[1092]. Motywacją modlitwy błogosławieństwa jest jej skuteczność w wymiarze podnoszenia i umacniania niedoskonałej natury człowieka[1093]. Prośba zawiera błaganie o przezwyciężenie słabości chorego, odzyskanie zdrowia, a w konsekwencji możliwość dziękczynienia – błogosławieństwa Imienia Boga[1094]. Obrzęd zawiera także krótką formułę błogosławieństwa (dla kapłana i diakona), w której prosi się o ochronę ciała i zbawienie duszy oraz doprowadzenie do życia wiecznego[1095]. Obrzęd można zakończyć wezwaniem opieki NMP – przez modlitwę, np. *Pod Twoją obronę* lub pieśń[1096].

2.4. Celebracja pokutna dla chorych

Podręczniki służby Bożej zawierają również wzorce celebracji pokutnych dla chorych. W jednej z omawianych agend we wprowadzeniu celebrans przedstawia słowo pokuty, głoszone przez Jezusa jako dobrą nowinę, do której powinniśmy wracać[1097]. Potem następuje pieśń o charakterze pokutnym i modlitwa celebransa, która określa Boga jako „źródło wszelkiej dobroci i łaskawości". W prośbie oracja zawiera ducha pokuty i ufności (prośba bliższa), przebaczenie, wyznanie grzechów oraz zjednoczenie z Bogiem i bliźnimi (co jest celem tego nabożeństwa według modlitwy)[1098]. Proponowane są czytania: Jk 5, 13–16, Mk 2, 1–12, a pomiędzy nimi psalm: 130 (129), Ps 51 (50) albo też inny[1099]. W homilii należy przedstawić grzech jako chorobę duszy, z której może uleczyć tylko Jezus i Jego Kościół, akcentuje się również wartość cierpienia chorego,

[1089] SBwDD, s. 336; SBŁ, s. 287; AgWł, s. 385.
[1090] KN, s. 504; SBwDD, s. 337; SBŁ, s. 288.
[1091] OBł, s. 146; AgOp, s. 628. Włożenia rąk nie powtarza się, odmawiając modlitwę błogosławieństwa, jeśli miało miejsce wcześniej namaszczenie chorych, którego może dokonywać tylko kapłan, por. *Nota dotycząca szafarza sakramentu Namaszczenia Chorych,* art. cyt.
[1092] AgWł, s. 385.
[1093] OBł, s. 146; AgOp, s. 629.
[1094] OBł, s. 146; AgOp, s. 629; KN, s. 505 (tu włożenie rąk ma miejsce po modlitwie, poprzedzonej *Ojcze nasz* i modlitwą powszechną), SBwDD, s. 337 i SBŁ, s. 288–289 oraz AgWł, s. 386 zawiera dwie propozycje modlitw (z włożeniem rąk: o umiejętność dźwigania krzyża choroby, pełne zdrowie i bez włożenia: o siłę ciała, stałość ducha, cierpliwość w chorobie i zdrowie).
[1095] OBł, s. 146; AgOp, s. 629.
[1096] SBwDD, s. 338; SBŁ, s. 289; AgWł, s. 386 (przed ogólnym błogosławieństwem).
[1097] SBL, s. 338.
[1098] SBL, s. 338.
[1099] SBL, s. 339.

ofiarowanego w intencji innych ludzi[1100]. Następujący po homilii rachunek sumienia składa się z pytań, które można dostosować do sytuacji chorych[1101]. Na akt pokuty składa się spowiedź powszechna oraz modlitwa litanijna zakończona *Ojcze nasz*. Modlitwa dziękczynienia ma formę responsoryjną z potrójną odpowiedzią „Tobie chwała na wieki", przedmiotem błagania jest tu odpuszczenie grzechów, uczestnictwo w Męce Chrystusa oraz nadzieja i obietnica wiecznej nagrody[1102].

Posoborowe podręczniki służby Bożej zawierające treści związane z sakramentem namaszczenia chorych wpisują się w potrzebę kształtowania właściwej świadomości wiernych, przypominając główne skutki tego sakramentu. Wskazówki dotyczące m.in. organizacji dnia chorego pomagają ukształtować właściwe pojęcie sakramentu chorych jako mającego działanie wspomagające akt wewnętrznego przylgnięcia do cierpiącego Chrystusa i wołania do Niego o pomoc w przyjęciu choroby, a nie tylko postrzegając go jako „ostatni sakrament", którym w sensie ścisłym jest Wiatyk. Cennym odwołaniem są tutaj teksty mówiące o wartości cierpienia, powierzonego Bogu w intencji Kościoła i świata – jako ofiara modlitewna chorego, mającego w ten sposób udział w Misterium Kościoła – Ciele Chrystusa. Teksty te ukazują zrealizowane w nowych obrzędach postulaty *Vaticanum II*[1103], uwypuklając także w zbiorowych celebracjach eklezjalny wymiar namaszczenia chorych, w którym cały Kościół poleca chorych Chrystusowi[1104].

[1100] SBL, s. 339–340.
[1101] SBL, s. 339–340.
[1102] SBL, s. 340–341.
[1103] Kl 73–75 (pora przyjęcia sakramentu, kolejność: po spowiedzi, a przed Wiatykiem, zmniejszenie liczby namaszczeń, nazwa sakramentu).
[1104] KK 11 (prośba do Chrystusa, aby przez sakrament chorego podźwignął i zbawił oraz apostolstwo chorych przez łączenie cierpień z męką i śmiercią Chrystusa).

ROZDZIAŁ IV

Sakramenty w służbie komunii

Rozdział *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, opisujący sakrament święceń i sakrament małżeństwa został zatytułowany „Sakramenty w służbie komunii". Określenie to wynika, według *Katechizmu* z tego, iż święcenia i małżeństwo są „nastawione na zbawienie innych ludzi". Wierni przyjmujący te sakramenty służą innym, ale i przez to „przyczyniają się do zbawienia osobistego". Funkcją święceń i małżeństwa jest służba w budowaniu Ludu Bożego. Święcenia są konsekracją do karmienia Kościoła słowem i łaską Bożą, natomiast małżonkowie otrzymują konsekrację do obowiązków i godności ich stanu[1105]. Dookreślenie terminu „w służbie komunii" podaje J. Kopeć, według którego to wieloznaczne sformułowanie należałoby zastąpić „w służbie wspólnoty", ponieważ w tych sakramentach realizuje się przede wszystkim więź Chrystusa z Kościołem (uwielbia On Ojca w Duchu Świętym), a nie chodzi tutaj o jedność w rozumieniu relacji międzyosobowych w społeczności[1106].

1. Sakrament święceń

Nie można podać jednego, konkretnego wydarzenia, które stanowiłoby moment ustanowienia sakramentu święceń. Teologia łączy ten sakrament z następującymi fragmentami Ewangelii: powołaniem uczniów (Mt 4, 18–22), wyborem Dwunastu (Mt 10, 1–15), rozesłaniem 72 uczniów (Łk 10, 1–16), ustanowieniem Eucharystii (nakaz „To czyńcie na moją pamiątkę" – Łk 22, 19), udzieleniem władzy odpuszczania grzechów (J 20, 22n), a także nakazem misyjnym (Mt 28, 18–20)[1107].

Temat ustanowionych przez Apostołów szafarzy nabrał znaczenia w czasach poapostolskich, kiedy rozpoczął się proces stopniowego i nie zawsze jednolitego rozwoju hierarchii. Gminy judeochrześcijańskie, pozostające pod wpływami synagogalnymi i środowiska qumrańskiego, reprezentowały ustrój prezbiteralny, o czym świadczą takie dzieła jak *Pasterz* Hermasa czy *Didache*. Wywodzące się z pogaństwa gminy hellenistyczne posiadały ustrój episkopalny, czego dowodzą choćby Dzieje Apostolskie

[1105] KKK, 1533–1535; por. KK 10, KDK 48.
[1106] J.J. Kopeć, *Sakramenty w służbie komunii*, w: *Liturgia w dokumentach…*, dz. cyt., s. 58–59.
[1107] J. Szczurek, *Sakrament święceń*, w: *Znaki Tajemnicy…,* dz. cyt., s. 462.

(Dz 20, 28), gdzie kierujących Kościołem Boga Paweł nazywa *episkopoi*, a także Pierwszy List św. Klemensa do Koryntian, gdzie wymienia się biskupów i diakonów. Wyraźnie określone funkcje skonsolidowanej, trójczłonowej hierarchii podają listy św. Ignacego Antiocheńskiego[1108]. Trwa jednak dyskusja dotycząca rytu święceń w pierwszych dziesiątkach lat istnienia Kościoła, która polega między innymi na sporze dotyczącym obecności gestu nałożenia rąk (*impositio manum*). Można zauważyć różnice w akcentowaniu elementów ordynacji: gminy judeochrześcijańskie akcentowały bardziej słowo, natomiast wspólnoty postpawłowe – nałożenie rąk (o czym świadczy m.in. 1 Tm 4, 14; 2 Tm 1, 6)[1109]. Pierwszym pełnym opisem liturgii święceń jest ryt z *Traditio Apostolica*, obejmujący święcenia biskupa, prezbitera i diakona[1110]. Przestrzegano również kolejności przy udzielaniu święceń: najpierw Sobór Nicejski ustanowił to odnośnie do święceń diakona, prezbitera i biskupa, co rozciągnięto na wszystkie (także niższe) święcenia przez m.in. dekret papieża Zozyma, lecz zdarzały się wyjątki od tej reguły[1111]. W tekstach z *Konstytucji Apostolskich* (ok. 380 r.) obecne jest m.in. pierwsze świadectwo o nakładaniu Ewangeliarza przy święceniach biskupa przez dwóch diakonów. Rozwój praktyki rzymskiej związany był również z wpływami innych tradycji liturgicznych. Ryt namaszczenia pochodzi prawdopodobnie z liturgii irlandzko-celtyckiej lub późnohiszpańskiej (stamtąd też zaczerpnięto przekazywanie szat przez biskupa). Rozwój tych obrzędów wyjaśniających miał wzmocnić według M. Kunzlera istotne czynności święceń: nałożenie rąk i modlitwę konsekracyjną[1112]. Stało się jednak odwrotnie, czego dał wyraz Sobór Florencki w *Dekrecie dla Ormian* (1439), w którym jako istotny obrzęd święceń prezbiteratu (*forma sacramenti*) uznano przekazanie kielicha i pateny[1113]. Stan taki trwał aż do Piusa XII, który w 1947 r. ponownie orzekł, że to nałożenie rąk i modlitwa święceń stanowią istotę obrzędu[1114]. Funkcjonowały wówczas odmienne opinie teologiczne, co do kwalifikacji subdiakonatu jako święceń wyższego stopnia[1115] (uważano je za takowe od czasów Innocentego III). Święceniami niższymi były w kolejności: ostiariat, lektorat, egzorcystat, akolitat (mogli ich udzielać również

[1108] M. Kowalczyk, *Teologia sakramentu święceń w perspektywie apostolatu wyświęconych*, Apostolicum, Warszawa – Ołtarzew 2012, s. 61–63.
[1109] B. Nadolski, *Liturgika. Sakramenty...*, dz. cyt., s. 233–234.
[1110] *Traditio Apostolica,* dz. cyt., s. 214–237.
[1111] E. Górski, *Święcenia niższe i wyższe. Studiu liturgiczno-historyczne*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 1954, s. 8.
[1112] M. Kunzler, dz. cyt., s. 472–474.
[1113] BF VII, 540.
[1114] Pius XII, Kostytucja Apostolska *Sacramentum Ordinis*, 30.11.1947: BF VII, 582–586.
[1115] Ks. Górski uważał, że subdiakonat należy zaliczyć do święceń wyższych, ponieważ osoby z tymi święceniami pełnią służbę bezpośrednio przy ołtarzu, por. E. Górski, dz. cyt., s. 5.

opaci i kardynałowie niebędący biskupami, a inni prezbiterzy – na podstawie indultu)[1116]. Ostatnie przedsoborowe wydanie *Pontificale Romanum* pochodzi z lat 1961–1962, obrzędy święceń wraz z rytem tonsury znajdują się tam w części pierwszej[1117].

Sobór Watykański II w *Konstytucji o liturgii świętej* postuluje, że „obrzędy święceń – tak ceremonie, jak i teksty trzeba na nowo opracować". Ze szczegółów reformy podaje jednak tylko możliwość wygłoszenia przez biskupa przemówienia w języku ojczystym oraz nakładanie rąk przez wszystkich obecnych biskupów podczas święceń (konsekracji) biskupich[1118]. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* zawiera syntezę zadań trzech stopni sakramentu święceń. Biskupi, mają kierować powierzonymi Kościołami, posiadają oni władzę „własną, zwyczajną i bezpośrednią", mogą stanowić prawo, sprawować sądy oraz kierować kultem i apostolatem[1119]. Są uczestnikami uświęcenia i posłannictwa samego Chrystusa i przekazicielami Jego mocy. Prezbiterzy, nie posiadają pełni kapłaństwa i dlatego są zależni od biskupów, lecz posiadają godność kapłańską związaną z osobą biskupa. Wyświęca się ich dla głoszenia Ewangelii, bycia pasterzami i sprawowania Bożego kultu, a szczególnie Ofiary Eucharystycznej. Są współpracownikami biskupa, jego pomocą i narzędziem, tworząc z nim jedno prezbiterium. Kierując wspólnotami, uobecniają w nich biskupa, przejmując także część jego obowiązków. Pomiędzy prezbiterami na mocy ich święceń istnieje związek braterstwa[1120]. Diakoni natomiast, choć stoją na niższym szczeblu hierarchii, nie otrzymują święceń dla kapłaństwa, lecz dla posługi, która ma się objawiać szczególnie w trzech wymiarach: liturgii, słowa i miłości[1121].

[1116] J. Wierusz-Kowalski, dz. cyt., s. 377–383. Formuły święceń niższych pochodzą z pontyfikału gallikańskiego, a znajdują się w *Statuta ecclesiae antiqua* kościoła z Arles z VI w. Na ceremonię składają się zasadniczo trzy części: upomnienie, wręczenie insygniów i modlitwa biskupa, por. E. Górski, dz. cyt., s. 20.

[1117] *Pontificale Romanum editio typica 1961–1962*, Libreria Editrice Vaticana 2008, s. 12–89.

[1118] Por. KL 76. Nakładania rąk przez wszystkich biskupów nie było w przedsoborowym *Pontificale* ani w średniowiecznych zbiorach. Tradycja ta jest jednak zgodna z wcześniejszymi opisami święceń biskupich z *Traditio Apostolica* (III w.) oraz *Statua Ecclesiae Antiqua* (VI w.), por. C. Braga, *Instructio ad excecutionem Constitutionis de sacra liturgia recte ordinadiam cum comentario,* Edizioni Liturgiche, Roma 1964, s. 70.

[1119] Por. KK 27.

[1120] KK 28. Rozumienie posługi prezbiteratu stało się przedmiotem soborowych dyskusji. S. Marsili wspomina o dwóch opcjach: na rzecz podkreślenia posługi ewangelizacji oraz wyakcentowania ofiarniczego aspektu – sprawowania kultu, rozumianego jednak według inspirowanej starotestamentalnym rozumieniem kapłaństwa teologii scholastycznej, jakoby jedynym zadaniem kapłana było składanie ofiar w imieniu ludu. Tak jednostronne ujęcie prowadziłoby do rytualizmu. Dualizm opinii został przezwyciężony poprzez odniesienie do kapłaństwa Chrystusa oraz ukazanie jego podstawy w posłudze Apostołów, jako „symbiozy" posług ewangelizacji i uświęcania. Por. B. Migut, *Znaki misterium Chrystusa. Historiozbawcze ujęcie sakramentów według Salvatore Marsilego OSB (1910–1983*), Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1996, s. 276–277.

[1121] Por. KDK 29.

Pontyfikał rzymski z 1968 r.[1122] przejął z *Tradycji Apostolskiej* modlitwę ordynacyjną biskupa (z włożeniem rąk głównego konsekratora), którą poprzedzało nałożenie rąk w milczeniu przez wszystkich obecnych biskupów. Drugie włożenie rąk mogło oznaczać akceptację wyboru, dokonanego przez duchowieństwo i lud, a także kolegialność episkopatu[1123]. W pracach nad odnowioną liturgią święceń posługiwano się również tekstami modlitw z Sakramentarzy: z Werony oraz gelazjańskiego. Bezpośrednim wpływem *Vaticanum II* był postulat, aby modlitwa konsekracyjna (wszystkich stopni) bardziej wyrażała rolę sług wyświęconych w posługiwaniu Ludowi Bożemu (KK 27–28)[1124]. Drugie po Soborze Watykańskim II wydanie *Pontyfikału rzymskiego* z 1990 r.[1125] uwzględniało wydane po 1968 r. dokumenty Kościoła, jak choćby *motu propio* Pawła VI *Ad pascendum* o zniesieniu subdiakonatu i nowych normach dotyczących diakonatu, a także *Kodeks Prawa Kanonicznego* (1983). Zmieniona edycja różni się także układem księgi – zgodnie z *Tradycją Apostolską* i z *Konstytucją Lumen Gentium* 27–29 rozpoczyna się (po *Preanotanda*, którego nie posiadało wydanie pierwsze) – od tekstów liturgii święceń biskupa, jak również zawiera obrzęd przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu[1126]. Podobnie wygląda zasadnicza struktura udzielania święceń wszystkich trzech stopni: liturgia święceń rozpoczyna się po Ewangelii prezentacją kandydatów, po czym następuje przemówienie biskupa, dialog z kandydatami (*scrutinium*), przyrzeczenie posłuszeństwa i szacunku, litania do Wszystkich Świętych z modlitwami, nałożenie rąk oraz modlitwa konsekracyjna. Następnie mają miejsce obrzędy wyjaśniające, które ukazują najważniejsze elementy posługiwania każdego ze stopni święceń: dla diakonów – księga Ewangelii; dla prezbiterów – namaszczenie dłoni olejem krzyżma i wręczenie pateny z chlebem i kielicha, natomiast dla biskupa – przekazuje się Ewangeliarz, pierścień, pastorał i mitrę[1127].

[1122] *Pontificale Romanum ex decreto Sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctioriatate Pauli PP. VI promulgatum. De ordinatione diaconi, presbiteri et episcop*i, Typis Polyglottis Vaticanis 1968, s. 74–75 (modlitwa konsekracyjna); por. *Traditio Apostolica,* dz. cyt., s. 216–220.

[1123] Cz. Krakowiak, *Sakrament Święceń. Święcenia biskupa*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2020, s. 37–38.

[1124] Cz., Krakowiak, *Pontyfikał rzymski Pawła VI*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2020, s. 42.

[1125] Polskie adaptacje drugiego wydania Pontyfikału: 1998 i 2019 (zmienione). Do 1998 r. posługiwano się nieoficjalnym tłumaczeniem.

[1126] Cz. Krakowiak, *Pontyfikał...*, dz. cyt., s. 160.

[1127] Szczegółowy opis liturgii zawiera (prócz *Pontyfikału*) *Ceremoniał Liturgicznej Posługi Biskupów*: Normy ogólne dotyczące struktury obrzędów święceń: pkt. 496–499, s. 168–169; Święcenia biskupa: nry 500–534, s. 169–175; święcenia prezbiterów: nry 535–559, s. 175–180; święcenia diakonów: nry 560–580, s. 180–184.

W niektórych z agend, jak i w posoborowych księgach liturgicznych możemy spotkać nadal nieprecyzyjną nazwę „sakrament kapłaństwa". Jednak stawianie znaku równości między nazwami „sakrament święceń" a „sakrament kapłaństwa" nie oddaje istoty rzeczywistości. „Sakrament święceń" obejmuje trzy stopnie: diakonat, prezbiterat i episkopat, więc gdy mówi się o samym „kapłaństwie" pomija się diakonat. Nowe tłumaczenie tekstów Soboru Watykańskiego II uwzględnia już precyzyjnie trzy stopnie święceń[1128]. Tradycyjne ujęcie definiuje święcenia jako sakrament, w którym wierzący otrzymuje duchową władzę i Bożą łaskę do jej wykonywania poprzez włożenie rąk i modlitwę biskupa[1129]. Współczesne ujęcie bardziej rozszerza związek święceń z konsekracją (rozumianą jako wyłączenie ze stanu świeckiego) będącą wprowadzeniem ochrzczonego mężczyzny w stan ontycznego zjednoczenia z Chrystusem, które odbywa się przez modlitwę do Ducha Świętego (uświęcającego, powołującego i uzdalniającego do działania w imieniu i w zastępstwie Chrystusa) oraz nałożenie rąk (włączenie w sukcesję apostolską i wprowadzenie na konkretny stopień: biskupa, prezbitera, diakona)[1130]. W wypadku niniejszego opracowania nie ma potrzeby szerszego zajmowania się diakonatem, ponieważ badania nie wykazały tekstów z agend liturgicznych mających bezpośredni związek z sakramentem święceń w tymże stopniu.

1.1. Msza święta prymicyjna

Aby dobrze wyjaśnić źródła niektórych praktyk związanych z Mszą świętą prymicyjną zawartych w podręcznikach służby Bożej (a także ich ewolucji), należy sięgnąć przede wszystkim do źródeł sprzed *Vaticanum II*. W odniesieniu do prymicji[1131] wcześniej obowiązywał obrzęd zawarty w *Rituale Romanum*, z akomodacjami dla diecezji polskich, wydany w Katowicach w 1927 r. Prymicjantowi asystował archidiakon (zwany przez *Rituale…* manuduktorem), ubrany w komżę i kapę (bez stuły) – w trakcie Mszy śpiewanej lub – w przypadku Mszy recytowanej – w samą komżę nałożoną na sutannę[1132]. Celebracja rozpoczynała się od zaintonowanego przez prymicjanta hymnu

[1128] Przykładem może tutaj być polski tytuł dokumentu *Presbyteorum ordinis*: „Dekret o posłudze i życiu prezbiterów" (a nie jak we wcześniejszych tłumaczeniach: „kapłanów").
[1129] L. Ott, *Grundriss det katholischen Dogmatik*, Herder, Freiburg–Besel–Wien 1965, s. 537.
[1130] Z. Krzyszowski, *Sakrament święceń. W katolicyzmie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 19, Lublin 2014, kol. 376.
[1131] Opracowanie dotyczące Mszy prymicyjnej jest uzupełnioną wersją mojego artykułu, por. Ł. Golec, *Msza Święta Prymicyjna według posoborowych dokumentów Kościoła w Polsce*, „Studia Gdańskie" 47 (2021), s. 55–66.
[1132] Miał to być jeden ze starszych kapłanów. Jego zadaniem było stanie przy Mszale i wskazywanie celebransowi tekstów (jednak w przypadku obecności diakona i subdiakona stał po prawej stronie prymicjanta). Wraz z neoprezbiterem wykonywał niektóre gesty – pochylenie głowy, przyklęknięcia, znak krzyża na sobie. Jako pierwszy przyjmuje od celebransa pocałunek pokoju i w przypadku braku diakona

Veni Creator, śpiewanego na przemian z chórem[1133]. Po hymnie prymicjant śpiewał werset i modlitwę. W tym miejscu następowała aspersja lub – gdy była przewidziana Msza z wystawieniem Najświętszego Sakramentu – wystawienie[1134]. Samo błogosławieństwo prymicyjne odbywało się w następujący sposób: po zakończonej Mszy Świętej neoprezbiter zdejmował manipularz i odmawiał modlitwę ogólną z *Rytuału* z wersetami *Domine exaudi* i *Dominus vobiscum*: *Deus, qui chariitatis…*[1135]. Po niej następowało błogosławieństwo indywidualne w następującej kolejności: manduktora, obecnych kapłanów, kleryków, zakonnic i zakonników, ojca i matki, brata i siostry[1136]. Na końcu celebrans udzielał błogosławieństwa ogólnego: *Benedictio Dei descendat…*[1137]. Błogosławieństwo indywidualne pozostałych wiernych odbywało się już bez ornatu, kapłan nakładał dłonie, odmawiając formułę błogosławieństwa w liczbie mnogiej[1138]. Jeśli podczas prymicji był obecny biskup, błogosławił prymicjanta przed błogosławieństwem indywidualnym[1139].

Posoborowe obrzędy oraz niektóre z agend definiują Mszę prymicyjną jako „pierwszą Mszę Świętą, sprawowaną uroczyście przez nowo wyświęconego kapłana (neoprezbitera) z udziałem społeczności parafialnej, z której on pochodzi”[1140]. Zaleca się, aby taka Msza Święta odbyła się jak najwcześniej po święceniach kapłańskich, przy możliwości sprawowania wcześniej Mszy Świętej „bez uroczystości” lub jej koncelebrowania[1141].

Wedle posoborowych przepisów odpust zupełny może zyskać kapłan, który odprawia Mszę prymicyjną w sposób uroczysty oraz uczestniczący w niej wierni[1142]. Na

---

usługuje mu z pateną przy udzielaniu Komunii świętej wiernym. Neoprezbiter udziela błogosławieństwa prymicyjnego archidiakonowi jako pierwszemu. Por. A. Nowowiejski, *Ceremonjał Parafialny. Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa pasterstwem dusz zajętego*, Płock 1931, s. 556–557; por. J. Mueller, *Mały ceremoniał dla kleryków i kapłanów*, Poznań 1949, s. 123–124.

[1133] Por. tamże.

[1134] Por. tamże.

[1135] RR 1927, s. 1004–1005.

[1136] Por. tamże.

[1137] Por. tamże.

[1138] Abp Nowowiejski wspomina, iż „jeżeli nie obie ręce, to przynajmniej jedną na każdego z wiernych kładzie, idąc od strony epistoły ku stronie ewangelji”, A. Nowowiejski, dz. cyt., s. 557.

[1139] RR 1927, s. 1006–1007.

[1140] OBł., wprow.p.1456, s. 307; AgKosz, s. 82; AgWł, s. 347.

[1141] Por. OBł, wprow.p.1456, s. 307; AgKosz, s. 82; AgWł, s. 347; Termin „bez uroczystości” wymaga uściślenia. Może bowiem się złożyć tak, iż w diecezji istnieje zwyczaj tzw. prymicji rocznikowych, czyli uroczystych Mszy świętych sprawowanych przez wszystkich wyświęconych danego dnia kapłanów (np. niektóre parafie, klasztory). Przeważnie w takich przypadkach jeden z neoprezbiterów przewodniczy Mszy Świętej. Należy do tego dodać fakt, iż nieraz zdarza się, że z powodu odległości od parafii rodzinnej neoprezbitera prymicję przekłada się na niedzielę tydzień po przyjęciu święceń prezbiteratu.

[1142] OBł, wprow. pkt. 1457, s. 307: „Kapłan, który odprawia Mszę prymicyjną w sposób uroczysty i wierni, którzy w niej uczestniczą, mogą uzyskać odpust zupełny (Ench. indulg., nr 43)”. *Obrzędy* cytują

warunek otrzymania odpustu składa się: przystąpienie do sakramentu pokuty, przyjęcie Komunii św. oraz modlitwa w intencjach Ojca świętego[1143]. Zgodnie z prawem powszechnym, dotyczącym odpustu zupełnego, należy nie być przywiązanym do grzechu, nawet powszedniego[1144]. Obrzędy wskazują, iż duszpasterze powinni w niedzielę poprzedzającą Mszę Świętą prymicyjną poinformować wiernych o warunkach uzyskania odpustu[1145]. Tę informację należy również ponowić we wprowadzeniu podczas samej prymicji[1146].

Procesja do ołtarza wyrusza z plebanii lub zakrystii[1147]. Dlatego należy tam przygotować wszystkie paramenta liturgiczne, szczególnie szaty liturgiczne dla prymicjanta. Obrzędy nie wspominają nic o domu rodzinnym prymicjanta jako miejscu, skąd wyrusza procesja. Wobec tego, zamieszczając teksty błogosławieństwa rodziców, jako miejsce ich wypowiadania również wskazano plebanię lub zakrystię. Rodzice błogosławią syna, kładąc ręce na jego głowę i wypowiadając słowa zamieszczone w *Obrzędach*[1148].

Obrzędy nie precyzują formularza, doboru czytań ani żadnych innych zaleceń dotyczących struktury Mszy świętej prymicyjnej aż do modlitwy po Komunii. Należy zatem, jak zawsze, stosować się do *Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*. Co do koloru szat, mówi ono, że „w dni bardziej uroczyste można używać okazalszych szat, chociaż nie są w kolorze dnia”[1149]. Jeżeli chodzi o wybór formularza, należy tu wyjść od zasady, że „jeśli kapłan sprawuje Mszę świętą z udziałem ludu, winien stosować się do kalendarza kościoła, w którym celebruje”[1150]. Gdy więc Mszę Prymicyjną sprawuje się w niedzielę, należy użyć formularza przepisanego we Mszale[1151]. *Ogólne*

Enchiridion Indulgentiarum z 1986 r. M. Pastuszko w: *Odpusty (kanony 992–997)* „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny” 42 (1986), z. 3–4, s. 149, powołując się na wspomniany przez *Obrzędy* punkt 43. nie wspomina, iż musi to być sposób „uroczysty”: „Celebrowanie Mszy świętej prymicyjnej z udziałem ludu o ustalonej godzinie, i uczestniczenie w tej Mszy świętej”. Natomiast *Enchiridion* z 1999 r. traktuje o Mszy św. prymicyjnej w sposób następujący: *§ 1. Plenaria indulgentia conceditur: 1° sacerdoti primam Missam coram populo statuto die celebranti; 2° christifidelibus qui devote eidem Missae astiterint*. Dekret Penitencjarii z 1999 r. (a więc już po wydaniu polskich *Obrzędów*) również nie wspomina, że kapłan musi odprawić pierwszą Mszę w sposób „uroczysty”, por. Paenitentiaria Apostolica, *Enchiridion Indulgentiarum*, pkt. 27.

[1143] Paweł VI, *Konstytucja Apostolska Indulgentiarum Doctrina. O odpustach*, norma 8., Rzym 1967.

[1144] Por. tamże.

[1145] OBł, wprow., pkt. 1457–1458, s. 307.

[1146] Por. tamże.

[1147] Por. tamże.

[1148] Tamże.

[1149] OWMR 346g, s. [63].

[1150] OWMR 354a, s. [65].

[1151] „Ze względu na swoje szczególne znaczenie niedziela ustępuje tylko uroczystościom oraz świętom Pańskim” *Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza*, w; *Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, wydanie drugie poszerzone i uzupełnione, Pallottinum, Poznań 2013, pkt. 5, s. [77].

wprowadzenie… normuje również zasady wyboru Modlitwy Eucharystycznej – na niedzielę przeznaczona jest pierwsza lub trzecia, a jeśli jest to niedziela w ciągu roku – to także czwarta z własną prefacją[1152]. Obrzędy przewidują krótkie przemówienie prymicjanta po modlitwie po Komunii[1153]. Przed błogosławieństwem następuje zapowiedź diakona lub komentatora – ma ona na celu przypomnieć wiernym o możliwości i warunkach odpustu zupełnego[1154]. Prymicjant kieruje wezwanie *Pan z wami*, po odpowiedzi diakon lub kapłan asystujący zwraca się do wiernych ze słowami *Pochylcie głowy na błogosławieństwo*[1155]. Obrzędy wskazują dalej dwa sposoby udzielenia błogosławieństwa przez prymicjanta: A i B[1156]. Wariant A jest przeznaczony na Mszę z większą liczbą wiernych (szczególnie grup, dla których przewidziany jest osobny tekst błogosławieństwa). Podmiot w tekście modlitwy wyrażony jest w liczbie pojedynczej. Istnieje możliwość dostosowania lub opuszczenia tekstu[1157]. Struktura błogosławieństwo w wariancie A jest następująca: kapłani, klerycy, rodzice, zakonnicy i zakonnice, rodzina, ogólne. Jeśli jest większa grupa, np. kapłanów czy rodziny, prymicjant może odmówić nad nimi modlitwę błogosławieństwa, a potem w milczeniu włożyć ręce na głowę każdego z osobna[1158]. Natomiast w wariancie B podmiot modlitwy wyrażony jest w liczbie pojedynczej. Nieco inny jest również porządek: kapłan, kleryk, rodzice, brat lub siostra, osoby zakonne, inne osoby.

Wariant A.

Błogosławieństwo kapłanów. W anamnezie przywołuje fakt, iż Bóg powołuje robotników na swoje żniwo. Prosi o pomnożenie łaski Ducha Świętego, otrzymanej przez włożenie rąk. Druga cześć prośby dotyczy bycia godnymi sługami Chrystusa i wierności w szafowaniu Bożymi tajemnicami.

Błogosławieństwo kleryków. Nazwani są tymi, którzy „usłyszeli głos powołania i przygotowują się, by służyć Mu jako kapłani". Prośba kierowana jest do Boga, o światło i moc w poznaniu wielkości ich powołania i o coraz większą miłość Chrystusa i Kościoła.

Błogosławieństwo rodziców. Anamneza wskazuje na boskie pochodzenie wszelkiego ojcostwa na ziemi oraz na wybór przez Boga Maryi na Matkę swojego Syna. W prośbie zawiera się temat błogosławieństwa, zdrowia, pokoju, radości i długiego życia oraz

[1152] OWMR 365, s. [67]-[68].
[1153] OBł, pkt. 1460, s. 308.
[1154] Por. tamże.
[1155] Por. tamże.
[1156] Por. tamże. Wariant A: pkt. 1463–1464 (s. 309–310); B: pkt. 1465–1468 (s. 310–313).
[1157] Por. tamże, pkt. 1463, s. 309.
[1158] Por. tamże, pkt. 1465, s. 310.

wiecznego szczęścia.

Błogosławieństwo zakonników i zakonnic[1159]. Modlitwa charakteryzuje ich jako tych „którzy porzucili wszystko dla Chrystusa i żyją w ubóstwie, czystości i posłuszeństwie zakonnym". Według prośby doskonałe naśladowanie Chrystusa ma się realizować w ich życiu poprzez ukrzyżowanie dla świata, czego owocem ma być „świadectwo ofiarnej miłości".

Błogosławieństwo rodziny. Wspomnieniem dzieł Bożych jest tutaj fakt, iż Chrystus jest dany nam przez Boga Ojca jako nasz brat. Rozwinięciem anamnezy jest powód tego działania Boga – „by uczynić z nas jedną rodzinną wspólnotę". Podmiot modlitwy jest szerszy, niż sugeruje nagłówek, mianowicie w samym tekście występują: rodzeństwo, rodzina, przyjaciele i dobroczyńcy. Prośba dotyczy umocnienia ich wiary, uświęcenia miłości oraz pracy, a także wprowadzenia na wieczną ucztę Baranka.

Wariant B

Błogosławieństwo kapłana. Prośba rozszerzona jest, prócz obecnych w wariancie A, o „bycie godnym sługą Chrystusa" i „szafarzem Bożych tajemnic", także o „długie życie", „łaskę wytrwania" i „dobrego ukończenia trudu kapłańskiego życia".

Błogosławieństwo kleryka. Modlitwa zawiera prośbę przygotowawczą – o „serce czyste" i „umysł prawy", aby podmiot „mógł zgłębiać tajemnicę wiary" i „zasłużyć na udział w kapłaństwie Chrystusa".

Błogosławieństwo ojca i matki. W anaklezie obecny jest tytuł „Pan zastępów". Podkreślone zostaje także źródło błogosławieństwa, którym jest Pan. W prośbie zawierają się następujące tematy: „trwałe zdrowie duszy i ciała"; „spełnienie wszystkich próśb"; „wspomożenie zamiarów"; „długie życie"; „wsparcie w momencie ustawania sił"; „pomnożenie łaski wytrwania do końca" (prośba przygotowawcza); „uczestnictwo w wiecznym dziedzictwie" (rozwinięcie, prośba właściwa).

Błogosławieństwo brata i siostry. Wynikiem błogosławieństwa według prośby ma być „zstąpienie łaski Bożej" (prośba przygotowawcza), która w rozwinięciu powoduje „umocnienie potęgą Ojca wszechmogącego"; „pouczenie mądrością Syna Bożego" i „rozpalenie miłością Ducha Świętego", czego wynikiem jest „czynienie postępów w mądrości i łasce u Boga i u ludzi".

Błogosławieństwo osób zakonnych. Anamnezą jest tutaj „ukrzyżowanie świata przez krzyż Chrystusa", z którego chluba ma być podstawą do naśladowania Go w tej służbie

[1159] AgKosz, s. 87 precyzuje, że to błogosławieństwo przeznaczone jest tylko dla zakonnic i zakonników, nie zaś dla innych osób konsekrowanych, wskazując wariant B.

(prośba przygotowawcza), dla nagrody, którą jest sam Pan (prośba właściwa).

Błogosławieństwo innych osób. Anakleza wspomina osoby Trójcy Świętej. Prośba dotyczy faktu zstąpienia błogosławieństwa i jego trwałości[1160].

W przypadku, gdy biskup uczestniczy w prymicji, prymicjant przed udzieleniem błogosławieństwa wiernym, podchodzi do niego i pochylony prosi o błogosławieństwo: *Pobłogosław mnie, ojcze*; na co biskup odpowiada tekstem błogosławieństwa z Obrzędów *Niech Bóg swoją mocą potwierdzi…*[1161].

Wiernych odsyła diakon lub sam prymicjant. Po odesłaniu odbywa się – jeśli jest przewidziane – indywidualne błogosławieństwo. Obrzędy wspominają również o usługującym, rozdającym pamiątkowe obrazki[1162].

Agendy liturgiczne zawierają wiele myśli pomocnych w organizacji uroczystości, podkreślając, że Msza Święta prymicyjna stanowi ważny dzień dla całej wspólnoty parafialnej, jest wyrazem wdzięczności wobec Boga za dar kapłaństwa[1163]. Wraz z przyjęciem prymicyjnym stanowi znak więzi młodego prezbitera z Ludem Bożym, z którego został wybrany, a z drugiej strony jest znakiem odmienności jego życia – zgodnie z powołaniem otrzymanym przez Boga[1164]. Przygotowania do tej uroczystości koordynuje proboszcz parafii[1165]. Obejmują one przygotowanie rodziców, rodziny oraz całej społeczności parafialnej. Pierwszeństwo ma mieć tu wymiar duchowy[1166]. Należy wcześniej poinformować o możliwości zyskania odpustów oraz ich warunkach, zachęcając do skorzystania z sakramentu pokuty i pojednania, a także przyjęcia komunii świętej[1167]. Modlitewne przygotowanie parafii może przybrać postać nowenny[1168]. Chodzi tu również o modlitewne towarzyszenie kandydatowi do prezbiteratu, szczególnie w czasie rekolekcji przed święceniami[1169]. W tych dniach (jeśli tabela pierwszeństwa

[1160] OBł, pkt. 1463–1466, s. 309–312.
[1161] Por. tamże, pkt. 1466. Należy także wspomnieć o sposobie, w jaki biskup powinien uczestniczyć we Mszy Świętej prymicyjnej. Nie można tu zaaplikować instrukcji z rozdziału III *Ceremoniału liturgicznej posługi biskupów*, która opisuje Mszę, „której biskup przewodniczy, nie sprawując Eucharystii". Odnosi się do niego zaś w tym przypadku tylko pkt. 186 CE: „Jeśli biskup nie przewodniczy w wyżej opisany sposób, bierze udział we Mszy Świętej ubrany w rokietę i mucet; nie zasiada jednak na katedrze, lecz w innym stosownym miejscu".
[1162] OBł. pkt. 1464, s. 309–310; 1466–1468, s. 313.
[1163] AgKosz, s. 81.
[1164] *Wskazania dotyczące przygotowania i przeżywania prymicji kapłańskich w parafii*, w: *Przypatrzmy się powołaniu naszemu*, Legnica, s. 341.
[1165] RDP, s. 154; AgWł, s. 347; AgKosz, s. 81.
[1166] AgKosz, s. 81.
[1167] RDP, s. 154; AgWł, s. 347; AgKosz (jedno z wezwań modlitwy powszechnej w intencji papieża); AgCz, s. 704; AgEł, s. 420.
[1168] SBL, s. 344, AgTar, s. 384 i nn.
[1169] *Wskazania…,* s. 341.

świąt na to pozwala) można odprawić Msze św. z wybranych formularzy, np. o powołania kapłańskie i zakonne[1170]. Podczas jednej z tych Mszy świętych (zamówionej przez rodziców prymicjanta w jego intencji) zaleca się, by prócz chleba i wina, sami rodzice przynieśli w procesji z darami świecę, którą w dniu prymicji ich syn złoży na ołtarzu[1171]. Po Mszy św. może mieć miejsce nabożeństwo z wystawieniem Najświętszego Sakramentu[1172].

Dniem prymicji powinna być niedziela[1173]. Termin „prymicje" odnosi się do pierwszej samodzielnej Mszy świętej[1174]. Po święceniach prymicjant może koncelebrować, lecz nie jako główny celebrans[1175]. Zaleca się, aby prymicje odbyły się jak najwcześniej po święceniach[1176]. Także w publikacjach posoborowych wspominana jest funkcja manuduktora, którym jest zazwyczaj proboszcz, ubrany w komżę, stułę i kapę, asystujący prymicjantowi „we Mszy prymicyjnej i w razie potrzeby przy dalszych także Mszach św."[1177].

O błogosławieństwo syna – neoprezbitera prosi rodziców proboszcz[1178]. Może również podpowiadać im słowa lub mogą odczytywać przygotowany tekst[1179]. Miejscem obrzędu według agend jest dom rodzinny lub plebania[1180], może się także odbyć w progu kościoła[1181]. Przed udzieleniem błogosławieństwa przez rodziców można zaśpiewać

[1170] *Służba Boża* wydana w Lubaczowie wymienia ponadto propozycje formularzy: O Jezusie Chrystusie Najwyższym i Wiecznym Kapłanie, O Najświętszej Eucharystii, O Najdroższej Krwi Chrystusa, O Najświętszym Sercu Pana Jezusa, por. *Służba Boża*…, s. 344. Wskazania te podaje w podobnej formie również *Agenda liturgiczna*, Tarnów, wyd. III, 2013, s. 385; AgCz, s. 705 mówi, że „może być nim też odpowiednia wotywa, o ile jest dozwolona".

[1171] Ta świeca ma przypominać prymicjantowi, o rozpoczętej ofierze z jego życia i że ma spalać się w ofiarnej służbie dla Boga i ludzi, por. SBL, s. 345; AgTar, s. 386 i nn.

[1172] Można odmawiać litanie do Najświętszego Serca Pana Jezusa, Najświętszego Imienia Jezus lub do Najdroższej Krwi Chrystusa Pana. Służba Boża podaje ponadto teksty innych modlitw, por. tamże, s. 345–348.

[1173] RDP, s. 154; AgCz, s. 705.

[1174] Por. tamże.

[1175] RDP, s. 155; AgOp s. 486 i nn. W archidiecezji katowickiej istnieje tradycja, iż neoprezbiter przed Mszą prymicyjną nie odprawia innych Mszy św., nawet *sine populo*, por. AgKat, s. 440. Wg AgEł, s. 420 „nic jednak nie stoi na przeszkodzie, aby neoprezbiter sprawował Mszę świętą bez uroczystości lub jako jeden z koncelebransów w dniach poprzedzających prymicję". SBAW, s. 268 definiuje prymicję jako „pierwszą Mszę św., która ma charakter uroczysty np. jest śpiewana".

[1176] AgCz, s. 704; AgEł, s. 420.

[1177] SBwDD, s. 263. SBAW, s. 268: „jeden z dawniej wyświęconych kapłanów, ubrany w albę, stułę i kapę".

[1178] RDP, s. 155; AgWł, s. 348; AgKosz, s. 82; AgCz, s. 705; SBwDD, s. 263 (tekst prośby ukazuje błogosławieństwo rodziców jako wyraz życzliwości i wsparcia służby wyświęconego syna – kapłana, a także ich modlitwę).

[1179] AgTar, s. 388; AgWł, s. 348.

[1180] RDP, s. 155. AgKosz, s. 82; AgCz, s. 705; SBwDD, s. 263, SBL, s. 349 wskazuje dom rodziny jako miejsce przygotowania bezpośredniego prymicjanta, określając szczegółowo, iż należy przygotować w najbardziej zacisznym pokoju stół nakryty białym obrusem, umieścić na nim krzyż, obraz Matki Bożej i świece. AgWł, s. 348 oraz AgEł, s. 421 – plebania lub zakrystia.

[1181] SBŁ, s. 275 (lub przy ołtarzu – sic!).

pieśń *Pod Twą obronę* lub odmówić „Pod Twoją obronę”[1182]. Rodzice wypowiadają słowa błogosławieństwa, kładąc dłonie na głowę syna[1183].

Przy odpowiednim śpiewie rusza procesja do kościoła[1184]. Po zajęciu wyznaczonych miejsc prymicjanta witają grupy parafialne i proboszcz[1185]. Można to również uczynić przy wejściu do kościoła albo przed kościołem[1186]. Proboszcz może powitać prymicjanta po okadzeniu ołtarza i liturgicznymi pozdrowieniu[1187]. *Rytuał Diecezji Pelplińskiej* podaje tekst błogosławieństwa wianka prymicyjnego, który wypowiada proboszcz, po czym nakłada wianek prymicjantowi. Neoprezbiter odmawia wtedy specjalną modlitwę, po której rozpoczyna się śpiew na rozpoczęcie Mszy św.[1188]. Formularz mszalny bierze się z dnia[1189]. Rodzina, przyjaciele i członkowie wspólnoty parafialnej powinni czynnie uczestniczyć w liturgii przez czytanie perykop biblijnych, wezwań modlitwy powszechnej i udział w procesji z darami[1190]. Homilię wygłasza kapłan, zaproszony przez prymicjanta[1191]. Proponowany tekst modlitwy powszechnej zawiera wezwania: za Ojca Świętego z całym duchowieństwem, seminaria duchowne, młodzież, rodziców prymicjanta, zmarłych z rodziny neoprezbitera, a także za obecnych na Mszy świętej, konkluzja natomiast przedstawia Boga jako wiedzącego wszystko, a jednocześnie pragnącego modlitwy ludzi[1192].

Znak pokoju przekazuje prymicjant proboszczowi, kaznodziei oraz asystującym diakonom[1193]. Zaleca się udzielenie Komunii świętej pod dwiema postaciami najbliższej rodzinie[1194], a nawet wszystkim wiernym[1195]. Jako uwielbienie po Komunii można zaśpiewać *Ciebie Boże wielbimy*…[1196]. Po modlitwie po Komunii prymicjant z miejsca przewodniczenia kieruje słowa wdzięczności dla rodziców, bliskich i wszystkich

[1182] AgTar, s. 389.
[1183] AgTar, s. 389; AgWł, s. 348; AgKosz, s. 83; AgEł, s. 421.
[1184] AgTar, s. 389 proponuje tu śpiew *Kto się w opiekę*, natomiast *Rytuał Pelpliński* (por. s. 157) i *Agenda Częstochowska*, s. 705 – *Ciebie Boga wysławiamy*. Agenda Opolska (s. 488) zaleca pieśń z liturgii mszalnej lub *Przybądź Duchu Stworzycielu;* AgWł, s. 348. AgKosz (s. 83) wspomina o śpiewie *Litanii do Wszystkich Świętych*.
[1185] RDP, s. 157; AgKosz, s. 83 (po ucałowaniu i okadzeniu ołtarza – sic!); AgCz, s. 706.
[1186] SBAW, s. 268, AgTar, s. 390.
[1187] AgOp, s. 488; AgWł, s. 348.
[1188] RDP, s.157 i nn.
[1189]AgTar, s. 390; AgKosz, s. 82 – wspomina, iż poza niedzielą można wybrać: Mszę o Jezusie Chrystusie Najwyższym i Wiecznym Kapłanie; Mszę o Najświętszej Eucharystii; Mszę za kapłanów.
[1190] AgKosz, s. 82; AgCz, s. 705.
[1191] AgCz, s. 706. Zaleca się, aby byli to kapłani towarzyszący neoprezbiterowi w drodze do święceń szczególnie profesorowie i wychowawcy seminaryjni.
[1192]AgCz, s. 706–707.
[1193] RDP, s. 160.
[1194] SBAW, s. 269, SBL, s. 351; AgTar, s. 390; AgKat, s. 441; AgWł, s. 348; AgKosz, s. 84.
[1195] RDP, s. 160.
[1196] SBAW, s. 269, KN, s. 507, AgWł, s. 348; AgKosz, s. 84.

obecnych[1197].

Wiele diecezjalnych podręczników służby Bożej wymienia na pierwszym miejscu błogosławieństwo papieskie (apostolskie) z odpustem zupełnym[1198]:

> Pan z wami. I z duchem twoim.
> Wspomożenie nasze w imieniu Pana. Który stworzył niebo i ziemię.
> Zachowaj lud Twój, Panie. I błogosław dziedzictwu swojemu.
> Módlmy się. Wszechmogący i miłosierny Boże, udziel nam pomocy z nieba i wysłuchaj łaskawie modlitwy zebranego tu ludu, który w pokorze serc błaga o przebaczenie grzechów i o Twoje błogosławieństwo. Wyciągnij nad nim prawicę Twego miłosierdzia i obdarz wszystkich pełnią Twojego błogosławieństwa. Niech was błogosławi Bóg wszechmogący, Ojciec i Syn i Duch Święty[1199].

Tego tekstu nie ma w *Obrzędach Błogosławieństw*[1200]. Po nim następuje błogosławieństwo prymicyjne, zgodnie z przyjętą tam kolejnością. Niektóre agendy zawierają tekst wprowadzenia, które przypomina o warunkach odpustu[1201], a także modlitwę w intencji Ojca Świętego[1202]. Teksty błogosławieństwa prymicyjnego znajdujące się w podręcznikach diecezjalnych są w większości tożsame z *Obrzędami*[1203]. Niektóre z agend zamieszają także teksty dodatkowych błogosławieństw: diakonów, liturgicznej służby ołtarza[1204]. Można też znaleźć wzmiankę, iż „błogosławieństwa prymicyjnego wolno udzielać od dnia prymicji przez pewien okres czasu (zwykle przez jeden miesiąc)”[1205] albo dwa tygodnie[1206].

***

[1197] SBAW, s. 269, AgKosz, s. 84; AgCz, s. 707. Jak zaleca *Służba Boża*, Lubaczów s. 351.: „Ks. Prymicjant może w krótkich słowach podziękować Bogu za dar kapłaństwa, rodzicom za życie i wychowanie, Ks. Proboszczowi i parafianom – rodakom za przygotowanie prymicji”. Jak wskazuje w pkt. 15 *Instrukcja o prymicjach…* wydana przez diecezję płocką: „...powinno być starannie przygotowane i niezbyt długie, bez mnożenia zbędnych elementów emocjonalnych. Ma być ono autentycznym wyrazem wdzięczności Bogu i ludziom”.

[1198] RDP, s. 160 i nn., SBL, s. 351 i nn., AgTar, s. 390 i nn., AgOp, s. 488, Podręczniki: AgWł, s. 348, SBwDD, s. 263–264 oraz SBŁ, s. 275–276 (wspominają o błogosławieństwie papieskim, lecz nie podają jego tekstu); AgCz, s. 708.

[1199] RDP, s. 160 i nn., SBL, s. 351 i nn., AgTar, s. 390 i nn., AgOp, s. 488, KN, s. 508.

[1200] Można dopatrzeć się tu naleciałości z RR 1927, gdzie przed błogosławieństwem poszczególnych grup występowała modlitwa z dialogiem: *Domine exaudi* i *Dominus vobiscum*: *Deus, qui chariitatis…*

[1201] SBAW, s. 271 (tylko tutaj po pozdrowieniu „Pan z wami” neoprezbiter wypowiada jeszcze następujące słowa: „Niech przez włożenie moich rąk, za wstawiennictwem Najświętszej Maryi Panny i wszystkich Świętych, napełni was Bóg wszelkim błogosławieństwem na waszej drodze do Ojczyzny niebieskiej”), AgKosz, s. 84; SBwDD, s. 264; AgEł, s. 421; AgCz, s. 707–708 (przedstawia błogosławieństwo prymicyjne jako „zwyczaj Kościoła katolickiego w naszej ojczyźnie”, wyraz wdzięczności, a błogosławieństwo papieskie – jako przywilej związany z udzieleniem odpustu zupełnego).

[1202] AgKosz, s. 84 (*Pod Twoją obronę*).

[1203] Tekst z SBAW, s. 273 zawiera jeszcze formę rozesłania „Idźcie, Ofiara spełniona” (wydanie z 1975). Występują tam tylko niewielkie różnice w tekście, w porównaniu z opublikowanym w 1993 r. wydaniem *Obrzędów Błogosławieństw dla diecezji polskich*, np. W błogosławieństwie alumna zamiast „duch niezwyciężony” (SBAW) jest „umysł prawy” (OBł).

[1204] RDP, s. 163 i nn. AgKosz, s. 85 dołącza diakonów do tekstu modlitwy błogosławieństwa kleryków; tamże, s. 88 (służby liturgicznej), AgCz, s. 709 (diakonów), s. 710 (służby liturgicznej).

[1205] SBwDD, s. 265.

[1206] SBAW, s. 268 („Ilekroć odprawiają Mszę św. z czynnym udziałem wiernych”).

Zwyczajem, który nie został wpisany do *Obrzędów Błogosławieństw* dla diecezji polskich, jest udzielanie tzw. błogosławieństwa papieskiego, posługując się tłumaczeniem tekstu, stosowanego w przedsoborowym *Rituale Romanum*. Wiele podręczników wymaga więc dostosowania do obowiązującego porządku zawartego w posoborowej księdze liturgicznej. Wśród kwestii ukształtowania liturgii pojawiają się też inne aspekty, m.in. błogosławieństwo i stosowanie wianka oraz teksty błogosławieństw innych grup, niż wymienione w obrzędach, np. służby liturgicznej. Uwagi porządkowe, dotyczące organizacji uroczystości są z reguły dostosowane do właściwego wymiaru tej celebracji, która – jak każda liturgia – powinna być chrystocentryczna i unikać przesadnego antropocentryzmu, m.in. w życzeniach i przemowach.

1.2. Jubileusz kapłaństwa

Obrzędy Błogosławieństw podają porządek i teksty tej celebracji. Gdy uroczystość odbywa się w miejscu stałego pobytu jubilata[1207] – on sam przewodniczy Mszy świętej[1208]. Gdy obecny jest biskup, procesja z krzyżem oczekuje na niego przed kościołem[1209]. Jubilat może być ubrany w szaty mszalne lub kapę białego koloru[1210]. Biskup pośrodku nawy albo sprzed ołtarza kropi wiernych wodą święconą[1211]. Następuje chwila adoracji Najświętszego Sakramentu[1212]. Wierni witają biskupa i składają życzenia jubilatowi przed rozpoczęciem Mszy świętej[1213]. Jeśli to możliwe, używa się formularza mszalnego *W rocznicę własnych święceń kapłańskich* (MR 128)[1214] lub innego odpowiedniego[1215] oraz czytania (*O pasterzach*, *o Jezusie Chrystusie Najwyższym i Wiecznym Kapłanie*[1216] lub z Mszy wspólnych o pasterzach[1217]). Mszę św. rozpoczyna jak zwykle pieśń na wejście[1218]. W słowie wstępnym można wyjaśnić sens misji kapłańskiej, otrzymywanej w święceniach prezbiteratu: uczestnictwo w kapłaństwie

[1207] OBł, pkt.1471, s. 314.
[1208] RDP, s. 122; SBŁ, s. 277 (niezależnie od wspólnego obchodu może ją odprawić w miejscu stałego pobytu); KN, s. 518 i SBL, s. 355 – także w miejscu, gdzie sprawował prymicję – będzie to miła okazja do utrzymywania więzi z uczestnikami pierwszej Mszy św., wyrażenia wdzięczności oraz budzenia powołań kapłańskich.
[1209] RDP, s. 122.
[1210] RDP, s. 122 (lub „złotego").
[1211] RDP, s. 122.
[1212] RDP, s. 123.
[1213] RDP, s. 123.
[1214] OBł, pkt. 1472, s. 314; SBŁ, 277; KN, s. 518.
[1215] „O powołania kapłańskie"; „O Jezusie Chrystusie Najwyższym i Wiecznym Kapłanie", SBL, s. 355.
[1216] OBł, pkt. 1475, s. 315; RDP, s. 123; SBŁ, s. 277, 281.
[1217] SBŁ, s. 277, 281.
[1218] SBL, s. 355: „Kapłanów swoich dał nam Bóg"; „Kto się w opiekę", „Pod Twą obronę".

Chrystusa, głoszenie Ewangelii, bycie pasterzem, sprawowanie sakramentów; można również podkreślić potrzebę modlitwy o nowe powołania[1219]. Homilię wygłasza biskup[1220], a po niej przyjmuje od jubilata odnowienie przyrzeczeń kapłańskich, składające się z odpowiedzi na pięć pytań (o pragnienie odnowienia przyrzeczeń, sprawowanie liturgii, głoszenie Słowa Bożego, troskę o zbawienie, zjednoczenie z Chrystusem przez ofiarę z życia)[1221]. Jeżeli głównym celebransem nie jest jubilat, ani nie jest obecny biskup – może być np. jego delegat – przewodniczący kieruje odnowieniem przyrzeczeń[1222]. Po konkluzji (prośba o zachowanie w miłości i dar błogosławieństwa) biskup (lub główny celebrans) odmawia modlitwę, która wspomina o zaufaniu jubilata pośród jego życiowych doświadczeń oraz doznawaniu przez niego pomocy i darów[1223]. Prośba dotyczy umocnienia Bożym błogosławieństwem, a także pomnażania chwały Bożej poprzez zjednoczenie z Bogiem w posłudze i życiu jubilata[1224]. Modlitwa wiernych uwzględnia jubilatów, biskupów, wszystkich kapłanów, seminaria duchowne, zmarłych kapłanów oraz parafię[1225]. Potem Msza św. przebiega jak zwykle[1226]. Po Komunii świętej śpiewa się *Ciebie, Boga wysławiamy*[1227] lub inną pieśń[1228]. Wtedy też może przemówić jubilat[1229]. Błogosławieństwa udziela Biskup[1230] albo główny celebrans[1231]. Gdy obchodzi się razem rocznicę (szczególnie 25–lecie święceń), wypada, aby jubilaci koncelebrowali Mszę św. pod przewodnictwem biskupa lub jego delegata i podczas niej odnowili przyrzeczenia kapłańskie[1232]. Nieco inaczej

[1219] KN, s. 518; SBL, s. 355–356. *Obrzędy Błogosławieństw* wspominają, iż „główny celebrans krótko wprowadza wiernych do obrzędów Mszy i jubileuszu oraz ogłasza odpust zupełny, którego mogą dostąpić uczestnicy", por. tamże, pkt. 1474, s. 315.
[1220] RDP, s. 123–124; OBł., pkt. 1476, s. 315 oraz SBŁ, s. 277–278 (homilię wygłasza główny celebrans lub zaproszony kapłan).
[1221] OBł, pkt. 1477, s. 315–316; RDP, s. 123–124; SBŁ, s. 277–278.
[1222] OBł, pkt. 1477, s. 315; SBŁ, s. 277.
[1223] OBł, pkt. 1478, s. 316–317; RDP, s. 125; SBŁ, s. 278.
[1224] OBł, pkt. 1478, s. 316–317; RDP, s. 125; SBŁ, s. 278.
[1225] OBł, pkt. 1479, s. 317–318; SBŁ, s. 277, 282 (dostosowana do pięćdziesięciolecia kapłaństwa).
[1226] Na przygotowanie darów proponuje się pieśni: KN, s. 518: *Cóż Ci, Jezu, damy...*, *Z rąk kapłańskich...*; SBL, s. 356: *Jeden chleb*.
[1227] OBł, pkt. 1480, s. 318; SBŁ, s. 277; 282; KN, s. 518; RDP, s. 125, 131 (do słów „Wielbi święta pieśń Kościoła").
[1228] RDP, s. 125, 131: trzy zwrotki *Ciebie, Boże, chwalimy*; *Wielbij, duszo moja, Pana*; *Uwielbiaj, duszo moja, sławę Pana mego*.
[1229] KN, s. 519.
[1230] RDP, s. 125.
[1231] OBł, pkt. 1481, s. 318–319 oraz SBŁ, s. 277 (25–lecie) i 283 (50–lecie) podają formułę uroczystego błogosławieństwa w formie trynitarnej, podkreślającą okazję: rocznicę święceń i w prośbie zawierającą błaganie o „jedno serce i jednego ducha", motywując je zgromadzeniem przy jednym stole eucharystycznym i posilanie jednym chlebem, a także wspomina o prowadzeniu przez Ducha wybranych do niebieskiej ojczyzny.
[1232] SBŁ, s. 277.

wygląda Msza święta w 50. i 60. rocznicę święceń. Jubilat i uczestniczący w uroczystej Eucharystii mogą otrzymać odpust zupełny pod zwykłymi warunkami[1233]. Jubilata wyprowadza się z jego mieszkania (gdy jest niedaleko, w przeciwnym razie z zakrystii i przez główną bramę kościoła – przy biciu dzwonów)[1234]. Po dojściu do prezbiterium jubilat klęka, po czym Biskup pyta go, o co prosi, na co ten odpowiada „o miłosierdzie Boże i łaski roku jubileuszowego"[1235]. Następuje krótkie przemówienie Biskupa, w którym podkreśla szczególne uświęcenie przez Boga jubileuszu, a także potrzebę okazania wdzięczności Bogu oraz błagania o łaskę wytrwania[1236], odpuszczenia grzechów, odnowienie gorliwości[1237]. Śpiewa się wówczas hymn *O Stworzycielu, Duchu, przyjdź*, po którym następuje modlitwa śpiewana przez biskupa[1238]. Zawiera ona prośbę o odpuszczenie grzechów, o postępowanie w cnotach, a po śmierci o „nieustanny jubileusz chwały niebieskiej"[1239], o godne sprawowanie sakramentów, wierną służbę Kościołowi, określa Boga jako Tego, „w którym żyjemy, poruszamy się i jesteśmy", a także zawiera dziękczynienie za osiągnięcie sędziwego wieku i wytrwałości[1240]. Po modlitwie Biskup wkłada na głowę jubilata wianek, mówiąc: „Bądź wierny, sługo Pana, a Bóg da tobie koronę życia. Kto bowiem wytrwa do końca, ten będzie zbawiony!"[1241]. Następnie jubilat otrzymuje drewnianą laskę zakończoną krzyżem, która ma być – według tekstu wypowiadanego przez biskupa –„podporą jego sędziwych lat" i ma się on chlubić tylko krzyżem Chrystusa[1242]. Wręczenie wianka i laski podaje tylko *Rytuał Diecezji Pelplińskiej*. Zamiast laski można wręczyć sam krzyż[1243]. W modlitwie błogosławieństwa celebrans określa krzyż jako źródło wszelkich błogosławieństw i przyczynę wszystkich łask z woli Boga Ojca, prosi natomiast, aby jubilat starał się „odtworzyć w sobie wizerunek Jezusa Chrystusa"[1244]. Wręczany krzyż nazywa się znakiem zwycięstwa Chrystusa, jest także zapewnieniem, że Bóg, który prowadził jubilata od młodości, nie opuści go w starości[1245]. Jubilat ma być w niego wpatrzony

[1233] OBł, pkt. 1483, s. 320; SBŁ, s. 280.
[1234] RDP, s. 127.
[1235] RDP, s. 128.
[1236] OBł, pkt. 1493, s. 321; RDP, s. 128.
[1237] SBŁ, s. 281.
[1238] OBł, pkt. 1496, s. 322; RDP, s. 129; SBŁ, s. 281 („wypowiedziana przez celebransa).
[1239] RDP, s. 129.
[1240] OBł, pkt. 1496, s. 322; SBŁ, s. 281.
[1241] RDP, s. 129.
[1242] RDP, s. 129.
[1243] Może być drewniany albo metalowy. Wypada umieścić na nim stosowny napis por. OBł, pkt. 1488, s. 320; SBŁ, s. 280.
[1244] OBł, pkt. 1497, s. 323; SBŁ, s. 282.
[1245] OBł, pkt. 1498, s. 323; SBŁ, s. 282.

i dążyć do kresu – Chrystusa, który jest Panem czasu i wieczności; po tych słowach jubilat przyjmuje krzyż i całuje go[1246]. Następnie, według *Rytuału Pelplińskiego*, Biskup kropi jubilata wodą pobłogosławioną, wypowiadając modlitwę błogosławieństwa[1247]. Tekst przywołuje Boga Ojca jako Stwórcę, Syna jako Odkupiciela i Ducha, który został wylany na jubilata[1248]. Prośba dotyczy pomnożenia wiary, nadziei i miłości oraz łaski wytrwania, aby otrzymać nagrodę w postaci mieszkania w domu Pana[1249]. Po oracji biskupa jubilat na stojąco śpiewa modlitwę, wspominając na swoją niegodność i dar miłosierdzia oraz innych dobrodziejstw. Prosi w niej o złożenie Ofiary Mszy św. „w duchu dziękczynienia" oraz wytrwanie do końca w powołaniu, by zasłużyć „na szczęśliwość wieczną"[1250]. Tę modlitwę zawiera tylko *Rytuał Diecezjalny Pelpliński*. Według *Obrzędów Błogosławieństw* oraz *Służby Bożej Diecezji Łomżyńskiej* obrzędy jubileuszu mają miejsce po homilii[1251], a nie jak w *Rytuale Pelplińskim* – przed rozpoczęciem Mszy świętej[1252].

Związanie błogosławieństwa jubilata z Mszą świętą powinno przebiegać ściśle według porządku znajdującego się w księgach liturgicznych, a więc *Obrzędów błogosławieństw dla diecezji polskich* oraz *Mszału Rzymskiego*. Szlachetna prostota[1253] znaku krzyża, wręczanego jubilatowi może zostać zatarta przez wprowadzanie innych znaków, np. wspomnianego wianka.

1.3. Tydzień modlitw o powołania kapłańskie

Agendy zawierają także wzorce nabożeństw o powołania. Troska o powołania do Służby w Kościele obejmuje nie tylko kapłaństwo, ale także życie zakonne, misyjne i konsekrowane w świecie[1254]. Pierwszym wyrazem tej troski jest modlitwa[1255]. Obowiązkiem wszystkich członków Kościoła jest włączenie w dzieło budzenia, pielęgnowania powołań oraz towarzyszenie powołanym przez modlitwę, pokutę, umartwienia i ofiary[1256].

[1246] OBł, pkt. 1498, s. 323; SBŁ, s. 282.
[1247] RDP, s. 129.
[1248] RDP, s. 129–130.
[1249] RDP, s. 130.
[1250] RDP, s. 130.
[1251] SBŁ, s. 281.
[1252] RDP, s. 130.
[1253] KL 34.
[1254] AgTar, s. 343; AgEł, s. 222.
[1255] AgKat, s. 482 i AgCz, s. 500 cytują PDV, 38, które jako środki narodzin i rozwoju powołań wymienia: „modlitwę, życie sakramentalne, głoszenie Słowa Bożego, wychowywanie do wiary przez przewodzenie i świadectwo miłości".
[1256] AgTar, s. 343.

Szczególnymi terminami modlitwy w intencji powołań są przede wszystkim IV Niedziela Wielkanocy, zwana Niedzielą Dobrego Pasterza[1257], ustanowiona przez św. Pawła VI w 1965 r. Światowym Dniem Modlitw o Powołania[1258] i tydzień po niej (tydzień modlitw o powołania do służby w Kościele)[1259]. Podręczniki wymieniają tu również pierwsze czwartki miesiąca[1260], każdą sobotę[1261], drugą niedzielę października jako tzw. Niedzielę Kapłańską (w parafiach diecezji tarnowskiej)[1262], a także Kwartalne Dni Modlitw o powołania[1263]. Dzień Modlitwy o powołania urządza się także przy innych okazjach, np. w tzw. Niedzielę seminaryjną, w dniu święceń kapłańskich czy w dniu ślubów zakonnych, składanych przez osoby pochodzące z parafii[1264].

Jeżeli kalendarz liturgiczny na to pozwala, poleca się używać formularzy mszalnych: *O powołania kapłańskie* (MR 131") lub *O powołania zakonne* (MR 134")[1265]. Homilia może dotyczyć tematu powołań w Kościele[1266], który powinien być zaznaczony także w modlitwie powszechnej, nabożeństwach: słowa Bożego, modlitwach podczas nabożeństw eucharystycznych i majowych. Po Mszy świętej można również dołączyć stosowną modlitwę albo – szczególnie w Tygodniu Powołań – poleca się odprawić specjalne nabożeństwo[1267]. Pieśnią na wejście jest w większości podręczników *Pan kiedyś stanął nad brzegiem*[1268]. Wstęp może dotyczyć zadań, jakie mają kapłani i misjonarze oraz osoby konsekrowane[1269]. Spotyka się również odwołania do biblijnych objawień się Boga, zwłaszcza spotkaniach z Jezusem: pasterzy, Mędrców, uczniów, doświadczających Jego uzdrowienia, co ma prowadzić uczestników do indywidualnego odkrycia sytuacji, w których Bóg objawia się przez człowieka: szczególnie kiedy

[1257] AgOp, s. 504; SBŁ, s. 271; SBwDD, s. 289; AgKat, s. 483; AgWł, s. 159; AgCz, s. 500; SBAW, s. 240; KN, s. 259; SBL, s. 739.
[1258] AgTar, s. 343; AgCz, s. 500.
[1259] AgWł, s. 159; AgEł, s. 222; AgCz, s. 500; SBAW, s. 240; KN, s. 259; SBL, s. 739.
[1260] AgOp, s. 504; AgTar, s. 343; SBŁ, s. 271; SBwDD, s. 289; AgKa, s. 484; KN, s. 259.
[1261] AgOp, s. 504; AgTar, s. 343; SBŁ, s. 271; SBwDD, s. 289; KN, s. 259.
[1262] AgTar, s. 343.
[1263] AgKat, s. 483; KN, s. 259.
[1264] SBAW, s. 240.
[1265] AgOp, s. 504; AgWł, s. 160; SBL, s. 739. AgCz, s. 500 podaje, iż w środę należy odprawić Mszę *o powołania kapłańskie*, w piątek: *o powołania zakonne*; w resztę dni tygodnia: uwzględnić prośbę o powołania w modlitwie powszechnej oraz w nabożeństwach dodatkowych; por. IEP, nr 16–18; SBAW, s. 240 – podaje tu jeszcze odnośniki do *Mszału łacińsko-polskiego*.
[1266] AgOp, s. 504; AgTar, s. 343; AgKat, s. 483; AgWł, s. 160; AgEł, s. 222; SBAW, s. 240; SBL, s. 739.
[1267] AgOp, s. 504; KN, s. 259; AgWł, s. 159 i AgKat, s. 484, a także AgEł, s. 222 (nabożeństwo popołudniowe, należy zachęcić do udziału całą służbę liturgiczną; można zaprosić kleryków lub siostry zakonne, by podzielili się refleksjami dotyczącymi powołania). SBL, s. 739 proponuje po Mszy św. wystawienie Najświętszego Sakramentu, Litanię do Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz modlitwę o powołania kapłańskie i zakonne.
[1268] SBŁ, s. 271; SBwDD, s. 289; AgEł, s. 222; KN, s. 259.
[1269] AgOp, s. 504; SBŁ, s. 271; SBwDD, s. 289; AgWł, s. 160; KN, s. 259.

posługuje się On kapłanami[1270]. Liturgia Słowa składa się z czytań wybranych z *Lekcjonarza VI*[1271] albo *VII*[1272].

Na zawarte w podręcznikach diecezjalnych modlitwy w intencji powołań składają się: odmawiane przez celebransa (albo inną osobę), responsoryjne (na wzór modlitwy powszechnej)[1273]. Modlitwa zatytułowana *O powołania w rodzinie* jest poświęceniem Bogu rodzin oraz prośbą, aby dzieci wzrastały w mądrości i łasce, a także o to, że gdyby Bóg powołał któreś z nich – znalazło ono oparcie w domu i poszło za głosem powołania[1274]. Wykorzystywane są także modlitwy Papieży: Piusa X, Piusa XII, Jana XXIII Pawła VI i Jana Pawła II oraz Benedykta XVI. W modlitwach autorstwa Piusa X ukazuje się cele kapłaństwa: zachowanie i rozszerzenie Kościoła i dopełnienie w wiernych pragnienia świętości. Sami kapłani potrzebują do tego, prócz odpowiedzi na głos powołania, także „żywej w uczynkach wiary", „niezłomnej w próbach nadziei" oraz „gorącej w zamiarach miłości" i „ducha bojaźni"[1275]. Kapłani są – wraz z duchami anielskimi – określeni przez Piusa XII „jakoby płomienie ogniste", pełniący „wzniosły urząd prawdy i miłości". Sługa Boży prosi w tej modlitwie o oświecenie umysłów, wzmocnienie woli, oddalenie lęku przed ofiarami. Zawarta jest tam również prośba za rodziców przyszłych kapłanów, aby Bóg przekonał ich do wielkości i piękna poświęcenia Bogu swoich dzieci oraz za ich wychowawców seminaryjnych – o światło „do pielęgnowania delikatnego szczepu powołania"[1276]. Ten sam papież w innej z modlitw porównuje świat do roli, która wciąż jeszcze czeka na uprawę albo do ogrodów, które kiedyś były pełne kwiatów, a teraz nie mają opieki. Podaje także etapy rozwoju powołania: „ciche wezwanie", „ochotne przyzwolenie" i „wytrwanie w świętej służbie". Według Piusa XII potrzeba młodzieży rozwoju uświadomienia religijnego, polegającego na „szczerej pobożności, czystości życia i ukochania wyższych ideałów"[1277]. W krótkiej modlitwie św. Jana XXIII prosi się o wzmocnienie woli dla powołanych, aby odpierali pokusy: egoizmu, ociężałości i lenistwa a także o moc, która była źródłem powołania dla Apostołów, męczenników i wyznawców[1278]. Inny tekst papieża Jana XXIII wyraża prośbę

[1270] AgEł, s. 222.
[1271] AgEł, s. 223 (Mt 4, 18–22; J 15, 9–17; Łk 1, 26–38: przeplatane śpiewami: *Kapłanów swoich dał nam Bóg*, *Wszystko Tobie*, *Warto dla jednej miłości żyć*, *Zdrowaś Maryjo*).
[1272] AgOp, s. 504; SBŁ, s. 271; SBwDD, s. 289; KN, s. 259.
[1273] AgOp, s. 504.
[1274] AgOp, s. 504; SBŁ, s. 271; SBwDD, s. 289; AgWł, s. 160.
[1275] AgKosz, s. 392–393; AgCz, s. 68–69 podaje skróconą jej wersję.
[1276] AgKosz, s. 390–391.
[1277] AgCz, s. 70; SBAW, s. 241; SBL, s. 739–740.
[1278] AgKosz, s. 390.

o możliwość uczestnictwa „w niepokojach Boskiego Serca" dla wybranych i przynoszenia Kościołowi zaszczytu, a przez jego misję: wszystkim ludom ładu i zbawienia[1279].

Św. Paweł VI wspomina najpierw powołanie przez Jezusa Apostołów, natomiast prosi o pociągnięcie „gorących i szlachetnych" umysłów młodych ludzi i uczynienie ich sługami i naśladowcami. Powołani mają mieć także pragnienie „powszechnego odkupienia", co stanowi – według słów tej modlitwy – cel ponawiania Ofiary Chrystusa na ołtarzu. Drugim z pragnień powołanych ma być wrażliwość na potrzebę głoszenia „światła prawdy i ciepła miłości" tym ludziom, których „niema prośba" wznosi się w świecie. Stanowi to budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa – Kościoła przez bycie „solą ziemi i światłem świata". Ostatnia prośba dotyczy powołań kobiet – serc „czystych i wielkodusznych" – o pragnienie podjęcia drogi ewangelicznej doskonałości w służbie Kościoła i braci[1280].

Modlitwa św. Jana Pawła II rozpoczyna się od dziękczynienia za powołania i prośby, aby osoby powołane były przykładem życia Ewangelią, a także dla przygotowujących się do kapłaństwa i życia konsekrowanego – o siły i wytrwanie w postanowieniach. Tekst wspomina również wszystkich młodych, prosząc o gotowość i wielkoduszność, siłę oraz przebaczenie – w niekonsekwencjach oraz niewiernościach. Modlitwa odwołuje się także do wstawiennictwa Maryi pod tytułem Królowej Apostołów, motywując to Jej wiarą i daniem przez Nią „wielkodusznej odpowiedzi"; jej obecność i przykład ma towarzyszyć powołanym[1281]. Tekstami modlitw, zamieszczanych w podręcznikach, są także słowa z Orędzi Jana Pawła II na Dzień Powołań[1282].

Benedykt XVI w swoich tekstach uwypukla rolę wspólnoty chrześcijańskiej jako źródła powołań – to życie braterskie w nich prowadzone ma pobudzać do ewangelizacji i poświęceń. Rolą wspólnoty jest przedstawienie odpowiedniej katechezy, ukazanie możliwych dróg konsekracji[1283]. Zachowanie żywej wiary odbywa się – według innej modlitwy Benedykta XVI – dzięki przepowiadaniu Chrystusa i udzielaniu sakramentów, które odnawiają wiernych: szczególnie są to Eucharystia („sakrament najwyższego daru dla zbawienia świata") oraz pokuta i pojednanie (rozszerzanie radości z otrzymanego

[1279] AgCz, s. 70–71.
[1280] RDP, s. 36; SBŁ, s. 271–272; SBwDD, s. 289–290; PSBK, s. 441; AgKosz, s. 389–390; AgCz, s. 71; SBAW, s. 242; KN, s. 260; SBL, s. 741.
[1281] RDP, s. 36–37; AgCz, s. 71–72.
[1282] PSBK, s. 442–444 (z lat: 1984, 1988, 1995, 1998); AgCz, s. 72–73 (z XXXII i XXXV).
[1283] AgKosz, s. 386.

przebaczenia)[1284].

W intencji już przygotowujących się do kapłaństwa i życia zakonnego także przewidziano stosowne modlitwy. W prośbie zawierają one: błogosławieństwo, oddalenie pokus, umocnienie w świętości, zapał w poznawaniu Chrystusa, co stanowi sposób przygotowania się do służby w Kościele. Wspomina się szczególnie o klerykach, wychowawcach i wykładowcach seminarium, prosząc o ukazanie im sensu i wartości powołania, miłość i zjednoczenie z Chrystusem[1285].

W niektórych diecezjach istnieją specjalne grupy modlitewne, animowane przez seminaria duchowne, mające szczególną intencję błagań o powołania i za alumnów oraz kapłanów diecezji[1286]. Spotyka się także modlitwy odmawiane w czasie rekolekcji przed święceniami diakonatu i prezbiteratu. Modlitwa za przygotowujących się do święceń diakonatu w prośbie zawiera wezwanie o napełnienie Duchem, przyjęcie przez Boga przyrzeczenia celibatu i posłuszeństwa, a także naśladowanie Chrystusa, „który nie przyszedł, aby Mu służono, lecz aby służyć". Przyszli diakoni z modlitwy mają czerpać swoje siły do wiernego trwania przy Bogu i chętnej pomocy potrzebującym[1287]. Z kolei na przyjmujących święcenia prezbiteratu według prośby ma być wylany Duch i upodobnić ich „do Chrystusa, jedynego Kapłana Nowego Przymierza", dzięki czemu staną się oni przez Boże działanie „sługami Chrystusa Nauczyciela, Kapłana i Pasterza". Odpowiednio o tych określeń otrzymają też siły do: wytrwałego głoszenia słowa, wiernego sprawowania sakramentów i mądrego przewodzenia wspólnotą[1288]. Przyszli prezbiterzy mają odznaczać się konkretnymi cnotami: miłością bez obłudy, troskliwością o biednych i chorych, pokorą, czystością i duchową karnością. Ma to pociągnąć innych do naśladowania prezbiterów[1289].

Inne modlitwy za kapłanów, które zawierają agendy liturgiczne to m.in. modlitwa Jana Pawła II do Maryi, Matki Kapłanów (z *Pastores Dabo Vobis*). Tytuł ten przynależy Najświętszej Maryi Pannie ze względu na Jej macierzyństwo. Modlitwa wspomina także ofiarowanie w świątyni Jezusa dla wypełnienia obietnic, odnalezienie Go w świątyni, towarzyszenie Mu w misji nauczania, cierpieniu Golgoty oraz obecność Maryi w Wieczerniku i Jej modlitwę do Ducha Świętego (Matka Kościoła)[1290]. Źródłem

[1284] AgCz, s. 73–74.
[1285] SBŁ, s. 272; SBwDD, s. 291; AgCz, s. 78; KN, s. 264.
[1286] AgKosz, s. 383.
[1287] PSBK, s. 445.
[1288] PSBK, s. 444–445.
[1289] AgKosz, s. 383.
[1290] PSBK, s. 446.

„kapłańskiego chrześcijaństwa" jest Najświętsze Serce Jezusa według modlitwy ułożonej przez Martę Robin. Porównuje ona relację Chrystusa z Jego kapłanami do Betanii – miejsca szczególnej więzi Zbawiciela. Prośba dotyczy podobieństwa kapłanów do Jezusa w świętości, boskości, byciu doskonałymi narzędziami miłosierdzia i przedłużeniu Jego dzieł[1291]. Według św. Piotra Kanizego podstawą wiernego wypełniania zadań biskupa są słowo i pobożność[1292].

Miejsce w podręcznikach służby Bożej znajdują także rodziny powołanych. Anamneza modlitwy dotyczy m.in. Wcielenia, zagubienia Jezusa w świątyni jerozolimskiej. Rodzice według prośby tej modlitwy mają otrzymać pomoc w przyjęciu z wiarą woli Boga względem ich dzieci, dostrzeżeniu daru i przywileju. a także w pokonaniu w sobie gniewu, smutku czy zniechęcenia[1293]. W modlitwie rodziców dokonuje się również poświęcenie rodziny Bogu Ojcu[1294].

Prośby skierowane do Boga Ojca, przez Chrystusa „Najwyższego i Wiecznego Kapłana" dotyczą: pasterzy Kościoła, rodzin katolickich, młodzieży, zgromadzenia liturgicznego. Zakończeniem próśb jest Modlitwa Pańska z oracją, która wspomina śmierć Chrystusa dla zbawienia ludzkiego oraz Jego wieczne i najwyższe kapłaństwo[1295]. Modlitwa próśb może być także odpowiedzią na wezwanie Jezusa o modlitwę, by Pan posłał robotników na żniwo (aklamacja: „Poślij robotników na żniwo swoje"), uwzględniającą także zawarte w Ewangeliach wymagania, które Mistrz stawia przed swoimi uczniami[1296]. W prośbach zawiera się też modlitwa za już wyświęconych kapłanów: o uproszenie dla nich świętości (aklamacja: „Daj nam świętych kapłanów"), wymieniając po kolei ich zadania[1297], a także za wszystkich przeżywających kryzys powołania oraz zalęknionych przed trudami apostolstwa[1298]. Zakończeniem nabożeństwa jest błogosławieństwo[1299] i pieśń[1300].

W Tygodniu Powołań zaleca się także nabożeństwo za powołanych do służby w Kościele, którzy już pełnią w nim rozmaite urzędy, posługi i funkcje[1301]. Na wejście

[1291] PSBK, s. 447.
[1292] AgCz, s. 75.
[1293] AgKosz, s. 393–394.
[1294] SBL, s. 739.
[1295] AgOp, s. 505–506; AgWł, s. 160–161.
[1296] SBŁ, s. 271–272; SBwDD, s. 290–291; PSBK, s. 444–445; KN, s. 260–261; SBL, s. 740–741.
[1297] PSBK, s. 447.
[1298] AgEł, s. 224.
[1299] AgWł, s. 161 („sakramentalne"), AgEł, s. 225 („eucharystyczne" – tu wystawienie ma miejsce po czytaniach i modlitwie wiernych).
[1300] AgWł, s. 161: antyfona maryjna danego okresu.
[1301] SBŁ, s. 273; SbwDD, s. 292 (szczególnie 25.05 – dzień modlitwy o świętość kapłanów w Diecezji

śpiewa się pieśń[1302]. Wstęp wymienia tu: Ojca Świętego, biskupów, kapłanów, zakonników i zakonnice, katechetów i katechetki, a także służbę kościelną (ministrantów)[1303] . Znajdują się tu również nawiązania do wyboru Apostołów przez Jezusa oraz funkcji, podejmowanych przez kobiety od początku Kościoła[1304]. W jednej z modlitw pojawia się prośba o dostosowanie odwiecznego posłannictwa do nowych czasów: „do ducha Soboru Watykańskiego II”[1305]. Najpierw ma miejsce liturgia słowa z dwoma czytaniami: 1 Kor, 12, 4–11 i J 15, 9–11.16 (pomiędzy nimi śpiew: *Gdzie miłość wzajemna*) oraz homilia, po której następuje wystawienie Najświętszego Sakramentu (śpiew: *Pan zstąpił z nieba*) i modlitwy za wyżej wymienionych[1306], a także organistę[1307] i zakrystianina[1308]. Po modlitwie za biskupa śpiewa się pieśń *Oto kapłan wielki*[1309]. Modlitwa za powołanych do służby w Kościele może mieć również formę próśb, które wymieniają kolejno wybrane posługi, m.in. katechetów, lektorów, pracowników poradni, animatorów spotkań formacyjnych, zaangażowanych w gazetkę parafialną, członków Żywego Różańca lub zespołu charytatywnego, ministrantów, posługujących muzycznie, zakrystianów, dbających o czystość i ekipę remontowo-budowlaną[1310]. Podane są także teksty modlitw za poszczególne wspólnoty posługujące w parafii: Parafialną Radę Duszpasterską, służbę liturgiczną, Wiarę i Światło, Światło – Życie, Akcję Katolicką oraz Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży[1311].

Zarówno prymicje, jak i jubileusze kapłańskie stanowią okazję do wyrażenia wdzięczności Bogu za dar kapłaństwa. Msza święta nie może zamienić się w akademię na cześć prymicjanta czy jubilata, przed czym przestrzegają niektóre agendy. Występują jednak pewne zwyczaje, które – bez odpowiedniego wprowadzenia – mogą wprowadzać takie wrażenie, np. stosowanie wianka, rozbudowywanie podziękowań (a przede wszystkim wplatanie ich w porządek liturgii Mszy świętej, do którego nie należą) czy elementy różniące się od wzoru z *Obrzędów błogosławieństw* (tzw. błogosławieństwo papieskie). Trzeba tu także zwrócić uwagę na znaczenie koncelebry, która czasem

Drohiczyńskiej).
[1302] AgWł, s. 162 i AgEł, s. 225, a także KN, s. 261: *Bóg nad swym ludem zmiłował się*.
[1303] SBŁ, s. 273; SBwDD, s. 292; AgWł, s. 162; AgEł, s. 225.
[1304] AgEł, s. 225; KN, s. 262.
[1305] AgCz, s. 77.
[1306] SBŁ, s. 273–274; SBwDD, s. 292–293; KN, s. 262–263; AgWł, s. 162–165 (nie ma propozycji pieśni na wystawienie). AgEł, s. 226–228 (pieśń na wystawienie: *O zbawcza Hostio*).
[1307] AgWł, s. 164.
[1308] AgWł, s. 164.
[1309] SBŁ, s. 273; SBwDD, s. 293; KN, s. 263.
[1310] PSBK, s. 453.
[1311] PSBK, s. 454–458.

w przypadku prymicji bywa sztucznie zaniechana, choć niektóre agendy zwracają uwagę na jej znaczenie i ją rekomendują. W posoborowej teologii liturgii dobrze uwydatnia ona jedność kapłaństwa[1312]. Podręczniki służby Bożej zawierają bardzo dużo pomocy, mogących służyć do przygotowania modlitw o powołania. Poprawnie rozwijają syntezę teologii święceń zgodnie z dokumentami *Vaticanum II*, choć nieraz dostatecznie nie przedstawiają rozróżnienia diakon – prezbiter – biskup, lecz używają ogólnego pojęcia „kapłan"[1313].

2. Sakrament małżeństwa

Teologia małżeństwa zawarta w tekstach diecezjalnych podręczników służby Bożej związana jest z tradycją biblijną. U początków instytucji małżeństwa w Starym Testamencie stoją dwa opisy stworzenia, pochodzące z tradycji jahwistycznej i kapłańskiej. Pierwszy z nich bardziej podkreśla osobową i równościową relację między mężczyzną i kobietą. Wynika ona przede wszystkim z tego, iż niewiasta jest wyjęta z Adama oraz z niego utworzona i tylko ona może być odpowiednią partnerką i pomocą dla mężczyzny. Należy podkreślić fakt, iż Adam uznaje osobową równość kobiety i z nią tworzy wspólnotę życia. Opis stworzenia pochodzący z tradycji kapłańskiej podkreśla stworzenie człowieka na obraz i podobieństwo Boże, a relacja mężczyzny i kobiety jest znakiem relacji każdego człowieka do Boga. Autor natchniony zaznacza tu dar płodności i odpowiedzialność człowieka za świat[1314].

Świadectwa o monogamii można znaleźć już u najstarszych ludów – potwierdza ją np. pochodzący z XVIII przed Chr. Kodeks Hammurabiego. Na podstawie ksiąg Starego Testamentu, a także innych pism (traktatów talmudycznych, dzieł Filona) można odtworzyć sam rytuał zaślubin oraz towarzyszące mu obyczaje. Generalnie samo ukonstytuowanie się małżeństwa składało się z dwóch etapów: zaręczyn i zaślubin. Zaręczyny (hebr. *giddushin*, *erusin*) nie stanowiły obietnicy małżeństwa, lecz rzeczywiste wejście w przymierze ślubne. Wiązało się to także z prawnymi konsekwencjami (poza współżyciem i wspólnym zamieszkaniem). Zaślubiny (hebr. *nisuuin*) trwały przez cały tydzień, odbywały się najczęściej jesienią (po zbiorach). Narzeczoną, przygotowaną uprzednio przez krewne i sąsiadki, niesiono w lektyce naprzeciw panu młodemu, który

[1312] KL 57; DK 7.
[1313] KK 28 (prezbiterzy związani są z biskupami godnością kapłańską, lecz są także zależni od nich w wykonywaniu swojej władzy).
[1314] G. Muller, *Dogmatyka katolicka*, dz. cyt., s. 770–771.

przeprowadzał ją do swego domu. Tam miało miejsce błogosławieństwo rodziców i życzenia pochodzące z Pisma. Złączenie rąk następowało przy udziale ojca narzeczonej[1315]. Oprócz kultury judaistycznej na kształt chrześcijańskiego obrzędu zawierania małżeństwa miała wpływ kultura grecko-rzymska. W starożytnej Grecji na część religijną zaślubin składało się złożenie ofiary bóstwom opiekującym się rodziną i małżeństwem (Zeus, Hera, Hestia, Artemida), co było poprzedzone zaręczynami, stanowiącymi swego rodzaju umowę prawną między ojcem narzeczonej a narzeczonym[1316]. U Rzymian również stosowano dwuetapową strukturę: zaręczyny (*sponsalia*), polegające na obietnicy małżeństwa i podarowaniu pierścionka zaręczynowego oraz zaślubiny (*nuptiae*). Nazwa *nuptiae* wiąże się z czynnością ubierania panny młodej (*nubere*) w białe szaty, welon oraz wianek z kwiatów[1317]. W Rzymie znany był również zwyczaj przenoszenia młodej małżonki do domu pana młodego tak, aby nie dotknęła stopami progu[1318]. Praktykowano też obrzęd łączenia dłoni, rolę świadka pełniła wówczas jedna z kobiet – mężatka (*pronuba*), która tylko raz wyszła za mąż[1319].

Oryginalność ujęcia nowotestamentalnego małżeństwa polega z jednej strony na przejęciu objawiania się przymierza w związku kobiety i mężczyzny, a z drugiej – na dodaniu, że przymierze objawiło się w pełni w Jezusie Chrystusie. Tym samym małżeństwo zostało włączone w tajemnicę Chrystusa, który sam podaje wskazania dotyczące przeżywania tego stanu – jako naśladowanie Go w Królestwie Bożym, obecnym już tutaj na ziemi. Szczególnie ważnym tekstem Nowego Testamentu, ukazującym teologię małżeństwa, jest Ef 5, 21–33. Opis ten ukazuje małżonków jako członków Ciała Chrystusowego – Kościoła, który Chrystus uświęcił i zespolił ze Sobą. Chrystus i Kościół stają się w ten sposób prototypem małżeństwa, szczególnie oblubieńczego odniesienia Zbawiciela, który żywi swój Kościół i troszczy się o niego[1320].

List do Diogeneta z końca II w. świadczy o tym, iż chrześcijanie żyjący w zasięgu kultury rzymskiej „zawierają małżeństwa i mają dzieci jak wszyscy inni", usuwając

[1315] B. Mokrzycki, *Kościół w oczyszczeniu,* dz. cyt., s. 282–287.
[1316] Cz. Krakowiak, *Sakrament małżeństwa. Historia – liturgia – teologia – praktyka pastoralna,* Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2018, s. 17–18.
[1317] J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła*, Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec 2012, s. 225–226.
[1318] B. Nadolski, *Liturgika. Tom III...*, dz. cyt., s. 284–285.
[1319] Cz. Krakowiak, *Sakrament małżeństwa...*, dz. cyt., s. 19. Znane są motywy ikonograficzne, które ukazują Chrystusa, pełniącego rolę druhny, łączącej prawicę małżonków nad księgą Ewangelii, por. B. Mokrzycki, *Kościół w świętości,* dz. cyt., s. 289.
[1320] B. Testa, *Sakramenty...*, dz. cyt., s. 334–337.

jednak przy tym wszystko, co sprzeciwiałoby się chrześcijaństwu[1321]. W czasach poapostolskich skupiano się głównie na tym, aby małżeństwa odpowiadały ustanowionemu przez Chrystusa porządkowi moralnemu, polegającemu przede wszystkim na monogamii i nierozerwalności. Pierwszym szczegółowym świadectwem o sposobie zawierania małżeństwa przez chrześcijan w zasięgu kultury rzymskiej są wzmianki w pismach Tertuliana. Stanowczo odrzucał on elementy kultu pogańskiego, obecne w rzymskich ceremoniach. Zaręczyny nie stanowiły tu już odrębnej celebracji, lecz były uroczystością rodzinną. Samo zawarcie małżeństwa łączono ze sprawowaniem Eucharystii. Na sam ryt zaślubin składała się przysięga, z podaniem prawych rąk (narzeczoną zasłaniano welonem) i wymianą pocałunku[1322]. Tak zawarte małżeństwo nazywano *matrimonium rite contractum* i spisywano na tablicach – *tabulae nuptiales*. Znany był również zwyczaj rozciągania nad nowożeńcami welonu (*velamen sacerdotale*) w trakcie błogosławieństwa, co potwierdza św. Ambroży z Mediolanu (339–397). Wagę błogosławieństwa kapłańskiego przy zaślubinach podkreślał papież św. Innocenty I (401–417), porównując je do błogosławieństwa udzielonego przez Boga pierwszym ludziom po ich stworzeniu[1323]. Niektóre prądy odmawiały małżeństwu racji istnienia w drodze do zbawienia, np. gnostycy uważali je za dzieło diabelskie, a dla manichejczyków każda forma seksualności była zasadniczo zła. Synod w Bradze (561) wykluczał ze wspólnoty Kościoła wszystkich potępiających małżeństwo i prokreację[1324]. Według św. Augustyna małżeństwo należy traktować pozytywnie jako ustanowiony przez Chrystusa znak Jego zespolenia z Kościołem, który niesie trzy dobra (wartości obiektywne): zrodzenie i wychowanie dzieci (*proles*), wierność (*fides*) i sakrament (*sacramentum*)[1325].

Wczesnośredniowieczny opis liturgii sakramentu małżeństwa pochodzi z odpowiedzi papieża Mikołaja I (858–867) udzielonej w 866 na pytania stawiane przez Bułgarów. Zaręczyny i zgoda małżeńska (*consens*) były uroczystością rodzinną, po której orszak weselny udawał się do kościoła, gdzie sprawowano Mszę świętą, udzielano nowożeńcom błogosławieństwa i odbywał się obrzęd zasłaniania ich welonem (*velamen*).

[1321] J. Janicki, *Kultury antyczne w liturgii chrześcijańskiej, Wydawnictwo Naukowe* PAT, Kraków 2003, s. 235–236.
[1322] W. Schenk, *Liturgia Sakramentów świętych. Część II. Paenitantiae christiana (pokuta i chorych namaszczenie). Consecratio mundi (kapłaństwo i małżeństwo),* Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1964, s. 123–125.
[1323] J. Janicki, *Kultury...*, dz. cyt., s. 237–238.
[1324] G. Muller, *Dogmatyka...*, dz. cyt., s. 773.
[1325] A. Swoboda, *Bonum sacramenti w nauce św. Augustyna o małżeństwie*, „Poznańskie Studia Teologiczne" 22 (2008), s. 67.

Już poza kościołem nakładano im korony[1326]. Rzymskie zwyczaje nie przyjęły się zasadniczo w krajach zaalpejskich (prócz Mszy św. „za nowożeńców" i błogosławieństwa ślubnego). U Germanów istotnym elementem zawarcia małżeństwa był obrzęd „przekazania narzeczonej" przez ojca lub opiekuna, co było aktem czysto cywilnym i miało miejsce w domu. Błogosławieństwo kościelne było zaś tam często pomijane, na co uskarżał się np. bp Jonasz z Orleanu (IX w.)[1327].

Dopiero od XII w. dwuetapowa uroczystość zostaje scalona w jedną, kościelną celebrację, początkowo odbywającą się przed bramą kościoła (niektóre z nich posiadały specjalne wejście, przeznaczone na ceremonię ślubną – *Brauttor*). Przy wyrażeniu zgody posługiwano się wówczas formułą: *Ego te accipio in meam/meum* albo w formie odpowiedzi na pytania kapłana: *N. Vis accipere N. Hic praesentem in tuam legitimam uxorem iuxta ritum sanctae matris Ecclesiae?* Na co odpowiadano: *Volo*. Obrączkę na palec zaślubionej wkładał mąż wraz z kapłanem[1328]. Potwierdzeniem zawarcia małżeństwa były słowa wypowiadane przez kapłana: *Ego coniungo vos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (według Mszału z Rouen, XIII w.) albo – w według niemieckich rytuałów: *Matrimonium inter vos contractum confirmet Deus, et ego illud approbo et in facie ecclesiae solemnizo in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*[1329]. Potem następowało wprowadzenie do kościoła – kapłan podawał nowożeńcom koniec stuły i sprawowano Mszę świętą wotywną o Trójcy Św. lub o Duchu Świętym z oracjami za nowożeńców. Młoda para w czasie ofiarowania składała dary, trzymając zapalone świece. Po *Pater noster* kapłan odmawiał nad nowożeńcami specjalną modlitwę z błogosławieństwem. Znany był także obrzęd poświęcenia chleba i wina, które podawano parze młodej. Był to zwyczaj germański, nawiązujący do potwierdzenia układu prawnego[1330]. Poświęcano również mieszkanie nowożeńców (*bededictio thalmi*), co prawdopodobnie jest zwyczajem pochodzenia celtyckiego. Mszał z Bobbio (VII–VIII w.) podaje tekst modlitwy błogosławieństwa sypialni, zawierającą prośbę o wspólnotę miłości między małżonkami i o potomstwo[1331].

Po raz pierwszy małżeństwo zostało określone jako sakrament w 1184 r. w dokumentach Synodu z Werony (jako zrównane z sakramentem chrztu, pokuty

[1326] W. Schenk, *Liturgia Sakramentów świętych. Część II...,* dz. cyt., s. 127–128.
[1327] B. Mokrzycki, *Kościół w oczyszczeniu,* dz. cyt., s. 292.
[1328] W. Schenk, *Liturgia Sakramentów świętych. Część II...,* dz. cyt., s. 129–130.
[1329] Cz. Krakowiak, *Sakrament małżeństwa...*, dz. cyt., s. 39.
[1330] W. Schenk, *Liturgia Sakramentów świętych. Część II...,* dz. cyt., s. 130.
[1331] Cz. Krakowiak, *Sakrament małżeństwa...*, dz. cyt., s. 40.

i Eucharystii)[1332]. Sobór Laterański IV (1215) wprowadził obowiązek głoszenia zapowiedzi przedślubnych, zabronił wymuszania opłat przez duchownych z okazji ślubu[1333], a także wystąpiwszy przeciw albingensom, katarom i innym sektom, stwierdził, że „także żyjący w małżeństwie są godni wiecznej szczęśliwości, jeśli starają się podobać Bogu przez prawowitą wiarę i uczciwe życie". O sakramentalności małżeństwa wypowiedział się zdecydowanie Sobór Florencki w Dekrecie dla Ormian (1439): „Siódmym sakramentem jest małżeństwo, będące obrazem związku Chrystusa z Kościołem". Tam także wskazuje się na przyczynę sprawczą tego sakramentu, którą jest w zwyczajnych warunkach wzajemna zgoda wyrażona słowami[1334]. Sobór Trydencki naukę o małżeństwie jako nadprzyrodzonym sakramencie zawarł w osobnym dekrecie, przypominając najważniejsze przymioty i dyscyplinę kanoniczną[1335]. Tenże sobór ujednolicił również liturgiczne formy Mszy św. i sakramentów dla całego Kościoła, pozostawiając jednak w tym względzie szeroki margines swobody dla lokalnych zwyczajów zawierania małżeństwa. Zastrzeżono, iż należy zawierać ten sakrament *in facie Ecclesiae* („w obliczu Kościoła"), wyłączając możliwe przeszkody, a zgoda powinna być przyjmowana przez proboszcza lub innego, delegowanego kapłana[1336].

Promulgowany w 1614 roku *Rytuał Rzymski* proponuje bardzo krótki obrzęd zawarcia małżeństwa. Kapłan, ubrany w komżę i stułę podchodził do klęczących przed ołtarzem narzeczonych i pytał o ich wolę zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim. Po podaniu sobie prawych dłoni przez przyszłych małżonków kapłan wypowiadał formułę: *Ego coniugo...*, kropiąc ich wodą święconą. Potem następowało błogosławieństwo obrączki, którą kapłan przekazywał mężczyźnie, aby ten nałożył ją swojej żonie. Następnie odmawiano wersety (*Confirma hoc Deus...*; *Kyrie eleison*) oraz *Pater noster*. Po końcowej modlitwie *Respice, quaesumus, Domine* mogło nastąpić błogosławieństwo ślubne i Msza z formularza *Pro sponso et sponsa*.

Wzór rzymski i osobliwości polskie uwzględniał *Rytuał Piotrkowski* z 1631 r. Normy kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku zostały włączone do *Rituale Romanum* 1927, choć przedstawione tam obrzędy pochodzą z *Rytuału Piotrkowskiego*[1337].

[1332] F. Adamski, *Rodzina między sacrum a profanum*, Poznań 1987, s. 41.
[1333] W. Schenk, *Liturgia Sakramentów świętych. Część II...,* dz. cyt., s. 132.
[1334] Por. BF VII 593.
[1335] BF VII 594.
[1336] Por. B. Mokrzycki, *Kościół w świętości*, dz. cyt., s. 297.
[1337] F. Małaczyński *Obrzędy sakramentu małżeństwa w rozwoju historycznym,* „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 14 (1961), s. 55–56. *Rytuał* z 1927 r. był bardziej zbliżony do *Rituale Romanum* z 1925 r., niż *Rytuał Piotrkowski* do *Rituale Romanum* 1614, za: W. Wrona, *Dzieje rytuału piotrkowskiego*, „Polonia Sacra" 4 (1951), s. 329–380.

Celebracja sakramentu małżeństwa rozpoczyna się tu od hymnu *Veni Creator Spiritus*, z wersetem (*Emitte)* i oracją. Następnie ma miejsce *skrutinium* – badanie woli narzeczonych (pytania i odpowiedzi mogą być w języku narodowym). W języku łacińskim natomiast kapłan, zwrócony do ołtarza, błogosławi obrączki. Modlitwa błogosławieństwa podkreśla w anaklezie, że Bóg jest Stwórcą, ale także Tym, który zachowuje w istnieniu, daje duchową łaskę i jest sprawcą zbawienia. Prośba dotyczy życia nowożeńców: ich trwania w Bożym pokoju, życia i zachowywania Bożej woli, trwania w miłości Boga, a także długiego życia i licznego potomstwa (przez które mają sięgać w daleką przyszłość – *atque multiplicentur in longitudinem dierum*). Według wezwania kapłana do nałożenia obrączek są one „znakiem wiary małżeńskiej", „zadatkiem błogosławieństwa niebios" i „pomocą do osiągnięcia zbawienia wiecznego". Przysięga małżeńska ma miejsce po związaniu przez kapłana prawych dłoni narzeczonych stułą na kształt krzyża. Tekst wypowiadany jest najpierw przez mężczyznę, potem kobietę, w języku narodowym: „Ja N. biorę sobie ciebie, N. za małżonkę/małżonka i ślubuję ci miłość, wiarę i uczciwość małżeńską, oraz to, że cię nie opuszczę aż do śmierci. Tak mi dopomóż, Panie Boże wszechmogący w Trójcy jedyny i wszyscy święci". Konkluzja przysięgi, wypowiadana przez kapłana, brała na świadków wszystkich zebranych i zobowiązywała do świadczenia o zawarciu tegoż małżeństwa. Dopiero po tym napomnieniu następowało potwierdzenie (podkreślenie nierozerwalności) i błogosławieństwo. Dość skromny obrzęd kończyło odmówienie wersetów (rozpoczynając od *Confirma hoc, Deus*) wraz z *Pater noster* i oracją *Respice, quaesumus*[1338]. Według uznania można było sprawować Mszę świętą z formularza *pro Sponso et Sponsa*. Formularz ten ma swoje źródło w starożytnych sakramentarzach (Weroniańskim i Gelazjańskim)[1339]. Błogosławieństwo ślubne mogło mieć miejsce albo po Mszy albo bezpośrednio po obrzędzie zawarcia małżeństwa. Rozpoczynało się od recytacji Psalmu 127: *Beati omnes, qui timent Dominum*, po którym odmawiano *Pater noster* z wersetami. Tekst oracji przywołuje pomoc archanioła Rafała, zesłaną Tobiaszowi i Sarze, a w prośbie zawiera życie według woli Boga i w Jego miłości. Druga część modlitwy, odmawiana z wyciągniętymi rękami kapłana, jest błaganiem o długie lata życia (możliwość oglądania potomstwa – kolejnych pokoleń). Całość kończyło pokropienie wodą święconą i ucałowanie krzyża lub pacyfikału[1340].

[1338] RR 1927, s. 343–359.
[1339] J. Janicki, *Kultury...*, dz. cyt., s. 238.
[1340] RR 1927, s. 359–362.

Według o. Małaczyńskiego tekst błogosławieństwa pokrywał się jednak za bardzo z samą liturgią sakramentu małżeństwa. *Collectio Rituum*, czerpiąc wzór z innych rytuałów dwujęzycznych, rozszerzało ubogi obrzęd[1341]. Po hymnie *Veni Creator*, wersetach i oracji rytuał wskazywał na konieczność wygłoszenia kazania „o obowiązkach małżeńskich i ważności sakramentu" lub przynajmniej odczytania jednej z perykop Pisma Świętego z Mszy za nowożeńców lub innej[1342]. Został zachowany obrzęd błogosławieństwa obrączek w języku łacińskim przed *scrutinium*[1343]. Rozszerzono także liczbę pytań do trzech (kapłan zadaje je osobno każdej ze stron): nie tylko o wolę, ale i wytrwanie do końca życia oraz przyjęcie potomstwa[1344]. Przysięga małżeńska pozostawała bez zmian[1345]. Dodatkowo, od razu po przysiędze (po wezwaniu kapłana) małżonkowie nakładali sobie wzajemnie obrączki, wypowiadając słowa, określające je jako „znak wierności małżeńskiej"[1346]. Po nałożeniu obrączek kapłan wygłaszał potwierdzenie (*confirmatio*) i brał obecnych za świadków zawarcia małżeństwa, odwrotnie niż w *Rituale Romanum* 1927[1347]. Psalm 127 został tu umieszczony jako element obrzędu, po którym recytowało się *Pater noster* z wersetami i oracją *Respice...*[1348]. W tym momencie następowało dopiero właściwe *Benedictio nuptialis extra missam*[1349] lub też sprawowano Mszę świętą, w której po *Pater noster* kapłan odmawiał specjalne modlitwy po łacinie nad małżonkami, którzy klęczeli przed ołtarzem[1350]. *Collectio...* podawało również tekst polski, lecz mógł być on czytany jedynie przez lektora (nie celebransa) po tekście łacińskim (podobnie jak modlitwa błogosławieństwa obrączek).

Pierwsza z oracji podawała cel małżeństwa jako motywację prośby: rozkrzewienie rodzaju ludzkiego, prośba natomiast dotyczyła pomocy w trwaniu związku zawartego przed Bogiem. Stworzenie świata *ex nihilo* i pierwszych ludzi przez Boga było anamnezą w drugiej modlitwie. Obraz małżeństwa jako związku Chrystusa z Kościołem – jako uświęcenie – jest także powodem wysławiania Boga. Modlitwa wspominała również o trwałości instytucji małżeństwa, której nie przekreślił ani grzech pierworodny,

[1341] F. Małaczyński *Obrzędy sakramentu małżeństwa...,* art. cyt., s. 56.
[1342] CR, s. 161–162. Podaje się tu dwa teksty: Ef 5, 22–33 i Mt 19, 3–6.
[1343] CR, s. 163–164.
[1344] CR, s. 164–165.
[1345] CR, s. 166.
[1346] CR, s. 167.
[1347] CR, s. 168, por. RR 1927, s. 354.
[1348] CR, s. 168–171.
[1349] CR, s. 172–173.
[1350] CR, s. 174–176.

ani potop. Błaganie wyróżniało małżonkę, która ma znaleźć w związku „słodkie jarzmo miłości i pokoju" (*iugum dilectionis et pacis*) i wejść w małżeństwo „pełna wiary i czystości w Chrystusie" (*fidelis et casta nubat in Christo*). Jako wzory poszczególnych cnót wymieniano tu kobiety Starego Testamentu: Rachel (wierność), Rebekę (mądrość), Sarę (długość życia i wierność). W prośbie zawierało się także błaganie o wierność małżeńską mężowi (unikanie niegodziwych znajomości), skromność, wstydliwość, znajomość prawd wiary oraz liczne potomstwo i oglądanie nieba po śmierci. Oglądanie potomstwa było przedmiotem prośby także w dalszej części (trzeciego i czwartego pokolenia) oraz w modlitwie odmawianej po *Ite missa est* a przed *Placeat tibi, sancta Trinitas*, po której celebrans kropił nowożeńców wodą święconą[1351].

Sobór Watykański II w *Konstytucji o liturgii świętej* w punktach 77–78 podaje wskazówki odnośnie do odnowy liturgii sakramentu małżeństwa. Celem jej ponownego opracowania i wzbogacenia ma być wyraźne „wskazanie na łaskę sakramentu" oraz podkreślenie zadań i obowiązków małżonków. Wspomniano także o zachowaniu zwyczajów lokalnych, które kompetentna władza eklezjalna może włączyć w obrzęd, z zaznaczeniem konieczności zachowania: kapłana asystującego oraz pytania o zgodę małżeńską i jej przyjęcia. Sobór podkreśla także potrzebę zawierania małżeństwa podczas Mszy świętej (po homilii), jeśli jednak czynić się to będzie poza Eucharystią, należy odczytać lekcje i Ewangelię oraz udzielić błogosławieństwa. Poprawiona musi zostać modlitwa nad małżonką, która powinna wyrażać „te same obowiązki wzajemnej wierności obojga małżonków" i może być odmawiana w języku narodowym[1352].

Teologia małżeństwa została wyrażona przez sobór szerzej w innych dokumentach. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* wymienia zadania małżonków w kontekście ich eklezjalnej misji: mają oni przez wierną miłość podtrzymywać się wzajemnie w łasce, a także być przekazicielami zasad chrześcijańskich i cnót ewangelicznych dla swoich dzieci („przyjętych od Boga z miłością"). Wypełnianie tych zadań przyczynia się – jako przykład – do budowania braterskiej wspólnoty miłości i staje się w ten sposób znakiem uczestnictwa w miłości Chrystusa do Kościoła[1353]. Sobór umieszcza tym samym małżeństwo w kontekście całej teologii Przymierza. Samo przymierze małżeńskie stanowi nieodwołalną, osobistą zgodę, tworząc wspólnotę życia i miłości, ustanowioną przez Stwórcę. Choć miłość małżeńska ma wiele kształtów,

[1351] CR, s. 175–177.
[1352] KL 77–78.
[1353] KK 41.

powstała jednak z Bożego źródła miłości i została pobłogosławiona przez Chrystusa, który jest Oblubieńcem Kościoła. Sakrament małżeństwa stanowi umocnienie i „jakby konsekrację”[1354] do obowiązków i godności stanu, przez które małżonkowie dążą „do osiągnięcia własnej doskonałości i obopólnego uświęcenia, a tym samym do wspólnego uwielbienia Boga”[1355]. Zdaniem kard. G. Mullera teologia małżeństwa *Vaticanum II* stanowi zachętę do stworzenia bardziej personalistycznej koncepcji małżeństwa, co przejawia się choćby w zarzuceniu dotychczasowego przedstawiania hierarchii celów małżeństwa. Nowe ujęcie miałoby być bardziej integralne, obejmując relacje miłości osób, gotowości do prokreacji oraz odpowiedzialności za potomstwo[1356].

Szczegółowe wskazania odnośnie do reformy liturgii sakramentu małżeństwa zawierała instrukcja *Inter Oecumenici* (1964) w pkt. 70–75. Podkreśla się tam rolę homilii, której nie należy opuszczać. Obrzędy sakramentu małżeństwa poza Mszą św. zawsze powinny składać się z wprowadzenia, lektury Pisma św. (Epistoła i Ewangelia), homilii, obrzędu zawarcia małżeństwa i błogosławieństwa ślubnego. Należy także uwzględnić charakter danego okresu liturgicznego (szczególnie Adwentu i Wielkiego Postu)[1357].

Przy opracowywaniu nowej części rytuału dotyczącego sakramentu małżeństwa posługiwano się wydaniami poszczególnych krajów europejskich, w tym polskim *Collectio Rituum*[1358]. Jeden z twórców soborowej reformy liturgicznej C. Vaggagini uważał, iż dotychczasowy obrzęd był kompilacją różnych rytów i elementów, które miały różne cele. Jego wątpliwości budziło sformułowanie obecne w rzymskim *editio typica*: *ego coniugo vos in matrimonium, in nomine...* po wyrażeniu zgody – dające podstawy do opinii, iż to zdanie celebransa stanowi formę sakramentu, podobnie jak w przypadku chrztu. Przedsoborowemu obrzędowi brakowało według Vagagginiego również elementów katechetycznych (pouczenia i wprowadzenia w teologię małżeństwa). Przepracowania potrzebowała modlitwa błogosławieństwa nupturientki: tak, aby dotyczyła obydwojga małżonków[1359]. Vagaggini zwracał także uwagę na konieczność

[1354] Starsze polskie tłumaczenie używało tego sformułowania. W wydaniu z 2012 jest: „są utwierdzani i jakby uświęceni”.
[1355] KDK 48.
[1356] G. Muller, *Dogmatyka...*, dz. cyt., s. 779.
[1357] IO, pkt. 70–75, s. 64–65.
[1358] S. Czerwik, *Geneza i teologia odnowionej liturgii sakramentu małżeństwa*, w: *Odnowiona liturgia małżeństwa. Pokuta chrześcijańska. Materiały z IX i X kursu homiletyczno-katechetyczno-liturgicznego z lat 1975 i 1976*, W. Wojdecki (red.), Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1989, s. 21.
[1359] B. Matczak, *Cipriano Vagaggini OSB i reforma liturgiczna. Studium na podstawie zbiorów archiwum w Camaldoli.*, Wydawnictwo Benedyktynów Tyniec, Kraków 2013, s. 354–357.

podkreślenia związku sakramentu małżeństwa z sakramentami chrztu i Eucharystii[1360]. Inny teolog liturgii doby odnowy soborowej, Salvatore Marsili OSB uważa sakrament małżeństwa za przedłużenie – znak zbawczego misterium Boga, dokonanego w Jezusie Chrystusie, szczególne uczestnictwo w relacji Chrystusa do Kościoła. Sama celebracja sakramentu musi być uwarunkowana wewnętrznie – przez miłość mężczyzny i kobiety[1361].

Nowe wydanie typiczne obrzędów sakramentu małżeństwa – jako część *Rituale Romanum* zostało ogłoszone 19.03.1969 r.[1362]. W Polsce ta nowa księga liturgiczna została wydana w 1974 r.[1363], a następne wydanie rzymskie miało miejsce w 1991 r.[1364]. Posiada ono obszerniejsze *Praenotanda* niż wydanie pierwsze, uwzględniając nauczanie o małżeństwie zawarte m.in. w *Familiaris consortio* Jana Pawła II oraz normy prawne *Kodeksu* z 1983 r. Wprowadzenie odwołuje się do dokumentów *Vaticanum II*, m.in. *Gaudium et spes*, a także zwraca uwagę na problemy pastoralne dotyczące przygotowania celebracji. Ta część rytuału została przygotowana przez grupę pod kierownictwem P.M. Gy, konsultora Kongregacji Kultu Bożego i przekazana w 1987 r. do Kongregacji celem ostatecznej redakcji księgi[1365].

Kodeks Prawa Kanonicznego, promulgowany przez Jana Pawła II w tytule VII księgi IV podaje status prawny sakramentu małżeństwa, począwszy od czynności poprzedzających jego zawarcie (rozdział I), przez przeszkody (rozdziały II i III), pojęcie zgody małżeńskiej (rozdział IV), formę zawarcia sakramentu (rozdział V), małżeństwa mieszane (rozdział VI), tajne (rozdział VII), skutki małżeństwa (rozdział VIII), separację (rozdział IX), po konwalidacje (rozdział X)[1366]. Patrząc na liturgiczne ujęcie sakramentu, najbardziej zasadne jest zwrócenie uwagi na formę zawarcia małżeństwa. Asystujący ma obowiązek zwrócić się do nupturientów z pytaniem o wyrażenie zgody i przyjąć ją w imieniu Kościoła[1367]. Jedynie „przypadek konieczności" zwalnia z zachowania obrzędów określonych w *Rytuale* zatwierdzonym przez władzę kościelną, która może

[1360] C. Vagaggini, *Il senso theologico della liturgica. Saggio di liturgica theologica generale*, Roma, s. 180.
[1361] B. Migut, *Znaki...*, dz. cyt., s. 291–296.
[1362] *Rituale Romanum ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatom. Ordo Celebrandi Matriomonium,* Typis Polyglottis Vaticanis, 1969.
[1363] *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1974.
[1364] *Rituale Romanum ex decreto sacrosancti Oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI editum, Ioannis Pauli PP. II cura recognitum. Ordo Celebrandi Matriomonium,* Editio typica altera, Typis Polyglottis Vaticanis, 1991.
[1365] Cz. Krakowiak, *Rytuał...*, dz. cyt., s. 101–102.
[1366] KPK, pkt. 1055–1165.
[1367] KPK, pkt. 1108, § 2.

dopuścić zwyczaje miejscowe i ludowe, przystosowane jednak do ducha chrześcijańskiego, z zastrzeżeniem obecności elementu zwracania się asystującego o zgodę i przyjęcia jej od nupturientów[1368]. Miejscem zawarcia małżeństwa dwojga ochrzczonych jest zwyczajnie kościół parafialny, nadzwyczajnie: kościół filialny lub kaplica (za zgodą ordynariusza lub proboszcza) lub inne miejsce (za zgodą ordynariusza)[1369].

Drugie wydanie polskie *Obrzędów sakramentu małżeństwa* miało miejsce w 1994 roku[1370], trzecie – 1996[1371] i trzecie poprawione – 2021[1372]. Wszystkie te wydania są opracowane według drugiego wydania wzorcowego z zachowaniem zatwierdzonych polskich elementów. Polska adaptacja części rytuału składa się z wprowadzenia teologicznego i pastoralnego, czterech rozdziałów i dodatku. Pierwsze dwa rozdziały stanowią teksty obrzędów małżeństwa w czasie Mszy św. i poza Mszą św. W trzecim rozdziale znajduje się „Obrzęd zawarcia małżeństwa między osobą należącą do Kościoła katolickiego i niechrześcijaninem lub katechumenem". Rozdział IV jest wyborem tekstów do wykorzystania podczas celebracji: czytań, formuł modlitwy powszechnej, błogosławieństwa nowożeńców, błogosławieństw końcowych, a także tekstów celebracji w językach obcych.

W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* małżeństwo ujęte zostaje w perspektywie historiozbawczej oraz personalistycznej[1373]. Jeżeli chodzi o samą celebrację, podkreśla się, nawiązując do KL 61, konieczność zawierania małżeństwa podczas Mszy św. „ze względu na związek wszystkich sakramentów z Misterium Paschalnym Chrystusa". Eucharystia jest także pamiątką Nowego Przymierza, przez które Chrystus – Oblubieniec zjednoczył się z Oblubienicą – Kościołem. Małżonkowie podczas Eucharystii pieczętują wzajemne oddanie się sobie, w ten sposób jednocząc się z ofiarą złożoną przez Chrystusa za Kościół[1374]. Katechizm powtarza również przymioty obrzędu zawarcia małżeństwa jako aktu sakramentalnego, wyrażone przez św. Jana Pawła II w *Familiaris consortio*: ważność, owocność, i godność, a także konieczność przygotowania przez przystąpienie

[1368] KPK, pkt. 1119–1120.
[1369] KPK, pkt. 1118.
[1370] *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Wydanie drugie, Księgarnia św. Jacka 1994.
[1371] *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Wydanie trzecie, Księgarnia św. Jacka 1996.
[1372] *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Wydanie trzecie poprawione, Księgarnia św. Jacka 2021.
[1373] KKK 1601–1666.
[1374] KKK 1621.

do sakramentu pokuty[1375].

2.1. Liturgia sakramentu małżeństwa

Obrzęd zawarcia małżeństwa znajduje się tylko w *Vademecum Liturgicznym Kapelana*. W tym opracowaniu umieszczono tekst polski, angielski, niemiecki i włoski. Na początku znajduje się wspomnienie, iż „szczegółowe przepisy liturgiczne znajdują się w księdze liturgicznej *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów (diecezji) polskich*"[1376]. Publikacja zamieszcza jedną z formuł powitania: „Zgromadziliśmy się w świątyni…". Po powitaniu w *Vademecum* znajdują się tropy trzeciej formy aktu pokuty, który jednak zgodnie z *Obrzędami* powinno się pominąć[1377]. Podane wezwania wspominają stworzenie kobiety i mężczyzny na obraz i podobieństwo Boże, Misterium Paschalne jako „nowe i wieczne przymierze", a także przebaczenie grzechów i „udział w miłości Bożej'. Podaje się tu kolektę wyrażającą prośbę o urzeczywistnienie mistycznego związku Chrystusa z Kościołem przez małżonków, „którzy z wiarą przyjmują ten sakrament"[1378]. W liturgii Słowa proponuje się następujące fragmenty: I czytanie: 1 Kor 12, 31–13, 8a[1379]; Psalm responsoryjny: Ps 128 (127),1–2.3.4–5; Śpiew przed Ewangelią: 1 J 4,12; Ewangelia: Mk 10,6–9. Po fragmentach Pisma Świętego *Vademecum* przechodzi od razu do liturgii sakramentu: dialogu nupturientów z celebransem, śpiewu *O Stworzycielu*, zawarcia małżeństwa z potwierdzeniem celebransa, błogosławieństwa i nałożenia obrączek. Z części zawartych we *Mszale Vademecum* podaje również:

- modlitwę nad darami: z trzeciego formularza *Mszy za nowożeńców*: prośba o umocnienie wzajemnej miłości małżonków i utrwalenie miłości ku Bogu[1380],
- prefację: 1. prefację z Mszału – *Godność małżeństwa*[1381],

[1375] KKK 1622; Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio*, pkt. 67.
[1376] Por. VLK, s. 223.
[1377] *Ordo Celebrandi Matrimonium*, editio typica altera, Typis Polyglottis Vaticanis 2008: „Omittitur actus paenitentialis:", pkt. 53, s. 12; Por. *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji* polskich, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1974; wydanie drugie (1994), trzecie (1996), (2006), (2010) trzecie poprawione (2021) – wydanie z 1974 roku w pkt. 21, s. 16 zawierało jeszcze informacje o stosowaniu aktu pokutnego – być może nim posługiwał się autor, stąd być może pomyłka w VLK.
[1378] Por. VLK, s. 224; MR 1986, s. 78" (kolekta pierwsza). Wydanie polskie *Obrzędów* z 1974 r. zawierało także formularze Mszy świętej, prawdopodobnie z uwagi na prace nad nowym przekładem Mszału, który w wersji studyjnej ukazał się dopiero w 1979 r., por. *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1974, s. 81. Późniejsze wydania już ich nie zawierają.
[1379] VLK, s. 224–225; OSM3 2010, s. 88.
[1380] VLK, s. 229; por. MR 1986, s. 85".
[1381] VLK, s. 229; por. MR 1986, s. 96*.

- błogosławieństwo nowożeńców[1382],
- modlitwę po Komunii: z pierwszego formularza – wyraża ustanowienie małżeństwa przez opatrzność Bożą oraz prośbę o życie w zgodzie i wierności „jednej miłości”[1383],
- błogosławieństwo końcowe[1384].

2.2. Błogosławieństwo narzeczonych

Zaręczyny znane były w czasach przedchrześcijańskich w kulturze rzymskiej jako *sponsalia de futuro*. Według świadectwa Tertuliana chrześcijanie przejęli ten obyczaj, polegający na podaniu dłoni, wymianie pocałunków i pierścionków. W późniejszym czasie zwyczaj ten przetrwał tylko w zasięgu lokalnym: nie zawiera go potrydenckie *Rituale Romanum* z 1614 r., ale już poszczególne rytuały diecezjalne, np. warmiński, zamieszczają obrzęd zaręczyn[1385]. *Codex Iuris Canonici* z 1917 r. wspominał o zaręczynach, ale nie wprowadzał nakazu ich odbycia[1386]. Zreformowany przez św. Jana Pawła II *Kodeks Prawa Kanonicznego* sprawę zaręczyn przekazał kompetencji lokalnych konferencji episkopatów[1387]. Polscy Biskupi wypowiedzieli się na ten temat w *Instrukcji Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* z 1989 r. Znajdują się tam zalecenia, aby obrzęd zaręczyn odbył się co najmniej sześć miesięcy przed ślubem, w gronie rodziny, spośród której szczególną rolę pełnią rodzice stron (błogosławieństwo pierścionków)[1388].

Obrzęd błogosławieństwa narzeczonych dotyczy przede wszystkim zaręczyn[1389]. Stanowi on jeden z elementów form apostolstwa małżonków jako pomoc w bezpośrednim przygotowaniu się do zawarcia sakramentu małżeństwa (także w ramach katechetycznego przygotowania – można go sprawować już po zawarciu zaręczyn)[1390]. Szafarzem błogosławieństwa może być jedno z rodziców (jeśli nie ma kapłana lub

[1382] VLK, s. 230; por. MR 1986, s. 83”.
[1383] VLK, s. 231; por. MR 1986, s. 81”.
[1384] VLK, s. 231; por. MR 1986, s. 81”.
[1385] W. Nowak, *Znaczenie pastoralne liturgii błogosławieństw zaręczyn i jublileuszy małżeńskich*, „Studia Warmińskie” 33 (1996), s. 76.
[1386] CIC, can. 1017, s. 270–271. Mowa jest tu o warunkach ważności przyrzeczenia małżeństwa (jednostronnego lub obustronnego), które musi być złożone na piśmie i podpisane przez proboszcza lub ordynariusza albo przynajmniej dwóch świadków.
[1387] KPK, kan.1062 § 1.
[1388] *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim (13.12.1989)*, nr 32, w: *Dokumenty...*, dz. cyt., s. 168.
[1389] Tak samo jest w OB, s. 79: VI. *Ordo benedictionis desponsatorum.* Polski tekst jest dość wiernym tłumaczeniem z łacińskiego *editio typica*.
[1390] OBł, pkt. 195, 198, s. 92; AgOp, s. 614; AgEł, s. 418; SBwDD, s. 329; SBŁ, s. 305.

diakona)[1391] bądź inna osoba świecka[1392]. Nie wolno łączyć tego błogosławieństwa z celebracją Mszy św.[1393]. Z reguły jest to uroczystość domowa: miejscem zgodnie z polskim zwyczajem jest dom narzeczonej, w którym narzeczony uprzednio wyraża zamiar zawarcia małżeństwa i prosi przyszłych teściów o rękę córki[1394]. Na obrzędy wstępne składa się znak krzyża, pozdrowienie (dwa warianty: dla świeckich oraz dla kapłana lub diakona – wspomina ono miłość Chrystusa i śmierć jako akt z niej wynikający)[1395]. Proponowany tekst wprowadzenia podkreśla potrzebę łaski Bożej dla chrześcijan, pragnących założyć nową rodzinę. Z cech potrzebnych narzeczonym wymienia się tu wzajemny szacunek, szczerą miłość, przeżycie w czystości przygotowania do małżeństwa (czemu mają pomagać spotkania i wspólna modlitwa)[1396]. Niektóre podręczniki diecezjalne kończą wprowadzenie modlitwą, która podkreśla Boga jako źródło miłości i prosi o bycie blisko narzeczonych, a także o miłość, radość i błogosławieństwo[1397]. Po wprowadzeniu czyta się fragment Pisma św. oraz zależnie od okoliczności – psalm responsoryjny[1398] lub odpowiedni śpiew[1399]. Szafarz obrzędu może krótko wyjaśnić czytanie, ukazując jego sens w świetle sprawowanego błogosławieństwa i wyraźnie odróżnić go od zawarcia małżeństwa[1400] (jeśli nie uczynił tego w katechezie poprzedzającej obrzęd)[1401]. Można też złożyć narzeczonym życzenia oparte na Piśmie św.[1402]. Wstęp do próśb wspomina przybranie ludzi przez Boga za Jego dzieci, a także misję wynikającą z tego faktu – bycie świadkami Jego miłości. Prośby dotyczą miłości: wzajemnej między ludźmi, objawionej przez Boga w Jego przykazaniach, mającej swój skutek w przyszłym założeniu rodziny i wydaniu na świat potomstwa[1403]. Rubryki obrzędu wspominają także o możliwości podpisania przyrzeczeń lub znaku, który byłby ich dowodem, np. pierścionków[1404] czy krzyżyków[1405]. Modlitwa błogosławieństwa

[1391] OBł, pkt. 196, s. 92; AgOp, s. 614; AgTar, s. 413; AgEł, s. 418; SBŁ, s. 305.
[1392] AgTar, s. 414.
[1393] OBł, pkt. 198, s. 92; AgOp, s. 614; AgTar, s. 414; AgEł, s. 418; SBwDD, s. 329; SBŁ, s. 305.
[1394] AgTar, s. 413.
[1395] OBł, pkt. 199–201, s. 92–93; AgOp, s. 614–615; AgEł, s. 418–419; SBwDD, s. 329–330; SBŁ, s. 305.
[1396] OBł, pkt. 202, s. 93; AgOp, s. 615; AgEł, s. 419; SbwDD, s. 330 (tu jest zamiast „przez spotkania" – „przez bojaźń Bożą"); SBŁ, s. 305
[1397] AgTar, s. 414.
[1398] OBł, pkt. 203–206, s. 94–96. Czytania w *Obrzędach...* do wyboru: J 15, 9–12; 1 Kor, 13, 4–13; Oz 2, 21–25; Flp 2, 1–5 i psalm: 145 [144]; SBwDD, s. 330 (tylko sigla); SBŁ, s. 305; AgOp, s. 615–617 i AgTar, s. 414–415 (brak Oz i wzmianki o psalmie).
[1399] AgOp, s. 617: *O Panie naucz nas;* AgTar, s. 415.
[1400] OBł, pkt. 207, s. 96; AgOp, s. 617; SBŁ, s. 305.
[1401] AgTar, s. 413.
[1402] AgTar, s. 415.
[1403] OBł, pkt. 208, s. 96–97; AgOp, s. 618; AgEł, s. 419; SBwDD, s. 330–331; SBŁ, s. 305.
[1404] OBł, pkt. 209, s. 97; AgOp, s. 618; SBwDD, s. 331; SBŁ, s. 306.
[1405] AgTar, s. 415.

z *Obrzędów Błogosławieństw* tych znaków wyraża prośbę o dopełnienie złożonych przyrzeczeń[1406]. Inne formuły proszą o błogosławieństwo dla pierścionków oraz wskazują na nie jako znak zaręczyn[1407].

W księdze liturgicznej podane są dwa teksty modlitwy błogosławieństwa. W pierwszym wariancie dla świeckich i duchownych, motywem dziękczynienia jest pobudzanie przez Boga narzeczonych do wzajemnej miłości, a prośba jest wołaniem o umocnienie serca, trwanie w wierze i postępowanie zgodnie z wolą Bożą podczas dążenia do zawarcia małżeństwa[1408]. Drugi wariant modlitwy, przeznaczony dla kapłana lub diakona, również wskazuje Boga jako „źródło wszelkiej miłości", a spotkanie się narzeczonych – jako postanowienie Opatrzności. Umocnienie błogosławieństwem ma pozwolić narzeczonym postępować zgodnie z wzajemnym szacunkiem i szczerą miłością[1409].

Niektóre z agend najpierw umieszczają bardziej rozbudowaną modlitwę błogosławieństwa, a potem prośby. Oracja przywołuje Boga jako Tego, który podtrzymuje nas w istnieniu i jest sprawcą bezpieczeństwa w przyszłości. Błogosławieństwo narzeczonych ma polegać na obdarowaniu ich: Bożą światłością w rozeznaniu wspólnej drogi życia i jej wspieraniu, a także aby w miłości, odpowiedzialności i zaufaniu, z wiarą przeżywali okres zaręczyn[1410]. Prośby są tu kontynuacją modlitwy – o obecność Bożą, o wskazanie drogi zaręczonym, wzrost ich miłości, bycie szlachetnym znakiem dla innych. Prośby kończy modlitwa Pańska[1411].

Zakończeniem obrzędu jest wezwanie szafarza: „Bóg miłości i pokoju niechaj w was mieszka, niech umacnia wasze kroki i swoją miłością napełnia wasze serca. Amen"[1412] lub formuła *Niech nas Bóg błogosławi...* (jeśli jest to osoba świecka)[1413]. Całość obrzędu można zakończyć odpowiednim śpiewem[1414] lub modlitwą *Pod Twoją obronę* (może być śpiewana)[1415]. Wspomina się również o pokropieniu wodą święconą

[1406] OBł, pkt. 210, s. 97; AgOp, s. 618; SBwDD, s. 331; AgEł, s. 419 (umieszcza tę modlitwę jako końcową prośbę, nie wspominając nic o znakach, np. pierścionkach); SBŁ, s. 306.
[1407] AgTar, s. 415.
[1408] OBł, pkt. 211, s. 98; AgOp, s. 619; AgEł, s. 420; SbwDD, s. 331; SBŁ, s. 306.
[1409] OBł, pkt. 212, s. 98; AgOp, s. 619; AgEł, s. 420 (podaje dwie modlitwy jako jedną, bez rozróżnienia na duchownych i świeckich szafarzy); SBwDD, s. 331–332; SBŁ, s. 306.
[1410] AgTar, s. 415.
[1411] AgTar, s. 416.
[1412] OBł, pkt. 213, s. 98; AgOp, s. 619; AgEł, s. 420; SBwDD, s. 332; SBŁ, s. 306.
[1413] AgTar, s. 416.
[1414] OBł, pkt. 213, s. 98; AgOp, s. 619.
[1415] AgTar, s. 416.

narzeczonych przez celebransa[1416]. Agendy w przypadku obrzędu błogosławieństwa narzeczonych z reguły dokonują albo wyboru tekstów z *Obrzędów…*, albo nieznacznie zmieniają ich kolejność.

2.3. Jubileusz małżeństwa

Sacramentarium Gelasianum Vetus zawierał tekst modlitwy na wspomnienie trzydziestego dnia lub roku po zawarciu małżeństwa. Potem jednak nastąpił zanik praktyki liturgicznego obchodzenia małżeńskich jubileuszy, czego wyrazem jest brak takowych tekstów w *Rituale Romanum* 1614. Spowodowane to było m.in. wprowadzeniem świętowania lat jubileuszowych oraz niską długością życia. Początek odradzania się celebracji liturgicznych jubileuszy małżeńskich można dostrzec w XVIII w. za sprawą agend protestanckich, które zawierały okolicznościową modlitwę i błogosławieństwo[1417]. Lokalne agendy katolickie z czasem również umieszczały takie teksty, m.in. *Agenda wrocławska* z 1891 roku[1418] czy *Rituale Romanum* z akomodacjami polskimi, wydane w Katowicach w 1927 r.[1419]. Dopiero zreformowany przez Piusa XII *Rytuał rzymski* podaje ujednolicony obrzęd błogosławieństwa jubilatów. Okolicznościowe kazanie głoszono przed Mszą świętą, sprawowaną z formularza wotywnego *De Sanctissima Trinitate* lub *De Beata Maria Virgine*. Po Ostatniej Ewangelii następowała recytacja Psalmu (127 lub 116) z antyfoną *Ecce sic benedictur homo...*, responsorium, oracja *Praetende Domine...*, hymn *Te Deum laudamus*, responsorium, modlitwa i pokropienie wodą święconą jubilatów oraz końcowe błogosławieństwo[1420]. Obrzędy zawarte w polskim *Collectio Rituum (*1963), analogicznie do rytu zaślubin, rozpoczynały się hymnem *Veni Creator Spiritus* z wersetem i oracją, *Ojcze nasz* z wersetami opartymi na Ps 71 i modlitwą, która wspomina wspieranie przez Boga tego małżeństwa jako rękojmię przygotowania do wiecznej nagrody[1421]. Na czas modlitwy błogosławieństwa celebrans wiązał stułą prawe dłonie jubilatów. W modlitwie następowała anamneza Boga jako Ojca mającego w swoich dłoniach losy każdego

[1416] AgEł, s. 420.
[1417] E. Mateja, *Jubileusze małżeńskie świadectwem znaczenia przysięgi małżeńskiej*, w: *Sakramentalna przysięga małżeńska w obliczu wyzwań współczesnego świata. Ujęcie interdyscyplinarne. Człowiek, Rodzina, Społeczeństwo*, t. 28, P. Landwójtowicz, S. Pawiński (red.), 2017, Uniwersytet Opolski, s. 170.
[1418] *Rituale wratislaviense ad normam romani iussu et auctioriatate illustrissimi et reverendissimi Dominini Georgii Dei et Apostolicae Sedis gratia principis Episcopi Wratislaviensis editum*, Ratisbonae 1891, s. 271–272. Obrzęd jest podobny do RR 1952: oracja w języku narodowym (podany jest tekst niemiecki i polski), Ps 127 z antyfoną, modlitwa w j. łacińskim, pokropienie wodą święconą. Potem można było sprawować Mszę św. wotywną o Trójcy Świętej lub o NMP z modlitwami dziękczynnymi i *Te Deum*.
[1419] RR 1927, s. 367–368.
[1420] RR 1952, s. 266–268.
[1421] CR, s. 198–202.

człowieka, a prośba dotyczyła długich lat oraz przyjmowania Bożej woli w radościach i ciężarach życia oraz dostąpienia życia wiecznego (przez służbę i miłość)[1422]. W przypadku złotego jubileuszu celebrans wręczał małżonkom laski z krzyżem, mówiąc, iż mają „oparci o krzyż Chrystusowy" pielgrzymować do kresu, którym jest Jezus Chrystus. Po pokropieniu wodą święconą następowało przygotowanie do Mszy św.[1423]. Odprawiało się ją podobnie jak zalecał RR 1952, lecz dodawało się kolektę z sekcji *pro gratiarum actione*[1424]. Po Ostatniej Ewangelii, zdjąwszy manipularz, kapłan intonował *Te Deum Laudamus*, odmawiając potem modlitwy przypisane do tego hymnu[1425].

Pierwsze wydanie zreformowanych *Ordo Celebrandi Matriomonium* (1969) nie zawierało obrzędów jubileuszu małżeństwa. *Missale Romanum editio prima* (1970) formularz *Pro sponsis* umieszczało już nie w formularzach wotywnych (jak Mszał św. Jana XXIII z 1962 r.), lecz obrzędowych (*rituales*), w które także włącza teksty na Mszę św. z okazji jubileuszu małżeństwa (*In anniversario Matrimonii, In XXV anniversario Matrimonii oraz In L anniversario Matrimonii*)[1426]. Drugie wydanie typiczne również posiada te trzy formularze[1427], podobnie jak bazujące na nim wydanie polskie *Mszału Rzymskiego* z 1986 roku[1428] (uzupełnione o antyfony na wejście i na komunię z Mszy dziękczynnej). Pierwsze polskie wydanie *Obrzędów sakramentu małżeństwa* (1974) jako formularz mszalny wskazuje *Mszę dziękczynną*[1429]. Dopiero drugie wydanie obrzędów małżeństwa, wzorowane na drugim typicznym (1991), uwzględniające także nowe tłumaczenie Mszału Rzymskiego z 1986 r., zamieszcza odnośnik do Mszy obrzędowej.

Teksty mszalne jubileuszu koncentrują się wokół tematyki małżeństwa jako obrazu jedności Chrystusa z Kościołem oraz teologii Przymierza, wpisującej się w soborowe ujęcie małżeństwa jako *communio* osób. Małżeństwo jest przedstawiane jako *sacramentum permanens*, ponieważ Bóg przez łaskę jest jego ożywicielem oraz Tym, który je oczyszcza i umacnia. Widoczny jest także związek małżeństwa z chrztem i Eucharystią – jako źródłami darów, z których dobro czerpią jubilaci[1430].

Dodatek do *Obrzędów małżeństwa dostosowanych do zwyczajów diecezji polskich*

[1422] CR, s. 202–203.
[1423] CR, s. 203.
[1424] CR, s. 203; MR 1962, s. [117].
[1425] CR, s. 204; s. 333–344.
[1426] Missale Romanum. *Editio typica*, Typis Polyglottis Vaticanis 1970, s. 741–756.
[1427] *Missale Romanum. Editio typica altera*, Typis polyglottis Vaticanis 1975, s. 757–759.
[1428] MR 1986, s. 86"–91".
[1429] Tamże, s. 98. *Mszał Rzymski Łacińsko-polski,* Éditions du dialogue, Paris 1968, będący wówczas w użyciu (do 1979) nie posiadał jeszcze oddzielnego formularza na mszę jubileuszu zawarcia małżeństwa.
[1430] F. Krasoń, *Treści teologiczne w mszalnych formularzach jubileuszowych*, „Seminare" 16 (2000), s. 36–39.

zawiera krótkie wprowadzenie do obrzędów jubileuszu małżeństwa. Podkreśla się w nim rolę pełnego udziału w Eucharystii dla doskonalenia miłości małżonków, aby stawali się zjednoczeni ze sobą na wzór związku Chrystusa z Kościołem. Msza święta jubileuszowa (po 25, 50 lub 60 latach) staje się szczególnym bodźcem do odnowy łaski sakramentalnej: przez dziękczynienie oraz błaganie o Boże błogosławieństwo. Także rodzina jubilatów powinna być zachęcona do przystąpienia wraz z nimi do Stołu Pańskiego, wcześniej jednak należy im umożliwić przystąpienie do sakramentu pokuty i pojednania. Jeżeli jest więcej par obchodzących jubileusz – każda z nich „oddzielnie odpowiada na pytania dotyczące woli wypełniania zobowiązań wynikających z sakramentu małżeństwa”[1431]. Jubilaci mogą wejść do kościoła w procesji wejścia (wraz z dziećmi i wnukami), poprzedzeni przez służbę liturgiczną i celebransa[1432]. Należy wprowadzić zgromadzonych do udziału w obrzędach[1433]. Czytania wybiera się z Mszy za nowożeńców lub Mszy dziękczynnej[1434]. W homilii na podstawie czytań należy wyjaśnić „tajemnicę i łaskę chrześcijańskiego życia małżeńskiego z uwzględnieniem różnych sytuacji osób”[1435]. Po wprowadzeniu kapłana śpiewa się trzy zwrotki hymnu do Ducha Świętego[1436], co jest polską tradycją, znaną między innymi w *Agendzie Hieronima Powodowskiego* (1591) czy *Rytuale Piotrkowskim* (1613)[1437]. Przed pytaniami celebransa ma miejsce krótka zachęta, w której wspomina się zawarcie małżeństwa na całe życie, a także ślubowanie miłości, wierności i uczciwości małżeńskiej. Celebrans wiąże końcem stuły prawe dłonie jubilatów. Pytania dotyczą: doskonalenia się w miłości małżeńskiej, okazywania szacunku i życia w wierności oraz wspierania się i modlitwy za siebie nawzajem do końca życia[1438]. Podsumowaniem odpowiedzi jest modlitwa celebransa, wspominająca pochodzenie od Boga wszelkich dobrych pragnień i zwracająca się

[1431] *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Wydanie trzecie, Księgarnia św. Jacka 1996, Dodatek, pkt. 1–3, s. 166. O wartości pełnego udziału jubilatów we Mszy św. wspomina także AgKat, s. 469.
[1432] OSM3 Dod., pkt. 9–10, s. 167.
[1433] OSM3 Dod., pkt. 11, s. 168.
[1434] OSM3 Dod., pkt. 13, s. 168.
[1435] OSM3 Dod., pkt. 14, s. 168.
[1436] OSM3 Dod., pkt. 15, s. 168; KN, s. 519; SBwDD, s. 332; SBŁ, s. 307.
[1437] OSM3 Dod., pkt. 15, s. 168; P. Kulbacki, *Liturgiczne obrzędy jubileuszu małżeństwa*, „Studia Pastoralne” 11 (2015), s. 102.
[1438] OSM3 Dod., pkt. 16, s. 169–170. Tekst ten pochodzi z tradycji obecnej jeszcze w *Agendzie Marcina Kromera* (1574). W wydaniu typicznym w tym miejscu przewiduje się modlitwę małżonków: *Benedictus es, Domine, quia largitate N. In meam uxorem/in maritum meum accepi*, a także wspólną, sławiącą Boga i proszącą o umocnienie małżeńskiego przymierza z konkluzją celebransa, por. *Rituale Romanum ex decreto sacrosancti Oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI editum, Ioannis Pauli PP. II cura recognitum. Ordo Celebrandi Matriomonium,* Editio typica altera, Typis Polyglottis Vaticanis, 1991, nr 277, s. 103–104; zob. P. Kulbacki, *Liturgiczne...*, art. cyt., s. 103; KN, s. 519 – 520; SBwDD, s. 332–333; SBŁ, s. 307.

z prośbą o umocnienie woli i wsparcia łaską w wypełnianiu ponowionych ślubowań[1439]. Gdy ma miejsce jubileusz 50-lecia małżeństwa, kapłan błogosławi krzyże dla jubilatów. Modlitwa błogosławieństwa zawiera prośbę dla małżonków o stawanie się coraz doskonalszym obrazem związku Chrystusa z Kościołem[1440]. Słowa, które kapłan kieruje do jubilatów przy wręczeniu krzyży, nazywają je „znakiem zwycięstwa" oraz zachęcają do wpatrywania się w nie i wytrwałego dążenia do celu – Jezusa Chrystusa[1441]. Obrzędy podają dwie propozycje – zestawy modlitwy powszechnej: z wezwaniem *Wysłuchaj nas, Panie*[1442] lub *Umocnij, Boże wierność tych małżonków*[1443]. Po modlitwie Pańskiej – analogicznie do obrzędów małżeństwa – przewiduje się modlitwę błogosławieństwa jubilatów. Anamnezę stanowi tu podkreślenie stworzenia przez Boga świata i człowieka: mężczyzny i kobiety oraz powołanie ich do małżeństwa. Motywem dziękczynienia jest błogosławieństwo i podtrzymywanie wspólnoty rodziny. Prośba modlitwy dotyczy umocnienia przymierza małżeńskiego, pomnażania miłości, utrwalania więzi pokoju[1444]. Uroczyste potrójne błogosławieństwo ma dwa warianty: w 25 rocznicę[1445] oraz w 50. i 60. rocznicę zawarcia małżeństwa[1446]. Wzorcem struktury obrzędu jest ryt zawarcia sakramentu małżeństwa. Liturgia jubileuszu koncentruje się wokół trzech elementów, umiejscowionych w czasie: przeszłości (dziękczynienie za otrzymane łaski), teraźniejszości (pogłębienie łaski sakramentu) oraz przyszłości (prośba o łaskę wytrwania w wiernej miłości i pomoc Bożą)[1447].

Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich zawierają w rozdziale *Obrzędy błogosławieństwa rodzin i ich członków* podrozdział poświęcony błogosławieństwu małżonków[1448]. Wariant A stanowi *Obrzęd błogosławieństwa podczas Mszy świętej z okazji rocznicy zawarcia małżeństwa* i pokrywa się z zamieszczonym

[1439] OSM3 Dod., pkt. 17, s. 170; KN, s. 520; SBwDD, s. 333; SBŁ, s. 307.
[1440] OSM3 Dod., pkt. 19, s. 171.
[1441] OSM3 Dod., pkt. 20, s. 171; KN, s. 520 i SBwDD, s. 333 oraz SBŁ, s. 308 (nie ma tekstu błogosławieństwa krzyży: tylko formuła przy ich wręczaniu).
[1442] OSM3 Dod. pkt. 21a, s. 172–173; KN, s. 521; SbwDD, s. 334–335 i SBŁ, s. 308–309 (z oracją *Boże, Ty postanowiłeś* z drugiego wariantu z OSM3, s. 174).
[1443] OSM3 Dod., pkt. 21b, s. 173–174, KN, s. 521 (umieszcza tylko oracja końcową *Boże, Ty postanowiłeś...*).
[1444] OSM3, dod., pkt. 24., s. 175; AgKosz, s. 113–114.
[1445] OSM3, dod. pkt. 28a, s. 176; KN, s. 522; SBwDD, s. 335; SBŁ, s. 309. Tematem prośby jest zachowanie we wzajemnej miłości, zgodzie, pokój Chrystusa w sercu, życzliwość przyjaciół, pokój z ludźmi, a także bycie świadkami miłości Boga przez uczynki miłosierdzia i przyjęcie kiedyś do domu Boga.
[1446] OSM3, dod., pkt. 28B, s. 177. Ta forma błogosławieństwa jest prostsza, niż przewidziana na 25 rocznicę – tu przedmiotem jest Boża radość, pomoc w momentach radości i doświadczeń oraz miłość w sercach.
[1447] B. Mokrzycki, *Kościół w świętości…*, dz. cyt., s. 335.
[1448] Podobnie jest w *Ordo Benedictionibus*: Caput I. Ordines benedictionis familiarum earumque membrorum – III. Ordo benedictionis coniugum.

w polskich *Obrzędach sakramentu małżeństwa...*[1449]. Drugi model dotyczy „błogosławieństwa małżonków podczas Mszy świętej sprawowanej w innych okolicznościach" (B). Czytania wybiera się z Mszy obrzędowej albo dziękczynnej[1450]. Po homilii następuje wezwanie, skierowane do małżonków, aby podczas modlitwy w milczeniu odnowili przed Bogiem postanowienie „świętego życia w małżeństwie"[1451]. Można użyć modlitwy z Mszy świętej lub podanej w *Obrzędach błogosławieństw*, zakończonej rozbudowaną oracją – konkluzją. Przedstawia ona podniesienie małżeństwa do godności sakramentu, oznaczającego związek Chrystusa z Kościołem. Przedmiotem prośby jest pomoc Boga i wstawiennictwo Najświętszej Maryi Panny, wzajemna miłość i pomoc, zabieganie o jedność i pokój. Ośrodkiem życia małżonków ma być Bóg, który ma stawać się dla nich obecny w trudnościach, łaskawy w potrzebach, a także być źródłem ich radości[1452]. Zaleca się udział małżonków w procesji z darami[1453]. Przewiduje się również uroczystą, potrójną formułę błogosławieństwa[1454].

W obrzędzie poza Mszą świętą zawierają się obrzędy wstępne, pouczenie (przygotowanie do przyjęcia błogosławieństwa), czytanie Słowa Bożego z homilią, hymn do Ducha Świętego, odnowienie ślubowania, (w 50. rocznicę wręczenie krzyży), prośby, modlitwa błogosławieństwa, zakończenie obrzędu (jeśli szafarzem jest kapłan lub diakon: błogosławieństwo)[1455]. Przewiduje się również obrzęd krótszy (D), składający się z wezwania *Wspomożenie nasze...*, krótkiej lektury Pisma św., modlitwy błogosławieństwa[1456].

Uczestnictwo małżonków w ich jubileuszu stanowi *sacramentalium* – zwracają się w ten sposób o pomoc w pogłębianiu łask, umacniających ich w wiernym wypełnianiu zobowiązań wynikających z sakramentu małżeństwa (codzienne „celebrowanie" go)[1457]. Ważne jest nawiązywanie do łask sakramentu małżeństwa podczas modlitwy, szczególnie podczas rocznic i jubileuszy[1458].

Niektóre z agend jako czas odnowienia przyrzeczeń małżeńskich wskazują Święto

[1449] OBł, pkt. 94–106, s. 44–51; por. OSM3, s. 173–185.
[1450] LM VII [podczas udzielania sakramentu małżeństwa], s. 218–251; LM VIII [msza dziękczynna], s. 413–421. OBł, pkt. 107, s. 52; AgKosz, s. 110.
[1451] OBł, pkt. 109, s. 52; AgKosz, s. 110.
[1452] OBł, pkt. 110–111, s. 52–53; AgKosz, s. 111–112; 114.
[1453] OBł, pkt. 112, s. 54; AgKosz, s. 112.
[1454] OBł, pkt. 114, s. 54; AgKosz, s. 112.
[1455] OBł, pkt. 115–131, s. 55–65; KN, s. 522–523 i SbwDD, s. 335–336 oraz SBŁ, s. 309–310 (tu nie ma wspomnianych: homilii, wręczenia krzyży i modlitwy błogosławieństwa).
[1456] OBł, pkt. 132–134, s. 65–67; AgKosz, s. 113 (podaje czytania: Mk, 10–8–9; J 15, 9–11).
[1457] P. Kulbacki, *Liturgiczne...*, art. cyt., s. 100.
[1458] AgKat, s. 469.

Świętej Rodziny[1459], a także rekolekcje[1460] czy wspólne pielgrzymki[1461]. Może to mieć miejsce podczas nabożeństwa dziękczynno-błagalnego (popołudniowego), z wystawieniem Najświętszego Sakramentu[1462] albo podczas Mszy po homilii[1463]. Podręczniki podają tu albo odnośnik do Dodatku z *Obrzędów sakramentu małżeństwa*[1464], albo inny zestaw tekstów. Celebracja może mieć również kształt poszerzonych nieszporów (tzw. kolędowych) z dziękczynieniem i modlitwą w intencji rodzin[1465]. Wprowadzenie wskazuje tu Świętą Rodzinę jako pierwowzór i przykład dla rodzin chrześcijańskich[1466]. Podkreśla się także potrzebę ciągłego wzrastania w powołaniu małżeńskim oraz konieczność modlitwy o miłość, której źródłem jest Bóg[1467]. Czas Narodzenia Pańskiego ma stać się za wstawiennictwem Świętej Rodziny czasem odnowy rodzin[1468]. W komentarzu do czytania nieszporów używa się również cytatu z soborowego *Dekretu o apostolstwie świeckich*[1469]. Przypomina on zadania małżonków chrześcijańskich w kontekście ewangelizacji ich dzieci, jak również pomocy w rozeznaniu drogi życia. Najważniejszym ich obowiązkiem w kontekście apostolstwa jest świadectwo o nierozerwalności i świętości sakramentalnego małżeństwa oraz obrona prawa wychowania dzieci w duchu chrześcijańskim[1470]. Tekst odnowienia może przybrać formę modlitwy, powtarzanej za celebransem[1471]. Małżonkowie zwracają się do Boga, za wstawiennictwem Świętej Rodziny z prośbą o odnowę ich miłości i umocnienie łaski sakramentu małżeństwa, także w czasie „słabości i kryzysów”[1472]. Prośba dotyczy również życia całej rodziny: zachowania miłości, wierności, radości i pokoju, odwrócenia niebezpieczeństw oraz tego, by rodzina była „ogniskiem wiary, ofiarnej miłości, głębokiej modlitwy”[1473]. W modlitwie zawiera się też dziękczynienie za szczęście

[1459] KN, s. 519; SBwDD, s. 332; AgCz, s. 421.
[1460] KN, s. 519; SBwDD, s. 332.
[1461] KN, s. 519; SBwDD, s. 332.
[1462] KN, s. 139; AgCz, s. 421; AgTar, s. 274–275. Agenda Tarnowska podaje tu ogólne wskazówki (nie precyzując formy odnowienia przyrzeczeń), jednak wystawienie powinno mieć miejsce już po odnowieniu, jeśli chciałoby się zastosować wariant drugi z *Obrzędów Błogosławieństw*.
[1463] KN, s. 139.
[1464] KN, s. 139; AgKat, s. 469; AgCz, s. 430.
[1465] AgCz, s. 421. Obchód liturgiczny wiąże tu z kolędami komentarz wstępny: są one opowieścią o radościach i troskach św. Rodziny; ukazaniem roli Maryi i św. Józefa oraz przedstawiają pierwszych czcicieli św. Rodziny: aniołów i pasterzy.
[1466] KN, s. 139.
[1467] KN, s. 139; AgCz, s. 429 (tu tekst ten jest wprowadzeniem do odnowienia przyrzeczeń małżeńskich).
[1468] KN, s. 139; AgCz, s. 429.
[1469] AgCz, s. 422, por. *Dekret o apostolstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 580–633, pkt. 11, s. 599–600.
[1470] AgCz, s. 422.
[1471] KN, s. 139–140; AgCz, s. 430.
[1472] KN, s. 139; AgCz, s. 430.
[1473] KN, s. 140; AgCz, s. 430.

i doświadczane dobro[1474]. Ponadto znany jest zwyczaj dorocznych, zbiorowych jubileuszy – niezależnych od indywidualnych, obchodzonych uroczyście z wręczeniem pamiątkowych życzeń[1475].

Z innych okazji szczególnej troski duchowej o małżeństwa należy wymienić także *Okresowe dni modlitw błagalnych o chrześcijańskie życie rodzin*. Odbywają się one w środę, piątek i sobotę III tygodnia Adwentu[1476]. Modlitwa może mieć formę nabożeństwa Słowa Bożego[1477]. Rozpoczyna się śpiewem, po którym ma miejsce intronizacja Pisma Św. i pozdrowienie wiernych[1478]. W słowie wstępnym podkreśla się bycie rodziną chrześcijańską oraz potrzebę modlitwy o świętość rodzin, realizowaną przez czerpanie wzoru z Trójcy Świętej – komunia osób[1479]. Rodzina stanowi według wprowadzenia „uprzywilejowaną wspólnotę" dialogu i współdziałania małżonków, szczególnie w troskliwym wychowywaniu dzieci oraz w ewangelizacji i misji. Codzienna modlitwa i lektura Pisma świętego to środki do umocnienia w rodzinach wiary, nadziei i miłości[1480]. Modlitwa przed czytaniem Słowa wskazuje Świętą Rodzinę jako wzór życia rodzinnego, a prośba dotyczy złączenia wzajemną miłością i naśladowania cnót Maryi, Józefa i Jezusa oraz dojścia do radości w domu Boga[1481]. Agenda Ełcka podaje pełne teksty (Rdz 2, 18–25; Ps 128 [129]; Kol 3, 12–21; Łk 2, 22.39–40)[1482]. Po Ewangelii ma miejsce homilia i modlitwa powszechna, skierowana do Chrystusa: za Kościół, za Papieża i Biskupów, rodziny przeżywające kryzys, ojców, matki, dzieci[1483]. Po ostatniej z próśb odmawia się wspólnie Modlitwę Pańską, zakończoną oracją, w której przedmiotem błagania jest łaska czerpania wzoru z życia Świętej Rodziny w byciu wspólnotą miłości, świętości i piękna[1484]. Po *Ojcze nasz* można zamiast tej konkluzji odmówić modlitwę św. Jana Pawła II w intencji rodzin[1485]. Święty Papież prosi w niej Boga – „źródło wszelkiego ojcostwa", Syna – „narodzonego z Niewiasty" i Ducha, aby rodziny stawały się „prawdziwym przybytkiem życia i miłości dla coraz to nowych

[1474] KN, s. 140.
[1475] AgKat, s. 469.
[1476] IEP, nr 18; AgEł, s. 212; PSBK, s. 118.
[1477] AgEł, s. 212.
[1478] AgEł, s. 212 (śpiew: *Przykazanie nowe daję wam*).
[1479] AgEł, s. 212–213.
[1480] AgEł, s. 212–213.
[1481] AgEł, s. 213.
[1482] AgEł, s. 213–215 (Agenda podaje pełen tekst, lecz jest on przeznaczony do przygotowania nabożeństwa, nie zaś do samej celebracji – podane są odnośniki do lekcjonarzy, ponieważ Słowo Boże należy odczytywać z ewangeliarza, lekcjonarza albo z księgi Pisma Świętego, por. tamże, s. 6).
[1483] AgEł, s. 215.
[1484] AgEł, s. 215.
[1485] AgEł, s. 215.

pokoleń", a także by ich myśli i uczynki kierowały się ku dobru. Rodziny mają według tej modlitwy stanowić oparcie dla człowieczeństwa i rozwoju młodych ludzi. Miłość, umocniona sakramentem małżeństwa, ma stanowić środek przezwyciężający słabości i kryzysy. Rodzina jest tu także wymieniona jako podstawowa komórka Kościoła, przez którą (i w których) spełnia on swoje posłannictwo[1486]. Nabożeństwo kończy się błogosławieństwem księgą Pisma świętego oraz śpiewem[1487].

Propozycją, pozwalającą zaznaczyć czas *Kwartalnych dni modlitw o chrześcijańskie życie rodzin*, jest także odmówienie modlitwy po Mszy św. Może być ona zwrócona do Chrystusa[1488] albo do Najświętszej Maryi Panny[1489]. W pierwszym przypadku modlitwa nawiązuje do Eucharystii jako uobecnienia łaski odkupienia oraz środka umocnienia rodzin w wierze, nadziei i miłości. Msza święta ma stawać się także źródłem samoświadomości rodziny jako Domowego Kościoła. Modlitwa wskazuje także na okres liturgiczny – Adwent, wyrażając prośbę o dobre przygotowanie się na Święta Bożego Narodzenia – aby był to czas nadprzyrodzonej radości i pokoju[1490].

Skierowana do Maryi modlitwa błaga ją o nawiedzenie rodzin, tak jak uczyniła to Elżbiecie i Zachariaszowi oraz przyniesienie tam Jezusa „Księcia Pokoju". Udział Najświętszej Maryi Panny ma polegać na pomocy w przygotowaniu miejsca w sercach i domach ludzi dla Zbawiciela. Ma Ona też wypraszać miłość dla małżonków, rodziców i dzieci[1491].

Inną okazją do gorliwszej modlitwy w intencji małżonków może stać Diecezjalna Pielgrzymka Rodzin, poprzedzona modlitwami w parafiach[1492]. Znaną praktyką w podręcznikach służby Bożej jest też *Poświęcenie rodziny Najświętszemu Sercu Jezusowemu*[1493].

Oprócz wyżej wymienionych, znane są błogosławieństwa, dostosowane do szczególnych sytuacji życiowych rodziny. Ze względu na delikatny charakter sytuacji nie zaleca się sprawowania ich publicznie, lecz w gronie danej rodziny[1494]. Okazją do celebracji tych błogosławieństw może być np. wizyta duszpasterska, rekolekcje,

[1486] AgEł, s. 216; AgCz, s. 429 („Inne modlitwy do wykorzystania").
[1487] AgEł, s. 216 (śpiew: *My chcemy Boga*).
[1488] PSBK, s. 119.
[1489] PSBK, s. 119.
[1490] PSBK, s. 119.
[1491] PSBK, s. 119.
[1492] PSBK, s. 186 (archidiecezja krakowska: do Kalwarii Zebrzydowskiej).
[1493] AgEł, s. 365; SBL, s. 414; KN, s. 330.
[1494] AgKosz, s. 131.

zakończenie rozmowy z kapłanem[1495]. Pierwszym z błogosławieństw w szczególnych momentach w życiu rodziny jest „Błogosławieństwo rodziców i adoptowanego dziecka". Obrzęd ten jest formą dziękczynienia za dar dziecka oraz powitania go w nowej rodzinie[1496]. Struktura zakłada obrzędy wstępne z wprowadzeniem szafarza, przedstawiającym dziecko jako owoc modlitwy rodziców, a jednocześnie podkreślającym ich odpowiedzialność pełną radości[1497]. Wybór czytań zawiera sześć fragmentów, po których można wykonać psalm lub odpowiednią pieśń[1498]. Przewiduje się również krótką homilię – wyjaśnienie czytań w celu zrozumienia sprawowanego obrzędu w świetle wiary[1499]. Następnie ma miejsce wzajemne przyjęcie rodziców i dziecka. Szafarz pyta rodziców o to, czy będą dalej kochać i troszczyć się o dziecko. Jeśli dziecko jest „wystarczająco duże, aby odpowiedzieć", otrzymuje pytanie o miłość i szacunek do rodziców. Konkluzja szafarza wspomina przybranie wszystkich zgromadzonych jako przybranych Bożych dzieci oraz życzenie trwania w miłości Bożej dla tej rodziny[1500]. Proponowana modlitwa próśb koncentruje się wokół znaczenia i potrzeb rodziny w perspektywie eklezjalnej oraz społecznej, a zakończona jest wspólnym odmówieniem *Ojcze nasz*[1501]. Modlitwa błogosławieństwa, skierowana do Boga Ojca, wspomina wezwanie Jezusa do przyjęcia dzieci w Jego imię. Zawiera dziękczynienie za rodziców i prośbę o błogosławieństwo dla nich oraz aby byli znakiem obecności i obrazem miłości Bożej w rodzinie. W modlitwie również zawiera się błaganie o cierpliwość i mądrość w wychowywaniu dziecka „do tego, co dobre i piękne"[1502]. Obrzęd kończy się błogosławieństwem (jeśli przewodniczy kapłan lub diakon) lub wezwaniem Bożego błogosławieństwa, będącego prośbą o łaskę i pokój od Boga, który włączył nas do rodziny Chrystusa[1503]. Innymi sytuacjami stanowiącymi potrzebę szczególnej modlitwy w życiu rodziny jest doświadczenie niepłodności. Na obrzęd składa się przede wszystkim odczytanie tekstu Pisma św.[1504] oraz modlitwa błogosławieństwa. Anamnezą jest tutaj

[1495] AgKosz, s. 131.
[1496] AgKosz, s. 131.
[1497] AgKosz, s. 132.
[1498] AgKosz, s. 133: Mk 10, 13–16 (*Jezus błogosławi dzieci*); Pwt 6, 4–7 (*Wpoisz te słowa swoim synom*); Pwt 31, 12–13 (*Ich synowie będą słuchać i uczyć się bać Pana*); 1 Sm 1, 9–11. 20–28; 2, 26 (*Samuel uproszony u Boga*); Mt 18, 14 (*Kto się uniży jak to dziecko, ten jest największy w królestwie niebieskim*); Łk 2, 22–32. 52 (*Ofiarowanie Jezusa w świątyni*).
[1499] AgKosz, s. 133.
[1500] AgKosz, s. 134.
[1501] AgKosz, s. 134–135.
[1502] AgKosz, s. 135.
[1503] AgKosz, s. 136.
[1504] AgKosz, s. 145: 1 Sm 1, 1a. 2–3a. 4–20 lub Łk 1, 26–31. 36–38.

stworzenie świata i człowieka przez Boga oraz nadanie człowiekowi misji współpracy w dziele stworzenia. W zwrocie do Boga znajduje się również informacja o pragnieniu małżonków, chcących przekazać i przyjąć z miłością życie oraz o ich cierpieniu z braku dotychczasowej możliwości. Prośba dotyczy radości z narodzenia oczekiwanego dziecka i owocnego przeżycia, trudnego dla nich czasu oczekiwania, a w wypadku niemożliwości doczekania się własnego potomstwa: podtrzymania w nich sensu i żarliwej miłości oraz gotowości do służby wszelkiemu życiu[1505]. Podobną strukturę ma błogosławieństwo małżonka opuszczonego przez współmałżonka: czytanie[1506] i modlitwa błogosławieństwa, która najpierw wyraża zamysł Boga, odnośnie do małżeństwa i dziękczynienie za ten konkretny węzeł małżeński. Podkreśla się tu jednocześnie czas próby, jaki przechodzi ten związek oraz moc Bożą, która jest w stanie podtrzymać, „to co się zachwiało i wskrzesić, to, co obumarło". W sposób szczególny błaganie koncentruje się wokół osoby porzuconej – o podniesienie ze strapienia mocą Bożego błogosławieństwa, siłę na codzienność, pomnożenie owocu zachowanej wierności, a także miłość pozwalającą przebaczyć i pojednać się[1507]. Podziały w rodzinie, która nie jest jednolita w stosunku do wiary, są także przedmiotem błogosławieństwa, mającego odniesienie do członka rodziny, który cierpi z powodu niewiary kogoś bliskiego. Obrzęd może być jedną z możliwości wsparcia modlitewnego lokalnej wspólnoty Kościoła. Po krótkim fragmencie Pisma św.[1508]. następuje modlitwa błogosławieństwa, w której najpierw wspomina się dar, jakim jest dla nas uwolnienie przez Chrystusa od grzechu i śmierci oraz wezwanie do wieczności. Staje się to podstawą nadania sensu codzienności i uwielbienia za zbawienie w Imieniu Jezusa, a także za Kościół, przestrzeń wspólnej wędrówki. Prośba dotyczy tych, którzy są daleko od Boga i Kościoła oraz nieświadomych ofiarowanego zbawienia i miłości. Błaganie jest skierowane też za osobę cierpiącą z powodu niewiary i bezradności wobec tej sytuacji: o pociechę, cierpliwość w lekceważeniu, miłość oraz przebaczenie i silną wiarę[1509]. Błogosławieństwo może być również formą pomocy dla osoby cierpiącej z powodu rozłąki z bliskimi wskutek np. emigracji zarobkowej czy przebywania w zakładzie karnym[1510]. Obrzęd przewiduje tekst biblijny[1511] i modlitwę. Oracja nazywa rodzinę ludzką wspólnotą życia i obrazem

[1505] AgKosz, s. 146–147.
[1506] AgKosz, s. 149: Ps 27 [26], 1. 4. 5; Ez 16, 59–61b. 62–63; Oz 3, 1. 5; Iz 66, 2b.
[1507] AgKosz, s. 150–151.
[1508] AgKosz, s. 152: Łk 8, 41–42. 49–50; 1 P, 1–2; 1 P 3, 13–16; Hbr 10, 24–25.
[1509] AgKosz, s. 152–153.
[1510] AgKosz, s. 154.
[1511] AgKosz, s. 154–155: Tb 5, 17d–23; Łk 2, 41–50.

Bożej miłości oraz wspomina tajemnicę Wcielenia. Podkreślona jest także opieka Boża, przejawiająca się w dawaniu życia, podtrzymywaniu wiary, ojcowskiej miłości szczególnie w momencie rozłąki. Obecność Boża ma według prośby ukoić cierpienie i tęsknotę wynikające z rozłąki, a także wspierać w codziennym życiu i prowadzić wszystkich, gdziekolwiek się znajdują. Umocnienie więzi jest również przedmiotem prośby, aby przez przeszkody odległości i czasu nie osłabła miłość, wierność i wzajemna troska. Doświadczana rozłąka ma wzmocnić te więzy, także w perspektywie życia wiecznego[1512]. Wiele rodzin dotkniętych jest cierpieniem spowodowanym uzależnieniem. Słowo Boże przygotowujące do przyjęcia błogosławieństwa zachęca do czynienia dobra i bycia zgodnymi w uczuciach[1513], towarzyszeniu upadającym w powstaniu z upadku[1514] oraz pokładaniu w Chrystusie źródła uwolnienia[1515]. Modlitwa ma pomóc wzbudzić nadzieję na wyjście z nałogu, a także wzmocnić siłę do znoszenia przykrości i przebaczenia dla rodziny uzależnionej osoby. Również uzdrowienie jest przedmiotem błagania, nazwane jest tu „pełnią wolności duszy i ciała”[1516].

Podręczniki służby Bożej z reguły powielają teksty obrzędów jubileuszu małżeństwa z księgi liturgicznej. Propozycją zgodną z duchem liturgii są nieingerujące w strukturę Mszy świętej tematyczne nabożeństwa słowa Bożego, biorące pod uwagę zarówno okres roku liturgicznego, jak i specjalną intencję modlitwy o chrześcijańskie życie rodzin, posługując się wprost cytatami z nauczania *Vaticanum II*. Cenną pomocą, choć nieobecną w *Obrzędach Błogosławieństw*, jest zestaw kompozycji, przeznaczonych do użycia w specjalnych potrzebach związanych z życiem małżeństwa: np. opuszczonego małżonka. Podkreśla się tam, że jest to forma pomocy Kościoła, co wpisuje się w eklezjologię *Vaticanum II*.

[1512] AgKosz, s. 155–156.
[1513] Rz 12, 12. 14–17.
[1514] Ga 6, 1–2.
[1515] Łk 4, 16–19.
[1516] AgKosz, s. 157–158.

ROZDZIAŁ V

Błogosławieństwa

Błogosławieństwa zawsze stanowiły istotny element posługi Kościoła. W agendach liturgicznych można znaleźć wiele ich tekstów, dostosowanych do różnych okoliczności. Stary Testament od początku postrzegał błogosławieństwo jako skierowanie mocy czyniącej dobro, pochodzącej od siebie lub kogoś innego na człowieka. Najczęściej błogosławiono w imieniu Boga, a także od Niego otrzymywano błogosławieństwo (np. stworzenie świata czy historia patriarchów – jako realizacja błogosławieństwa danego Abrahamowi). Początkowo przeważa tu udzielanie dobra doczesnego, dopiero w okresie judaizmu kształtują się wyraźniej błogosławieństwa jako życzenie dóbr eschatologicznych[1517]. Należy zauważyć także dynamikę rozwoju błogosławieństw w Starym Testamencie. W Księdze Rodzaju symbolem Bożego błogosławieństwa jest życie a konkretnie – pochodząca od Stwórcy możliwość jego przekazania. Od tego uniwersalistycznego wymiaru dochodzi do zawężenia zakresu błogosławieństwa do rodziny, rodu, czego przykładem jest Abraham jako narzędzie błogosławieństwa oraz historia Patriarchów. Tu realizacja Bożego błogosławieństwa odbywa się w codziennym życiu człowieka i jego rodziny oraz jest związana z jego pracą. Kolejny etap rozwoju przypada na rozszerzenie błogosławieństwa na Naród Wybrany, co stanowi potwierdzenie w Przymierzu Boga z Izraelem i jest uwarunkowane wiernością temu przymierzu przez ludzi. W Księdze Powtórzonego Prawa (Pwt 11, 26–29) Bóg stawia przed swoim ludem wybór: błogosławieństwo albo przekleństwo[1518]. W przypadku proroków nie spotyka się formuł błogosławieństw – w przeciwieństwie do złorzeczeń[1519].

Udzielanie błogosławieństwa w specjalny sposób było darem wybranych ludzi, np. Mojżesza (Pwt 33), Jozuego (Joz 14,13; 22, 6–8), a także ojca rodziny (Rdz 27). Słowom towarzyszyły gesty, mogące stanowić podkreślenie lub wyjaśnienie używanych słów, a także będące nawiązaniem kontaktu między udzielającym a otrzymującym. Najczęstszymi starotestamentalnymi gestami błogosławieństwa są: nałożenie rąk

[1517] L. Stachowiak, *Błogosławieństwo. W Starym Testamencie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, kol. 682.
[1518] I. Bochyński, *Teologiczne treści błogosławieństw sprzętów liturgicznych i przedmiotów kultu religijnego w świetle odnowionych Obrzędów Błogosławieństw*, Łódź 1998, s. 20–23.
[1519] *Słownik teologii biblijnej*, X.L. Dufour (red.), Poznań 1985, s. 83.

(Rdz 48, 14) i wzniesienie rąk (Kpł 9, 22)[1520].

Nieliczne terminy, związane z błogosławieństwami w Nowym Testamencie, pozwalają dokładnie uchwycić ich sens. Greckie określenie *eulogein* (*błogosławić*, użyte w Nowym Testamencie 40 razy) i *eulogia* (*błogosławieństwo*, 16 razy) nie oznaczają tego samego, co w grece świeckiej (mówić o kimś dobrze: klasyczna pochwała). Można je rozumieć dwojako: 1) jako czynność: człowiek wychwala Boga, dziękuje Mu za liczne dobrodziejstwa; 2) jako gatunek literacki – którego treścią form jest wezwanie życzliwości Boga, jej obietnica dla kogoś[1521]. Jedyne błogosławieństwo w Ewangeliach odnoszące się do Jezusa to krzyk tłumu podczas wjazdu do Jerozolimy: „Błogosławiony, który idzie" (Mk 21, 9 paral.)[1522]. Wszyscy trzej synoptycy używają tu imiesłowu *eulogementos*[1523]. To w Chrystusie objawia się głoszone przez Niego Królestwo Boże, w którym – przez związanie z Nim – uczestnictwo jest błogosławieństwem. Przez swoją publiczną działalność Jezus błogosławi (dzieci – Mk 10, 16; uczniów – Łk 24, 50) oraz uczy błogosławić, nawet w momentach cierpienia, ucisku i prześladowania (Łk 6, 28). Błogosławieństwo wyraża się przez słuchanie Słowa Bożego i wprowadzenie go w życie (Łk 11, 28; por. J 13, 17), wiarę mimo braku widzenia (J 20, 29), a także czuwanie w oczekiwaniu na przyjście Pana (Łk 12, 37–43)[1524]. Należy również dostrzec absolutne wypełnienie błogosławieństwa w obrzędzie Nowego Przymierza: Eucharystii, która jest darem Ojca i Syna oddającego życie Ojcu, pełnią naszej wdzięczności złączonej z Jego dziękczynieniem[1525]. Także Maryja miała specjalny udział w błogosławieństwie Boga: przez wiarę i stanie się matką Zbawiciela[1526]. Jej szczególną godność podkreśliła Elżbieta, wykrzykując w Łk 1, 43: „Błogosławiona (*eulogemene*) jesteś między niewiastami i błogosławiony (*eulogemenos*) jest owoc Twojego łona". Użycie hebraizmu „błogosławiona między" (gr. *en*) oznacza stopień najwyższy. W tym zwrocie widoczne jest także *passivum theologicum*, w którym egzegeci dopatrują się imienia Boga – Maryja jest więc „ubłogosławiona" (od Boga)[1527]. Teologiem, spajającym sens błogosławieństwa obu Testamentów, jest św. Paweł. Błogosławieństwo, którego Bóg udzielił Abrahamowi

[1520] L. Stachowiak, *Błogosławieństwo...,* art. cyt., kol. 682.
[1521] J. Kudasiewicz, *Błogosławienie w Nowym Testamencie*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne" 45 (1998), z. 8, s. 147.
[1522] *Słownik teologii...,* dz. cyt., s. 84.
[1523] J. Kudasiewicz, *Błogosławienie...*, art. cyt., s. 151.
[1524] K. Romaniuk, *Błogosławieństwo. W Nowym Testamencie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, kol. 683.
[1525] *Słownik teologii...,* dz. cyt., s. 84–85.
[1526] K. Romaniuk, *Błogosławieństwo. W Nowym Testamencie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, kol. 683–684.
[1527] J. Kudasiewicz, *Błogosławienie...*, art. cyt., s. 151–152.

i jego potomstwu (Rdz 12, 1–4), staje się teraz udziałem w Chrystusie i przez Niego dla nowego ludu Bożego. Obietnica dana Abrahamowi realizuje się jako zbawienie w Jezusie Chrystusie[1528]. W Nowym Testamencie błogosławieństwo odnosi się przede wszystkim do rzeczywistości nadprzyrodzonych; staje się wyrazem wdzięczności za wybranie i przeznaczenie do chwały Bożej[1529]. Błogosławieństwa stają się więc proklamacją spełnienia obietnic danych przez Boga. Szczególną formą uwielbienia stało się błogosławieństwo wyrażane na wzór dziękczynnej żydowskiej modlitwy *berakha* jako odpowiedź na dobrodziejstwa Boże, będące źródłem nowego błogosławieństwa, co ma swoje odzwierciedlenie m.in. w. hymnach występujących w listach pawłowych (np. Ef 1, 3–14)[1530].

Benedykcje były znane, zanim powstały księgi liturgiczne i już wtedy dotyczyły osób albo rzeczy. *Didache* – czyli Nauka Dwunastu Apostołów (I–II w.) zawiera błogosławieństwo chleba i wina[1531]. Najstarsze zbiory błogosławieństw, pochodzących ze starożytności chrześcijańskiej znajdują się również w *Traditio Apostolica* przypisywanej Hipolitowi Rzymskiemu. Dzieło zawiera np. formuły błogosławieństwa światła (lampy) oraz pierwocin owoców[1532]. Wiele błogosławieństw opisano w *Konstytucjach Apostolskich* (Syria, koniec IV w.), gdzie można znaleźć m.in. benedykcje związane z udzielaniem sakramentów inicjacji chrześcijańskiej: krzyżmo, woda chrzcielna[1533]. Praktykowano wówczas już błogosławieństwo oleju chorych w Wielki Czwartek, mleka i miodu, które podawano neofitom wraz z konsekrowanym chlebem i winem, a także nowego bobu we Wniebowstąpienie. Sakramentarze umieszczały teksty pomiędzy końcem modlitwy *Nobis quoque* i formułą *Per quem haec omnia*. Rozwój błogosławieństw szczególnie nastąpił, gdy liturgia rzymska dotarła do Galii. Średniowiecze przyniosło podwójne spojrzenie na sprawowanie błogosławieństw: z jednej strony uznawano w tekstach panowanie Boga

[1528] Tamże, s. 158–159.
[1529] K. Romaniuk, *Błogosławieństwo…,* art. cyt., kol. 683.
[1530] W. Pałęcki, *Benedictiones... Wstęp.*, dz. cyt., s. 4.
[1531] Tamże.
[1532] *Traditio Apostolica. Text und Ubersetzung*, w: *Fontes Chistiani. Didache. Traditio Apostolica*, Herder, Freiburg – Basel – Wien – Barcelona – Rom – New York 1991, s. 202–203; por. także: H. Paprocki, *Hipolita Rzymskiego „Tradycja Apostolska": wstęp, przekład, komentarz, w: Studia Theologica Varsaviensia* 14/1 (1976), s. 145–169. Autor *Tradycji* wymienia konkretne owoce: winogrona, figi, granaty, oliwki, grusze, jabłka, jagody morwy, brzoskwinie, wiśnie, migdały, śliwki i te, których się nie błogosławi: arbuzy, dynie, ogórki, cebule, czosnek i nic z innych owoców; por. *Traditio...*, dz. cyt., s. 288. Mowa jest również o kwiatach: różach i liliach, które symbolizowały dziewiczą czystość oraz męczeństwo, por. W. Pałęcki, *Benedictiones... Wstęp.*, dz. cyt., s. 4.
[1533] M. Szram, *Konstytucje Apostolskie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 9, kol. 633.

nad światem i Jego uwielbienie, a z drugiej podkreślano potrzebę wyrwania błogosławionych osób i rzeczy spod władzy Szatana[1534]. Źródła tekstów z tamtego okresu o szerszym zakresie używania to m.in. Sakramentarze: leoniański, gelazjański, gregoriańsko-hadriański oraz Pontyfikał Rzymsko-Germański z X w. (używa on aż 54 razy słowa *exorcizo* i 34 *exorcismus*). Tworzono wówczas również rytuały o zasięgu partykularnym: diecezjalnym, parafialnym a także zakonnym, bogate w teksty błogosławieństw[1535]. W księdze o większym zasięgu, jakim był Pontyfikał Duranda (Francja, XIII w.) uwzględniono 46 błogosławieństw[1536]. W czasie reformy trydenckiej błogosławieństw jednym z głównych punktów odniesienia była księga skompilowana przez A. Castellaniego *Liber sacerdotalis*, zawierająca 50 błogosławieństw (przede wszystkim rzeczy, ale także np. pielgrzymów). *Rituale Romanum* Pawła IV, promulgowane w 1614 r. zawierało tylko 29 błogosławieństw (18 niezastrzeżonych i 11 zarezerwowanych dla biskupa)[1537]. W 1631 r. przygotowano nową księgę dla Polski – tzw. rytuał piotrkowski, wydany w 1634 r. Jego druga część, poświęcona błogosławieństwom, procesjom i egzorcyzmom liczyła 478 stron. Później wydawano wiele edycji tegoż rytuału, a także księgi w różnym zakresie od niego zależne[1538]. Rytuały partykularne dodawały jednak wciąż nowe teksty. *Rituale Romanum* 1925 z akomodacjami polskimi zawierało aż 75 błogosławieństw niezarezerwowanych, 13 – zastrzeżonych dla biskupa lub jego delegata, 6 – dla posiadających indult apostolski, 55 – dla poszczególnych zakonów lub posiadających indult[1539].

Ostatnie przedsoborowe wydanie *Rituale Romanum* zawierało aż 84 błogosławieństwa niezastrzeżonych, 28 – zastrzeżonych dla biskupa lub jego delegata, 6 – dla kapłanów z indultem apostolskim, 53 – dla poszczególnych zakonów[1540]. Polskie *Collectio Rituum* – „Zbiór obrzędów", zatwierdzone w 1959 a wydane w 1963 r., zawierało najczęściej używane obrzędy rytuału. Uwzględniono tam poprawioną wersję obrzędu poświęcenia wody, wprowadzoną na podstawie *Missale Romanum* 1962, a także zmiany w błogosławieństwie chorych dzieci. Ułożono również nowe teksty, nieobecne

[1534] J. Miazek, *Błogosławieństwa*, w: *Misterium Christi, t. 4. Sakramenty i sakramentalia*, W. Świerzawski (red.), Zawichost – Kraków – Sandomierz 2013, s. 302.
[1535] B. Nadolski, *Błogosławieństwo (sens)*, w: *Leksykon liturgii*. B. Nadolski (opr.), Pallottinum, Poznań 2006, s. 174–175.
[1536] J. Kopeć, *Błogosławieństwo w polskiej tradycji religijnej*, „Roczniki Teologiczne" 45 (1998), z. 8, s. 221.
[1537] B. Nadolski, *Błogosławieństwo...*, art. cyt., s. 175.
[1538] W. Pałęcki, *Benedictiones...* Wstęp, dz. cyt., s. 10. Tam też szerzej o wydaniach rytuału piotrkowskiego oraz rytuałach partykularnych.
[1539] RR 1927, s. 1037–1046.
[1540] RR 1952, s. 41*–45*.

w *Rituale Romanum*: uroczystego poświęcenia nowego domu lub mieszkania, krzyża cmentarnego, medalika oraz różańca (dla kapłanów niemających żadnych indultów)[1541]. Co do zasady błogosławieństwa opisano w rozdziale VII, choć np. błogosławieństwo matki przed porodem i po porodzie znajduje się w rozdziale dotyczącym małżeństwa[1542].

Po przedstawieniu rysu rozwoju błogosławieństw do chwili rozpoczęcia *Vaticanum II* należy przystąpić do próby powiązania ich z pojęciem *sakramentalium*, a także do podania możliwej systematyki. Patrząc na teologię błogosławieństw, można powiedzieć, że sakramentalia sięgają w porządku biblijnym aż do Starego Testamentu. W. Głowa zauważa również, że w porządku bytowym są one zakorzenione w psychofizycznej strukturze człowieka[1543]. Rozróżnienie między sakramentami a sakramentaliami przypada na wiek XIII[1544]. Proces ich wyodrębnienia był złożony i dotyczył przede wszystkim określenia jakościowego sakramentów. Hugo od św. Wiktora dzielił sakramenty na: *salutis* (zbawienia) i *administrationis* (lub *exercitationes*) – czyli sprawowane z woli Kościoła, dla pobożności wiernych. Podobne stanowisko reprezentował Piotr Lombard a potem Franciszek Suarez[1545]. *Codex iuris Canonici* z 1917 r. definiował sakramentalia jako rzeczy lub czynności, którymi posługuje się Kościół, naśladując sakramenty, by przez swoją prośbę (wstawiennictwo) osiągnąć szczególne skutki duchowe[1546]. Sakramentalia nie wywierają skutków tak jak sakramenty *ex opera operato*, lecz *ex opere operantis Ecclesiae et personae*[1547]. Różny był także podział sakramentaliów, wynikający z przepisów kodeksu i rozumienia teologii oraz rubryk ówczesnej liturgii. Dzielono sakramentalia ze względu na przedmiot: wykorzystywane rzeczy (np. paschał, palmy, oleje św.) i podejmowane czynności. Także cel sakramentaliów może stanowić podstawę rozróżnienia na błogosławieństwa (w najszerszym znaczeniu) i egzorcyzmy (zaklęcia). Sakramentalia dzielą się także ze względu na ich skutek: błogosławienia (*benedictiones invocativae*) i poświęcenia (*benedictiones constitutivae*). Pierwsze są uproszeniem u Boga jakiegoś dobra: doczesnego lub duchowego, nie zmieniają jednak stanu rzeczy lub osoby, jak to się dzieje

[1541] F. Małaczyński, *Nowy rytuał dla Polski*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 16 (1963), z. 4, s. 215–216.
[1542] CR, s. 182–197.
[1543] W. Głowa, *Sakramentalia jako miejsce wzrastania w zjednoczeniu z Jezusem Chrystusem*, w: *Sakramenty w misterium Kościoła.* B. Migut i in. (red.), Lublin 2014, s. 337–338.
[1544] Cz. Krakowiak, *Sakramentalia i błogosławieństwa w liturgii Kościoła*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Lublin 2015, s. 18.
[1545] B. Nadolski, *Sakramentalia*, w: B. Nadolski, *Leksykon...*, dz. cyt., s. 1429.
[1546] Can. 1144: „Sacramentalia sunt res aut actiones quibus Ecclesia, in aliquam Sacramentorum imitationem, uti solet, ad obtinendos ex sua impetratione effectus praeseritim spirituals".
[1547] J. Wierusz–Kowalski, *Liturgika*, dz. cyt., s. 397.

przy poświęceniu, które nadaje charakter osoby lub rzeczy świętej i wyłącza z użytku doczesnego, np. poświęcenie kościoła). Poświęcenia dzielą się jeszcze na: *verbalis* (przez słowa) oraz *realis* (słowa i namaszczenie olejem) – inaczej konsekracja. Biorąc pod uwagę szafarza, sakramentalia dzielą się na zastrzeżone i niezastrzeżone[1548]. J. Wierusz-Kowalski do sakramentaliów zalicza ponadto procesje i liturgię za zmarłych[1549].

Konstytucja o liturgii świętej określa sakramentalia podobnie jak Kodeks z roku 1917, lecz rozszerza ich rozumienie – jako „święte znaki, które na podobieństwo sakramentów wskazują przede wszystkim na duchowe dobra osiągane dzięki wstawiennictwu Kościoła". W porównaniu z CIC 1917 Sobór używa sformułowania *signa sacra* (a nie *res aut actiones*) oraz dodaje zdanie o dwóch funkcjach sakramentaliów: „przygotowują one ludzi do przyjęcia właściwego skutku sakramentów i uświęcają różne okoliczności życia"[1550]. Warunkiem uświęcenia przez łaskę Bożą jest „odpowiednie usposobienie wiernych"[1551]. Jeżeli chodzi o zasady odnowy sakramentaliów, *Konstytucja* podaje je razem ze wskazaniami dotyczącymi sakramentów. Przede wszystkim chodzi tu o rozszerzenie możliwości używania języka ojczystego[1552] oraz zasady przygotowywania rytuałów krajowych. Muszą one być zatwierdzone do użytku przez Stolicę Apostolską oraz zawierać instrukcje przed poszczególnymi obrzędami (o charakterze: duszpasterskim, rytualnym, społecznym)[1553]. Diagnozę dotychczasowych praktyk związanych z sakramentaliami Sobór podsumowuje twierdzeniem o potrzebie większej jasności w wyrażaniu ich natury i celu, jak też dostosowania do potrzeb czasów[1554]. Przy opracowywaniu nowych i przystosowywaniu istniejących obrzędów należy kierować się potrójną zasadą odnoszącą się do uczestnictwa wiernych, które ma być: świadome (*conscia*), czynne (*actuosa*) i łatwe do zrealizowania

[1548] F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, tom drugi, Wydawnictwo Diecezjalne św. Krzyża, Opole 1958, s.337–338. Inny podział podaje W. Granat: 1) *Orans* – wszystkie modlitwy przepisane przez Kościół i w kościele konsekrowanym recytowane, a także modlitwa *Ojcze nasz* gdziekolwiek odmawiana; 2) *Tinctus* – korzystanie religijne z poświęconej wody; 3) *Edens* – spożywanie poświęconych pokarmów; 4) *Confessus* – wyznawanie ogólne grzechów w czasie czynności liturgicznych; 5) *Dans* – wszystkie jałmużny; 6) *Benedicens* – błogosławieństwa i korzystanie z przedmiotów poświęconych przez Kościół. Por. W. Granat, *Sakramenty Święte. Część I...*, dz. cyt., s. 127. Istniały wówczas odmienne zdania, np. co do możliwości odpuszczenia powszednich grzechów przez korzystanie z sakramentaliów: F. Bączkiewicz (s. 337) uważał, że tylko sakramenty mają taki skutek, natomiast W. Granat – że „sakramentalia inwokatywne mogą dzięki prośbie Kościoła i modlitwie otrzymujących błogosławieństwo sprowadzać przebaczenie grzechów powszednich, czy kar doczesnych", cyt. tamże, s. 128.
[1549] J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, dz. cyt., s. 397.
[1550] KL 60.
[1551] KL 61.
[1552] KL 63a.
[1553] KL 63b.
[1554] KL 62.

(*facili*). Pojawia się tu zalecenie maksymalnego ograniczenia błogosławieństw zarezerwowanych (tylko na rzecz biskupów i ordynariuszy), należy również umożliwić sprawowanie niektórych sakramentaliów przez świeckich, którzy posiadają odpowiednie przymioty (przynajmniej w szczególnych przypadkach i po upoważnieniu przez ordynariusza)[1555]. *Konstytucja o liturgii* w rozdziale III, dotyczącym sakramentów i sakramentaliów, zalicza do tych ostatnich: błogosławieństwa, konsekracje dziewic, profesję zakonną, odnowienie ślubów oraz obrzędy pogrzebu. Polski Episkopat, włączając się w proces odnowy liturgicznej, wydał w 1972 r. *Wskazania duszpasterskie*, które dotyczyły nabożeństw dodatkowych, ale także celebracji sakramentów i sakramentaliów. Biskupi Polscy wzywają do uznania wartości sakramentaliów oraz chętnego ich udzielania wiernym, którzy przywiązują do nich wielką wagę. Podaje się tutaj przykłady: dni „Matki Bożej Gromnicznej", „Popielca", święcenia pól czy pokarmów. Nie wolno duszpasterzom bagatelizować sakramentaliów ani odmawiać ich wiernym (szczególnie zwraca się tu uwagę na poświęcenie pokarmów w Wielką Sobotę)[1556].

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. definicję i podział sakramentaliów podaje w księdze IV pt. „Uświęcające zadanie Kościoła", w części II „Pozostałe akty kultu Bożego". Sakramentalia są według KPK: „świętymi znakami, przez które na podobieństwo sakramentów, są oznaczone i otrzymywane za wstawiennictwem Kościoła skutki, zwłaszcza duchowe"[1557]. Definicja ta przejmuje rozumienie sakramentaliów przez Sobór Watykański II i różni się od poprzedniego kodeksu (CIC 1917) użyciem określenia *signa sacra* (święte znaki) zamiast zwykłego *res et actiones*[1558]. Podział sakramentaliów w nowym kodeksie rozpoczyna się od konsekracji (osób) i dedykacji (kościoła, ołtarza), błogosławieństw (osób i przedmiotów), egzorcyzmów (osób i przedmiotów)[1559].

Rok po promulgowaniu nowego *Kodeksu* opublikowano kolejną część odnowionego Rytuału rzymskiego – editio typica *De benedictionibus* (1984). Droga do wydania tej publikacji była dość długa. Początkowo procesem powstania księgi zajmowała się grupa studyjna nr 23 *De Rituali II* pod kierunkiem P. M. Gy OP[1560].

[1555] KL 79.
[1556] *Wskazania duszpasterskie Episkopatu Polski o nabożeństwach dodatkowych* (30 X 1972), w: *Dokumenty…,* dz. cyt., s. 377.
[1557] KPK 1166.
[1558] *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, P. Majer (red.), Wolters Kluwer, Kraków 2011, s. 873.
[1559] KPK 1169–1172; por. Cz. Krakowiak, *Sakramentalia...*, dz. cyt., s. 21.
[1560] J. Stefański, *Redakcja księgi De benedictionibus z roku 1984*, „Roczniki Teologiczne" 45 (1998), z. 8, s. 167.

Wcześniej opracowano obrzędy liturgii zmarłych (1969) oraz profesji zakonnej (1970)[1561]. Ze znanych liturgistów, zaangażowanych w ruch liturgiczny i soborową odnowę w pracach nad reformą błogosławieństw brali udział m.in. C. Vagaggini[1562], A. Triacca[1563] i A. Martimort[1564].

Od początku prac brano pod uwagę różnorodne zapotrzebowanie na teksty błogosławieństw oraz odmienny stosunek do nich (np. na terenach uprzemysłowionych, w środowiskach wiejskich itd.). Domagano się usunięcia niektórych elementów wtórnych, którymi teksty były przeciążone, np. przesadnych formuł antydemonicznych. Dostrzeżono również braki w dotychczas używanych tekstach, polegające m.in. na nadmiernym akcentowaniu próśb przy jednoczesnym odejściu od motywu uwielbienia. Błogosławieństwa dotyczyły przeważnie rzeczy i miejsc, bardzo rzadko osób[1565]. Prace nad księgą wiązały się z określeniem istoty błogosławieństw. Uznano za konieczne podkreślenie przy każdej z celebracji dobroci materii stworzonej, a przez to – wskazanie na Opatrzność Stwórcy. Człowiek, który uczestniczy w błogosławieństwie, wielbi dobroć i miłosierdzie Boga, dziękując Mu za wszystkie Jego dary[1566]. W toku prac ustalono również schemat każdego obrzędu błogosławieństwa: obrzędy wstępne, zachęta (zawierająca cel i znaczenie danego błogosławieństwa), czytanie biblijne, modlitwa powszechna, modlitwa błogosławieństwa i zakończenie obrzędu[1567]. Dyskusje wzbudził również problem obecności znaków, np. konsultorzy niemieccy domagali się szerokiego stosowania znaku krzyża[1568]. Ostatecznie wypracowano następujące kryteria: błogosławieństwa „wstępujące" za istotny znak mają mieć tylko samą modlitwę błogosławieństwa z towarzyszeniem odpowiedniego gestu rąk (wyciągnięcie, rozłożenie, złożenie), natomiast „zstępujące" mają zawierać jeden z czterech znaków: nałożenie rąk, znak krzyża, pokropienie wodą święconą lub okadzenie[1569].

Katechizm Kościoła Katolickiego (1992, pol: 1994) przyporządkowuje artykuł dotyczący sakramentaliów rozdziałowi zatytułowanemu „Inne celebracje liturgiczne" (drugi artykuł stanowią obrzędy pogrzebu). Co do definicji, *Katechizm* powtarza to,

[1561] Tamże.
[1562] Tamże, s. 171.
[1563] Tamże, s. 172. Przyjmował on wyraźne odróżnienie błogosławieństw od sakramentaliów; por. B. Nadolski, *Sakramentalia (sens)*, art. cyt., s. 1430.
[1564] J. Stefański, *Redakcja…*, art. cyt., s. 173.
[1565] Tamże, s. 168.
[1566] Tamże, s. 169.
[1567] Tamże, s. 170–171.
[1568] Tamże, s. 183.
[1569] Tamże, s. 188.

o czym mówią *Konstytucja o liturgii* (KL 60) i *Kodeks Prawa Kanonicznego* (KPK 1166)[1570]. Celem sakramentaliów jest uświęcanie: posług w Kościele, stanów życia, okoliczności życia chrześcijańskiego oraz rzeczy użytkowych. Sakramentalia składają się z modlitwy i – często – z towarzyszącego znaku (np. włożenie ręki, znak krzyża, pokropienie wodą święconą)[1571]. *Katechizm* podkreśla związek sakramentaliów z kapłaństwem chrzcielnym i powołaniem chrześcijanina do bycia „błogosławieństwem" oraz do błogosławienia. Zastrzeżenie pewnych błogosławieństw dla sług wyświęconych powinno wynikać z eklezjalnego i sakramentalnego charakteru danej celebracji[1572]. W *Katechizmie* znajduje się także wyjaśnienie różnicy i związku sakramentaliów z sakramentami: nie udzielają one łaski Ducha świętego (jak sakramenty), lecz stanowią formę przygotowawczą do przyjęcia łaski i są środkiem w kształtowaniu dyspozycji do współpracy z nią[1573]. Podział sakramentaliów, zamieszczony w KKK, wymienia najpierw błogosławieństwa (osób, posiłków, przedmiotów, miejsc)[1574]. Błogosławieństwa, które mają charakter trwały oraz poświęcający Bogu (osoby) lub przedmioty, miejsca (zastrzeżenie do użytku liturgicznego) *Katechizm* nazywa poświęceniami[1575]. Do sakramentaliów zaliczane są również egzorcyzmy – publiczna i zanoszona przez Kościół i w imieniu Chrystusa prośba, „by jakaś osoba lub przedmiot były strzeżone od napaści Złego i wolne od jego panowania"[1576].

Polskie wydanie *De benedictionibus* – dwutomowe *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich* zostało zaakceptowane do druku przez Kongregację Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów 6 listopada 1990 r., natomiast wydano je dopiero trzy lata później. *Praenotanda* nie jest tutaj zbyt rozbudowane, ponieważ przed każdym z błogosławieństw zamieszczono osobne, dostosowane do niego wprowadzenie. Wprowadzenie teologiczne i pastoralne rozpoczyna się od rozdziału poświęconego błogosławieństwu w historii zbawienia[1577] (największym błogosławieństwem jest objawienie Chrystusa), a następnie jako jej kontynuację umiejscawia błogosławieństwo w życiu Kościoła[1578]. Prócz nawiązania do *Konstytucji o liturgii świętej* umieszczono tam również odwołanie do *Lumen gentium*, gdy wspomina

[1570] KKK 1667.
[1571] KKK 1668.
[1572] KKK 1669.
[1573] KKK 1670.
[1574] KKK 1671.
[1575] KKK 1672.
[1576] KKK 1672.
[1577] OBł, s. 11–13.
[1578] OBł, s. 13–15.

się o sakramentalnym charakterze Kościoła, który przez łaskę i moc płynące z Eucharystii staje się „błogosławieństwem dla świata”[1579]. Dalej jest mowa o obowiązkach i posługach[1580] – podkreśla się, że „błogosławieństwa Kościoła są czynnościami liturgicznymi” i dlatego charakter wspólnotowy celebracji ma pierwszeństwo nad indywidualnym[1581]. W kolejnym rozdziale, który zawiera uwagi na temat samego sprawowania błogosławieństw, najpierw wspomniano o układzie ich celebracji, który zawiera zasadnicze dwie części: pierwszą z nich jest głoszenie słowa Bożego. Celem tej części jest ukazanie i uobecnienie błogosławieństwa jako świętego znaku, który swoje źródło czerpie ze słowa Bożego (zarówno pod względem znaczenia, jak i skutków)[1582]. Druga, istotna część obrzędu, zawiera modlitwę wyrażającą „uwielbienie Boga i prośbę o pomoc przez Chrystusa w Duchu Świętym”, której często towarzyszy znak (była o nich mowa wcześniej w opisie procesu tworzenia *editio typica*)[1583]. *Wprowadzenie* zawiera również wskazówki odnośnie do możliwości łączenia celebracji błogosławieństw z innymi obrzędami[1584].

Ostatnim rozdziałem polskiego *Praenotanda* jest wykaz adaptacji, które należą do uprawnień Konferencji Biskupów. Granicami możliwości adaptacyjnych są przede wszystkim zasady wypracowane podczas redakcji *editio typica*, a także wzorcowy porządek obrzędów. Wspomina się tu także o możliwości zachowania dotychczas używanych tekstów, które należy dostosować pod kątem zgodności z duchem *Konstytucji o liturgii świętej*. Ponadto należy uwzględnić miejscowe języki i mentalność ludzi różnych kultur[1585]. Polskie wydanie składa się z sześciu części – w tomie pierwszym: 1) Błogosławieństwa dotyczące osób; 2) Błogosławieństwa dotyczące budynków i wielorakiej działalności chrześcijan; w tomie drugim: 3) Błogosławieństwa sprzętów liturgicznych i przedmiotów kultu publicznego; 4) Błogosławieństwa przedmiotów wyrażających pobożność ludu chrześcijańskiego; 5) Błogosławieństwa w różnych okolicznościach; 6) Obrzędy błogosławieństw używane w diecezjach polskich. Ostatnia część jest polską realizacją możliwości adaptacyjnych, dokonanych przez Konferencję Episkopatu. Tylko pewna część zawartych w obu tomach obrzędów błogosławieństw

[1579] KK 48.
[1580] OBł, s. 15–17.
[1581] OBł, pkt. 16, s. 15.
[1582] OBł, pkt. 21, s. 17.
[1583] OBł, pkt. 22–23, 25–27, s. 18–19. Są one formą ewangelizacji, lecz muszą być połączone ze słowem Bożym i modlitwą, ponieważ traci się wówczas wymiar wspólnotowy a także istnieje niebezpieczeństwo zabobonnego rozumienia obrzędu.
[1584] OBł, pkt. 28–30, s. 19.
[1585] OBł, pkt. 39, s. 21.

znalazła swoje odpowiedniki w badanych agendach diecezjalnych – nie uwzględniono w nich np. błogosławieństw niektórych sprzętów liturgicznych.

Wraz z publikacją nowej księgi liturgicznej Episkopat Polski wydał *Instrukcje o Obrzędach Błogosławieństw* (25 XI 1993)[1586]. Biskupi zawarli tam życzenie, „aby poprawne sprawowanie błogosławieństw było dla wiernych okazją do chwalenia Boga i wypraszania łask"[1587]. Ma na to wpłynąć m.in. zalecenie przestudiowania całej księgi dla kapłanów i alumnów[1588], wyjaśnianie wiernym roli błogosławieństw[1589] oraz ich staranne przygotowanie[1590], także pod względem doboru śpiewów[1591]. *Instrukcja* wyjaśnia również sytuacje, w których błogosławieństwa mogą sprawować poszczególne osoby (biskup, prezbiter, diakon, akolita, lektor, osoby świeckie, rodzice)[1592], a także przykłady dostosowań, które należy poczynić w szczególnych okolicznościach" (np. choroba, okres roku liturgicznego)[1593]. Na przykładzie modlitw przy stole *Instrukcja* podaje przykład możliwych adaptacji, przy użyciu podanych wzorów[1594].

Wydarzeniem, które miało pobudzić życie duszpasterskie w Polsce był II Polski Synod Plenarny (1991–1999). Według dokumentów synodalnych istotą sakramentaliów jest bycie świętymi znakami, w których Kościół urzeczywistnia i świętuje Tajemnicę Chrystusa[1595]. Wiele z nich mogą sprawować osoby świeckie, ponieważ wynikają z kapłaństwa chrzcielnego[1596]. Do sakramentaliów synod zalicza: błogosławieństwa, egzorcyzmy oraz część obrzędu pogrzebu chrześcijańskiego[1597]. Błogosławieństwa stanowią uwielbienie Boga i modlitwę o Jego dary, a przede wszystkim to Bóg jest ich źródłem i dawcą[1598].

Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii (wydanie włoskie: 2002, polskie: 2003) stanowi o głównym celu sakramentaliów, jakim jest niesienie pomocy wiernym w różnych sytuacjach życiowych przez modlitwę Kościoła[1599]. Działania wiernych mają

[1586] *Instrukcja Episkopatu Polski o Obrzędach Błogosławieństw* (25 XI 1993), w: *Dokumenty…*, dz. cyt., s. 359–363.
[1587] Tamże, pkt. 2, s. 359.
[1588] Tamże, pkt. 3, s. 359.
[1589] Tamże, pkt. 4, s. 359.
[1590] Tamże, pkt. 5, s. 360.
[1591] Tamże, pkt. 6, s. 360.
[1592] Tamże, pkt. 8, s. 360–361.
[1593] Tamże, pkt. 10–12, s. 361–362.
[1594] Tamże, pkt. 13, s. 362.
[1595] *II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Pallottinum 2001, pkt. 43, s. 197.
[1596] Tamże, pkt. 43, s. 198.
[1597] Tamże, pkt.44–46, s. 198.
[1598] Tamże, pkt. 44, s. 198.
[1599] DPiL, pkt. 81, s. 68.

być wsparte i oświecone przez „Ducha Paschy", co jest włączeniem ich przez sakramentalia w celebrację Paschalnego Misterium Chrystusa[1600]. Dokument wskazuje również na delikatność spowodowaną zakorzenieniem przestarzałych zwyczajów i pojęć. Drogą odnowy jest tutaj trzymanie się zasad opisanych w *Rytuale Rzymskim*, szczególnie dbanie o dwa konieczne elementy obrzędu: głoszenie słowa Bożego i modlitwę Kościoła, a także prymat celebracji wspólnotowej nad indywidualną[1601]. Według *Dyrektorium* problemem rozwoju błogosławieństw w średniowieczu była obecność treści zaczerpniętych z kultów naturalistycznych i praktyk ludów przedchrześcijańskich[1602]. Troska o celebrację zgodną z duchem liturgii ma pomagać wiernym we właściwym zrozumieniu obrzędów, ponieważ sakramentalia pełnią ważną rolę w antropologicznej konkretyzacji wiary[1603].

Spośród sakramentaliów agendy liturgiczne zawierają głównie błogosławieństwa, a także – idąc według porządku *Konstytucji o liturgii* – elementy liturgii i nabożeństw za zmarłych. Systematyka omawianych błogosławieństw została ułożona w zasadzie zgodnie z kolejnością zawartą w *Obrzędach Błogosławieństw dla diecezji polskich*, choć nie wszystkie omawiane celebracje, obecne w polskich podręcznikach służby Bożej, są zawarte w dwutomowej księdze liturgicznej. Niektóre z tekstów zawartych w agendach omówiono w innych rozdziałach niniejszego opracowania jako bardziej powiązane z konkretnymi sakramentami, np. błogosławieństwo narzeczonych przy sakramencie małżeństwa. W pracy dokonano wyboru błogosławieństw, podporządkowując pierwszej grupie te teksty, które w tytule zawierają wyraźne odniesienie do osoby jako przedmiotu danego błogosławieństwa. Wpisuje się to w uwypuklone przez posoborową reformę liturgiczną personalistyczne ukierunkowanie odnowy błogosławieństw. Drugą wydzieloną grupę stanowią błogosławieństwa mające charakter bardziej dotyczących rzeczy – tu przedstawiono przykłady tekstów nieznajdujących się w polskich *Obrzędach Błogosławieństw*. Analizując księgę *De Benedictionibus*, można zauważyć, iż uwypuklenie znaczenia osoby jako przedmiotu błogosławieństwa było także zamysłem posoborowej odnowy błogosławieństw, które wcześniej nastawione były na przedmioty: zarówno dewocjonalia, jak i rzeczy codziennego użytku[1604].

[1600] DPiL, pkt. 81, s. 67.
[1601] DPiL, pkt. 272, s. 192.
[1602] DPLiL, pkt. 32, s. 36.
[1603] G. Muller, *Dogmatyka...*, dz. cyt., s. 654.
[1604] J. Stefański, *Redakcja...*, s. 232.

1. Błogosławieństwo dotyczące osób

1.1. Doroczne błogosławieństwo rodzin

Odwiedzanie rodzin stanowi jedno z głównych zadań posługi duszpasterskiej[1605]. *Obrzędy Błogosławieństw* wymieniają tu czas Okresu Wielkanocnego[1606], lecz wiele podręczników diecezjalnych wprost nazywa tę celebrację „duszpasterskie odwiedziny kolędowe"[1607]; „kolędowa wizyta duszpasterska"[1608], co zostało także uwzględnione w tomie II *Obrzędów*[1609], zawierającym polskie zwyczaje, a w praktyce duszpasterskiej używane jest w połączeniu lub z elementami obrzędu z tomu I.

Według wskazówek zawartych w badanych źródłach należy zadbać o obecność mieszkańców domu, ponieważ to oni stanowią właściwy przedmiot błogosławieństwa, nie można sprawować obrzędu pod nieobecność mieszkańców[1610]. Przed odwiedzinami należy odpowiednio wcześniej poinformować parafian o ich terminie (afisze, listy)[1611]. Duszpasterz powinien wyjaśnić także cel wizyty, którym jest błogosławieństwo i odwiedziny duszpasterskie, sposób przygotowania (stół nakryty białym obrusem, krzyż, dwie świece, woda święcona, Pismo Święte)[1612].

Ogólny schemat odwiedzin kolędowych, najczęściej spotykany w agendach to: wspólna modlitwa, śpiew kolęd, błogosławieństwo z ucałowaniem krzyża, pokropienie i rozmowa z domownikami[1613]. Podkreśla się także potrzebę wcześniejszego, duchowego przygotowania rodziny na przyjęcie błogosławieństwa przez świąteczną Komunię św. oraz żywy udział w modlitwie[1614]. Księga liturgiczna – *Obrzędy Błogosławieństw* pozwala, że gdy okoliczności duszpasterskie za tym przemawiają, można sprawować obrzęd w obecności mieszkańców wielu mieszkań bądź czynić dostosowania, zachowując następujące elementy: czytanie słowa Bożego i modlitwę błogosławieństwa.

[1605] OBł, pkt. 68, s. 34; AgCz, s. 414; AgWł, s. 51; AgEł, s. 60.
[1606] OBł, pkt. 69, s. 34.
[1607] AgCz, s. 414.
[1608] AgWł, s. 51; AgEł, s. 60.
[1609] OBł, pkt. 1307–1314, s. 233–241 („Obrzęd błogosławieństwa rodzin w okresie Narodzenia Pańskiego"). Sama księga określa ten obrzęd jako „skrócony" – odsyłając do tomu I „jeśli czas na to pozwala").
[1610] OBł, pkt. 70–71, s. 34; AgCz, s. 414–415; AgWł, s. 52; AgEł, s. 61.
[1611] AgCz, s. 414; AgWł, s. 51; AgEł, s. 61.
[1612] AgCz, s. 414; AgWł, s. 51; AgEł, s. 61 polecają omówić to w czasie homilii niedzielnej – choć istnieje obawa o instrumentalizację orędzia do celu praktycznego – w tym wypadku omówienia celów i przebiegu wizyty duszpasterskiej; SBŁ, s. 177, SBL, s. 641 ani SBwDD, s. 131 nie wymieniają Pisma Św.
[1613] AgCz, s. 414, SbwDD, s. 130; SBL, s. 644 (stanowi to wyznanie wiary rodziny). OBł, AgWł, s. 51, SBŁ, s. 177, AgEł, s. 61 nie podają nigdzie wzmianki o ucałowaniu krzyża.
[1614] SBŁ, s. 177; SBwDD, s. 130.

Agendy diecezjalne tej propozycji nie podają[1615]. Szczególną uwagę należy zwrócić na to, aby szafarz (którym jest kapłan lub diakon) zwracał się z miłością do zebranych, uwzględniając przy tym obecność dzieci, starszych i chorych[1616].

Obrzędy wstępne rozpoczynają się od pozdrowienia i słów przygotowania na przyjęcie błogosławieństwa[1617]. Jeśli odwiedziny odbywają się w okresie Narodzenia Pańskiego, po wejściu celebransa można zaśpiewać kolędę[1618]. Szafarz podkreśla w zachęcie, że w osobie duszpasterza przychodzi sam Chrystus z darem pokoju i radości[1619]. Ich otrzymanie ma się dokonać przez lekturę słowa Bożego i modlitwę Kościoła[1620]. Celebrans zachęca również do przygotowania serca na przyjęcie słów Chrystusa i umocnienie Jego łaską[1621].

Spośród podanych perykop[1622] wybiera się tekst, który odczytuje ktoś z obecnych lub sam szafarz: Mt 7, 24–28 (*Dom zbudowany na skale*)[1623]; Ef 4, 1–6 (*Znosząc siebie nawzajem w miłości*)[1624]; Kol 3, 12–25 (*Na to wszystko przyobleczcie miłość*)[1625]; Dz 2, 44–47 (*Łamiąc chleb po domach, przyjmowali posiłek z radością i prostotą serca*)[1626]; Łk 19, 1–10 (*Dziś zbawienie stało się udziałem tego domu*)[1627]; J, 35–39 (*Pozostali u Niego*)[1628], Rz, 15, 5–7[1629]; 2 Kor 13, 11[1630]; Ga 6, 9–10[1631], Tt 2, 11–12[1632], obrzęd z tomu II zawiera również inne fragmenty[1633]. Potem można zaśpiewać lub odmówić psalm (Ps 100, 128, 148) albo odpowiednią pieśń[1634]. Biorąc pod uwagę

[1615] OBł, pkt. 73, s. 35.
[1616] OBł, pkt. 74, s. 35; AgCz, s. 415; AgWł, s. 52; AgEł, s. 61.
[1617] OBł, pkt. 75, s. 35; AgCz, s. 415; AgWł, s. 52; AgEł, s. 61–62.
[1618] AgWł, s. 52; AgEł, s. 61; RDP, s. 247 – choć te podręczniki tytułują „kolędową" wizytę, tutaj zaznaczają możliwość użycia obrzędu błogosławieństwa również poza okresem Bożego Narodzenia; RDP dodaje: „w Adwencie pieśń adwentową". W SBL, s. 641 jeden z ministrantów podczas śpiewu kolędy kreśli napis na drzwiach: K+M+B (rok bieżący).
[1619] OBł, pkt. 76, s. 35; AgCz, s. 415; AgWł, s. 52; AgEł, s. 62.
[1620] OBł, pkt. 76, s. 35; AgCz, s. 415; AgWł, s. 52; AgEł, s. 62.
[1621] OBł, pkt. 76, s. 35–36 (zachęta powinna być dostosowana do okoliczności); AgCz, s. 415; AgWł, s. 53; AgEł, s. 62.
[1622] OBł, s. 36–37.
[1623] OBł, pkt. 77, s. 36.
[1624] OBł, pkt. 77, s. 36.
[1625] OBł, pkt. 77, s. 36. OB, pkt. 1310 E, F, G, s. 234–235; AgCz, s. 416, AgWł, s. 53 oraz AgEł, s. 62–63 podają trzy perykopy z tego zakresu: Kol 3, 12–13; Kol 3, 14–15 i Kol 3, 17; VLK, s. 119 tylko Kol 3, 14–15.
[1626] OBł, pkt. 77, s. 36.
[1627] OBł, pkt. 77, s. 37.
[1628] OBł, pkt. 77, s. 37.
[1629] OBł, pkt. 1310A, s. 234, AgCz, s. 416; AgWł, s. 53; SBŁ, s. 178'; AgEł, s. 62; RDP, s. 248; VLK, s. 118.
[1630] OBł, pkt. 1310B, s. 234 AgCz, s. 416; AgWł, s. 53; AgEł, s. 62; RDP, s. 248; VLK, s. 118.
[1631] OBł, pkt. 1310C, s. 234 AgCz, s. 416; AgWł, s. 53; AgEł, s. 62; RDP, s. 248.
[1632] OBł, pkt. 1310H, s. 235 AgCz, s. 416; AgWł, s. 53; AgEł, s. 63; RDP, s. 248.
[1633] OBł, pkt. 1310, s. 235–236: D) Ef 5, 1–2; I) 1 P 1, 15–16; J) 1 J 4, 10–11; K) 1 J 4, 16 (znajdują się one także w RDP, s. 248–249). SBwDD, s. 131–132 nie zawiera żadnej z lektur Pisma św.
[1634] OBł, pkt. 79, s. 37–39.

okoliczności obrzędu, można wyjaśnić czytania, czego celem jest zrozumienie celebracji w świetle wiary[1635]. *Obrzędy Błogosławieństw* w celebracji z tomu I proponują następnie do wyboru dwa zestawy próśb: w okresie wielkanocnym i poza nim. Pierwszy z wariantów we wprowadzeniu podkreśla trynitarny wymiar paschalnej radości (wpływ Ducha Świętego), kierując modlitwę do Chrystusa Zmartwychwstałego, początek i podstawy jedności (z woli Ojca)[1636]. Cztery wezwania wspominają wydarzenia – części Misterium Paschalnego: ukazanie się uczniom Chrystusa w wieczerniku i dar pokoju; krzyż jako drogę do zmartwychwstania; rozpoznanie Jezusa przez uczniów przy łamaniu chleba; zesłanie Ducha Świętego[1637]. Prośby dotyczą życia rodziny: trwania przy Chrystusie, budowania wspólnoty miłości, uczestnictwa w Eucharystii jako umacnianiu wiary oraz świadectwa pobożności, a także o dar pokoju Ducha świętego[1638]. W zestawie próśb używanym poza Okresem Wielkanocnym podkreśla się wymiar Kościoła jako wspólnoty ludzkiej oraz aspekt eklezjalny rodziny[1639]. W prośbach zgromadzenie błaga o wzajemną służbę w jedności[1640], wierne wypełnianie obowiązków wynikających z bycia Kościołem[1641], a także oparcie życia na fundamencie, którym jest Chrystus[1642]. Przedmiotem próśb tego wariantu jest również branie przykładu z Najświętszej Dziewicy: w zachowywaniu w sercu Słowa Pana, trwaniu na modlitwie i otwarciu na innych[1643]. Jeśli odwiedziny odbywają się w czasie „kolędowym" – również prośby bardziej nawiązują do Tajemnicy Wcielenia i początku roku kalendarzowego[1644].

Polskie *Obrzędy...,* t. I podają jedno wprowadzenie do modlitwy Pańskiej: *Pouczeni przez Zbawiciela...*, umieszczone w *Mszale Rzymskim* jako pierwsze[1645]. Celebrans może zachęcić do odmówienia lub odśpiewania *Ojcze nasz* „tymi lub podobnymi słowami". Księga liturgiczna zawiera w tym miejscu trzy teksty modlitw

[1635] OBł, pkt. 80, s. 39.
[1636] OBł, pkt. 81, s. 39.
[1637] OBł, pkt. 81, s. 39–40.
[1638] OBł, pkt. 81, s. 39–40.
[1639] OBł, pkt. 82, s. 40.
[1640] OBł, s. 40.
[1641] OBł, s. 40.
[1642] OBł, s. 40; AgCz, s. 417; AgWł, s. 55; SBŁ, s. 178.
[1643] OBł, pkt. 82, s. 40–41.
[1644] OBł, pkt. 1311, s. 236–238 (cztery warianty) AgCz, s. 417–418 (cztery warianty próśb); AgEł, s. 63–64 (cztery); RDP, s. 250–251 (cztery), AgWł, s. 54–55 (trzy); SBŁ, s. 178 (jeden); VLK, s. 119–120 (dwa).
[1645] OBł, pkt. 83, s. 41; por. MR, s. 368*–370*; OBł, pkt. 1311, s. 236–238 i AgCz, s. 417–418 oraz AgEł, s. 63–64, a także RDP, s. 250–251 podają przy każdym z czterech wariantów próśb inne wprowadzenie do *Ojcze nasz*: dwa z MR (*Syn Boży stał się człowiekiem...* i *Módlmy do Ojca Niebieskiego...*) oraz dwa inne: *Zjednoczeni w miłości skierujemy do Boga Ojca modlitwę, której nas nauczył Jego Syn*; *Jezus Chrystus dał nam moc, abyśmy się stali dziećmi Bożymi, dlatego ośmielamy się mówić*); AgWł, s. 54–55 podaje trzy pierwsze z nich; VLK, s. 119–120: dwa; SBŁ, s. 178: *Syn Boży...* SBL, s. 642–643 poleca dwukrotne odmawianie *Ojcze nasz* (po wejściu kapłana i na zakończenie wezwań modlitewnych).

błogosławieństwa (T.I): w okresie Wielkanocnym oraz dwie – w innych okresach liturgicznych (te są również w obrzędzie z tomu II). Tekst pierwszy w anamnezie zawiera obraz ocalenia Izraelitów od śmierci w nocy Paschy za sprawą pomazania drzwi krwią baranka jako zapowiedź męki i śmierci Chrystusa. To misterium ma uchronić wiernych od władzy nieprzyjaciela i „napełnić łaską Ducha Świętego". Prócz błogosławieństwa rodziny i domu prośba dotyczy rozpalenia miłości w ich sercach[1646]. Poza okresem Wielkanocnym modlitwy wspominają odpowiednio: ojcowską troskę Boga o potrzeby ludzi[1647], a także konkretnie otrzymaną już łaskę: fakt zamieszkania rodziny w tym domu[1648]. W prośbie razem z błogosławieństwem pojawia się uświęcenie[1649], dary Ducha Świętego[1650], wierne zachowanie przykazań[1651], trwanie w czynnej miłości[1652], miłość i pokój odwiedzających[1653], ale też w perspektywie eschatologicznej: korzystanie z czasu w celu osiągniecia mieszkania w niebie[1654]. Inne kompozycje oracji wspominają: wolę Boga, aby „rodzina oparta na małżeńskim przymierzu stała się sakramentem Chrystusa i Kościoła"[1655]; wcielenie Jezusa Chrystusa i Jego wzrastanie w ludzkiej rodzinie[1656]. Prośby natomiast podejmują tematy związane z życiem rodziny: jedność (miłość i „płomienny duch")[1657], wzajemna troska[1658], trwanie na modlitwie[1659], wyznawanie wiary słowem i czynem[1660], uczynki miłosierdzia[1661], pomyślność i zgoda[1662], żywa relacja z Chrystusem w każdym miejscu przebywania, także w wieczności[1663].

[1646] OBł, pkt. 84, s. 41–42.
[1647] OBł, pkt. 85, s. 42; OBł, pkt. 1312A, s. 239; AgCz, s. 418; AgWł, s. 55; SBŁ, s. 178; AgEł, s. 65; RDP, s. 252; VLK, s. 120.
[1648] OBł, pkt. 86, s. 42; OBł, pkt. 1312B, s. 239; AgCz, s. 419; AgWł, s. 55; AgEł, s. 65; RDP, s. 252; VLK, s. 120.
[1649] OBł, pkt. 85, s. 42; OBł, pkt. 1312A, s. 239; AgCz, s. 418; AgWł, s. 55; SBŁ, s. 178; AgEł, s. 65; RDP, s. 252; VLK, s. 120.
[1650] OBł, pkt. 86, s. 42; OBł, pkt. 1312B, s. 239; AgCz, s. 419; AgWł, s. 55; RDP, s. 252; VLK, s. 120.
[1651] OBł, pkt. 85, s. 42; OBł, pkt. 1312A, s. 239; AgCz, s. 418–419; AgWł, s. 55; SBŁ, s. 178; AgEł, s. 65; RDP, s. 252; VLK, s. 120.
[1652] OBł, pkt. 86, s. 42; OBł, pkt. 1312B, s. 239; AgCz, s. 419; AgWł, s. 55; AgEł, s. 65; RDP, s. 252; VLK, s. 120.
[1653] OBł, pkt. 86, s. 42; OBł, pkt. 1312B, s. 239; AgCz, s. 419; AgWł, s. 55; AgEł, s. 65; RDP, s. 252; VLK, s. 120.
[1654] OBł, pkt. 85, s. 42; OBł, pkt. 1312B, s. 239; AgCz, s. 419; AgWł, s. 55; SBŁ, s. 178; AgEł, s. 65; RDP, s. 252; VLK, s. 120.
[1655] OBł, pkt. 1312C, s. 239; AgCz, s. 419; AgWł, s.55–56; AgEł, s. 65; RDP, s. 253.
[1656] OBł, pkt. 1312D, s. 239 AgCz, s. 419; AgWł, s. 56; AgEł, s. 66; RDP, s. 253.
[1657] OBł, pkt. 1312C, s. 239; AgCz, s. 419; AgWł, s. 56; AgEł, s. 65; RDP, s. 253.
[1658] OBł, pkt. 1312C, s. 239; AgCz, s. 419; AgWł, s. 56; AgEł, s. 65; RDP, s. 253.
[1659] OBł, pkt. 1312C, s. 239; AgCz, s. 419; AgWł, s. 56; AgEł, s. 65; RDP, s. 253.
[1660] OBł, pkt. 1312C, s. 239; AgCz, s. 419; AgWł, s. 56; AgEł, s. 65; RDP, s. 253.
[1661] OBł, pkt. 1312C, s. 239; AgCz, s. 419; AgWł, s. 56; AgEł, s. 65; RDP, s. 253.
[1662] OBł, pkt. 1312D, s. 240; AgCz, s. 419; AgWł, s. 56; AgEł, s. 66; RDP, s. 252.
[1663] OBł, pkt. 1312E, s. 240; AgCz, s. 419; AgWł, s. 56; AgEł, s. 66; RDP, s. 253 (aby przebywając w domu: doznawali opieki Chrystusa; wychodząc: cieszyli się Jego obecnością, wracając: przyjmowali Go jako Gościa).

Polska adaptacja *De Benedictionibus* oraz niektóre diecezjalne podręczniki zamieszczają także polski, zmieniony przekład modlitwy, znanej z wcześniejszych wydań *Rituale Romanum*, w którym celebrans prosi Boga, aby wejrzał na ten dom i oddalił od niego zasadzki złego ducha oraz aby przebywali w nim aniołowie, strzegący jego mieszkańców, którym ma towarzyszyć błogosławieństwo[1664].

Agendy zawierają również kompozycje nieznajdujące się w księdze liturgicznej. Mieszkanie ma według próśb być: „siedliskiem zdrowia, czystości obyczajów, zwycięstwa nad sobą, męstwa, pokory, dobroci i łagodności"[1665]. Pojawia się również motyw ochrony od złego, nieszczęść i niebezpieczeństw[1666], wierności przykazaniom, dziękczynienia Bogu,[1667] a także obecności Boga i podtrzymywania przez Niego miłości rodzinnej[1668]. W jednej z modlitw znajduje się również odniesienie do niedzielnej Mszy św. jako podstawy jedności rodziny z Chrystusem – jako Pokarm na drodze do nieba oraz deklaracja zaproszenia Go przez rodzinę[1669]. Podjęty zostaje również temat usynowienia w Chrystusie i dar Ducha Świętego oraz prośba dotycząca umiłowania Ewangelii, wierności w szczęściu i wytrwałości w cierpieniu[1670]. Realizacją możliwości przystosowania do okoliczności są dodatkowe modlitwy: w mieszkaniu osób starszych (o oparcie i opiekę, a także o cnotę cierpliwości i znoszenia cierpień oraz potrzebne siły), jak również za chorych[1671] oraz błogosławieństwo izby żołnierskiej[1672]. Po modlitwie szafarz kropi obecnych i dom wodą pobłogosławioną, wypowiadając wezwanie – pouczenie, by ten znak był przypomnieniem chrztu i przynależności do Chrystusa, który nas odkupił[1673].

Zakończenie obrzędu ma wymiar trynitarnej prośby do kolejnych Osób Boskich: o radość i nadzieję płynące z wiary, o pokój (Chrystusa) w sercach, o pomnożenie darów

---

[1664] OBł, pkt. 1312F, s. 240; AgWł, s. 419; AgWł, s. 56; AgEł, s. 66; RDP, s. 254; W poprzedniej wersji tekstu, którą zawiera SBL, s. 642 i RDP, s. 254 w j. polskim, wzywano anioła (w l. pojedynczej: *et mittere digneris santctum Angelum tuum de caeleis*), wymieniając jego funkcje: strzeżenie, osłanianie, ochrona, nawiedzenie, obrona (*custodiat foveat, protegat, visitet, atque defendat*), por. RR 1927, s. 384. W polskim *Collectio Rituum* ta modlitwa znajduje się jedynie w obrzędach *De Sacramento Extremae Unctionis*, s. 91 oraz *Ritus Continuus infirmum muniendi sacramentis Extremis*, s. 134.
[1665] RDP, s. 254; SbwDD (parafraza), s. 131; SBŁ, s. 642 (parafraza); NKP, s. 109 (parafraza).
[1666] SBwDD, s. 131; SBL, s. 642.
[1667] RDP, s. 254; SBwDD, s. 131; SBL, s. 642; NKP, s. 109.
[1668] RDP, s. 255.
[1669] RDP, s. 255.
[1670] VLK, s. 120–121.
[1671] OBł, pkt. 1312G i H, s. 240–241; AgCz, s. 420; AgWł, s. 56–57; AgEł, s. 66–67; RDP, s. 255–256; SBwDD, s. 131–132; SBL, s. 642–643.
[1672] VLK, s. 121. Tekst jest modyfikacją modlitwy z OBł 1312F, s. 240.
[1673] OBł, pkt. 87, s. 42; OBł, pkt. 1313, s. 241; AgCz, s. 420–421; AgWł, s. 57; SBŁ, s. 178; AgEł, s. 67; RDP, s. 256; SBwDD, s. 132 (po błogosławieństwie).

(Ducha Świętego)[1674] lub prostego błogosławieństwa[1675]. Celebracja może zakończyć się odpowiednim śpiewem[1676]. Po obrzędzie ma miejsce rozmowa duszpasterska z mieszkańcami o sprawach religijnych i religijno-wychowawczych, jeśli są dzieci – również trzeba je uwzględniać w rozmowie, np. pytać o postępy w nauczaniu religii, służbę ministrancką. Duszpasterz powinien zawsze kierować się zasadami: roztropności, delikatności i chrześcijańskiej miłości[1677].

Podręczniki diecezjalne zawierają wiele cennych wskazań pastoralnych, dotyczących odwiedzin duszpasterskich, dostosowując nieraz obrzęd z księgi liturgicznej do sytuacji „kolędy", m.in. przez śpiew pieśni bożonarodzeniowych. Nowe kompozycje modlitw z agend liturgicznych podkreślają aktualne problemy duszpasterskie, jak np. kwestie regularnego uczestnictwa we Mszy świętej w niedzielę, która według *Konstytucji o liturgii* jest „podstawą i rdzeniem całego roku liturgicznego"[1678].

1.2. Błogosławieństwo dzieci

Obrzęd błogosławieństwa dzieci w polskiej księdze liturgicznej obejmuje zasadniczo trzy warianty: A) Błogosławieństwo dzieci ochrzczonych; B) Błogosławieństwo dziecka jeszcze nieochrzczonego i C) Obrzęd krótszy. *Agenda Opolska* podaje odnośniki do tych tekstów[1679]. Niektóre z podręczników nie zamieszczają rozróżnienia dzieci ochrzczonych i tych, które dopiero mają przyjąć ten sakrament[1680].

Wprowadzenia w agendach podkreślają różnorodność okoliczności, w których można sprawować obrzęd błogosławieństwa dzieci, wymieniając dwa przykłady: 1) Prośba rodziców o błogosławieństwo kapłana; 2) Święta z udziałem dzieci, np. początek roku szkolnego[1681], niektóre agendy natomiast dodają tutaj koniec dawnej oktawy uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa[1682] albo święto świętych Młodzianków Męczenników (28.12)[1683].

Szafarzem błogosławieństwa może być kapłan, diakon, osoba świecka – w sposób

[1674] OBł, pkt. 88, s. 43.
[1675] OBł, pkt. 1314, s. 241; AgCz, s. 421; AgWł, s. 57; SBŁ, s. 178; AgEł, s. 68; RDP, s. 256; SBwDD, s. 132 i SBL, s. 644 („Niech to mieszkanie i wszystkich w nim przebywających błogosławi..." lub tekst połączony z pokropieniem), VLK, s. 121 (*Niech to mieszkanie i wszystkich*... lub *Niech Bóg nam błogosławi. Niech wam towarzyszy...*– podwójne).
[1676] OBł, pkt. 89, s. 43.
[1677] AgCz, s. 421; AgWł, s. 57; AgEł, s. 67; SBL, s. 644.
[1678] KL 106.
[1679] AgOp, s. 626.
[1680] AgOp, s. 626; AgEł, s. 412 („małych dzieci").
[1681] OBł, pkt. 135, s. 67; AgOp, s. 626; AgKosz, s. 114; SBŁ, s. 310; SBwDD, s. 313.
[1682] AgTar, s. 484.
[1683] SBŁ, s. 168.

szczególny katecheta lub wychowawca[1684]. Dostosowanie może polegać na adaptacji obrzędu do okoliczności: szafarza, liczby dzieci, zachowując przy tym „ważniejsze części obrzędu”[1685].

Schemat błogosławieństwa w agendach nie odbiega tu od przyjętego w *Obrzędach Błogosławieństw*: obrzędy wstępne, czytanie słowa Bożego, prośby, modlitwa błogosławieństwa, obrzędy zakończenia; w wariancie A można zaśpiewać Ps 113 (112) „po zgromadzeniu się wspólnoty”[1686]. Opcje pozdrowienia wybiera się w zależności od szafarza: używane przez kapłana lub diakona wspomina okazywanie miłości dzieciom przez Chrystusa[1687], zaś przez świeckich – przyjmowanie przez Niego dzieci i udzielanie im błogosławieństwa[1688]. Tekst przygotowujący zgromadzenie do przyjęcia błogosławieństwa odwołuje się na początku do Wcielenia Syna Bożego, Jego lat dziecięcych[1689] oraz do późniejszej troski Jezusa, wyrażanej przez przyjmowanie i błogosławienie dzieci[1690]. Wspomina się tutaj także o postawie dzieci jako przykładzie dla szukających królestwa Bożego[1691].

Ponadto podkreśla się rolę dorosłych w wychowaniu dzieci: rozwijaniu wrodzonych darów, uzdolnień moralnych, umysłowych, fizycznych, a także dojrzałości ludzkiej i chrześcijańskiej. Modlitwa ma wspomagać ten proces w otwarciu się na niego z obu stron: dorosłych i dzieci[1692]. We wzorcowym obrzędzie i w niektórych podręcznikach ma miejsce proklamacja słowa Bożego z proponowanych perykop: Mk 10, 13–16 (*Jezus błogosławi dzieci*)[1693]; Mt 18, 1–5.10 (*Kto by przyjął jedno dziecko, Mnie przyjmuje*)[1694]; Mt 19, 13–15 (*Pozwólcie dzieciom przychodzić do mnie*)[1695]. Mt 21, 14–16 (*Z ust niemowląt i ssących zgotowałeś sobie chwałę*)[1696]; Łk 2, 46–52 (*Jezus czynił postępy w mądrości, w latach i w łasce*)[1697]. Po czytaniu przewodniczący może wygłosić przemówienie (o czym nie wspominają agendy), którego celem jest takie przedstawienie

[1684] OBł, pkt. 136, s. 67; AgKosz, s. 115.
[1685] OBł, pkt. 136–137, s. 67; AgKosz, s. 115. „Jeśli błogosławieństwa udziela się poza Mszą św., należy poprzedzić je krótką liturgią słowa, modlitwą powszechną i wspólną recytacją Modlitwy Pańskiej”, AgOP, s. 627.
[1686] OBł, pkt. 139, s. 67.
[1687] OBł pkt. 140, s. 68.
[1688] OBł, pkt. 141, s. 68.
[1689] OBł, pkt. 142, s. 68; AgEł, s. 412; SBŁ, s. 310; SBwDD, s. 313.
[1690] OBł, pkt. 142, s. 68; AgOp, s. 626; AgEł, s. 412; SBŁ, s. 310; SBwDD, s. 313.
[1691] OBł, pkt. 142, s. 68; AgEł, s. 412; SBŁ, s. 310; SBwDD, s. 313.
[1692] OBł, pkt. 142, s. 69; AgEł, s. 412; SBŁ, s. 310; SBwDD, s. 313–314.
[1693] OBł, pkt. 143, s. 69; SBŁ, s. 310; SBwDD, s. 314.
[1694] OBł, pkt. 144, s. 69–70; SBŁ, s. 310; SBwDD, s. 314.
[1695] OBł, pkt. 145, s. 70; SBŁ, s. 310; SBwDD, s. 314.
[1696] OBł, pkt. 145, s. 70.
[1697] OBł, pkt. 145, s. 71.

czytań, aby zgromadzeni „w świetle wiary zrozumieli znaczenie obrzędu". Ma ono być krótkie i możliwe do zrozumienia przez dzieci[1698]. Następnie można wykonać fragment psalmu (Ps 100, 150), hymnu albo „innej pieśni znanej dzieciom"[1699].

Propozycją „modlitwy wspólnej" są schematy próśb. Wstęp do modlitwy przypomina warunek naśladowania Jezusa, jakim jest branie przykładu z dziecka, jeżeli chodzi o prostotę i pokorę serca, a także Jego błogosławieństwo, czynione dzieciom, w czasie ziemskiego nauczania[1700]. Prośby wspominają Wcielenie, fakt ucieczki już na początku życia Jezusa, Jego „życie ukryte", realizację miłości Chrystusa do dzieci przez Kościół i rodziców oraz łaskę przybrania za dzieci Boże przez sakrament chrztu[1701]. Zakres błagań obejmuje postepowanie „w mądrości, w latach i w łasce Bożej"; troskę rodziców i wychowawców; pójście za Chrystusem z „pokorą serca i całkowitym oddaniem", a także dzieci, które znajdują się w trudnych sytuacjach życiowych[1702]. Wariant B z *Obrzędów* pozwala na to, aby dzieci mogły odpowiadać na wezwania oraz dodawać swoje własne[1703]. Modlitwa błogosławieństwa, używana przez kapłana lub diakona wraz z włożeniem rąk nawiązuje do dzieci, „których usta głoszą chwałę Pana"[1704]. Podkreśla się tu działanie szafarza w imieniu Kościoła („...Kościół z wiarą poleca Twojej dobroci"). Po raz kolejny następuje wspomnienie postawy Jezusa wobec dzieci: błogosławienie i stawianie za wzór. Błogosławieństwo według prośby ma przede wszystkim skutek przyszły (dorosłość): pełnienie dobrych uczynków, słuchanie natchnień Ducha Świętego, prowadzące do bycia świadkami Chrystusa oraz głosicielami i obrońcami Ewangelii[1705]. Druga z modlitw, używana przez świeckiego, skierowana jest do Chrystusa, a jako motywację błogosławieństwa podaje łaskę chrztu świętego oraz Jego miłość do dzieci, wyrażoną w zacytowanych słowach z Mt 18,5: „Kto przyjmie jedno z dzieci, Mnie przyjmuje"[1706]. W prośbach zawiera się: w teraźniejszości: opieka, a w przyszłości: odważne wyznawanie wiary, gorąca miłość i wytrwała nadzieja

[1698] OBł, pkt. 146, s. 71.
[1699] OBł, pkt. 147, s. 71–73; SBŁ, s. 310 i SBwDD, s. 314. (Ps 100).
[1700] OBł, pkt. 148, s. 73; AgEł, s. 412 (pomija proklamację Słowa – od słowa wstępnego przechodzi od razu do próśb); SBŁ, s. 168 dodaje „za wstawiennictwem świętych Młodzianków Męczenników"); SBŁ, s. 310; SBwDD, s. 314.
[1701] OBł, pkt. 148, s. 73–74; AgEł, s. 412–413 i SBŁ, s. 168–169 (nie wspominają o sakramencie chrztu), SBŁ, s. 310–311; SBwDD, s. 314.
[1702] OBł, pkt. 148, s. 73–74; AgEł, s. 413; SBŁ, s. 168–169; SBŁ, s. 310–311; SBwDD, s. 314.
[1703] OBł, pkt. 148, s. 73 i pkt. 149, s. 74.
[1704] OBł, pkt. 150, s. 75; SBŁ, s. 169; SBŁ, s. 311; SBwDD, s. 315.
[1705] OBł, pkt. 150, s. 75; AgEł, s. 413; SBŁ, s. 169; SBŁ, s. 311; SBwDD, s. 315.
[1706] OBł, pkt. 151, s. 75.

w dążeniu do królestwa Chrystusa[1707]. Po modlitwie błogosławieństwa ma miejsce pokropienie wodą święconą (pobłogosławioną) wraz ze słowami objaśnienia: ten znak przypomina przyjęty chrzest, przynależność do Chrystusa, który odkupił nas przez Misterium Paschalne[1708]. Zakończeniem obrzędu jest błogosławieństwo (kapłan lub diakon), które może być poprzedzone potrójnym (trynitarnym) wezwaniem[1709]. Świecki czyni na sobie znak krzyża, natomiast kapłan i diakon czyni gest błogosławieństwa. Wypowiadana jest formuła: „Pan Jezus, który umiłował dzieci, niech was (nas – szafarz świecki) błogosławi i zachowa w swojej miłości”[1710].

Obrzęd błogosławieństwa dziecka jeszcze nieochrzczonego posiada podobny schemat, a różni się tym, iż podaje tylko jedną perykopę biblijną (Mk 10, 13–16)[1711] i fragment psalmu 150 po czytaniu lub przemówieniu. Brak też pokropienia wodą święconą (pobłogosławioną). Zasadniczą różnicę w obu obrzędach stanowi treść próśb i modlitwy błogosławieństwa. Zmianie ulega pierwsza prośba wyrażająca wolę Jezusa, aby „nowo narodzone dzieci otrzymały życie od Boga i stały się dziećmi Kościoła” i błaganie o godne przygotowanie się rodziny do przeżycia chrztu dziecka[1712]. Kapłan lub diakon czyni gest włożenia ręki podczas wypowiadania modlitwy, świecki ma ręce złożone. Oracja wskazuje na Boga jako źródło błogosławieństwa i opiekuna dzieci, a także dawcę życia i radości z tego płynącej dla małżonków. Zostaje tu również wspomniany przyszły chrzest dziecka, „które ma się odrodzić z wody i z Ducha Świętego” i zgodnie z prośbą: ma być przyjęte do Bożej „owczarni”, stać się uczestnikiem dóbr Królestwa i we wspólnocie Kościoła uczyć się wielbić Boga[1713]. Agendy zawierają tylko skróconą formę błogosławieństwa dziecka nieochrzczonego.

Obrzęd krótszy błogosławieństwa dziecka, po wezwaniu *Wspomożenie nasze...* podaje krótkie teksty Pisma św.: Mk 10, 14; Mt 18, 3; Mt 18, 5; 1 Kor 14, 20[1714]. Modlitwa błogosławieństwa, pochodzi z poprzednich schematów, jest dostosowana do sytuacji dziecka (ochrzczone, jeszcze nieochrzczone)[1715]. Podana jest również formuła krótka, do użytku kapłana lub diakona: „Pan Jezus, który umiłował dzieci, niech cię, N. błogosławi

[1707] OBł, pkt. 151, s. 75.
[1708] OBł, pkt. 152, s. 76; AgOp, s. 627 (fakultatywnie, w milczeniu); AgEł, s. 413; SBŁ, s. 169 (po błogosławieństwie: gdy jest zbyt dużo dzieci: zamiast włożenia ręki i znaku krzyża na czole); SBŁ, s. 311; SBwDD, s. 315.
[1709] SBŁ, s. 169.
[1710] OBł, pkt. 153–154, s. 75; AgEł, s. 413; SBŁ, s. 311; SBwDD, s. 315.
[1711] OBł, pkt. 162, s. 79. Podaje odnośniki do lekcjonarza obrzędowego.
[1712] OBł, pkt. 165, s. 80.
[1713] OBł, pkt. 166, s. 81.
[1714] OBł, pkt. 171, s. 82; AgKosz, s. 115.
[1715] OBł, pkt. 172, s. 83; AgKosz, s. 116.

i zachowa w swojej miłości”[1716]. Podręczniki służby Bożej zawierają również potrójną formułę modlitwy błogosławieństwa[1717]. Poszczególne części wspominają błogosławienie dzieci przez Jezusa w czasie Jego ziemskiego życia, a także niewinność i troskę ich rodziców oraz wstawiennictwo Najświętszej Maryi Panny i Aniołów Stróżów[1718]. Tematem próśb jest obrona przed złem, miłość Boga, strzeżenie Jego przykazań, jak również towarzystwo Maryi i aniołów stróżów w wieczności[1719].

Teksty błogosławieństwa dzieci w zasadzie oddają jedną z ważniejszych myśli teologii *Vaticanum II*, która w centrum formacji chrześcijańskiej stawia sakrament chrztu. Propozycją modyfikacji mógłby być jeden obrzęd przeznaczony zarówno dla dzieci ochrzczonych, jak i nieochrzczonych, ponieważ w dzisiejszych czasach z różnych względów rodziny odwlekają chrzest dziecka.

1.3. Błogosławieństwo starców

Księga liturgiczna – *Obrzędy Błogosławieństw* – określa tę celebrację jako błogosławieństwo „starców pozostających w domu”[1720]. Chodzi tu o starszych mieszkających w domach lub placówkach opieki[1721]. Celem celebracji jest niesienie bratniej pomocy, aby starsi ludzie „czuli, że są w pełni przyjmowani w rodzinie i we wspólnocie kościelnej”[1722]. Błogosławieństwo ma stać się wyrazem szacunku i wdzięczności starszym ludziom, a także Bogu, za otrzymane łaski i spełnione dobre czyny[1723]. Obrzęd może odbyć się również podczas Mszy św. (po homilii lub na końcu) bądź przy okazji zanoszenia starszym Komunii świętej (także przez ustanowionego akolitę lub innego nadzwyczajnego szafarza Komunii św.)[1724].

Rozdział polskich *Obrzędów błogosławieństw* zawiera cztery podrozdziały: A) Obrzęd błogosławieństwa; B) Obrzęd błogosławieństwa połączony z Mszą świętą; C) Obrzęd błogosławieństwa połączony z Komunią Świętą poza Mszą, a także D) Obrzęd krótszy. W obrzędzie poza Mszą św. po znaku krzyża następuje pozdrowienie *Miłość Boga Ojca...* (kapłan, diakon)[1725] lub – jeśli obrzędowi przewodniczy świecki: *Bracia*

[1716] OBł, pkt. 173, s. 83–84; AgKosz, s. 116.
[1717] AgOp, s. 627; AgTar, s. 484; SBŁ, s. 169.
[1718] AgOp, s. 627; AgTar, s. 484.
[1719] AgOp, s. 627; AgTar, s. 484.
[1720] OBł, s. 118.
[1721] OBł, pkt. 258, s. 118.
[1722] OBł, pkt. 258, s. 118.
[1723] OBł, pkt. 258, s. 118.
[1724] OBł, pkt. 260, s. 118.
[1725] OBł, pkt. 262–263, s. 118–119; AgWł, s. 389 (podaje, że „proponowany obrzęd może być sprawowany przez prezbitera lub diakona”).

i siostry, błogosławmy Pana Jezusa, który jako Dziecię został wzięty w objęcia przez starca Symeona; gdy starzec nosił Dziecię, Ono go umacniało[1726]. W podanym wprowadzeniu starość określona jest jako Boży dar, który wymaga, aby go przyjąć z wdzięcznością[1727]. Jedną z wartości starszych ludzi jest według tekstu możliwość przekazania bogactwa doświadczenia i życia chrześcijańskiego[1728]. Propozycja wprowadzenia kończy się wezwaniem do zjednoczenia ze starszymi oraz błagania, „aby z mocną nadzieją mogli patrzeć w swoją przyszłość"[1729].

Podaje się również wybór perykop do czytania Słowa Bożego: Łk, 2, 25–32, 36–38 (*Oczekując pociechy Izraela*)[1730]; Syr 3, 2–16 (*Kto szanuje ojca, długo żyć będzie*)[1731]; Syr 25, 6–8.10–11 (*Chlubą starców bojaźń Pańska*)[1732]; Mdr 4, 8–9 (*Miarą starości życie nieskalane*)[1733]; Flp 3, 20–4,1 (*Wyczekujemy Zbawcy*)[1734]. Następnie można wykonać psalm responsoryjny (Ps 71, 126) albo inną, odpowiednią pieśń[1735]. Przewodniczący celebracji może krótko wyjaśnić czytania, co – podobnie jak w poprzednich obrzędach – ma na celu zrozumienie przez zgromadzonych obrzędu w świetle wiary[1736].

Wstęp do próśb wymienia Boga jako Tego, który mocą swojej łaski przywraca i umacnia w każdym wieku młodość ducha[1737]. Wydarzenia zbawcze wspomniane w tekście próśb to: objawienie Jezusa Chrystusa Symeonowi i Annie, obietnica Zbawiciela pokoju i pokrzepienia dla utrudzonych i doznających utrapień, a także udzielanie przez Boga łaskawości, hojności, ojcowskiej miłości[1738]. Błagania dotyczą: możliwości doświadczenia zbawienia, radości przez pociechę Ducha Świętego, cierpliwego dźwigania codziennego krzyża, doznawania koniecznej opieki oraz społecznego szacunku wraz z poszanowaniem ich praw[1739].

Jeśli szafarzem jest kapłan lub diakon, ma do wyboru trzy gesty rąk podczas odmawiania modlitwy: wyciągnięcie nad wszystkimi, znak krzyża na czole

[1726] OBł, pkt. 264, s. 119.
[1727] OBł, pkt. 265, s. 119; AgWł, s. 390.
[1728] OBł, pkt. 265, s. 119–120; AgWł, s. 390.
[1729] OBł, pkt. 265, s. 120; AgWł, s. 390.
[1730] OBł, pkt. 266, s. 120; AgWł, s. 390.
[1731] OBł, pkt. 267, s. 121; AgWł, s. 390.
[1732] OBł, pkt. 267, s. 122.
[1733] OBł, pkt. 267, s. 122.
[1734] OBł, pkt. 267, s. 122.
[1735] OBł, pkt. 268, s. 123–124.
[1736] OBł, pkt. 269, s. 124.
[1737] OBł, pkt. 270, s. 124; AgWł, s. 390; AgKosz, s. 128.
[1738] OBł, pkt. 270, s. 125; AgWł, s. 390–391; AgKosz, s. 128.
[1739] OBł, pkt. 270, s. 125; AgWł, s. 390–391; AgKosz, s. 128.

poszczególnych osób lub złożenie rąk[1740]. W pierwszym tekście modlitwy błogosławieństwa wspomina się ufność osób starszych w dobroć Boga, okazywaną w ich doświadczeniu życia[1741]. Występuje tu również wezwanie do uwielbienia za udzielone dary oraz prośba o młodość ducha, trwałe zdrowie ciała, a także by starsi ludzie byli przykładem szlachetnego postępowania[1742]. Druga z modlitw w anaklezie nawiązuje do Dz 17, 28, określając Boga jako Tego, w którym „żyjemy, poruszamy się i jesteśmy”[1743]. Treścią dziękczynienia jest tu dar długowieczności, wytrwałości w wierze oraz pełnienia dobrych czynów[1744]. W prośbie natomiast pojawia się bratnia życzliwość, dobre zdrowie i ufność w chorobie, aby czas starości („życiowej dojrzałości”) mogli przeżywać ku chwale Bożej[1745]. Trzecia, najkrótsza z oracji również wspomina długowieczność jako dar Boży oraz wyraża błaganie o skutek błogosławieństwa, jakim jest doświadczenie Bożej obecności[1746]. Prośba ma też wymiar przeszły i przyszły: pryzmat Bożego Miłosierdzia ma być podstawą odczytywania doświadczenia życia, a „święta nadzieja” – sposobem na patrzenie w przyszłość[1747].

W przypadku, gdy kapłan lub diakon przewodniczy obrzędowi, może użyć potrójnego błogosławieństwa, związanego z gestem wyciągnięcia rąk w stronę starszych[1748]. Tekst zwraca się do Drugiej Osoby Boskiej – Jezusa Chrystusa, prosząc o Jego obecność, obronę, prowadzenie, kroczenie za starcami i ochronę, spoglądanie, zachowanie ich i błogosławieństwo[1749]. Trzykrotne wezwanie kończy ogólna formuła błogosławieństwa[1750]. Osoba świecka, gdy przewodniczy celebracji, kończy ją wezwaniem z Liturgii Godzin: *Niech nas Bóg błogosławi...*[1751]. Zakończeniem obrzędu może być odpowiedni śpiew[1752].

Gdy błogosławieństwo sprawuje się w połączeniu z Mszą świętą, modlitwę próśb można wykorzystać jako modlitwę powszechną oraz dostosować ją do okoliczności albo sformułować jak zwykle (według normalnych wskazań Mszału)[1753]. Odmawia się zawsze

[1740] OBł, pkt. 271, s. 125; AgWł, s. 391 (nie przewiduje przewodniczenia przez świeckiego).
[1741] OBł, pkt. 271, s. 125; AgKosz, s. 128.
[1742] OBł, pkt. 271, s. 125; AgKosz, s. 128–129.
[1743] OBł, pkt. 272, s. 126; AgWł, s. 391.
[1744] OBł, pkt. 272, s. 126; AgWł, s. 391.
[1745] OBł, pkt. 272, s. 126; AgWł, s. 391.
[1746] OBł, pkt. 273, s. 126; AgWł, s. 391.
[1747] OBł, pkt. 273, s. 126; AgWł, s. 391.
[1748] OBł, pkt. 274, s. 126; AgWł, s. 392.
[1749] OBł, pkt. 274, s. 126–127.
[1750] OBł, pkt. 274, s. 127; AgWł, s. 392.
[1751] OBł, pkt. 275, s. 127; por. OWLG, pkt. 54.
[1752] OBł, pkt. 276, s. 127.
[1753] OBł, pkt. 277, s. 127; por. OWMR, pkt. 69–71, s. [28]; AgWł, s. 392–393; AgKosz, s. 127.

pierwszą z modlitw błogosławieństwa (*Panie, nasz Boże, dzięki Twojej łasce...*)[1754]. Na zakończenie Mszy św. do wyboru, prócz podanego wcześniej tekstu błogosławieństwa z trzykrotnym wezwaniem Chrystusa, jest jeszcze modlitwa nad ludem, której tekst jest drugą z kolei proponowaną modlitwą błogosławieństwa poza Mszą św.[1755].

W obrzędzie połączonym z Komunią świętą poza Mszą można tekst Pisma św. zaczerpnąć z perykop podanych w księdze liturgicznej[1756]. Potem następuje modlitwa wspólna wraz z formułą błogosławieństwa, właściwą dla duchowych (*Panie, nasz Boże...*)[1757] lub świeckich (*Panie, Boże wszechmogący*)[1758]. Na krótszy obrzęd błogosławieństwa (w OB – D) składa się wezwanie *Wspomożenie nasze...*, krótki tekst z Pisma św. (Mdr 4, 8–9; Jk 5, 7–8; Łk 9, 23) oraz modlitwa *Panie, Boże wszechmogący...* (duchownych od świeckich odróżnia tutaj tylko sposób ułożenia rąk: wyciągniecie lub znak krzyża na czole albo złożone)[1759]. Tak jak w przypadku błogosławieństwa dzieci istnieje również formuła krótka do użytku duchownych. Określa ona Boga jako tego, „który nikogo nie opuszcza i ojcowską opieką otacza swe dzieci aż do ich późnej starości”[1760].

Podręczniki diecezjalne w zasadzie powielają teksty błogosławieństwa z *Obrzędów Błogosławieństw*, dokonując miejscami ich wyboru (np. czytania). Obrzęd może stać się elementem wyrażania wdzięczności osobom starszym, np. z okazji urodzin albo dni babci czy dziadka. Teksty poprawnie przypominają o wdzięczności wyrażanej Bogu za dar ziemskiego życia, ale także o nieuchronności spotkania z Nim w wieczności.

1.4. Błogosławieństwo katechetów

Obrzęd ten stanowi pierwszy punkt rozdziału 4 *Obrzędów błogosławieństw* zatytułowanego „Obrzędy błogosławieństwa związane z katechizacją i wspólną modlitwą”[1761]. Dotyczy osób, które zostały upoważnione w Kościele lokalnym do prowadzenia katechizacji i może być sprawowany w połączeniu z liturgią słowa (przez

[1754] OBł, pkt. 278, s. 128; AgWł, s. 393; AgKosz, s. 128–129.
[1755] OBł, pkt. 280–282, s. 129–130 i AgKosz, s. 129 (Po modlitwie następuje formuła: *Was wszystkich, tutaj zgromadzonych...)*; AgWł, s. 394 (*Błogosławieństwo Boga wszechmogącego...*) Nie jest to zgodne z rubrykami polskiego Mszału, gdzie podaje się, że „po modlitwie kapłan dodaje: *Niech was błogosławi Bóg wszechmogący*”, **Ojciec i Syn, i Duch Święty*, por. MR 1986, s. 394*. AgKosz, s. 129 wspomina o wyciągnięciu rąk przez szafarza „nad wszystkimi, odmawiając błogosławieństwo lub modlitwę”, lecz nie podaje już tekstu modlitwy nad ludem, lecz samego błogosławieństwa.
[1756] OBł, pkt. 283, s. 130.
[1757] OBł, pkt. 284, s. 130.
[1758] OBł, pkt. 285, s. 131.
[1759] OBł, pkt. 286–288, s. 131–132; AgWł, s. 394–395 (podaje tylko Mdr 4, 8–9, tu już rozróżnia się osobę świecką jako szafarza jak w OBł); AgKosz, s. 130.
[1760] OBł, pkt. 289, s. 132; AgWł, s. 395; AgKosz, s. 131.
[1761] OBł, pkt. 361–377, s. 161–168.

kapłana lub diakona) albo z Mszą świętą (kapłan)[1762].

Na obrzędy wstępne składa się odpowiedni śpiew, znak krzyża oraz pozdrowienie celebransa, wyrażające wolę powszechnego zbawienia[1763]. We wprowadzeniu podkreślona zostaje konieczność współpracy wiernych w duszpasterskiej misji Kościoła w celu doprowadzenia chrześcijan do dojrzałości wiary oraz wyznawania jej w celebracji sakramentów i w świadectwie życia[1764]. Katecheci mają wpierw sami doświadczyć oświecenia słowem Bożym i nauką Kościoła oraz przeżyć tajemnice, w które mają wprowadzać innych[1765]. Prócz uwielbienia tekst zawiera prośbę o łaski Ducha Świętego, potrzebne katechetom do wypełniania ich posługi w Kościele[1766].

Perykopy czytań biblijnych, do wyboru podczas obrzędu, należy zaczerpnąć z Mszy *O ewangelizację ludów*[1767] lub *za pełniących służbę w Kościele*[1768]. Schemat zawarty w *Obrzędach* podaje jako propozycję tekst z Listu do Rzymian (Rz 10, 9–15, *Jak piękne stopy tych, którzy zwiastują dobrą nowinę*)[1769], a także Psalmu 96 (*Głoście cześć Pana wśród wszystkich narodów*), który może być zastąpiony innym, odpowiednim śpiewem[1770]. Tak jak w przypadku innych błogosławieństw, można zależnie od okoliczności wyjaśnić odczytane słowo, co ma pomóc w zrozumieniu znaczenia obrzędu w świetle wiary[1771].

We wstępie próśb powtarza się motyw z pozdrowienia wstępnego – pragnienie zbawienia wszystkich ludzi przez Boga[1772]. Prośby dotyczą przede wszystkim owocnego procesu ewangelizacji, w którego centrum jest poznanie Boga, uwielbienie Go, przyjęcie zwycięstwa krzyża i nauki Apostołów, służba braciom, wierność, współpraca z łaską Ducha Świętego[1773]. Przedmiotem modlitwy błogosławieństwa jest umocnienie postanowienia osób o przekazywaniu katechezy, którą mają przekazywać gorliwie – to, czego wcześniej sami się nauczą przez gorliwe rozważanie Słowa i zgłębianie nauki Kościoła[1774].

[1762] OBł, pkt. 361, s. 161; AgKosz, s. 173.
[1763] OBł, pkt. 363–364, s. 161–162.
[1764] OBł, pkt. 365, s. 162.
[1765] OBł, pkt. 365, s. 162.
[1766] OBł, pkt. 365, s. 162.
[1767] LM, t. VII, s. 263–279.
[1768] LM, t. VII, s. 220–224.
[1769] OBł, pkt. 366, s. 162–163.
[1770] OBł, pkt. 367, s. 163–164.
[1771] OBł, pkt. 368, s. 164; pkt. 374, AgKosz, s. 173.
[1772] OBł, pkt. 369, s. 164; AgKosz, s. 173.
[1773] OBł, pkt. 368, s. 164–165; AgKosz, 173–174.
[1774] OBł, pkt. 369, s. 165.

Zakończeniem obrzędu jest błogosławieństwo z potrójnym wezwaniem. Elementami anamnezy są tutaj objawienie przez Ojca w Chrystusie prawdy i miłości oraz obietnica obecności Chrystusa w Kościele aż do skończenia świata[1775]. W tej formule występują prośby o to, by katecheci byli „zwiastunami Ewangelii i świadkami miłości w świecie", a także by Chrystus potwierdzał ich słowa i czyny. Duch święty ma spocząć na katechetach i wspierać ich w posłudze Słowa[1776]. Jeśli błogosławieństwo sprawuje się wraz z Mszą św. prośby można wykorzystać jako wezwania modlitwy powszechnej[1777], natomiast jej konkluzję stanowi modlitwa błogosławieństwa (można ją odmówić pod koniec Mszy po wezwaniu: *Pochylcie głowy...*)[1778]. Formularz mszalny można wybrać ze Mszy *Za wiernych świeckich*[1779]. To błogosławieństwo znajduje się tylko w *Agendzie liturgicznej* diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej.

Z jednej strony obecność tekstów błogosławieństwa katechetów tylko w jednej agendzie może świadczyć o małej popularności, ale z drugiej zamieszczenie jej w podręczniku wydanym w 2021 roku może rodzić nadzieje na rozpowszechnienie tej celebracji. Sobór Watykański II w wielu miejscach podkreślał ważność misji wiernych świeckich w Kościele, także w funkcji nauczycielskiej, a prowadzenie lekcji religii i katechizacja parafialna stają się realnym udziałem w posłannictwie Kościoła, co wyraża przedstawiony obrzęd[1780].

1.5. Błogosławieństwo pielgrzymów

Pielgrzymki stanowią powszechną formę religijności, wyraz ludowej pobożności[1781] oraz ważny element duszpasterstwa, mający trzy główne cele: pobudzanie wiernych do nawrócenia, pogłębienie życia chrześcijańskiego i rozwój działalności apostolskiej[1782]. Należy uwydatnić duchowy charakter pielgrzymki[1783], składający się z kilku wymiarów: eschatologicznego, pokutnego, świątecznego, kultycznego, apostolskiego oraz wspólnototwórczego[1784].

Obrzęd błogosławieństwa sprawuje się na początku pielgrzymki. Jej początek

[1775] OBł, pkt. 371, s. 165–166.
[1776] OBł, pkt. 371, s. 165–166.
[1777] OBł, pkt. 375, s. 166; AgKosz, a. 173–174.
[1778] OBł, pkt. 376–377, s. 167–168; AgKosz, s. 174.
[1779] MRDP, s. 135; OBł, pkt. 373, s. 167; AgKosz, s. 173.
[1780] Np. DM 21 (członkowie Chrystusa powinni mieć świadomość odpowiedzialności z wszystkich ludzi); KK 33 („Apostolstwo świeckich jest uczestnictwem w samej zbawczej misji Kościoła"); DA 16 (Apostolstwo słowa głoszonego przez świeckich).
[1781] DPLiL, pkt. 279, s. 197.
[1782] OBł, pkt. 404, s. 183; AgKosz, s. 180; AgTar, s. 511; AgWł. s. 371.
[1783] OBł, pkt. 405, s. 183; AgKosz, s. 180; AgWł. s. 371.
[1784] DPLiL, pkt. 285, s. 201–203.

może być związany ze sprawowaniem Mszy św., jakiejś części Liturgii Godzin lub celebracją słowa Bożego. Na zakończenie błogosławi się pielgrzymów[1785]. Proponowany obrzęd może być sprawowany również przed końcem lub na końcu pielgrzymki, tym bardziej, że „ostatni etap drogi powinien być czasem szczególnie intensywnej modlitwy”[1786].

Celebracja inaugurująca pielgrzymkę rozpoczyna się od śpiewu Psalmu 122[121] lub innej odpowiedniej pieśni[1787]. Po znaku krzyża celebrans pozdrawia zebranych formułą, określającą Boga jako zbawienie i pociechę[1788]. Wprowadzenie, które stanowi przygotowanie do przyjęcia błogosławieństwa, przypomina powody pielgrzymowania. Jednym z nich jest nawiedzenie świętych miejsc, będących świadectwem pobożności. Następnym powodem jest nadzieja umocnienia przez Boga Jego łaską życia a także dodania zapału do pełnienia dzieł miłosierdzia. Skutkiem pielgrzymki ma być też świadectwo wiary złożone wobec stałych mieszkańców miejsca – wzajemne budowanie i ubogacenie[1789].

Następnie podany jest wybór czytań biblijnych: 2 Kor 5, 6b–10 (*Pielgrzymujemy z daleka od Pana*); Iz 2, 2–5 (*Postępujmy w światłości Pana*); Łk 2, 41–51 (*Udali się do Jerozolimy*); Łk 24, 13–25 (*Sam Jezus przybliżywszy się szedł z nimi*); Hbr 10, 19–25 (*Przystąpmy z sercem prawym, z wiarą pełną*); 1 P 2, 4–12 (*Jak obcy i przybysze*)[1790]. Odpowiedzią na słowo może być psalm responsoryjny (Ps 24[23]; Ps 27[26]) lub inna pieśń, po czym celebrans może krótko przemówić do zebranych, wyjaśniając znaczenie sprawowanej celebracji w kontekście czytań[1791].

Według wstępu próśb, których adresatem jest Bóg, stanowi On początek i kres pielgrzymowania. Poszczególne z wezwań wspominają: rolę Boga w pielgrzymce Izraela przez pustynię (wódz i droga); rolę Chrystusa jako drogi do Ojca; dar Najświętszej Maryi Panny jako wzór naśladowania Jej Syna; prowadzenie Kościoła przez Ducha Świętego, a także sprawiedliwość i pokój jako drogi do Boga[1792].

[1785] OBł, pkt. 407, s. 183; DPLiL, pkt. 287, s. 203; AgKosz, s. 181; AgWł, s. 372.
[1786] DPLiL, pkt. 287, s. 203.
[1787] OBł, pkt. 409, s. 183–184; AgKosz, s. 181; AgTar, s. 511; AgWł, s. 372.
[1788] OBł, pkt. 410, s. 184; AgKosz, s. 181; AgTar, s. 511; SBwDD, s. 378 („pozdrowienie celebransa” – nie podaje formuły); AgWł, s. 372.
[1789] OBł, pkt. 411, s. 184; AgKosz, s. 181–182; AgTar, s. 511; AgCz, s. 711; SBwDD, s. 378–379; AgWł, s. 372.
[1790] OBł, pkt. 412, s. 184–185; AgKosz, s. 182; AgWł, s. 372; AgTar, s. 512 i AgCz, s. 711–712 oraz SBwDD, s. 379 (podają tylko 2 Kor 5, 6b–10).
[1791] OBł, pkt. 414–415, s. 185–187; AgKosz, s. 183; AgWł, s. 372; AgTar, s. 512 i AgCz, s. 712 oraz SBwDD, s. 379 (nie wspominają o psalmie responsoryjnym).
[1792] OBł, pkt. 416, s. 187–188; AgKosz, s. 183–184; AgTar, s. 512–513; AgCz, s. 712; SBwDD, s. 379–

Tekst oracji błogosławieństwa w anaklezie ukazuje Boga jako zawsze obecnego blisko przy ludziach miłujących i szukających Go oraz okazującego im miłosierdzie[1793]. Obecność Boża jest także przedmiotem prośby w modlitwie, która ponadto wyraża błaganie o kierowanie się wolą Bożą w pielgrzymowaniu. Szczęśliwe dotarcie do celu pielgrzymki ma dokonać się dzięki pokrzepieniu Bożą obecnością, na co składa się: osłanianie zbawienną opieką (za dnia) i oświecanie blaskiem łaski (w nocy)[1794]. Niektóre z podręczników wspominają o pokropieniu wodą święconą[1795]. Obrzęd kończy się błogosławieństwem z potrójnym wezwaniem, w którym celebrans prosi Boga o kierowanie drogą pielgrzymią, doprowadzenie do zbawienia, obecność i towarzyszenie oraz szczęśliwy koniec pielgrzymki[1796].

Całkiem inne teksty celebracji zawiera wydana w Lubaczowie *Służba Boża*. Obrzęd rozpoczyna się tam pieśnią, po czym celebrans we wprowadzeniu podkreśla, iż pielgrzymi mają modlić się w intencjach własnych, ale także Kościoła, świata i parafii[1797]. Przywołuje się tu również wstawiennictwo Rafała Archanioła. Modlitwa rozpoczyna się dialogiem *Kyrie eleison – Chryste eleison – Kyrie eleison*, po czym celebrans wprowadza do modlitwy Pańskiej, podkreślając, iż tej modlitwy nauczył Jezus „pielgrzymujący do świątyni jerozolimskiej”[1798]. Po dialogu *Zachowaj sługi swoje Panie – Którzy w Tobie pokładają nadzieję – Panie wysłuchaj modlitwy nasze...* następuje jedna z dwóch oracji[1799]. Pierwsza wspomina wydarzenia z historii zbawienia: przeprowadzenie Izraelitów przez Morze Czerwone i doprowadzenie trzech Mędrców do Jezusa[1800]. Prośba dotyczy pomyślności i radosnego czasu pielgrzymki, zawiera także porównanie do wędrówki Tobiasza z aniołem oraz błaganie o szczęśliwe dotarcie do celu i „przystani zbawienia wiecznego”[1801]. Błogosławieństwo przywołuje Chrystusa, który ma: bronić; być przed pielgrzymami; prowadzić; być za nimi; z nimi, aby błogosławić[1802]. Opisana tu prośba – o pokój i błogosławieństwo, które ma zstąpić i pozostać na zawsze – jest

380; AgWł, s. 373.
[1793] OBł, pkt. 417, s. 188; AgKosz, s. 184; AgTar, s. 513; AgCz, s. 712; SBwDD, s. 380; AgWł, s. 373.
[1794] OBł, pkt. 417, s. 188; AgKosz, s. 184; AgTar, s. 513; AgCz, s. 712; SBwDD, s. 380; AgWł, s. 374.
[1795] AgTar, s. 513; AgCz, s. 713; SBwDD, s. 380.
[1796] OBł, pkt. 418, s. 188–189; AgKosz, s. 184–185; AgTar, s. 513–514; AgCz, s. 713; SBwDD, s. 380–381; AgWł, s. 374.
[1797] SBL, s. 788.
[1798] SBL, s. 788.
[1799] SBL, s. 788.
[1800] SBL, s. 788.
[1801] SBL, s. 788.
[1802] SBL, s. 788.

skierowana do trzech Osób Boskich[1803]. Potem następuje pokropienie wodą święconą i rozesłanie (*Idźcie w pokoju Chrystusa*) oraz pieśń: *Jest droga, która wiedzie nas*[1804].

W tejże agendzie znajduje się celebracja zatytułowana „Powrót pielgrzymki". Wspomina się tam o zwyczaju, iż rodzina i znajomi pielgrzymów wychodzą im na spotkanie z kwiatami[1805]. Gdy pątnicy zbliżają się do kościoła, będącego celem pielgrzymki, odzywają się dzwony i są witani przez kapłanów, po czym następuje pokropienie wodą święconą[1806]. Śpiewa się wówczas pieśń (np. *Cóż Ci, Jezu damy*; *Pobłogosław Jezu drogi*; *Matko Niebieskiego Pana*)[1807]. Miejscowy duszpasterz dziękuje pielgrzymom za ich trud i modlitwę w intencjach parafii[1808]. Proponuje się również nabożeństwo eucharystyczne, rozpoczynające się pieśnią na wystawienie *Kłaniam się Tobie*, po której następuje chwila cichej adoracji. Po adoracji odmawia się oracje, wskazującą na władzę Boga nad czasem życia człowieka. Prośba natomiast dotyczy „daru trwałego pokoju" i bezpieczeństwa, a także zawiera dziękczynienie za powrót w zdrowiu. Wprowadzenie do *Ojcze nasz* wspomina troskę Boga „najlepszego Ojca" podczas pielgrzymki. Po tej modlitwie wyrazem wdzięczności ma być śpiew hymnu *Ciebie, Boga wysławiamy*, po którym następuje „błogosławieństwo sakramentalne" oraz pieśń końcowa (*Na wszystkich drogach życia*; *My chcemy Boga)*[1809].

Obrzęd błogosławieństwa, związany z zakończeniem pielgrzymki może być sprawowany przed lub po powrocie. W *Obrzędach błogosławieństw* oraz innych podręcznikach służby Bożej celebracja rozpoczyna się od znaku krzyża i pozdrowienia, którego zamieszczona formuła określa Boga jako nadzieję i pociechę, a także wyraża prośbę o napełnienie „pokojem i radością w Duchu Świętym"[1810]. Przemówienie wstępne celebransa nazywa pielgrzymkę „szczęśliwym czasem łaski", która jej uczestników „skłania do odnowy głębi serc". Sanktuaria są tu określone jako znaki Bożego domu, którego nie wznosił człowiek. Są one również w funkcji – znaku Ciała Chrystusa, którego pielgrzymi stanowią żywe i wybrane kamienie – zbudowani na fundamencie Jego jako kamienia węgielnego. We wprowadzeniu znajduje się także zachęta do pielęgnowania owocu pielgrzymki: głębszego przeżywania powołania ze świadomością bycia

[1803] SBL, s. 789.
[1804] SBL, s. 789.
[1805] SBL, s. 789.
[1806] SBL, s. 789.
[1807] SBL, s. 789.
[1808] SBL, s. 789.
[1809] SBL, s. 789.
[1810] OBł, pkt. 420–421, s. 189; AgKosz, s. 185; AgWł, s. 374.

„wybranym plemieniem, królewskim kapłaństwem, narodem świętym”. Powołanie to ma objawiać się przede wszystkim w głoszeniu dobroci Boga[1811].

Proponowane są czytania:1 Krn 29, 9–18 – cały tekst (*Jesteśmy pielgrzymami przed Tobą, Boże i przechodniami*); Łk 24, 28–35 (*Opowiadali, co ich spotkało w drodze*); J 5, 1–15 (*Weź swoje łoże i chodź*); J 9, 1–38 (*Poszedłem, obmyłem się i przejrzałem*); Dz 8, 26–35 (*Przybył do Jerozolimy uczcić Boga i wracał*); Hbr 13, 12–21 (*Nie mamy tutaj trwałego miasta, ale szukamy tego, które ma przyjść*)[1812]. Proponuje się śpiewy po odczytaniu słowa Bożego: Ps 84 [83] lub Ps 122 [121] albo inną odpowiednią pieśń[1813]. Tak samo jak w przypadku wcześniej opisywanych obrzędów, celebrans może krótko przemówić do zebranych, aby wyjaśnić im znaczenie obrzędu, posługując się odczytanymi tekstami biblijnymi[1814].

We wprowadzeniu do modlitwy próśb przypomniano, że Bóg jest Panem „nieba i ziemi”, wspomina się również Jego wolę, aby Jezus Chrystus posiadał ludzką naturę z pełnią bóstwa[1815]; jest On początkiem i końcem ludzkiego pielgrzymowania[1816]. Prośby wspominają najpierw wyjście Izraela – Paschę – jako zapowiedź drogi zbawienia, a następnie ustanowienie Kościoła, aby stał się jaśniejącym sanktuarium dla wszystkich narodów. Ponadto przypomina się prawdy o wiecznej ojczyźnie w niebie oraz potrzebie rozpoznawania w życiu znaków Bożej obecności. Błagania dotyczą posłuszeństwa, licznych członków kościoła, szukania wiecznej ojczyzny oraz świadomości towarzyszenia Chrystusa w życiu (i podczas łamania chleba – Eucharystii)[1817].

Zwieńczenie próśb stanowi modlitwa błogosławieństwa. Rozpoczyna się od anaklezy podobnej do żydowskiego *beraka* – „Błogosławiony jesteś, Boże, Ojcze naszego Pana, Jezusa Chrystusa”[1818]. Narodem wybranym przez Boga według modlitwy stają się ludzie oddani i pełniący dobre czyny. Udziałem Boga jest poruszenie (przez „tchnienie”) serc pielgrzymów, którzy trwają przy Nim i służą Mu. Prośba dotyczy tu hojnego błogosławieństwa i radości, która połączona ze świadectwem doznanych łask i przemiany życia ma stać się owocem pielgrzymki[1819]. W zakończeniu obrzędu potrójne błogosławieństwo określa Boga jako Pana nieba i ziemi, sprawcę jedności rozproszonych

[1811] OBł, pkt. 422, s. 190; AgKosz, s. 185–186; AgWł, s. 375.
[1812] OBł, pkt. 423–424, s. 191–192; AgKosz, s. 186–187; AgWł, s. 375 (podaje tylko sigla 1 Krn 29, 9–18).
[1813] OBł, pkt. 425, s. 192–193; AgKosz, s. 187.
[1814] OBł, pkt. 426, s. 193; AgKosz, s. 187; AgWł, s. 375.
[1815] OBł, pkt. 427, s. 193; AgKosz, s. 187.
[1816] AgWł, s. 375.
[1817] OBł, pkt. 427, s. 194–193; AgKosz, s. 187–188; AgWł, s. 375–376.
[1818] OBł, pkt. 428, s. 194; AgKosz, s. 188; AgWł, s. 376.
[1819] OBł, pkt. 428, s. 194–195; AgKosz, s. 188; AgWł, s. 376.

dzieci i pragnienia dobra w człowieku. Wezwanie zawiera błaganie o zachowanie w opatrzności pielgrzymów, umocnienie pobożności oraz by stanowili w Bogu „jedno serce i jedną duszę”[1820]. Na koniec obrzędu można wykonać odpowiedni śpiew[1821].

Proponowane obrzędy zawierają myśli zgodne z *Dyrektorium o Pobożności ludowej i liturgii*, które przedstawia pielgrzymkę jako przestrzeń dla uwielbienia Boga, pojednania z Nim i bliźnimi oraz błagania o wstawiennictwo Najświętszej Maryi Panny lub świętego[1822]. Analizowane teksty, które dotyczą celu pielgrzymki, można wpisać w trzy określenia zawierające się w tytule dokumentu Papieskiej Rady ds. Migrantów i Podróżnych: „pamięć”; „obecność”; „proroctwo Boga żywego”[1823].

1.6. Błogosławieństwo przed rozpoczęciem podróży

Obrzędy Błogosławieństw zawierają zarówno obrzęd pełny, jak i krótszy. Z uwagi na zastosowanie w agendach tylko obrzędu skróconego pominięto analizę pełnego. Księga liturgiczna rozpoczyna celebrację od wezwania *Wspomożenie nasze*[1824], po którym ma miejsce krótka lektura tekstu Pisma Świętego: Tb 4, 19a[1825] lub J 14, 6[1826]. Po czytaniu następuje modlitwa błogosławieństwa, której *Obrzędy* podają dwa warianty. Dłuższa z nich wspomina nakaz Boga skierowany do Abrahama, by opuścił swoją ziemię i dom rodzinny, a także przywołuje opiekę Bożą nad nim podczas drogi. Przedmiotem prośby jest opieka Boża oraz pomoc w potrzebie, polegającą na tym, że Bóg będzie dla podróżnych towarzyszem, pociechą i obroną, aby mogli dotrzeć pomyślnie do celu i następnie szczęśliwie wrócili do domu[1827]. Druga formuła oracji (krótsza) składa się z samych próśb: o błogosławieństwo z nieba; kierowanie drogami; doznawanie opieki wśród zmienności świata[1828]. Formułę błogosławieństwa podróżnych zawiera tylko jedna agenda – *Służba Boża w Diecezji Drohiczyńskiej* i jest to przedruk z *Obrzędów błogosławieństw*. Świadczyć to może o małej popularności tego błogosławieństwa. Teksty stanowią wypełnienie jednego z celów sakramentaliów – uświęcania różnych okoliczności życia człowieka[1829].

[1820] OBł, pkt. 429, s. 195; AgKosz, s. 189; AgWł, s. 376.
[1821] OBł, pkt. 430, s. 195; AgKosz, s. 189.
[1822] DPLiL, pkt. 264, s. 187.
[1823] Papieska Rada ds. Migrantów i Podróżnych, *Sanktuarium – pamięć obecność, proroctwo Boga żywego*, „Liturgia Sacra” 5 (1999), z. 2, s. 253–274.
[1824] OBł, pkt. 449, s. 203; SBwDD, s. 381.
[1825] OBł, pkt. 450, s. 204; SBwDD, s. 381.
[1826] OBł, pkt. 450, s. 204.
[1827] OBł, pkt. 451, s. 204; SBwDD, s. 381.
[1828] OBł, pkt. 452, s. 204.
[1829] KL 60.

1.7. Błogosławieństwo świec i wiernych we wspomnienie św. Błażeja

Umieszczenie tej celebracji w rozdziale dotyczącym błogosławieństwa osób – spowodowane jest pierwszeństwem osoby nad rzeczą, która ma służyć człowiekowi. Analizując księgę *De Benedictionibus*, można zauważyć, iż uwypuklenie znaczenia osoby jako przedmiotu błogosławieństwa było także zamysłem posoborowej odnowy błogosławieństw, które wcześniej zorientowane były na przedmioty: zarówno dewocjonalia, jak i rzeczy codziennego użytku[1830].

Pius Parsch utrzymuje, iż zanim Błażej został biskupem, zajmował się medycyną. Wspomina on również legendę o męstwie Błażeja, którego prefekt Agricolas kazał siec rózgami i zawiesić na rusztowaniu, po czym obdarto go ze skóry, a także bezskutecznie usiłowano utopić aż wreszcie ścięto mieczem. Jego kult zaczął się rozwijać od razu po śmierci – istnieje przekaz o siedmiu niewiastach ściętych za to, że zbierały krew zabitego biskupa Błażeja jako relikwię[1831]. Błogosławieństwo zapalonymi świecami, udzielane za wstawiennictwem św. Błażeja, było dość powszechne w tradycji Kościoła m.in. znane w regionach niemieckojęzycznych[1832]. Prócz tego *sacramentale* praktykowano błogosławieństwo chleba, wina, wody i owoców ku czci tegoż świętego, zatwierdzone w 1883 r. dla diecezji Urgell w Hiszpanii[1833]. W Polsce to błogosławieństwo znalazło się w użyciu bardzo szybko – tekst oracji również wspomina wstawiennictwo św. Błażeja w leczeniu chorób gardła oraz innych chorób[1834]. Natomiast błogosławieństwo świec i wiernych spotyka się zarówno w ówczesnych, jak i późniejszych polskich rytuałach[1835]. Tekst dawnej oracji wiązał Słowo, którym Bóg stworzył świat ze Słowem Wcielonym dla odkupienia człowieka. Św. Błażej był tam określony jako składający świadectwo wiary przez doświadczenie wielorakich tortur. W modlitwie jest także wspomniany przywilej, którym go obdarzył Bóg: leczenie chorób gardła. Dotknięcie szyi świecą (pobłogosławioną i uświęconą) ma bronić od chorób i skłaniać człowieka do dziękczynienia[1836].

[1830] J. Stefański, *Redakcja...*, s. 232.
[1831] P. Parsch, *Rok liturgiczny. Tom I. Cykl Bożego Narodzenia*, Pallotinum 1949, s. 515.
[1832] *Rituale für den Chor– und Mesnerdienst: Bearb. für die Diözesen München–Freising, Augsburg, Passau, Regensburg und Eichstätt*, Pustet, Regensburg 1932, s. 108; *Rituale Parvum. Kleines Rituale nach der Ausserordentlichen Form des Romischen Ritus*, Priesterbruderschaft St. Petrus, Thawil 2016, s. 184–186.
[1833] W. Pałęcki, *Benedictiones reservatae...*, dz. cyt., s. 353.
[1834] *Rituale Sacramentorum ac aliarum Ecclesiae caeremoniarum ex decreto synodi provin. Petriconviensis ad uniformem ecclesiarum Regni Poloniae*, Cracoviae 1884, s. 799–800 (nie ma tam błogosławieństwa świec i wiernych).
[1835] *Rituale wratislaviense...,* dz. cyt., s. 291–292; RR 1927, s. 747–448.
[1836] *Rituale wratislaviense...,* dz. cyt., s. 291–292; RR 1927, s. 747–448. Ciekawym jest użycie w tym

Obrzęd błogosławieństwa świec i wiernych we wspomnienie św. Błażeja może się odbywać 3 lutego podczas Mszy św. sprawowanej koniecznie z formularza o tym świętym (wspomnienie dowolne)[1837]. Wprowadzenie do obrzędu odbywa się po pozdrowieniu celebransa przez niego samego lub komentatora[1838] albo po modlitwie po Komunii[1839]. Zarówno *Obrzędy*, jak i podręczniki służby Bożej zamieszczają przykładowy tekst. Informuje on wiernych o tym, że św. Błażej był biskupem Sebasty (miasto leżące na terenie dzisiejszej Turcji) oraz zginął śmiercią męczeńską ok. 316 r. Znajduje się tam również wzmianka jego wstawiennictwie w chorobach gardła, sięgającym wczesnego średniowiecza[1840]. Chodzi o przekaz o uzdrowieniu przez świętego Błażeja dziecka, które udusiło się ością[1841]. Wprowadzenie także zachęca do modlitwy za wstawiennictwem męczennika o zdrowie gardła i dobre korzystanie z daru mowy, a także zapowiada błogosławieństwo, które będzie udzielane pod koniec Mszy św., „połączone z prośbą o zachowanie od chorób gardła i języka”[1842]. Obok ołtarza na osobnym stoliku należy przygotować dwie specjalne świece, które zapala się po modlitwie po Komunii. Przed modlitwą błogosławieństwa celebrans wygłasza słowa przygotowania, posługując się proponowanym lub podobnym tekstem. Zamieszczony tekst rozpoczyna się od wskazania na Boga jako źródła życia, który jest adresatem prośby o zdrowie gardła i właściwe korzystanie z daru mowy, polegające na używaniu jej „na chwałę Bożą i pożytek ludzi”[1843].

Modlitwa błogosławieństwa zawiera w anamnezie wspomnienie kilku wydarzeń zbawczych: stworzenie świata, wcielenie, leczenie chorób duszy i cała przez Jezusa[1844]. Znajduje się tam również wspomnienie św. Błażeja, jego świadectwa wiary, danego przez męczeńską śmierć oraz dar udzielony mu przez Boga w postaci „łaski leczenia chorób gardła”[1845]. W błogosławieństwie świecy zawiera się prośba o wstawiennictwo

tekście w stosunku do św. Błażeja określenia „Martyr et Pontifex”.

[1837] OBł, pkt. 1327, s. 247; AgOp, s. 598; AgKosz, s. 285; AgCz, s. 660; AgWł, s. 124; AgEł, s. 399.

[1838] OBł, pkt. 1328, s. 247; AgOp, s. 598; AgKosz, s. 285; AgCz, s. 660; AgWł, s. 124; AgEł, s. 400.

[1839] AgOp, s. 598; SBŁ, s. 148; SBwDD, s. 370.

[1840] OBł, pkt. 1328, s. 247; AgOp, s. 598 („dawny przekaz”); AgKosz, s. 285; AgCz, s. 660; AgWł, s. 124. AgEł, s. 400; SBŁ, s. 148; SBwDD, s. 370.

[1841] AgOp, s. 598; por. P. Parsch, *Rok liturgiczny. Tom I,* dz. cyt., s. 515.

[1842] OBł, pkt. 1328, s. 247; AgOp, s. 598; AgKosz, s. 285; AgCz, s. 660; AgWł, s. 124; AgEł, s. 400; SBŁ, s. 148 i SBwDD, s. 370 („w jego wspomnienie święci się świece i udziela specjalnego błogosławieństwa”).

[1843] OBł, pkt. 1329, s. 247; AgOp, s. 599 i SBŁ, s. 148 (nie wspominają o osobnym stoliku); AgKosz, s. 285; AgCz, s. 661; AgWł, s. 124 oraz AgEł, s. 400 (świece długie z okapnikami); SBŁ, s. 269 (świece mają być zapalone i skrzyżowane).

[1844] OBł, pkt. 1330, s. 248; AgOp, s. 599; AgKosz, s. 286; AgCz, s. 661; AgWł, s. 124–125; AgEł, s. 400; SBŁ, s. 148–149; SBwDD, s. 370.

[1845] OBł, pkt. 1330, s. 248; AgOp, s. 599; AgKosz, s. 286; AgCz, s. 661; AgWł, s. 125; AgEł, s. 400; SBŁ, s. 148–149; SBwDD, s. 370.

męczennika w uwolnieniu od chorób gardła i innych niebezpieczeństw oraz jako następstwo udzielonych łask – składanie Bogu dziękczynienia[1846]. Po pokropieniu wodą święconą zgromadzonych oraz świec wierni podchodzą do celebransa, który ich błogosławi[1847]. Sposób użycia świec ma określać miejscowy zwyczaj[1848]. Kapłan, błogosławiąc wiernych, używa formuły: „Za wstawiennictwem świętego Błażeja, biskupa i męczennika, niech Bóg zachowa cię od choroby gardła i wszelkiej innej dolegliwości. W imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego", na co wierny odpowiada: „Amen"[1849].

W porównaniu ze starszymi rytuałami nastąpiło w tekstach posoborowych przesunięcie akcentu z rzeczy na osoby, a także związanie błogosławieństwa z Mszą świętą, sprawowaną z formularza ze wspomnienia dowolnego św. Błażeja.

1.8. Błogosławieństwo pojazdów i kierowców we wspomnienie św. Krzysztofa

Wprowadzenie do obrzędu przytacza kilka faktów, podanych przez tradycje, z życia św. Krzysztofa. Przed przyjęciem chrztu był on rzymskim żołnierzem, przyjął ten sakrament z rąk pustelnika, za którego radą osiadł nad rzeką, gdzie służył pomocą przemieszczającym się tamtędy podróżnym[1850]. Zginął śmiercią męczeńską ok. 250 r. w czasie prześladowań prowadzonych przez cesarza Decjusza[1851], a męczeństwo przepowiedział mu sam Chrystus, który przyszedł do niego – nierozpoznany – jako podróżny[1852]. Św. Krzysztof był czczony jako patron przewoźników, tragarzy, flisaków oraz pielgrzymów[1853]. W obecnych czasach dość popularne jest przyzywanie go jako orędownika dla kierowców[1854]. Tekst wymienia również dni, w które dokonuje się błogosławieństwa pojazdów i kierowców: 25 lipca (wspomnienie św. Krzysztofa), 31 maja (Święto Nawiedzenia NMP), 29 września (św. Rafała), 2 października (Świętych

[1846] OBł, pkt. 1330, s. 248; AgOp, s. 599; AgKosz, s. 286; AgCz, s. 661; AgWł, s. 125; AgEł, s. 400; SBŁ, s. 149; SBwDD, s. 370.
[1847] OBł, pkt. 1331, s. 248; AgOp, s. 599; AgKosz, s. 286; AgCz, s. 661; AgWł, s. 125 AgEł, s. 400; SBŁ, s. 149; SBwDD, s. 370.
[1848] OBł, pkt. 1331, s. 248; AgOp, s. 599; AgKosz, s. 286; AgCz, s. 661; AgWł, s. 125 i AgEł, s. 400; („trzymając zapalone świece"); SBŁ, s. 149; SBwDD, s. 369 (zapalone i skrzyżowane).
[1849] OBł, pkt. 1331, s. 248; AgOp, s. 599; AgKosz, s. 286; AgCz, s. 661; AgWł, s. 125; AgEł, s. 400; SBŁ, s. 149; SBwDD, s. 371.
[1850] OBł, pkt. 1393, s. 278; AgOp, s. 607; AgKosz, s. 295; AgTar, s. 486; AgWł, s. 136; AgEł, s. 407.
[1851] OBł, pkt. 1393, s. 278; AgOp, s. 607; AgKosz, s. 295; AgTar, s. 486; AgWł, s. 136; AgEł, s. 407.
[1852] AgOp, s. 607; Podręczniki: AgWł, s. 137; AgEł, s. 407 (wspomina to wprowadzenie: „święty Krzysztof, który nosił na swoich barkach Chrystusa").
[1853] OBł, pkt. 1393, s. 278; AgOp, s. 607; AgKosz, s. 295; AgTar, s. 486; AgWł, s. 136; AgEł, s. 407.
[1854] OBł, pkt. 1393, s. 278; AgOp, s. 607; AgKosz, s. 295; AgWł, s. 136; AgEł, s. 407.

Aniołów Stróżów) albo „w innym odpowiednim dniu”[1855].

Celebracja może być sprawowana przez kapłana lub diakona po zakończeniu Mszy św. albo nieszporów lub w związku z liturgią Słowa[1856]. Kierowcy podczas obrzędu stoją przy swoich pojazdach. Obrzęd może zostać rozpoczęty pieśnią, np. *Pod Twą obroną* lub *Liczę na Ciebie, Ojcze*[1857]. Po znaku krzyża pozdrowienie określa Jezusa jako drogę, prawdę i życie, i zawiera życzenie Jego obecności[1858]. Monicja przygotowująca rozpoczyna się od zaznaczenia woli Bożej, aby ludzie drogami tego świata, z pobożnością i rozsądkiem, zdążali do kresu, czyli nieba – i wiecznej wspólnoty z Trójcą Świętą[1859]. Przemówienie zapowiada również prośby, wynikające z celebracji – o opiekę, błogosławieństwo, rozsądek i bezpieczeństwo poruszających się pojazdami[1860]. Znajduje się tam również zwrot do Chrystusa, który jest „naszą drogą” – o obecność i prowadzenie „do celu podróży i życia”[1861]. Wprowadzenie może także przypominać cel zgromadzenia, jakim są wyżej wymienione prośby. Wspomina się również potrzebę godziwego i bezpiecznego wykorzystania tych pojazdów – aby nie oddalały od Boga, ale raczej do niego przybliżały – szczególnie od przeżywania po chrześcijańsku niedzieli[1862]. Tekst może również przypominać potrzebę modlitwy (znaku krzyża) przed każdą jazdą[1863].

W części przeznaczonej na lekturę Słowa Bożego proponuje się dwa fragmenty z Ewangelii św. Jana: J 14, 6–7 (*Ja jestem drogą i prawdą, i życiem*); J 14, 1–6 (*Niech się nie trwoży serce wasze*)[1864]. Po przemówieniu celebransa[1865] ma miejsce modlitwa prośbami. Zestaw podany w *Obrzędach* zawiera osiem wezwań, które wspominają wybrane elementy misterium zbawczego: Wcielenie, głoszenie Ewangelii i uzdrawianie chorych, towarzyszenie uczniom na morzu oraz w drodze do Emaus, a także wolę Jezusa, by ludzie dążyli do Domu Ojca i naśladowali Samarytanina w trosce o poranionego[1866]. Jedno z wezwań nawiązuje do nakazu św. Pawła, aby chrześcijanie „rozumnie, sprawiedliwie i pobożnie żyli na tym świecie”[1867]. W prośbach zawiera się też motyw

[1855] OBł, pkt. 1393, s. 278; AgOp, s. 607; AgKosz, s. 295; AgTar, s. 486; AgWł, s. 136; AgEł, s. 407.
[1856] OBł, pkt. 1394, s. 278; AgOp, s. 607; AgKosz, s. 295; AgTar, s. 486; AgWł, s. 136; AgEł, s. 407.
[1857] OBł, pkt. 1395, s. 278; AgKosz, s. 295–296; AgTar, s. 486; AgEł, s. 407 („można wykonać odpowiednią pieśń”).
[1858] OBł, pkt. 1396, s. 279; AgKosz, s. 296; AgTar, s. 486 (tylko znak krzyża).
[1859] OBł, pkt. 1397, s. 279; AgKosz, s. 296; AgTar, s. 486–487.
[1860] OBł, pkt. 1397, s. 279; AgKosz, s. 296; AgTar, s. 487.
[1861] OBł, pkt. 1397, s. 279; AgKosz, s. 296; AgTar, s. 487.
[1862] AgWł, s. 137; AgEł, s. 407.
[1863] AgWł, s. 137; AgEł, s. 407.
[1864] OBł, pkt. 1398, s. 279–280; AgKosz, s. 297; AgTar, s. 487 (tylko sigla).
[1865] OBł, pkt. 1399, s. 280; AgKosz, s. 297; AgTar, s. 487 (nie zawiera próśb).
[1866] OBł, pkt. 1400, s. 280–282; AgKosz, s. 297–299.
[1867] Tt 2, 12.

maryjny – oddanie przez Chrystusa proszących pod opiekę Jego i naszej matce[1868]. Intencje, które zawierają wezwania, koncentrują się wokół obecności Chrystusa, Jego pomocy, wsparcia w życiowych niebezpieczeństwach, rozsądnego i bezpiecznego korzystania z pojazdów oraz udzielania pomocy innym potrzebującym podróżnym, szczególnie poszkodowanym w wypadkach[1869]. Wspomina się również o zachowaniu od grzechu nietrzeźwego prowadzenia pojazdów[1870].

Pierwsza z modlitw błogosławieństwa zawiera prośbę o wstawiennictwo św. Krzysztofa[1871], druga zaś – krótsza – takiego wezwania nie posiada (może być więc wykorzystana w innym dniu niż wspomnienie świętego)[1872]. Anamneza pierwszej modlitwy błogosławieństwa wskazuje na Boga, którzy przez swoje Słowo stworzył świat oraz dał człowiekowi przywilej władzy nad resztą stworzenia, a także możliwość kształtowania tej rzeczywistości zgodnie z Bożą wolą. Błaganie dotyczy godziwego przeznaczenia pojazdów (służba dobru ludzi, ich pracy i wypoczynkowi), roztropności, ostrożności i bezpieczeństwa kierowców oraz obecności Chrystusa przy nich[1873].

Anakleza drugiej z modlitw błogosławieństwa określa Boga jako „nieskończonego miłosierdzia i niezmierzonego majestatu". W tym zwrocie obecne jest również przekonanie, że ani czas, ani przestrzeń nie może oddalić Boga od tych, którymi się opiekuje. W prośbie zawiera się pomoc kierowcom, bycie przewodnikiem i opiekunem, ufność w przeciwnościach, zdrowie i roztropność, a także osiągnięcie celu „swoich szlachetnych pragnień"[1874].

Po oracji kropi się wodą święconą kierowców i ich pojazdy – „przechodząc wzdłuż szpaleru". Można w tym czasie śpiewać pieśni, np. *Błogosław, Panie nas*; *Pod Twą obronę*[1875]. Zakończenie obrzędu stanowi błogosławieństwo z jednym wezwaniem („Niech Pan kieruje waszymi podróżami, abyście żyli w pokoju i doszli do życia wiecznego") oraz ogólną formułą. Na koniec obrzędu można zaśpiewać pieśń, np. *My chcemy Boga*[1876].

[1868] OBł, pkt. 1400, s. 282; AgKosz, s. 299.
[1869] OBł, pkt. 1400, s. 280–282; AgKosz, s. 298–299.
[1870] OBł, pkt. 1400, s. 282; AgKosz, s. 299.
[1871] OBł, pkt. 1401, s. 282–283; AgOp, s. 609; AgKosz, s. 299; AgTar, s. 487; AgCz, s. 677; AgWł, s. 137; AgEł, s. 408; SBŁ, s. 150–151; SbwDD, s. 372.
[1872] OBł, pkt. 1402, s. 283; AgOp, s. 609; AgKosz, s. 300; AgTar, s. 487–488; AgCz, s. 677.
[1873] OBł, pkt. 1401, s. 282–283; AgOp, s. 608–609; AgKosz, s. 299; AgTar, s. 487; NKP, s. 115–116; Podręczniki: AgCz, s. 677; AgWł, s. 137; AgEł, s. 408; SBŁ, s. 150–151; SBwDD, s. 372 używają l. pojedynczej „ten pojazd".
[1874] OBł, pkt. 1402, s. 283; AgOp, s. 609; AgKosz, s. 300; AgTar, s. 487–488; AgCz, s. 677.
[1875] OBł, pkt. 1403, s. 283; AgKosz, s. 300; AgTar, s. 488.
[1876] OBł, pkt. 1404, s. 283–284; AgKosz, s. 300; AgTar, s. 488; NKP, s. 116 podaje formułę

Obrzęd krótszy, podobnie jak pozostałe celebracje tego wariantu, rozpoczyna się od wezwania *Wspomożenie nasze...*, krótkiej lektury Pisma św. (do wyboru: J 14, 16 lub Mt 22, 37. 39b–40), a następnie ma miejsce jedna z modlitw błogosławieństwa i zależnie od okoliczności – pokropienie wodą święconą zebranych i ich pojazdów[1877].

Postać św. Krzysztofa, choć nosi znamiona legendarności, jest nośnikiem wartości takich jak wzajemna pomoc czy świadomość życia jako współtowarzyszenia w drodze, także tej eklezjalnej (Kościół jako wspólnota w drodze). To sakramentalium jest ponadto propozycją środka dla uświęcenia życia chrześcijan przyjmujących to błogosławieństwo.

1.9. Błogosławieństwo dzieci rozpoczynających nowy rok szkolny i katechetyczny

Jeden z podręczników wskazuje, że potrzeba takiej celebracji wynika z wielu czynników, którymi są przede wszystkim nowa rzeczywistość rozpoczynającego się roku nauki, niosącego wiele oczekiwań i obaw. W praktyce czas szkoły składa się z chwil radości i bólu[1878]. Chrześcijanin ma więc wzywać Bożego Imienia, wierząc, że błogosławieństwo Boże będzie wsparciem, ochroną i prowadzeniem podczas procesu nauczania, wymagającego wykorzystania otrzymanych od Boga talentów[1879].

Na obrzęd, sprawowany w połączeniu z Mszą świętą składa się kilka, związanych ze sobą części. Błogosławieństwo powinno odbyć się w pierwszych dniach roku szkolnego[1880] lub w święto św. Stanisława Kostki [18 września][1881]. Jeśli przepisy na to pozwalają, można użyć formularza mszalnego z Mszy wotywnej o Duchu Świętym[1882] lub Mszy na początku roku szkolnego[1883]. Wspomina się także o wykorzystaniu tych tekstów w czasie uroczystego rozpoczęcia na terenie szkoły, dostosowując celebrację do okoliczności[1884]. Jako pieśń na wejście zaleca się hymn *O Stworzycielu, Duchu,*

błogosławieństwa aaronowego (Lb 6, 24–26), nie wspominając o śpiewach.

[1877] OBł, pkt. 1406–1410, s. 284–286; AgOp, s. 608–609 (odsyła także do OBł, t. II, s. 278 – *Obrzęd Dłuższy* – „w zależności od okoliczności – zwłaszcza gdy odprawia się specjalne nabożeństwo"); AgKosz, s. 301–302; AgCz, s. 676–677; Podręczniki: AgWł, s. 136; AgEł, s. 407–408; SBŁ, s. 150–151; SBwDD, s. 372–373: nie zawierają wezwania *Wspomożenie...*, podają inny tekst wprowadzenia niż podany OB, czytanie J 14,6 i pierwszą z modlitw błogosławieństwa).

[1878] AgKosz, s. 175.

[1879] AgKosz, s. 175.

[1880] OBł, pkt. 1439, s. 300; AgOp, s. 521 i SBL, s. 772 (rano lub popołudniu; podają także przypomnienie, iż „cały pierwszy tydzień roku szkolnego poświęcony jest modlitwom o chrześcijańskie wychowanie dzieci i młodzieży"); AgCz, s. 697; AgWł, s. 165; AgEł, s. 413; SBŁ, s. 289; SBwDD, s. 296; KN, 554.

[1881] OBł, pkt. 1439, s. 300.

[1882] OBł, pkt. 1439, s. 300; AgOp, s. 521; AgCz, s. 697; AgEł, s. 413; SBŁ, s. 289; SBwDD, s. 296; KN, s. 554; SBL, s. 772.

[1883] AgWł, s .165 (MR, s. 154').

[1884] AgKosz, s. 175.

przyjdź[1885]. Pozdrowienie, określa zadania Osób Boskich: Bóg – Źródło mądrości; Odwieczne Słowo, które stało się Ciałem – Syn; Duch Święty – Duch prawdy[1886]. Tekst wprowadzenia można zasadniczo podzielić na trzy części: zachęta do dziękczynienia za czas wakacji i piękno świata[1887] oraz do prośby o światło Ducha Świętego, które jest niezbędne w poznaniu prawdy o Bogu, człowieku i świecie[1888]. Ostatnim z wyszczególnionych elementów jest zapowiedź błogosławieństwa przyborów szkolnych, nazywanych również „narzędziami pracy". Ma ono również zapewnić pomnożenie zdolności, zapału do nauki i prowadzenie drogą świętości[1889]. Inne kompozycje wprowadzenia w obrzęd ukazują Chrystusa jako najlepszego nauczyciela oraz inspirację do wzrastania w mądrości i łasce (przywołując scenę dyskusji z uczonymi w Piśmie w Świątyni Jerozolimskiej)[1890].

Gdy pozwalają na to przepisy liturgiczne lub sprawuje się samą liturgię Słowa, można skorzystać z propozycji czytań: Kol 1, 15–20; Mt 25, 14–20[1891]. Można również wykonać psalm lub inną odpowiednią pieśń[1892]. Homilia, biorąc pod uwagę czytania mszalne, ma wyjaśniać znaczenie obrzędu, a także uwzględnić przy tym potrzeby dzieci oraz okoliczność rozpoczęcia roku szkolnego i katechetycznego[1893]. Kolejnym elementem, zawartym w tekstach obrzędu, jest propozycja modlitwy powszechnej. Wstęp stanowi zachętę do modlitwy, aby Bóg „nas obdarzał mocą Ducha Świętego, który jest źródłem wszelkiej prawdy i mądrości"[1894]. Wskazuje się tu także na wstawiennictwo Maryi – Stolicy Mądrości[1895]. Porządek wezwań zachowuje przyjęty układ: 1. Za Kościół; 2. Za rządzących; 3 Za nauczycieli; 4. Za dzieci. 5. Za młodzież. 6. Za

[1885] OBł, pkt. 1439, s. 300; AgOp, s. 521 („Przybądź, Duchu Stworzycielu"); AgCz, s. 697; AgEł, s. 413; SBŁ, s. 289; SBwDD, s. 296; KN, 554; SBL, s. 772 (lub „Przybądź Duchu Święty").
[1886] AgKosz, s. 175 (albo wypowiada inne słowa, zwłaszcza wyjęte z Pisma św.).
[1887] OBł, pkt. 1440, s. 300; AgOp, s. 522; AgCz, s. 697; AgWł, s. 165; AgEł, s. 414; SBŁ, s. 289; SBwDD, s. 296; KN, 554; SBL, s. 772.
[1888] OBł, pkt. 1440, s. 300; AgCz, s. 697; AgEł, s. 414; AgOp, s. 522 i AgWł, s. 165 oraz SBL, s .772 („aby z każdym krokiem w tajniki stworzenia, coraz większym stawał się Bóg" – AgWł i SBL zaznacza, iż jest to cytat z A. Asnyka); SBŁ, s. 289; SBwDD, s. 296; KN, 554–555.
[1889] OBł, pkt. 1440, s. 300; AgCz, s. 697; AgEł, s. 414; SBŁ, s. 289; SBwDD, s. 296; KN, 555.
[1890] AgKosz, s. 176.
[1891] AgOp, s. 522; AgKosz, s. 176–177 wskazuje na wybór czytań z Mszy: O *ewangelizację ludów* (LM, s. 178–198) lub *Za pełniących służbę w Kościele* (LM VIII, s. 63–75), a także wymienia: Mt 25, 14–29 (cały tekst) oraz sigla: Pwt 5, 32–33; Pwt 30, 15–20; Prz 4, 7–15. 18–22; Mt, 7–13; Łk 14, 28–30. 34–35; SBL podaje czytania z LM IV, s. 124, 154, 352) oraz Syr 17, 1–15 (LM III, s. 239).
[1892] AgKosz, s. 177.
[1893] OBł, pkt. 1441, s. 301; AgKosz, s. 177; AgCz, s .698; AgEł, s. 414; SBŁ, s. 289; SBwDD, s. 297; KN, s. 555.
[1894] OBł, pkt. 1442, s. 301; AgOp, s. 522; AgCz, s. 698; AgEł, s. 414; AgWł, s. 166 (proponuje, aby wezwania – przygotowane przez dzieci z pomocą katechety – odmówili sami uczniowie i ich rodzice); SBŁ, s. 289; SBwDD, s. 297; KN, s. 555; SBL, s. 772.
[1895] AgKosz, s. 178.

zgromadzenie. Podkreśla się w nich: potrzebę szacunku władz do praw rodziców, związanych z wychowaniem dzieci w ich wierze; nauczania dzieci przez nauczycieli słowem i przykładem życia pełnego miłości Boga i ludzi. Dzieci i młodzież wedle prośby mają być otwarci przez moc Ducha Świętego na przyjęcie Ewangelii a potem – za pomocą wytrwałej nauki i pracy nad sobą – przygotowani do podjęcia zadań w Kościele i Ojczyźnie[1896]. Spotyka się także wezwania w całości dotyczące okoliczności błogosławieństwa: za nauczycieli, uczniów, kierujących szkołą, pierwszoklasistów, wszystkich młodych oraz rodziny, parafię i społeczeństwo[1897]. Według nich błogosławieństwo ma przyczynić się do umiejętnego czerpania z wiedzy i wiary, co ma przynieść dojrzewanie ich człowieczeństwa na pożytek rodzinie i społeczeństwu. Szkoła, będąca przestrzenią nauki, ma według błagań stawać się miejscem przyjaznym i pomocnym w rozwoju talentów[1898].

Modlitwa błogosławieństwa, która następuje po wezwaniach, wskazuje na Boga, jako „źródło życia i mądrości". Wspomniany jest również fakt przybrania za dzieci w sakramencie chrztu i włączeniu do Kościoła Chrystusa. W prośbie wyraża się potrzeba oświecenia umysłów, rozpalenia serc ogniem Ducha Świętego, co jest konieczne do poznania prawdy. Wspomina się także przykład Jezusa – prosząc, aby tak jak On dzieci „wzrastały w mądrości i łasce", ucząc się wielbić Boga w Kościele[1899]. Partycypacja w Mądrości, której Ojcem jest Bóg, a „księgą i mistrzem" Syn Boży, jest treścią błagania innej modlitwy błogosławieństwa. Budowanie cywilizacji miłości zależne jest według tego tekstu od trwałych i wartościowych wysiłków nauczycieli i młodego pokolenia[1900]. Przybory szkolne mają stanowić pomoc do lepszego poznawania prawdy, dobra i piękna w świecie stworzonym przez Boga[1901], wzrastania w mądrości i wierze[1902]. Poza tym mają być dla dzieci pomocą w poznawaniu tego, co dobre i piękne poprzez czytanie, mówienie, pisanie i rysowanie[1903].W niektórych podręcznikach modlitwa powszechna kończy się oracją, zwróconą do Boga z prośbą o wysłuchanie przez Chrystusa w Duchu Świętym[1904].

[1896] OBł, pkt. 1442, s. 301; AgOp, s. 522–523 oraz AgWł, s. 166 a także SBL, s. 772 (brak sekcji 2 i 6); AgCz, s. 698; AgEł, s. 414; SBŁ, s. 289–290; SBwDD, s. 297; KN, s. 555.
[1897] AgKosz, s 178.
[1898] AgKosz, s.178.
[1899] OBł, pkt. 1443, s. 302; AgCz, s. 698–699; AgEł, s. 415; SBŁ, s. 290; SBwDD, s. 297–298; KN, s. 556.
[1900] AgKosz, s. 179.
[1901] OBł, pkt. 1443, s. 302; AgOp, s. 523 i AgWł, s. 166 oraz SBL, s. 773 (jako osobna modlitwa po modlitwie pokomunijnej); AgCz, s. 699; AgEł, s. 415; SBŁ, s. 290; SBwDD, s. 298; KN, s. 556.
[1902] AgKosz, s. 179 (jako osobna modlitwa).
[1903] SBWA, s 257 (umieszcza tekst błogosławieństwa przyborów po wezwaniach trynitarnych, a przed błogosławieństwem ogólnym, rezerwując to błogosławieństwo dla uczniów klas pierwszych).
[1904] AgOp, s. 523; AgWł, s. 166; SBL, s. 772 („przez najlepszego Nauczyciela Jezusa Chrystusa").

Następnie, jeśli odmówiono modlitwę błogosławieństwa, można pokropić wodą święconą dzieci i młodzież oraz ich przybory szkolne[1905]. Dzieci mogą włączyć się w przygotowanie darów – przynosząc je do ołtarza[1906]. Agendy podają tekst uroczystego błogosławieństwa, ma ono charakter trynitarny i wyraża prośbę o: dostrzeganie przez uczniów Bożej mądrości, dobre przygotowanie do pełnienia powołania życiowego, podążanie za Chrystusem, wzrost w Jego miłości i pociąganie do Niego innych słowem i przykładem, a także o ducha męstwa i wytrwałości[1907], napełnienie wszelkimi darami, prowadzenie przez Ducha Św. do całej prawdy[1908], dostrzeganie we wszystkich rzeczach mądrości Bożej, dobra i piękna, rozwój umysłu, woli i serca[1909]. Po błogosławieństwie końcowym proponuje się śpiew pieśni *Błogosław, Panie, nas*[1910] lub *My chcemy Boga, Panno święta*[1911].

Polskie podręczniki służby Bożej zawierają również nabożeństwo dla dzieci rozpoczynających uczęszczanie do szkoły (pierwszoklasistów)[1912]. Sprawowane jest ono zasadniczo poza Mszą św. Jego celem jest wskazanie dzieciom, że wszystkie wydarzenia w ich życiu należy łączyć z Bogiem. Celebracja ma przypomnieć również rodzicom o obowiązkach wychowania religijnego, które podjęli podczas chrztu swoich dzieci[1913]. Ponadto zaznacza się konieczność podjęcia tematu dbania o zdrowie i bezpieczeństwo w drodze do szkoły i w trakcie pobytu w niej[1914]. Celebrację można rozpocząć pieśnią, np. *Kiedyś o Jezu, chodził po świecie*[1915]. Po pozdrowieniu i wprowadzeniu celebrans odmawia modlitwę, skierowaną do Chrystusa, wspominającą Jego radość z obecności z Nim dzieci i ich błogosławieństwo. Prośba dotyczy oświecenia umysłów dzieci i ich błogosławieństwa[1916]. Inne z modlitw nawiązują do radosnych okrzyków dzieci przy wjeździe Jezusa do Jerozolimy[1917]. Niektórzy z autorów agend proponują zakończenie

[1905] OBł, pkt. 1444, s. 302; AgCz, s. 699; AgEł, s. 415; SBŁ, s. 290; SBwDD, s. 298; KN, s. 556.
[1906] SBL, s .773 wymienia tu: „chleb, wino, komunikanty w puszce, zeszyty, katechizmy, książki, przybory szkolne (jako znak gotowości do podjęcia solidnej pracy nad kształtowaniem swojego umysłu i serca)". OWMR w pkt.73 oraz 140 jasno wyraża się co do przedmiotów, które mogą być niesione w procesji z darami: mają to być dary potrzebne do sprawowania Eucharystii oraz na potrzeby Kościoła i ubogich.
[1907] AgOp, s. 523–524; AgWł, s. 167; SBAW, s. 256–257; SBL, s. 773.
[1908] AgKosz, s. 180.
[1909] SBAW, s. 256–257.
[1910] OBł, pkt. 1445, s. 302; AgCz, s. 699; AgEł, s. 415; SBŁ, s. 290; SBwDD, s. 298; KN, s. 556.
[1911] AgOp, s. 524; SBL, s. 773.
[1912] AgOp, s. 524–526; AgTar, s. 509; AgWł, s. 167–169; SBŁ, s. 290–292; SBL, s. 773–774.
[1913] AgOp, s. 524; AgTar, s. 509; AgWł, s. 167; SBŁ, s. 290; SBL, s. 773.
[1914] AgTar, s. 509; SBŁ, s. 290.
[1915] SBL, s. 773.
[1916] AgOp, s. 525; AgWł, s. 168; SBL, s. 774.
[1917] AgTar, s. 509; SBŁ, s. 291.

wprowadzenia aktem pokutnym[1918]. Zaleca się również fragment Pisma Św. (Łk 18, 15–17), po którym można wygłosić homilię wyjaśniającą czytania i treść nabożeństwa[1919] oraz zaintonować pieśń „wyrażającą dziecięcą radość”[1920]. Skrócona forma wezwań dotyczy: dzieci, rodziców, katechetów i nauczycieli oraz pierwszoklasistów i kończy się odmówieniem *Ojcze nasz*[1921]. Kapłan potem indywidualnie błogosławi dzieci (zależnie od liczby dzieci można użyć słów „N. Niech Ci Pan błogosławi i strzeże”, wypowiadając imię dziecka)[1922]. Na zakończenie można zaśpiewać *Kiedyś, o Jezu* lub *Króluj nam, Chryste*[1923] albo *Pobłogosław, Jezu drogi*[1924]. Zakończeniem obrzędu w niektórych z podręczników jest ogólne błogosławieństwo[1925]. Spotyka się także zalecenie, aby w razie potrzeby rodzice pomogli dzieciom uczynić znak krzyża[1926].

Potrzeba takiej celebracji wynika z konieczności wprowadzenia dzieci w nową rzeczywistość. Błogosławieństwo przypomina o Bożej opiece, ale także o obowiązkach względem przykazań Bożych. Teksty wpisują się w wymienione w soborowej *Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim* obowiązki, których należy uczyć dzieci już od najmłodszych lat: poznawanie Boga, cześć Jemu składana oraz miłość bliźniego[1927]. Sprawowanie takiego błogosławieństwa może ponadto przyczynić się do uświęcenia rodziców[1928].

1.10. Błogosławieństwo ministrantów i scholi

Ks. F. Blachnicki uważa, iż historia służby liturgicznej jest tożsama z historią i rozwojem Mszy św., ponieważ wymaga ona przygotowań zewnętrznych i służb pomocniczych w stosunku do celebransa[1929]. Ks. Blachnicki pierwszymi „ministrantami” nazywa świętych Piotra i Jana, których Chrystus wyznaczył do przygotowania uczty

[1918] AgTar, s. 509; SBŁ, s. 291.
[1919] AgOp, s. 525; AgTar, s. 510; AgWł, s. 168; SBŁ, s. 291; SBL, s. 774.
[1920] AgTar, s. 510; SBŁ, s. 291.
[1921] AgOp, s. 525–526; AgWł, s. 168; SBL, s. 774; AgTar, s. 510 i SBŁ, s. 291–292 (wezwania te nazywa „modlitwą wstawienniczą” i przenosi je po błogosławieństwie indywidualnym, przed nim umieszczając modlitwę – wezwania z prośbą o błogosławieństwo z aklamacją *Dobry Jezu pobłogosław nas*).
[1922] AgOp, s. 526; AgKosz, s. 179 (także w obrzędzie przewidzianym dla wszystkich uczniów); AgTar, s. 510 i AgWł, s. 168 (*N. Niech Pan Cię błogosławi i strzeże!*); SBŁ, s. 291, SBL, s. 774.
[1923] AgOp, s. 526.
[1924] SBL, s. 774.
[1925] AgTar, s. 511; AgWł, s. 168–169 (lub potrójne z nabożeństwa dla wszystkich na rozpoczęcie roku szkolnego); SBŁ, s. 292; SBL, s. 774.
[1926] AgTar, s. 511; SBŁ, s. 292.
[1927] DWCH 3.
[1928] KDK 48: „Dzieci zaś jako żywi członkowie rodziny, przyczyniają się na swój sposób do uświęcenia rodziców”.
[1929] F. Blachnicki, *Pedagogia ministrancka. Pisma katechetyczne. Część 3*., Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2011, s. 37.

paschalnej (por. Łk 22, 7–20; J 21, 20; 13, 23–30)[1930]. O funkcjach pomocniczych (subdiakoni, lektorzy, akolici i inni) w stosunku do biskupa, prezbitera i diakona można mówić już ok. 200 roku[1931]. Wykaz duchowieństwa rzymskiego wymienia list papieża św. Korneliusza do Fabiusza z roku 252 – znajdują się tam następujące grupy: kapłani, diakoni, subdiakoni, akolici, egzorcyści, lektorzy i ostiariusze[1932]. Hipolit Rzymski w *Traditio Apostolica* wspomina o istnieniu subdiakonów, lektorów, wyznawców, egzorcystów, dziewic i wdów (nie wkładano na nich rąk podczas wyznaczania do posługi)[1933]. Do V w. posługiwanie do Mszy św. staje się udziałem niższych duchownych, począwszy od diakonów, których stan zanika do VI w. (tylko jako święcenie „przejściowe" do prezbiteratu).

Dopuszczanie chłopców i mężczyzn bez święceń do posługiwania do Mszy św. rozpowszechniło się od IX w. wraz z rozwojem kościelnego szkolnictwa (szkoły katedralne, kolegiackie, klasztorne i parafialne)[1934]. Równocześnie, bo już od VI w. obserwuje się rozwój tzw. Mszy prywatnych, choć dopiero *Ordo Romanus XV* z VIII w. (ok. 770 r.) przekazuje po raz pierwszy wspomnienie o Mszy sprawowanej bez ludu (z dwoma lub jednym usługującym bądź zupełnie samemu) – tzw. *Missae solitariae*. Hipoteza wcześniejszych celebracji prywatnych związana jest z pontyfikatem papieża Grzegorza Wielkiego (590–604) i praktyką odprawiania przez trzydzieści dni mszy za zmarłego (należało to uczynić bez względu na obecność ludu)[1935]. Poszczególni biskupi i synody sprzeciwiały się odprawianiu Mszy św. przez kapłana bez przynajmniej jednej osoby. Motywowano to dialogiczną strukturą obrzędów oraz społecznym charakterem Mszy św.[1936]. Abp Nowowiejski stwierdza, iż konieczność obecności przy Mszy św. ministranta jest zwyczajem powszechnym. Na potwierdzenie tej tezy wymienia tu wypowiedź papieża Aleksandra III (zm. 1181)[1937]. Późniejsze średniowieczne synody m.in. w Moguncji (1310), Kolonii (1310) uznawały za nadużycie celebrację Mszy św.

[1930] Tamże.
[1931] M. Szablewski, *Msza bez ludu. Znak jedności czy podziału?* Wydawnictwo Unum, Kraków 2004, s. 14.
[1932] E. Górski, *Święcenia...*, dz. cyt., s. 7.
[1933] Cz. Krakowiak, *Święcenia niższe, posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019, s. 14.
[1934] G. Rzeźwicki, *Od kandydata przez funkcję lektora i ceremoniarza do animatora*, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2016, s. 26.
[1935] M. Szablewski, dz. cyt., s. 19–22.
[1936] F. Blachnicki, *Pedagogia...*, dz. cyt., s. 42.
[1937] „Non enim solus presbyter missarum solemnia vel alia divina officia potest sine ministri suffragio celerbrare", cyt. za: A.J. Nowowiejski, *Msza święta. Część pierwsza. Wykład liturgii Kościoła Katolickiego*, Fundacja Pomocy Antyk, Warszawa 2001, s. 363.

sine ministrii suffragio, szczególnie w *parochiis ruralibus* (parafiach wiejskich)[1938].

Ks. Cz. Krakowiak przywołuje określenie ks. W. Schenka – „klerugia" jako ocenę stanu służby liturgicznej w okresie *post Tridentinum* – chodzi o wypełnianie wszystkich funkcji przede wszystkim przez duchownych[1939]. Zmiana tej praktyki była jednym z postulatów posoborowej reformy liturgicznej. Dowodem takiego stanu rzeczy w czasie przed *Vaticanum II* może być treść rubryk *Missale Romanum*, w rubrykach ogólnych: (...) *si non adsit clericus vel alius deserviens in Missa, vel adsit qui deservire non debet, ut mulier*[1940]. O konieczności ministranta mówi także *Codex Iuris Canonici* (1917), wykluczając celebrację Mszy św. przez kapłana bez ministranta, który będzie mu posługiwał i z nim dialogował[1941]. Już przedsoborowe podręczniki wspominały o ministrancie jako tym, który zastępuje akolitów, a także staje się reprezentantem ludu[1942].

Magna charta ruchu liturgicznego – encyklika Piusa XII *Mediator Dei et hominum* (1947) została również nazwana przez niektórych *magna charta* ministrantów[1943]. Dokument potwierdza niezbędność posługującego przy celebracji Najświętszej Ofiary[1944]. Służba ministrancka stanowi również pomoc w udziale wiernych w celebracji liturgii oraz jest środowiskiem wzrostu dla powołań kapłańskich[1945]. Funkcja ministranta jako „przedstawiciela ludu chrześcijańskiego" pojawia się na początku tekstu *Instrukcji Świętej Kongregacji Sakramentów o ministrancie do Mszy świętej*. Gdy nie ma ministranta, może odpowiadać ktoś z wiernych, nawet niewiasta (nie wolno jej jednak zbliżać się do prezbiterium[1946].

Konstytucja o liturgii w pkt. 27 przyjmuje wyższość celebracji z „obecnością i czynnym udziałem wiernych" nad indywidualnym sprawowaniem („pojedynczym",

---

[1938] F. Blachnicki, *Pedagogia...*, dz. cyt., s. 42.
[1939] Cz. Krakowiak, *Od „ordines minores clericorum" do „ministeria laicorum"*, w: *Studia Liturgiczne. Tom 18. Posługi i funkcje osób świeckich w liturgii. W 50 rocznicę listu apostolskiego Ministeria quaedam św. Pawła VI*, B. Migut, M. Szypa (red.), Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2023, s. 17.
[1940] MR 1962. *De defectibus in celebratione Missarum occurrentibus*.
[1941] CIC, can. 813, s. 234: "Sacerdos Missam ne celebret sine ministro, qui eidem inserviat et respondet".
[1942] G. Szmyd, *Życie chrześcijanina z Chrystusem i w liturgii*, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów 1937, s.113; E. Król, *Liturgiczna Służba Boża. Książka dla młodzieży katolickiej*, Księgarnia Krakowska, Kraków 1945, s. 43.
[1943] G. Rzeźwicki, dz. cyt., s. 28.
[1944] Pius XII, *Mediator Dei*, dz. cyt., art. 30.
[1945] Tamże, art. 58, s. 97–98.
[1946] Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum*, Instructio ad locorum ordinarios pro postulanda apostolicis indultis (...) III. Litandi missam sine ministro...,* AAS, XLI, s. 506–508, (1.10.1949): http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS–41–1949–ocr.pdf [dostęp 20.04.2024].

„prywatnym")[1947]. W następnym punkcie znajduje się zastrzeżenie o poprawnym wykonywaniu funkcji liturgicznych, stosując się w tym względzie zarówno do zasad obejmujących daną grupę posługujących, jak i przepisów całej liturgii[1948]. Dokument wymienia ministrantów, lektorów, komentatorów oraz członków scholi jako spełniających „prawdziwą posługę liturgiczną" (*vero ministerio liturgico funguntur*). Mają oni wykonywać swoją służbę ze „szczerą pobożnością i dokładnością", a także z należytym wychowaniem „w duchu liturgii", ponieważ wymaga tego dobro całego zgromadzenia Ludu Bożego[1949]. Także kolejne późniejsze dokumenty wspominały o służbie liturgicznej ołtarza: *II Instrukcja o należytym wykonaniu Konstytucji o liturgii świętej Tres abhinc annos* (1967) – o możliwości czytania słowa Bożego przez posługującego (ministranta lub lektora), gdy Mszę św. sprawuje niedowidzący kapłan[1950], a *III instrukcja Liturgica instaurationes* (1970) zabraniała dziewczętom służby przy ołtarzu[1951]. W kwestii reformy niższych święceń jednym z kroków przejściowych zaproponowanych przez *Concilium* była zmiana niektórej terminologii, np. zamiast tonsury – „inicjacja do stanu duchownego", ostriariatu – „błogosławieństwo kandydata do kapłaństwa, któremu powierza się troskę o kościół i zgromadzenie wiernych"[1952].

Definitywną zmianę wprowadzało wydane w 1972 roku przez Pawła VI motu proprio *Ministeria queadam*, w którym wprowadzono posługi (*ministeria*) lektoratu i akolitatu oraz określono sposób ich udzielenia, którym nie są święcenia (*ordinatio*), lecz ustanowienie (*institutio*)[1953]. Potrzeba formacji liturgicznej zespołów ministranckich

---

[1947] KL 27.

[1948] KL 28.

[1949] KL 29. Nie chodzi tutaj o „posługę" w myśl dzisiejszego rozumienia *ministerium,* lecz bardziej o funkcję (także spełnianą *ad actum*).

[1950] Kongregacja Obrzędów, *Druga Instrukcja o należytym wykonywaniu Konstytucji o św. Liturgii Tres abhinc annos*, w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego,* E. Szczot (op. zb.), Lublin 2019, s. 73.

[1951] Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Liturgicae instaurationes Instrukcja o należytym wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej*, https://liturgista.pl/?page=liturgy_norms&content=document&label=1970–09–05–C–KKB–LI [dostęp:13.11.2024]. Pozwolono kobietom natomiast odczytywać lekcje, intencje modlitwy powszechnej, komentarze („wskazówki"; „didaskalia"), a także kierować śpiewem oraz pełnić funkcje porządkowe, np. witanie wiernych u drzwi, zbieranie składki. Por. G. Rzeźwicki, dz. cyt., s. 37.

[1952] Cz. Krakowiak, *Od „ordines…,* art. cyt., s. 26–27; por. A. Bugnini, *La reforma…*, s. 717.

[1953] Cz. Krakowiak, *Od „ordines…,* art. cyt., s. 26–27; *De institutione lectorem et acolythorum. De admissione inter candidatos ad diaconatum et presbiteratum. De sacro caelibatu amplectendo*, Citta del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis 1972. W j. polskim księga ta nie zawiera obrzędu przyjęcia celibatu (rozdział IV w *editio typica*), natomiast jako dodatek umieszczono tu „Obrzęd wyznaczenia nadzwyczajnych szafarzy udzielania Komunii Świętej"; por. *Obrzędy ustanowienia lektorów i akolitów oraz przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2014. Papież Franciszek 11 maja 2021 r. w Liście Apostolskim w formie „Motu Proprio" *Antiquum ministerium* wprowadził nową posługę: katechety, por. [dostęp: 25.10.2023]. Wcześniej, poprzez motu proprio „Spiritus Domini", które zmienia paragraf pierwszy kanonu 230 Kodeksu Prawa Kanonicznego, dopuścił kobiety do

podjęta została w Instrukcji *Inaestimabile donum* (1980). Zależna jest ona ściśle od kształcenia alumnów w seminariach oraz permanentnej formacji kapłanów. Dopełnienie stanowi tu „wzorowe sprawowanie obrzędów", które ma wraz ze studium prowadzić do kształcenia grup ministrantów, animatorów zgromadzenia liturgicznego[1954]. Z prób opracowania formacji Służby Liturgicznej w Polsce należy wspomnieć wstępny projekt *Ogólnopolskiego dyrektorium duszpasterstwa służby ołtarza*, przygotowany przez ks. F. Blachnickiego i przedstawiony w 1968 roku[1955].

Na gruncie Kościoła w Polsce temat służby liturgicznej ołtarza wybrzmiał w dokumentach II Polskiego Synodu Plenarnego (1991–1999). Postuluje on tworzenie przy parafiach zespołów liturgicznych, złożonych z dorosłych, młodzieży i dzieci. Ich formacja powinna odbywać się według programu służby liturgicznej i stanowić przygotowanie do pełnienia funkcji w zgromadzeniu liturgicznym, mowa jest tam także o rozwijaniu schol i dziewczęcych służb liturgicznych (komentatorki, posługa darów itd.)[1956]. Synod stawia również diagnozę, iż zbyt mało wiernych angażuje się w spełnianie posług (funkcji) liturgicznych, czego wynikiem jest np. odczytywanie przez głównego celebransa wezwań modlitwy powszechnej. Według Synodu w Eucharystii powinien się uwydatniać jej hierarchiczny i wspólnotowy charakter poprzez podejmowanie zadań liturgicznych[1957]. Osoby pełniące funkcje liturgiczne winny podejmować formację chrześcijańską, dbać o moralność i wierność wobec Magisterium Kościoła, a ich posługa nie powinna budzić zdziwienia innych wiernych – podkreśla to *Instrukcja Redemptionis Sacramentum* z 2004 roku[1958]. Dokument wspomina również o ministrantach jako posługujących przy ołtarzu „na wzór akolity" i potrzebie ich katechezy[1959].

Po przeglądzie wybranych posoborowych dokumentów władzy eklezjalnej wspominających o służbie liturgicznej należy przedstawić przede wszystkim

posług lektoratu i akolitatu, por. *List Apostolski w formie „Motu Proprio" „Spiritus Domini" Ojca Świętego Franciszka, o zmianie Kanonu 230 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego na temat dopuszczenia osób płci żeńskiej do urzędowej Posługi lektoratu i Akolitatu* (dnia 10 stycznia 2021 roku): https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa–francesco–motu–proprio–20210110_spiritus–domini.html [dostęp: 25.10.2023].

[1954] ID nr 27, s. 9.

[1955] G. Rzeźwicki, dz. cyt., s. 53.

[1956] Drugi Polski Synod Plenarny (1991–1999), *Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II*, Poznań 2001, pkt. 83, s. 204–205.

[1957] J. Nowak, *Celebracja Eucharystii w świetle dokumentów synodalnych*, w: *Liturgia...,* K. Matwiejuk (red.), dz. cyt., s. 26.

[1958] RS, pkt. 46, s. 34.

[1959] Ks. G. Rzeźwicki, dz. cyt., s. 39 cytuje RS używając określenia „na wzór akolity", zaś tłumaczenie W. Szymony OP wydane przez wydawnictwo M natomiast używa sformułowania „jako akolici", por. tamże, pkt. 47, s. 34.

zatwierdzone w 2008 roku przez Episkopat Polski *Dyrektorium Duszpasterstwa Służby Liturgicznej w Polsce*. Znajduje się tam definicja Służby Liturgicznej, przez którą rozumie się „zespół wiernych świeckich, dzieci, młodzieży i dorosłych, którzy zostali włączeni do tego grona przez błogosławieństwo lub ustanowienie i spełniają wyznaczone im zadania zarówno w celebracji Eucharystii, jak i w innych zgromadzeniach liturgicznych”[1960]. Dyrektorium zakłada również wyznaczanie do funkcji *ad actum* przez proboszcza lub rektora kościoła[1961].

Jeżeli chodzi o celebrację z błogosławieństwem do pełnienia zadań w liturgii, wspomina o nich *Ceremoniał Posług Liturgicznych*, wskazując na inne opracowania i sugerując będące w przygotowaniu nowe teksty[1962]. Niektóre diecezje wydawały jako oddzielne publikacje kompozycje tekstów przeznaczonych do błogosławieństw poszczególnych stopni służby liturgicznej[1963]. Obecnie najnowszą i zaaprobowaną przez Episkopat Polski jest publikacja zatytułowana *Obrzędy błogosławieństw Służby Liturgicznej* (2012), wydana we współpracy z Ruchem Światło – Życie[1964]. Zasadniczo podobna jest struktura każdego z błogosławieństw: zawiera ono prezentacje kandydatów, krótkie pouczenie, dialog z celebransem i modlitwę błogosławieństwa. Droga formacji kandydatek i kandydatów rozpoczyna się od błogosławieństwa, które ma potem miejsce po każdym roku formacji, zgodnie z wiekiem i stopniem: od młodszych ministrantów i członkiń scholi, przez starszych, aż do członków młodzieżowych zespołów służby liturgicznej[1965]. W księdze zawierają się także błogosławieństwa przeznaczone dla dorosłych członków służby liturgicznej. Stroje i znaki funkcji liturgicznych błogosławi się tu w ramach modlitwy błogosławieństwa osoby, którą celebrans kropi i wręcza dany znak[1966].

Polskie podręczniki służby Bożej prezentują obrzędy przewidziane na ogół dla dwóch stopni (oraz lektora). Dotyczy to zarówno ministrantów, jak i członków scholi. Błogosławieństwa poprzedzone są wcześniejszym przyjęciem w poczet kandydatów

[1960] Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa służby liturgicznej,* Częstochowa 2008*,* w: *Posługiwanie w liturgii. Wokół „Dyrektorium duszpasterstwa służby liturgicznej”*, S. Araszczuk (red.), Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Wrocław 2012, pkt. 54, s. 122.
[1961] Tamże.
[1962] S. Szczepaniec, *Ceremoniał Posług Liturgicznych*, Kuria Metropolitalna Kraków 1987, s. 238; Wskazuje się tu m.in. *Agendę liturgiczną*, Opole 1981.
[1963] *Obrzędy liturgicznej służby ołtarza. Księga posług lektora. Biblioteka służby liturgicznej ołtarza nr 4*, Duszpasterstwo Liturgicznej Służby Ołtarza, Tarnów 1996.
[1964] Podkomisja ds. Służby Liturgicznej KEP, *Obrzędy błogosławieństw Służby Liturgicznej*, Wydawnictwo Światło – Życie, Kraków 2012.
[1965] Tamże, s. 105.
[1966] Tamże, s. 10.

(kandydatek)[1967]. Zalecanym terminem sprawowania błogosławieństwa jest listopad[1968], szczególnie wspomnienia patronów służby liturgicznej: św. Tarsycjusza (21.11)[1969], św. Cecylii (22.11)[1970], św. Jana Berchmansa (26.11)[1971] albo niedziela czy „dzień świąteczny obowiązujący"[1972]. *Dyrektorium* na pierwszym miejscu wskazuje wigilię Zesłania Ducha Świętego lub dzień związany z zakończeniem kolejnych cykli formacyjnych czy też wspomnienie któregoś z patronów służby liturgicznej[1973]. Prócz wyżej wymienionych dni i formularzy proponuje się również *Mszę za pełniących służbę w Kościele*[1974] albo o św. *Dominiku Savio*[1975] lub *św. Stanisławie Kostce*[1976]. Dopuszcza się włączenie obrzędu do Mszy św. po pozdrowieniu i komentarzu wstępnym (opuszczając akt pokuty)[1977] lub po homilii[1978]. Podręczniki wskazują też na celebrację w związku z nieszporami lub jako nabożeństwo[1979], adorację Najświętszego Sakramentu[1980], liturgię Słowa[1981].

Przygotowuje się wcześniej odpowiednie stroje oraz odznaki, które mają przyjąć ministranci lub członkowie scholi[1982]. Obrzęd sprawuje się przy udziale rodzin i innych parafian[1983]. Powinno się urządzać taką celebrację raz w roku[1984]. Szafarzem

[1967] AgOp, s. 544–551; SBAW, s. 250 (ministrant i starszy ministrant); AgKosz, s. 89–100 (kandydat i młodszy ministrant, członek scholi) i SBL, s. 781–785 oraz AgKat, s. 449–455 (ponadto animatorów parafialnych zespołów liturgicznych); AgTar, s. 443–446 (tylko ministrant) i AgCz, s. 576–578 oraz SBŁ, s. 300–303 i SBwDD, s. 266–271. AgWł, s. 360–368 zawiera rozbudowany jeden obrzęd zarówno dla kandydatów (aspirantów), jak i ministrantów (różnica zaznaczona jest tylko na początku, w części „Przedstawienie i wybór kandydatów na ministrantów".
[1968] AgOp, s. 544; AgKat, s. 449; KN, s. 533; RDP, s. 187; SBL, s. 780.
[1969] AgOp, s. 544; AgKat, s. 449; KN, s. 533; SBL, s. 780.
[1970] AgOp, s. 544; AgKat, s. 449; KN, s. 533; RDP, s. 187; SBL, s. 780.
[1971] AgOp, s. 544; KN, s. 533; RDP, s. 187; SBL, s. 780.
[1972] SBŁ, s. 300; SBAW, s. 250.
[1973] *Dyrektorium Duszpasterstwa Służby Liturgicznej*, pkt. 58b, s. OBSL, pkt. 15, s. 10; AgKosz, s. 89.
[1974] RDP, s. 187; zob. MR 1986, s. 130'.
[1975] RDP, s. 187, zob. MR 1986, s. 50" (kolekta).
[1976] RDP, s. 187, zob. MR 1986, s. 182'–183'.
[1977] AgTar, s. 443; AgCz, s. 576; RDP, s. 188 i 190; PNDS, s. 371. Obrzęd ten nie stanowi procesji bądź innej, prawnie zatwierdzonej akcji liturgicznej zastępującej akt pokutny.
[1978] AgOp, s. 544; AgKat, s. 449; AgKosz, s. 89–100; AgEł, s. 309; KN, s. 534; SBL, s. 781.
[1979] AgOp, s. 544; AgKat, s. 449; AgEł, s. 309; KN, s. 534; SBL, s. 780; SBŁ, s. 300 i SbwDD, s. 266 („w łączności z Mszą świętą (...) przed rozpoczęciem liturgii").
[1980] AgTar, s. 443; AgCz, s. 576; RDP, s. 187; SBŁ, s. 300; SBwDD, s. 266; SBAW, s. 250.
[1981] AgTar, s. 443; AgCz, s. 576; RDP, s. 187 (liturgia Słowa; zaznacza, iż „w okresie wielkanocnym nie czyta się Starego Testamentu").
[1982] AgOp, s. 544; AgKat, s. 449; KN, s. 534 i SBL, s. 781 (dla scholi: drewniane krzyże – KN: bez korpusu); SBAW, s. 251 („zwykle poświęcone poprzedniego dnia").
[1983] AgOp, s. 544; AgKat, s. 449; KN, s. 534; RDP, s. 187; SBŁ, s. 300 i SBwDD, s. 266 oraz SBAW, s. 250 („przy licznym udziale dzieci, młodzieży i dorosłych"); SBL, s. 781.
[1984] AgEł, s. 309; SBŁ, s. 300; SBwDD, s. 266; SBAW, s. 250–251.

błogosławieństwa jest proboszcz parafii[1985] lub dziekan[1986], obecny jest także opiekun wspólnoty liturgicznej służby ołtarza[1987]. Procesja wejścia odbywa się z zakrystii lub salki, idą w niej najpierw kandydaci ze złożonymi komżami, ministranci przybrani w „sutanki", trzymający kołnierze (pelerynki)[1988]. Podczas procesji na wejście śpiewa się pieśń: *Przystąpię do Ołtarza Bożego*[1989]; *Chwalcie Pana wszyscy*[1990]; *Wszystko Tobie oddać pragnę*[1991]. Kapłan pozdrawia zebranych, a następnie wprowadza w sens i znaczenie obrzędu[1992]. Jeśli obrzęd ma miejsce poza Mszą św. czy Liturgią Godzin, celebrans odmawia oracje, której motywacją jest pragnienie przez Boga dobra wszystkich ludzi, a prośbą – pomoc w godnym wypełnianiu liturgicznej służby i przykładne życie dla młodzieży, przyjmującej błogosławieństwo[1993].

Niektóre z opracowań także w przypadku oddzielnego nabożeństwa podają zestaw perykop biblijnych: Ef 4, 1–7[1994]; J 12, 24–26[1995] oraz pieśń między czytaniami: *Pan, mój Wódz i Pasterz mój*[1996]. Po homilii, którą zależnie od okoliczności można wygłosić, zawierając w niej wyjaśnienie czytań oraz treści nabożeństwa, następuje przyjęcie posługujących poszczególnych stopni[1997]. Niektóre z opracowań zawierają przykładowe teksty homilii[1998]. Przypominają one znaczenie ministrantury w Kościele, w którym liturgia i jej posługiwanie jest czynnością samemu Chrystusowi obecnemu w kapłanie (*in persona Christi*)[1999]. Służba przy ołtarzu ma także wymiar praktyczny: wzbogaca i usprawnia celebrację oraz jest radością wspólnoty Kościoła[2000]. Odpowiedź na powołanie do służby jest też motywem dziękczynienia Bogu, rodzicom, wychowawcom

[1985] AgOp, s. 544; AgKat, s. 449; KN, s. 534; SBwDD, s. 266; SBL, s. 781; SBAW, s. 250 („nawet wtedy, gdy ministranci służyć będą w kościołach rektorskich czy zakonnych").
[1986] SBL, s. 781.
[1987] AgOp, s. 544; AgKat, s. 449; AgTar, s. 443; AgCz, s. 576; PNDS, s. 371; SBL, s. 781; SBAW, s. 251 (idzie w procesji obok celebransa).
[1988] AgOp, s. 544; AgKat, s. 449; KN, s. 534; SBL, s. 781; AgKosz, s. 90 (kandydaci nie biorą udziału w procesji), por. OBSL, pkt. 18. s. 12.
[1989] AgOp, s. 544; AgKat, s. 450; KN, s. 534; SBŁ, s. 300; SBwDD, s. 266; SBL, s. 781.
[1990] AgOp, s. 544; AgKat, s. 450; KN, s. 534.
[1991] SBL, s. 781.
[1992] AgOp, s. 544; AgKat, s. 450; KN, s. 534; SBŁ, s. 300; SBwDD, s. 266; SBL, s. 781.
[1993] AgOp, s. 544; AgKat, s. 450; KN, s. 534; SBŁ, s. 300; SBwDD, s. 266; SBL, s. 781.
[1994] AgOp, s. 545; AgEŁ, s. 309; SBŁ, s. 300; SBwDD, s. 266; SBL, s. 781 (Ef 4, 1–7. 11–13).
[1995] AgOp, s. 545– 546; AgEŁ, s. 309; SBŁ, s. 300; SBwDD, s. 266; SBL, s. 781.
[1996] AgOp, s. 545; AgEł, s. 309; AgKosz, s. 89–90 podaje obszerny zestaw czytań wraz z psalmami i Ewangeliami zaczerpniętymi z OBSL, pkt. 17, s. 10–11; AgEł, s. 309 i SBŁ, s. 300 oraz SBwDD, s. 266, a także SBL, s. 781 ponadto podają: 1 Sm, 1–10; Jr 1, 4–9; J 15, 9–17.
[1997] AgOp, s. 546; AgWł, s. 360; SBL, s .781; SBŁ, s. 300 i SBwDD, s. 266–267 (przed homilią ma miejsce „poświęcenie stroju liturgicznego ministrantów").
[1998] AgEł, s. 309; SBŁ, s. 300–301; SBwDD, s. 266–267; SBAW, s. 251–253 (po dialogu opiekuna z proboszczem).
[1999] AgEł, s. 309; SBŁ, s. 300–301; SBwDD, s. 267; SBAW, s. 252.
[2000] AgEł, s. 309; SBŁ, s. 301; SBwDD, s. 267; SBAW, s. 252.

i otoczeniu – za wzbudzanie i dbanie o gorliwość[2001]. Może być również znakiem powołania kapłańskiego[2002]. Nowi ministranci powinni cenić sobie tę służbę i dziękować Bogu, który jest szczególnie blisko podczas sprawowanych obrzędów[2003]. Służba Bogu powinna być związana z wiarą i miłością oraz z osobistą, codzienną modlitwą, wznoszoną „jak obłok kadzidła"[2004]. Osoby posługujące są „sługami umiłowanymi" i powinny naśladować Chrystusa wszędzie: domu, szkole i na katechizacji[2005].

W zależności od stopnia wspólną cechą jest rozpoczęcie przyjęcia od formuły wezwania kandydatów (*Niech przystąpią...*)[2006] albo też wstępu do przyrzeczeń, zwracającego uwagę na rozpoczęcie przez kandydatów pięknej drogi, ale też wymagającej od nich podjęcia zobowiązań, wypowiedzianych wobec Kościoła, który gromadzi się na liturgii[2007]. W przypadku kandydatów na ministrantów ich czas pełnienia funkcji nazywa się „rokiem przygotowania i próby", a kandydaci (kandydatki) do scholi rozpoczynają „przygotowanie do służby"[2008]. Treści przyrzeczeń kandydatów zawierają dziękczynienie za powołanie do służby i prośbę o umocnienie woli, zachowanie od zniechęcenia i lenistwa, a także pomnożenie pobożności[2009]. Błagania dotyczą również rodziców i wychowawców, aby pomagali w przygotowaniu się do służby[2010]. O*brzędy Błogosławieństw Służby Liturgicznej* przewidują tu formę dialogu: dotyczącego woli służby, głębszego poznawania powierzonych zadań (pierwsze pytanie), uczestnictwa w zbiórkach i spotkaniach, rozwoju duchowego, poznawania Kościoła (drugie pytanie) oraz rocznego, sumiennego przygotowania do pełnienia funkcji ministranta (trzecie pytanie)[2011]. Przyrzeczenie kandydackie do scholi, znajdujące się w niektórych podręcznikach diecezjalnych, ponadto zawiera prośbę o to, aby to, co śpiewają usta, znalazło wypełnienie w życiu[2012]. Przywołuje się tu również patronów: św. Jana

[2001] AgEł, s. 309; SBŁ, s. 301; SBwDD, s. 267; SBAW, s. 252.
[2002] AgEł, s. 309; SBŁ, s. 301; SBwDD, s. 267; SBAW, s. 252.
[2003] AgEł, s. 310; SBŁ, s. 301; SBwDD, s. 267; SBAW, s. 252.
[2004] AgEł, s. 310; SBŁ, s. 301; SBwDD, s. 267; SBAW, s. 252.
[2005] AgEł, s. 310; SBŁ, s. 301; SBwDD, s. 268; SBAW, s. 252.
[2006] AgOp, s. 545–549; AgKat, s. 449–455; AgTar, s. 443; AgCz, s. 576 i SBAW, s. 253 (używają określenia „posługa ministranta"); KN, s. 534; RDP, s. 188; PNDS, s. 371 („Niech kolejno wstaną..."); AgEł, s. 310; SBŁ, s. 301; SBwDD, s. 267; SBL, s. 782.
[2007] AgKosz, s. 90; por. OBSL, pkt. 20, s. 12.
[2008] AgOp, s. 546; AgKat, s. 450–451; KN, s. 534–536; SBL, s. 782.
[2009] AgOp, s. 546; AgKat, s. 450 i SBL, s. 782 (czas teraźniejszy: *wołasz nas...*); KN, s. 535 („wzywasz").
[2010] AgOp, s. 546; AgKat, s. 450; KN, s. 535; SBL, s. 782.
[2011] AgKosz, s. 90–91; OBSL, pkt. 20, s. 12–13.
[2012] AgOp, s. 547; RDP, s. 193 (tu słowa te zawarte są w modlitwie błogosławieństwa strojów lub znaków dla scholi); SBL, s. 782.

Berchmansa[2013], św. Tarsycjusza[2014] (kandydaci do służby ministranckiej), św. Cecylii (do scholi)[2015]. Słowa przy wręczeniu komż wyrażają ich znaczenie: przypomnienie o czystości duszy, z jaką kandydaci mają pełnić służbę[2016], są też wyrazem starania się o poznawanie piękna liturgii Kościoła[2017], w *Obrzędach...* zaś jest mowa o „stroju i znaku"[2018]. Znakiem dla kandydatów do scholi mogą być medaliki[2019] lub krzyże[2020].

Modlitwa błogosławieństwa kandydatów do służby liturgicznej wspomina na początku Boga, który jest źródłem powołania do służby[2021]. W błaganiu oracja zawiera stawanie się przez kandydatów w pełni uczniami Boga przez odczytywanie swojego powołania, jak też aby przez duchowy rozwój poznawali Kościół i dobrze pełnili powierzone zadania[2022]. Przyjęcie ministrantów poprzedza według niektórych podręczników dialog celebransa z opiekunem, który prosi o dopuszczenie ministrantów do posługi i udzielenie im Bożego błogosławieństwa[2023]. Według *Obrzędów* po wezwaniu: „Niech przystąpią ci, którzy mają przyjąć błogosławieństwo" opiekun dokonuje prezentacji kandydatów na młodszych ministrantów[2024]. W niektórych publikacjach celebrans pyta jeszcze opiekuna o świadomość godności podejmowanej służby przez nowych ministrantów[2025] oraz (lub) czy zasługują na powierzenie im tej służby[2026]. Moderator Służby Liturgicznej wymienia w odpowiedzi: sumienne przygotowanie, pouczenie o godności, a także potwierdzenie gotowości i pragnienia służby przez życie chrześcijańskie[2027].

Przemówienie celebransa zawiera dopuszczenie do pełnienia służby oraz wyliczenie głównych obowiązków: noszenie księgi, krzyża („zwycięskiego sztandaru

[2013] AgOp, s. 546; SBL, s. 782.
[2014] AgKat, s. 450.
[2015] AgOp, s. 547; AgKat, s. 451; SBL, s. 782.
[2016] AgOp, s. 546; AgKat, s. 450; AgTar, s. 445 (ministranci otrzymują od razu komżę i pelerynkę); KN, s. 534; PNDS, s. 373; SBL, s. 782.
[2017] AgTar, s. 445.
[2018] AgKosz, s. 91–92, OBSL, pkt. 21, s. 13.
[2019] AgOp, s. 547; AgKat, s. 451.
[2020] AgKat, s. 451; SBL, s. 782.
[2021] AgKosz, s. 91; por. OBSL, pkt. 21, s. 13.
[2022] AgKosz, s. 91; por. OBSL, pkt. 21, s. 13.
[2023] AgOp, s. 547; AgKat, s. 451; AgTar, s. 443; AgCz, s. 576; PNDS, s. 371; AgWł, s. 360–361 (może to być animator lub ministrant – senior); AgEł, s. 310; SBŁ, s. 301; SBwDD, s. 267.
[2024] RDP, s. 188 (prezentacji dokonuje "opiekun, proboszcz, prezes Koła Ministranckiego lub sam główny celebrans") AgKosz, s. 92–93; por. OBSL, pkt. 27–28, s. 14–15 (tu jest tu obrzęd stosowany zarówno do błogosławieństwa młodszych ministrantów jak i młodszych członków scholi, o czym nie ma już mowy w adaptacji zawartej w AgKosz).
[2025] AgOp, s. 547; AgKat, s. 451; AgWł, s. 361; KN, s. 535; AgEł, s. 310; SBŁ, s. 301; SBwDD, s. 267; SBL, s. 782.
[2026] AgTar, s. 444; AgCz, s. 576; PNDS, s. 371.
[2027] AgTar, s. 444; AgCz, s. 576; PNDS, s. 372.

naszej wiary"), dzwonienie, podawanie darów, noszenie kadzidła i światła[2028]. Zachęta dotyczyć może również cenienia sobie służby i dziękowania za nią Chrystusowi, podkreślać bliskość Boga przez wykonywanie czynności[2029]. Wiara i miłość są tu wskazane jako warunki podobania się Bogu[2030]. Ministrant powinien według tekstu przemówienia naśladować Chrystusa we wszystkich przestrzeniach życia (dom, katecheza, szkoła), co ma pociągać innych do Boga[2031]. Dalszy okres formacji, zapowiedziany w tekście, ma być czasem nauki składania siebie w ofierze i doświadczenia „szczególnej obecności Chrystusa w zgromadzeniu liturgicznym i iść przez życie w pielgrzymce wiary". Zamiast przemówienia niektóre agendy zawierają konkluzję celebransa, mającą charakter proklamacji nowych ministrantów (włączenia ich) „na chwałę Boga w Trójcy Świętej Jedynego", na co wszyscy odpowiadają *Bogu niech będą dzięki*[2032]. Formuła może mieć również prostą strukturę, zawierającą tylko wybór – „z Bożą i twoją pomocą"[2033]. Spotyka się także dialog celebransa z rodzicami kandydatów na ministrantów. Na początku kapłan podkreśla, że to wezwanie Boże i zgoda rodziców umożliwiły chłopcom podjęcie służby przy ołtarzu. Od szczerości pragnień chłopców uzależniona jest długość ich służby, której wynikiem staje się bycie bliżej „Najświętszych Boskich Tajemnic" i umiłowanym przyjacielem Jezusa. Zgoda rodziców ma wypływać z ich odpowiedzialności ,a także dokonywać się wobec Chrystusa i zgromadzenia liturgicznego[2034]. Pytania dotyczą: pragnienia, aby dzieci pełniły służbę (pierwsze pytanie); woli współpracy w formacji duchowej dzieci (drugie pytanie), a kończy je podsumowanie przewodniczącego, mówiące o ofiarowaniu Chrystusowi dzieci przez tychże rodziców oraz nadziei nagrody: teraz i w wieczności[2035].

Modlitwa błogosławieństwa z agend poprzedzona jest zachętą celebransa do modlitwy („Najmilsi, pokornie prośmy teraz Boga..."), po czym kandydaci klękają[2036]. Stworzenie człowieka przez Boga dokonało się dla miłości i wiernej służby, czego przykładem wypełnienia stała się osoba Samuela, dla którego służba w świątyni była

[2028] AgOp, s. 547; AgKat, s. 451–452; KN, s. 535; RDP, s. 188; AgEł, s. 310; SBŁ, s. 302; SBwDD, s. 268; SBL, s. 782–783.
[2029] AgKosz, s. 93; por. OBSL, pkt. 38, s. 17.
[2030] AgKosz, s. 93; por. OBSL, pkt. 38, s. 17–18.
[2031] AgKosz, s. 93; por. OBSL, pkt. 38, s. 18.
[2032] AgTar, s. 444; AgCz, s. 576; PNDS, s. 372.
[2033] AgWł, s. 361.
[2034] AgWł, s. 361.
[2035] AgWł, s. 361–362.
[2036] AgTar, s. 444; AgCz, s. 577; AgWł, s. 363; RDP, s. 189 i PNDS, s. 372 („kandydaci uklęknijcie"); AgEł, s. 310 i SBŁ, s. 302 oraz SBwDD, s. 268 oraz SBAW, s. 253 (używa pojęcia „posługa ministranta").

przygotowaniem do zadań proroka[2037]. Wspomniana zostaje również pielgrzymka Świętej Rodziny na Jerozolimy – „złożyć hołd synowskiej miłości”[2038]. Motywacją modlitwy błogosławieństwa ministrantów jest wzgląd na wspólnotę Kościoła[2039] i powołanie ich przez Boga, „od którego pochodzą wszystkie dobre zamiary i pragnienia” oraz rozpalenie pragnienia służby[2040]. Wymienia się tu prośbę o żywą wiarę i głęboką miłość, a także by służba ministrantów była miła Bogu i pociągała innych do Niego[2041]. Błagania dotyczą również życia chrześcijańskiego spełniających funkcje: sumienności w nauce, szlachetności, przykładności[2042] oraz pomocy przez łaskę, prowadzenia rozpoczętego w nich dzieła i aby nie odwrócili się od Boga[2043]. Oracja zawarta w *Obrzędach...* na początku wymienia fakt posłania przez Boga ludzi do służby wspólnocie[2044]. Przedmiotem prośby jest wysłuchanie modlitwy i zesłanie błogosławieństwa, dobre przygotowanie się do pełnienia funkcji, pogłębianie przyjaźni z Jezusem, wzrost w „łasce i mądrości”[2045]. Modlitwa wymienia też konkretne zadania ministrantów (młodszych): przynoszenie do ołtarza darów ofiarnych i naczyń liturgicznych, noszenie świec, krzyża, wody i kadzidła, trzymanie mitry i pastorału[2046].

Szata i znak mają przypominać o godności chrześcijanina i powołaniu ministranckim[2047]. Znakiem przyjmowanym od celebransa jest pelerynka (kołnierz)[2048]. Tekst z agend, którym posługuje się celebrans, błogosławiąc szaty ministranckie, otwiera się anaklezą, sławiącą fakt napełnienia chwałą Boga całego stworzenia[2049] lub też powołania, danego przez Chrystusa, do świadectwa wiary przez chrzest i bierzmowanie[2050]. Gdy mowa o komży jako znaku przypominającym o naśladowaniu Chrystusa i trwaniu w Jego łasce oraz nadziei życia wiecznego, nawiązuje się do Jego

[2037] AgEł, s. 311; SBŁ, s. 302; SBwDD, s. 269; SBAW, s. 253.
[2038] AgEł, s. 311; SBŁ, s. 302; SBwDD, s. 269; SBAW, s. 253.
[2039] AgTar, s. 444; AgCz, s. 577.
[2040] AgWł, s. 363.
[2041] AgTar, s. 444; AgCz, s. 577; RDP, s. 188; PNDS, s. 372; AgEł, s. 311; SBŁ, s. 302; SBwDD, s. 269; SBAW, s. 253.
[2042] AgTar, s. 444; AgCz, s. 577; RDP, s. 189; PNDS, s. 372; AgEł, s. 311; SBŁ, s. 302; SBwDD, s. 269; SBAW, s. 253.
[2043] AgWł, s. 363–364.
[2044] AgKosz, s. 94; por. OBSL, pkt. 39, s. 18.
[2045] AgKosz, s. 94; por. OBSL, pkt. 39, s. 18–19.
[2046] AgKosz, s. 94; por. OBSL, pkt. 39, s. 19.
[2047] AgKosz, s. 94–95; por. OBSL, pkt. 39, s. 19.
[2048] AgOp, s. 548; AgKat, s. 452; AgTar, s. 445 i AgCz, s. 577 (komża i pelerynka); SBL, s. 782.
[2049] AgTar, s. 445; AgCz, s. 577; PNDS, s. 372; AgEł, s. 311 oraz SBŁ, s. 300 i SBwDD, s. 266, a także SBAW, s. 255–256 (zachowała się tutaj formuła znana z przedsoborowych wydań RR „pobłogosław i poświęć” – *benedicere et sanctificare).*
[2050] AgWł, s. 364.

wyglądu podczas Przemienienia na Górze Tabor (białe szaty)[2051], co jest wyrazem wiary[2052] i łaski chrztu[2053]. Pelerynka ma wyrażać radość ze służby[2054]. Celebrans, biorąc do ręki jedną komżę[2055] i pelerynkę, może wygłaszać pouczenie, zachęcając do starań o czystość duszy, poznawanie liturgii a także o „świadome, pobożne, czynne i owocne uczestnictwo"[2056] – co nawiązuje też do wizji św. Jana Apostoła o rzeszy zbawionych w białych szatach[2057]. Stroje liturgiczne – po pokropieniu wodą święconą – nowo pobłogosławieni nakładają z pomocą innych ministrantów[2058] lub swoich rodziców[2059], a podczas tej czynności śpiewa się „stosowne pieśni"[2060]. Spotyka się też nałożenie komży (i pelerynki) przez celebransa ze słowami: „Służ wiernie Bogu i ludziom podczas świętej liturgii", na co każdy z osobna ministrant odpowiada: „Pragnę to czynić zradością"[2061].

Po nałożeniu strojów celebrans może położyć dłoń na prawym ramieniu ministranta, wypowiadając słowa przypominające o znaczeniu (czystość i piękno), i co za tym idzie – usposobieniu do służby w liturgii, kończąc formułę wezwaniem trynitarnym „w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego". Po znaku krzyża wręcza odznaki ministranckie[2062]. Podręczniki służby Bożej opisują również przekazanie symbolu obowiązków – naczynia (łódki) z kadzidłem[2063]. Dym kadzidła ma przypominać o obowiązku codziennej rozmowy z Bogiem i stanowić zachętę do skupienia podczas celebracji[2064]. Tu także przy przekazaniu łódki ministrantom (podchodzącym po kilku) celebrans wypowiada słowa „Oto znak waszej służby", na co ministranci odpowiadają

[2051] AgTar, s. 445; AgCz, s. 577; RDP, s. 189; PNDS, s. 372–373; AgEł, s. 311; SBŁ, s. 300; SBwDD, s. 268; SBAW, s. 255.
[2052] AgWł, s. 364.
[2053] RDP, s. 189; 193 (także w błogosławieństwie stroju lub znaku scholi); AgEł, s. 311; SBAW, s. 255.
[2054] AgTar, s. 445; AgCz, s. 577; AgEł, s. 311, SBŁ, s. 300; SBwDD, s. 266; SBAW, s. 256. W OBSL błogosławienie znaków i stroju włączone jest w modlitwę błogosławienia osób, które te znaki i stroje będą nosić. Po odmówieniu modlitwy celebrans kropi osoby i przedmioty, którymi będą się posługiwać. Następnie wręcza je każdemu z nich, por. tamże, pkt. 14d, s. 10.
[2055] AgCz, s. 577; SBŁ, s. 302; SBwDD, s. 269; SBAW, s. 253.
[2056] AgCz, s. 577; AgEł, s. 311.
[2057] SBŁ, s. 302; SBwDD, s. 269; SBAW, s. 253.
[2058] AgTar, s. 445; AgCz, s. 577; AgWł, s. 364; RDP, s. 189 (także księża); SBŁ, s. 302; SBwDD, s. 269; SBAW, s. 254.
[2059] AgTar, s. 445; AgCz, s. 577; RDP, s. 189; PNDS, s. 373 (rodzice i ks. Opiekun).
[2060] AgTar, s. 445; AgCz, s. 577; AgWł, s. 365 (*Com przyrzekł Bogu*); RDP, s. 189 (*Chrystus Wodzem, Chrystus Królem*; *Króluj nam Chryste*); PNDS, s. 373 (*Chrystus, Chrystus, to nadzieja cała nasza...*); SBŁ, s. 302 i AgEł, s. 312 oraz SBwDD, s. 270 (np. powołaniowe); SBL, s.783 (*Chrystus Królem*, *Kochajmy Pana*, *Niech dziś z naszych Serc*); SBAW, s. 254 (*Radośnie Panu hymn śpiewajmy*, utwór wielogłosowy).
[2061] AgEł, s. 312; SBŁ, s. 302 i SBwDD, s. 270 oraz SBAW, s. 254 (celebrans wręcza strój, po czym przy pomocy starszych ministrantów nowoprzyjęci ubierają go).
[2062] AgWł, s. 365.
[2063] AgEł, s. 312; SBŁ, s. 303; SBwDD, s. 270; SBAW, s. 254.
[2064] AgEł, s. 312; SBŁ, s. 303; SBwDD, s. 270; SBAW, s. 254.

„Niech imię Pańskie będzie pochwalone”[2065].

Nowoprzyjęci ministranci składają przyrzeczenia, każdy z nich – wymieniając swoje imię – dziękuje najpierw za powołanie do ministrantury, a następnie zobowiązuje się do wykonywania czynności przy ołtarzu: pobożnie, gorliwie, z radością, na chwałę Bożą i dla dobra wspólnoty parafii[2066]; przyrzeka pełnić wolę Bożą, być wzorowym uczniem, posłusznym synem i kochającym bratem, dobrym kolegą oraz postępować według „Zasad ministranta”[2067]. Tekst przyrzeczenia mają złożyć na ołtarzu[2068]. Przyrzeczenie może odbyć się również w formie odpowiedzi na pytania celebransa: o wolę służenia Bogu w liturgii („chcemy”)[2069], o świadomość obowiązków: pilności, sumienności i podobania się Panu Jezusowi („wiemy”)[2070] oraz przyrzeczenie podejmowania obowiązków, by dobrze wypełniać służbę („przyrzekamy”)[2071]. Celebrans podsumowuje dialog zdaniem życzenia, by Bóg, rozpoczynający to dzieło, także je dalej wspierał i prowadził[2072] albo zapewnieniem, że Chrystus, powołujący ministrantów do służby pomoże im wypełnić zobowiązania[2073]. Konkluzją przyrzeczenia może być również modlitwa odmawiana przez celebransa: w liczbie mnogiej, ma formę zachęty („dziękujmy”; „wychwalajmy”; „wspierajmy”; „otaczajmy”; „polecajmy”) – podkreślając, że to Bóg jest źródłem dobrych pragnień – poleca nowych ministrantów oraz ich rodziny[2074]. Niektóre podręczniki diecezjalne wspominają w tym miejscu o wspólnym śpiewie hymnu ministrantów[2075]. Po Mszy św. można wręczyć nowym ministrantom pamiątkowe obrazki lub dyplomy[2076].

Spotyka się również łączenie z Mszą świętą obrzędu błogosławieństwa nowych członków scholi. Propozycje formularzy mszalnych, jakich można używać to: *Msza za*

[2065] AgEł, s. 312; SBŁ, s. 303; SBwDD, s. 270; SBAW, s. 254.
[2066] AgOp, s. 548; AgKat, s. 452; AgTar, s. 445 i AgCz, s. 578 oraz AgEł, s. 313 (wypowiadają razem, nie wypowiadając imienia); SBŁ, s. 303 i SBwDD, s. 271 (razem lub każdy osobno); SBL, s. 783.
[2067] AgWł, s. 363 (tekst zakończony wezwaniem *Króluj nam Chryste*, na co celebrans odpowiada: *Zawsze i wszędzie*).
[2068] AgOP, s. 548; AgKat, s. 452; AgWł, s. 363 (potem przechowuje się je w parafialnym archiwum); KN, s. 536; SBL, s. 783. Nie jest to właściwe, ponieważ według OWMR 306 na ołtarzu umieszcza się tylko to, co służy do sprawowania Mszy św. Prawdopodobnie jest to praktyka naśladująca znane w niektórych diecezjach Polski podpisywanie przyrzeczeń celibatu przez alumnów przed diakonatem na ołtarzu.
[2069] AgWł, s. 363; AgKosz, s. 94 („chcę”), por. OBSL, pkt. 38, s. 18.
[2070] AgWł, s. 363; AgKosz, s. 94 („jestem gotowy”: „z miłości ku Jezusowi Chrystusowi, z czystym sercem, pobożnie i sumiennie”); OBSL, pkt. 38, s. 18.
[2071] AgWł, s. 363.
[2072] AgWł, s. 363.
[2073] AgKosz, s. 94; por. OBSL, pkt. 38, s. 18.
[2074] AgTar, s. 446; AgCz, s. 578; AgEł, s. 313; SBŁ, s. 303; SBwDD, s. 271; SBAW, s. 254–255.
[2075] AgKat, s. 452 (*Hej, bracia ministranci*); AgTar, s. 446 i AgCz, s. 578 (*Króluj nam, Chryste*); KN, s. 535 (*Chrystusa myśmy wojsko...*).
[2076] RDP, s. 190.

świeckich[2077], a także wspomnień świętych: Cecylii[2078], Piusa X[2079], Grzegorza Wielkiego[2080] i uroczystości Narodzenia św. Jana Chrzciciela[2081]. Także w przypadku błogosławieństwa członków scholi spotyka się praktykę włączania tego obrzędu po wprowadzeniu, w miejsce aktu pokutnego (gdy przyjmuje się ministrantów, przyjęcie do scholi odbywa się po błogosławieństwie ministrantów)[2082]. Po wezwaniu mający przyjąć błogosławieństwo do pełnienia funkcji w scholi podchodzą do celebransa, który wygłasza krótki tekst[2083]. Mogą także wstać i pozostać na swoich miejscach[2084]. Na początku padają słowa o upoważnieniu do pełnienia funkcji w scholi, nadawanym przez błogosławieństwo celebransa „w oparciu o dokumenty kościelne o liturgii"[2085]. Zachęca się ponadto, aby członkowie scholi pełnili swoje zadania („urząd"; „posługę") z pobożnością i dokładnością, ponieważ domaga się tego wzniosłość posługi i „słuszne wymaganie ludu Bożego"[2086]. Wprowadzenie przypomina również, iż schola stanowi część Ludu Bożego, którego śpiew wyraża serdeczniej modlitwę i nadaje jej uroczysty charakter, a także pełni rolę jednoczącą zgromadzenie liturgiczne[2087]. Uwzględniono tam również słowa zachęty do rozwijania talentów, nieustawania w zapale i umacniania wiary[2088]. Celebrans wyjaśnia też znaczenie otrzymywanego znaku – krzyża, który jest „zewnętrznym znakiem gotowości do służby"[2089].

Formuła przyrzeczeń w dziękczynieniu za powołanie do scholi oprócz Jezusa wymienia również Jego Matkę, a także prośbę o wypełnianie służby „pobożnie, pilnie i radośnie", o pomoc prosząc również św. Cecylię[2090]. Służba Bogu radosnym sercem jest Jego pragnieniem według modlitwy błogosławieństwa członków scholi[2091]. Tekst wspomina śpiew psalmów przez naród wybrany – a także najdoskonalszy hymn chwały, który stanowi Wcielenie i całe dzieło zbawcze Jezusa Chrystusa[2092]. Dziś Kościół jest

[2077] RDP, s. 191; zob. MR 1986, s. 135".
[2078] RDP, s. 191; zob. MR 1986, s. 242'.
[2079] RDP, s. 191; zob. MR 1986, s. 158'–159'.
[2080] RDP, s. 191; zob. MR 1986, s. 170'–171'.
[2081] RDP, s. 191; zob. MR 1986, s. 92'–94'.
[2082] RDP, s. 192.
[2083] AgOp, s. 548; AgKat, s. 452–453; SBL, s. 782.
[2084] RDP, s. 192.
[2085] AgOp, s. 548; AgKat, s. 452 i SBL, s. 783 („na podstawie dokumentów kościelnych" – tekst zawiera odnośnik do KL 29); RDP, s. 192 (bez wzmianki o dokumentach kościelnych).
[2086] AgOp, s. 548; AgKat, s. 452 (używa prawidłowego pojęcia „funkcja"); KN, s. 537; SBL, s. 783.
[2087] RDP, s. 192.
[2088] RDP, s. 192.
[2089] AgOp, s. 548; AgKat, s. 452–453; KN, s. 537; SBL, s. 783.
[2090] AgOp, s. 549; AgKat, s. 453; KN, s. 537; SBL, s. 783.
[2091] RDP, s. 193.
[2092] RDP, s. 193.

przestrzenią kontynuacji tegoż dzieła, a śpiew członków scholi ma stawać się według oracji zapowiedzią „pieśni nowej" w chwale nieba[2093]. Na koniec niektóre agendy zamieszczają możliwość zaśpiewania hymnu scholi (wybrana pieśń)[2094]. Po Mszy św. można wręczyć nowym członkom scholi pamiątkowe obrazki lub dyplomy[2095].

Zwyczajem niektórych parafii jest wręczenie odznak ministranckich po 2 latach nienagannej służby[2096]. Celebrans używa tu w kontekście błogosławieństwa odznak pojęcia „poświęcenie"[2097]. Wspomniane odznaki mają stać się dla ministrantów przypomnieniem o honorze ministranta i dotrzymywaniu przyrzeczeń[2098]. Modlitwa błogosławieństwa odznak odnosi się do noszących je, prosząc o wytrwanie w świętej służbie[2099]. Kapłan, wręczając odznakę, wypowiada formułę, w której także określa ją jako przypomnienie o gorliwości i pobożności w służbie Chrystusowi[2100].

Błogosławieństwo poszczególnych stopni jest też okazją do odnowienia przyrzeczeń całej służby liturgicznej[2101]. Tekst nawiązuje do wcześniej złożonych przyrzeczeń[2102], zawiera dialog z aklamacją „Wychwalajmy Pana, bo jest dobry", zakończony oracją celebransa, która wspomina powierzenie przez Boga za pośrednictwem Chrystusa Kościołowi „wielkich zadań". Zawarto tam również prośbę o błogosławieństwo, wierne wypełnianie służby, wzrastanie w łasce i miłości Boga[2103]. Podręczniki proponują też teksty modlitwy powszechnej[2104] albo sugestię, iż należy uwzględnić wezwania dziękczynno-błagalne za przyjętych w tym dniu do grona służby liturgicznej[2105]. Wstęp podaje jako motywację błagań wdzięczność za powołanie do służby Bożej[2106]. Zawierają one wezwania: za Ojca Św. i kapłanów, członków Służby Liturgicznej, rodziców, nauczycieli i wychowawców, o nowe powołania, za nowoprzyjętych do służby przy ołtarzu[2107]. Gdy obrzęd odbywa się podczas Mszy św.

[2093] RDP, s. 193.
[2094] KN, s. 537; RDP, s. 194 (*Cały świat niech śpiewa tę pieśń...*; *Niech cały świat weseli się w Bogu*; Psalm 100).
[2095] RDP, s. 194.
[2096] AgOp, s. 549; AgKat, s. 453; KN, s. 357–538; SBL, s. 783.
[2097] AgOp, s. 549; AgKat, s. 453; KN, s. 357; SBL, s. 784.
[2098] AgOp, s. 549; AgKat, s. 453; KN, s. 538; SBL, s. 784.
[2099] AgOp, s. 549; AgKat, s. 453; KN, s. 538; SBL, s. 784 (oracja poprzedzona wezwaniem *Wspomożenie nasze...*).
[2100] AgOp, s. 549; AgKat, s. 453; KN, s. 538; SBL, s. 784.
[2101] AgOp, s. 550; AgKat, s. 454; AgWł, s. 366; KN, s. 538; SBL, s. 784.
[2102] AgOp, s. 550; AgKat, s. 454; AgWł, s. 366; KN, s. 538.
[2103] AgOp, s. 550; AgKat, s. 454; AgWł, s. 366.
[2104] AgOp, s. 550–551; AgKat, s. 454–455; KN, s. 539; AgEł, s. 313; SBL, s. 784–785.
[2105] SBAW, s. 255.
[2106] AgOp, s. 550; AgKat, s. 454; AgWł, s. 366; KN, s. 539; SBL, s. 784.
[2107] AgOp, s. 551; AgKat, s. 454–455; AgWł, s. 366–367; KN, s. 539; AgEł, s. 313; SBL, s. 784–785.

nowoprzyjęci członkowie służby liturgicznej pełnią już swoje funkcje[2108].

Jeżeli obrzędy są włączone w sprawowanie Mszy św. można udzielić służbie liturgicznej i rodzicom Komunii świętej pod obiema postaciami[2109], wypada także użyć kadzidła[2110]. Obrzęd może być też wkomponowany w nieszpory lub stanowić oddzielne nabożeństwo, wówczas zakończeniem jest kapłańskie błogosławieństwo lub krótka adoracja Najświętszego Sakramentu z błogosławieństwem eucharystycznym[2111]. Inną opcją zakończenia jest modlitwa do św. Tarsycjusza, wspominająca jego posługę niesienia Najświętszego Sakramentu i życia, czerpiącego z miłości do Eucharystii, a także oddanie życia w obronie wiary. Ministranci proszą w tej modlitwie o noszenie w sercu Jezusa, cześć i miłość dla Niego oraz bycie dobrym przykładem w środowiskach domu i szkoły[2112]. Wspomina się również o uroczystym błogosławieństwie (modlitwie nad ludem), na czas którego nowi ministranci mają ustawić się „w szeregu wokół ołtarza"[2113]. Tekst, odmawiany po wezwaniu *Pochylcie głowy...*, odwołuje się do ustanowienia i kierowania Kościołem przez Boga, prosząc o łaskę dla ministrantów w wiernym i wytrwałym wypełnianiu służby[2114]. Na zakończenie można zaśpiewać pieśń: *My chcemy Boga*; *Przez chrztu świętego wielki dar*[2115]; *Niech dziś z naszych serc i* dusz[2116].

Podręczniki diecezjalne opisują również obrzęd ustanowienia animatorów parafialnych zespołów liturgicznych[2117]. Gdy odbywa się on w czasie Mszy św., przyjęcie kandydatów ma miejsce po homilii. Rozpoczyna się od tekstu, wypowiadanego przez dekanalnego duszpasterza służby liturgicznej. Cytuje on soborową *Konstytucję o liturgii* (KL 29), podkreślając potrzebę wykonywania funkcji podczas liturgii ze „szczerą pobożnością i dokładnością" i zaznaczając konieczność odpowiedniego przygotowania osób przez wychowanie w duchu liturgii oraz naukę przepisów liturgicznych. Zadaniem animatorów będzie pomoc księżom opiekunom w formacji zespołów liturgicznych oraz w przygotowaniu celebracji i trosce o jej piękno. Zakończeniem jest wywołanie

[2108] AgKat, s. 455; KN, s. 539; RDP, s. 190; PNDS, s. 373; SBL, s. 785; SBAW, s. 255.
[2109] AgOp, s. 551.
[2110] SBAW, s. 255.
[2111] AgOp, s. 551; AgKat, s. 455; KN, s. 539; SBL, s. 785 (zaleca, aby w ramach nabożeństwa udzielić Komunii świętej, a następnie wystawić Najświętszy Sakrament).
[2112] AgKat, s. 455. Zgodnie z Instrukcją Episkopatu Polski nie powinno się odmawiać modlitwy za wstawiennictwem świętego przed Najświętszym Sakramentem, por. *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o kulcie Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą Świętą,* w: *Dokumenty…*, dz. cyt., pkt. 21, s. 98.
[2113] AgWł, s. 368 (reszta ministrantów ustawia się procesyjnie do wyjścia).
[2114] AgWł, s. 368.
[2115] AgOp, s. 551; AgKat, s. 455; KN, s. 539.
[2116] RDP, s. 190; SBL, s. 785.
[2117] AgKat, s. 455–457.

kandydatów, można zrobić to imiennie – podchodzą oni do stopnia ołtarza.

Celebrans wprowadza w sens błogosławieństwa, które ma się z wiązać darem łaski „do głębszego wnikania w spełnianą funkcję liturgiczną". Animatorzy mają również dążyć do ożywiania parafialnych zespołów liturgicznych. Na czas wypowiadania błogosławieństwa nowi animatorzy pochylają głowy, odpowiadając *Amen* po każdej z czterech części modlitwy. Anamneza pierwszej części przywołuje Boży nakaz, aby Mojżesz wraz z Izraelem uczynili zewnętrzny znak kultu. Prośba dotyczy umiłowania chwały Boga i piękna Jego domu, a także służby zgromadzeniu – z radością, starannością i gorliwością. Obecność zbawcza Jezusa Chrystusa – nazwanego w drugiej części modlitwy „Arcykapłanem Nowego Przymierza" – napełnia poprzednio wspomniane znaki Starego Przymierza. Animatorzy mają według błagania rozpoznawać Jego obecność w znakach liturgicznych i łączyć się w oddawaniu chwały Ojcu przez Jego Syna. Duch Święty według trzeciej części modlitwy jest sprawcą oddawania czci Bogu „w duchu i prawdzie", a także usposabia animatorów do trwania w łasce i służby „z czcią i bojaźnią". Ostatnia z części modlitw w anaklezie podkreśla ojcostwo Boga dla wszelkiego życia, stworzenie człowieka na Jego obraz i podobieństwo. Celebrans zwraca się z błaganiem o przyjęcie z miłością animatorów („którzy dzisiaj odpowiedzieli na Twoje wezwanie"), umocnienie przez moc Słowa Chrystusa – aby było przewodnikiem w życiu i służbie.

Modlitwa błogosławieństwa krzyży rozpoczyna się od inwokacji „Ojcze, nieskończenie dobry" oraz wspomnienia Wcielenia jako dzieła zbawczego. Motywacją błogosławieństwa ma być moc Boża płynąca z modlitwy Kościoła. Krzyż określony jest jako znak zbawienia i zwycięstwa, nadzieja zmartwychwstania i chwały, czego źródłem jest Misterium Męki i Śmierci. Konsekwencją naznaczenia tym znakiem ma być codzienne naśladowanie Chrystusa w niesieniu swoich krzyży. Chrystusowy Krzyż ma stawać się dla animatorów mocą przeciw złu, znakiem uświęcenia codzienności. Celebrans wypowiada słowa: „Na znak przyjętej posługi przyjmijcie krzyż naszego Pana, Jezusa Chrystusa", po czym każdy animator całuje swój krzyż i przewodniczący wkłada mu go na ramiona[2118].

Należy dostrzec potrzebę stopni w formacji służby liturgicznej. Uporządkowują to programy formacyjne. Obrzęd błogosławieństwa ministrantów nie może jednak upodabniać się do udzielania posług lub celebracji święceń. Porządek odznaczający się

[2118] AgKat, s. 455–457.

postulowaną przez Sobór szlachetną prostotą, który wypracowano w *Obrzędach Błogosławieństw Służby Liturgicznej* powinien być wzorcowy dla wydawanych agend. Wiele spośród badanych podręczników służby Bożej wydanych zostało przed 2012 rokiem, stąd zamieszczane przez nie teksty różnią się od proponowanego wzorca.

1.11. Błogosławieństwo lektorów

W synagodze czytający święte teksty był wyznaczany przez przełożonego spośród dorosłych mężczyzn. Świadectwo o funkcji lektora w chrześcijańskim zgromadzeniu liturgicznym przekazują św. Justyn (zm. 165) i Tertulian (zm. 220)[2119]. Hipolit w *Tradictio Apostolica* wspomina o przekazaniu księgi przez biskupa jako akcie mianowania lektora[2120]. Lektoratu udzielano także młodym chłopcom, ze względu na ich niewinność – tzw. *lectores infantes*. Lektorzy są wymieniani jako stopień w hierarchii m.in. w liście papieża św. Korneliusza do Fabiusza, biskupa Antiochii[2121]. Właściwy ryt włączenia do lektoratu w VIII i VIII w. poprzedzał egzamin z czytania. Z czasem prostą ceremonię liturgii rzymskiej, polegającą na przekazaniu księgi i odmówieniu modlitwy, zastąpiono rytuałem znanym z ksiąg gallikańskich. Od wczesnego średniowiecza nastąpił proces przejmowania zadań lektora przez kapłanów, a sam lektorat stał się jedynie koniecznym stopniem święceń do uzyskania prezbiteratu[2122]. Reforma św. Pawła VI uczyniła lektorat jedną z posług (*ministeria*). *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* dopuszcza jednak – przy braku ustanowionego lektora – do proklamacji słowa Bożego (prócz Ewangelii) również inne osoby[2123].

Obecnie w Polsce obowiązujący jest porządek zawarty w *Obrzędach Błogosławieństw Służby Liturgicznej* z 2012 roku. Dotyczy on błogosławieństwa do pełnienia funkcji lektora w młodzieżowym zespole liturgicznym[2124]. Obrzęd sprawowany jest podczas uroczystej Mszy św. celebrowanej pod przewodnictwem biskupa, dziekana lub proboszcza[2125]. W procesji wejścia kandydaci do pełnienia funkcji lektora idą za starszymi ministrantami[2126]. Po homilii diakon, opiekun służby liturgicznej lub lektor

[2119] Cz. Krakowiak, *Święcenia...*, dz. cyt., s. 16.
[2120] *Traditio Apostolica*, dz. cyt., s. 238.
[2121] B. Nadolski, *Liturgika, Tom III. Sakramenty...*, dz. cyt., s. 166.
[2122] M. Kołodziej, *Zgromadzenie liturgiczne jako rzeczywistość teologiczno-kanoniczna w ministerialnym posługiwaniu Kościoła*, Wydawnictwo Papieskiego Wydziału Teologicznego, Wrocław 2012, s. 210.
[2123] OWMR pkt. 101, OWLM, pkt. 52: „Zgromadzenie liturgiczne potrzebuje lektorów, chociażby nie zostali do tej funkcji ustanowieni. Należy się więc starać o to, aby były pewne odpowiednie osoby świeckie, gotowe do wykonywania tej posługi".
[2124] OBSL, s. 56–58.
[2125] OBSL, pkt. 139, 142, s. 56; AgKosz, s. 95.
[2126] OBSL, pkt. 139, s. 56; AgKosz, s. 95.

wzywa kandydatów (podobnie jak w obrzędzie błogosławieństwa ministrantów) – „Niech przystąpią ci, którzy mają być pobłogosławieni do pełnienia funkcji lektora", po czym można wezwać ich po imieniu[2127].

Gdy zakończy się prezentacja, duszpasterz służby liturgicznej rozpoczyna dialog z celebransem od prośby o błogosławieństwo kandydatów, które ma ich włączyć do grona lektorów[2128]. Celebrans pyta o świadomość i umiejętność pełnienia zadań powierzanych przez Kościół, co zostaje potwierdzone w odpowiedzi opiekuna (podkreśla to tym samym fakt ukończenia przez kandydatów przewidzianej dla nich formacji)[2129]. Wstępem do przyrzeczeń kandydatów jest krótkie wprowadzenie celebransa[2130]. Nazywa czytających słowo Boże „sługami objawionej prawdy" i zachęca do spełniania zadań „z wielką wiarą i miłością"[2131]. Według wprowadzenia lektorzy powinni rozważać czytane słowo w sercu i być jego świadkami w życiu[2132]. Pełnienie funkcji lektora wiąże się ze służbą Kościołowi i przyczynia się do jego wzrostu według pierwszego pytania[2133]. Drugie z postanowień dotyczy gorliwości w rozważaniu słowa Bożego i bycia świadkiem Chrystusa w życiu codziennym[2134]. Po wezwaniu przewodniczącego do modlitwy kandydaci klękają i wszyscy modlą się przez chwilę w ciszy[2135].

Modlitwę błogosławieństwa otwiera wspomnienie posługiwania się przez Boga prorokami, a także przywołanie Wcielenia jako najdoskonalszego Słowa[2136]. W prośbie wymienia się ukształtowanie nowych lektorów przez rozważane słowo oraz wierność w przekazie[2137]. Otrzymany przez nich znak ma przypominać o miłości Boga i złożonych postanowieniach[2138]. Celebrans kropi wodą błogosławioną nowych lektorów i znak, który otrzymują[2139].

Agendy liturgiczne wymieniają kurs lektorski jako formę przygotowania do przyjęcia błogosławieństwa. Taki kurs powinien uwzględniać potrzeby parafii i być przeprowadzany corocznie[2140], a zaangażować się w niego powinni duszpasterze służby

[2127] OBSL, pkt. 141–142, s. 56; AgKosz, s. 95.
[2128] OBSL, pkt. 142, s. 56–57; AgKosz, s. 96.
[2129] OBSL, pkt. 142, s. 57; AgKosz, s. 96.
[2130] OBSL, pkt. 143, s. 57; AgKosz, s. 96.
[2131] OBSL, pkt. 143, s. 57; AgKosz, s. 96.
[2132] OBSL, pkt. 143, s. 57; AgKosz, s. 96.
[2133] OBSL, pkt. 143, s. 57; AgKosz, s. 96.
[2134] OBSL, pkt. 143, s. 57; AgKosz, s. 97.
[2135] OBSL, pkt. 144, s. 58; AgKosz, s. 97.
[2136] OBSL, pkt. 144, s. 58; AgKosz, s. 97.
[2137] OBSL, pkt. 144, s. 58; AgKosz, s. 97.
[2138] OBSL, pkt. 144, s. 58; AgKosz, s. 97.
[2139] OBSL, pkt. 145–146, s. 58; AgKosz, s. 97.
[2140] AgOp, s. 552; AgKat, s. 457; AgTar, s. 446 i AgCz, s. 578 (bez wspominania o cykliczności); KN,

liturgicznej różnych parafii[2141]. Używa się też terminologii „wprowadzenie w posługę lektora”[2142]. Obrzęd błogosławieństwa lektorów sprawuje się podczas Mszy św.[2143], nabożeństwa słowa Bożego[2144] albo nieszporów[2145]. Szafarzem jest proboszcz parafii[2146], dziekan[2147], archiprezbiter[2148], biskup[2149] lub jego delegat[2150], w celebracji bierze też udział dekanalny duszpasterz służby liturgicznej[2151]. Gdy przepisy liturgiczne na to pozwalają, można wybrać formularz mszy wotywnej, okolicznościowej bądź ze świętych patronów lektorów[2152]. Proponuje się tu liturgię Słowa wziętą z dnia[2153], mszy wotywnej lub okolicznościowej[2154], np. o rozszerzenie Ewangelii[2155] albo wybranych perykop[2156]. Po Ewangelii[2157] śpiewa się hymn *Przybądź, Duchu Stworzycielu*[2158]. Dziekan lub biskup udaje się na przygotowane krzesło[2159] (biskup otrzymuje mitrę)[2160], po czym duszpasterz służby liturgicznej wywołuje kandydatów (pojedynczo lub ogólnie): *Niech zbliżą się...*[2161], na co kandydat odpowiada *Jestem* (jeżeli wywołuje się indywidualnie)[2162]. Podręczniki wspominają w tym miejscu o homilii lub wygłoszeniu pouczenia, którego

s. 540; SBL, s. 785 (w dekanatach lub archiprezbiteratach).
[2141] KN, s. 540.
[2142] AgOp, s. 552; AgTar, s. 446 (zamiennie z „błogosławieniem nowych lektorów”); AgCz, s. 578; AgWł, s. 368; SBwDD, s. 271 i AgEł, s. 314 oraz KN, s. 540, SBL, s. 785 („wprowadzenie do posługi lektora”); RDP, s. 182 („ustanowienie”); PNDS, s. 373 („przyjęcie”).
[2143] AgOp, s. 552; AgKat, s. 457; AgTar, s. 446; AgCz, s. 578; AgWł, s. 368; AgEł, s. 314; SBwDD, s. 271; KN, s. 540; RDP, s. 182; SBL, s. 785.
[2144] AgOp, s. 552; AgKat, s. 457; AgTar, s. 446; AgCz, s. 578; AgWł, s. 368; AgEł, s. 314; SBwDD, s. 271; KN, s. 540; RDP, s. 182.
[2145] AgOp, s. 552.
[2146] PNDS, s. 373.
[2147] AgOp, s. 552; AgWł, s. 369; KN, s. 540.
[2148] SBL, s. 785.
[2149] AgTar, s. 446; AgCz, s. 578; SBwDD, s. 271; SBL, s. 785.
[2150] AgTar, s. 446; AgCz, s. 578; SBwDD, s. 271.
[2151] AgOp, s. 552; AgKat, s. 457; SBL, s. 785.
[2152] RDP, s. 182: o Duchu Świętym (MR, s. 189"); za świeckich (MR, s. 135"); ze wspomnień: św. Hieronima [30.09]; św. Justyna [1.06]; święta jednego z Ewangelistów; św. Cypriana – z Mszy wspólnych o świętych męczennikach, MR, s. 19" lub 23".
[2153] AgOp, s. 552; AgKat, s. 457; AgTar, s. 446; AgCz, s. 578; AgWł, s. 368; AgEł, s. 314; SBwDD, s. 271; KN, s. 540; SBL, s. 785.
[2154] RDP, s. 182.
[2155] SBL, s. 785.
[2156] AgOp, s. 552 i AgKat, s. 457 oraz AgTar, s. 446, także AgCz, s. 578, AgWł, s. 368; SBwDD, s. 271KN, s. 540; Pwt 30, 10–14; 2 Tm 3, 14–17; Mt 5, 14–19; Łk 4, 16–21. AgEł, s. 314 podaje tylko 2 Tm 3, 14–17; Mt 5, 13–16; Łk 4, 16–22a.
[2157] Wg RDP, s. 183 i PNDS, s. 373 obrzęd sprawuje się podczas obrzędów wstępnych, opuszczając akt pokutny.
[2158] AgOp, s. 552; RDP, s. 183 – obrzęd odbywa się po wprowadzeniu – jako śpiew na wejście śpiewa się np. *Przybądź, Duchu Święty*; *Przybądź, Stwórco, Duchu Boży* lub *O niewysłowione szczęście zajaśniało*.
[2159] AgOp, s. 552; AgWł, s. 369.
[2160] SBL, s. 785.
[2161] AgOp, s. 552; AgKat, s. 458; AgTar, s. 446; AgWł, s. 369; AgEł, s. 314; SBwDD, s. 272; KN, s. 540; RDP, s. 183; PNDS, s. 373 („Niech kolejno powstaną”); SBL, s. 785.
[2162] AgOp, s. 552; AgKat, s. 458; AgTar, s. 446; AgCz, s. 579; AgWł, s. 369; AgEł, s. 314; SBwDD, s. 272; KN, s. 540; SBL, s. 785. RDP, s. 183 i PNDS, s. 373 (kandydat wstaje nic nie mówiąc).

tekst zamieszczają[2163]. Przypomina on o głównym zadaniu lektora, jakim jest czytanie Pisma w zgromadzeniu liturgicznym[2164], a także o wielkiej wadze tej służby, wymagającej pilności i staranności[2165]. Podkreśla się również potrzebę osobistego przyjęcia Słowa Bożego i szukania w nim źródła radości[2166], wiary w moc Słowa i świadectwa przez uczynki (m.in. uczciwość i czystość)[2167]. Życie codzienne lektora powinno być głoszeniem Chrystusa[2168], co wynika z tego, iż On jest światłem i źródłem dobrych czynów[2169].

Podobnie jak przy błogosławieństwie ministrantów, spotyka się tu również prośbę opiekuna oraz dialog celebransa z opiekunem[2170]. Pytania dotyczą godności kandydatów (czy zasługują?)[2171]. W odpowiedzi opiekun wymienia dotychczas pełnioną funkcję ministranta, udział w przygotowaniach, co składa się na dowody duchowej dojrzałości i „szczerej troski o sprawy Boże”[2172]. W tym miejscu może wystąpić aklamacja przewodniczącego, ogłaszająca przyjęcie do grona parafialnych lektorów, „na chwałę Boga w Trójcy Świętej Jedynego, którego Lud Boży nieustannie wielbi w liturgii”[2173].

Wezwanie celebransa do modlitwy zawiera prośbę o pobłogosławienie kandydatów oraz o gorliwość dla nich w wypełnianiu obowiązków, co ma przyczynić się do oddawania chwały Bogu[2174]. Po krótkiej modlitwie w ciszy kapłan wypowiada słowa oracji, rozpoczynającej się od wskazania Boga jako źródła światłości i dobroci[2175], świętości i miłości[2176]. Dalej w anamnezie Syn Boży nazwany jest „Słowem życia”[2177]

[2163] AgOp, s. 552; AgKat, s. 458; AgWł, s. 369; AgEł, s. 314; SBwDD, s. 272; KN, s. 540; RDP, s. 183–184. Agendy ełcka, legnicka i drohiczyńska wspominają o tym, że lektorzy „mają udział w apostolskim posłannictwie głoszenia Słowa” – to zdanie bardziej tyczyłoby się wyświęconych sług, a przynajmniej ustanowionych posługą. *Rytuał Pelpliński* oraz *Służba Boża Diecezji Lubaczowskiej* wymieniają biskupów, prezbiterów i diakonów jako głównych szafarzy głoszenia Słowa, a zadaniem lektorów jest świadczenie im pomocy w tym obowiązku, co doprecyzowuje powyższe sformułowanie. SBL, s. 785–786 podaje, iż „biskup głosi homilię, którą kończy takimi lub podobnymi słowami”.

[2164] AgOp, s. 552–553; AgKat, s. 458; AgWł, s. 369; AgEł, s. 314; SBwDD, s. 272; KN, s. 540; RDP, s. 183–184 (czytanie Pisma św. z wyjątkiem Ewangelii, zapowiadanie wezwań modlitwy powszechnej, wykonywanie psalmu); SBL, s. 786 (wymienia tu również wychowanie w wierze dorosłych i dzieci oraz przygotowanie do sakramentów).

[2165] AgOp, s. 553; AgKat, s. 458; AgWł, s. 369; AgEł, s. 314; SBwDD, s. 272; KN, s. 540; RDP, s. 184.

[2166] AgOp, s. 553; AgWł, s. 369; SBL, s. 786.

[2167] AgKat, s. 458; AgEł, s. 314; SBwDD, s. 272; KN, s. 540.

[2168] AgOp, s. 553; AgWł, s. 369; AgEł, s. 314; SBwDD, s. 272; RDP, s. 184; SBL, s. 786.

[2169] AgKat, s. 458 i AgEł, s. 314–315 oraz SBwDD, s. 272 (cytuje Mt 5, 16).

[2170] AgTar, s. 446–447; AgCz, s. 579; PNDS, s. 373–374.

[2171] AgTar, s. 447; AgCz, s. 579; PNDS, s. 373.

[2172] AgTar, s. 447; PNDS, s. 373 (nie wspomina o „przygotowaniach”).

[2173] PNDS, s. 374.

[2174] AgOp, s. 553; AgKat, s. 458; AgWł, s. 369; AgEł, s. 315; SBwDD, s. 273; KN, s. 541; SBL, s. 786. RDP, s. 184 i PNDS, s. 374 (na koniec pouczenia celebrans mówi „kandydaci uklęknijcie”).

[2175] AgOp, s. 553; AgKat, s. 458; AgWł, s. 369; AgEł, s. 315; SBwDD, s. 273; KN, s. 541; SBL, s. 786.

[2176] PNDS, s. 374.

[2177] AgOp, s. 553; AgKat, s. 458; AgWł, s. 369; AgEł, s. 315; SBwDD, s. 273; KN, s. 541; RDP, s. 184;

oraz podana jest jedna z motywacji Wcielenia – objawienie ludziom tajemnicy miłości Boga[2178]. Inna kompozycja modlitwy zawiera rozbudowaną anamnezę, na którą składają się objawienia Boga w historii zbawienia, osiągające pełnię w Tajemnicy Wcielenia[2179]. Prócz udzielenia błogosławieństwa wybranym „do posługi" prośba zawiera skutki rozważania przez nich Słowa Bożego: ukształtowanie oraz wierny przekaz[2180].

Po modlitwie niektóre podręczniki służby Bożej zawierają modlitwę błogosławieństwa alb lektorskich. Na początku tej modlitwy podaje się przymioty Boga: Stwórca świata i źródło życia[2181], a także określa się Go jako sprawcę naszego zbawienia, dokonanego mocą prawdy i łaski, których źródłami są Pismo święte i sakramenty[2182]. Chrystus wymieniony jest jako dar Ojca, Brat, Odkupiciel, Droga, Prawda i Życie[2183]. W modlitwie znajduje się również nawiązanie do szaty chrzcielnej – Bóg przyodziewa ochrzczonych łaską jak szatą[2184]. Po prośbie o błogosławieństwo modlitwa określa alby jako „znaki gotowości uważnego czytania i wiernego wypełniania słowa Bożego"[2185].

Po pokropieniu alb i zachęcie przewodniczącego starsi lektorzy lub rodzice pomagają w nałożeniu szat[2186]. Celebrans siada na przygotowanym krześle i otrzymuje księgę Pisma Świętego[2187] albo lekcjonarz[2188]. Nowo pobłogosławieni podchodzą parami i prawą ręką dotykają księgi, przy czym celebrans wypowiada słowa o przyjęciu księgi i wzywa do otaczania jej szacunkiem oraz wierności w przekazywaniu Słowa Bożego[2189]. Po odpowiedzi *Amen* lektorzy mogą również ucałować księgę[2190], w tym czasie można śpiewać pieśń[2191]. Przekazanie może odbyć się również w sposób następujący: celebrans ukazuje lekcjonarz i wypowiada słowa zachęty do poznania Słowa Bożego,

SBL, s. 786.

[2178] AgOp, s. 553; AgKat, s. 458; AgWł, s. 369; AgEł, s. 315; SBwDD, s. 273; KN, s. 541; RDP, s. 184; PNDS, s. 374' SBL, s. 786.

[2179] AgTar, s. 447; AgCz, s. 579; KN, s. 541.

[2180] AgOp, s. 553; AgKat, s. 459; AgTar, s. 447; AgCz, s. 579–580; SBwDD, s. 273;RDP, s. 184; PNDS, s. 374; SBL, s. 786.

[2181] AgTar, s. 448; AgCz, s. 580.

[2182] PNDS, s. 374.

[2183] AgTar, s. 448; AgCz, s. 580.

[2184] RDP, s. 184.

[2185] AgTar, s. 448; AgCz, s. 580; RDP, s. 185; PNDS, s. 374.

[2186] AgTar, s. 448; AgCz, s. 580 (można śpiewać pieśń np. *Króluj nam Chryste*); RDP, s. 184 (*Czego chcesz od nas, Panie*; *Panie mój, cóż Ci oddać mogę* lub inny); PNDS, s. 374 (np. *Niechaj z nami będzie Pan*) – pomagają ks. Opiekun i rodzice.

[2187] AgOp, s. 553; AgWł, s. 370; AgEł, s. 315; SBwDD, s. 273; KN, s. 541.

[2188] RDP, s. 185 (celebrans bierze go z ambony i tam się zatrzymuje).

[2189] AgOp, s. 553; AgKat, s. 459; AgWł, s. 370; AgEł, s. 315; SBwDD, s. 273; KN, s. 541; SBL, s. 786.

[2190] AgOp, s. 554; AgKat, s. 458; AgWł, s. 370; AgEł, s. 315; SBwDD, s. 273; KN, s. 541; RDP, s. 185; SBL, s. 786.

[2191] RDP, s. 185: np. *Niechaj z nami będzie Pan*; w Wielkim Poście: *Bliskie jest Królestwo Boże* lub inną odpowiednią.

wprowadzania go w życie, starannego przygotowania i wiernego przekazu dla duchowego pożytku uczestników liturgii, na co nowi lektorzy odpowiadają razem: *Pragniemy to czynić szczerze i z radością. Amen*[2192].

Po śpiewie (obecnym, jeśli lektorzy podchodzili dwójkami do księgi Pisma Św.) ma miejsce modlitwa[2193] i przyrzeczenie lektorów[2194]. W swojej modlitwie nowi lektorzy proszą o błogosławieństwo, możliwość wyraźnego czytania, stwierdzania uczynkami czytanego Słowa[2195], co razem jest służbą Kościołowi i „przykładem świątobliwości"[2196]. Krótki tekst przyrzeczenia zawiera dziękczynienie za powołanie do służby oraz obietnicę gorliwego i sumiennego wypełniania zadań, wyraźnego czytania Bożego Słowa i życia według niego[2197]. Nowi lektorzy podpisany tekst przyrzeczenia oddają celebransowi[2198].

Dołączona modlitwa powszechna we wstępie również wspomina obecność Boga w Słowie i zawiera wezwania za pasterzy Kościoła, za lektorów, o powołania kapłańskie i misyjne, o jedność wierzących chrześcijan, o nieranienie się słowem, a także za zgromadzenie[2199]. Kompozycje w swoim kluczu mają rolę Słowa Bożego w życiu Kościoła, lektorów i wszystkich ochrzczonych[2200]. Nowo pobłogosławieni pełnią odtąd swoje funkcje liturgiczne[2201]. Na przygotowanie darów można śpiewać pieśni, np. *Młodzież wierna Chrystusowi*, a na zakończenie np. *Anioł* Pański[2202]. Jeżeli obrzęd ma miejsce podczas liturgii Słowa lub nieszporów, udziela się błogosławieństwa lub kończy się go krótką adoracją Najświętszego Sakramentu z błogosławieństwem eucharystycznym[2203].

Wiele parafii używa agend liturgicznych wydanych przed 2012 rokiem, które – tak jak w przypadku błogosławieństwa ministrantów – zawierają obrzęd wcześniej używany. Błogosławieństwo do czasowego wykonywania funkcji lektora należałoby

[2192] AgTar, s. 448; AgCz, s. 580; PNDS, s. 375 (bez *Amen*).
[2193] AgKat, s. 459; AgEł, s. 315–316; SBwDD, s. 273–274; KN, s. 542.
[2194] AgOp, s. 554; AgKat, s. 458; AgWł, s. 370; AgEł, s. 316; SBwDD, s. 273–274; KN, s. 542; SBL, s. 786 (może mieć miejsce po dziękczynieniu po Komunii świętej).
[2195] AgKat, s. 459; AgEł, s. 316; SBwDD, s. 274; KN, s. 542.
[2196] AgKat, s. 459; AgEł, s. 316 („świętego życia").
[2197] AgOp, s. 554; AgWł, s. 370; AgEł, s. 316; SBwDD, s. 274; KN, s. 542; SBL, s. 786.
[2198] KN, s. 542.
[2199] AgOp, s. 554; AgKat, s. 459–460; AgWł, s. 370; AgEł, s. 316; SBwDD, s. 274–275; KN, s. 542–543; SBL, s. 786–787.
[2200] AgOp, s. 554–555; AgKat, s. 459–460; AgWł, s. 370; AgEł, s. 316; SBwDD, s. 274–275; KN, s. 542–543; SBL, s. 786–787.
[2201] Agendy nie wspominają o konkretnych funkcjach – obrzęd ma miejsce już po czytaniach, ale może to być np. wykonanie modlitwy wiernych (jeśli nie ma diakona): AgTar, s. 448; AgCz s. 578. W RDP, s. 185 oraz PNDS, s. 375, gdzie obrzęd ma miejsce po pozdrowieniu na początku Mszy lub liturgii Słowa owa wskazówka jest w pełni zasadna.
[2202] RDP, s. 185–186.
[2203] AgOp, s. 555; AgKat, s. 460; AgWł, s. 370; KN, s. 543; SBL, s. 786.

jasno i wyraźnie odróżnić od celebracji związanej z udzieleniem takowej posługi. Zgodnie z soborowymi dokumentami trzeba podkreślać posłannictwo i misję świeckich w Kościele, także przez udzielanie takowych błogosławieństw do czasowego spełniania funkcji liturgicznych.

1.12. Wyznaczenie (błogosławieństwo) nadzwyczajnych szafarzy Komunii św.

Praktyka udzielania Komunii świętej przez wiernych znana jest już od starożytności, co potwierdzają relacje o zabieraniu Najświętszych Postaci do domu przez wiernych przede wszystkim dla chorych i więźniów. Zanik tego zwyczaju nastąpił ok. IX wieku na skutek m.in. rzadszego przyjmowania Komunii Świętej[2204]. Świadectwa praktyki udzielania Komunii św. przez świeckich, sprzed oficjalnego promulgowania tej funkcji znajdują się m.in. w relacjach duszpasterzy dzisiejszego Kazachstanu i innych byłych republik radzieckich[2205].

Dokumentem, który z ustanawiał funkcję nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej, była *Instrukcja Kongregacji Sakramentów Immensae caritatis* z 29 stycznia 1973 roku[2206]. Chodziło przede wszystkim o sytuacje, gdy z powodu braku szafarzy zwyczajnych czy na skutek dużej liczby wiernych przyjęcie Komunii świętej byłoby „niemożliwe lub utrudnione"[2207]. Drugą z motywacji *Instrukcji* jest troska o chorych, pozostających w domach i szpitalach[2208]. Mowa jest także o kaplicach zakonnych, gdzie szafarzem na wypadki wyżej wymienione winien być przełożony lub przełożona (ewentualnie zastępca)[2209]. *Instrukcja* wskazuje również na możliwość jednorazowego upoważnienia do rozdzielania Komunii świętej, do którego nadawania ordynariusz może delegować także innych kapłanów[2210].

Po publikacji tej *Instrukcji* w Polsce poszczególni ordynariusze wprowadzali w swoich diecezjach funkcję szafarzy nadzwyczajnych[2211]. Ogólnopolską recepcją tegoż dokumentu było *Postanowienie Konferencji Episkopatu Polski odnośnie do*

[2204] *Nadzwyczajny szafarz Komunii Świętej. Kurs przygotowawczy*, B. Margański (red.), Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2012, s. 6.
[2205] A. Schneider, *Dominus est. Refleksje Biskupa z Azji Środkowej o Komunii świętej*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 2008, s. 17–28.
[2206] Święta Kongregacja ds. Dyscypliny Sakramentów, Instrukcja *Immensae caritatis* (29 I 1973), 1 I i II, w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, E. Sztafrowski (red.), t. VI, z. 2, ATK, Warszawa 1973, s. 116–118.
[2207] Tamże, s. 116.
[2208] Tamże, s. 116.
[2209] Tamże, s. 117.
[2210] Tamże, s. 118; OULiA, pkt. 11, s. 83; MR 1986. Dodatek, s. (6).
[2211] Cz. Krakowiak, *Święcenia niższe...*, dz. cyt., s. 116.

Nadzwyczajnego Szafarza Komunii Świętej z 2 maja 1990 roku[2212]. Wprowadza ona zakres wieku kandydatów na szafarzy (35–65 lat), a także wymienia warunki, jakie musi on spełnić: nieskazitelne życie moralne, pobożność i poważanie, wykształcenie przynajmniej średnie i znajomość podstawowych prawd teologicznych (zwłaszcza dotyczących Kościoła i Eucharystii)[2213]. Strojem szafarza jest alba przepasana cingulum[2214]. Zadaniem szafarza, prócz udzielania Komunii, gdy liczba szafarzy zwyczajnych jest zbyt mała, jest zanoszenie Komunii chorym, których „stan duchowy jest znany"[2215]. Precyzacją powyższego postanowienia KEP była *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej* (21 VI 1991), zawierająca szczegółowe wskazania m.in. dla diecezjalnych komisji liturgicznych, odpowiedzialnych za formację osób pełniących różne funkcje liturgiczne a także opis czynności nadzwyczajnego szafarza, zarówno w przypadku zgromadzenia liturgicznego jak i Komunii chorych[2216].

Temat tej funkcji liturgicznej pojawił się w Instrukcji Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów *Redemptionis Sacramentum* (2004). Podkreśla się tu używanie niekiedy niewłaściwej nomenklatury – „szafarz Eucharystii" – która w sensie właściwym odnosi się tylko do sprawującego Ofiarę Mszy św.: biskupa lub prezbitera, należy więc zawsze używać nazwy „nadzwyczajny szafarz Komunii świętej"[2217]. Dokument rozróżnia także szafarza nadzwyczajnego Komunii św. wyznaczonego *ad actum* i *ad tempus*[2218]. Obrzęd wyznaczenia nie powinien także przypominać rytu właściwego dla święceń[2219]. Instrukcja piętnuje także sytuacje, w których jest obecna dostateczna liczba zwyczajnych szafarzy i jednocześnie wzywa się do posługi nadzwyczajnych[2220]. Sytuacje, gdy osoba świecka może podejmować tę funkcję, to: brak kapłana lub diakona, ich sędziwy wiek, choroba czy „inne, poważne utrudnienie" oraz wielka liczba przystępujących do Komunii świętej (znaczne przedłużenie czasu celebracji)[2221].

[2212] *Postanowienie Konferencji Episkopatu Polski odnośnie do Nadzwyczajnego Szafarza Komunii Świętej* z 2.05.1990 roku, w: *Dokumenty*…, dz. cyt., pkt. 1–3, s. 73–74.
[2213] Tamże, pkt. 1–3, s. 73.
[2214] Tamże, pkt. 8, s. 74.
[2215] Tamże, pkt. 9–10, s. 74.
[2216] *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej* (21 VI 1991), w: *Dokumenty*…, s. 74–83.
[2217] RS, pkt. 154, 156, s. 82–83.
[2218] RS, pkt. 155, s. 82–83.
[2219] RS, pkt. 155, s. 83.
[2220] RS, pkt. 157, s. 83.
[2221] RS, pkt. 158, s. 84.

Najnowszym ogólnopolskim dokumentem, który reguluje kwestię tej funkcji liturgicznej, są wydane 9 marca 2006 r. przez Polski Episkopat *Wskazania odnośnie do nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej*. Na mocy tego zarządzenia „Biskupi diecezjalni mogą upoważnić mężczyzn, a także siostry zakonne i niewiasty życia konsekrowanego w wieku 25 do 65 lat do posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej”[2222]. Rozszerza się też możliwość jednorazowego upoważnienia do udzielania Komunii na każdego celebransa oraz określa strój szafarza wyznaczonego *ad tempus*: podczas Mszy św. jest to alba (i *cingulum*), poza Mszą – zwykłe ubranie; osoby konsekrowane – spełniają funkcję w swoim stroju zakonnym[2223].

Obowiązujący w Polsce obrzęd wyznaczenia nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej znajduje się w dodatku do *Obrzędów ustanowienia lektorów i akolitów oraz przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu*[2224]. Sprawowany jest przez ordynariusza lub jego delegata, podczas Mszy św. lub liturgii słowa, z udziałem wiernych[2225]. Jeżeli przepisy liturgiczne na to pozwalają, zaleca się sprawować Mszę św. o Najświętszej Eucharystii z własnymi czytaniami[2226]. Obrzęd ma miejsce po homilii „w której wyjaśnia się obecnym istotę funkcji nadzwyczajnego szafarza dla społeczności wiernych”[2227]. Kolejnym elementem jest przedstawienie kandydatów, którego dokonuje celebrans w formie krótkiej zachęty, wymieniającej zadania nadzwyczajnego szafarza: udzielanie Komunii Św. – sobie, innym oraz zanoszenie Jej chorym (także jako Wiatyk)[2228]. Spełniający tak ważne zadanie powinni według tekstu starać się być przykładem chrześcijańskiego życia przez wiarę i zachowanie dobrych obyczajów[2229]. Takie owoce chrześcijańskiego życia są wynikiem korzystania „z eucharystycznej tajemnicy jedności i miłości”[2230]. Udzielanie Komunii Świętej stanowi motywację do jednoczesnego ukazywania życiem miłości braterskiej[2231]. Po zakończeniu przedstawienia odbywa się dialog między kandydatami (kandydatkami) stojącymi przed celebransem. Dialog zawiera dwa pytania: o wolę przyjęcia „posługi” (sic!), która będzie

[2222] Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania Konferencji Episkopatu Polski odnośnie do nadzwyczajnego szafarza...,* s. 101.
[2223] Tamże.
[2224] Tamże, s. 81–83.
[2225] *Obrzędy ustanowienia lektorów i akolitów oraz przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2014, pkt. 1, s. 81.
[2226] OULiA, pkt. 1, s. 81.
[2227] OULiA, pkt. 1, s. 81.
[2228] OULiA, pkt. 2, s. 81.
[2229] OULiA, pkt. 2, s. 81.
[2230] OULiA, pkt. 2, s. 82.
[2231] OULiA, pkt. 2, s. 82.

wykonywana dla budowania Kościoła i służby wobec niego, a także o udzielanie Eucharystii „z najwyższym szacunkiem”[2232]. Wezwanie do modlitwy celebransa zawiera prośbę o błogosławieństwo dla wybranych do spełniania tej funkcji[2233]. W modlitwie błogosławieństwa Bóg określony jest jako: „najłaskawszy”, Stwórca i Rządca rodziny[2234]. Prośba dotyczy błogosławieństwa kandydatów oraz wsparcia ich – przez moc sakramentu Eucharystii – w otrzymaniu „udziału w uczcie niebieskiej”[2235]. Po oracji następuje modlitwa powszechna, w której uwzględnia się nowych szafarzy[2236]. Mogą oni w procesji z darami przynieść naczynia z chlebem i winem oraz przyjąć Komunię Świętą pod obiema postaciami[2237].

Teksty celebracji znajdujące się w agendach liturgicznych zawierają zarówno elementy zbieżne z wyżej opisanym wzorcem, jak i niewielkie różnice oraz uzupełnienia. Obrzęd również zaleca się sprawować podczas Mszy świętej[2238]. Podaje się propozycje formularzy mszalnych: *O Najświętszej Eucharystii*; *O NMP z Wieczernika*; *Za pełniących służbę w Kościele*; *Za świeckich*; *O św. Tarsycjuszu*[2239]. Liturgię słowa oraz śpiewy mszalne dobiera się zgodnie z formularzem[2240]. Obrzęd, podobnie jak ogólnopolski wzorzec, rozpoczyna się po Ewangelii[2241]. Dołącza się tu jednak dialog, znany z innych błogosławieństw do funkcji i posług: przewodniczący Diecezjalnej Komisji do spraw Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego lub inny kapłan wywołuje kandydatów formułą „Niech przystąpią mający otrzymać promocję na nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej”[2242]. Podaje się ich imiona, nazwiska oraz parafię pełnienia funkcji[2243]. Gdy wszyscy zostaną wyczytani, kapłan, który przedstawia ich do promocji, prosi celebransa o promocję i odpowiada na jego pytanie dotyczące odpowiedniego przygotowania i świadomości funkcji[2244]. Pierwszym motywem promocji nowych szafarzy jest ich przedstawienie przez proboszczów[2245] lub przełożonych wspólnot zakonnych[2246], drugim

[2232] OULiA, pkt. 3, s. 82.
[2233] OULiA, pkt. 4, s. 82.
[2234] OULiA, pkt. 4, s. 82.
[2235] OULiA, pkt. 4, s. 82.
[2236] OULiA, pkt. 5, s. 83.
[2237] OULiA, pkt. 6, s. 83.
[2238] AgCz, s. 573; RDP, s. 134.
[2239] AgCz, s. 573 (nie ma wzmianki o Mszy św. o św. Tarsycjuszu); RDP, s. 134.
[2240] AgCz, s. 573; RDP, s. 134.
[2241] AgCz, s. 573; RDP, s. 134.
[2242] AgCz, s. 574; RDP, s. 134.
[2243] AgCz, s. 574; RDP, s. 135.
[2244] AgCz, s. 574; RDP, s. 135.
[2245] AgCz, s. 574; RDP, s. 135.
[2246] AgCz, s. 574.

zaś uczestnictwo w studium oraz wola stałej formacji[2247]. Po wspólnej odpowiedzi kandydatów „Bogu niech będą dzięki" następuje homilia, w której zawarte jest pouczenie o znaczeniu tej funkcji dla społeczności wiernych[2248]. Zamieszczony tekst wymienia najpierw szczegółowe zadania nadzwyczajnych szafarzy: udzielanie wiernym Komunii świętej, zanoszenie jej chorym, także jako Wiatyk dla umierających[2249]. Zachęta dotyczy również przykładu życia chrześcijańskiego kandydatów, żywej wiary, dobrych obyczajów, gorliwego korzystania z sakramentu Eucharystii[2250]. Pouczenie dotyka również związku udzielania Komunii świętej z ukazywaniem w życiu miłości braterskiej[2251]. Po homilii następuje dialog i modlitwa błogosławieństwa, które w swojej treści są podobne do zamieszczonych w dodatku do księgi liturgicznej[2252].

Nie ma większych różnic między obowiązującym obrzędem a tymi, które proponują agendy liturgiczne. Teksty akcentują konieczność troski o możliwość przyjmowania Komunii świętej przez chorych. Wpisuje się to w myśli zawarte w posoborowej księdze liturgicznej *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*, uwzględniającej w osobnym rozdziale udzielanie przez szafarza nadzwyczajnego zarówno Komunii świętej jako powtarzalnej praktyki, jak i pod postacią Wiatyku[2253]. Należy zaobserwować jednak rozwój udzielania w diecezjach Polski posługi akolitatu świeckim mężczyznom (jak i od niedawna – kobietom), co z czasem może zająć miejsce błogosławieństwa do funkcji nadzwyczajnego szafarza.

2. Inne błogosławieństwa

Błogosławieństwa sklasyfikowane jako dotyczące rzeczy również były przedmiotem badań. W ich przypadku dokonano wyboru tekstów, które nie występują w *Obrzędach błogosławieństw*, tak aby ukazać rozwój posoborowej myśli, a także uwypuklić przestrzenie, gdzie było zapotrzebowanie na tworzenie nowych tekstów, w tym po ukazaniu się polskiej adaptacji *De Benedictionibus*.

2.1. Błogosławieństwo figury Matki Bożej Fatimskiej

Formuła znajduje się tylko w podręczniku służby Bożej wydanym przez diecezję drohiczyńską. Po dialogu *Pan z wami…* tekst rozpoczyna się wezwaniem Boga – Trójcy

[2247] AgCz, s. 574; RDP, s. 135.
[2248] AgCz, s. 574; RDP, s. 136.
[2249] AgCz, s. 574; RDP, s. 136.
[2250] AgCz, s. 574; RDP, s. 136.
[2251] AgCz, s. 574; RDP, s. 136.
[2252] AgCz, s. 575; RDP, s. 136–137.
[2253] Sch, pkt. 72–85, s. 56–65 (Komunia chorych); pkt. 142–156, s. 98–105 (Wiatyk).

Świętej, a źródłem błogosławieństwa „wiernej kopii statuy Fatimskiej Matki Bożej" ma stać się Boża moc i świętość. Dalej modlitwa przedstawia intencję dotyczącą przeznaczenia figury: ma ona stać się „znakiem matczynej miłości", „źródłem łask" dla modlących się różańcem (według słów objawień w Fatimie) oraz podejmujących drogę nawrócenia i pokuty. Modlitwa do Boga Ojca kieruje prośbę o to, aby figura rozniecała „w sercach pielgrzymujących wiarę, nadzieję i miłość" – jest to wezwanie do Boga Ojca. Wezwanie do Syna Bożego dotyczy przypominania nam, że Maryja jest Matką Jego i naszą. Nadzieja i pokuta, wytrwanie i czystość serca, mają stać się dla „dziatwy" owocami modlitwy do Ducha Świętego. Miejsce z figurą ma stanowić przestrzeń odnajdywania Boga przez niewierzących i wątpiących, a także pocieszenia, pokoju wewnętrznego i zdrowia ciała – dla „smutnych, chorych i cierpiących". Oracja kończy się zwrotem celebransa „błogosławię i poświęcam…", co jest zwrotem niekonsekwentnym w myśl przyjętej po Soborze Watykańskim II klasyfikacji sakramentaliów[2254].

2.2. Błogosławieństwo pomnika Papieża Jana Pawła II

Na początku tekstu wzywa się Boga, którego nazywa się „jedynym Ojcem"[2255], „Pasterzem ludzkości"[2256]. W jednej z agend (*Rytuał Diecezji Peplińskiej*), diecezjalny zasięg tej modlitwy podkreśla wspomnienie konkretnego dnia – 6 czerwca 1999 r., w którym Jan Paweł II odwiedził Pelplin[2257]. Usposobienie uczestników obrzędu opisuje się jako „rozradowanych w Duchu Świętym", trwających w dziękczynieniu[2258]. Wymienia się tu tytuły Papieża: „Namiestnik Jezusa"[2259]; „następca Apostoła Piotra"[2260]; „Zastępca Chrystusa na ziemi"[2261]. Druga z dwóch modlitw zamieszczona w łomżyńskiej *Służbie Bożej* wskazuje również, iż Jan Paweł II na wzór Jezusa „niósł dobrą nowinę ubogim, obwieszczał rok łaski u Pana"[2262]. Pielgrzymka papieska do Pelplina, którą przywołuje modlitwa z *Rytuału Diecezji Pelplińskiej*, związana była ze „słuchaniem dobrej nowiny o Słowie". Spotkanie z papieżem ma wzbudzić dziękczynienie za czas,

[2254] SBwDD, s. 349–350; por. KKK 1672.
[2255] RDP, s. 257.
[2256] SBŁ, s. 335.
[2257] RDP, s. 257.
[2258] RDP, s. 257.
[2259] RDP, s. 257.
[2260] SBŁ, s. 334; AgTar, s. 524.
[2261] SBŁ, s. 335.
[2262] SBŁ, s. 335. Pierwsza z propozycji modlitw błogosławieństwa ze *Służby Bożej* jest niemal identyczna jak ta zaproponowana w *Agendzie liturgicznej* diecezji tarnowskiej. Druga zawiera również prośbę o kanonizację – by w ten sposób Kościół mocniej usłyszał wezwanie „Nie lękaj się" (podręcznik wydano w 2013 r.), por. SBŁ, s. 335.

który choć „niespokojny i nie zawsze pomyślny" – jak wskazuje modlitwa – jest w rękach Boga[2263]. Bóg w przeciwieństwie do czasu jest niezmienny; w odniesieniu do Chrystusa używa się tu w tym kontekście zwrotu znanego z błogosławieństwa paschału – „wczoraj, dziś i na wieki"[2264]. Pomnik ma być „znakiem wzywającym do budowania na skale" – Chrystusie,[2265] a także przypominać osobę Jana Pawła II[2266], co ma stanowić motywację do świętego życia i rozważania jego nauczania[2267]. Modlitwa ponadto wskazuje na niezmienność postanowienia budowania na Chrystusie życia, a przez to budowania „z żywych i wybranych kamieni" przybytku dla Pana[2268]. Błaganie dotyczy też ducha Mądrości („co z Tobą zasiada na tronie"), która ma pozwolić na trwanie na drodze do Boga i dawanie świadectwa („znaleźliśmy Mesjasza")[2269]. Jan Paweł II ma być według tekstu błogosławieństwa umocnieniem i orędownikiem[2270]. Tytułuje się go również „szczególnie czytelnym znakiem Jezusa Chrystusa"[2271]. Prośba do Boga dotyczy również pojęcia i przyjęcia nauczania Jana Pawła II i obecnego papieża – „otwartym sercem i umysłem"[2272] oraz naśladowania świętego życia Papieża Polaka – „rozważając Jego głębokie nauczanie"[2273]. Szczegółowe intencje w tekście błogosławieństwa to „nagroda nieśmiertelności i chwały" dla tych, którzy już odeszli, a „którzy strzegli (…) prawdy i mądrości" Boga[2274]. Przedmiotem błagań, związanym z przyjęciem nauczania papieskiego, są także cnoty: „posłuszeństwo wiary", „moc nadziei" oraz „zapał miłości"[2275]. *Rytuał Pelpliński* podaje również propozycje pieśni na koniec obrzędu: *Chrystus Wodzem*; *Pan kiedyś stanął nad brzegiem*; *Ty wyzwoliłeś nas, Panie*[2276].

Powyższe kompozycje nie przewidują proklamacji Słowa Bożego ani udziału wiernych m.in. w aklamacjach, w przeciwieństwie do próśb w błogosławieństwach zawartych w *Obrzędach błogosławieństw dla diecezji polskich*. Te dwa elementy poleciła

[2263] RDP, s. 257.
[2264] RDP, s. 257; por. MR 1986, s. 152; określenia używa również *Służba Boża* diecezji łomżyńskiej w kontekście prośby o otwarcie ludzkich serc na „Chrystusa, naszego Pana wczoraj, dziś i na wieki", por. SBŁ, s. 335.
[2265] RDP, s. 257.
[2266] SBŁ, s. 334, AgTar, s. 524.
[2267] SBŁ, s. 335.
[2268] RDP, s. 257.
[2269] RDP, s. 257–258.
[2270] AgTar, s. 524.
[2271] AgTar, s. 524; SBł, s. 334.
[2272] RDP, s. 258.
[2273] SBŁ, s. 335.
[2274] SBŁ, s. 335; AgTar, s. 524.
[2275] RDP, s. 258; W SBŁ, s. 335 i AgTar, s. 524 zawiera się prośba o umocnienie wiary, nadziei i miłości.
[2276] RDP, s. 258.

dowartościować *Konstytucja o liturgii świętej*[2277]. Same formuły modlitwy błogosławieństwa są zwrócone do Boga i zorientowane na Jego wolę, którą starał się wiernie naśladować Papież Jan Paweł II.

2.3. Błogosławieństwo wieży kościoła

Rytuał Diecezji Pelplińskiej podaje tekst wprowadzenia przed modlitwą błogosławieństwa. Odnowienie wieży i dachu nazywa się owocem „niemałego trudu", a błogosławieństwo – wyrazem wdzięczności Bogu „za tych, których natchnął ideą tego dzieła". Wieża jest tutaj opisana jako „bardzo ważny element architektoniczny"; „stanowiąca przedsionek kościoła i miejsce do zawieszenia dzwonów"; „od niepamiętnych czasów". Modlitwa błogosławieństwa ponadto podkreśla cel wzniesienia wieży, jakim jest chwała Boża, ukazywanie drogi do Boga. Według prośby wyrażonej w oracji dzwony mają być przypomnieniem „o wielkości i wyższości" Bożego prawa nad przemijalnym stworzeniem. Tekst zawiera uwielbienie Maryi, przywołaną w tytule „Wieży Dawidowej", która według autora modlitwy „przypomina sakralne budowle świętego miasta Jeruzalem". Tekst zawiera również prośbę o roztropność w decyzjach i konsekwencję we wprowadzaniu ich w życie. Po błogosławieństwie lub po śpiewie biją dzwony[2278].

Podobnie jak w przypadku pomnika Jana Pawła II obrzęd nie zawiera miejsca na proklamację słowa Bożego ani czynnego włączenia zgromadzenia w modlitwę. Trzeba przyznać, iż tekst błogosławieństwa zawiera biblijne inspiracje, które jednak należałoby wyjaśnić wiernym w czasie odpowiedniej katechezy liturgicznej.

2.4. Błogosławieństwo dachu kościoła

Poniższy obrzęd znajduje się tylko w *Rytuale Diecezji Pelplińskiej,* wydanym w 2006 roku. Początek modlitwy związany jest z ofiarowaniem Bogu zakończonych prac remontowych. Dach jest tu określony jako zwieńczenie budowy, a także – w nawiązaniu do modlitwy setnika z Kafarnaum – jest symbolem całego domu, w tym przypadku domu Bożego. Według tekstu błogosławieństwa dach tworzy przestrzeń słuchania słowa, „pieśni pełnych ducha" i zaproszenia Chrystusa Eucharystycznego, aby przyszedł do nas, „niejako pod nasz dach". Przy słowach błogosławieństwa opisuje się stan obecny dachu

[2277] KL, pkt. 30–31; 35.
[2278] RDP, s. 259.

słowami „który dzięki renowacji jakby odżył”. Prośba dotyczy pracowników, ofiarodawców i parafian – „domowników”, a także przypomnienia chrztu (przez pokropienie) i doświadczenia (nawiązując do Listu do Efezjan – Ef 2, 21–22) bycia częścią „żywego budowania”, które „rośnie na świętą w Panu świątynię”[2279].

Tutaj również brakuje katechezy w postaci choćby krótkiego wprowadzenia w obrzęd przez celebransa oraz lektury słowa Bożego. Nie ma tu też żadnej przestrzeni na czynny udział zgromadzenia liturgicznego, ponieważ nie ma nawet mowy o śpiewie na zakończenie obrzędu.

2.5. Błogosławieństwo okrętu (statku)

Tekst znajduje się tylko w *Vademecum Liturgicznym Kapelana*. Anamneza modlitwy dotyczy stworzenia świata, ze szczególnym uwzględnieniem uformowania i nazwania morza przez Boga. Podkreśla się tutaj także rolę człowieka jako tego, który ma korzystać według woli Stwórcy. Następnym wydarzeniem biblijnym przywołanym w tekście jest budowa przez Noego arki oraz potop, ukazane w perspektywie ratunku dla grzesznego człowieka[2280]. Rozwinięciem tego wątku jest cytat z *Błogosławieństwa Wody Chrzcielnej* z Mszy Wigilii Paschalnej: „Boże Ty nawet w wodach potopu dałeś nam obraz odrodzenia, bo ten sam żywioł położył kres występkom i dał początek cnotom”[2281]. Okręt i statek nazwany jest „dziełem rąk ludzkich” i jest on przedmiotem błogosławieństwa wraz z jego załogą, a osobno także bandera. Oracja zawiera w prośbie ochronę przed burzami i sztormami, zarówno na morzach i oceanach, jak i dla załogi – w „życiu osobistym i służbie Rzeczpospolitej Polski”, której pokoju mają bronić i z dumą sławić imię. Błaganie dotyczy także rodzin marynarzy – aby cierpliwie znosili rozłąkę z bliskimi[2282].

Wielokrotnie w nauczaniu *Vaticanum II* podkreśla się konieczność wiązania życia chrześcijańskiego z Misterium Paschalnym, szczególnie uobecnionym w sakramencie chrztu, co powyższy tekst oddaje w obrazie arki i potopu w kontekście odrodzenia chrzcielnego. Doprowadzenie zgromadzenia do tej myśli wymagałoby jednak odpowiedniego wprowadzenia. Także w przypadku tego błogosławieństwa brakuje czytania słowa Bożego oraz przestrzeni na czynny udział zgromadzenia (aklamację, śpiew).

[2279] RDP, s. 260.
[2280] VLK, s. 328.
[2281] Tamże. Por MR 1986, s. 174–175. VLK nie zaznacza tego zdania jako cytatu.
[2282] VLK, s. 328.

2.6. Błogosławieństwo wieńca na morzu

Według wprowadzenia w *Vademecum Liturgicznym Kapelana* błogosławieństwo odbywa się na pokładzie statku i jest elementem oddania czci marynarzom, którzy zginęli w katastrofie okrętu. W obrzędach uczestniczą marynarze, którzy według tekstu pragną wspomnieć tragicznie zmarłych poprzedników i być godnymi – jak oni – nosić polski mundur. Świadectwem pamięci o zmarłych ma być wieniec „uwity z polskich świerków". Motywacją modlitwy błogosławieństwa ma być wzgląd na uczestników obrzędu. Zmarli marynarze stracili życie dla Ojczyzny i braci – „nie szczędzili swego życia". Kwiaty i wieniec, które są przedmiotem błogosławieństwa, są znakami pamięci o zmarłych marynarzach, o których życie wieczne również prosi modlitwa. Obejmuje ona też żyjących z życzeniem błogosławieństwa „na drodze do portu wieczności"[2283].

Tekst błogosławieństwa w sposób prawidłowy ujmuje modlitwę za zmarłych. Uzupełnieniem modlitwy błogosławieństwa mogłaby być modlitwa z aklamacją zgromadzenia oraz śpiew.

2.7. Błogosławieństwo orzechów i miodu

Owe błogosławieństwa znajdują się tylko w *Agendzie liturgicznej* diecezji tarnowskiej i są związane z kultem św. Świerada. Pierwsze z nich – błogosławieństwo orzechów – sprawuje się w środę popielcową. Agenda podaje przed tekstem błogosławieństwa: „modlitwa błogosławieństwa z rytuału, nadto modlitwa" (nie wyjaśniając, o jaki „rytuał" chodzi). Anamneza przywołuje tu zwycięstwo Chrystusa nad szatanem przez post na pustkowiu. Orzechy mają być spożywane w okresie Wielkiego Postu „za przykładem św. Świerada". Ta praktyka według prośby zawartej w modlitwie ma pobudzić wiernych „do ochotnego zachowywania wielkopostnych umartwień, trwania na modlitwie i pracy oraz do walki z gnuśnością i grzechem"[2284].

Druga z modlitw, związana z kultem patrona diecezji tarnowskiej, przeznaczona jest na błogosławieństwo miodu w dniu obchodu wspomnienia św. Świerada (13 VII). Tekst rozpoczyna się zwrotem do Boga i wspomnieniem życia św. Świerada: zamieszkania w leśnej pustelni, trwania na modlitwie, odżywiania się jedynie darami przyrody. Modlitwa wiąże tę praktykę z zaufaniem świętego Opatrzności Bożej „która lilie polne przyodziewa i ptakom niebieskim daje pożywienie". Poza prośbą o błogosławieństwo miodu oracja zawiera błaganie o zdrowy pokarm dla ciała i trwanie

[2283] VLK, s. 329.
[2284] AgTar, s. 246.

w dziękczynieniu za niego. Spożywanie pobłogosławionego miodu ma ponadto pobudzać do poszukiwania Bożego Prawa i nauki Chrystusa, które modlitwa nazywa „słodszymi nad plaster miodu”[2285].

Obie modlitwy dobrze wpisują się w jeden z celów sakramentaliów, wyrażony w *Konstytucji o liturgii* – „uświęcania różnych okoliczności życia”[2286], stanowiąc przy tym podtrzymywanie lokalnych tradycji kultu świętych. Błogosławieństwo orzechów wprowadza też w praktykę pokutną Wielkiego Postu, będącą „ćwiczeniem”, uwalniającym dobrowolnie od potrzeb życia codziennego, a także odkrycia życia Bożym słowem[2287]. Powstaje pytanie o proklamację słowa Bożego i miejsce błogosławieństwa orzechów oraz miodu względem błogosławieństwa popiołu.

2.8. Błogosławieństwo okna życia

Tylko jeden z podręczników – wydany przez archidiecezję częstochowską – zamieszcza porządek takiej celebracji. Obrzęd rozpoczyna się od znaku krzyża i pozdrowienia, w którym zaakcentowano miłość Chrystusa do dzieci. Agenda zamieszcza tekst przygotowania do błogosławieństwa, którym może posłużyć się szafarz. Punktem wyjścia tekstu jest postać Jezusa – Jego Wcielenie, czas dzieciństwa (konieczność ucieczki Świętej Rodziny), wzrastanie w mądrości i łasce, a także późniejsze okazywanie miłości najmłodszym, stawianym jako przykład w dążeniu do Królestwa Bożego. Dalsza część wprowadzenia podkreśla konieczność opieki nad dziećmi w każdej fazie ich rozwoju. Okno Życia ma stać się szansą na normalne życie dla nowonarodzonych dzieci, którymi z różnych życiowych powodów nie będą mogły zająć się ich matki. W zachęcie do modlitwy znajduje się także wezwanie o troskę o normalne życie dzieci[2288]. W modlitwie błogosławieństwa Bóg nazwany jest jego źródłem i Opiekunem dzieci. Wspomina się tu nakaz Jezusa, abyśmy troszczyli się o potrzebujących pomocy. Okno Życia ma według prośby być pełne „błogosławieństwa miłości”, a ludzie odpowiedzialni za nie – gorliwie pełnią swoją służbę. Intencją błagalną objęte zostają także matki, przynoszące dzieci do Okna Życia, aby z czasem dojrzały do rodzicielskiej odpowiedzialności i miłości. Prośba dotyczy także uratowanych dzieci: o odwagę w wyznawaniu wiary w Chrystusa, miłość i nadzieję w dążeniu do Królestwa Bożego[2289].

[2285] AgTar, s. 246.
[2286] KL 60.
[2287] DPLiL, pkt. 126, s. 97.
[2288] AgCz, s. 695.
[2289] AgCz, s. 656.

Powyższy obrzęd zawiera wprowadzenie, które dobrze wyjaśnia sprawowane błogosławieństwo w świetle wydarzeń zbawczych. Modlitwa błogosławieństwa ma wymiar chrystocentryczny. Nie ma tu także przestrzeni na proklamację słowa Bożego, aklamacje i śpiew.

Badane przykłady tekstów spoza *Obrzędów Błogosławieństw* ukazują potrzebę tworzenia nowych kompozycji, ale także zachowanie niektórych lokalnych zwyczajów (nieuwzględnionych w polskiej księdze liturgicznej). Niekiedy brakuje w porządku omawianego błogosławieństwa proklamacji słowa Bożego, a także udziału zgromadzenia liturgicznego, któremu w *De Benedictionibus* czynią zadość prośby i propozycje śpiewów. Ważnym elementem każdego z błogosławieństw jest część anamnetyczna modlitwy – wspomnienie wydarzeń zbawczych, które nie zawsze znajdują się w badanych kompozycjach.

ROZDZIAŁ VI

Pogrzeb i modlitwy za zmarłych

Z modlitwami za zmarłych wiążą się liczne sakramentalia, a sam pogrzeb, choć w Katechizmie nie jest wprost zaliczony do sakramentaliów, stanowi formę liturgiczną zbliżoną do tej kategorii. Wskazywać na to może również bogata historia obrzędów pogrzebu. Istnieją także nawiązujące do obrzędów pogrzebu szeroko rozpowszechnione celebracje: nabożeństwo „wypominkowe" i procesja za zmarłych.

Ks. Nadolski wyróżnia w historii religii cztery najczęściej spotykane formy traktowania ciała ludzkiego po śmierci: 1) pochówek w ziemi; 2) pozostawienie na powietrzu, np. na dachu, wzniesieniu, wieży; 3) zatapianie w wodzie; 4) spopielenie zwłok. W Starym Testamencie ślady obrzędów funeralnych rozproszone są w różnych miejscach. Ciało zmarłego uznawano za nieczyste i każdy kontakt z nim wiązał się z zaciągnięciem nieczystości rytualnej. Dotyczyło to także grobów, które malowano na biało, aby również w nocy uniknąć kontaktu z nimi. Niedopuszczalne było spalenie ciała i grzebano je jak najszybciej (Pwt 21, 22nn – ciało nie powinno leżeć przez noc). Obrzędy pogrzebowe początkowo zawierały tylko żałobne lamenty, lecz w późniejszym czasie nabierały coraz bardziej wymiaru religijnego. Bezpośrednio po zgonie odmawiano modlitwy, m.in. „Prawdziwy Sędzio" i dużą wagę przywiązywano do pochodu na cmentarz. Istniał moment wspomnienia zmarłego – *eulogia,* który praktykowano w domu zmarłego, w synagodze lub nad grobem. Znana wówczas była już także modlitwa *Kadisz*, którą odmawiano przy częściowo już zasypanym ciele[2290].

Pierwsi chrześcijanie przy chowaniu zmarłych, podobnie jak przy zawieraniu małżeństwa, przejmowali zwyczaje danej kultury. Stosowano przy tym korygowanie obrzędów, aby pomijać to, co sprzeczne z wiarą chrześcijańską (np. wiara w bóstwa), uwypuklając jednocześnie nadzieję zmartwychwstania – paschalny wymiar śmierci, co potwierdza m.in. św. Augustyn[2291]. Niektóre obrzędy zyskiwały inne, pełniejsze (chrześcijańskie) znaczenie, np. balsamowanie, składanie kwiatów, palenie świateł[2292]. Od II wieku sprawowano z racji pogrzebu Eucharystię w kręgu rodzinnym, co miało

[2290] B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, dz. cyt., s. 788–789.
[2291] M. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, dz. cyt., s. 511.
[2292] Cz. Krakowiak, *Z dziejów liturgii pogrzebu*, w: *Studia Liturgiczne. Tom 8. Pogrzeb chrześcijański. Obrzędy, teologia, praktyka*, Cz. Krakowiak, W. Pałęcki (red.), Wydawnictwo Naukowe KUL, Lublin 2012, s. 11.

wyrażać więź ze zmarłym. W tradycji rzymskiej obserwuje się późniejszy zanik praktyki odprawiania Mszy pogrzebowej – zarezerwowanej ok. VII/VIII w. tylko dla mnichów, natomiast w rejonach Galii podtrzymano sprawowanie Eucharystii jako części pogrzebu[2293]. Jeszcze w VIII w. (o czym świadczy *Ordo Romanus*) można było mówić o wyraźnie paschalnym charakterze obrzędów (recytacja Psalmów 113 i 117). Owa księga podaje ciągły sposób udzielania Wiatyku (rozumianego jako zadatek zmartwychwstania), czytanie opisu Męki Pańskiej, modlitw w godzinę śmierci oraz modlitwy w domu zmarłego wraz z wyniesieniem ciała do kościoła i procesją na cmentarz. Dalszy rozwój obrzędów pogrzebowych przeniósł na dalszy plan wymiar paschalny, pozostawiając na pierwszym miejscu prośbę o odpuszczenie grzechów i zachowanie od kar piekielnych. W tekstach liturgicznych powstałych w tym czasie dominował lęk przed Bożym sądem i karą, czego świadectwem jest m.in. sekwencja *Dies irae* (wprowadzona do liturgii w XIII w.)[2294]. Najstarszym zachowanym obrzędem pogrzebowym w Polsce jest *Ordo in agenda mortuorum*, znajdujący się w *Sakramentarzu tynieckim* z XI w., pochodzący z karolińskiej tradycji liturgicznej. Trudno jednak określić, czy użytkowanie tej księgi miało zasięg zakonny czy diecezjalny. Pierwszą księgą diecezjalną, zawierającą obrzędy pogrzebowe, jest *Agenda biskupa wrocławskiego Henryka I z Wierzbna* (1302–1319)[2295].

Kodyfikacja liturgii związana z Soborem Trydenckim nie przyniosła większych zmian w rozumieniu obrzędów pogrzebowych. Zmieniono klasztorną praktykę znaną z wczesnego średniowiecza – Wiatyk umiejscowiono jako szczególną postać Komunii chorych, natomiast ściśle ze śmiercią związano „ostatnie namaszczenie”[2296]. Podkreślono jeszcze bardziej pokutny wymiar obrzędów poprzez dodanie Psalmów 50 i 129, a także utrzymano praktykowane od średniowiecza zaniechanie udzielania Komunii świętej podczas Mszy pogrzebowej[2297].

Według *Collectio Rituum*[2298] całość obrzędu składała się ze stacji w domu

[2293] M. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, dz. cyt., s. 511–512.
[2294] Cz. Krakowiak, *Z dziejów...*, art. cyt., s. 11–12.
[2295] A. Labudda, *Liturgia pogrzebu w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631). Studium historyczno–liturgiczne*, Pracownia edytorska Calamus, Piastów 2014, s. 71.
[2296] Tak podaje M. Kunzler, s. 512. Taki sam układ posiada Rytuał Wrocławski. (1892) RR 1927 posiada podobną strukturę, gdzie analogicznie jak w RR 1614 Wiatyk stanowi szczególną formę zawartą w *De communione Infirmorum* (tytuł IV rozdział 4), późniejszym tytułem (V) jest *De sacramento extremae unctionis*, po nim następuje bezpośrednio VI – *De Exsequiis* (we Wrocławskim odpowiednio: V, VI, VII).
[2297] Cz. Krakowiak, *Pogrzeb chrześcijański*, w: *Misterium Christi. T.4. Sakramenty i sakramentalia*, W. Świerzawski (red.), Zawichost–Kraków–Sandomierz 2013, s. 320.
[2298] Rozdział *De Exequiis* umieszczony został na końcu – wydawano go jako część *Collectio*, ale także jako osobny wolumin, zachowując jednak ciągłość paginacji.

zmarłego, gdzie śpiewano Psalm 129 z antyfoną *Si iniquitates* wraz z modlitwą próśb *(a porta inferi...*itd) i oracją *Absolve* do kościoła, po czym następował kondukt do kościoła (Psalm 50 z antyfoną *Exultabunt Domino*)[2299]. Wejściu do świątyni towarzyszyła antyfona *Przybądźcie Święci Boży*[2300]. Można było również śpiewać oficjum za zmarłych (lub jego część), po czym następowała Msza święta[2301]. Wówczas, ominąwszy Ostatnią Ewangelię, kapłan zmieniał ornat na kapę i odprawiał obrzęd Absolucji, składający się z modlitwy *Non intres in iudicium*, responsorium *Libera me Domine* z okadzeniem oraz *Pater noster* z pokropieniem, dialogiem i oracją *Deus, qui proprium est misereri...*[2302]. Na koniec stacji w kościele śpiewano antyfonę *In paradisum* z psalmem 114[2303]. Procesji do grobu towarzyszył kantyk Zachariasza wraz z wersetem *Ego sum...*[2304]. Jeśli grób nie był pobłogosławiony, kapłan rozpoczynał stację przy grobie od modlitwy błogosławieństwa *Deus, cuius miseratione...*[2305]. Wprowadzenie do modlitwy Pańskiej i próśb podkreślało, że pogrzeb jest chrześcijańskim obowiązkiem i stanowiło zachętę do modlitwy z wiarą w Boga o chwalebne zmartwychwstanie w dzień sądu[2306]. Po *Pater noster* (wspólnie odmawianym) następował dialog rozpoczynający się od prośby *A porta inferi*, zakończony oracją *Fac, quaesumus Domine...*, po czym kapłan czynił znak krzyża nad trumną, śpiewając *Requiem aeternam*[2307]. Pokropieniu trumny towarzyszyły słowa *Rore caelesti reficiat animam tuam Deus: Pater...*, a rzuceniu grudki ziemi – *Pulvis es in pulverem reverteris Dominus autem resuscitabit te in novissimo die. Vivas in pace*[2308]. Obrzędy z *Collectio Rituum* zawierały już w tym miejscu formę modlitwy próśb w języku polskim: za wszystkich zmarłych, o odpuszczenie grzechów, o skrócenie cierpień czyśćcowych, o radość życia wiecznego, a także za żyjących, przeżywających ból po śmierci bliskich: o pociechę, otuchę i bycie przez Boga ostoją i mocą. W prośbach wspominało się również tego, który jako pierwszy spośród obecnych odejdzie do

[2299] CR, s. 350–359.
[2300] CR, s. 359–360.
[2301] CR, s. 361. CR nie zamieszcza tekstów oficjum, jak to ma miejsce w *editio typica* RR 1957, s. 193–243. Spowodowane było to faktem, iż CR nie jest pełnym rytuałem, a także tym, że widziano wówczas możliwość zastosowania j. polskiego w odmawianych psalmach. Ponadto czekano na reformę Brewiarza oraz – jak podaje F. Małaczyński – spodziewano się ułożenia tekstów Wigilii przy zmarłym, dostosowanych do okoliczności. Por. F. Małaczyński, *Nowy rytuał...*, art. cyt., s. 218.
[2302] CR, s. 364–371. Dekret zatwierdzający *Collectio Rituum* zezwalał na odprawienie obrzędu Absolucji po polsku, lecz zdecydowano pozostawić tekst łaciński ze względu na łączność z Mszą świętą, za: F. Małaczyński, *Nowy rytuał...*, art. cyt., s. 217.
[2303] CR, s. 371–375.
[2304] CR, s. 375–379.
[2305] CR, s. 379.
[2306] CR, s. 379–380.
[2307] CR, s. 380–381.
[2308] CR, s. 382–383.

wieczności, a także zachowanie w służbie, pragnienie nieba i wytrwania w łasce. Prośby kończyła modlitwa (również zamieszczona tylko w języku polskim)[2309]. Przy zasypywaniu grobu śpiewało się antyfonę *Witaj Królowo*[2310]. Osobliwością niektórych diecezji polskich była modlitwa z wersetem: V. *W pamięci wiecznej będą sprawiedliwi*; R. *Żadne złe wieści ich nie zatrwożą*. W tej oracji Bóg określony był jako dawca przebaczenia i miłośnik ludzkiego zbawienia. W prośbie, dotyczącej udziału w szczęśliwości wiecznej zmarłych, wzywało się również wstawiennictwa Najświętszej Maryi Panny i Wszystkich Świętych[2311].

Odnowa obrzędów pogrzebu kierowała się przede wszystkim wskazaniem *Konstytucji o liturgii*, aby „jaśniej wyrażać paschalny charakter śmierci chrześcijanina" przy równoczesnym dowartościowaniu lokalnych tradycji. Dokument wymienia tu szczególne dostosowanie koloru szat liturgicznych[2312]. Ze szczegółowych wskazań pojawia się potrzeba ponownego opracowania obrzędu pogrzebu dzieci i ułożenia własnego formularza mszalnego[2313]. Nowe, przerobione *Ordo…*, ukazało się w 1969 roku[2314]. Realizacją soborowego postulatu jest ścisłe ukazanie związku pogrzebu z sakramentami chrztu i Eucharystii. Dokonało się to przez uwzględnienie paschału – symbolu Chrystusa zmartwychwstałego, umieszczanego obok trumny, który jest przypomnieniem o zmartwychwstaniu jako podstawie naszej wiary. W tym kontekście pełniejsze znaczenie ma krzyż jako znak nie tylko śmierci, ale przede wszystkim zwycięstwa nad nią i nowego życia. Kolejnym symbolem, który można wykorzystać, jest księga Pisma Świętego umieszczona na trumnie lub w jej pobliżu (na widocznym miejscu). Biblia może w ten sposób uzupełniać wymowę paschału: zachowywanie Bożej nauki jest jedyną drogą do radości zmartwychwstania[2315].

Polskie *Obrzędy pogrzebu* zostały zatwierdzone w 1976 roku (wydane w 1977 r.), wydanie drugie miało miejsce w roku 1990 (uwzględniało zmiany w *Kodeksie Prawa Kanonicznego*)[2316]. Teksty liturgiczne poprzedzone są dwoma dokumentami:

[2309] CR, s. 383–384.
[2310] CR, s. 385–386.
[2311] CR, s. 386.
[2312] KL 81.
[2313] KL 82.
[2314] *Ordo Exsequiarum*. Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1969.
[2315] P. Nitecki, *Nowe „Ordo Exsequiarum" a paschalne Misterium Chrystusa*, „Studia Theologica Varsaviensia" 15 (1977), z. 1, s. 96–98.
[2316] *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich,* Księgarnia Świętego Jacka, 1976 (wydanie pierwsze), 1990 (wydanie drugie), 2014 (wydanie drugie uzupełnione), 2021 (wydanie drugie uzupełnione i poprawione).

Wprowadzeniem teologicznym i pastoralnym[2317] oraz *Instrukcją liturgiczno-duszpasterską Konferencji Episkopatu o pogrzebie i modlitwach za zmarłych*[2318]. Pierwszy z tekstów rozpoczyna się od podkreślenia związku śmierci z misterium paschalnym, w którym każdy chrześcijanin ma udział przez chrzest. Ten udział jest też uzasadnieniem nadziei na zmartwychwstanie do życia w rzeczywistości nieba. Wymienia się tu również dwa powody (cele) sprawowana Mszy świętej oraz modlitwy za zmarłych: dla nich jest to duchowa pomoc, natomiast dla żyjących – pociecha, która ma źródło w nadziei zmartwychwstania[2319]. Przy celebracjach za zmarłych należy zachować zwyczaje miejscowe, które winny jednak zgadzać się z duchem Ewangelii (wyrażać wiarę w zmartwychwstanie), zaleca się też praktykowanie modlitwy przy ciele[2320].

Obrzęd wymienia we wprowadzeniu trzy formy pogrzebu: 1) trzy stacje – w domu, w kościele, na cmentarzu; 2) dwie stacje – w kaplicy cmentarnej i przy grobie; 3) jedna stacja – w domu zmarłego lub w kościele albo przy grobie[2321]. W porównaniu z wcześniejszym, przedsoborowym *Rytuałem* zmieniono nazwę obrzędu *Absolucji* na *Ostatnie pożegnanie (Ultima commendatio)*, które nie oznacza oczyszczenia zmarłego z grzechów, ponieważ taką funkcję spełnia Msza święta[2322]. Na ten obrzęd składa się wprowadzenie kapłana, śpiew pożegnalny, pokropienie i okadzenie trumny oraz modlitwa[2323]. Nie wolno tego obrzędu sprawować bez obecności ciała zmarłego, co jest nawiązaniem do wcześniejszej praktyki stawiania pustej trumny[2324]. W *Preanotanda* dowartościowano również czytanie słowa Bożego (w tym wykonywanie psalmów)[2325]. Dokument zawiera obszerne wskazówki dotyczące pogrzebu z urną, wskazując jednak na grzebanie ciała jako formę najbliższą dla Kościoła[2326]. Zadaniem kapłanów,

---

[2317] *Praenotanda*, w: *Ordo Exsequiarum*, dz. cyt., s. 7–14; *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, w: *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich,* Księgarnia Świętego Jacka, 1990 (wydanie drugie), s. 10–19.

[2318] *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska Konferencji Episkopatu o pogrzebie i modlitwach za zmarłych,* w: *Obrzędy pogrzebu*, dz. cyt., s. 24–30.

[2319] *Preanotanda*, nr 1, s. 7; *Wprowadzenie...*, nr 1, s. 10.

[2320] *Preanotanda*, nr 2, s. 7; *Wprowadzenie...*, nr 2, s. 10–11.

[2321] *Preanotanda*, nr 4, s. 8; *Wprowadzenie...*, nr 4, s. 11.

[2322] *Preanotanda*, nr 6, s. 8; *Wprowadzenie...*, nr 6, s. 12.

[2323] *Preanotanda*, nr 10, s. 9; *Wprowadzenie...*, nr 10, s. 13.

[2324] *Preanotanda*, nr 10, s. 9; *Wprowadzenie...*, nr 10, s. 13; por. *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska...*, pkt. 11, s. 27.

[2325] *Preanotanda*, nr 11–12, s. 9–10; *Wprowadzenie...*, nr 11–12, s. 14.

[2326] *Preanotanda*, nr 15, s. 10; *Wprowadzenie...*, nr 15, s. 15–16. DPLiL w pkt. 254 postrzega kremację jako jeden z wyrazów ukrycia śmierci jako stanu całkowitego zniszczenia ciała ludzkiego. Za formę zalecaną uznaje się zakopanie w ziemi, przywołując przykład pogrzebu Jezusa i obraz ziarna wrzuconego w ziemię (por. J 12, 24). W Polsce obowiązują normy wydane przez KEP oraz dołączony obrzęd związany z kremacją zawarte w *Dodatku do Obrzędów pogrzebu. Obrzędy pogrzebu związane z kremacją zwłok. Obrzęd złożenia urny w grobie*, Katowice 2010, także por. Konferencja Episkopatu Polski, *List pasterski o szacunku dla ciała zmarłego i obrzędach pogrzebu (w przypadku kremacji)* (16.10.2011), w: https://episkopat.pl/list–

przygotowujących i przewodniczących obrzędom, jest umocnienie nadziei i ożywienie wiary zgromadzonych – należy ich podnieść na duchu, a nie urażać, traktując z delikatnością osobę zmarłego[2327]. Wyróżnienia są możliwe jedynie w przypadku władzy świeckiej lub urzędu liturgicznego (*munere liturgico*) czy święceń, zgodnie z przepisami liturgicznymi[2328]. Wśród przewodniczących obrzędom poza Mszą św. prócz kapłana wymienia się również diakona, a niekiedy również i wiernego świeckiego[2329]. Konferencja Episkopatu Polski zezwoliła, aby świecki katolik, upoważniony przez proboszcza, przewodniczył obrzędom w domu zmarłego i procesji do kościoła, gdy obecność kapłana lub diakona nie jest możliwa[2330]. Ponadto z polskich adaptacji zachowano zwyczaj pokropienia i okadzenia, wybór koloru fioletowego lub czarnego (a także dla dorosłych opcjonalne białego – można spełnić życzenie zmarłego; na pogrzeb dzieci – zawsze białego)[2331]. Kolor fioletowy przyjął się w praktyce duszpasterskiej, ponieważ jest lepiej dostosowany do tekstów odnowionej liturgii, wyrażającej nadzieję chrześcijańską wypływającą z paschalnego misterium, rozjaśniającą smutek śmierci[2332]. Zezwolono również na pogrzeb dzieci zmarłych przed chrztem (jeśli rodzice mieli pragnienie je ochrzcić)[2333], dołączając specjalne teksty obrzędu i formularza Mszy świętej[2334].

Kodeks Prawa Kanonicznego w tytule *Pogrzeb kościelny* zawiera także podwójny cel sprawowania pogrzebu: duchowa pomoc dla zmarłych i niesienie pociechy żywym[2335]. Poprzednie polskie tłumaczenie (z 1983 roku) niezbyt precyzyjne oddawało termin *Exsequiae* jako „nabożeństwo pogrzebowe", co sugerowałoby umieszczenie tej celebracji poza normami dotyczącymi liturgii[2336]. Jednak pkt. 1176 §2 w jednym i drugim

pasterski–episkopatu–polski–o–szacunku–dla–ciala–zmarlego–i–obrzedach–pogrzebu–w–przypadku–kremacji/ [dostęp: 29.01.2024]. O niektórych zagrożeniach związanych z praktyką kremacji przypomniała *Instrukcja Kongregacji Nauki Wiary Ad resurgendum cum Christo*, są to m.in. wybór kremacji sprzeczny z wolą zmarłego, podyktowany motywami przeciwnymi wierze chrześcijańskiej, a także przechowywanie prochów poza miejscem do tego przeznaczonym (np. w domu, rozrzucanie prochów lub przerabianie ich na biżuterię), por. Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja *Ad resurgendum cum Christo* dotycząca pochówku ciał zmarłych oraz przechowywania prochów w przypadku kremacji [15.08.2016] w: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20160815_ad–resurgendum–cum–christo_pl.html, [dostęp: 29.01.2024].

[2327] *Preanotanda*, nr 17–18, s. 11; *Wprowadzenie...*, nr 17–18, s. 17.
[2328] *Preanotanda*, nr 20, s. 11; *Wprowadzenie...*, nr 20, s. 18.
[2329] *Preanotanda*, nr 19, s. 11; *Wprowadzenie...*, nr 19, s. 18.
[2330] *Wprowadzenie...*, s. 20.
[2331] Tamże.
[2332] F. Małaczyński, *Realizacja odnowy...*, art. cyt., s. 63.
[2333] *Wprowadzenie…*, s. 20.
[2334] OEpol 2009, s. 220; MR 1986, s. 241" –242".
[2335] KPK pkt. 1176 §2.
[2336] Por. KPK pkt. 1177 §1: s. 513 [wyd. 2022] i s. 471 [wyd. 2008]. Taki postulat poprawnego tłumaczenia jeszcze przed wydaniem nowego tłumaczenia podawał M. Kołodziej, *Obrzędy pogrzebu katolickiego.*

tłumaczeniu mówi, iż „pogrzeb kościelny (...) należy odprawić z zachowaniem przepisów liturgicznych (*ad normam legum liturgicarum*)”[2337].

Pogrzeb chrześcijański stanowi w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*, po *Sakramentaliach* artykuł drugi rozdziału zatytułowanego *Inne celebracje liturgiczne*[2338]. Katechizm podkreśla związek śmierci chrześcijanina z Misterium Paschalnym, a także z sakramentami (w sposób szczególny wtajemniczenia chrześcijańskiego) – jako dopełnienie nowych narodzin rozpoczętych w sakramencie chrztu, „upodobnienia do obrazu Syna” – przez bierzmowanie oraz przez Eucharystię zapoczątkowującą udział w Uczcie Królestwa[2339]. Zmarły według Katechizmu znajduje się już poza porządkiem ekonomii sakramentalnej i nie stanowi dla niego ani sakramentu, ani sakramentalium[2340]. Pogrzeb jest jednak obrzędem liturgicznym Kościoła[2341], składającym się z Eucharystii, jak również z poprzedzających i następujących po niej błogosławieństw (sakramentaliów)[2342]. Katechizm wymienia cztery główne momenty *Ordo Exsequiarum*, którymi są dla wszystkich tradycji liturgicznych: *Pozdrowienie wspólnoty*, *Liturgia Słowa*, *Ofiara eucharystyczna* oraz *Pożegnanie zmarłego*[2343].

Opublikowana w 2001 r. synteza prac II Polskiego Synodu Plenarnego powtarza główne myśli zawarte w Katechizmie. Obrzędy pogrzebowe są przestrzenią głoszenia prawdy o życiu wiecznym, a także wyrazem łączności ze zmarłym i solidarności z pogrążonymi w bólu rodziną i przyjaciółmi. Powinny być też znakiem nadziei dla niewierzących i wątpiących uczestników liturgii[2344]. Pogrzeb nie jest tylko oprawą rytualną czy czystą koniecznością lub tylko formą pocieszenia rodziny, lecz głoszeniem – celebracją – misterium paschalnego, urzeczywistnianego w tym momencie w śmierci konkretnego zmarłego i w zgromadzeniu liturgicznym[2345].

Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii (2003) jako główną prawdę

Aktualne przepisy prawa liturgicznego, [w:] *Pogrzeb w prawie kanonicznym i prawie świeckim*, red. E. Kruk, Kraków 2019, s. 77.

[2337] Por. KPK pkt. 1176 §2: s. 511 [wyd. 2022] i s. 469 [wyd. 2008].

[2338] KKK pkt. 1680–1690.

[2339] KKK pkt. 1680–1683.

[2340] KKK pkt. 1684.

[2341] KKK 1684; por. KL 81–82.

[2342] KKK 1683. A. Słowikowska twierdzi, iż nie można jednoznacznie zakwalifikować pogrzebu jako sakramentalium, por. A. Słowikowska, *Uczestnictwo wiernych świeckich w liturgii Kościoła łacińskiego. Studium kanoniczne*, Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2014, s. 158. Nie da się jednak pominąć faktu, iż na ten obrzęd składają się również sakramentalia, którymi są – jak podaje *Katechizm* – błogosławieństwa obecne w liturgii pogrzebu.

[2343] KKK 1686–1690.

[2344] *II Polski Synod...*, dz. cyt., pkt. 46, s. 190.

[2345] K. Konecki, *Liturgia Godzin i sakramentalia w świetle dokumentów II Polskiego Synodu Plenarnego*, w: *Liturgia w dokumentach...*, K. Matwiejuk (red.), dz. cyt., s. 90.

objawioną, która winna płynąć z modlitw wstawienniczych za zmarłych uznaje wiarę w zmartwychwstanie i pewność życia wiecznego, co staje się chrześcijańską perspektywą patrzenia na śmierć[2346]. Życie zostanie przedłużone „w nowy i pełny sposób", co jest przedmiotem błagań nie tylko dla chrześcijan, ale także dla tych, których wiarę zna tylko Bóg[2347]. Wspomina się tu również o zwyczaju modlitwy za dusze czyśćcowe, co jest „gorącym błaganiem Boga, by okazał miłosierdzie wiernym zmarłym, oczyścił ich ogniem swojej miłości i wprowadził do królestwa światła i życia"[2348]. Dokument jako pierwszą formę modlitwy wymienia sprawowanie Mszy św., potem zaś „inne wyrazy pobożności, jak modlitwy, jałmużny, dzieła miłosierdzia, zyskiwanie odpustów"[2349]. Stacja w domu zmarłego nazwana przez *Dyrektorium* „wigilią" ma pomóc spojrzeć na śmierć w perspektywie wiary przez modlitwę i słuchanie słowa Bożego, co ma być duchowym wsparciem. Słowo Boże przywołuje perspektywę paschalną także podczas Eucharystii, wyrażającej jedność ze zmarłym przez ofiarę śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, stając się dla zmarłego ucztą eschatologiczną. W ostatnim pożegnaniu Kościół poleca Bogu duszę zmarłego, a w procesji do grobu – tak jak podczas życia ziemskiego przez sakramenty „nosił go w łonie"– towarzyszy chrześcijaninowi na miejsce spoczynku[2350]. Duże znaczenie ma także celebracja Mszy św. w trzeci, siódmy i trzydziesty dzień po śmierci oraz w rocznicę i 2 listopada. Wspomnienie zmarłych następuje w każdej Eucharystii i Nieszporach[2351]. Bardzo mocno zakorzeniona jest pamięć o zmarłych w pobożności ludowej. Powinna być ona kształtowana zgodnie z prawdami wiary, szczególnie zwracając uwagę na paschalny charakter śmierci, obcowanie świętych i ich wstawiennictwo oraz zmartwychwstanie ciał i sąd przy powtórnym przyjściu Chrystusa. Niebezpieczne stają się tu wierzenia, np. w reinkarnację, strach przed zmarłymi czy praktyki wróżbiarskie przywoływania zmarłych i nadawania ich przebywaniu kategorii przestrzenno-czasowych[2352]. Praktyki pobożnościowe wymienione w *Dyrektorium* to: przygotowanie do Dnia Zadusznego przez celebrację nowenny, nawiedzanie cmentarza (niekiedy w sposób wspólnotowy), przynależność do bractw (pomoc w organizacji pogrzebu i animacja modlitwy), osobista modlitwa (psalm *De profundis*, formuła *Wieczny odpoczynek*) i uczynki miłosierdzia (jałmużna),

[2346] DPLiL, pkt. 249, s. 175–176.
[2347] DPLiL, pkt. 250, s. 176–177.
[2348] DPLiL, pkt. 251, s. 177.
[2349] DPLiL, pkt. 251, s. 177–178.
[2350] DPLiL, pkt. 252, s. 178–179.
[2351] DPLiL, pkt. 255, s. 180–181.
[2352] DPLiL, pkt. 257–258, s. 181–182.

zyskiwanie odpustów[2353].

W przypadku treści dotyczących śmierci i pogrzebu spotyka się w agendach liturgicznych umieszczanie zarówno tekstów, będących liturgią, jak i stanowiących materiał pomocny w przygotowaniu nabożeństwa czy towarzyszenia w żałobie. Najczęściej występującą treścią podręczników są tutaj teksty procesji „za zmarłych", w których występują różnice w zależności od diecezji.

1. Obrzędy pogrzebu dzieci zmarłych przed urodzeniem

Przed wydaniem nowego *Ordo Exsequiale* nie było obrzędu pogrzebu przewidzianego dla dzieci nieochrzczonych, które były grzebane bez modlitwy Kościoła, poza poświęconą częścią cmentarza[2354]. Wymowa nauczania Kościoła na ten temat zmieniła się poprzez m.in. nowe wydanie *Obrzędów pogrzebu*, a później przez dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej zatytułowany *Nadzieja zbawienia dla dzieci, które umarły bez chrztu*[2355]. Odnowione *Obrzędy pogrzebu* zawierają trzy formy pogrzebu dzieci – podobnie jak dorosłych – różniące się miejscami, w których sprawuje się modlitwy[2356].

Diecezjalne podręczniki nie podają obrzędów pogrzebu dzieci. Jedynie agenda koszalińska podaje obrzęd pogrzebu dzieci zmarłych przed urodzeniem. Dostosowuje do niego drugą formę – ze stacją w kaplicy cmentarnej i przy grobie[2357]. Obrzęd przewidziany jest dla większej liczby dzieci, z uwzględnieniem kremacji jako formy pochówku. Mszę świętą należy sprawować wcześniej, w szatach koloru białego[2358]. Agenda podaje również, że odejście dziecka przed chrztem jest szczególnie bolesne dla katolickich rodziców[2359]. Celem obrzędu jest przypomnienie godności poczętego dziecka jako istoty ludzkiej, co pozwala rodzicom przeżyć żałobę i buduje świadomość społeczną[2360]. Obrzęd ma także wyrazić miłość Boga, dla którego każdy człowiek jest cenny oraz nadzieję życia wiecznego dla wszystkich[2361]. Teksty wyrażają prośbę Kościoła o łaskę nieba dla dzieci, starając się nieść pociechę rodzicom. Opiera się tutaj na nadziei miłosierdzia Bożego i miłości Jezusa do dzieci (Mk 10, 14), unikając jednak sformułowań

[2353] DPLiL, pkt. 260, s. 183.
[2354] M. Szypa, *Nadzieja zbawienia w liturgii pogrzebu dzieci*, „Liturgia Sacra' 22 (2016), z. 2, s. 476.
[2355] Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Nadzieja zbawienia dla dzieci, które umierają bez chrztu* (19 I 2007), Poznań 2008.
[2356] OE, OEpol 2009, s. 134–188; 220–221.
[2357] AgKosz, s. 29–42.
[2358] AgKosz, s. 30; MR, s. 241".
[2359] AgKosz, s. 29.
[2360] AgKosz, s. 29.
[2361] AgKosz, s. 29.

mówiących o pewności zbawienia[2362]. W agendzie koszalińskiej znajduje się przypis odwołujący się do KKK 1261 jako zachęta do przyzywania miłosierdzia Bożego dla zmarłych dzieci oraz do wyżej wspomnianego dokumentu o nadziei zbawienia dzieci nieochrzczonych (pkt. 79 i 103)[2363].

Obrzęd w kaplicy cmentarnej rozpoczyna się od znaku krzyża i pozdrowienia[2364]. Podaje się formy pozdrowienia, będące parafrazami tekstów biblijnych, mówiących o pociesze, jaką jest miłość Boga i nadzieja zmartwychwstania[2365]. Propozycja tekstu wprowadzenia rozpoczyna się od stwierdzenia, że Bóg zna od początku i kocha wszystkie swoje stworzenia. Wyraża poczucie modlitewnej jedności z rodzicami i innymi opłakującymi stratę, a także polecenie miłosierdziu Bożemu[2366]. Potem następują wezwania do Chrystusa, wyrażające wcielenie Syna Bożego dla zbawienia ludzi (1); Jego miłość do siebie i zaproszenie, by były bliżej Niego (2); obietnice Królestwa dla stających się jak dzieci (3)[2367]. Przed czytaniami ma miejsce krótka modlitwa, która w prośbie do Boga zawiera otwarcie serca na Jego słowo, mające pomóc odnaleźć światło w ciemności, w wątpliwościach – pewność płynącą z wiary, w smutku – pociechę[2368]. Czyta się fragment Ewangelii (Mk 10, 13–16 – *Pozwólcie dzieciom przychodzić do mnie*) lub inny, który może być poprzedzony czytaniem ze Starego lub Nowego Testamentu wraz z psalmem responsoryjnym[2369]. *Agenda Koszalińska* podaje tekst Ap 21. 1a. 3–5a i Ps 23[22] – *Pan mym pasterzem nie brak mi niczego* oraz wspomnianą wyżej perykopę z Ewangelii[2370]. Po Ewangelii można wygłosić homilię, o ile nie przewiduje się jej przy grobie[2371]. Obrzęd *ostatniego pożegnania* rozpoczyna się wezwaniem do modlitwy – stanowi zachętę do polecenia Bogu zmarłego dziecka oraz modlitwy za jego rodziców, a także wraz z nimi powierzenie dziecka Ojcu. Bezpośrednią zapowiedzią modlitwy w ciszy jest ostatnie zdanie wezwania, wzywające do rozważania Bożej miłości, „która jest podstawą naszej nadziei”[2372]. *Obrzędy...* proponują tu śpiew pożegnalny *Stanę przed*

[2362] AgKosz, s. 29.
[2363] AgKosz, s. 29.
[2364] AgKosz, s. 30 (2 Kor. 1. 2; 2 Tes 2, 16; 1P 1, 3); OEpol, 2009 s. 164–165 (podaje cztery warianty pozdrowienia: dodatkowo Rz 8, 11).
[2365] AgKosz, s. 30–31; OEpol 2009, s. 165.
[2366] AgKosz, s. 31; OEpol 2009, pkt. 181B, s. 166–167.
[2367] AgKosz, s. 31–32; OEpol 2009, pkt. 182, s. 167.
[2368] AgKosz, s. 32; OEpol 2009, pkt. 183, s. 168.
[2369] OEpol 2009, pkt. 184–185, s. 168–169.
[2370] AgKosz, s. 32–34.
[2371] AgKosz, s. 34; OEpol 2009, pkt. 186, s. 170.
[2372] AgKosz, s. 35; OEpol 2009, pkt. 251, s. 220.

Stwórcą[2373], natomiast *Agenda Koszalińska*, korzystając z rubryki mówiącej o możliwości zastąpienia śpiewu (gdy nie można go wykonać)[2374], zamieszcza responsorium z powtarzanym refrenem *W ręce Twoje, Panie oddaje ducha mojego*[2375]. Wstęp zawiera powierzenie duszy dziecka Bogu Ojcu. Trzy zwrotki recytowane przez kapłana wyrażają: tęsknotę za Bogiem, znajomość duszy człowieka przez Stwórcę, wysławianie i radość z powodu bliskości Boga „w świętym przybytku". Konkluzję stanowi doksologia trynitarna zwrócona do: Ojca – Stwórcy, Jezusa Chrystusa – zmartwychwstania, życia i pokoju oraz Ducha Świętego – Ożywiciela, której przedmiotem jest „uwielbienie i chwała"[2376]. Następnie ma miejsce krótka modlitwa celebransa. Anakleza określa Boga jako tego, który zna serca ludzkie oraz wiarę rodziców i udziela pocieszenia. W prośbie modlitwa zawiera utwierdzenie przekonania o ogarnięciu zmarłych dzieci przez miłość ojcowską Boga[2377]. W czasie wynoszenia urny z kaplicy śpiewa się antyfonę *Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem*, a podczas procesji do grobu Psalm 116A [114] z refrenem *W krainie życia będę widział Boga*[2378].

Przy grobie powtarza się antyfonę *Ja jestem...* i następuje błogosławieństwo grobu (jeśli nie był wcześniej pobłogosławiony). W tej modlitwie, zwróconej do Jezusa, amamnezą jest Jego spoczywanie w grobie, a motywacją prośby – zmartwychwstanie i uczynienie grobu „znakiem nadziei". W prośbie celebrans prosi o błogosławieństwo grobu oraz o umocnienie wiary w życie wieczne dla uczestników. Grób kropi się również wodą pobłogosławioną[2379]. W wezwaniu do cichej modlitwy zawarta jest prośba do Boga o połączenie uczestniczących w obrzędzie ze zmarłymi dziećmi w chwale[2380]. Wstępem i zarazem motywacją do modlitwy powszechnej, skierowanej do Chrystusa, są Jego słowa „Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie, do takich bowiem należy Królestwo Boże". Agenda zawiera trzy wezwania wspominające następujące wydarzenia z Misterium Chrystusa: płacz nad grobem Łazarza, wskrzeszanie umarłych i panowanie nad żywymi oraz umarłymi. Błagania dotyczą: pocieszenia płaczących, daru życia w niebie dla

[2373] OEpol 2009, pkt. 252, s. 220–221.
[2374] OEpol 2009, pkt. 243, s. 204–206.
[2375] AgKosz, s. 35–36; OE, pkt. 243, s. 204–206.
[2376] Tamże.
[2377] AgKosz, s. 36 (nie wspomina o pokropieniu i okadzeniu urny); OEpol 2009, pkt. 254, s. 221.
[2378] AgKosz, s. 37; OEpol 2009, pkt. 165, s. 152 [zamieszcza tekst Ps 138 (137) z refrenem *Wobec aniołów psalm zaśpiewam Panu*, z możliwością śpiewu jak przy pogrzebie dorosłych Ps 116 A zamieszczonego w agendzie].
[2379] AgKosz, s. 39; OEpol 2009, pkt. 167, s. 154–155. W *Agendzie Koszalińskiej* kapłan zapowiada „Prośmy Boga, aby pobłogosławił ten grób", natomiast *Obrzędy* dodają „naszego małego brata".
[2380] AgKosz, s. 39; OEpol 2009, pkt. 168, s. 155.

zmarłych dzieci, a także odpoczynku wiecznego dla wszystkich zmarłych[2381]. Wprowadzenie do Modlitwy Pańskiej rozpoczyna się od słów deklarujących poddanie się woli Boga. Przyjęcie modlitwy oraz umocnienie ufności w miłosierdzie są błaganiami konkluzji po modlitwie *Ojcze nasz*[2382].

Formuła potrójnego błogosławieństwa, zakończona zwykłym znakiem krzyża jest identyczna jak w wariancie na pogrzeb dorosłych – „Bóg wszelkiej pociechy" – ma udzielić według próśb: błogosławieństwa, przebaczenia grzechów (dla żyjących), światła i pokoju (dla zmarłych), szczęśliwego życia wiecznego z Chrystusem zmartwychwstałym[2383]. Gest rzucenia grudki ziemi pozostaje bez zmian z wyjątkiem formy pojedynczej lub mnogiej – „prochem jesteś/jesteście"[2384]. W *Agendzie Koszalińskiej* przewiduje się w tym miejscu również możliwość przemówienia i modlitwy przedstawicieli innych Kościołów i wspólnot chrześcijańskich[2385]. Złożenie do grobu poprzedzają słowa celebransa wzbudzające nadzieję wskrzeszenia zmarłych przez Chrystusa, który zmartwychwstał jako pierwszy[2386]. Zaleca się odmówienie lub odśpiewanie modlitwy *Anioł Pański* albo „innej stosownej pieśni".

Agenda Koszalińska zawiera teksty pogrzebu dzieci zmarłych przed chrztem, uwzględniając tylko formę z urną. Należy dostrzec tu aspekt ekumeniczny – miejsce na modlitwę i przemówienie innych Kościołów i wspólnot chrześcijańskich. Wspólne celebracje takich pogrzebów mogą stawać się wyrazem jedności chrześcijan w poszanowaniu życia ludzkiego od poczęcia aż do naturalnej śmierci.

2. Błogosławieństwa i inne celebracje związane ze śmiercią

2.1. Błogosławieństwo rodziców cierpiących z powodu śmierci dziecka

Punkty wprowadzenia z *Agendy Koszalińskiej*, w której znajduje się omawiane błogosławieństwo, podkreślają potrzebę chrześcijan zwracania się do Boga o pociechę i siłę w sytuacjach związanych ze śmiercią. Kościół przez obrzęd błogosławieństwa towarzyszy w bólu rodzicom oraz pragnie nieść im pociechę[2387]. Celebrację można rozpocząć od pieśni, po której ma miejsce znak krzyża i pozdrowienie[2388]. Dla kapłana

[2381] AgKosz, s. 40; OEpol 2009, pkt. 172, s. 158–159.
[2382] Tamże.
[2383] AgKosz, s. 41; OEpol 2009, pkt. 173, s. 159–160.
[2384] AgKosz, s. 42; OEpol 2009, pkt. 174, s. 161. W przypadku pogrzebu z urną opuszcza się pokropienie wodą pobłogosławioną.
[2385] AgKosz, s. 42; OEpol 2009, pkt. 175, s. 161 (*Pożegnanie przez krewnych*).
[2386] AgKosz, s. 42; OEpol 2009, pkt. 176, s. 161 (*Witaj Gwiazdo morza; Witaj Królowo* albo inna pieśń do NMP).
[2387] AgKosz, pkt. 116–117, s. 136.
[2388] AgKosz, pkt. 119, s. 137.

i diakona przewidziano formułę pochodzącą ze stacji w domu zmarłego: *Ojciec miłosierdzia...*[2389]. Świecki używa aklamacji wzywającej do błogosławienia „Ojca miłosierdzia i Boga wszelkiej pociechy", na co wszyscy odpowiadają „Błogosławiony jesteś, Boże, teraz i na wieki"[2390]. Wprowadzenie do obrzędu ogłasza związek zaufania Panu ze znalezieniem pocieszenia w smutku i bólu, w rozpaczy – nadziei, w śmierci – życia. Prócz zjednoczenia w opłakiwaniu dziecka szafarz podkreśla wymiar modlitwy jako złożenia rodziców w dłoniach Boga, prosząc dla nich o „siłę, uzdrowienie i pokój"[2391].

Po wprowadzeniu czyta się fragment Pisma Świętego. Podaje się tu dwie całe perykopy: z Księgi Lamentacji (Lm 1, 12; 3, 21–24; 26 – *Dobrze jest czekać w milczeniu ratunku od Pana*); z Ewangelii św. Łukasza (Łk 23, 39–46 – *Ojcze, jeśli chcesz, zabierz ode mnie ten kielich!*)[2392] oraz cztery inne sigla[2393]. Po czytaniu można wykonać psalm responsoryjny lub pieśń[2394]. Biorąc pod uwagę okoliczności, szafarz może krótko wyjaśnić czytania w kontekście zrozumienia obrzędu[2395].

Propozycja próśb, skierowanych do Boga, znającego ból i utrapienie, zawiera pięć wezwań, które można dostosować (wybrać lub włączyć inne): za dziecko, jego rodziców, rodzinę, wszystkich rodziców, którzy utracili dziecko, za troszczących się o życie i godność dzieci nienarodzonych[2396]. Wezwaniu do modlitwy *Ojcze nasz* towarzyszy określenie „Ojca, który nie jest Bogiem umarłych, lecz żywych"[2397].

Po modlitwie Pańskiej wybiera się jeden z dwóch tekstów modlitwy błogosławieństwa. W pierwszej z nich anakleza brzmi „Najczulszy Ojcze"" którego błogosławieństwo ma ukoić serca rodziców. Dalej wzywane jest orędownictwo Matki Bożej Bolesnej i scena, gdy stała pod krzyżem i „patrzyła bezradna na śmierć swojego Syna". Prośby dotyczą: oświecenia wiary, nadziei dla serc oraz obdarzenia pokojem. Nadzieja życia wiecznego wraz z Trójcą Świętą, związana ze spojrzeniem Boga, ma pocieszyć członków rodziny. Krótsza z modlitw błogosławieństwa rozpoczyna się od zwrotu laudatywnego skierowanego do Boga Stwórcy za Jego opiekę. Prośba obejmuje

[2389] AgKosz, pkt. 120, s. 137; por, OEpol 2009, pkt. 42A, s. 46.
[2390] AgKosz, pkt. 121, s. 137.
[2391] AgKosz, pkt. 122, s. 137–138.
[2392] AgKosz, pkt. 123, s. 138–139.
[2393] Iz 49, 8–13; Rz 8, 18–27; Rz 8, 26–31; Kol 1, 9–12.
[2394] AgKosz, pkt. 124, s. 139.
[2395] AgKosz, pkt. 125, s. 139.
[2396] AgKosz, pkt. 126, s. 139.
[2397] AgKosz, pkt. 127, s. 140.

zmarłe dziecko (przyjęcie do Boga) i bliskich (pocieszenie „miłującą obecnością")[2398]. Fakultatywne jest pokropienie wodą święconą[2399].

Zakończeniem obrzędu jest potrójne błogosławieństwo (jeśli przewodniczy kapłan lub diakon). Znajdują się w nim następujące życzenia: obecność Boga, dar światła i pokoju, podniesienie z bólu i cierpienia, ufność i siła do poznania oraz przyjęcia woli Boga[2400]. Dla osoby świeckiej przewodniczącej obrzędowi przewidziany jest tekst wzywający Bożego błogosławieństwa – zawiera prośby podobne jak wyżej opisana formuła błogosławieństwa[2401]. Celebracja może zostać zakończona odpowiednim śpiewem[2402]. Obrzęd krótszy składa się z wezwania *Wspomożenie nasze...*, tekstu Pisma Świętego, modlitwy błogosławieństwa[2403]. Podaje się także odnośniki do modlitw: do Matki Bożej Bolesnej, do bł. Doroty z Mątów – *Modlitwy rodziców po stracie dziecka*[2404].

Celebrując to błogosławieństwo, zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II, rodzina staje się „niejako domowym sanktuarium", umacniając modlitwą posłannictwo dane od Boga[2405]. Teksty błogosławieństwa mogą być przydatne np. w trakcie przygotowań do pogrzebu dziecka, gdy kapłan towarzyszy rodzicom.

2.2. Błogosławieństwo dziecka cierpiącego z powodu śmierci rodziców

Teksty tej celebracji również zawiera tylko *Agenda Koszalińska*. Obrzęd ma tutaj jedynie formę krótszą, rozpoczynającą się od wezwania *Wspomożenie nasze...*[2406]. Podaje się dwa teksty Pisma Świętego do wyboru: z Księgi Psalmów (Ps 10, 12. 14. 17–18a) lub Ewangelii św. Marka (Mk 10, 13–16 – *Pozwólcie dzieciom przychodzić do mnie*)[2407]. Anakleza określa Boga jako dobrego i czułego Ojca. Dotyczy to zwłaszcza tych, „którym brakuje ludzkiej miłości". Znajduje się tu także nawiązanie do Psalmu 27,10 (przez parafrazę cytując pierwszą część wersetu: „Choćby opuścili mnie ojciec mój i matka, to jednak Pan mnie przygarnie"; „Ty nas przygarniesz"). Prośba dotyczy spojrzenia Boga na dziecko (młodego człowieka) cierpiącego z powodu śmierci rodzica, obdarzenia go błogosławieństwem, pocieszenia, czuwania nad jego rozwojem, strzeżenia wiary, a także posłania do niego „czułych i pomocnych serc". W modlitwie błogosławieństwa zawiera

[2398] AgKosz, pkt. 128, s. 140.
[2399] AgKosz, pkt. 129, s. 141.
[2400] AgKosz, pkt. 130, s. 141.
[2401] AgKosz, pkt. 131, s. 141.
[2402] AgKosz, pkt. 132, s. 141.
[2403] AgKosz, pkt. 133–135, s. 142–143.
[2404] AgKosz, pkt. 136, s. 143.
[2405] DA 11.
[2406] AgKosz, pkt. 137, s. 143.
[2407] AgKosz, pkt. 138, s. 143–144.

się również błaganie za zmarłych rodziców (matkę, ojca) – o przyjęcie do domu w niebie i możliwość spotkania z nimi w rzeczywistości „gdzie nie będzie już bólu ani płaczu" (co jest nawiązaniem do Ap 21, 4: „I otrze z ich oczu wszelką łzę, a śmierci już odtąd nie będzie")[2408].

Błogosławieństwo to jest wyrazem troski Kościoła o człowieka zmagającego się ze stratą najbliższej osoby. Stanowi również środek umocnienia wiary w życie wieczne w niebie i zachętę do trwania na modlitwie. Może być pomocą w przygotowaniu celebracji pogrzebu, a także przeżycia czasu żałoby, co postulują posoborowe *Obrzędy pogrzebu*[2409].

2.3. Błogosławieństwo małżonka cierpiącego z powodu śmierci współmałżonka

Teksty celebracji błogosławieństwa znajdują się tylko w *Agendzie Koszalińskiej*. Struktura obrzędu rozpoczyna się od wezwania celebransa *Wspomożenie nasze...*, po którym od razu następuje lektura biblijna[2410]. Podaje się tu dwa pełne teksty: z Księgi Rodzaju (Rdz 23, 1. 19.24, 1 – *Śmierć i pogrzeb Sary*), i Ewangelii św. Łukasza (Łk 2, 36–38 – *Prorokini Anna*)[2411] oraz sigla[2412].

Modlitwę błogosławieństwa otwiera zwrot skierowany do Boga „miłośnika życia". Modlitwa oddaje chwałę Ojcu za włączenie człowieka w szczególną relację z Nim przez Jezusa Chrystusa, nawiązując tym samym do Listu św. Pawła do Rzymian: „jeżeli bowiem żyjemy, żyjemy dla Pana; jeżeli zaś umieramy, umieramy dla Pana. I w życiu więc i w śmierci należymy do Pana" (Rz 14, 8). Przyjęcie natury ludzkiej i śmierci nadało sens życiu i umieraniu. W błaganiu modlitwa zawiera prócz błogosławieństwa Boga, ufność Bożej Opatrzności, ukojenie bólu przez Jego czułość oraz przez miłosierdzie – wprowadzenie zmarłego (zmarłej) do nieba, gdzie także ma zwracać swe oczy osoba cierpiąca, ponieważ nie będzie tam żałoby oraz płaczu (nawiązanie do Ap 21,4)[2413]. Wnioski z oceny tekstu są tożsame jak w przypadku błogosławieństwa dziecka po śmierci rodziców.

[2408] AgKosz, pkt. 139, s. 144.
[2409] OEpol 2009, pkt. 13, s. 15.
[2410] AgKosz, pkt. 144, s. 147.
[2411] AgKosz, pkt. 145, s. 147–148.
[2412] Rt 1, 1b–2a.3–6 (*Noemi i jej dwie synowe wdowami*); Jdt 8, 5–8 (*Judyta – wdowa bogobojna*); Ps 27 [26], 1. 4. 5 (*Pan obrońcą mego życia przed kim miałbym czuć trwogę?*); Ez 24, 15–17 (*Prorokowi umiera małżonka*); Ap 21, 1–5a (*Bóg otrze z ich oczu wszelką łzę, a śmierci już nie będzie*).
[2413] AgKosz, pkt. 146, s. 148–149.

2.4. Błogosławieństwo członka rodziny cierpiącego z powodu dokonanej aborcji

Uwagi wstępne, zawarte w *Agendzie Koszalińskiej*, wymieniają rodzaje konsekwencji, które niesie za sobą pozbawienie życia dziecka w łonie matki – duchowe, psychiczne („wręcz somatyczne") – dla osób, które były zaangażowane w ten czyn. Nieraz poczucie winy utrzymuje się mimo czasu, jaki upłynął, a także przebaczenia w sakramencie pokuty, który jest jedną z form wsparcia ze strony Kościoła, co podkreśla wprowadzenie zawarte w agendzie. Duchową pomoc dla osób zmagających się z procesem uzdrowienia stanowi także obrzęd błogosławieństwa. W pierwszej kolejności przeznaczony jest dla kobiet, które dokonały aborcji, ale także dla innych osób, które przyczyniły się do niej i mają wyrzuty sumienia[2414].

Po wezwaniu celebransa *Wspomożenie nasze...* ma miejsce czytanie Słowa Bożego[2415]. Do wyboru są dwa pełne teksty: z Księgi Proroka Jeremiasza (Jr 31, 15–16a. 17–20) oraz Księgi Lamentacji (Lm 1, 12; 3, 21–24; 26), a także sigla Łk 7, 44–48 (*Odpuszczone są jej liczne grzechy, ponieważ bardzo umiłowała*)[2416].

Modlitwę błogosławieństwa można w razie potrzeby dostosować do okoliczności. Bóg nazwany jest na początku oracji „Ojcem pełnym miłości". Wspomina się dalej stworzenie świata i człowieka (mężczyzny i kobiety), na obraz i podobieństwo Boże, jako ukoronowanie wszystkich bytów. Tekst zawiera również anamnezę *misterium iniquitatis*: grzechu pierwszych rodziców, a także dzieła odkupienia przez Wcielenie, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa. Stosuje się tutaj zestawienie grzechu i łaski Bożego miłosierdzia, nawiązując do Rz 5, 20b – „Gdzie jednak wzmógł się grzech, tam jeszcze obficiej rozlała się łaska". Bóg, który jest „miłośnikiem życia" (por. Mdr 11,26 – „Oszczędzasz wszystko, bo to wszystko Twoje, Panie, miłośniku życia"), ma spojrzeć z miłością na złożone „ciemności błędów" i podnieść przez błogosławieństwo osobę uznającą swoją winę. Zrealizować ma się to przede wszystkim przez umocnienie wiary w przebaczenie dokonane w sakramencie pokuty, opatrzenie ran w Eucharystii („oliwą i winem") a także żywym słowem i życzliwością wspólnoty Kościoła. Prośba dotyczy także przyjęcia uczynków miłosierdzia oraz zadośćuczynienia. Pojawia się tam aspekt eschatologiczny – życia w niebie razem ze zmarłym dzieckiem. Koniec modlitwy stanowi

[2414] AgKosz, pkt. 168–170, s. 158.
[2415] AgKosz, pkt. 171–172, s. 158.
[2416] AgKosz, pkt. 172, s. 158–159.

deklaracja afirmująca potęgę Boga i Jego moc[2417].

Błogosławieństwo jest przykładem nowego tekstu, niosącego pomoc osobom, którym trudno jeszcze przyjąć przebaczenie Kościoła związane z grzechem aborcji. Może być formą przygotowania do spowiedzi generalnej albo wypełnienia zadośćuczynienia wynikającego z odbytej już spowiedzi. Teksty dobrze ukazują teologię posoborowego obrzędu sakramentu pokuty (warunki i skutki)[2418], a także nauczanie Kościoła związane z nadzieją na zbawienie dzieci zmarłych bez chrztu.

2.5. Błogosławieństwo pomnika lub krzyża nagrobnego

Dawne *Collectio Rituum* obok formuły błogosławieństwa krzyża (*benedictio crucis*) zawierało także tekst przeznaczony dla krzyża nagrobnego (*benedictio crucis sepulcralis*). Rozpoczynało się od podwójnego dialogu: *Wspomożenie nasze...*, *Pan z wami...* Modlitwa skierowana była do Chrystusa Pana, w anamnezie wspominano szczyt Jego Misterium – śmierć i zmartwychwstanie jako zwycięstwo naszej śmierci. Błogosławieństwo dotyczyło krzyża, który stawiany jest „na chrześcijańskim grobie" – a prośba wymieniała wskrzeszenie ciała tam złożonego do chwalebnego zmartwychwstania[2419].

Odnowione polskie *Obrzędy Błogosławieństw* nazywają celebrację *Obrzędem błogosławieństwa krzyża nagrobnego lub nagrobka*[2420]. Według agend sprawuje się go przed umieszczeniem krzyża lub nagrobka bądź już po jego umieszczeniu, w dniu 1 lub 2 listopada albo innym[2421]. Szafarz, którym jest kapłan lub diakon, rozpoczyna obrzęd wezwaniem: *Okaż nam, Panie, miłosierdzie swoje... I daj nam...*[2422]. W większości podręczników przewidziana jest lektura przez celebransa krótkiego fragmentu Pisma Świętego: Listu do Rzymian (Rz 6, 8–9)[2423].

Obrzęd zamieszcza tekst przykładowego wprowadzenia celebransa. Określa ono śmierć jako wydarzenie czasowo zmieniające formę egzystencji, nie zaś kończące byt człowieka. Od „wytrwania w wierze i miłości" uzależnione jest nasze spotkanie w domu Ojca. Wyrazem chrześcijańskiej nadziei – która ma umocowanie w Misterium

[2417] AgKosz, pkt. 173, s. 159–160.
[2418] OPpol 1981 pkt. 3-7, s. 13-18; OPpol 1996, pkt. 3–7, s. 13–18.
[2419] CR, s. 281–282.
[2420] Rozdział 62, OBł, pkt. 1433–1438, s. 298–299.
[2421] OBł, pkt. 1433, s. 298; AgKosz, s. 309; AgTar, s. 526; AgEł, s. 411; SBwDD, s. 252 i SBŁ, s. 267 (wspominają tylko o 2 listopada lub „innym czasie").
[2422] OBł, pkt. 1434, s. 298; AgKosz, s. 310; AgTar, s. 526; AgEł, s. 411; SBwDD, s. 252.
[2423] OBł, pkt. 1435, s. 298; AgKosz, s. 310; AgTar, s. 526; AgEł, s. 411. Czytania nie zawierają SBwDD i SBŁ.

Paschalnym Jezusa Chrystusa – są krzyże i nagrobki. Zachęta zawiera również wezwanie do modlitwy o umocnienie wiary w zmartwychwstanie i życie wieczne oraz o błogosławieństwo krzyża (nagrobka)[2424]. Bóg Ojciec, do którego zwrócona jest modlitwa błogosławieństwa, określony jest jako „nieskończenie dobry". W części anamnetycznej przyczyną wybawienia od wiecznej śmierci i przywrócenia nadziei życia wiecznego staje się Misterium Paschalne. W tym kontekście krzyż jest przedstawiony jako znak zwycięstwa i przywołany w związku z obrzędami chrztu oraz codzienną decyzją brania go za przykładem Chrystusa. Po prośbie związanej z błogosławieństwem krzyża (nagrobka) następuje błaganie dotyczące zmarłego (zmarłej): o miłosierdzie i wskrzeszenie do życia w chwale. Na koniec oracji szafarz prosi o umocnienie nadziei uczestników obrzędu związanej z mocą krzyża, przeprowadzającą przez śmierć i umożliwiającą wspólnotę ze Świętymi[2425]. Zakończenie celebracji stanowi pokropienie krzyża lub nagrobka wodą pobłogosławioną[2426].

Agendy liturgiczne powielają tekst z *Obrzędów Błogosławieństw*, czasem ograniczając się do samej modlitwy błogosławieństwa, co nieco zubaża celebrację, redukując postulowaną przez odnowę soborową przestrzeń czynnego udziału zgromadzenia. Teksty poprawnie wyrażają teologię związaną ze śmiercią i zmartwychwstaniem.

2.6. Błogosławieństwo kaplicy przedpogrzebowej

Tekst błogosławieństwa kaplicy przedpogrzebowej został zawarty tylko w jednym podręczniku służby Bożej. Modlitwa błogosławieństwa z *Rytuału Diecezji Pelplińskiej* zwrócona jest do Jezusa Chrystusa. Wspomina się tu wydarzenia Misterium Paschy: śmierć, pogrzebanie, zmartwychwstanie, wniebowstąpienie – jako „wyprzedzenie" nas „w drodze do Ojca" – początku i końca naszego życia. Ponadto wskazuje się obietnicę Jezusa z Ewangelii św. Jana (J 14, 2) o przygotowaniu dla nas mieszkań w niebie, a także wyraża nadzieję, że przyjdzie On wprowadzić nas do domu Ojca. W prośbie zawiera się błogosławieństwo kaplicy i zmiłowanie nad zmarłymi, którzy tam będą oczekiwać na pogrzeb. Dalsze błaganie dotyczy zrozumienia przemijalności ziemskiego życia oraz ciągłego ukazywania drogi do Ojca oraz daru życia wiecznego[2427].

Problemowym staje się nazwanie „kaplicą" miejsca złożenia ciała przed Mszą

[2424] OBł, pkt. 1436, s. 298–299; AgKosz, s. 310; AgTar, s. 527; AgEł, s. 411; SbwDD, s. 252; SBŁ, s. 267.
[2425] OBł, pkt. 1437, s. 299; AgKosz, s. 311; PNDS, s. 338 (sama modlitwa); AgTar, s. 527; AgEł, s. 411; SbwDD, s. 252; SBŁ, s. 267.
[2426] OBł, pkt. 1438, s. 299; AgKosz, s. 311; AgTar, s. 527; AgEł, s. 411; SbwDD, s. 252; SBŁ, s. 267.
[2427] RDP, s. 258.

pogrzebową, choć posoborowe obrzędy pogrzebu wspominają o „kaplicy przedpogrzebowej" jako miejscu pierwszej stacji pogrzebu. Na zasadność celebracji tegoż błogosławieństwa może mieć wpływ także to, czy jest to „kaplica przedpogrzebowa" (należąca do cmentarza katolickiego) czy też wzniesiona na cmentarzu komunalnym „sala pożegnań", służąca innym wyznaniom i ceremoniom, tzw. świeckim.

2.7. Nabożeństwo „wypominkowe"

Podstawowym miejscem wspomnienia zmarłych jest modlitwa eucharystyczna Mszy świętej. *Memento defunctorum* weszło do kanonu w połowie III wieku[2428]. Mimo wymieniania imion zmarłych zapisanych na dyptychach prośba miała zawsze charakter powszechny. „Wypominki" były według A. Labuddy praktykowane w Polsce przed reformą *Vaticanum II* po kazaniu[2429]. Badania P. Sczanieckiego ukazują szerszy wymiar tej czynności: dotyczyła nie tylko intencji zanoszonych za zmarłych, ale i za żywych. Niektórzy (m. in. H. Powodowski) twierdzili również, iż tzw. „wypominki" stanowiły swoisty: zrozumiały dla wiernych komentarz do mszalnego kanonu[2430]. Jednym z przykładów wypominek są cztery kartki wszyte do Kazań Gnieźnieńskich z XV w.[2431].

Niektóre z podręczników służby Bożej proponują przeniesienie „wypominek" („zalecek") na termin inny niż nabożeństwo za zmarłych i procesja, ponieważ zbyt przedłużałoby to całość celebracji[2432]. Według nich najlepszy termin to 2 listopada i najbliższe dni[2433] albo też cały listopad[2434], lecz nie powinno się przedłużać tego nabożeństwa na okres Adwentu[2435]. W podręcznikach służby Bożej przytoczono kilka form sprawowania „wypominek".

[2428] J. A. Jungmann, *Missarum Sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, Verlag Herder, Wien 1948, s. 288.
[2429] A. Labudda, *Liturgia dnia zadusznego w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego w świetle ksiąg liturgicznych*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, M. Rechowicz, W. Schenk (red.), Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1973, s. 312.
[2430] P. Sczaniecki, *Służba Boża w dawnej Polsce. Studia o Mszy świętej*, Wydawnictwo Benedyktynów Tyniec, Kraków 2020, s. 112.
[2431] A. Labudda, *Liturgia...*, dz. cyt., s. 371. Znajduje się tam sformułowanie mogące wyjaśniać późniejszą błędną praktykę podawania przez wiernych intencji „za duszę, za które się nikt nie modli": „Proszę też o jedną Zdrowa Maryję za dusze puste, które są w mękach czyścowych, któreż nie mają żadnego wspomożenia...", cyt. za: tamże, s. 371. Także późniejsze relacje podtrzymują takie rozumienie: „by wymieniwszy z ambony podane imiona, ewentualnie i nazwiska, polecił modłom obecnych wszystkie te dusze, które znikąd ratunku nie mają...", cyt. za: A. Fischer, *Zaduszki w Polsce*, w: *Święto umarłych*, Lwów 1923, s. 21.
[2432] AgOp, s. 268.
[2433] AgOp, s. 268.
[2434] AgKat, s. 209; AgEł, s. 209.
[2435] AgKat, s. 209; AgEł, s. 209.

Pierwsza z nich to liturgia nieszporów z Liturgii Godzin, gdzie wymienianie zmarłych odbywa się po wersecie *Boże wejrzyj...*[2436] lub włącza się je w prośby (przed przedostatnią *Chryste, Ty przywróciłeś wzrok...*)[2437]. W godzinach porannych celebruje się Jutrznię[2438]. Znane jest także celebrowanie nabożeństwa słowa Bożego, które rozpoczyna się od pieśni, np. *Boże, Sędzio sprawiedliwy*. Dalej następuje pozdrowienie, modlitwa, czytanie z *Lekcjonarza mszalnego* (msze za zmarłych) oraz krótka homilia, po której wyczytuje się zmarłych, przeplatając śpiewem, np. *Dobry Jezu, a nasz Panie*. Potem zgodnie z porządkiem nieszporów wykonuje się prośby zakończone *Ojcze nasz*, lecz nie wymienia się tu modlitwy, tylko od razu następuje błogosławieństwo i śpiew pieśni paschalnej, np. *Zwycięzca śmierci*[2439].

Agendy wspominają też o możliwości wykorzystania tekstów z *Obrzędów pogrzebu*: *nabożeństwo słowa Bożego przy zmarłym*, adaptując je do okoliczności, m.in. modlitwę litanijną[2440]. Fragmenty Pisma Świętego, np. czytania z *Mszy za zmarłych*, można również wykorzystać jako modlitwę słowem Bożym, z chwilami ciszy, krótkim rozważaniem, po którym następuje odczytanie imion i nazwisk zmarłych, zakończone wezwaniami modlitwy próśb z *Obrzędów pogrzebu*[2441].

Podczas nabożeństwa z wypominkami można również odmawiać różaniec, szczególnie część chwalebną[2442] lub bolesną[2443], śpiewając pieśni przed każdą z rozważanych tajemnic (zwłaszcza pieśni paschalne)[2444]. Gdy liczba wyczytywanych zmarłych jest większa, można zastosować formę mieszaną: pieśń, pozdrowienie, wprowadzenie, fragment Ewangelii, np. J 6, 37–40, wypominki ze śpiewem *Dobry Jezu…* bądź pieśni np. *Chrystus zmartwychwstan jest*, jedna tajemnica różańca (Zmartwychwstanie), litania za zmarłych, błogosławieństwo, śpiew pieśni np. *Salve*

[2436] AgKosz, s. 448. Wspomina również o ubiorze przewodniczącego: stuła i kapa koloru fioletowego lub czarnego. Nie podaje tekstów, ale odnośniki do *Obrzędów pogrzebu...*, s. 315 i *Liturgii Godzin*, t. IV, s. 166.
[2437] AgKat, s. 209 i AgEł, s. 209 (również nie podaje tekstów, lecz odnośnik do *Obrzędów pogrzebu...*, s. 303).
[2438] AgKosz, s. 448.
[2439] AgKat, s. 209; AgEł, s. 209.
[2440] AgKosz, s. 448; litania: OEpol 2009, s. 218. Kapłan ubrany jest w stułę i kapę koloru fioletowego lub czarnego. Agenda wspomina o „kapłanie", choć nie jest to celebracja liturgii zastrzeżona biskupowi lub prezbiterowi. Mógłby więc przewodniczyć temu nabożeństwu diakon, a nawet świecki (np. alumn seminarium), podczas gdy prezbiter w tym czasie służyłby sakramentem pokuty i pojednania. AgCz, s. 543 wspomina, że „przewodniczy mu kapłan lub diakon".
[2441] AgKosz, s. 449; por. OEpol 2009, s. 206.
[2442] AgKat, s. 209; AgEł, s. 209; AgKosz, s. 449.
[2443] AgKosz, s. 449.
[2444] AgKat, s. 209; AgEł, s. 209.

Regina, *Witaj, Królowo*[2445]. Można także odmówić tylko tajemnicę różańca[2446], śpiewać same pieśni za zmarłych[2447] lub paschalne[2448].

Jako formę wyrażającą najpełniej ideę i cel „nabożeństwa wypominkowego" wskazuje się także na celebrację Mszy Świętej. W dni powszednie listopada, jeśli przepisy na to pozwalają, można odprawić Mszę z sekcji formularzy *za zmarłych*[2449]. Wymienia się wówczas zmarłych przed rozpoczęciem Mszy lub po pozdrowieniu czy w modlitwie powszechnej. *Agenda Koszalińska* wspomina, iż jeśli jest niewielu zmarłych, można wymienić ich w modlitwie eucharystycznej[2450].

Jako treści nabożeństwa wypominkowego wymienia się również litanie: do Świętych, do Najświętszego Imienia Jezus, do Najdroższej Krwi Chrystusa Pana, do Najświętszego Serca Pana Jezusa, Loretańską do Najświętszej Maryi Panny, jedną z litanii do Matki Bożej Bolesnej, Pani Skrzatuskiej[2451]. Imiona i nazwiska zmarłych można również odczytać przed kolejnymi dziesiątkami Koronki do Miłosierdzia Bożego[2452]. We wszystkie formy warto włączać, choćby krótkie – elementy przepowiadania i katechezy lub też przeprowadzić katechezę zakończoną wyczytaniem imion i nazwisk zmarłych z krótką modlitwą. Tematy, które można poruszyć to między innymi: nieśmiertelność duszy, rzeczy ostateczne, świętych obcowanie, modlitwa za zmarłych w czyśćcu oraz ich orędownictwo za nami, zmartwychwstanie ciała, sąd ostateczny, życie wieczne[2453].

W podręcznikach diecezjalnych znajduje się również podział schematów nabożeństw na dni tygodnia. Na poniedziałki i czwartki schemat zatytułowany jest „Prośba o szczęście wieczne". Rozpoczyna się śpiewem *Kto się w opiekę*, znakiem krzyża i formułą pozdrowienia, wymieniającą na początku Syna Bożego, a potem Boga Ojca, prosząc Go o pocieszenie, motywując to Jego miłością oraz darem „wiecznej pociechy" i „mocnej nadziei". Trynitarny charakter ma już natomiast wprowadzenie do modlitwy, określające Osoby Boskie: Bóg – Stwórca, Chrystus – zmartwychwstanie, życie i pokój, Duch Święty – Ożywiciel. Modlitwa ma mieć według wprowadzenia charakter oddania

[2445] AgKat, s. 209; AgEł, s. 209.
[2446] AgKosz, s. 449.
[2447] AgKosz, s. 450.
[2448] AgKosz, s. 450.
[2449] AgKosz, s. 448.
[2450] AgKosz, s. 448. W polskiej wersji *Missale Romanum* jest przewidziane miejsce na wymienienie tylko jednego imienia zmarłego w modlitwach eucharystycznych I–III.
[2451] AgKosz, s. 449.
[2452] AgKosz, s. 449.
[2453] AgKosz, s. 450. Odwołuje się tutaj do DPLiL, pkt. 257, [s. 181].

„uwielbienia i chwały" oraz ma dotyczyć „spokoju duszy i szczęścia wiecznego zmarłych"[2454]. Czytanie imion i nazwisk odbywa się tu pomiędzy modlitwami *Chwała Ojcu*. Zawiera się również przykładowe wstępy do modlitwy, np. „Miłosierdziu Bożemu polecamy następujących zmarłych"[2455]. Dodaje się również oracje. Bóg Ojciec jako sprawca zwycięstwa Chrystusa nad śmiercią i Jego wstąpienia do nieba jest przyzywany w pierwszej z modlitw. Prośbą jest udział zmarłych w tych tajemnicach, a także uwolnienie od zła i pokój wieczny[2456]. Wśród wspominanych Bożych dzieł znajduje się również przebaczenie grzechów i włączenie w społeczność świętych oraz zmartwychwstanie do życia w obecności Boga[2457]. Jego miłość do ludzi jest też motywacją jednej z modlitw[2458]. Tekst innej oracji stanowi parafrazę fragmentu modlitwy z obrzędu *ostatniego pożegnania* z *Obrzędów pogrzebu*, zawiera prośbę do Boga o wprowadzenie zmarłych do „królestwa, gdzie nie będzie już smutku ani narzekania, ani bólu"[2459]. Tę rzeczywistość ma cechować pokój i radość z Chrystusem i Duchem Świętym, a także – jak opisuje następna z modlitw – światłość[2460]. Przywołuje ona też „wielki dzień zmartwychwstania i odpłaty", prosząc o znalezienie się zmarłych w gronie świętych oraz odpuszczenie grzechów i życie nieśmiertelne w królestwie Boga[2461]. W tym schemacie nabożeństwa po wyczytaniu wszystkich przewidzianych kartek następuje dłuższa modlitwa. W jej zapowiedzi dodaje się również zmarłych, „których imiona znane są tylko Bogu", podkreślając jednak, że Kościół pamięta o nich codziennie w modlitwie. Część anamnetyczną oracji otwiera Boży nakaz miłości, rozciągający się także na zmarłych. Prośba dotyczy pomocy w zjednoczeniu się z Bogiem dla żywych (przez radę i dobry przykład) i zmarłych (modlitwą i naszymi dobrymi czynami), wzywa się również wstawiennictwa męki i śmierci Chrystusa oraz Ducha Świętego, Pocieszyciela – ma On oświecić światłem, Bożą łaską i umocnić nadzieją miłosierdzia. Ponadto znajduje się tu prośba o orędownictwo Najświętszej Maryi Panny i świętych oraz

[2454] AgCz, s. 543. Pojawia się tu znów problem sformułowania „módlmy się za duszę N.", podejmowaną w *Instrukcji liturgiczno-duszpasterskiej KEP o pogrzebie i modlitwach za zmarłych* z 1978, pkt. 3: „Cały człowiek został odkupiony przez Chrystusa i ma mieć udział w życiu wiecznym, dlatego nie mówimy <<módlmy się za duszę N. – lecz: << módlmy się za zmarłego N." w: OEpol 2009, pkt. 23, s. 21.
[2455] AgCz, s. 543–544.
[2456] AgCz, s. 544. W PSB, s. 198 Bóg zwycięża śmierć przez śmierć swojego Syna oraz przywraca nieśmiertelność przez „Jego spoczynek w grobie i chwalebne zmartwychwstanie", natomiast w podręczniku częstochowskim – Bóg sprawia, że Syn zwycięża śmierć i wstępuje do nieba.
[2457] AgCz, s. 544; PSB, s. 198.
[2458] AgCz, s. 544; PSB, s. 198.
[2459] AgCz, s. 544; PSB, s. 198.
[2460] AgCz, s. 544; PSB, s. 198.
[2461] AgCz, s. 545, PSB, s. 198.

polecenie modlitwie całego Kościoła[2462]. Po dłuższej modlitwie następuje śpiew *Przybądźcie z nieba* z *Obrzędów pogrzebu*[2463].

We wtorek i piątek schemat „wypominek" zatytułowany jest „Prośba o miłosierdzie Boże". Po znaku krzyża ma miejsce pozdrowienie „Ojciec miłosierdzia...", zaczerpnięte z pierwszej stacji pogrzebu. We wprowadzeniu prócz zapowiedzi modlitwy za zmarłych znajduje się jako jej motywacja dziękczynienie za przekazane przez nich wychowanie w wierze. Boże miłosierdzie przedstawione jest tu jako dar zmartwychwstałego Chrystusa, który jest adresatem prośby o pokój w królestwie niebieskim (dla zmarłych) oraz wierność w modlitwie (dla żywych). Czytanie imion i nazwisk zmarłych odbywa się przed każdą dziesiątką *Koronki do Bożego Miłosierdzia*. Również w tym schemacie podaje się propozycje wstępów do kolejnych serii, np. „Miłosierdziu Bożemu polecajmy następujących zmarłych...". Podobnie jak w poprzednim schemacie nabożeństwo kończy się modlitwą ogólną, w której pojawia się wspomnienie śmierci Chrystusa, której skutkiem jest pokonanie naszej śmierci oraz Jego zmartwychwstanie przywracające nieśmiertelne życie. Całość celebracji kończy trzykrotnie powtarzany śpiew *Dobry Jezu*[2464].

W trzecim z zestawów (przeznaczonych na środę i sobotę) nabożeństwo „wypominkowe" w sposób szczególny koncentruje się na wstawiennictwie Najświętszej Maryi Panny. Rozpoczyna się od śpiewu *Matko Najświętsza, do Serca Twego*. Po znaku krzyża proponowane pozdrowienie wspomina Boga jako rodzącego „nas do żywej nadziei przez zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa"[2465]. Wprowadzenie podkreśla również maryjny wymiar tego schematu nabożeństwa: cytuje słowa hymnu używanego w obrzędzie *Ostatniego pożegnania* – „Niech na spotkanie w progu Ojca domu wyjdzie im litościwa Matka"[2466]. Kartki z „wypominkami" (kilka) odczytuje się przed modlitwami *Zdrowaś Maryjo* i śpiewa się na koniec trzykrotnie *Wieczny odpoczynek*. Modlitwą końcową jest *Anioł Pański* oraz *Pod Twoją obronę*. Na zakończenie śpiewa się antyfonę *Witaj Królowo*[2467].

Teksty niedzielnego porządku nabożeństwa „wypominkowego" ukierunkowują na „prośbę o nadzieję zmartwychwstania". Podkreśla to formuła pozdrowienia,

[2462] AgCz, s. 543–545.
[2463] AgCz, s. 545; OEpol 2009, s. 63–64.
[2464] AgCz, s. 546–547.
[2465] AgCz, s. 547–548.
[2466] AgCz, s. 548; OEpol 2009, s. 64.
[2467] AgCz, s. 548.

nawiązująca przy określeniu Boga do Listu do Rzymian: „A jeżeli mieszka w was Duch Tego, który Jezusa wskrzesił z martwych, to Ten, co wskrzesił Chrystusa z martwych, przywróci do życia wasze śmiertelne ciała mocą mieszkającego w was swego Ducha” (Rz 8,11)[2468]. Wprowadzenie jest częściową parafrazą jednego z tekstów z *Obrzędów pogrzebu* – wstępu do *Ostatniego pożegnania*. Określa ono modlitwę jako wyraz miłości, umacniający nadzieję na spotkanie z Chrystusem i zmarłymi, uwolnionymi od śmierci mocą Jego miłości[2469]. Prośba o przyjęcie do Pana zmarłych stosuje motywację, którą jest powołanie wszystkich do społeczności zbawionych. W tym schemacie odczytywanie imion i nazwisk zmarłych następuje każdorazowo przed modlitwą *Ojcze nasz*. Także tutaj po kilku kartkach śpiewa się trzy razy *Wieczny odpoczynek*[2470]. Jako modlitwa końcowa („ogólna”) występuje litania za zmarłych. Po wezwaniu do Osób Trójcy Świętej („zmiłuj się nad nami”), prócz ogólnego wezwania do Maryi wymienia jeszcze jej dwa tytuły: *Brama niebieska* oraz *Królowa Wniebowzięta*. Ponadto przywołuje się wstawiennictwa świętych: Michała, Jana Chrzciciela, Józefa, patronów zmarłych, wszystkich świętych. Część błagalna zawiera – poza prośbami (o ochronę od zła, od czyśćca) – szereg wydarzeń z Misterium Chrystusa wykorzystywanych jako motywacje modlitw. Litania wymienia grupy zmarłych: krewnych i dobrodziejów, dobroczyńców, nauczycieli i wychowawców, ofiary katastrof, wypadków i wojen. Obejmuje również żywych, prosząc o odpuszczenie grzechów, pragnienie nieba oraz o zachowanie od „nagłej i niespodziewanej śmierci”. Po wezwaniach następuje końcowa modlitwa, zwrócona do Boga i wspominająca Jego wolę, by „Syn zwyciężył śmierć i wstąpił do nieba” oraz prosząca o udział zmarłych w tym zwycięstwie i możliwość oglądania „Stwórcy i Odkupiciela”[2471]. Jako śpiew końcowy proponuje się *Otrzyjcie już łzy, płaczący*[2472].

Powyższe teksty należą w większości do kategorii nabożeństw, choć niekiedy wykorzystują w pewnym stopniu teksty liturgiczne (w całości lub ich parafrazy). Z jednej strony nieco upodabniają tym samym nabożeństwa do liturgii, lecz dzięki posługiwaniu się jej tekstami wyrażają poprawnie teologię dotyczącą śmierci i życia wiecznego. Nie brakuje tu również form pobożności ludowej, np. Koronki do Bożego Miłosierdzia. W omawianych schematach znajduje się również miejsce na bardzo potrzebną katechezę dotyczącą kwestii eschatologii.

[2468] AgCz, s. 549.
[2469] AgCz, s. 549; OEpol 2009, s. 62 (wariant C).
[2470] AgCz, s. 549.
[2471] AgCz, s. 550–551; OEpol 2009, s. 218–220.
[2472] AgCz, s. 551.

2.8. Procesja żałobna

Idea dnia poświęconego pamięci wszystkich wiernych zmarłych znana jest w pismach Amalariusza z Metzu (zm. 850)[2473]. Najczęściej pomysł wprowadzenia tego dnia przypisuje się opatowi z Cluny, św. Odylonowi (994–1048)[2474]. J. Michalak twierdzi, że w Polsce już w XIV w. w Płocku praktykowano procesję na cmentarz[2475]. Źródła piśmienne (księgi używane w Polsce) wspominają o dniu zadusznym od XII w. (Kalendarz lądzki), a od XIII w. – źródła cysterskie, m.in. Kalendarz z Pelplina[2476]. *Rituale Romanum* z polskimi akomodacjami (1927) zawiera teksty procesji *In commemoratione omnium fidelium defunctorum*, także w języku polskim[2477]. Tekst łaciński zawiera również wskazówki co do śpiewów podczas procesji: do pierwszej stacji śpiewa się responsorium *Absolve Domine,* do drugiej – *Credo, quod Redemptor*, do trzeciej – *Qui Lazarum resuscitasti*; do czwartej – *Peccantem me quotidie*, do piątej – *Libera me, Domine, de morte aeterna.* Przy każdej ze stacji śpiewano *Kyrie eleison*, odmawiano *Pater noster*, zakończone dialogiem: *Et ne nos induca*s... *Sed libera*... *A porta inferi*... *Erue Domine*... *Requiescant in pace*... *Amen*... *Domine, exaudi*... *Et clamor*... *Dominus vobiscum*... *Et cum spiritu*...[2478]. Potem następowała oracja, związana odpowiednio ze zmarłymi, za których modlono się przy poszczególnych stacjach: pierwsza – za zmarłych biskupów i kapłanów; druga – za zmarłych rodziców; trzecia – za zmarłych krewnych, dobrodziejów i fundatorów kościoła; czwarta – za zmarłych spoczywających na tym cmentarzu; piąta – za wszystkich wiernych zmarłych[2479]. Ostatnia edycja typiczna *Rituale Romanum* nie zawiera tekstów tejże procesji.

Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii wspomina o procesji na cmentarzu, odbywanej 2 listopada (w Polsce – 1 listopada). Według dokumentu jest ona „przypomnieniem wszystkich wiernych zmarłych" i stanowi ustanowioną przez Kościół „procesję liturgiczną"[2480]. Stosowany zarówno potocznie, jak i w publikacjach termin

[2473] A. Labudda, *Liturgia...*, dz. cyt., s. 313.
[2474] M. Righetti, *La commemorazione dei Fedeli defunci*, w: *Manuale di storia liturgica*, t. 2, Milano 1955, s. 396–399.
[2475] J. Michalak, *Zarys liturgiki*, Płock 1939, s. 242–243.
[2476] A. Labudda, *Liturgia...*, dz. cyt., s. 316–317.
[2477] RR 1927, s. 532–542. Teksty procesji zawierają także wcześniejsze, polskie rytuały, m.in. *Rituale sacramentorum* (1884), s. 574–582; *Rituale Wratislawiense* (1891), s. 461–479 (także w języku niemieckim i polskim).
[2478] RR 1927, s. 532–538.
[2479] RR 1927, s. 532–538; 538–542 (j. polski).
[2480] DPLiL, pkt. 245, s. 172–173. Pojawia się tutaj spór z tezą A.G Martimorta, który liturgicznymi określa tylko procesje opisane w księgach liturgicznych, nawet jeśli zostaną uznane za takie przez ordynariusza miejsca, pozostają *pia exercita*, por. A.G. Martimort, *Handbuch der Liturgiewissenschaft. II. Die ubringen Sakramente und die Sakramentalien. Die Heiligung der Zeit*, St. Benno – Verlag – Leipzig 1967, s. 173–

„procesja żałobna" zdaniem niektórych autorów agend „wielorako nie oddaje (...) w pełni celów i istoty tej procesji"[2481]. Intuicja teologiczna domaga się wyraźnego zachowania charakteru liturgii tych dni, co skłania ku wyborowi raczej dnia Wspomnienia Wszystkich Wiernych Zmarłych na sprawowanie procesji na cmentarzu[2482], choć ze względów duszpasterskich procesja odbywa się 1 listopada, w dzień wolny od pracy[2483]. To 2 listopada jest dniem, gdy „Kościół jako Matka oddawszy cześć dzieciom radującym się w niebie" (1 listopada), chce „swoimi modlitwami (...) przyjść z pomocą wszystkim cierpiącym w czyśćcu"[2484]. Dlatego też niektóre z agend podają dwa lub nawet trzy warianty tekstów, aby można je wykorzystać 1 i 2 listopada. Przygotowanie procesji na cmentarzu: wybór, adaptacje tekstów, Słowa Bożego i modlitw ma wielkie znaczenie choćby ze względu na udział w tej celebracji osób słabo związanych z Kościołem bądź niewierzących[2485]. W dniu 2 listopada należy ustawić w widocznym miejscu kościoła paschał i figurę Chrystusa zmartwychwstałego (przyozdobioną kwiatami)[2486]. Nie umieszcza się na katafalku pustej trumny[2487].

Posoborowe podręczniki służby Bożej zalecają, aby w kościele odprawić nieszpory żałobne[2488]. Można posłużyć się tekstami z *Obrzędów pogrzebu*[2489]. Według *Agendy Katowickiej* zamiast psalmów można wykonać trzy pieśni żałobne[2490]. W sposób

174. Pogląd Martimorta popiera fakt, iż tekst procesji za zmarłych nie znajduje się w żadnej obecnie obowiązującej w Polsce księdze liturgicznej (pomijając oczywiście podręczniki służby Bożej, które nie są nimi w sensie ścisłym).

[2481] RDP, s. 195.

[2482] AgWł, s. 140. AgTar, s. 348; AgEł, s. 201, a także SBAW, s. 217 i PSB, s. 192, PNDS, s. 324 podaje, iż nieszpory i procesja mają odbywać się w Uroczystość Wszystkich Świętych „w godzinach popołudniowych", ale też 2 listopada; AgCz, s. 529 oraz SBŁ, s. 262 – 1 listopada (podają również inny wariant procesji na 2 listopada wewnątrz kościoła: I – za wszystkich zmarłych, II – za zmarłych rodziców i przodków, III – za zmarłych krewnych i dobrodziejów; IV– za poległych i ofiary wojny; V – za zmarłych biskupów, kapłanów, diakonów, za zmarłych braci i siostry zakonne, szczególnie za N. Teksty tej procesji są podobne do tej przeznaczonej na 1 listopada – różnią się kolejnością stacji i długością – procesja na Dzień Zaduszny ma bardziej zwięzły tekst); KN, s. 312 i RDP, s. 195 oraz PSB, s. 192 a także: SBwDD, s. 244 i SBL, s. 758 ; SBŁ, s. 250 (1 lub 2 listopada, ale podaje także drugi wariant na 1 listopada s. 255 oraz 2 listopada s. 262 – patrz wyżej).

[2483] RDP, s. 195 proponuje organizację procesji 2 listopada, gdy ten dzień przypada w sobotę lub niedzielę: „wystarczy wieloletnia i systematyczna formacja wiernych w tym kierunku"). Ponadto w diecezji pelplińskiej procesję z modlitwą za zmarłych organizuje się także podczas wizytacji pasterskiej w parafii, por. tamże.

[2484] PNDS, s. 324.

[2485] RDP, s. 197.

[2486] AgCz, s. 538; AgEł, s. 201; RDP, s .195 (figurę umieszcza się poza Wielkim Postem); SBAW, s. 217; PSB, s. 192; SBL, s. 758 (także 1 listopada); SBŁ, s. 262.

[2487] SBAW, s. 217.

[2488] AgKat, s. 201; AgWł, s. 140; AgTar, s. 348; AgEł, s. 201; SBL, s. 758; PNDS, s. 324. Kapłan przewodniczy im w albie (komży), stule i kapie koloru fioletowego – RDP, s. 197; PSB, s. 192 i SBAW, s. 218 – także procesji.

[2489] AgKat, s. 201; AgTar, s. 348; SBL, s. 758; PNDS, s. 324.

[2490] AgKat, s. 201.

szczególny do udziału w nieszporach zaproszone są rodziny osób, które zmarły w ostatnim roku[2491]. Przynoszą one znicze, które kapłan błogosławi po celebracji, a potem są niesione w procesji na cmentarz[2492]. Imiona i nazwiska czyta się z księgi zmarłych przed celebracją procesji[2493]. Na koniec celebrans może odmówić specjalną modlitwę za tych zmarłych, skierowaną do Boga Ojca, który zna ich „pracę i trud życia", i przez wzgląd na ich wiarę w mękę i śmierć Chrystusa prosi się tu o przebaczenie grzechów oraz przyjęcie do nieba. Modlitwa dotyczy także żywych, opisano tam prośbę o pomoc w uczciwym życiu i spotkanie ze zmarłymi w wiecznej szczęśliwości[2494].

Agendy wskazują również, że należy zadbać o nagłośnienie na procesji, a do prowadzenia śpiewów zaangażować chór kościelny lub inny zespół, szczególnie jeśli chodzi o odpowiedzi na wezwania kapłana oraz śpiewy między stacjami[2495]. Ważna jest także odpowiednia „iluminacja" (gdy procesja ma miejsce w porze wieczornej, można wcześniej poprosić wiernych o przyniesienie ze sobą świec)[2496].

Propozycje śpiewów to między innymi: do pierwszej stacji – *Chrystus, Chrystus to nadzieja*[2497]; Psalm 130 z antyfoną[2498]; *Zwycięzca śmierci*[2499], do drugiej – *Boże, Sędzio sprawiedliwy*[2500]*, Wstał Pan Chrystus*[2501]; do trzeciej – *Nie tu ojczyzna*[2502]; dalsze zwrotki *Boże, Sędzio...*, np. *Święta jest myśl i zbawienna*[2503]; Psalm 51 z antyfoną[2504]; *Bądź mi litościw*[2505]; *Racz wiekuiste dać odpoczywanie*[2506]; *Chrystus zmartwychwstan jest*[2507]; *Stała Matka Boleściwa*[2508], *Chryste, nadziejo zbawienia* (hymn z jutrzni żałobnej)[2509]; do

[2491] AgKat, s. 201.
[2492] AgKat, s. 201; AgTar, s. 348 i SBL, s. 758 (ministranci ustawiają znicze na grobach kapłanów).
[2493] AgKat, s. 201; AgWł, s. 140; AgCz, s. 538 i AgEł, s. 201 oraz PSB, s. 193. SBŁ, s. 262 (zmarłych w ciągu ostatniego roku).
[2494] PSB, s. 193.
[2495] AgKat, s. 201; AgWł, s. 140; AgTar, s. 348; AgEł, s. 201; RDP, s. 196; AgKosz, s. 435; SBL, s. 758.
[2496] RDP, s. 196.
[2497] AgOp, s. 276; AgWł, s. 142 i AgEł, s. 203 – do drugiej stacji; KN, s. 312; AgKosz, s. 435.
[2498] AgKat, s. 203; AgCz, s. 531; AgEł, s. 203; SBŁ, s. 256; PNDS, s. 328 (do drugiej, zamieszcza tekst).
[2499] AgKosz, s. 435; PNDS, s. 325 (zamieszcza tekst).
[2500] AgKat, s. 204; AgOp, s. 278; KN, s. 313; AgKosz, s. 437.
[2501] AgKosz, s. 437.
[2502] AgOp, s. 279.
[2503] AgKat, s. 205.
[2504] AgWł, s. 143; AgEł, s. 204 (do trzeciej).
[2505] AgCz, s. 533; SBŁ, s. 258.
[2506] AgKosz, s. 438.
[2507] AgKosz, s. 438.
[2508] KN, s. 314.
[2509] PNDS, s. 330 (zamieszcza tekst).

czwartej – *Chrystus Pan jest mój żywot*[2510]; *Ja jestem zmartwychwstanie i życie*[2511]; Psalm 116 z antyfoną[2512]; *Do Ciebie z serca wołamy*[2513]; *Mój Odkupiciel*[2514]; *Złóżcie troski*[2515]; do piątej – *Nie zna śmierci Pan żywota*[2516]; Psalm 90 z antyfoną[2517], *Zmartwychwstał Pan*[2518]; *Z tej biednej ziemi*[2519]; *Serdeczna Matko*[2520]; *Na Twoje słowo, Panie Jezu Chryste*[2521]; *O potężny Królu, Chryste* (hymn z nieszporów żałobnych)[2522]. W jednym podręczniku znajduje się również informacja o tym, że „tradycyjne pieśni wielkanocne" nie nadają się w pełni na tę celebrację, ponieważ „odwołują się one do samego faktu Zmartwychwstania, a nie do naszej wiary"[2523].

Według podręcznika diecezji pelplińskiej procesję prowadzi ministrant z kadzielnicą, dalej idą ministranci z krzyżem i świecami, za nimi wierni z chorągwiami i feretronami pogrzebowymi, siostry zakonne, ministranci, kapłani, diakon z Ewangeliarzem i główny celebrans[2524]. Można nieść także figurę Chrystusa zmartwychwstałego[2525]. Podczas procesji biją dzwony[2526].

Agendy w różny sposób nazywają tę celebrację, stosując najczęściej określenie „nabożeństwo"[2527]. Rozpoczyna się ona od pozdrowienia i wprowadzenia celebransa[2528]. Tekst podkreśla, że obecność na cmentarzu, wyrażająca naszą wieź ze zmarłymi i potrzebę serca[2529], przypomina nam o śmierci, ale chrześcijaństwo pozwala spojrzeć na nią z pociechą – ponad bólem i tęsknotą. Znakiem naszego zbawienia jest Krzyż

[2510] AgOp, s. 280.
[2511] AgKat, s. 206; AgCz, s. 532 i SBŁ, s. 257 (do drugiej).
[2512] AgWł, s. 144; AgEł, s. 205; PNDS, s. 332–333 (zamieszcza tekst).
[2513] AgCz, s. 534; SBŁ, s. 259.
[2514] AgKosz, s. 439.
[2515] AgKosz, s. 439.
[2516] AgOp, s. 281; KN, s. 317; AgKosz, s. 440.
[2517] AgKat, s. 207; AgCz, s. 535; SBŁ, s. 260.
[2518] AgWł, s. 145; AgEł, s. 206.
[2519] AgWł, s. 145; AgEł, s. 206.
[2520] AgWł, s. 145; KN, s. 316 (do czwartej); AgEł, s. 206.
[2521] AgKosz, s. 440.
[2522] PNDS, s. 334–335 (zamieszcza tekst).
[2523] RDP, s. 196. *Rytuał* proponuje przede wszystkim śpiewy z *Obrzędów pogrzebu*, ale także *Litanię do Wszystkich Świętych*, *Litanię za zmarłych*, *Dzień on, dzień gniewu Pańskiego* (po „odpowiedniej katechezie").
[2524] RDP, s. 197.
[2525] PSB, s. 193.
[2526] RDP, s. 197.
[2527] AgOp, s. 276; AgKat, s. 202; AgWł, s. 140–141; AgKosz, s. 435; AgTar, s. 348 (nawet w stosunku do nieszporów, które są liturgią, używa sformułowania „nabożeństwo").
[2528] AgOp. s. 276; AgKat, s. 203; AgTar, s. 349; AgCz, s. 530; RDP, s. 198; 212; AgKosz, s. 435; SBwDD, s. 244; SBŁ, s. 250; s. 255; SBL, s. 758; PNDS, s. 324–325 (wprowadzenie może uczynić również komentator, nie ma wzmianki o pozdrowieniu).
[2529] RDP, s. 212.

Chrystusa[2530]. Wprowadzenie stanowi zachętę do modlitwy za bliskich zmarłych, ale także poszerza ją o wszystkich, którzy już odeszli[2531], a nie mają grobów (ofiary obozów koncentracyjnych, wojen)[2532], aby mogli dostąpić radości we wspólnocie świętych, także tych, którzy nie są nam znani[2533]. Modlitwa ma nam też na nowo uświadomić prawdy wiary: obcowanie świętych, zmartwychwstanie ciała, życie wieczne[2534]. Pokropienie grobów wodą święconą z kolei ma przypomnieć chrzest, który łączy nas ze zmarłymi[2535], dzięki czemu należymy do Chrystusa i Jego Kościoła[2536]. Okadzenie jest tu wytłumaczone jako sposób oddania czci ciałom zmarłych, które były świątynią Ducha Świętego i oczekują na zmartwychwstanie[2537].

W niektórych agendach po wprowadzeniu można odmówić modlitwę, której głównym przesłaniem jest odpuszczenie grzechów ze względu na miłosierdzie, wiarę, skruchę i przyjmowane sakramenty. Według tego tekstu grzechy są: wynikiem nadmiaru namiętności, „zepsutymi obyczajami skażonej natury", a także niewiedzą młodych lat. Tekst przyzywa również wstawiennictwa świętych: Michała Archanioła, aniołów, Piotra, Pawła, Jana, wszystkich Apostołów i wszystkich świętych[2538]. W niektórych podręcznikach znajduje się też zachęta do wzięcia różańca, gdy odmawia się go pomiędzy poszczególnymi stacjami[2539].

Na początek procesji można pobłogosławić znicze i kwiaty. Modlitwa błogosławieństwa skierowana do Chrystusa wspomina pocieszanie przez Niego ludzi, opłakujących śmierć swoich bliskich oraz zapewnienie Zbawiciela o życiu wiecznym dla wierzących. Kwiaty są określone tu jako znaki miłości i pamięci, wypływającej z wdzięczności. Świece i lampki wyrażają modlitwę pełną nadziei na dopuszczenie zmarłych do wiekuistej światłości i naszego spotkania z nimi[2540]. Według jednego z wprowadzeń zapalone świece mają pomóc przeżyć zgromadzonym modlitwę

[2530] RDP, s. 198–199.
[2531] AgOp, s. 276; AgKat, s. 203; AgWł, s. 141; AgCz, s. 530; KN, s. 312; AgEł, s. 202; AgKosz, s. 435; SBwDD, s. 244; SBŁ, s. 250; s. 255; SBL, s. 758.
[2532] RDP, s. 213.
[2533] AgOp, s. 276; AgKosz, s. 439.
[2534] RDP, s. 199.
[2535] SBAW, s. 218.
[2536] PNDS, s. 324.
[2537] PNDS, s. 324–325.
[2538] AgCz, s. 530–531; SBŁ, s. 255–256.
[2539] AgTar, s. 349; AgCz, s. 531; PNDS, s. 328 („jeśli jest zwyczaj modlitwy różańcowej można odmawiać różaniec, ale nie rezygnować z modlitwy psalmami").
[2540] AgWł, s. 141–142; AgEł, s. 202; SBAW, s. 218–219; PNDS, s. 325; RDP, s. 200 podaje tylko odnośnik do OBł, t.II, s. 296 oraz OEpol 2009, s. 222.

„A światłość wiekuista niechaj im świeci”[2541].

Najczęściej procesja składa się z pięciu[2542] lub trzech (plus końcowej) stacji[2543]. Istnieje możliwość modlitwy w jednym miejscu, np. na środku cmentarza, wtedy pokropienia i okadzenia dokonuje się przy pierwszej i piątej stacji[2544], a także w kościele lub wokół niego[2545]. Kolejność modlitw może być dowolna, uzależniona od trasy i kierunku procesji – ostatnią ze stacji należy umiejscowić przy krzyżu lub kaplicy[2546]. Pierwsza ze stacji, choć najczęściej nosi tytuł *za zmarłych kapłanów*, dotyczy także osób konsekrowanych (co zawiera już wstęp do modlitwy)[2547] oraz diakonów i kleryków[2548], druga – za zmarłych rodziców i przodków[2549] albo „przy grobie zasłużonych dla Kościoła i społeczeństwa”[2550], trzecia – za krewnych, przyjaciół i dobrodziejów[2551] lub za parafian[2552], czwarta – za poległych, ofiary wojen, terroryzmu i nienawiści[2553] albo za wszystkich wiernych zmarłych[2554] lub za zmarłe dzieci[2555]; piąta – za wszystkich zmarłych (wraz z zakończeniem)[2556] albo za żywych – wszystkich obecnych na cmentarzu[2557]. Po wstępie celebransa następują trzy wezwania, wzorowane na trzeciej

[2541] RDP, s. 199.
[2542] AgOp, s. 276–283; AgKat, s. 202–209; AgWł, s. 140–146; AgTar, s. 348–354; AgCz, s. 529–537; KN, s. 312–319; AgEł, s. 202–208; RDP, s. 195–212; 212–225 (teksty refleksji bpa J.B. Szlagi); PSB, s. 194–197; AgKosz, s. 435–442; SBwDD, s. 244; SBŁ, s. 250–254; 255–262; 262–266; SBL, s. 758–762; PNDS, s. 324–337.
[2543] AgOp, s. 283–288; SBAW, s. 220–224; AgKosz, s. 442–447. RDP, s. 196 proponuje przykładowe dostosowanie w razie potrzeby do trzech stacji: I – na cmentarzu przykościelnym, II – przy krzyżu misyjnym, III– w prezbiterium lub przy chrzcielnicy. Nie powinno się ustawiać lampionów na ołtarzu.
[2544] AgCz, s. 529; AgEł, s. 202; SBŁ, s. 255.
[2545] RDP, s. 196; SBŁ, s. 262.
[2546] AgCz, s. 529; AgEł, s. 202; SBŁ, s. 255.
[2547] AgOp, s. 276–277; AgKat, s. 203–204; AgWł, s. 142 i AgEł, s. 203 oraz RDP, s. 201–202 (tylko biskupów i prezbiterów); AgTar, s. 349; AgCz, s. 531–532 (wymienia imiona i nazwiska zmarłych biskupów archidiecezji); KN, s. 313–313; AgKosz, s. 436; SBŁ, s. 256–257; s. 265–266 (jako piąta) SBL, s. 758.
[2548] AgKat, s. 203; AgTar, s. 348 i SBAW, s. 220 oraz PSB, s. 194 i SBŁ, s. 250–251, PNDS, s. 326–327 (również diakonów).
[2549] AgOp, s. 278; AgKat, s. 204–205; AgWł, s. 142 i AgEł, s. 204 (rodziców, krewnych i dobrodziejów); AgTar, s. 350; AgCz, 534–535 (IV stacja za zmarłych rodziców, krewnych, przyjaciół i dobrodziejów); KN, s. 313–314; RDP, s. 203–205; PSB, s. 194–195 (za rodziców, krewnych i przyjaciół); AgKosz, s. 437; SBŁ, s. 251–252 (wstępy poprzedzone śpiewem *Kyrie eleison. Chryste elejson. Kyrie eleison*); s. 263; SBL, s. 759–760; PNDS, s. 328 –329 (rodziców).
[2550] SBAW, s. 221; PSB, s. 195–196 (stacja III).
[2551] AgOp, s. 279–280; AgTar, s. 351; KN, s. 314–315; AgKosz, s. 438; PNDS, s. 330–331 i SBŁ, s. 252–253 (i fundatorów kościoła); s. 263–264; SBL, s. 760.
[2552] AgKat, s. 205–206; AgCz, s. 533–534 (II stacja); SBŁ, s. 258–259.
[2553] AgOp, s. 280–281; AgWł, s. 143–144 i AgEł, s. 205 (III stacja); AgTar, s. 352–353; AgCz, s. 532–533 oraz SBŁ, s. 257–258 (II stacja); KN, s. 316–317; RDP, s. 205–207; PSB, s. 196; AgKosz, s. 439; SBŁ, s. 253; SBL, s. 760–761; PNDS, s. 333–334.
[2554] AgKat, s. 206; AgWł, s. 144–145; AgEł, s. 206.
[2555] RDP, s. 207–209.
[2556] AgOp, s. 281–282; AgTar, s. 353–354; KN, s. 317–319; PSB, s. 196–197; SBŁ, s. 254; s. 260; s. 262 (tu jako pierwsza stacja) SBL, s. 761–762; PNDS, s. 335–336.
[2557] AgKat, s. 207; AgWł, s. 145–146; AgCz, s. 535–536; AgEł, s. 206–208.

formie aktu pokuty ze zmianą na zaimek trzecioosobowy *zmiłuj się nad nimi*. Kończy je modlitwa *Ojcze nasz*, dialog *Panie wysłuchaj...*, oracja, modlitwa *Wieczny odpoczynek* oraz śpiew *Dobry Jezu, a nasz Panie,* w trakcie którego odbywa się pokropienie i okadzenie grobów[2558]. Pokropienia i okadzenia można też dokonać po śpiewie *Ja jestem zmartwychwstanie i życie*[2559] albo w drodze do następnej stacji[2560]. Wezwania mogą mieć również formę modlitwy powszechnej[2561], z aklamacją *Dobry Jezu, a nasz Panie*[2562] lub *Wieczny odpoczynek...*[2563] albo *Wysłuchaj nas, Panie*[2564], *Obdarz ich wiecznym pokojem*[2565], *Zmartwychwstały Chryste, bądź ich nagrodą*[2566], a w przypadku stacji – modlitwy za żywych: (*Jezusie, Synu Dawida*)[2567]*, zmiłuj się nad nami*[2568].

Rytuał diecezjalny (Pelplin) proponuje dobrane do każdej ze stacji fragmenty Ewangelii wraz ze śpiewami responsoryjnymi (psalmami lub ich parafrazą), umieszczone przed proklamacją słowa Bożego. Przy stacji pierwszej (za zmarłych biskupów i kapłanów) zamieszczono śpiew fragmentu psalmu (Ps 25 – *Kto ufa Tobie, nie dozna zawodu*) z perykopą z Ewangelii św. Jana (J 12, 23–28 – *Gdzie Ja jestem, tam będzie i mój sługa*); przy drugiej (za zmarłych rodziców, przodów, krewnych, dobroczyńców i wychowawców, siostry zakonne, kleryków oraz za zmarłych pracowników kościelnych parafii) – Psalm 27 (*Pan moim światłem i zbawieniem moim*) z fragmentem Ewangelii św. Łukasza (Łk 12, 35–40 – *Gotowość na przyjście Pana*); trzecia stacja (za poległych za Ojczyznę) – Psalm 143 (*Wysłuchaj, Panie, mojego wołania*) i fragment z Ewangelii św. Jana (J 17, 24–26 – *Świat nie poznał, lecz oni poznali*); czwarta stacja w *Rytuale diecezjalnym* poświęcona jest zmarłym dzieciom – śpiewa się wówczas Psalm 122 (*Idźmy z radością na spotkanie Pana*) i odczytuje perykopę z Ewangelii św. Mateusza (Mt 11, 25–30 – *Objawiłeś prostaczkom*). Podczas ostatniej, piątej stacji (za wszystkich zmarłych) śpiewa się fragment Psalmu 23 z refrenem: „Zła się nie zlęknę, bo Ty jesteś ze

[2558] AgOp, s. 276–282; AgTar, s. 349–354; AgCz, s. 538–542 i SBŁ, s. 262–266 (wersja procesji na 2 listopada, wewnątrz kościoła, po modlitwie po Komunii); KN, s. 312–318; AgKosz, s. 436–442; SBL, s. 758–762 (nie zmienia formy „zmiłuj się nad nami").
[2559] RDP, s. 203–210.
[2560] RDP, s. 203–210; SBAW, s. 219–220.
[2561] AgKat, s. 203–207; AgWł, s. 142–146; AgCz, s. 531–536; AgEł, s. 202–208; SBAW, s. 220–223; PSB, s. 194–197; SBwDD, s. 245–251; SBŁ, s. 250–254; SBŁ, s. 255–261.
[2562] AgKat, s. 203; AgCz, s. 531–536; PSB, s. 194–197; SBwDD, s. 245–251; SBŁ, s. 250–254; s. 255–261.
[2563] AgKat, s. 204–205; SBwDD, s. 245–251.
[2564] AgKat, s. 205–206; AgWł, s. 142–146; SBŁ, s. 255–261; PNDS, s. 327 (I i III stacja).
[2565] PNDS, s. 329 (II stacja).
[2566] PNDS, s. 334 (IV stacja).
[2567] AgKat, s. 207.
[2568] AgKat, s. 207; AgWł, s. 145–146; AgCz, s. 535–536 („Jezu, zmiłuj się nad nami"); AgEł, s. 207–208 („Panie, zmiłuj się nad nami").

mną” i czyta Ewangelię o Dobrym Łotrze: Łk 23, 33. 39–43 (*Dziś ze mną będziesz w raju*)[2569]. Krótkie czytania proponuje również *Podręcznik Nabożeństw Diecezji Siedleckiej*: I – Mdr 3, 1–3; II – 2 Mch 12, 43–45; III – J 11, 25; IV – J 6, 51. 54–58; V – Rz 5, 8–11[2570].

W stacji „za kapłanów” zazwyczaj następuje anamneza śmierci krzyżowej Jezusa jako najdoskonalszej Ofiary złożonej Ojcu. Syn Boży nazwany jest tu „Najwyższym i Wiecznym Kapłanem”, co podkreśla jeszcze wspomnienie Jego woli o nieustannym składaniu pamiątki ofiary Krzyża aż do Jego przyjścia w chwale. Wymienione są też powody ustanowienia kapłaństwa, w którym mieli udział zmarli: jest to nasze uświęcenie i zbawienie[2571], a także pełnione przez nich służby: głoszenie Ewangelii, przewodzenie ludowi Bożemu i sprawowanie sakramentów[2572]. Obdarzenie miłosierdziem zmarłych kapłanów ma dokonać się szczególnie przez fakt, iż sami byli szafarzami pojednania[2573] i wprowadzali wiernych w tajemnicę odkupienia Chrystusa[2574]. Motywacją modlitwy jest dar Boży w postaci godności biskupiej lub kapłańskiej i włączenie w kapłaństwo apostołów, do których według prośby niebiańskiej wspólnoty mają zostać zaliczeni zmarli kapłani[2575], którzy otrzymają „nagrodę za wierną służbę”[2576], spotkając się w domu Ojca z tymi, którym służyli[2577], przyniesie im to również „radość, dumę i otuchę” (zachęta do modlitwy za siebie samych, aby obecne było w nas Królestwo Boże)[2578]. Wspomina się tu też kapłanów, którzy ponieśli śmierć w trakcie wykonywania posługi – aby ich ofiara zaowocowała nowymi powołaniami[2579]. Ponadto intencja modlitwy podaje prośbę dla żyjących o łaskę pomnażania otrzymanych dóbr duchowych, które dokonać

[2569] RDP, s. 201–209.
[2570] PNDS, s. 326–335.
[2571] AgOp, s. 277; AgTar, s. 349–350; KN, s. 312; SBŁ, s. 265; SBL, s. 758–759.
[2572] AgWł, s. 142; AgCz, s. 531; AgEł, s. 203; SBAW, s. 220; PSB, s. 194; AgKosz, s. 443; SBwDD, s. 245; SBŁ, s. 250; s. 256.
[2573] RDP, s. 214–215 cytuje tu 2 Kor 5, 19: „w Chrystusie Bóg pojednał z sobą świat, nie poczytując ludziom ich grzechów, nam zaś przekazując słowo jednania. Tak więc w imieniu Chrystusa spełniamy posłannictwo jakby Boga samego, który przez nas udziela napomnień”.
[2574] PNDS, s. 327.
[2575] AgOp, s. 276–277; AgTar, s. 350; AgCz, s. 531; KN, s. 313; AgEł, s. 203; SBAW, s. 220; PSB, s. 194; AgKosz, s. 443; SBwDD, s. 245; SBŁ, s. 251; SBL, s. 759.
[2576] AgKat, s. 203; AgCz, s. 531; SBAW, s. 220; PSB, s. 194; AgKosz, s. 443; SBwDD, s. 245; SBŁ, s. 251; s. 256.
[2577] AgKat, s. 203; AgCz, s. 531; PSB, s. 194; SBwDD, s. 245; SBŁ, s. 251; PNDS, s. 327 (dla biskupów – „zwłaszcza z diecezjanami”).
[2578] RDP, s. 202. W *Rytuale diecezjalnym* w każdej stacji pojawia się to sformułowanie o „radości, dumie i otusze”, którą ma przynieść modlitwa za nas samych: w drugiej – aby święciło się w nas Imię Boże i aby nam nie zabrakło chleba powszedniego, miłości, mądrości i wiedzy; trzeciej – abyśmy umieli odpuszczać winy, czwartej – abyśmy odczytywali wolę Bożą w życiu; piątej – aby Bóg nam odpuścił grzechy i wybawił nas od wszelkiego zła.
[2579] PNDS, s. 327.

się ma przez życie Ewangelią Chrystusa „ukrzyżowanego i zmartwychwstałego”[2580]. Czasem oracja końcowa osobno wymienia biskupów – jako tych, którym Bóg powierzył troskę o Kościół, prosząc dla nich o wejście do radości swego Mistrza oraz nagrodę za „apostolskie trudy”[2581]. W dalszej części – za „kapłanów” – prosi się, aby weszli do radości świętych w niebie[2582]. Prośba dotyczy również odpuszczenia ich słabości, niewdzięczności i grzechów[2583]. *Podręcznik* Diecezji Siedleckiej zalicza „papieży, biskupów, kapłanów i diakonów” do „uczestników kapłaństwa sakramentalnego”[2584]. Prócz powtórzenia (pojęcie „kapłan” obejmuje zarówno biskupów, jak i prezbiterów) mylnie zalicza diakonów do stopnia „kapłaństwa”[2585]. Spotyka się również, iż pokropienia w stacji za kapłanów można dokonać po wygłoszeniu przez celebransa tekstu, będącego połączeniem formuły z *Ostatniego pożegnania*: „Wszechmogący Bóg odrodził cię…” (tu: „was”) z formułą pokropienia trumny przy grobie: „Niech Bóg da tobie pić...” (tu: „wam”); podobnie okadzenie: „Twoje ciało było świątynią” (tu: „wasze ciała”)[2586].

W niektórych badanych agendach we wprowadzeniu do modlitwy za zmarłych rodziców znajduje się powiązanie obecności na cmentarzu z wiarą w życie wieczne i obcowanie świętych, a także zachęta do dziękczynienia przez modlitwę za dar życia, ich trudy, a zwłaszcza za przekaz i przykład wiary [2587], wychowanie i wykształcenie[2588], środowisko wspólnoty dialogu z Bogiem – tworzenie domowego sanktuarium Kościoła[2589]. Wprowadzenie do modlitwy zawiera również zachętę do aktu przeproszenia zmarłych rodziców za: oschłość, wyrachowanie, brak miłości, nieuzasadnione pretensje, powodujące ich smutek[2590]. Motyw Wcielenia Syna Bożego dla zbawienia rodzaju ludzkiego i obietnicy nieba jest podkreślony w wezwaniach drugiej stacji. Znajduje się tam także odniesienie do życia Świętej Rodziny w Nazarecie, uświęconego przez

[2580] PNDS, s. 327.
[2581] AgCz, s. 532; SBŁ, s. 257.
[2582] AgCz, s. 532; SBŁ, s. 257. Pojęcie „kapłani” rozciąga się na biskupów i prezbiterów, więc jest tu częściowe powtórzenie.
[2583] RDP, s. 216.
[2584] PNDS, s. 326–327.
[2585] Sobór Watykański II, *Lumen Gentium* pkt. 29; KKK 1569: „Na niższym szczeblu hierarchii stoją diakoni, na których nakłada się ręce nie dla kapłaństwa, lecz dla posługi”.
[2586] RDP, s. 202–203; 216.
[2587] AgCz, s. 534; AgKat, s. 204; SBŁ, s. 259.
[2588] PNDS, s. 329.
[2589] RDP, s. 218.
[2590] PNDS, s. 329.

Chrystusa[2591], który stał się naszym bratem, podobnym do nas[2592], wziął swoją Matkę z duszą i ciałem do nieba[2593]. Modlitwa jako motywację podaje Boży nakaz czci dla rodziców, prosząc dla nich o odpuszczenie grzechów[2594], znalezienie pokoju w rodzinie niebieskiej i aby Bóg otarł wszelką łzę z ich oczu[2595], a także o wynagrodzenie trudów a dla modlących się – o możliwość spotkania rodziców „w radości światła wiecznego"[2596]. Teksty próśb dotykają także trudnych tematów, takich jak niewdzięczność dzieci, a ze strony rodziców – zbyt mała troska o wychowanie dzieci. Wynagrodzeniem ma stawać się w tych przypadkach praktykowanie miłości bliźnich i staranie się dzieci o bycie lepszymi rodzicami oraz wsparcie modlitewne[2597].

We wstępie do wezwań stacji trzeciej wymienieni są zmarli: bracia, siostry, dzieci, współmałżonkowie, krewni, rodzice chrzestni, wychowawcy, dobrodzieje, fundatorzy kościoła (kościołów). Są oni „darem na drodze do nieba", dlatego też wspomina się w oracji nagrodę za dobro wyświadczone innym, prosząc o przyjęcie do wspólnoty ze świętymi w niebie[2598]. Stacją trzecią jest niekiedy modlitwa za „zasłużonych dla Kościoła i społeczeństwa", są to m.in. siostry i bracia zakonni oraz ci, którzy pracowali dla Kościoła na różnych polach jego działalności oraz byli zaangażowani w działalność dla całego społeczeństwa. Według słów oracji przez „pracę, cierpienie i modlitwę" budowali Królestwo Chrystusowe, służąc innym na wzór samego Zbawiciela[2599]. Wspomina się zarówno tych, którzy dawali za życia świadectwo wiary i miłości do Kościoła, jak i tych, którzy – będąc słabymi, zagubionymi – nie dali się zmobilizować do „pełniejszego życia chrześcijańskiego"[2600].

Niektóre z podręczników podają stację zatytułowaną „za zmarłych mieszkańców parafii". Chodzi tutaj przede wszystkim o modlitwę za znajomych i sąsiadów (znanych i nieznanych), zarówno za tych pełniących dobre czyny, żyjących w zgodzie, jak i „nieżyczliwych z rozmaitych powodów" oraz tych, „którzy – według ludzkiego osądu

[2591] AgOp, s. 278; AgTar, s. 350–351; KN, s. 313–314; AgEł, s. 204; SBwDD, s. 246; SBŁ, s. 251; s. 263; SBL, s. 759.
[2592] RDP, s. 218.
[2593] PSB, s. 194.
[2594] AgOp, s. 278; AgTar, s. 350–351; KN, s. 313–314; SBwDD, s. 247; SBŁ, s. 252; s. 263; SBL, s. 759; PNDS, s. 329.
[2595] PSB, s. 194–195.
[2596] AgOp, s. 278; AgTar, s. 350–351; KN, s. 313–314; SBwDD, s. 247; SBŁ, s. 252; s. 263; SBL, s. 759; PNDS, s. 329.
[2597] PNDS, s. 329.
[2598] AgOp, s. 279; AgTar, s. 351–352; KN, s. 314–315; SBŁ, s. 252; s. 264; SBL, s. 760.
[2599] PSB, s. 195; AgKosz, s. 445; SBŁ, s. 259; PNDS, s. 331 (katecheci, nauczyciele, wychowawcy, lekarze, pielęgniarki i „wszyscy, z których służby i pracy korzystaliśmy").
[2600] PNDS, s. 331.

– odeszli w grzechach”. Jest tam również wyrażona nadzieja, że może otrzymali łaskę nawrócenia[2601].

W stacji czwartej, poświęconej pamięci ofiar wojny, w wezwaniach oraz modlitwie zaakcentowano zbawczy (zwycięski) wymiar śmierci Chrystusa, jak również prawdę o sądzie i nagrodzie dla żywych i umarłych[2602]. Groby bohaterów są też zaproszeniem do gorliwego wypełniania powołania w ziemskiej Ojczyźnie, by piękniejsza się stawała wędrówka do domu Ojca[2603]. Wprowadzenie wymienia tu ofiary spoczywające na tym cmentarzu, ale również na terenach pól bitew czy obozów koncentracyjnych, łagrów, więzień oraz wskazuje się na konieczność modlitwy za tych, o których nie pamiętają już rodziny. Prośba dotyczy wynagrodzenia przez Boga ich ofiary oraz cierpienia życiem wiecznym w niebie[2604]. Wspomina się też o Jezusie jako wzorze mądrości w budowaniu ziemskiej ojczyzny – przez nakaz oddania Bogu tego, co Boskie, a cezarowi tego, co do niego należy, lecz nigdy więcej niż Bogu[2605]. Zmarli oddający życie, mieli udział w męce ukrzyżowanego i cierpieli przez wierność Bogu, co ma zaowocować uczestnictwem w niebie[2606]. Wspomina się także poległych w czasie strajków i demonstracji[2607], powstań[2608] oraz tych, którzy oddali życie w obronie wiary i jedności Kościoła[2609].

Refleksja przy stacji za zmarłe dzieci wyraża ból rodziców po stracie oraz prawo do grobu i przeżycia żałoby. Groby dzieci powinny być według tego tekstu wyrzutem sumienia dla tych, który przyczynili się do śmierci dzieci. Według jednego z podręczników potrzeba tu ożywiania wiary w łaskę nieba dla tych najmniejszych[2610].

Teksty ostatniej ze stacji, w której modlitwa dotyczy pamięci wszystkich

[2601] AgCz, s. 534–535; AgKat, s. 205.
[2602] AgOp, s. 280–281; AgTar, s. 352; KN, s. 316; AgEł, s. 205; SBAW, s. 222; PSB, s. 196; AgKosz, s. 439–440; 445–446; SBwDD, s. 248; SBŁ, s. 253; s. 257; s. 264; SBL, s. 760–761.
[2603] RDP, s. 219.
[2604] AgCz, s. 532–533; SBŁ, s. 257–258; AgKat, s. 206 –207 (choć tytuł to „modlitwy za wszystkich wiernych zmarłych” szczególnie wspomina się ofiary obozów koncentracyjnych oraz poległych w walce). Tekst z *Agendy Katowickiej* używa błędnych sformułowań: określeń modlitwy „za duszę” oraz „za tych, o których już nikt nie pamięta” (nie wspominając przy tym o wiecznej pamięci o wszystkich zmarłych w modlitwie liturgicznej Kościoła: szczególnie we Mszy świętej i Liturgii Godzin).
[2605] RDP, s. 220.
[2606] PNDS, s. 334.
[2607] SBL, s .760. Trzeba zauważyć, iż publikacja została wydana w 1986 roku.
[2608] PNDS, s. 333.
[2609] PNDS, s. 333 (podaje przykład Męczenników z Pratulina: bł. Wincentego Lewoniuka i 12 towarzyszy).
[2610] RDP, s. 221. Modlitwa prosi tutaj o odpuszczenie grzechów rodziców: zaniedbania i zła wyrządzonego dzieciom, ale także wspomina o dzieciach, które „miały nieszczęście Ciebie obrazić”. Niezbyt delikatne jest to sformułowanie, tym bardziej, że w większości chodzi tutaj o małe dzieci, które często nie doszły do pełni używania rozumu.

zmarłych, podkreślają ciągłą pamięć Kościoła o wszystkich, którzy odeszli[2611], a także powszechny wymiar odkupienia przez śmierć i zmartwychwstanie oraz dar życia wiecznego dla wierzących. W oracji Bóg określony jest jako Stwórca i Odkupiciel, a prośba dotyczy odpuszczenia wszystkich grzechów zmarłym i dostąpienia miłosierdzia („przez nasze pobożne modlitwy")[2612]. Inny tekst modlitwy podkreśla władzę Boga nad żywymi i umarłymi oraz Jego miłosierdzie, również prosząc o odpuszczenie grzechów zmarłych i dar życia wiecznego dla nich, by „chwalili Cię bez końca"[2613]. Bóg jest także Tym, który pragnie zbawienia ludzi i hojnie udziela przebaczenia[2614]. Pojawiają się tu również prawdy wiary, określające Boga jako Dawcę życia, Sędziego żywych i umarłych a dar życia jako zadanie[2615]. W niektórych tekstach próśb wspomina się zmarłych: rodziców, krewnych i dobroczyńców, pochowanych na tym cmentarzu, parafian, którzy odeszli w minionym roku, wszystkich wiernych zmarłych[2616] oraz ofiary wypadków samochodowych, lotniczych, zamachów terrorystycznych[2617], zmarłych w sędziwym wieku, zmarłych młodo, śmiercią samobójczą[2618]. W miejscu ostatniego zatrzymania się procesji można po śpiewie *Alleluja* z wersetem *Ja jestem zmartwychwstanie...* odczytać fragment Ewangelii z Mszy za zmarłych oraz wygłosić homilię[2619].

Gdy piąta stacja dotyczy „wszystkich obecnych na cmentarzu", wstęp do modlitwy przedstawia wizję nieuchronności naszej śmierci, ale i potrzebę świadomości Sądu Bożego. W wezwaniach pojawia się prośba o pocieszenie, utwierdzenie nadziei oraz o odejście z tego świata po przyjęciu sakramentów świętych[2620] i uwielbienie Boga za dobro, które czynili zmarli; dla żywych prosi się o dobre korzystanie z wolności[2621]. Na zakończenie składają się: antyfona maryjna[2622], werset *Módl się za nami Święta Boża*

[2611] AgOp, s. 281–282; AgTar, s. 353–354; KN, s. 317–319; AgKosz, s .440–441; RDP, s. 223 (Modlitwa przypomina tu ważną i często zapominaną prawdę, że Bóg natchnął Kościół do nieustannej modlitwy za zmarłych, aby nie było takich, które nie mają znikąd ratunku); SBŁ, s. 262; SBL, s. 761.
[2612] AgOp, s. 281–282; AgTar, s. 353–354; KN, s. 317–319; AgKosz, s. 441; SBL, s. 761.
[2613] AgTar, s. 354; KN, s. 318; SBŁ, s. 260–261 („którzy dzięki swej wierze i dobrym uczynkom mają należeć do Ciebie"); s. 262.
[2614] PSB, s. 197; AgKosz, s. 447; SBwDD, s. 250–251; SBŁ, s. 254.
[2615] PNDS, s. 336.
[2616] SBAW, s. 223; AgKosz, s. 447.
[2617] PSB, s. 196–197.
[2618] PNDS, s. 336.
[2619] AgWł, s. 145; AgTar, s. 354 (nie wspomina o proklamacji Ewangelii); AgEł, s. 207; SBwDD, s. 241 i SBŁ, s. 254 („o ile większość obecnych nie uczestniczyła w nabożeństwie w kościele można odczytać jedną perykopę biblijną np. zob. *Obrzedy pogrzebowe*, s. 209–274, a następnie wygłosić homilię").
[2620] AgWł, s. 145–146 i AgCz, s. 536 –537 oraz AgKat, s. 207, AgEł, s. 207, SBŁ, s. 260 (Sąd Boży powinien „przerażać").
[2621] PNDS, s. 336.
[2622] AgOp, s. 282 i AgKosz, s. 441: *Witaj Królowo, Matko miłosierdzia*; *Matko litości witaj nam*; *Witaj, Królowo, Matko litości*; *Witaj, Królowo nieba;* AgWł, s. 146 i AgEł, s. 208 (po błogosławieństwie: *Anioł Pański*, *Matko Miłosierdzia*); AgCz, s. 537 i KN, s. 318, SBŁ, s. 261 (*Witaj, Królowo, Matko Miłosierdzia*);

Rodzicielko... z oracją, w części anamnetycznej zawierającą nawiązanie do wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, a w błagalnej – ciągłą troskę o wymiar wieczny egzystencji w chwale nieba[2623]. Po modlitwie ma miejsce doksologia końcowa (wyrażenie uwielbienia i chwały) o charakterze trynitarnym, w której Osoby Boskie są określone następująco: Ojciec – nasz Stwórca, Syn – nasze zmartwychwstanie, życie i pokój, Duch Święty – Ożywiciel[2624]. Inny tekst oracji końcowej podkreśla nieskończoność Boga i Jego miłosierdzia oraz przemijalność naszego ziemskiego życia, a także nieznany moment śmierci. Znajduje się tu zwrot o pomoc Ducha Świętego o prowadzenie nas przez życie do Bożego Królestwa, umacniając w potrzebne w tej wędrówce: wierze, nadziei i miłości[2625]. W modlitwie nad ludem znajduje się prośba do Boga o pomoc w byciu wiernymi świadkami ukrzyżowanego i zmartwychwstałego Chrystusa[2626]. Wymienia się przymioty Boga: Stwórca, Zbawiciel, Uświęciciel[2627]. Można też przypomnieć zgromadzonym o obowiązku uczestnictwa we Mszy św. (jeśli procesja odbywa się 1 listopada)[2628]. Krótka egzorta po procesji może wskazać na krzyże nagrobne jako znak wiary zmarłych w nadzieję zmartwychwstania oraz być zachętą do całorocznej pamięci modlitewnej o zmarłych: przez modlitwę rodzinną, prywatną, sprawowanie Mszy świętych i przyjmowanie Komunii świętej w intencji zmarłych oraz duchową pomoc przez świadczenie dobrych uczynków[2629]. Błogosławieństwo jest wezwaniem Boga w prowadzeniu „drogą zbawienia" i Jego błogosławieństwie. Rozesłanie odbywa się za pomocą normalnej formuły: *Idźcie w pokoju Chrystusa*, po czym śpiewa się pieśń *Otrzyjcie już łzy, płaczący*[2630]. Można także użyć potrójnego błogosławieństwa z *Obrzędów pogrzebu*[2631]. Przed normalną formułą błogosławieństwa celebrans może również odmówić modlitwę nad ludem, poprzedzoną wezwaniem *Pochylcie głowy...*. Tekst wyraża prośbę o wysłuchanie zgromadzonych, pokładających

AgKat, s. 208 (*Salve Regina*; *Witaj, Królowo, Matko litości*); RDP, s. 211 (po błogosławieństwie: *Witaj Królowo, Witaj Gwiazdo morza, Salve Regina, Anioł Pański*); SBwDD, s. 251 i SBŁ, s. 254 (po błogosławieństwie: *Witaj Królowo, Matko miłosierdzia*); s. 266 (lub *Anioł Pański*); PNDS, s. 337: po błogosławieństwie: *Witaj Królowo* – jeśli procesja wraca do świątyni: *Anioł Pański*).

[2623] AgOp, s. 282; AgCz, s. 537; KN, s. 318; AgKat, s. 208; AgKosz, s. 441–442; SBL, s. 762; SBŁ, s. 261.

[2624] AgOp, s. 283; KN, s. 319; RDP, s. 210; s. 224 (tylko odnośnik do OEpol, s. 133.); AgKosz, s. 442; SBL, s. 762.

[2625] AgEł, s. 208.

[2626] PNDS, s. 337.

[2627] PNDS, s. 337.

[2628] AgTar, s. 354; AgKat, s. 208; AgEł, s. 208.

[2629] PNDS, s. 336–337.

[2630] AgOp, s. 283; KN, s. 319; AgTar, s. 354 (pieśń: *Wieczne odpoczywanie*); AgCz, s. 537, SBŁ, s. 262 (pieśń: *Racz wiekuiste dać odpoczywanie duszom umarłych...*); AgKosz, s. 442; SBL, s. 762.

[2631] AgWł, s. 146; AgCz, s. 537; AgEł, s. 208; RDP, s. 210–211; s. 224; SBŁ, s. 261; s. 266; OEpol 2009, pkt. 74. s. 78–79.

nadzieję w łasce Bożej oraz o prowadzenie drogą zbawienia[2632], bycie wiernymi świadkami Chrystusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego[2633]. Jeden z podręczników podaje również sugestię, że po procesji wierni mogą prosić kapłanów o błogosławieństwo nowych krzyży nagrobnych lub nagrobków[2634].

Wersja z trzema stacjami i zakończeniem przewiduje trzykrotne zatrzymanie się procesji przy grobach: 1) przy grobie kapłańskim; 2) przy grobie zasłużonych dla Kościoła i społeczeństwa; 3) przy mogile żołnierzy poległych za Ojczyznę[2635]. Niektóre agendy zaznaczają, że kolejność tych stacji jest dowolna[2636]. Ten wariant procesji może być również sprawowany wewnątrz świątyni, w której można zatrzymać się np. przed tablicami pamiątkowymi, przy sarkofagach lub kryptach, a także dokonać ich pokropienia[2637]. Celebrans kropi wodą święconą groby, obok których przechodzi procesja[2638]. Wszystkie cztery stacje (w tym końcowa) mają formę wezwań modlitwy powszechnej (*Módlmy się za...,* trzy wezwania), poprzedzonej wstępem i zakończeniem w formie odmówienia *Ojcze nasz* i modlitwy celebransa, nawiązującej do intencji danej stacji[2639]. Przed *Modlitwą Pańską* można wymienić imiona zmarłych (w końcowej stacji szczególnie tych, którzy odeszli w ostatnim roku)[2640]. Podręczniki diecezjalne podają różne formy zakończenia procesji na cmentarzu: przy kaplicy lub krzyżu albo w kościele[2641]. Kapłan może przed wstępem do modlitwy stacji końcowej przemówić do wiernych – jeśli przedtem nie było Mszy św. lub nieszporów z homilią[2642]. Całość obrzędu kończy się błogosławieństwem i śpiewem ku czci Najświętszej Maryi Panny[2643]. Gdy po procesji sprawuje się Mszę świętą, kapłan zachęca do uczestnictwa w niej[2644]. *Służba Boża w Archidiecezji Warszawskiej* (1975) dodaje na końcu zdanie, iż „Procesję wstawienniczą za zmarłych można odprawić w sposób dotychczas praktykowany", podając odnośnik do *Rituale Romanum* 1927[2645].

[2632] AgKat, s. 208–209; SBAW, s. 224.
[2633] PNDS, s. 337.
[2634] RDP, s. 211; s. 225.
[2635] AgOp, s. 283; SBAW, s. 220–224; AgKosz, s. 442–447.
[2636] AgOp, s. 283; AgKosz, s. 443.
[2637] AgOp, s. 283; SBAW, s. 221.
[2638] AgOp, s. 284; AgKosz, s. 442.
[2639] AgOp, s. 284–287; AgKosz, s. 442–447.
[2640] AgOp, s. 288; SBAW, s. 223; AgKosz, s. 446.
[2641] AgOp, s. 287; SBAW, s. 223; AgKosz, s. 446.
[2642] AgOp, s. 287; SBAW, s. 223; AgKosz, s. 446.
[2643] AgOp, s. 288; AgKosz, s. 447: *Witaj Królowo, Matko miłosierdzia*; *Matko litości witaj nam*; *Witaj, Królowo, Matko litości*; *Witaj, Królowo nieba;* SBAW, s. 224: *Serdeczna Matko* (1,2 i 7 strofa), *Witaj Królowo;* PSB, s. 197 (*Witaj Królowo*).
[2644] PSB, s. 197.
[2645] SBAW, s. 224.

Większość z tekstów procesji za zmarłych zamieszczonych w posoborowych agendach liturgicznych zakłada czytanie słowa Bożego oraz czynny udział wiernych przez włączenie się w modlitwę i śpiew. Niektóre z podręczników podkreślają w uwagach porządkowych m.in. konieczność dobrego nagłośnienia oraz obecności osób prowadzących śpiew. Agendy przypominają również prymat liturgii Mszy świętej nad samą procesją, zamieszczając propozycję ogłoszeń o obowiązkowym uczestnictwa w Eucharystii w Uroczystość Wszystkich Świętych. Dyskusyjne natomiast może tutaj być wykorzystanie pieśni wielkanocnych między poszczególnymi stacjami. Modlitwy nawiązują wprawdzie do Misterium Paschalnego Chrystusa jako źródła nadziei dla zmarłych, lecz sama procesja ma już przede wszystkim charakter błagalny.

Przeprowadzone analizy obrzędów pogrzebowych i modlitw za zmarłych wykazują na ogół zgodność z współczesną eschatologią. Obrzęd pogrzebu dzieci martwo urodzonych, zawarty w *Agendzie Koszalińskiej* został wzbogacony wyjaśnieniami natury dogmatycznej, a także odnośnikami do ich źródeł, co może pomóc celebransom w przygotowaniu wprowadzeń i homilii. Propozycje nabożeństw z odczytywaniem imion zmarłych, zwane „wypominkami" urozmaicone są lekturą biblijną, śpiewami i modlitwami wspólnymi (prośby, różaniec, koronka do Miłosierdzia Bożego), co pozwala zgromadzonym włączyć się aktywnie w nabożeństwo. Agendy zalecają także, by przez modlitwy i śpiewy ukazywać paschalny charakter śmierci, co jest zgodne z postulatem *Konstytucji o liturgii* odnośnie do odnowy obrzędów pogrzebu „aby wyrażały jaśniej paschalny charakter śmierci"[2646] .

Bardzo bogatym materiałem znajdującym się w diecezjalnych podręcznikach służby Bożej są obrzędy procesji na cmentarzu. Prócz tekstów modlitw i śpiewów podają one wskazówki porządkowe. Mimo nazwania przez *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* tej procesji „liturgiczną" nie istnieje jeden wzorzec jej celebrowania. Nie można zatem dokonać całościowej oceny zgodności z obowiązującą księgą liturgiczną. Z mankamentów owych tekstów można wymienić między innymi nieliczną obecność błędnego stwierdzenia „modlimy się za duszę", ponieważ modlitwa za zmarłego jest zanoszona za całego człowieka, odkupionego przez Chrystusa. Niepoprawne także jest, gdy podaje się intencję za „tych, za których nikt się nie modli", ponieważ Kościół w każdej Mszy świętej i liturgii godzin poleca wszystkich wiernych zmarłych[2647].

Tekstem obecnym jedynie w *Rytuale Diecezji Pelplińskiej* jest błogosławieństwo

[2646] Por. KL 81.
[2647] *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska...*, pkt. 3, s. 24–25.

kaplicy przedpogrzebowej. Trudno wskazać jednoznaczne wymogi, jakie powinna spełniać taka przestrzeń, która w sensie ścisłym „kaplicą" nie jest. Na cmentarzach parafialnych jest ona rzeczywiście miejscem modlitewnego czuwania przed celebracją Mszy świętej pogrzebowej (oratorium), ale w przypadku cmentarzy komunalnych staje się również często salą pożegnań, dostępną także dla niewierzących i wyznawców innych religii. Z tekstu wynika, iż obrzęd błogosławieństwa można stosować tylko w pierwszym przypadku.

Zakończenie

Agendy liturgiczne stanowią dla celebransa i posługujących pomoc w przygotowaniu oraz sprawowaniu czynności liturgicznych i nabożeństw. Nie będąc księgami liturgicznymi w sensie ścisłym, zawierają czasem także teksty liturgii i przepisy liturgiczne. Jednak ich celem nie jest zastąpienie ksiąg liturgicznych. Badania ujawniły, że w niektórych podręcznikach znajdują się też komentarze i dopowiedzenia autorów, które dostarczają wskazań praktycznych, objaśniających i ułatwiających przygotowanie danej celebracji. Jako przykłady tekstów liturgicznych w badanych agendach wymienić należy choćby obrzęd chrztu świętego czy bierzmowania (*Vademecum Liturgiczne Kapelana*) albo obszerny przedruk *Wprowadzeń* do ksiąg (*Służba Boża* – Lubaczów). W większości podręczników służby Bożej znajduje się przebieg i modlitwy wystawienia Najświętszego Sakramentu czy też przykłady różnych tekstów stanowiących pomoc przy adoracji. Obszerne wskazówki towarzyszą tekstom procesji w Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Pańskiej.

Jako celebracje związane z liturgią sakramentów badane agendy podają m.in. nabożeństwa znajdujące się w programie przygotowania do Pierwszej Komunii świętej lub bierzmowania, a także celebracje rocznic sakramentów, m.in. jubileuszy małżeńskich czy kapłańskich. Badania wykazały, że większość z nich jest albo przedrukiem, albo modyfikacją tekstów z ksiąg liturgicznych, które są zgodne z teologią *Vaticanum II*. Znajdują się tam również całkiem nowe kompozycje. Niektóre z tych treści, np. dotyczące dnia Pierwszej Komunii świętej czy prymicji kapłańskich, stały się dość popularne, o czym świadczy ich obecność w większości agend diecezjalnych. Odwołując się do przedstawionych w pracy badań, trzeba jednak wskazać na ciągłe problemy w przygotowaniu tychże uroczystości, jakimi są np. umieszczanie życzeń w przebiegu Mszy świętej, niezrozumienie sensu procesji z darami (niesienie tzw. symboli), powierzanie pewnych funkcji liturgicznych dzieciom czy umieszczanie w prezbiterium przedmiotów, które nie powinny się tam znajdować podczas liturgii. Problemem spotykanym w agendach jest też błędne używanie nazwy „nabożeństwo pokutne” w kontekście *Obrzędu pojednania wielu penitentów z indywidualną spowiedzią i rozgrzeszeniem*. W niektórych miejscach pojawia się problem kwalifikacji danego obrzędu jako liturgii lub nabożeństwa, np. procesja „za zmarłych” na cmentarzu czy zasadność używania elementów liturgii, np. hymnu brewiarzowego w czasie „wypominek” z Koronką do Miłosierdzia Bożego. Są to zagadnienia do dyskusji, które

nakreślają pole do dalszych badań.

Dość dużą grupą spośród treści podręczników Służby Bożej są teksty błogosławieństw, które po Soborze Watykańskim II wzbogacono o proklamację Słowa Bożego oraz prośby. Teksty błogosławieństw stały się bardziej laudatywne wobec Stworzyciela aniżeli deprekatywne – związane z wyjęciem danej osoby czy rzeczy spośród świata, co najlepiej ukazują badane przykładowe teksty błogosławieństw osób. Ta grupa błogosławieństw najbardziej uległa rozwojowi względem przedsoborowych ksiąg liturgicznych, zawierających głównie błogosławieństwa rzeczy. Należy jednak podkreślić, że przy umieszczaniu lub komponowaniu tekstów błogosławieństw podręczniki diecezjalne czasem pomijają czytanie słowa Bożego i przestrzeń na aktywną odpowiedź zgromadzenia liturgicznego, co również wchodzi w zakres wniosków, będących odpowiedzią na problem badawczy.

Głównym wnioskiem płynącym z badań jest fakt stopniowego dostosowywania diecezjalnych podręczników służby Bożej do treści zawartych w księgach liturgicznych oraz rozumienia liturgii zgodnie z duchem *Vaticanum II*. Wiele wskazówek, będących interpretacją dokumentów Soboru i Stolicy Apostolskiej, Instrukcji wykonawczych itd., świadczy o stopniowym wprowadzaniu zmian w liturgii oraz – z drugiej strony – chęci jak najszybszego zaznajomienia z nimi duchowieństwa i wiernych. Świadczy o tym choćby wydanie *Służby Bożej Archidiecezji Warszawskiej* w 1975 r., czyli jeszcze przed publikacją większości odnowionych ksiąg liturgicznych w języku polskim oraz najpopularniejsza *Agenda Liturgiczna Diecezji Opolskiej*, której wydanie studyjne ukazało się w 1980 roku. Ta druga jest z kolei przykładem wydawnictwa, które wraz z reformami liturgii dostosowywało do niej swoje kolejne wydania. Niektóre z podręczników nie posiadały więcej niż jednego wydania.

Z pewnością na osobne badania typowo prawno-kanoniczne zasługiwałoby zagadnienie adaptacji wprowadzanych przez biskupów diecezjalnych w omawianych podręcznikach (np. zasadność tzw. *błogosławieństwa papieskiego* w Mszy świętej prymicyjnej), a także ocena znajdujących się w nich samych form pobożności ludowej (niezwiązanej wprost z sakramentami jak w omawianym materiale). Omawiany materiał stanowi również podstawę do opracowania z punktu widzenia homiletyki, co z pewnością pomogłoby znaleźć ogólne wzory przepowiadania przy tych okazjach. Otwarta pozostaje sama koncepcja „agendy liturgicznej", która mogłaby w pełni zafunkcjonować jako „liturgiczna", stając się – po prawnym procesie weryfikacji i przyjęcia przez kompetentną władzę kościelną – publikacją na wzór dawnego *Rituale parvum* (*minus*). Z procesem

definitywnie pozbawiającym agendy nazwy „liturgiczna” musiałaby się wiązać weryfikacja treści oraz jej zawężenia tylko do nabożeństw i form pobożności ludowej, co pozbawiałoby publikacje wielu cennych uwag odnośnie do przygotowania obrzędów sakramentów, błogosławieństw oraz pogrzebu chrześcijańskiego i związanych z nimi celebracji.

Dzięki przeprowadzonym badaniom udało się odpowiedzieć na pytania postawione przy podejmowaniu pracy badawczej oraz sformułować postulaty dotyczące lepszego dostosowywania agend do reformy soborowej. Uzyskane wyniki stanowią zachętę do dalszych prac naukowych w obszarze pomocy duszpasterskich dotyczących m.in. mariologii i homiletyki. Mogą też stanowić podstawę do rewizji wydanych do tej pory agend.

Bibliografia

I. Źródła

1. Dokumenty Soboru Watykańskiego II

Dekret o apostolstwie świeckich „Apostolicam actuositatem”, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje,* Poznań 2008, s. 580–629.

Dekret o misyjnej działalności Kościoła „Ad gentes”, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 674–743.

Dekret o posłudze i życiu prezbiterów „Presbyterorum ordinis”, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 750–805.

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 824–981.

Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium”, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje,* Poznań 2008, s. 48–107.

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim „Gravissimum educationis”, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje,* Poznań 2008, s. 488–509.

Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen Gentium”: w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 144–263.

Dekret o ekumenizmie „Unitatis redintegratio”, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2008, s. 302–333.

2. Nauczanie papieży

Pius XII, Encyklika *Mediator Dei et hominum* (20.11.1947), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pius_xii/encykliki/mediator_dei_20111947, [dostęp: 08.11. 2024].

Pius XII, *Konstytucja Apostolska Sacramentum Ordinis*, (30.11.1947); BF VII, 582–586.

Paweł VI*,* Encyklika *Mysterium fidei, w sprawie nauki o Najświętszej Eucharystii i jej kultu.* (3.09.1965), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/encykliki/mysterium_fidei_03091965, [dostęp:14.11.2024].

Paweł VI, Motu proprio *Ministeria quaedam* (15.08.1972)*,* w: *Obrzędy ustanowienia lektorów i akolitów oraz przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu,* Księgarnia św. Jacka, Katowice 2014, s. 8–12.

Paweł VI, Adhortacja apostolska *Marialis cultus* (2.02.1974), Wrocław 2004.

Paweł VI, Adhortacja apostolska *Evangelii nuntiandi* (8.12.1975), Wrocław 2001.

Jan Paweł II, List *Dominicae Cenae* (24.02.1980), Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, Wrocław 1999.

Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio* (22.11.1981), Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, Wrocław 1999.

Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* (25.03.1992), Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, Wrocław 1995.

Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Sacramentum caritatis* (22.02.2007), Wydawnictwo M, Kraków 2007.

Franciszek, Motu proprio *Spiritus Domini* (10.01.2021), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa–francesco–motu–proprio–20210110_spiritus–domini.html, [dostęp: 25.10.2023].

Franciszek, Motu proprio *Antiquum ministerium* (10.05.2021), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa–francesco–motu–proprio–20210510_antiquum–ministerium.html, [dostęp 21.05.2024].

3. Dokumenty Stolicy Apostolskiej

3.1. Dokumenty Kongregacji

Sacra Congregatio de Disciplina Sacramentorum, *Instructio ad locorum ordinarios pro postulanda apostolicis indultis (…) III. Litandi missam sine ministro…* (01.10.1949, AAS, XLI, s. 506–8): http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS–41–1949–ocr.pdf, [dostęp 20.04.2024].

Kongregacja Kultu Bożego, *Instrukcja Kongregacji Kultu Bożego o należytym wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej „Inter Oecumenici”* (26.09.1964), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kkultu/instrukcja_inter–oecumenici_26091964.html, [dostęp: 13.11.2024].

Sacra Congregatio Rituum, *Ritus servandus in concelebratione missce et ritus communionis sub utraque specie. Editio typica,* Typis Polyglottis Vaticanis 1965.

Kongregacja Obrzędów, *Druga Instrukcja o należytym wykonywaniu Konstytucji o św. Liturgii „Tres abhinc annos”*, w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego,* E. Szczot (op. zb), Lublin 2019, s. 69–74.

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Liturgicae instaurationes Instrukcja o należytym wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej*, https://liturgista.pl/?page=liturgy_norms&content=document&label=1970–09–05–C–KKB–LI, [dostęp:13.11.2024].

Święta Kongregacja ds. Dyscypliny Sakramentów*, Instrukcja „Immensae caritatis"* (29.01.1973) w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, E. Sztafrowski (red.), t. VI, z. 2, ATK, Warszawa 1973, s. 116–118.

Kongregacja Kultu Bożego, *Okólnik na temat modlitw eucharystycznych* (27.04. 1973)*,* w: *To czyńcie na moją pamiątkę,* J. Miazek (opr.), Kielce 1987, s. 204–212.

Kongregacja Kultu Bożego, *Dyrektorium o Mszach Świętych z udziałem dzieci* (1.11. 1973), w: *To czyńcie na moją pamiątkę,* J. Miazek (opr.)*,* Kielce 1987, s. 219–234.

Kongregacja Kultu Bożego i Sakramentów, *Instrukcja „Inaestimabile donum"* (3.04. 1980), w: *To czyńcie na moją pamiątkę,* J. Miazek (opr.)*,* Kielce 1987, s. 268–277.

Congregatio pro Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum, *Variationes in novas editiones librorum liturgicorum ad normam codicis iuris canonici nuper promulgati introducendae* (13.09.1984), w: „Notitiae" 1983/19, s. 541–555.

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Varietates Legitimae. Instrukcja o należytym wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej (4: „De Liturgia Romana et Inculturatione")* (25.01.1994), w: *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego,* E. Szczot (op. zb.), Lublin 2019, s. 87–111.

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów*, Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania,* Pallottinum, Poznań 2003.

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Instrukcja „Redemptionis Sacramentum". O zachowaniu i unikaniu pewnych rzeczy dotyczących Najświętszej Eucharystii*, Pallottinum, Poznań 2004.

Kongregacja Nauki Wiary, *Nota dotycząca szafarza sakramentu Namaszczenia Chorych* (11.02. 2005), „Anamnesis*"* 11 (2005), z. 3 (42), s. 19–22.

Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum*., Responsa ad dubia proposta*, „Notitiae" 43 (2007), z. 3–4, s. 182–183. .

Kongregacja Nauki Wiary*, Instrukcja Ad resurgendum cum Christo dotycząca pochówku ciał zmarłych oraz przechowywania prochów w przypadku kremacji* (15.08.2016),

https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20160815_ad–resurgendum–cum–christo_pl.html, [dostęp: 29.01.2024].

3.2. Inne dokumenty

Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów dostosowany do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2013.

Codex Iuris Canonici [1917/1918], Typis Polyglottis Vaticanis 1921.

Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallottinum, Poznań 2012.

Kodeks Prawa Kanonicznego [1983], Pallottinum, Poznań 1983.

Kodeks Prawa Kanonicznego [Zaktualizowany przekład], Pallottinum, Poznań 2022.

Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji*, Dyrektorium o katechizacji,* Wydawnictwo Jedność, Kielce 2020.

Papieska Rada ds. Migrantów i Podróżnych, *Sanktuarium – pamięć obecność, proroctwo Boga żywego*, „Liturgia Sacra“ 5 (1999), z. 2, s. 253–274.

4. Dokumenty Kościoła w Polsce

Konferencja Episkopatu Polski, *„Tekst procesji „Bożego Ciała” zatwierdzony dnia 15 lutego 1967 roku,* Warszawa 1967.

Wskazania duszpasterskie Episkopatu Polski o nabożeństwach dodatkowych (30 X 1972)*,* w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993*, L. Adamowicz, Cz. Krakowiak (opr.), Lubelskie Wydawnictwo Archidiecezjalne, Lublin 1994, s. 365–379.

Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja Episkopatu Polski w związku z wydaniem nowego Mszału ołtarzowego* (11 III 1987), w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993*, L. Adamowicz, Cz. Krakowiak (opr.*),* Lubelskie Wydawnictwo Archidiecezjalne, Lublin 1994, s. 57–68.

Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski o kulcie Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą Świętą (11.12. 1987)*,* w: *Dokumenty duszpastersko–liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993,* Adamowicz L., Krakowiak Cz. (opr.), Lubelskie Wydawnictwo Archidiecezjalne, Lublin 1994, s. 91–99.

Postanowienie Konferencji Episkopatu Polski odnośnie do Nadzwyczajnego Szafarza Komunii Świętej z 2.05. 1990 roku, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu*

Polski 1966–1993, L. Adamowicz, Cz. Krakowiak (opr.), Lubelskie Wydawnictwo Archidiecezjalne, Lublin 1999, s. 73–74.

Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej (21 VI 1991*),* w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993,* L. Adamowicz, Cz. Krakowiak (opr.), Lubelskie Wydawnictwo Archidiecezjalne, Lublin 1999, s. 74–83.

Instrukcja Episkopatu Polski o Obrzędach Błogosławieństw (25 XI 1993), w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993*, L. Adamowicz, Cz. Krakowiak (opr.), Lubelskie Wydawnictwo Archidiecezjalne, Lublin 1994, s. 359–363.

II Polski Synod Plenarny (1991–1999), Pallottinum 2001.

Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania Konferencji Episkopatu Polski odnośnie do nadzwyczajnego szafarza Komunii Świętej* (09.03.2006) „Akta Konferencji Episkopatu Polski" 13 (2007), s. 101.

Konferencja Episkopatu Polski, *Modyfikacja instrukcji w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii Świętej z dn. 22 VI 1991 r.* (18.10. 2006), „Akta Konferencji Episkopatu Polski" 13 (2007), s. 102–104.

Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa służby liturgicznej* (27.11. 2008)*,* w: *Posługiwanie w liturgii. Wokół „Dyrektorium duszpasterstwa służby liturgicznej",* S. Araszczuk (red.), Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Wrocław 2012, s. 101–158.

Konferencja Episkopatu Polski, *List pasterski o szacunku dla ciała zmarłego i obrzędach pogrzebu (w przypadku kremacji)* (16.10.2011), w: https://episkopat.pl/list–pasterski–episkopatu–polski–o–szacunku–dla–ciala–zmarlego–i–obrzedach–pogrzebu–w–przypadku–kremacji/ [dostęp 20.04.2024].

Obrzędy błogosławieństw służby liturgicznej, Podkomisja ds. Służby Liturgicznej KEP (opr.), Wydawnictwo Światło – Życie, Kraków 2012.

II. Księgi liturgiczne

Collectio Rituum continens excerpta e Rituali Romano ecclesiis Poloniae adaptatio, Katowice 1963.

Collectio rituum in usum cleri Dioecesis Warmiensis ad instar appendicis Ritualis Romani cum approbatione Sacrae Rituum Congregationis, Typis Friderici Pustet,

Ratisbonae 1939.

De Benedictionibus, Typis Polyglottis Vaticanis 1985.

De cura infirmorum secundum Rituale Romanum Ecclesiis Poloniae adaptatum, Wydawnictwo Kurii Diecezjalnej, Katowice 1964.

De institutione lectorem et acolythorum, Typis Polyglottis Vaticanis 1972.

De ordinatione diaconi, presbiteri et episcopi, Typis Polyglottis Vaticanis 1968.

De sacra communione et de cultu mysterii eucharistici extra missam. Editio typica, Vaticanis 1973.

Dodatek do Obrzędów pogrzebu. Obrzędy pogrzebu związane z kremacją zwłok. Obrzęd złożenia urny w grobie, Katowice 2010.

Komunia Święta i kult Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą świętą dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2006.

Missale Romanum, Mediolani 1962.

Missale Romanum. Editio typica altera, Typis polyglottis Vaticanis 1975.

Missale Romanum. Editio typica tertia emendata, Typis polyglottis Vaticanis 2008.

Missale Romanum. Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1970.

Mszał Rzymski dla diecezji polskich, wydanie drugie, poszerzone i uzupełnione, Pallottinum, Poznań 2013.

Mszał Rzymski Łacińsko-Polski, Editionis du dialogue societe d'ediotions internationales, Paris 1968.

Mszał Rzymski. Wydanie Studyjne, Kuria Metropolitalna Warszawska, 1979.

Obrzędy bierzmowania według pontyfikału rzymskiego, Katowice 1994 (wydanie II), Katowice 2019 (wydanie III).

Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2010.

Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2008.

Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Katowice 2005.

Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Księgarnia Świętego Jacka, 1976 (wydanie I), 1990 (wydanie II), 2010, 2014 (wydanie II uzup.), 2021

(wydanie II uzup. i popr.).

Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1974 (wydanie I), 1994 (wydanie II), 1996 i 2006 (wydanie III), 2021 (wydanie III popr.).

Obrzędy sakramentu pokuty, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1981 (wydanie I), 1996 (wydanie II).

Obrzędy ustanowienia lektorów i akolitów oraz przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2014.

Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego w: *Mszał Rzymski dla Diecezji Polskich*. Wydanie drugie, poszerzone i uzupełnione, Pallottinum, Poznań 2013, s. [15]-[74].

Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza, w; *Mszał Rzymski dla Diecezji Polskich*, wydanie drugie poszerzone i uzupełnione, Pallottinum, Poznań 2013, s. [77]-[85].

Ordo Celebrandi Matrimonium. Editio typica altera, Typis Polyglottis Vaticanis 2008.

Ordo Celebrandi Matriomonium. Editio typica altera, Typis Polyglottis Vaticanis, 1991.

Ordo Celebrandi Matriomonium. Typis Polyglottis Vaticanis, 1969.

Ordo Exsequiarum. Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1969.

Ordo paenitantiae. Editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis, 1973.

Pontificale Romanum. Editio typica 1961–1962, Libreria Editrice Vaticana 2008.

Rituale für den Chor– und Mesnerdienst: Bearb. für die Diözesen München–Freising, Augsburg, Passau, Regensburg und Eichstätt, Pustet, Regensburg 1932.

Rituale Parvum. Kleines Rituale nach der Ausserordentlichen Form des Romischen Ritus, Priesterbruderschaft St. Petrus, Thawil 2016.

Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi iussu editum aliorumque pontificum cura recognitum atque SSmi D. N. Pii Papae XI ad normam Codicis Iuris Canonici accommodatum Ecclesiae Poloniae adaptatum et eodem SSmo D. N. Pii Papae aprobatam. Editio typica, Katoviciis 1927.

Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi iussu editum aliorumque pontificum cura recognitum atque ad normam codicis iuris canonici accommodatum SSMI D.N. PII Papae XII auctoritate ordinatum et auctum, editio prima iuxta typicam, Wyd. Nova et Vetera, 2010.

Rituale Sacramentorum ac aliarum Ecclesiae caeremoniarum ex decreto synodi provin. Petriconviensis ad uniformem ecclesiarum Regni Poloniae, Cracoviae 1884.

Rituale wratislaviense ad normam romani iussu et auctioriatate illustrissimi et reverendissimi Dominini Georgii Dei et Apostolicae Sedis gratia principis Episcopi Wratislaviensis editum, Ratisbonae 1891.

Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo. Wydanie III zmienione i poprawione, Księgarnia Świętego Jacka, Katowice 2021.

Zbiór Mszy o Najświętszej Maryi Pannie, Pallottinum, Poznań 1999.

III. Agendy liturgiczne diecezji polskich

Agenda liturgiczna diecezji opolskiej. Nabożeństwa, poświecenia i błogosławieństwa, Opole 1985 (wydanie II, przedruk z 1981), Opole 2017 (wydanie VI).

Agenda liturgiczna diecezji włocławskiej, K. Konecki (red.), Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, Włocławek 2011.

Agenda liturgiczna, Wydanie drugie poprawione i poszerzone, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2011.

Agenda liturgiczna, Pallottinum, Koszalin – Poznań 2021.

Agenda liturgiczna, Tarnów 2013.

Agenda Liturgiczna. Procesja na uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa. Nabożeństwa eucharystyczne, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007.

Agenda liturgiczna. Przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie, K. Bełkot (opr.), wyd. Niedziela, Częstochowa 2010.

Księga nabożeństw, Legnica 2002.

Manuale dla kościołów parafialnych archidiecezji krakowskiej, Nakładem Książeco–Metropolitalnej Kurii, Kraków 1949.

Nabożeństwa Diecezji Katowickiej. Agenda liturgiczna, Katowice 1987.

Nabożeństwa Kościoła Poznańskiego, Święty Wojciech Dom Medialny sp. z.o.o, Poznań 2020.

Nabożeństwa, modlitwy, błogosławieństwa. Agenda parafialna [Ełk], M. Maciejewski (opr.), Apostolicum, Ząbki 2002.

Podręcznik do nabożeństw Archidiecezji Wrocławskiej, PAX, Warszawa 1956.

Podręcznik do nabożeństw diecezji stalinogrodzkiej, Wydawnictwo Pax 1956.

Podręcznik Służby Bożej Archidiecezji Krakowskiej, S. Szczepaniec (red.), Kraków 2003.

Porządek nabożeństw w diecezji siedleckiej, Siedlce 2000.

Rytuał diecezjalny. Liturgia i nabożeństwa Kościoła Pelplińskiego, Pelplin 2006.

Służba Boża diecezji łomżyńskiej, J. Sołowianiuk (opr.), Łomża 2013.

Służba Boża w archidiecezji warszawskiej. Pomoce dla duszpasterstwa liturgicznego, wyd. Wydział Duszpasterstwa Kurii Metropolitalnej Warszawskiej, Warszawa 1975.

Służba Boża w Diecezji Drohiczyńskiej, Drohiczyńskie Wydawnictwo Diecezjalne, Drohiczyn 1996.

Służba Boża, W. Głowa (opr.), Lubaczów 1986.

Vademecum liturgiczne kapelana, Biblos Tarnów 2007.

IV. Opracowania

Agendy i rytuały diecezji warmińskiej (1574–1939), W. Nowak (red.), Olsztyn 1999.

Augustyn M., *Geneza i rozwój soborowej idei liturgii*, Kraków 2007.

Bartocha W., *Główne kierunki soborowej odnowy liturgicznej w świetle Konstytucji o liturgii świętej z perspektywy 60. lat jej realizacji,* „Teologiczne Studia Siedleckie" 20 (2023), s. 55–76.

Bochyński I., *Teologiczne treści błogosławieństw sprzętów liturgicznych i przedmiotów kultu religijnego w świetle odnowionych Obrzędów Błogosławieństw*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1998.

Boguniowski J.W., *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*, Wydawnictwo UNUM, Kraków 2001.

Bomba W., *Kult Eucharystii poza Mszą świętą*, w: *Misterium Christi. T. 3. Msza święta*, W. Świerzawski (red.), Zawichost – Kraków – Sandomierz 2012, s. 393–420.

Braga C., *Instructio ad excecutionem Constitutionis de sacra liturgia recte ordinadiam cum comentario,* Edizioni Liturgiche, Roma 1964.

Brzeziński D., *Procesje w liturgii chrześcijańskiej. Geneza, teologia, duszpasterstwo*, „Anamnesis" 48 (2007), z. 1, s. 62–71.

Bugnini A., *La riforma liturgica (1948–1975). Nuova edizione riveduta e arricchita di note e di supplementi per una lettura analitica*, Bibliotheca Ephemerides Liturgicae. Subsidia, 30, Roma 1997.

Cichy S., Kaszowski M., *Odnowione obrzędy sakramentu pokuty. Wprowadzenie*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1982.

Cichy S., *Odnowa liturgiczna Soboru Watykańskiego II. Rzeczy dokonane – idee przewodnie – perspektywy*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 39 (1986), z. 1, s. 4–15.

Czerwik S., Kudasiewicz J. (i in.), *Sakrament chrztu. Liturgia. Teologia. Pismo św.*, Katowice 1973.

Czerwik S., *Geneza i teologia odnowionej liturgii sakramentu małżeństwa*, w: *Odnowiona liturgia małżeństwa. Pokuta chrześcijańska. Materiały z IX i X kursu homiletycznego – katechetyczno – liturgicznego z lata 1975 i 1976*, W. Wojdecki (red.), Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1989, s. 17–37.

Czerwik S., *Odnowiona liturgia sakramentu namaszczenia chorych*, w: *Ludzie chorzy i starsi w Kościele*, J. Charytański (red.), Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1981, s. 107.

Czerwik S., *Odnowiona liturgia sakramentu pokuty w świetle „Ordo paenitentiae"*, w: „Ruch Biblijny i Liturgiczny", 29 (1976), z. 2–3, s. 134–147.

Dudek A., *Teologiczne założenia odnowy i reformy liturgicznej II Soboru Watykańskiego*, „Tarnowskie Studia Teologiczne" 36 (2017), z. 2, s. 91–105.

Durak A., *Nowe modlitwy eucharystyczne*, w: *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*, B. Nadolski (red.), Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1986, s. 101–117.

Falk M., *Kult Eucharystii poza Mszą świętą w świetle encykliki Jana Pawła II „Ecclesia de Eucharistia"*, w: *Misterium Eucharystii. Teologia – liturgia – ekumenizm. Encyklika Jana Pawła II „Ecclesia de Eucharistia"*, W. Nowak (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2004.

Głowa W., *Sakramentalia jako miejsce wzrastania w zjednoczeniu z Jezusem Chrystusem*, w: *Sakramenty w misterium Kościoła*, B. Migut, Z. Głowacki, W. Pałęcki (red.), Lublin 2014, s. 337–348.

Golec Ł., *Msza Święta Prymicyjna według posoborowych dokumentów Kościoła w Polsce*, „Studia Gdańskie" 47 (2021), s. 55–66.

Greger P., *Percepcja obrzędów pokuty w Polsce po Soborze Watykańskim II. Studium liturgiczno-duszpasterskie*, Instytut Teologiczny im. Św. Jana Kantego, Bielsko-Biała 2000.

Grygotowicz J., *Uroczystość I Komunii świętej w Polsce jako problem pastoralny*, w: *Eucharystia w duszpasterstwie*, A.L. Szafrański (red.), Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1977, s. 255–312.

Grześkowiak J., *Czytelność znaków odnowionej liturgii,* „Collectanea Theologica" 45 (1975), z. 4, s. 87–94.

Heggen F., *Nabożeństwa pokutne. Opis i ocena niektórych wzorów,* „Concilium" 1971, z. 7, s. 63–77.

Jakóbczak A, *O. Pius Parsch – prekursor odnowy liturgicznej*, w: *Misterium Christi. T. 2. Historia liturgii*, W. Świerzawski (red.), Zawichost–Kraków–Sandomierz 2012, s. 209–218.

Janicki J., *Cele sakramentów świętych według Konstytucji o liturgii świętej (1963),* w: *Sakramenty w misterium Kościoła*, B. Migut i in. (red.), Lublin 2014, s.183–201.

Kołodziej M., *Adaptacje i akomodacje w liturgii. Komentarz do kan. 838 Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Wydawnictwo Scriptum, Kraków 2023.

Kołodziej M., *Obrzędy pogrzebu katolickiego. Aktualne przepisy prawa liturgicznego*, w: *Pogrzeb w prawie kanonicznym i prawie świeckim*, E. Kruk (red.), Kraków 2019, s. 73–104.

Kołodziej M., *Zgromadzenie liturgiczne jako rzeczywistość teologiczno–kanoniczna w ministerialnym posługiwaniu Kościoła*, Wydawnictwo Papieskiego Wydziału Teologicznego, Wrocław 2012.

Konecki K., *Główne założenia teologiczne Konstytucji o liturgii świętej*, „Liturgia Sacra" 19 (2013) nr 2, s. 243–252.

Konecki K., *Liturgia Godzin i sakramentalia w świetle dokumentów II Polskiego Synodu Plenarnego*, w: *Liturgia w dokumentach II Polskiego Synodu Plenarnego*, K. Matwiejuk (red.), Wydawnictwo Diecezji Radomskiej Ave, Radom 2003, s. 79–90.

Kopeć J.J., *Błogosławieństwo w polskiej tradycji religijnej*, „Roczniki Teologiczne" 45 (1998), z. 8, s. 205–237.

Kopeć J.J., *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 38 (1984), z. 4–5, s. 265–285.

Kopeć J.J., *Sakramenty w służbie komunii*, w: *Liturgia w dokumentach II Polskiego Synodu Plenarnego*, K. Matwiejuk (red.), Wydawnictwo Diecezji Radomskiej Ave, Radom 2003, s. 58–66.

Koperek S., *Teologia roku liturgicznego według Prospera Guerangera OSB*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1984.

Koperek S., *Teologiczno-pastoralna wizja roku liturgicznego*, w: *Misterium Chrystusa w roku liturgicznym,* J. Nowak(red.), Hlondianium, Poznań 2012, s. 61–80.

Kordel M., *Komunia św. dzieci w duchu Kościoła*, „Mysterium Christi. Czasopismo liturgiczne", Rok IV, 1932–33, nr 2, s. 46–49.

Krakowiak Cz., *Adaptacja, akomodacja i inkulturacja Mszy św.,* „Anamnesis" 41 (2005), z. 11, s. 109–122.

Krakowiak Cz., *Die Katechumenatsmethode in der Vorberaitung auf das Sakrament der Firmung (Katechumenat in engeren und weiteren sinne nach dem II. Vatikanischen Konzil)*, „Roczniki Liturgiczno – Homiletyczne" 59 (2012), z. 3, s. 21–30.

Krakowiak Cz., *Komunia święta wiernych świeckich pod obiema postaciami od konstytucji Sacrosanctum Concilium do instrukcji „Redemptionis Sacramentum"*, „Roczniki Liturgiczno-Homiletyczne" 57 (2010), z. 1, s. 109–125.

Krakowiak Cz*., Liturgia i pobożność ludowa w świetle „Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*, „Roczniki Teologiczne" 52 (2005) z. 8, s. 47–71.

Krakowiak Cz., *Liturgia i pobożność ludowa*, Lublin 2017.

Krakowiak Cz., *Liturgia Mszy św. z udziałem dzieci*, w: B. Nadolski (red.), *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1986, s. 435–449.

Krakowiak Cz., *Msze święte z udziałem dzieci*, Edycja Św. Pawła, Częstochowa 2013.

Krakowiak Cz., *Od „ordines minores clericorum" do „ministeria laicorum"*, w: *Studia Liturgiczne. Tom 18. Posługi i funkcje osób świeckich w liturgii*, B. Migut, M. Szypa (red.), Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2023.

Krakowiak Cz., *Odnowa liturgii w świetle Instrukcji wykonawczych do Sacrosacntum Concilium*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2021.

Krakowiak Cz., *Pogrzeb chrześcijański*, w: *Misterium Christi. T.4. Sakramenty i sakramentalia*, W. Świerzawski (red.), Zawichost–Kraków–Sandomierz 2013.

Krakowiak Cz., *Pontyfikał rzymski Pawła VI*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2020.

Krakowiak Cz., *Rytuał Rzymski Pawła VI., Sakramenty Święte*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Lublin 2017.

Krakowiak Cz., *Sakrament bierzmowania w reformie liturgii II Soboru Watykańskiego*, Lublin 2013.

Krakowiak Cz., *Sakrament małżeństwa. Historia – liturgia – teologia – praktyka pastoralna,* Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 2018.

Krakowiak Cz., *Sakrament Święceń. Święcenia biskupa*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2020.

Krakowiak Cz., *Sakramentalia i błogosławieństwa w liturgii Kościoła*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Lublin 2015.

Krakowiak Cz., *Sakramenty uzdrowienia. Zagadnienia wybrane*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2016.

Krakowiak Cz., *Święcenia niższe, posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2019.

Krakowiak Cz., *Z dziejów liturgii pogrzebu*, w: *Studia Liturgiczne. Tom 8. Pogrzeb chrześcijański. Obrzędy, teologia, praktyka*, Cz. Krakowiak, W. Pałęcki (red.), Wydawnictwo Naukowe KUL, Lublin 2012, s. 11–14.

Krakowiak Cz., *Pozytywna wizja odnowy liturgicznej po Vaticanum II*, „Msza święta", 10 (2009), s. 4–8.

Krasoń F., *Treści teologiczne w mszalnych formularzach jubileuszowych*, „Seminare", 16 (2000), s. 35–45.

Krzystek A., *Przedsoborowe „drogi" do generalnej reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II*, „Colloquia Theologica Ottoniana" 1 (2015), s. 7–24.

Kulbacki P., *Family catechumenate in the Domestic Church,* „Studia Pastoralne" 8 (2012), s. 95–107.

Kulbacki P., *Liturgia błogosławieństw w służbie rodziny*, „Roczniki Teologiczne" 61 (2014), z. 8, s. 57–77.

Kulbacki P., *Liturgia i nabożeństwa związane z postanowieniami pierwszokomunijnymi*, w: *O wielkich postanowieniach małego dziecka. Profilaktyczne aspekty formacji rodziców i dzieci do I Komunii Świętej*, Kulbacki P. (red.), Wydawnictwo Edukacyjne Parpamedia, Warszawa 2009, s. 41–52.

Kulbacki P., *Liturgiczne obrzędy jubileuszu małżeństwa*, „Studia Pastoralne" 11 (2015), s. 94–106.

Kulbacki P., *Nabożeństwa eucharystyczne w pobożności ludowej*, „Roczniki Teologiczne*"* 52 (2005), z. 8, s. 125–137.

Kulbacki P., *Paradygmat wspólnoty chrześcijańskiej w świecie w liturgii posoborowej* w: *Eucharystia – źródło, szczyt i życie. W trosce o Kościół,* T. 5, Wydawnictwo KUL. Lublin 2005, s. 159–174.

Kwiatkowski D., *Namaszczenie chorych – spotkanie osoby chorej z Chrystusem uzdrawiającym*, w: *W Jego ranach nasze zdrowie. Teologia sakramentów uzdrowienia*, K. Porosło (red.), Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec 2015, s. 127–172.

Lilijka K., *Pobożność ludowa w uroczystości i święta Pańskie. Szanse i zagrożenia*, „Studia Gnesnensia" 27 (2013), s. 33–46.

Lisak M., *Hermeneutyka trydenckiej doktryny na temat mszy świętej w perspektywie katolickiego tradycjonalizmu*, „Studia Religiologica" 48 (2015), z. 2 s. 171–188.

Litawa K., *Rytuał Piotrkowski z 1631 roku i jego znaczenie na tle historii Rytuału Rzymskiego*, „Perspektywy Kultury", 33 (2021), z. 2, s. 47–59.

Łysy H., *Tradycyjna uroczystość Pierwszej Komunii Świętej w nowej formie. Teoria i praktyka*, Tom I, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2018.

Małaczyński F., *Nowy rytuał dla Polski*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 16 (1963), z. 4, s. 211–219.

Małaczyński F., *Obrzędy sakramentu małżeństwa w rozwoju historycznym,* „Ruch Biblijny i Liturgiczny", 14 (1961), z. 1–2, s. 53–57.

Małaczyński F., *Realizacja odnowy liturgicznej w Polsce*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 43 (1990), z. 1–2, s. 60–68.

Matczak B., *Cipriano Vagaggini OSB i reforma liturgiczna. Studium na podstawie zbiorów archiwum w Camaldoli.*, Wydawnictwo Benedyktynów Tyniec, Kraków 2013.

Mateja E., *Jubileusze małżeńskie świadectwem znaczenia przysięgi małżeńskiej*, w: *Sakramentalna przysięga małżeńska w obliczu wyzwań współczesnego świata. Ujęcie interdyscyplinarne. Człowiek, Rodzina, Społeczeństwo*, t. 28, P. Landwójtowicz, S. Pawiński (red.), Uniwersytet Opolski, 2017, s. 169–177.

Mateja E., *Rola ruchu liturgicznego w przygotowaniu soborowej odnowy ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu śląskiego*, w: *Blaski i cienie reformy liturgicznej. 50 lat soborowej Konstytucji o liturgii świętej Sacrosacntum concilium*, S. Araszczuk (red.), Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 13–29.

Matwiejuk K., *Sakramenty uzdrowienia w dokumentach II Polskiego Synodu Plenarnego*, w: *Liturgia w dokumentach II Polskiego Synodu Plenarnego*, K. Matwiejuk (red.), Wydawnictwo Diecezji Radomskiej Ave, Radom 2003, s. 40–57.

Miazek J., *Procesje. Historia – teologia – duszpasterstwo*, „Collectanea Theologica" 64 (1994), z. 1, s. 97–106.

Migut B., *Liturgia jako teologia żywa*, Lublin 2019.

Migut B., *Teologia liturgii Konstytucji o liturgii Sacrosacntum Concilium w perspektywie hermeneutyki ciągłości*, w: *Źródło i szczyt. Konstytucja o liturgii świętej Sacrosacntum Concilium dzisiaj*, K. Porosło (red.), Kraków 2011.

Minichthaler J., *Stopniowe wprowadzanie dzieci do pobożnego udziału we Mszy św.*, w: „Mysterium Christi. Czasopismo liturgiczne" 6 (1934–35), z. 1, s. 14–19.

Nadolski B., *Sakramentalia*, w: Nadolski B. (opr.), *Leksykon liturgii*. Pallottinum, Poznań 2006, s. 1429–1434.

Nitecki P., *Nowe „Ordo Exequiarum" a paschalne Misterium Chrystusa*, „Studia Theologica Varsaviensia" 15 (1977), z. 1, s. 95–110.

Nowak W., *Geneza agendy biskupa Marcina Kromera*, w: *Agendy i rytuały diecezji warmińskiej (1574–1939),* tenże (red.) Olsztyn 1999, s. 7–38.

Nowak W., *Znaczenie pastoralne liturgii błogosławieństw zaręczyn i jubileuszy małżeńskich*, „Studia Warmińskie" 33 (1996), s. 75–84.

Nowowiejski A. J, *Ceremoniał parafialny. Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa pasterstwem dusz zajętego*, wyd. VII, „B–cia Detrychowie", Płock 1931.

Obrzędy liturgicznej służby ołtarza. Księga posług lektora. Biblioteka służby liturgicznej ołtarza nr 4, Duszpasterstwo Liturgicznej Służby Ołtarza, Tarnów 1996.

Pierskała R., *Pozamszalny kult Chrystusa w Eucharystii w posoborowej reformie liturgicznej*, Seria: Opolska Biblioteka Teologiczna nr 103, Wydział Teologii Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008.

Sakramenty w odnowie. Sakrament pokuty. Teologia. Liturgia. Pismo św., A. Skowronek, S. Czerwik, M. Czajkowski (red.), Księgarnia św. Jacka, Katowice 1980.

Schenk W., *Agenda*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t.1, Lublin 1974, kol. 172.

Schenk W., *Błogosławieństwo. W liturgii*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, Lublin 1995, kol. 684–685.

Sierzchuła A., *Błogosławieństwa w rodzinie*, Wydawnictwo Ikona, Szydłówek – Toruń 2015.

Sobeczko H., *Niedzielna Eucharystia sakramentem permanentnego wtajemniczenia chrześcijańskiego*, w: *Ineffabile Eucharistiae donum*, T. Dola (red.), Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1997, s. 391–406.

Stefański J., *Redakcja księgi De Benedictionibus z roku 1984*, „Roczniki Teologiczne" 45 (1998), z. 8, s. 167–192.

Szczepaniec S., *Ceremoniał Posług Liturgicznych*, Kuria Metropolitalna Kraków 1987.

Urban W., *Agendy Katolickie Polskie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t.1, Lublin 1974, kol. 172–174.

Wit Z., *Troska liturgiczna o człowieka chorego w świetle polskich rytuałów potrydenckich (1631–1963)*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1995.

Wójcik W., *Wiatyk w średniowiecznym ustawodawstwie biskupów polskich,* „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 6 (1953), z. 1–6, s. 115–133.

Wrona W., *Dzieje rytuału piotrkowskiego*, „Polonia Sacra", 4 (1951), s. 329–380.

Wronka A., *25 lat od wydania encykliki Piusa XII Mediator Dei*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 25 (1972), z. 6, s. 301–306.

V. Literatura pomocnicza

Adamczyk J., *Postacie konsekrowane a wystawienie eucharystyczne. Aspekt prawno-liturgiczny*, „Liturgia Sacra" 29 (2022), nr 1, s. 101–116.

Adamski F., *Rodzina między sacrum a profanum*, Poznań 1987.

Auge M., *Rok liturgiczny. To sam Chrystus, który trwa w swoim Kościele*, Homo Dei 2013.

Bać T., *Sakrament pokuty i pojednania*, w: *Znaki Tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła*, K. Porosło, R.J. Woźniak (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2018, s. 389–418.

Bartnik Cz., *Dogmatyka katolicka. Tom II. Traktaty VII–XIII*., Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.

Bączkowicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, tom II, Wydawnictwo Diecezjalne św. Krzyża, Opole 1958.

Bergamini A., *Chrystus świętem kościoła Rok liturgiczny. Historia, celebracje, teologia, duchowość, duszpasterstwo*, Kraków 2004.

Blachnicki F., *Pedagogia ministrancka. Pisma katechetyczne. Część 3*., Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2011.

Bouyer L., *Eucharystia. Teologia i duchowość modlitwy eucharystycznej*, Wydawnictwo Kerygma, Lublin 2015.

Brzeziński D., *Chrystus wczoraj i dziś, i na wieki. Anamnetyczny wymiar roku liturgicznego*, Toruń 2010.

Brzeziński D., *Liturgia chrześcijańską celebracją Misterium Chrystusa in sacramento*, w: *Sakramenty w misterium Kościoła,* B. Migut i in. (red.), Lublin 2014, s. 59–68.

Bulanda E., *Wtajemniczenie chrześcijańskie*, „Ateneum Kapłańskie" 57 (1965), s. 129–137.

Buxakowski J., *Objawienie i wiara,* Pelplin 1997.

Casel O., *Chrześcijańskie misterium kultyczne*, Signum, Oleśnica 1992.

Casel O., *Misterium Świąt Chrześcijańskich*, Tyniec 2007.

Cenalmor D., Miras J., *Prawo Kanoniczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2022.

Cichy S., *Ruch liturgiczny jako „przejście Ducha Świętego w Kościele”*, „Seminare. Poszukiwania naukowe”, 21 (2005), s. 173–188.

Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz, P. Majer (red.), Wolters Kluwer, Kraków 2011.

Dufour X.L., *Słownik teologii biblijnej*, Poznań 1985.

Fausti S., *Rozważaj i głoś Ewangelię. Katecheza narracyjna Ewangelii według św. Marka*, Wydawnictwo Bratni Zew, Kraków 2017.

Fausti S., *Rozważaj i głoś Ewangelię. Wspólnota czyta Ewangelię według św. Jana*, Wydawnictwo Bratni Zew, Kraków 2015.

Fausti S., *Wspólnota czyta Ewangelię według św. Łukasza*, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2006.

Fausti S., *Wspólnota czyta Ewangelię według św. Mateusza*, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2007.

Fischer A., *Zaduszki w Polsce*, w: *Święto umarłych*, Lwów 1923, s. 19–31.

Gagliardi M., *Wprowadzenie do tajemnicy Eucharystii. Doktryna. Liturgia. Pobożność*, Wejdźmy na Szczyt, Kraków 2017.

Gasparri P., *Katechizm katolicki*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1932.

Gerosa L., *Prawo Kościoła*, Pallottinum, Poznań 1999.

Górski E., *Święcenia niższe i wyższe. Studiu liturgiczno-historyczne*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 1954.

Granat W., *Dogmatyka katolicka, Sakramenty święte*, t. 7., cz. I., Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1961.

Granat W., *Dogmatyka katolicka, Synteza,* Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1967.

Granat W., *Sakramenty Święte. Część I. Sakramenty w ogólności. Eucharystia*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1961.

Historia dogmatów. Tom III. Znaki Zbawienia, B. Sesboue (red.), Wydawnictwo M, Kraków 2001.

Historia teologii. IV. Epoka nowożytna, G. Angelini, G. Colombo, M. Vergottini (red.), Wydawnictwo M, Kraków 2008.

Janicki J., *Kultury antyczne w liturgii chrześcijańskiej,* Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2003.

Janiec Z., *Wstawiennictwo Maryi*, Sandomierz 2010.

Jungmann J.A, *Missarum Sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, Verlag Herder, Wien 1948.

Jungmann J.A., *Liturgia pierwotnego Kościoła*, Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec 2012.

Karłowski K., Nowicki E., *Vademecum proboszcza i spowiednika. Praktyczny przewodnik w zakresie przepisów prawa kościelnego*, Pallottinum, Poznań 1957.

Kelly W., *Msza dla dzieci*, Wydawnictwo 3DOM, Częstochowa 2021.

Kołodziej M., *Prawo liturgiczne Kościoła łacińskiego*, Wrocław 2019.

Kosecki B, *Wyznanie grzechów w praktyce pokuty Kościoła na zachodzie*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 29 (1976), z. 2–3, s. 65–81.

Kowalczyk M, *Teologia sakramentu święceń w perspektywie apostolatu wyświęconych*, Apostolicum, Warszawa – Ołtarzew 2012.

Król E., *Liturgiczna Służba Boża. Książka dla młodzieży katolickiej*, Księgarnia Krakowska, Kraków 1945.

Krzyszowski Z., *Sakrament święceń. W katolicyzmie* w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 19, Lublin 2014, kol. 376.

Kudasiewicz J., *Błogosławienie w Nowym Testamencie*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne" 45 (1998), z. 8, s. 147–165.

Kumor B., Obertyński Z., *Historia Kościoła w Polsce*, cz. 1. i cz. 2, Poznań 1974.

Kunzler M., *Liturgia Kościoła*, Pallottinum, Poznań 1999.

Labudda A., *Liturgia dnia zadusznego w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego w świetle ksiąg liturgicznych*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, M. Rechowicz, W. Schenk (red.), Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1973, s. 301–385.

Labudda A., *Liturgia pogrzebu w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631). Studium historyczno-liturgiczne*, Pracownia edytorska Calamus, Piastów 2014.

Leksykon liturgii, B. Nadolski (opr.), Pallottinum, Poznań 2006.

Liturgiczne łacińskie dramatyzacje Wielkiego Tygodnia XI–XVI w., J. Lewański (opr.), Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1999.

Ludzie chorzy i starsi w Kościele, J. Charytański (red.), Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1981.

Marcol A., *Pokuta i sakrament pokuty*, Wydawnictwo Św. Krzyża, Opole 1992.

Martimort A.G (i in.), *Handbuch der Liturgiewissenschaft. I. Allgemeine Einleitung. Die Grundelemente der Liturgie. Die Theologie der liturgischen Feier,* St. Benno – Verlag – Leipzig 1967.

Martimort A.G (i in.), *Handbuch der Liturgiewissenschaft. II. Die ubringen Sakramente und die Sakramentalien. Die Heiligung der Zeit*, St. Benno – Verlag – Leipzig 1967.

Megger A., *Impositio manum w liturgii sakramentu bierzmowania. Zarys historyczno-liturgiczny*, „Roczniki Teologiczne" 26 (2019), z. 8, s. 65–77.

Megger A., *Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej w parafii*, Lublin 2019.

Miazek J., *Błogosławieństwa*, w: *Misterium Christi, T. 4. Sakramenty i sakramentalia*, W. Świerzawski (red.), Zawichost – Kraków – Sandomierz 2013, s. 301–315.

Miazek J., *Dzieje liturgii rzymskiej*, w: *Misterium Christi. T. 2. Historia liturgii*, W. Świerzawski (red.), Zawichost –Kraków–Sandomierz 2012, s. 31–60.

Michalak J., *Zarys liturgiki*, Płock 1939.

Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Nadzieja zbawienia dla dzieci, które umierają bez chrztu* (19 I 2007), Poznań 2008.

Migut B., *Znaki misterium Chrystusa. Historiozbawcze ujęcie sakramentów według Salvatore Marsilego OSB (1910–1983*), Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1996.

Misterium Christi. T. 2. Historia liturgii, W. Świerzawski (red.), Zawichost–Kraków–Sandomierz 2012.

Misterium Christi. T. 3. Msza święta, W. Świerzawski (red.), Zawichost–Kraków–Sandomierz 2012.

Mokrzycki B., *Kościół w oczyszczeniu,* Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa, 1986.

Mszał Rzymski, wyd. Pallottinum, Poznań 1963.

Muller G.L., *Dogmatyka katolicka*, Wydawnictwo WAM 2015.

Muroni P., *Kolejność udzielania sakramentów inicjacji chrześcijańskiej*, w: *Żyć w Chrystusie. Teologia Sakramentów Wtajemniczenia chrześcijańskiego*, K. Porosło (red.), Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec 2014, s. 287–364.

Nadolski B., *Błogosławieństwo (sens)*, w: *Leksykon liturgii*. Pallottinum, B. Nadolski (opr.), Poznań 2006, s. 169–179.

Nadolski B., *Leksykon symboli liturgicznych. Per visibilia ad invisibilia*, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2012.

Nadolski B., *Liturgika. Tom II. Liturgia i czas,* Pallottinum, Poznań 2013.

Nadolski B., *Liturgika. Tom III. Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa*, Pallottinum, Poznań 2012.

Nadolski B., *Liturgika. Tom IV. Eucharystia*, Pallottinum, Poznań 2011.

Nadolski B., *Wprowadzenie do liturgii*, Kraków 2004.

Nadzwyczajny szafarz Komunii Świętej. Kurs przygotowawczy, B. Margański (red.), Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2012.

Nowak J., *Celebracja Eucharystii w świetle dokumentów synodalnych*, w: *Liturgia w dokumentach II Polskiego Synodu Plenarnego*, K. Matwiejuk (red.), Wydawnictwo Diecezji Radomskiej Ave, Radom 2003, s. 25–39.

Nowak J., *Maryja w liturgii i pobożności Kościoła*, Pallottinum, Poznań 2009.

Nowak J., *Prawo w służbie wydarzeń zbawczych. Zarys prawodawstwa liturgicznego*, Pallottinum, Poznań 2004.

Nowak W. (red.), *Liturgia i pobożność ludowa*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2003.

Nowowiejski A. J, *Msza święta. Część pierwsza. Wykład liturgii Kościoła Katolickiego*, Fundacja Pomocy Antyk, Warszawa 2001.

Ott L., *Grundriss det katholischen Dogmatik*, Herder, Freiburg–Besel–Wien 1981.

Pałęcki W., *Benedictiones reservatae et propriae w potrydenckich rytuałach na ziemiach polskich (1631–1963)*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Lublin 2021.

Pałęcki W., *Encyklika papieża Piusa XII Mediator Dei a teologia misteriów*, „Roczniki Teologiczne" 55 (2008), z. 8, s. 187–215.

Pałęcki W., *Misterium Eucharystii w świetle katechez z agendy ks. Hieronima Powodowskiego a echa Soboru Trydenckiego,* „Roczniki Teologiczne" 66 (2019), z. 8, s. 91–110.

Pałęcki W., *Paschalny charakter roku liturgicznego w misteriologii*, w: *Misterium Chrystusa w roku liturgicznym,* J. Nowak (red.), Hlondianium Poznań 2012, s. 81–101.

Pałęcki, W., *Ruch liturgiczny przygotowaniem do odnowy liturgii Mszy świętej*, w: *Jedna wiara, jedna Msza: od Mszału Piusa V do Mszału Pawła VI*, Cz. Krakowiak, B. Migut (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 37–73.

Paprocki H., *Hipolita Rzymskiego „Tradycja Apostolska": wstęp, przekład, komentarz,* „Studia Theologica Varsaviensia" 14 (1976), z. 1, s. 145–169.

Parsch P, *Rok liturgiczny. Okres po Zesłaniu Ducha świętego. Tom III, Pallottinum*, Poznań 1956.

Parsch P., *Rok liturgiczny. Cykl Bożego Narodzenia. Tom I*, Pallotinum 1949.

Parsch P., *Volksliturgie*, Klosterneuburg–Wien 1952.

Pastuszko M., *Czas i miejsce sprawowania Eucharystii,* „Prawo kanoniczne. Kwartalnik prawno-historyczny" 35 (1992), z. 1–2, s. 129–188.

Pastuszko M., *Najświętsza Eucharystia według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*, Kielce 1997.

Pokuta i sakrament pojednania we współczesnym Kościele, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1985.

Porosło K., *Modele klasyfikacji sakramentów i ich znaczenie teologiczne*, w: *Znaki Tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła*, K. Porosło, J.R. Woźniak (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2018, s. 205–241.

Posługiwanie w liturgii. Wokół „Dyrektorium duszpasterstwa służby liturgicznej", Araszczuk S. (red.), Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Wrocław 2012.

Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła łacińskiego, Szczot E. (op. zb.), Lublin 2019.

Przanowski M., *Święty Tomasz z Akwinu o sakramencie pokuty jako lekarstwie na grzech*, w: *W Jego ranach nasze zdrowie. Teologia sakramentów uzdrowienia*, K. Porosło (red.), Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec 2015.

Przekop E., *Przewodnik duszpasterski według kodeksu Jana Pawła II*, Wydział duszpasterski, Olsztyn 1990.

Rak, R., *Pius Parsch (1884–1954),* „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 19 (1966), z. 3, s. 188–198.

Ratzinger J., *Sakrament I misterium. Teologia liturgii*, Fundacja Dominikański Ośrodek Liturgiczny – Wydawnictwo AA, Kraków 2011.

Ratzinger J., *Teologia liturgii. Sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego*. (Opera Omnia. T. XI), K. Góźdź, M. Górecka (red.), Lublin 2012.

Righetti M., *La commemorazione dei Fedeli defunci*, w: *Manuale di storia liturgica*, t. 2, Milano 1955, s. 396–399.

Romaniuk K., *Sakramentologia biblijna. Zarys teologii sakramentów dla teologów, katechetów, duszpasterzy*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1994.

Romaniuk K. *Błogosławieństwo. W Nowym Testamencie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, Lublin 1995, kol. 683–684.

Roskwitalski J., *Opieka duszpasterska nad dziećmi*, w: Pilch Z. (red.), *Nauka pasterzowania.* Tom. II, Wydawnictwo Przeglądu Homiletycznego, Kielce 1947, s. 33–75.

Różycki I., *Teologiczne następstwa soborowej Konstytucji o liturgii,* „Studia Theologica Varsaviensia" 3 (1965), s. 21–22.

Rzeźwicki G., *Od kandydata przez funkcję lektora i ceremoniarza do animatora*, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2016.

Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego, J. Kudasiewicz (red.), Warszawa 1981.

Sareło Z, *Leczniczy charakter sakramentu pokuty: z historii zagadnienia,* „Studia Theologica Varsaviensia" 21 (1983), z. 2, s. 7–25.

Schenk W., *Liturgia sakramentów świętych. Część 1. Initiatio Christiana. Chrzest, Bierzmowanie, Eucharystia*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1962.

Schenk W., *Liturgia Sakramentów świętych. Część II. Paenitantiae christiana (pokuta i chorych namaszczenie). Consecratio mundi (kapłaństwo i małżeństwo),* Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1964.

Schenk W., *Sakramenty święte*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, F. Blachnicki, W. Schenk, R. Zielasko (red.), Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań – Warszawa – Lublin 1967, s. 367–400.

Schneider A., *Dominus est. Refleksje Biskupa z Azji Środkowej o Komunii świętej*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 2008.

Sczaniecki P., *Służba Boża w dawnej Polsce. Studia o Mszy świętej*, Wydawnictwo Benedyktynów Tyniec, Kraków 2020.

SK, *W 25–tą rocznicę „Quam singularis" 1910–1935*, „Mysterium Christi. Czasopismo liturgiczne" 6 (1934–35), z. 7–8, s. 162–167.

Słowikowska A., *Uczestnictwo wiernych świeckich w liturgii Kościoła łacińskiego. Studium kanoniczne*, Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2014.

Sobeczko H., *Eucharystia sakramentem permanentnej inicjacji chrześcijańskiej*, w: *Misterium Eucharystii. Teologia – liturgia – ekumenizm. Encyklika Jana Pawła II „Ecclesia de Eucharistia"*, W. Nowak (red.), Olsztyn 2004, s. 52–70.

Sobeczko H.J., *Główne założenia reformy liturgicznej według Konstytucji o liturgii świętej Sacrosacntum concilium*, w: *Blaski i cienie reformy liturgicznej. 50 lat soborowej Konstytucji o liturgii świętej Sacrosacntum concilium*, S. Araszczuk (red.), Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Wrocław 2014, s. 31–46.

Sodi M., Arcas J.J.F., *Introduzione*, w: *Rituale Romanum. Editio Princeps (1614). Edizione anastatica, Indroduzione e Appedice*, Citta del Vaticano 2004, s. LVIII–LXI.

Solano Arocena F.M., *Eucharystia – pełnia inicjacji chrześcijańskiej*, w: *Żyć w Chrystusie. Teologia Sakramentów Wtajemniczenia chrześcijańskiego*, K. Porosło (red.), Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec 2014, s. 153–168.

Sottocornola F., Torre Della L., *La celebrazione della penitenza nella communita cristiana*, Brescia 1966.

Sroka J., *Odnowa liturgii przed Soborem Watykańskim II w Polsce*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 29 (1976), z. 4, s. 179–189.

Stefański J., *Sakrament chorych w dziejach i życiu Kościoła*, Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum, Gniezno 2000.

Stefański, J, Konecki K. (red.), *Liturgia w odnowie*, Gniezno 2000.

Swoboda A., *Bonum sacramenti w nauce św. Augustyna o małżeństwie*, „Poznańskie Studia Teologiczne" 22 (2008), s. 67–89.

Szablewski M., *Msza bez ludu. Znak jedności czy podziału?* Wydawnictwo Unum, Kraków 2004.

Szczepański J., *Praktyka Pierwszej Komunii dzieci w Kościele na Zachodzie i w Polsce*, Marki – Warszawa 1999.

Szczurek J., *Sakrament święceń*, w: *Znaki Tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła*, K. Porosło, J.R. Woźniak (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2018, s. 457–500.

Szmyd G., *Życie chrześcijanina z Chrystusem i w liturgii*, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów 1937.

Szram M., *Konstytucje Apostolskie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 733.

Szypa M., *Nadzieja zbawienia w liturgii pogrzebu dzieci*, „Liturgia Sacra" 22 (2016), z. 2, s. 475–482.

Świerzawski, W., *Odo Casel – mystagog i teolog (1886–1948)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny" 31 (1978), z. 6, s. 310–319.

Testa B., *Sakramenty Kościoła. Tom 9. Podręczniki teologii katolickiej*, Pallottinum, Poznań 1998.

Traditio Apostolica. Text und Ubersetzung, w: *Fontes Chistiani. Didache. Traditio Apostolica*, Herder, Freiburg – Basel – Wien – Barcelona – Rom – New York 1991.

Uniżycki M., *Historia sakramentologii* w: *Znaki Tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła*, K. Porosło, J.R. Woźniak (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2018, s. 23–56.

Vagaggini C., *Il senso theologico della liturgica. Saggio di liturgica theologica generale*, Roma 1958.

Wagner H., *Dogmatyka,* Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Wierusz-Kowalski J., *Echa encykliki Mediator Dei*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny", 1 (1948), z. 4, s. 263–264.

Wierusz-Kowalski J., *Liturgika*, Wydawnictwo PAX, Warszawa 1956.

Worbs M., *Cele i rozwój ruchu liturgicznego*, w: *Misterium Christi. T. 2. Historia liturgii*, W. Świerzawski (red.), Zawichost–Kraków–Sandomierz 2012, s. 147–168.

Zachara M., *Grzech i pojednanie – prywatny problem poszczególnych wiernych czy sprawa wspólnoty Kościoła?* w: *W Jego ranach nasze zdrowie. Teologia sakramentów uzdrowienia*, K. Porosło (red.), Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec 2015, s. 65–99.

Zahajkiewicz M., *Zarys historii liturgii*, w: F. Blachnicki (i in.), *Liturgika ogólna. Skrypt dla studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Zakład Małej Poligrafii KUL, Lublin 1973, s. 281–315.

Zalewski Z., *Boże Ciało*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, Lublin 1995, kol. 861–862.

Zalewski Z., *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631),* w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, M. Rechowicz, W. Schenk (red.), Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1973, s. 96–161.

Znaki Tajemnicy. Sakramenty w teorii i praktyce Kościoła, K. Porosło, J.R. Woźniak (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2018.

Zubert B., *Prawo wiernego do własnej drogi życia duchowego* „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne" 34 (2001), s. 144–153.

Zubert B., *Sakrament namaszczenia chorych. Próba wykładni obowiązujących przepisów kodeksowych*, „Roczniki Nauk Prawnych" 5 (1995), s. 17–48.

Zwettler A., *Liturgik,* Tyrolia–Verlag–Innsbruck–Wien 1952.

Żądło A., *Eklezjologiczny wymiar kolekt Adwentu w Mszale Rzymskim Pawła VI. Studium lingwistyczno-teologiczne*, Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy, Kraków 2002.